

Pórunn Jarla Valdimarsdóttir

Skúli fógeti – faðir Reykjavíkur

Saga frá átjándu öld

VÍÐAUKI

- 1 Heimildaskrá**
- 2 Lykill að heimildasafni**
- 3 Heimildasafn**
- 4 Sveitabóndinn, kafli um hagfræðirit Skúla Magnússonar**

1 Heimildaskrá

Skúli fógeti. Faðir Reykjavíkur. Saga frá átjándu öld

Ríkisskjalasafn Dana - Rskjs. Dana

vérlit á sal:

Pers. Alm. II n1:

Studenterne ved Københavns Universitet 1668-1739, 2. Bind II. Ko-O. ved H. Friis-Petersen.

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „*Sk. Magnussons klager over Handelen på Hofsó 1745. m. m.*“

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.57: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel.

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.68: 1740-1741. Dokumenter vedr. de under Island opbragte 6 hollandske hukkerter.

PÍ

Þjóðskjalasafn Íslands 42 E. 8

SKÚLI MAGNÚSSON

(1 askja)

Bréf til Skúla Magnússonar - bréfitrarar:

Árni Bjarnason, Vestari Krókum, 1774.

Árni Þórarinsson, biskup, 1776.

Bjarni Pálsson, landlæknir, 1776 (3).

Björn Halldórsson Thorlacius, kaupmaður, 1773 (7), 1776 (2).

Brynjólfur Sigurðsson, sýslum., Hjálmholti, 1771.

Bugge, A. (?), 1773.

Finnur Jónsson, biskup, 1773.

Friis, Peder Otto, fltr. í Rentukammeri, 1773.

Guðlaugur Þorgeirsson, prestur, Görðum á Álftanesi, 1776.

Guðrún Skúladóttir eldri, Miðgrund, Skagafirði, 1774 (3), 1775, 1776 (2).

Guðrún Skúladóttir yngri, Egilsstöðum, 1774, 1776.

Guðrún Snjólfsdóttir, Hólum í Hjaltadal, 1780.

Gunnar Pálsson, prestur, Hjarðarholti, 1776.

Günther, C. (?), ótímasett bréf.

Halldór Þorgrímsson, lögsagnari, Hjarðarholti, 1774.

Hallgrímur Jónsson Bachmann, læknir, 1774, 1776.

Hasshagen og Smidt (?), 1772.

Ingibjörg Björnsdóttir, Bjargi, Miðfirði, 1774.

Jón Arnórsson, sýslum., 1775, 1776 (5).

Jón Eggertsson, Héraðsdal, Skag., 1748.

Jón Eiríksson, konferensráð, Khöfn, 1770.

- Jón Jakobsson, sýslum., Espihóli, 1776 (2).
 Jón Ketilsson, umboðsmaður, Kiðey, 1776.
 Jón Magnússon, prestur, Staðarstað, 1774 (2), 1776.
 Jón Þorgrímsson, prestur, Hálsi í Fnjóskadal, 1774.
 Jón Þorleifsson, prestur, Múla í Aðaldal, 1773, 1774.
 Julby, Jens, kaupmaður, Stykkishólmi, 1773.
 Lárus Jónsson Snefjeld, stúdent, Khöfn, 1773 (2).
 Lærdómslistafélagið, 1787.
 Magnús Ketilsson, sýslum., Búðardal, 1773, 1776 (2), 1793.
 Oddný Skúladóttir, Görðum á Akranesi, 1774.
 Ólafur Gunnlaugsson Dahl, trúboði, 1773.
 Ragnheiður Þórarinsdóttir, Viðey, 1773, 1776.
 Fylgiskjal: Bréf Sigríðar Jónsdóttur Vídalín til Ragnheiðar Þórarinsdóttur í Viðey, dags. 24. júní 1773.
 Sigfús Jónsson, prestur, Höfða, 1775.
 Fskj.: Bréf til: - Vigfúsar Jónssonar sýslumanns í Þingeyjarsýslu sr. Sigfúsar Jónssonar í Höfða, dags. 2. sept. 1775.
- Sigmundur Þorláksson, lögréttumaður, Saltvík, 1775, 1776.
 - Sigríður Gunnarsdóttir, Leirhöfn, 1774.
 - Sigurður Sigurðsson, alþingisskrifari, 1776.
 - Sigurður Þorsteinsson, gullsmiður, Khöfn, 1773.
 - Stefán Þórarinsson, amtm., Möðruvöllum 1789 (2).
 - Sünckenberg, J.C., assistent, Keflavík, 1777.
 - Teitur Jónsson, prestur, Ögri, 1773 (2), ótímasett.
 - Thurah, D., skipstjóri, Khöfn, 1759.
 - Þorvaldur Þorkelsson, Narfastöðum, 1748.

Bréfauppköst Skúla Magnússonar til eftirtalinna:

- Bjarni Halldórsson, sýslum., Þingeyrum, 1765.
- Bjarni Pálsson, landlæknir, 1754, ótímasett uppkast.
- Brynjólfur Sigurðsson, sýslum., Hjálmholti (?), 1754..
- Gísli Magnússon, biskup, Hólum, 1754, 1760.
- Magnús Gíslason, amtmaður, 1758 (?), 1760.
- Suhm, U. F., sjóliðsforingi, 1754.
- Sveinn Sölvason, lögmaður, 1754.
- Thurah, D., skipstjóri, Khöfn, 1754.
- Þóra Björnsdóttir, biskupsfrú, 1753.
- Þorsteinn Magnússon, sýslum., 1754 (2).

- ***Bréfauppköst Skúla Magnússonar til ónafngreindra manna***, sem ekki er hægt að segja um með vissu, hverjir eru. Uppköstin eru frá tímabilinu 1751-1764.

- Skjöl um 500 rd. skuld Skúla Magnússonar við Skálholtskirkju 1768-1787.
- Reikningur til Skúla Magnússonar og innlögð pöntun frá Skúla á vörum utan taxtans, dags. 27. sept. 1754.
- Um Meðallandsmel eftir Skúla Magnússon, skrifað 1769. - Afrit m.h. Halldórs konrektors Hjálmarssonar. Með fylgir Sunnanfari frá því í okt. 1914, þar sem þessi ritgerð er prentuð. Komið úr fórum sr. Arnljóts Ólafssonar 24. júní 1896.

- Auglýsing frá Skúla Magnússyni um manntalsþing á Ökrum í Blönduhlíð, dags. 27. maí 174x.

Skjalasafn Reykjavíkurborgar:

Handritadeild Landsbókasafns:

Lbs. 11. Fol 1778 163 bls.

m. h. Skúla, bókin skrifuð upp f. Skúla úr skjölum Árnasafni. Verslunarskjöl og framfarabréf, m.a. Árna og Páls, taxtar, saltpétursnám, jarðarskjöl, tillaga ÁM um hafnir 1711.

Lbs. 20. Fol.

Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl.

Lbs. 39. Fol. 161 bls.

m. h. Skúla: Flateyjarannáll utdrag, og annáll 1643-84, Magnúsar Magnússonar sýslumanns Eyri.

Lbs. 32. Fol.

Bréfasamtíningur. Bréf Skúla Magnússonar landfógeta, Viðey (1). Til Porkels Fjeldsteds stiftamtmanns, Þrándheimi.

Lbs. 44. Fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. 5. Kafli framan af verðlaunariti Skúla landf. Magnússonar, *Forsög til en kort Beskrivelse over Island*, með hendi héraðslæknis Sveins Pálssonar.

Lbs. 59. Fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. Avhandling om det islandske Jordegods ses fastsættenda Afgift og om Tiende. /: ved Landfoged Sk. Magnússen /: vedfjötet: Forklaring. 1. Kongens Intægt af Landet. 2. Handelens Fordeel af Faare-Besætningen. 3. Indbyggernes Indkomst a) af det offentlige Jordegods. b) af Selvejergodset. /: af Samme /:

Lbs. 60, fol.

Úr handritasafni Hannesar biskups Finnssonar. Bls. 1-48, Sigurðar registur, uppskrift tekin í Kaupmannahöfn 1777 fyrir Skúla landfógeta Magnússon, eftir AM 269 4to.

Lbs. 75. Fol.

Úr handritasafni Hannesar biskups Finnssonar. 4. Promemoria Skúla landfógeta um tíund, hver lög fríi Biskupsstólana, Beneficia, prestsetur etc. Frá hennar 3ur póstum o. sv. frv.. Rithönd Skúla Magnússonar landfógeta. Og 5. Svar Finns Jónssonar biskups.

Lbs. 81, fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. Regnskaber for de nye Indretninger i Island for Aarene 1752-59 samt General-Regnskab for samme Tidsrum, aflagt 1760.

Lbs. 84, fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. Udcopieret Gienpart af de Beviser til General Regnskabet Aar 1760 som ny forhen med de Aarlige Allerunderdanigst aflagde Regninger vare fremlagde.

Lbs. 86, fol.

Úr handritasafni Hannesar biskups Finssonar. Summariske Specificationer over den Islandske Handel, Aar 1655, frá 1733 til 1743 og fra 1759 til 1763. Víða með hendi Skúla.

Lbs. 89, fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. Hefur verið í höndum Skúla. Det islandske Compagnies Gods- og Varebog Annor 1655. Í stafrófsröð, tek ljósmynd.

Lbs. 116, fol.

Málskjöl í máli Skúla Magnússonar landfógeta vegna Nýju innréttninganna gegn hörkramarafélaginu. Skr. um 1780.

Prentaðar heimildir

Aðalgeir Kristjánsson: *Álitsgerð Skúla Magnússonar 1784 um brottflutning íslendinga vegna Móðuhardindanna*. Saga 1977.

Alþingisbækur Íslands XIV, 1751-1765. Sögufélag, 1977.

Andersen, Dan: „Driftig søfartspolitik og falske papirer.“ *Vores historie 1749-1999*. Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Annálar 1400-1800 = Annales Islandici posteriorum sæculorum. Hið íslenska bókmenntafélag, 1922-1987.

Árni Óla: *Reykjavík fyrri tíma. Sögukaflar I-II*. Hf. 1984-1986.

Aschehougs konversasjons leksikon 8. 5. útg. Aschehoug & co, Oslo, 1969.

Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“ *Skagfirðingabók 2002*, 28. Sjá: <https://notendur.hi.is/~ajonsson/Saga/Skuli.pdf> (*Lesbók Mbl.*, 2 hluti 6. desember 1997.)

Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*. Mál og menning, 1963. *

Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fôgeti.“ *Vormenn Íslands á 18. öldinni*. Bókaverxlunin ›Emaus‹, 1924.

Bjö Gra skáldsaga?

Björn Jónsson: *Grafar-Jón og Skúli fógeti: saga úr Skagafirði frá 18. öld.* Skjaldborg, 1996.

Björn Teitsson: „Bessastaðir – bústaður embættismanna 1606–1804.“ Úrdráttur erindis á málþingi Félags um átjándu aldar fræði, 7. maí 2016: *Af sögu Bessastaða 1600–1944.*

Björn Þorsteinsson: „Kynning á efni ráðstefnunnar.“ *Reykjavík í 100 ár. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reykiavicensia.* Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Sögufélag, 1974.

Bregnsbo, Michael: „Den nationale identitet søsættes.“ *Vores historie 1749-1999.* Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Bregnsbo, Michael: „I alle de riger og lande.“ *Vores historie 1749-1999.* Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum. Upplýsingin á Íslandi. Tíu ritgerðir.* Ritstjóri Ingi Sigurðsson. Hið íslenska bókmenntafélag, 1991.

Den Store Danske Encyklopædi 7. Danmarks Nationalleksikon A/S, 1997.

Einar Arnórsson: *Réttarsaga Alþingis.* Alþingissögufélag gaf út, 1945.

Einar Hreinsson: „Embættismaðurinn, einveldið og nútíminn: stjórnarsýsla Íslands 1770-1870.“ *Íslenskir sagnfræðingar 2. Viðhorf og rannsóknir.* Mál og mynd 2002.

Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reykiavicensia.* Sögufélag, 1982.

Gísli Gunnarsson: „Undarlegt er Ísland, örvasa og lasið. Einokunarverslun á Íslandi.“ *Líftaug landsins. Saga íslenskrar utanlandsverslunar 900-2010, fyrra bindi.* Sagnfræðistofnun HÍ og Skrudda, 2017.

Gísli Gunnarsson: *Upp er boðið Ísaland: einokunarverslun og íslenskt samfélag 1602-1787.* Örn og Örlygur, 1987.

Guðmundur Hálfðánarson: „Staða rannsókna á sviði 18. aldar fræða: Sagnfræði.“ *Vefnir*: 1. vefrit 1998. <http://vefnir.is/grein.php?id=685>

Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge – ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in history*; 33. Almqvist & Wiksell, 1985.

Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla.“ *Upplýsingin á Íslandi. Tíu ritgerðir*. Ritstjóri Ingi Sigurðsson. Hið íslenska bókmenntafélag, 1991.

Helgi Þorláksson: „Hólmurinn við Reykjavík.“ *Reykjavík í 100 ár. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reykiavicensia*. Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Sögufélag, 1974.

Helgi Þorláksson: „Frá landnámi til einokunar.“ *Líftaug landsins. Saga íslenskrar utanlandsverslunar 900-2010, fyrra bindi*. Sagnfræðistofnun HÍ og Skrudda, 2017.

Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran. Innréttingarnar og verkþekking í ullarverksmiðjum átjándu aldar. Sagnfræðirannsóknir, Studia historica 16*. Ritstjóri Gunnar Karlsson. Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands. Háskólaútgáfan, 2001.

Ingi Sigurðsson: „Upplýsingin og áhrif hennar á Íslandi.“ *Upplýsingin á Íslandi. Tíu ritgerðir*. Ritstjóri Ingi Sigurðsson. Hið íslenska bókmenntafélag, 1991.

Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri 1-6. Safnað hefur Jón Árnason; Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna. Ný útgáfa. Hólar, 1961-1968.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3. Gullbringu- og Kjósarsýsla. Gefin út af hinu íslenska fræðafjelagi í Kaupmannahöfn, 1923-1924.

Jón Espólín, Einar Bjarnason: *Saga frá Skagfirðingum 1685-1847. Fyrsta bindi*. Iðunn 1976.

Jón Gíslason: „Kirkjuleg yfirstjórn á Íslandi flyst til Reykjavíkur.“ *Reykjavík miðstöð þjóðlífs. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reykiavicensia*. Kristín Ástgeirsdóttir sá um útgáfuna. Sögufélag, 1977.

Jón Helgason: „Reykjavík í reifum.“ *Þættir úr sögu Reykjavíkur. Gefnir út vegna 15 ára afmælis Reykjavíkurkaupstaðar*. Félagið Ingólfur, 1936.

Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon.“ *Merkir Íslendingar. Ævisögur og minningargreinar V*. Þorkell Jóhannesson bjó til prentunar. Bókfellsútgáfan, 1951.

Jón Jónsson Aðils: *Einokunarverslun Dana á Íslandi 1602-1787*. 2. útgáfa. Rvk. 1971.

Jón Jónsson Aðils: „Íslenzkar iðnaðartilraunir. Iðnaðarstofnanir á Íslandi á 18. öld.“ *Eimreiðin 1*, 1895.

Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*. Kostnaðarmaður Sigurður Kristjánsson, 1911.

Jón Ólafsson úr Grunnavík: *Ævisögur ypparlegra merkismanna*. Guðrún Ása Grímsdóttir annaðist útgáfu. Góðvinir Grunnavíkur-Jóns. Rvk. 2013.

Kaupstaður í hálfu öld 1786-1836. Safn til sögu Reykjavíkur. Acta civitatis Reykiavicensis. Lýður Björnsson sá um útgáfuna. Sögufélag, 1968.

Kjøbenhavns Universitets Matrikel I, 1611-1667. Udgivet af S. Birket-Smith. Gyldendalske Boghandels Forlag, 1890.

Konur skrifa bréf. Sendibréf 1797-1907, Finnur Sigmundsson bjó til prentunar, Reykjavík, 1961.

Larsen, Jørgen: „Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender No 1.“ *Vores historie 1749-1999.* Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Líftaug landsins. Saga íslenskrar utanlandsverslunar 900-2010, fyrra bindi. Sagnfræðistofnun HÍ og Skrudda, 2017.

Loftur Guttormsson: *Frá siðaskiptum til upplýsingar. Kristni á Íslandi III.* Alþingi, 2000.

Loftur Guttormsson: „Fræðslumál“. *Upplýsingin á Íslandi. Tíu ritgerðir.* Ritstjóri Ingi Sigurðsson. Hið íslenska bókmenntafélag, 1991.

Lovsamling for Island 2-6: indeholdende Udvalg af de vigtigste ældre og nyere Love og Anordninger, Resolutioner, Instruktioner og Reglementer, Althingsdomme og Vedtægter, Kollegial-Breve, Fundatser og Gavebreve, samt andre Aktstykker til Oplysning om Islands Retsforhold og Administration i ældre og nyere Tider / samlet og udgivet af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. Kjöbenhavn : Höst, (fixa ártöl) 1853-1889 öll bindin.

Lúðvík Kristjánsson: *Vestræna. Ritgefðir gefnar út í tilefni sjötugsafmælis höfundar 2. september 1981.* Sögufélag, 1981.

Lýður Björnsson: „Atvinnumál.“ *Upplýsingin á Íslandi. Tíu ritgerðir.* Ritstjóri Ingi Sigurðsson. Hið íslenska bókmenntafélag, 1991.

Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna.“ *Reykjavík í 100 ár. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reykiavicensia.* Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Sögufélag, 1974.

Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag. Rekstrarsaga Innréttinganna. Safn til Iðnsögu Íslendinga XI. bindi.* Hið íslenska bókmenntafélag, 1998.

Lýður Björnsson: „Reykjavík: upphaf höfuðstaðar: erindi á aðalfundi Hins íslenska bókmenntafélags 16. desember 1978.“ *Skírnir* 153, 1979.

Lýður Björnsson: *Skúli fógæti. Menn í öndvegi.* Ísafoldarprentsmiðja h.f., 1966.

Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld.“ *Reykjavík miðstöð þjóðlífs. Miscellanea Reykiavicensia.* Kristín Ástgeirsdóttir sá um útgáfuna. Sögufélag, 1977.

Ólafur R. Dýrmondsson: „Bújörðin Bessastaðir og búskapur þar 1600–1944.“ Úrdráttur erindis á málþingi Félags um átjándu aldar fræði, 7. maí 2016: *Af sögu Bessastaða 1600–1944*.

Ponzi, Frank: *Ísland á átjándu öld: myndir úr leiðöngrum Banks og Stanleys = Eighteenth-century Iceland : a pictorial record from the Banks and Stanley expeditions*. Almenna bókafélagið, 1980.

Pontoppidan, Carl: *Samlinger Til Handels Magazin for Island I-II*. København : trykt hos Joh. Frid. Schultz, 1787-1788. Bókasafn Akraness, ekki lánað, Haraldssafn. 949.1 Pon Sam 1 HARALDS, ASKJA 1 - 949.1

Ragnhildur Sigrún Björnsdóttir: “Góðkvendi göfugt var ...” *Sagnir* 24. árg. 1. tbl. 2004.

Rüdiger, Mogens: „Dagligdag i gadehøjde.“ *Vores historie 1749-1999*. Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Rüdiger, Mogens: „Tidens avis.“ *Vores historie 1749-1999*. Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Sendibréf frá íslenzkum konum 1784-1900, Finnur Sigmundsson bjó til prentunar, Reykjavík, 1952.

Sigurður Högni Sigurðsson: *Munaðarvörur á Íslandi á 18. og 19. öld og viðhorf til þeirra*. Ritgerð til B.A.-prófs í sagnfræði við H.Í., vorið 2010. http://skemman.is/stream/get/1946/5111/15329/1/Sigurdur_Hogni_Sigurdsson_BA_ritgerd.pdf

„Skúli landfógeti Magnússon.“ *Ísafold*, 23. desember 1878.

Skúli Magnússon: *Álitsgerð Skúla Magnússonar 1784 um brottflutning íslendinga vegna Móðuhardindanna*. Aðalgeir Kristjánsson bjó til prentunar. Saga 1977.

Skúli Magnússon: *Beskrivelse af Gullbringu og Kjósar sýslur* (1785); udgivet af Jón Helgason. Bibliotheca Arnamagnæana Hafniæ, 1944.

Skúli Magnússon: *Forsøg til en kort beskrivelse af Island* (1786); udgivet af Jón Helgason. Bibliotheca Arnamagnæana Hafniæ, 1944.

☆

Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum.“ *Merkir Íslendingar. Ævisögur og minningargreinar II*. Þorkell Jóhannesson bjó til prentunar. Bókfellisútgáfan, 1947.

Skúli Magnússon: „Sveitabóndinn.“ “Fyrsti [og annar] viðbætir til sveitabóndans.“ *Rit þess konunglega íslenska lærdómslista félags IV-VI*, 1783-1785.

Skúli Þórðarson: „Um fátækramál Reykjavíkur. Stjórn fátækramála 1787 til 1904.“ *Reykjavík í 100 ár. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reyiciavicensia*. Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Sögufélag, 1974.

Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir. Eftirlátnar eigur 96 Íslendinga sem létust á tímabilinu 1722-1820. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 18. Már Jónsson tók saman. Gefin út í samvinnu við miðstöð einsögurannsókna og Sögufélag. Ritstjórar ásamt Má Davíð Ólafsson og Sigurður Gylfi Magnússon. Háskólaútgáfan, 2015.

Sverrir Kristjánsson: *Ritsafn. Fyrsta bindi.* Mál og menning, 1983.

Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „*Guð er sá sem talar skáldsins raust.*“ *Trú og hugmyndafræði frá píetisma til rómantíkur.* Flateyjarútgáfan, 2006.

Vores historie 1749-1999. Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Wivel, Henrik: „At gavne og fornøje.“ *Vores historie 1749-1999.* Særtryk af artikelserie i anledning af Berlingske Tidendes 250 års jubilæum. 8. sektion. Søndag 26. december 1999.

Þjóðsögur af netinu:

<http://www.snerpa.is/net/thjod/fogeti.htm>

<http://www.snerpa.is/net/thjod/fogeti2.htm>

http://is.wikisource.org/wiki/Íslenzkar_þjóðsögur_og_ævintýri/kímnisögur/Björn_lögmaður_og_Skúli_fógeti

Þorkell Grímsson: „Reykvískar fornleifar.“ *Reykjavík í 100 ár. Safn til sögu Reykjavíkur. Miscellanea Reykiavicensia.* Helgi Þorláksson sá um útgáfuna. Sögufélag, 1974.

Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga 7. Tímabilið 1770-1830. Upplýsingaröld.* Menntamálaráð og Þjóðvinafélag, 1950.

Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti.* Iðunn, 2002.

Þorvaldur Thoroddsen: *Landfræðissaga Íslands: hugmyndir manna um Ísland, náttúruskoðun og rannsóknir, fyrr og síðar.* Ormstunga, 2003-2009.

Æsa Sigurjónsdóttir: *Klæðnaður og tíska. Breytingar á fatnaði í ellefu aldir.* http://www.thjodminjasafn.is/media/adofinni/6.1_Kladnadir_og_tiska-crop-small.pdf

Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760. Jón Helgason tók saman. Iðunn, 1960.

Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800. Jón Helgason tók saman. Iðunn, 1961.

Netið:

Samtal - *List hins mögulega - samtal um pólitík* Umsjón: Ævar Kjartansson og Jón Ólafsson. Rætt við Þórodd Bjarnason um byggðamál. Rás 1, 7. ágúst 2016. <http://www.ruv.is/sarpurinn/ras-1/samtal/20160807>

2 Lykill að heimildasafni Skúlasögu. Efnisgrind.

12. desember 1711 – 9. nóvember 1794

Annáll Skúla í ártölum:

1789:

Aldarfarir:

erlendur bakgrunnur:

Móðuharðindin:

Lifnaðarhættir:

munaður, áfengi:

Fæða almennings:

klæðnaður:

Lífslíkur, hýbúlahættir, kjör:

Mannasiðir heldra fólks:

Stéttaskipting:

Hugmyndasaga, upplýsing:

hrossakjötsát:

Ættin:

faðir Skúla:

systkini Skúla:

síra Jón Magnússon officialis Hólum og prestur Staðastað:

Einar Hólaráðsmaður:

Sigríður átti síra Jón Vídalín (1726-1767) að Laufási:

Guðrún yngri f. k. síra Ketils Jónssonar í Húsavík:

föðurætt Skúla:

móðir Skúla:

systkini Skúla:

æskan:

Skúli og Einar afi:

hjá Húsavíkurkaupmanni:

heimanám Skúla:

stjúpi Skúla:

skrifari lögmanns:

Benedikt lögmaður Þorsteinsson á Rauðuskriðu:

ástarævintýri á meðan hann er skrifari lögmanns:

Kaupmannahöfn:

áhrifavaldar:

heimkoman frá námi Höfn:

áhrifavaldar:

Fjölskyldan:

Steinunn kona Skúla:

Börn Skúla 7:

Brjóstagjöf:

Eignir Skúla:

Kerfið:

réttarfar og refsilöggjöf:

manndráp og önnur ofbeldisverk:

kynferðisbrot:

réttarfar sakamála:

breytingar á ísl. refsilöggjöf 1750-:

réttarframkvæmd kynferðisbrota:

meðferð sakamála:

Áhrif upplýsingar í íslenskri réttarlöggjöf:

rikisvald nær seint að festa klær til sveita í Dm og Íslandi:

eigendur jarða á Íslandi:

upplýst einveldi?:

Sýslumenn:

Stiftamtmanns embættið í brennidepli 1768.

kerfið varðandi Ísland í Dm:

enn frumstætt kerfi

tilraunir til viðreisnar Íslands:

Landsnefndin 1770 og síðari:

Samtímamenn Skúla:

Magnús Ketilsson:

Magnús amtmaður Gíslason á Leirá:

Jón konferensráð Eiríksson: = blóm Íslendinga

sýslumaður:

sýslumaður í Skaftafellssýslu árið 1734:

Sýslumaður í Skagafjarðarsýslu 1737:

annáll:

Skúli fær Skagafjarðarsýslu:

Skúli setur niður bú í Gröf:

Kvennamál Skúla:

Löreglustarf Skúla:

viðskipti við Hólamenn:

Skúli verður ráðsmaður Hólastaðar:

Biskupsfrú lætur fallerast:

Nauðsynlegt bøl:

Hörmangarar á Hofsósi:

Launverslun:

Þetta ár (1741) **keypti Skúli Stóru-Akra í Blönduhlíð:**

Skúli hefur afskipti af hrossum Skagfirðinga:

landfógeti:

annáll:

Kveðskapur eftir Skúla:

rit eftir Skúla:

kvæði um Skúla:

orðspor Skúla:

útgerðin:

búskapur í Rvík:

Reykjavík:

bæjarbragur - dægradvöl:

skólapiltar lífga upp á bæinn:

kaupstaðurinn - Hólmurinn:

næturvarsla:

tukthúsið:

Viðey:

Trjárækt í Viðey 1776–1777:

Viðeyjarkirkja:

Innréttingarnar:

Eldri framfarahugmyndir:

Forsagan: kaupauðgisstefna, búauðgisstefna:

forsagan:

Bréf konungs:

hvers vegna Reykjavík?:

*embættishús dreifð:
með sanni faðir Reykjavíkur:*

yfirlit:

upphafið:

Páttur Magnúsar Gíslasonar:

hið raunverulega upphaf:

Styrkur konungs:

húsin:

fólkið:

lífskjörin:

danskir starfsmenn:

illur yfirmaður / undirmálshyski:

sýfilisinn:

Ullariðnaðurinn:

saltvinnsla:

Bruninn:

Fjárkláðinn:

iðnskóli:

vörudreifing:

landbúskapur:

jarðyrkja:

útgerðin:

skip innréttinganna í flutningum:

kaðlagerð:

sútun:

skipasmíðar:

beikisiðn:

brennisteinsvinnslan:

tengsl við fangelsið:

Ástæður þess að ekki gekk betur

Stríð Skúla við Almenna um Innréttingarnar:

Verslunin / verslunarstríðið:

samgöngur:

kjarni afreka Skúla:

Lok Innréttinganna:
utanlandsreisur:

lokaskeið Skúla:
1786

lifandi minnismarki:
afmælið:
rannsóknarsagan:
fyrirmyndir:

lokaskeið Skúla:
1786

lýsingar á Skúla:
Stytta Guðmundar frá Miðdal:

Endalok Skúla

niðurstaða um afrek Skúla:

Myndir:

3 Heimildasafn Skúlasögu

einhverveginn varð að hefjast handa við uppbyggingu íslenskra atvinnuvega.¹

12. desember 1711 – 9. nóvember 1794

Skúli fæðist daginn áður en langafi hans og nafni sem hann er skírður eftir deyr.

1711

Steinn Jónsson varð Hólabiskup. Þorleifur Halldórsson varð skólameistari á Hólum. Eldgos í Kverkfjöllum. Oddur Sigurðsson lögmaður og Páll Beyer viku Hákoni Hannessyni sýslumanni í Rangárþingi úr embætti vegna óreglu en konungur ógilti það.

Fæddur 12. desember - Skúli Magnússon, landfógeti (d. 1794) og Jón Marteinsson stúdent, „spitzbub og galgenvogel“, önnur fyrirmynd samnefndrar persónu í Íslandsklukkum Halldórs Laxness (d. 1771). Vígfús Jónsson prestur á Stöð í Stöðvarfirði, höfundur fyrstu íslensku barnabókarinnar, Barnaljóð (d. 1761).

Dáinn 13. desember - Skúli Magnússon, langafi Skúla fógeta. Hann var prestur í Goðdölum í 66 ár (f. 1623).

1711: / 42 sama ár og Skúli fæðist nýr biskup að Hólum.² Steinn Jónsson. Vígður í Kaupmannahöfn á þrenningarhátíð að viðstöddu mörgu stórmenni. Undanfarin misseri hafa Danir og Svíar borist á banaspjót, sænskir víkingar víða verið á voki á höfum úti svo að kaupskipum Dana hefur ekki verið óhætt. Í fyrra komust aðeins fjögur kaupför til Íslands, önnur hertekin eða lágu vetrarlangt við Noreg. úskortur á mörgu, járn í skeifur og ljái og færur til fiskveiða. margir barma sér líka sáran vegna tóbaks- og brennivínsleysis. Útlend vara torfengin eða alls ófáanleg þótt gjaldvara sé í boði. / 47 herskip til fylgdar kaupförum, liggja í Hafnarfirði sumarlangt, því að Svíar hafa verið kaupförum í Íslandssiglingum svo skeinuhættir seinni árin.

Erlendis

rétt áður en Skúli fæðist: 17. apríl - Karl 6. varð keisari hins Heilaga rómverska ríkis. 9. júlí - Pétur mikli Rússakeisari umkringdur ásamt herliði sínu af fjölmönnum tyrkneskum her við ána Prut. 22. júlí - Pétri mikla tókst að sleppa úr herkví Tyrkja með því að múta yfirmanni herliðsins. Drepsótt (kýlapest) gekk víða í Evrópu, meðal annars í Kaupmannahöfn, þar sem talið er að þriðjungur íbúa, um 23.000 manns, hafi dáið. Konungur veitti Garðbúum einkarétt á líkburði í borginni, sem þeir héldu til loka 18. aldar og höfðu ýmsir íslenskir stúdentar hluta lífsviðurværis síns af þeirri iðju. **Fædd** 26. apríl - David Hume, skoskur heimspekingur (d. 1776). 1. september - Vilhjálmur 4. af Orange (d. 1751).l. 31. október - Laura Bassi, ítölsk vísindakona sem var fyrsta konan sem opinberlega stundaði háskólakennslu í Evrópu. 23. desember - Jacob Fortling, dansk-þýskur myndhöggvari og arkitekt (d. 1761). Qianlong, keisari í Kína (d. 1799). **Dáin** 14. apríl - Loðvík, le Grand Daupin, sonur Loðvíks 14. Frakkakonungs (f. 1661). 17. apríl - Jósef 1., keisari hins Heilaga rómverska ríkis (f. 1678). 22. nóvember - Bernardo Pasquini, ítalskt tónskáld (f. 1638).

¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 179.

² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

Annáll Skúla í ártölum:

1717: / 53 fréttin í september lengi á leiðinni? Eldgos í Kverkfjöllum með öskufalli og jarðskjálftum. Hlaup í Jökulsá í Öxarfirði veldur stórtjóni í Kelduhverfi.³ norðan í Vatnajökli. hefur sandi rignt yfir Norðurland með dunum og eldglæringum og jarðskjálftum í Þingeyjarsýslu, stóhlaup í Jökulsá. Gras á völlum hludist, askan í ökla þar sem mest er í Þingeyjarsýslu. skolað fljótt niður í rót í votvirði og stormum. Í Kelduhverfi í fystu lotunni olli stórkostlegu tjóni. Umturnarði fornum farvegi sínum og fleytti fram kynstrum af vikri er hludi stór flæmi. margir orðið fyrir þungum búsíkjum á engjum og úthaga, auk þess sem áin braut land í hlaupinu. í desember sýnt að fellir verði í þeim héruðum sem verst urðu úti í sandfallinu í sumar. heyleysi og sá kvilli í hrossum og sauðfé að hófar og klaufir rotna og detta af. Jafnvel hestar á járnum verjast ekki þessu skaðræði, verða berir inn í kviku milli hóftungunnar og skeifunnar.

líka **1717:** / 54 Þegar Tyrkir voru yfir unnir í Belgrad féll Dívan upp á það ráð að friðstilli Karl sjötta með því að senda honum þar skenking:⁴ stólpann sem Kristur var húðstrýktur við, bekki, svipur og bönd, þar til brúkað, purpurakápuna, þyrnikórónuna, reyrsprotann, stórt stykki af krosstrénu, nokkra nagla og línklæði þau fimm sem fundust í gröf Kristí eftir upprisun hans, þær tólf karfir sem afgangsléifarnar voru láttnar í er hann mettaði fimm þúsund manns, Jóhannesar skírara höfuð, hár, skegg og tungu, líkama ýmissa spámann, postula og píslarvotta, þar á meðal hins heilaga Stephaní. fannst í einni gröf í Sofíe kirkju í Miklagarði, er skotið undan við hertöku. Tyrkir kenndu þessu góssi um ófrið þann er á þá stríddi, hver sem nálgæðist datt niður dauður eða missti lima- og skilningarvitabrukun, urðu blindir eða heyrnarlausir. völdu 2 þúsund kristna þræla þar til og það lukkaðist. Þett allt á 22 kameldýrum, ásamt ljónum, pantörum og arabískum hestum og þrælunum sent til Vínar og varð eftir sinni trú, því árið eftir fengu þeir frið við Austurríki.

1721 / 66 Kötlugos hafið.⁵ / 70 í vor hefur verið krökkt af útlendum fiskiskipum við Grímsey, fara venjulega með friði, nema hvað þeir þykja viðsjáir í varplöndum og fuglabjörgum og eiga stundum til að hremma fé á afskekktum stöðum við sjó. Hópur Hollenidnga gekk á land í Grímsey með ránum, fóru í hirslur fólks og höfðu á brott með sér fémæti, en ekki lögðu þeir hendur á menn.

1722 / 70 kaup og kjör vinnuhjú.⁶ alþingissamþykkt. duglegur *vinnumaður* slær fjóra eyrisvelli á viku, vinnur alla landvinnu, er gildur til sjóróðra og órækur maður í hvaða skiprúm sem er. fær full skinnklæði, rúmfatnar sem verstöð hæfir, nesti, sýru og mörk smjör hvern dag sem er í veri. bregðist afli á hann að fá fiskfjórðung til matar á viku. Heima fái hann spónamat tvímælt og þá hálfu minna af fiski og smjöri en í verinu. Kaup hans á ári áttatíu álnir í fénaði eða vöru, átta álnir vaðmáls, tvennir nýir sokkar og einir vettlingar og skæði árlangt. dugleg *vinnukona* kann að gera alla kvennaþjónstu, sem maður kvenmanni má ætla. meðalkvennaþjónsuta að hún skal á sumardeggi raka hey eftir tvo meðalsláttumenn, milli mjalta, svo lengi töðusláttur varir. Í vetursessi skal hún vinna tólf merkur ullar á sex virkum dögum í góða gjaldvoð og það á milli mjalta og hafa ljós þá hún vill. skyldug að þjóna einum vinnumanni eða tveimur ef með þarf. Árskaup vinnukonu fimm álnir vaðmáls, fimm stikur striga, hálfönnur alin af tíu fiska lérefti og ull í sokka, háleista og vettlinga og fái þar til tíu álnir á landsvísu. Vinni hún karlmannsverk á að meta

³ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁴ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁶ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

verk haennar sem karlmannsvinnu. Til fæðis á að fá mjólkurmat tvímælt, sjö merkur smjör til þriggja vikna og fisk hálfu minni en karlmaður.

1723, 13. apríl. Jón Árnason biskup í bréfi til prests.⁷ Klén ungiði sem vilja bruna fram með vesti og parruk. piltarnir sem hann sendi í skólann í haust, sem herra-mannssynir á stórgörðum utan lands, fordild, girnd augnanna og menjar drambasmlegs líferniss færð inn á meða skólabarnanna, þessi lúxus vill hjálpa til við að gera út af við þetta land því nú vill hver unglingur sem varla getur gyrt sig né fríað frá húsganginum fyrir fátæktar sakir bruna fram með vesti og parruk til að vera haldinn sem mestur þótt hann sé ekki neitt. Þér megið senda annan af þeim vteimur sem eru hjá yður í skólann á næstkomandi hausti með átta ríkisdali, en ef þér sendið hann með parruk þá með honum tíu, því ég slúttu þar af að þér munið hafa nóga peninga. Fyrir eitt hvítt stutt parruk utnlands mega menn gefa tíu, tólf og fjórtán ríkisdali.

1725: / 82 Afkastamikill vefari í Skálholti.⁸ útlendur, sem vefur átján álnir af líni á dag á vefstól sinn. á kljásteinavefstólana vefa menn ekki nema eina eða tvær álnir af vaðmáli á dag. / 82 bóndi frá Seyðisfirði höggvinn á Öxarárþingi, líkami hans brenndur og höfuðið sett á stöng fyrir þær sakir að hann hafði naðuðgað dóttur sinni rúmlega tvítugri og grafið afkvæmi þeirra á laun. Dótturinni Halldóru dæmd drekking, en málum hennar þó skotið undir konungsnád. Jón Eyjólfson faðir hennar sagði að hún í öngviti hvorki haft mál né vit er hann kom heim um kvöldið, barnið dautt í rekkjunni hjá henni. bóndi gróf það upp úr skálagólfinu í viðurvist sóknarprest og vitna. fákk þá dóttur sína fyrst til þess að lýsa annan föður þess, þótt hún breytti þeim framburði síðar þegar á hana var gengið.

1725: / 83 Eldur uppi á þremur stöðum, í Mývatnssveit aftur á fleiri en einum stað, Hekla í Rangárþingi og Skeiðarárjökull í Skaftafellssýslu.⁹ vestan við Kröflu linnu gosi í fyrra, um skeið kyrrt, en laust fyrir miðjan janúarmánuð í vetur tók Leirhnúkur skammt vestan Kröflu að gjósa. Brast hnúkurinn í sundur og grennisteinseimyrja vall og spýttist úr óteljlfandi gjám og augum. fylgdu miklu jarðskjálftar. svo keyrði um þverbak þegar líka hófst gos í Bjarnarflagi austur frá Reykjahlíð með ógurlegu öskufalli og grjóttflugi og hinum hörðustu jarðskjálftum.

1728 / 94 látlaus eldgos í Mývatnssveit enn síðan 1724. hraunstraumur heim undir stekk í Reykjahlíð, Dalfajall tók að gjósa rétt hjá Reykjahlíðarseli og valt breiður hraunstrumus niður hlíðina. að tveimur dögum liðnum stöðvaðist hraunið örskammt ofan við bæinn í Reykjahlíð.

1728 / 94 mikill hluti Kaupmannahafnar brunninn til kaldra kola og þúsundir manna hælisláusar. hús Árna Magnússonar brann með dýrmætum og ófáanlegum handritum, skjölum og bókum. október.¹⁰ slökkviliðið ölvað hittist þannig á að æfingar þennan dag og að þeim loknum settist liðið að drykkju. flestir ofurölvi. lítt um varnir og viðnám. æðri yfirmenn þess lítt nýtir til forsagnar, allt viðnám fór mjög í handaskolum. eldurinn kom upp í hverfi ölgerðarmanna, háskólinn brann, stúdentagarðurinn og allir bústaðir prófessoranna, ráðhúsið, munaðarleysingjahúsið, biskupssetrið, fimm stórar kirkjur og bóksaafn háskólans á lofti þrenningarkirkjunnar, reist af Absaloni biskupi 1168. / 105 Árni látinn 8. jan 1730. Gaf háskólanum bókasafn sitt og handritasafn. / 121 1733-1734safni Árna búinn staður á lofti þrenningarkirkjunnar gengið upp Sívalaturn

⁷ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁸ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

¹⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

1730 / 107 Konungaskipti Friðrik IV látinn eftir rösklega þrjátíu stormasöm ríkisstjórnarár. átti í nálega linnulausu ófriði, einkum við Svía. Kristján VI erfðaprins.¹¹ / **1731** 112 honum svarin tryggð og hollusta á Þingvöllum. Fjölmennasta samkoma í nálega tvö hundruð ár.

1732 / 116 Margrætt um það meðal alþýðu, að Helga dóttir Steins biskups og ekkja Jóns sýslumanns Vídalíns hefur alið barn og kennt skólapilti einum á Hólum, Jóni Mrteinssyni að nafni.¹²

1733 / 118 óvenjuleg árgæska september. síðastliðinn vetur einn hinn besti og ljúfasti er elstu menn muna, einkum á Suðurlandi og Vesturlandi.¹³ / 120 Jón Árnason Skálholtsbiskups sendir konunig bænarskrá um aðflutningsbann á brennivíni. óhæfir drykkjumenn í embætti. / 124 tveir prestar velta út af í ölæði við altarið. tóku kirkjugestir hann og lögðu á kórbekkinn

1734 / 121 nú á að hætta að hengja þjófa.¹⁴ Stórbjófnaður í annað sinn og smábjófnaður í fjórða sinn varðar kaghýðingu, brennimerkingu og ævilangri þrælkun / 123 1734 yfir sjötúsjómenn drukkna á einni vertíð

1759

Fra Arnes syssel ere 14 St Stude 1759 til Falkernes underholdning eftir hoyædle hr. AMtmandens ORDRE FOR SKAFFEDE OG FRA ... villige imod betaling, uden betaling for 4 mænd.¹⁵ Og heste i 5 dage opsøgte end for nærværende tid vered fra inget udveje til Falkernes forplejning. Saasom der findes ganske faae i syssellet ældre en faa aar gamle. Med Öxaraa datum ut supra Brinolver Sivertssen.

I Arnes syssel væred vii ikke uden at reiste ag? Stude ældre en sagt er testere Vernarðu ÓEIGSSON OG Biarne Axelsson.

1760

- **13. Jan. 1760.** Bréf Finns Jónssonar biskups Skálholti til Skúla:¹⁶

Veleðla og hávísi herra landfoget.

Síðasta mikið kærkomið skrif þakka ég þénsutusamlega og óska að þessar skyndilínur mættu hans velvælurulegheitum í ákjósanlegu tilstandi fyrir finna. Hverra sérlegasta ósk er að þar kona m: tv breve að láta spinna hör þann sem hún fékk í haust, vill hún endilega fá hann sem fyrst ekki kann ofin og í lereft kominn og svo að ei verði undandrátur hefur hún sendimanninn tilbúinn, sem beri hann suður, en mér uppálaggt að skila fyrir hann. Þetta sem nú sendist meinast 13 tns? Og aður eru suður komin bæði í fyrra sumar og í haust fékk 8 a? svo að þetta er alls með afgangum frá Withofs hér um áður undir 22 ls. Þetta vill hún og biður því ástusamlega, að mætti þvost? Tilbúast og síðan sem fyrst að færa til girfst vefast og komast í lérreft, umkostnaðinn allann vill hún til allra þakka og með fornöjelsi betala og þar og er góðrar vonar að hún bænheyristnúna fljótt yrði og þar um ei frammar, einasta bið ég forláts, þar á að ég incommodere yður með smámunum þessum. Spurn er nú innréttaður eftir Wfosses eigin fyrirsögn og hingað sender pröver til að gjöra eftir. Það sem í fyrra sendist og þótti of smátt í uppestöðu helld ég

¹¹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

¹² Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

¹³ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

¹⁴ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

¹⁵ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 53.

¹⁶ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

með þessu kunni að nýtast þá til Jselt? ef ei til annars, svo að einhverju gagne verði. Hvað ég þenustusamlega recommendara yðar góðri forsjón; mætti þetta þá ofið njóta brúkningar með örðum frabriquens léreftum væri mikið gott, en ef þess er ei kostur, þá verður það svo að vera.

Hér er allt tíðindalaust, vetrarfar hið besta og heilbrigði allra nafnkenndra manna.

Dóttir yðar er nú daglega vel frísk og alvön orðin að lifa undir þessu Skk climate. Hún kemur sér vel við alla og þá best sem helst skyldi, svo ef hún er jafnvel fornægð með aðra sem aðrir með hana, þá er mikið vel. Hún er geðusgt barn, og efni í skikkanlegan kvenmann.

Um reikningsskapar sakirnar hef ég ei náð sérlegt að skrifa, sem ei v ar áður ádrepið. Ég man ei hvort í haust var uppteiknað og mentionerað um álag litla Elldhússins og Traðarskemmuna, hvar um 14 verde? Hvarum ég á ei allt að svara því húsin heira mér til. Gjarnan vildi ég tilmæla að þetta dont? Væri búið áður en skip koma því þá fá menn annað að gjöra, og má svo þetta leggjast utar á langabeckinn. En það er án fleiri ummæla yðar góða framkvæmd til hins besta þenustusamlega recommenderað.

Að endingu óska ég uppbyrjað ár og öll eftirkomandi, verði yður og yðar öllum gleðilegt og farsællt. Næst þenustusamlegri heilsan, til sjálfs og velæðla familie forbliv ég með serdeles affection, veleðla herra Landfógeta þenustu reiðubúinn, sl. þénari Finnur Jónsson.

- **24. Jan. 1760:** Bréf frá Brynjólfi Sigurðssyni, sýslum. Hjálmholti.¹⁷ Háttvirðandi elskulegasti Mon frere!

Umkringdur af vafstri bænda og að ríðandi herrunum frá Skálholti, sem hingað í dag fylgja Sr. Jóni Ts með hkærustu og suite heimleiðis til Gulverjabæjar má ég nú með þessu tækifæri þó slappaað? Þacka Mon frere æruríkt og elskulegt Missiwe af 3ja meðtekið 20. Dag af járnns transports mönnum þó ei geti svarað því sem vildi og skyldi.

Það mun endilega vera mér ókunnug Stats Maxime að svara öllu öðru en um um er spurt i einu bréfi, og því tek ég það vel upp, þó segir um með hverju móti fá skal ullin til Fabriquen frá ullar þurfandi og þar fyrir litið vinnandi almúba með minnsta skaða fyrir hann, af hvers afla því og aðrir haldast við hús og heimili, sérdeilis þar um proberar sýslumanns Hr. Thorst góða, að mínum dómi, project um það að fá nokkur frá hverri sýslu af landinu, en vilt heimta hana alla frá 2 að 4 conseq: skulu þær eyðileggjast en Fabriquen með hennar nágrönnum, sem unnið geta til og fyrir Fabriquen af þar til undirbúinni ull í mót betaling, fyrir daglegt erfiði uppbyggjast. Það kalla ég Patriotiskt. Liemed til heila landsins uppkomstar. Ein heil sýsla kaann með litlum skaða og fáulye missa 2 að 3 vættir ullar, þar hún viðhelst ekki ef missir 20 að 49 vættir. Mun ekki Suðurlandi hafa verið betra að vinna 40 að 50 packa, sem héldu hvar 400 par sokka, heldur en að selja ullina til Fabriquen og setja sv o aftur undan auðum höndum hálf árið? Litað er lítið fátækum dregur litað.

2. Að venja almúgann að vinna til Fabriquen og selja þangað garn og vinnu, er að sönnu gott og gagnlegt, þó með því móti að vinnan betalist og ullin, ekki síður eður minna en betalast hefur í vaðmálum og prísar

¹⁷ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

lofa, því það er skortur á ullinni til vinnunnar, en enginn frá gangur til af upp að missa, hhespur til rúnings með toga sem vega 17 að 18 lóð og seljast 5 Sk Courant, gjö-ra 1 par púls sokka óaðfinnanlega, það eru mér 9 Sk cour eða 4 fiskar í taxar almúgann þar við 4 sk á hverre hespu, hvað þá hálf árið á sem vinnu þar það er supp.: að hann hefur aflitlautt? Og of lítið að vinna. AF 5 Islæte? Heespum a 6 F er vega 18 ell 20 lóð, verða 7 pör sokka eins góðir og þeir gömlu eyfirsku 8 fiska sokkar. Hverninn á þessu að medera að almúginn líði ekki skaða?5 hespur á 6 sk gjöra 30 sk eða 13 og 1/3 fisk, en 7b pör sokka að 4 f. 68 sk. Eða 28 f. Góðu sokkarnir á 6 f sem vel er billegt fá 95 sk, svo þá er tapað á 5 hepsum meira en 2/3 verðs. Þó þú viljir nú segja þá mót þessari hypothese að ullinn sé of lítill til almúgans vinnu, að var það á sokkunum að þrjóna og þæfa úr garn hespuna, láta rreiknast. Þá er það 1 fiskur eða 2 8/9 sk á hvert par sokka og aldrei meir en ¼ verðs. Svo það nær ekki heldur heim.

Hvað mun garn til ... nenni ekki, svo langt bréf. ... vil ég sjá til að útvega 3 héðan til vorsins ... kveður fallega,

Bréf frá Þorsteini Magnússyni, sýslum. Móeiðarhvoli.¹⁸ 12. Apríl, 1760: svarar tilskrifu landfógeta 12 og 18. Mars, móttekið 3 og 8 huijus. Andsvara þar til þénustusamlega.

1. Ég vil leitast við að innkaupa ull hér í sýslu sem fólk föl er á tilkomandi vori og sumri, þó mér standi óhægar skrápul fyrir brjósti í þeirri höndlan. Í konungsins forordning amtmannsins ordre, fátækra stand sín ... í tíma hún sprettur svo vel í ár að báðum verður hjálpað.
2. Hjálmholt og Skálholt liggur úti fyrir og fær ull úr Rangárþingi
3. Svo sem ég sé merki að Hr. Pahl hafi ordre að aattestera Fabriquen etc. Með þeim ótilbúnu vörum, sem að honum berast, svo hef ég gért mér þá þanka, að þar mætti í einum stað að alla falar ull gánga, fyrir sama prís sem kostað hefði, ... ekki væri lítill hagnaður. að spara allt eður mest allt Transport og allt það bríjdrir? Fyrir seljendur og kaupendur sem fylgir af samtínings ullar höndlun. Hvorki er hér grafin ull í jörð né látin fúna, ... nær seljum hana kaupmanninum fyrstum náске fyrir tóbaksmáli þó vér ættum að standa brave? Efgtir, því lengi tekur sveitin við: Svo er þá að ég meina, enginn ullar send botar né vissar, yfir nærverandi ástandi helldur en kaupstaðirnir og kaupmennirnir, sem nú væntanlega með oss en ekki mót í öllum þessum sökum. Kunnum vér að brúka þá Politique við vora landa að láta sem vér villdum öngva ull hafa, þá fengist þess meira: eins hentar?verk sölum og breværdighed af svo mörgum competanter orsakar hlutarins fastheldur og paaholdenhed, kunnum vér að segja og hafa þolinmæði meðan ullin er að opretta, en láta kaupmenn vora vera Commissionairer svo tilskrif brefe í Herr Pahl's hönder firsta árið 50 vættir, annað árið 120 vættir, svo sem áður hefur utfarið með Eyrarbakkaskipi einasta. En allt sem hér út með Vestmannaeyjaskipi var eflaust destineruð til Reykjavíkur, því er það undarlegt hún skilldi ekki hafa verið send til baka, ásamt silki borðunum.

Minn litla spuna get ég ekki sent þér fyrr en í vor og hann gerir ekki stórt til Sakarinnar, nær sem kemur. Tóbakspípusmiðurinn er enn

¹⁸ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

til sjós, hvers vegna ég ei get sent pröved af járnþípunum. ... með stærsta Respekte veledla hr. Landfógetans, þénustu skyllidugur þénari, Thorsteinn Magnússon.

Sveinn Sölvason lögmaður, Munkaþverá.¹⁹ 16. Maí 1760: Þegar mitt fyrra bréf af 12ta hujus var allareidu skrifað en ekki forsiglað var og svo lukkulegur? á sjálfa uppstigningadag, að meðtaka hr. Freres háæruverða ud af 5ta Apr. ... hvert átsamlega þakka, og þar eru tilsendar klaustursins jarðabók, sem mér er mesta þarfleg, sömuleiðis bróðurlega sendingu í Kassen?, fyrir hvar er kvenfólkið í sær vill vera Obligeret, að þekkja sína skyldu í að afþéna, þegar og (Dieu ardant) hefe þá æru að sjá hr. Frere í sumar. Hvað sem ég vildi skrifa er komið í hitt bréfið, ekki segi ég aftur með mína umkvörtun yfir Vöru mangelen, en kaupmanna tölunnar sakna ég ekki: Því Pens hefði hest? Mögrum tjena í vetur að selja hér gots uppá 50000 Rdl ef það hefði verið fyrir hendi, svo verer? Hefðum þá ekki þurft að senda með Tóbak um Driften? Og selja fyrr er veturgl. Eður 2 werte sauðs þunlið?

Það er hörmuleg villa og Confusio, sem menn verð komnir í með Munkaþv. Kongl. Að smíða? þau þau ey tre riur brefts Copie, lang um fleiri en Jarðabækurnar sína að þau hafi nokkurntíma erfte? Ráð. Svoddan má ekki standast og betra traust hefði minn góði gamli svigerfader á Skúla Magnússyni lang vin sínum, en að sjá síðar, mundi nú vilja skilja þann fyrra, ég eller og över sé séu við 11 kongl.andvirði, eður míer, fyrir ekkert. *Nú upptalning á tölum.*

Ég er ei svo góður bóndi að geta sent þér 2 ullar hesta suður, miðla má málum, svo mundi ég fromt á treista að minn klaustur afgift skyldi þar með vera lokin, og hví taa vel borguð, en ég hefi orsök að eltast? Fyrir, það sé ei svo vel meint. Að rænast hér eftir ull frá bændum og fá hana ei aftur betur betalaða þar syðra, nú eiga sjálfur Transported og hazarden uppá minn eigin reikning er sú hömlun sem eikeppist nú eftir, þó er vel, og væri til að senda þér nokkra fjórðunga, en þú skestur? Mér aftur peninginn eður fisk á Innnesjum.

Fyrir gief nú hoyst æred hr. Frere! Þetta í mesta hasti sem ná á Birni H.s.: Guð velsigni þig með æru kærasti og velædla Familie, og láti okkur heila og glaða finnast ... S Sölvason

Sveinn Sölvason lögmaður, Munkaþverá.²⁰ Vantar aftan á dagsetningu og undirskrift:

Langt er nú síðan ábótinn á Widey skrifaði til ábótans á Munkaþverá, en hin síðari lætur það ekki í víkja? Heldur við þessi herlegheit gefur sér þá æru að uppvaxta þann fyrra, sem nú má ansjást fyrir föður annarra ábóta. Ég skrifaði í vetur eina línu til hr. Frere en hún var ei svo merkileg að afreka kunne eitt Rescript sama er nú á brefum? Því hér fyrir fellur ekkert nýtt eður sem vert er að skrifa: hungurs og harðrétti er plagarie, skárta allt for mikið í svo fornemme efnun. Ég hefi og guði sé lof fyrir mig ekki að yfirkлага í þeim pósti til Datum, og enginn stórhærðindi eru hér manna í milli, né í Norður sýslu en í Skagafirði bera þeir sig

¹⁹ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

²⁰ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

furðanlega illa, held ég það bestandi næst þar í að þá langar í þann mjöl hesta? Sem kaupm. Pens geymir til Norðurbúanna.

Veður allt í vetur hafa verið hin bestu fyrr og síðar í þessari sveit, vorið nokkuð kalt, hellst síðan hafisinn gjörða vart við sig, hver svo er ei mikill að meiningu manna, og hefur ei hindrað Grímaseyjar ferðar, nú þær var líste gott að forfinna.

Ég veit ei hvort ég má heita á hr. Freres húxde? Í sumar að selja mér rúmt 20 vættir fiska, þó ekki fyrir sunnan hraun, peningar eru ekki í boði, því þú læstst ei fytja þá til vor, heldur annarra, villt og smjör, en máski ég megi huxa svo sem Borl heitinn Jarlaskáld, að honum væru aðrir kaupanautar hentari en Hákon Jarl, þó er líkara þið Reykivíkingar betalið vel ull sem flutt er til kaupstaðarins, heldur en að sækja hana með exessive kostnað, um hávetur norður í land.

Væri ég í standi til að betala, þá vildi ég hafa bestillt mér undan hendi ykkar Revbeslagara þar syðra mitt stjórafæri, sem þarf átrætt að lengd, en digurrðina kann ég ei svo nóga að fyrirskrifa, hún mætti vera álíka og tog þau er brúkast við þar sénn? Á sláturhöfnum.

Ég fornem að hr. Vicelögm. Stefánsson hafi resginerað sitt Boyholderskab í Reykjavík. Soddan sidtlöfftigt væsen ... *nenni ekki*

Nú eru þurrleg þing, þurlegur þrettandi og allar hátíðar hér nyrða, enginn þakkar þeim sem soddan höndum hefur fore stillet, þó er þeir vorur sem soddan siglingaleysi lengur varir, menn koma ei af sér landskuldum, þó goldnar séu í besta fiskatali, allir umboðsreikningar standa óafgjörðir, peningar fást ekki til afgifta né annarra siðvanalegra gjalda. Tréspítur ekki, til að halda uppi kofunum og hversu mega þá jarðir byggjast. Járn ekki til nokkurra nauðsynlegra hluta, nema annað soddan grip? Sem Schule M. S og S. Sólvason dæmdu ónýtt, þegar Areson bjó í Hofsó, eður nú þá verra, hvar vill slíkt lenda? Þið sem magtinga hafið komið til að andraga soddan á tilheyrilegum stöðum og ekki láta ykkur nægja þó Suðurlandið sé *vantar hér aftan á bréfið ...*

Magnús Gíslason amtmaður Leirá, 4. Júní 1760.²¹ Ólafur færði mér landfógeta 2 elskuleg tilskrif, af því eina ... hvörsu guð blessað hefur landið með góðum fiskafla, lofað sé hans nafn, af öllu vesturlandinu hefi ég sömu eftirréttingu. Þá ... góð verkun, svo allt hvað vinn Laffa verður ei kaupmaður getur hann ei svo fordjarfað ... að gefi hún góðan profit í ár, og innbyggjurum fullar . Ekki fæst vicelögmaðurinn að stæra sig af útvegum nautsins, nema ef væri ... ég hefi haft alla viðleitni að útvega þau og fengið vilyrði fyrir 3ur, 1 hér í sýslu vel öldu að sögn, sýslumanns Eggertssonar, eigandi hins, á því 7Rd specie og skiurð? Til baka, hvorra sýslumaðurinn sagði mér það væri vel virði, en 2 í Norðurárdal, á hvort f sig að kosta 7 Rd. Specie, með húð og holldi. Seljendur vilja teyma nautin hingað. Þau sakulu bæði vel feit, en ei mega kallast alin? Sr. Jón í Hvammi er minn Commissionaire. Nú stendur til hr. landfógetans að útvelja af þessum, svo mörg og fá sem hann vill. Ég stæri mig af vel útveittri commission.

Ekki vænti ég skipanna, svo fljótt: fargdaga öðruhv. Verða fyrst að afganga. Því skyldi mér í hug koma að begæra peninginn teirð?, sem til Wiðeyjar er destingerað, hitt villda ég gjarna fá keypt ef ei útheimti

²¹ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 50-51.

þessa árs brúkun, annars ei, mun ég þá reyna til að láta senda peninginn ef Rekatviir?, einasta vantar mig skó-kló og hjarta, hvorugt kann ég að láta gjöra, stærsta þörf er á slíku vatnsbólí hér. Nema um hásumartímann og þar það nú í þessum þurrkum frambyðst. Því skyldi ég slá hendinni á móti því? En þá slíkt eru indifferent sakir, svo sæti ég leiligheitum og fornoje mig í nýrra Innréttunga apparence, þó ég geti þær í verk fæst, einasta vil gefa posterituti anledning til þeirra.

Ó, að vorir formenn hefðu það gjört! Því hver kann í þessari veröld aðrir nærstu Planctu að innbirta sér velstand þeirra er Efar, nema með því að spisera altiora. Því undir viljum við ei fara. Gjöra innbyggjarar þessarar séu svo meritaða að ei geti Rd Þá er sá alltíð visst, sem hafa Ráð og vilja að promovera sína bekeinte til annars betra. Ekki get ég fyrir skrifað hvar Fabrique vora sé full útgengileg, helldur læt slíkt koma uppá reynslu og kaupanda og seljanda got befindes. Því má hr. landfogete senda hvað honum sínisst, ég skal vera ansvarlig fyrir það með tek, nú héðan af, er periculum ei meira tóbak, má ei notast að með fylgi, þar ei er til, því ég er viss að kaupm. Hr Pahl sem innréttningar inspecteur, gjörði ei að gamni sínu að veita Morgun solltunum sjö mrök um það: sem ... spái ég ull verði nóg í Reykjavík á þessu ári, Ég þarf ei að innfæra Þú regere imperiat því ég veit það er í hér landfógetans fersku minni. Þess var og þörf! ... gratulera yðar her. Vicelögmann og landfógeta f. Reikninggjörðina, væri hún svo góð sem vill, þó eru atburðir ykkur hæðst ... '

Ég hefi í overveje þá æru að nefnast, næst konu og dóttur? Innilega ástúðar heilsan til herra landfógeta og kæru familie. Magnús Gíslason

Magnús Gíslason amtmaður Öxarárþingi, 12. Júlí 1760.²² Veleðla hávísi háttvirðandi hr. landfoget! Æru og þökk f. Prívat seðlana, og pardoner að þeim hefur ei bréflaga ansvarað. Í gærdag meinti ég mig sem frjálstan mann, að meit akoma upp til hr. landfogetans. En tout contraire! Ég var ei einasta invíteraður uppá hrossakjöt Sr. Páls H. L. Helldur boðaður að koma í synodi réttinn til að deliberera, dicidera etc. Um prestanna enn framar venju, (til að fá dálítið uppí Tugthússtollinn.) nú prætenderað, í móti kongl. Lefi, vissa fastsetningu f. Þeirra Extra arbeide, hvar f. Ég mátti í gær uppihallda mig á hinni síðu árinna, þar til feifi fékk, að ganga frá réttinum og innsenda mitt skriflegt votum, hvört þú orsakaði 2a prófasta suendiför til mín. Guð náði frá geistlegu! En nú er consitorium ei upphafið, ei helldur þar f' tekur áðurskrifuðu sakir afgjöra, ég hefi því ekki mátt, áður má koma í Tugthúsið, fyrr en þeir geistlegu hafa tugtað.

Gott er að timburskipið er komið í Keflavík. Til hvörs er að senda um okkar Töij fyrr en það er á Hólminn innkemur? Lof sé guði f. Thee cassens arrivemant. Ég treyst á hann hálfan, á þó ei í honum nema 2 Tunnur? Pd? Th. Mig vantar 2 studiosos Juriis, til að visitera sýslunnar, Mr. Wigfus Schewing er útersundur til Hóla æconomus, af því Háa kirkju I:collegio. Jón í Hnífsdal þekkja margir og Mr. Mj erThl veitt erstatus. Þetta mangel er beklageligt. Er ei best að VI.Ns. bregði sér til sinna gömlu áthaga í kvöld? Því? Africa er ónýtt eða tðomlegt. Hversu verður sýsluammns SHJ hjálpað til að fá peninga í kongl. Contante afgiftir? Hann er hér

²² Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 50-51.

peningalus. Ég er med sensible eftime, velæðla hávísi hr. landfógetans Þ e og þ M G.

Magnús Gíslason amtmaður Öxarárþingi, 15. Júlí 1760.²³ Bréf til Sýslumanna. Dags dato hefur hr. Landfógeden insendt den kongel. Falconeres Requisition paa de udförende Falkers Reise provision, som bestaar af 24 nöd = naut, og at dden i blandt maatte være 8 stk af 5 el 6 aar og de pvrige 16 af mindre, eftersom dyrene anses ikke at Falkonens Plege timelige, nock suj.. efter gamle soijder att saa befahles hr Sysselmænd at tedde? Til sammen her paa altinget, og med hinanden overlægge hvor meget qvæg af foranskrevne Sorter enhver kand overlade fra deres sysseler, imot Betalning af penger, Mehl og Skonskiud? Som svarer til hudenes værdie af det laverede kong. Hr. sysselmænd! Jag har ikke nödigt at recommendere denne de requiterte leverance, innen befahler dem i hands Maj. Höy vane at forskffe de af, hvis nuhvar er mueligt. I bidwig? Fald blivere dend forsommerlige ansvarlig for den Skade, hands Maj kunne foraarsage af Falcernes underholdnings paa Reisen. Magnús Gíslason.

F mig allernaadigst anbetsverde Myresyssel var ingen 3 aargmlea eller ældra Stúder, undtagen 2 ad 3ste gode stald studer ... 14 juli 1760 Th Sivertsen.²⁴

Öxaraae 16 Julii 1760, Guðmund Brijnúlffsson²⁵: I min allernaadigst anfortroede Kiose Syssel versdag? Slet ingen Stude til Falkenes underholdning at forskaffe. Saa nær som 2 ad 3 Aar?, 2 ad 3 aar gamle, som dog maa fojet med megen bekostning i hojebierings Turkn? Fra fiellenehvor de ere paa Græsgang, om Faaraaret, hervegna opsöges og suekn i meed Promte betalning, fra faarmænskene uvillge borttagesmed faa ... unge Tijver, maa ske kannsk? Med bestemte betalning, af bönderne forskaffes dog hvad skiends? Angoer i moed betalning af samma sort.

Vantar aftan á, virðist skrift Magnúsar Gíslasonar amtmanns: Velæðla hávísi háttvirðandi elskul. Hr. Landfoget!²⁶ Nú formærki ég að kemur að gátu vinur í fyrra að sérhver vel intentioneret f. Landsins nú ei einasta tíjmi gagn yrði medan rupturer? Ne'værú ei að fullu slöktar í Kaupenhafn til stadar að vera. Eins lítið sem þeir er alldreí hafa kaupenhafn séð, héðan frá landi, kunna að innbirla sér, hvor og hvílík heimskir eins lítið kunna mér að vænta að framandi sem alldreí hafa séð Ísland, inierli sér til fulls, þetta ásigkomulag. Ekkert kvíði ég fyrir Innréttinganna framgange, þó ei fáist peningar í ár. Lofaður væri góður guð að nú er árið gott. Ull kan væntast og matur nógur handa fólkinu í landinu, þó enginn sigling kæmi. Nú verður á samfelldri og einlæg vilja innbyggjaranna og interessentuna að sjá sitt eigið gagn. Kaupmenn kaupa alla ull sem fá, f interessentskabet. Þar fyrir er ég reiðubúinn og í standi til að stilla. Guð forgjóði að við ei gjörum vort besta, þar landsins faðir bæði vill og kann að hjálpa. Blífum við hans

²³ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 50-51.

²⁴ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 53.

²⁵ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 53.

²⁶ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 54.

velþóknan svo gengur allt vel. Nú skrifa ég af ivreige en þó einlægu geði. Aut hume aut nunquam conjoraerest Innréttingarnar nú, koma þær aldrei á fót. Það má ei vera, það stæði bæði á móti Guðs og Kongsins vilja. Við þær intenderast ekkert annað en að hafa meir gagn af landsins eiginn Producter veru hingað til: hvað öll lönd nema Íslandhafa í agt tekið. Ó, því skyldi ég ei ganga undan öðrum til góðrar eftirbreytni? Fáiri 1xxx af mínu jarðagóssi sem það vill til þeirra uppkomster. Guð hefur gefið mér það án alls okurs og mútna, má ske til þeirra uppkomstar. Hans vegir eru órannsakanlegir. Á hann trúi ég, en ei það guðs hjálp hvað sem í dálpar!?

Bréf frá W. Hastfer barón, fjárbústjóra á Elliðavatni:²⁷ Velædla og velbyrdugi her Landsfoged. Jeg skulle have den ære at personlig endfinde? Mig, men jeg er saa ulykkelig, at nu saarestær? Hærelse i det høyere brevet holde mig med Sæijinu?thi jeg kand hvarken gaae eller staae, haaber dog med det første at nyde den ære at besøge herr landsfogeden.

Kongs Budsmændene paa Wathne har været hos mig, og klager højelig over mangel paa Skoe skind, segnender det de umelig kand forrætte noget arbeid, saalænge de ere Skovlöse, I anledning deraf, er til herr LandsFogeden nuførsamste anholdden at Folkene bliver forsiigned med Skovskind in natura, saasom her er ingen lejlighed, for dem eller for mig, at faa aueg? Anskaffe Skind. Jeg herom i hojst bleven? Tilskriver i Kiobenhavn, saa havde jeg legreret huden til folket og kundat tage det med mig, de er hojt fornödne, at Folket nu har noget at klage allerhelst i disse Critiske Conjunctioner, da mand i alle geste maate gaae Varsommeligt til Vejes, saa t mand kand overbevist finde? at her vi mangler paa gode bestalter med deres Indretninger; ... hjelpe oss!

Storre fuffur? og Forterndlig hruder? har jeg saavel som de dydige EtatzRaaden von Helzen maatett udestaae i Winter, ski har dog ubfödelig forfægten herr landsFogedens ærlighed og ære; men undkommenda Indretningerne og den de undfördte occonomie, saa var det ulykken, at mand til alle audgierlser? forsvaret er havde tilrtækkeleige Sværd og Skjöld, vi maette altsaa tage imod alle de hugg og slag som faldt.

I fra Skebnstedt skal jeg helse med dessa orden af hendes egen mund, bed nu Schule og Intresserne at staae sig tappert og vise for Gud og den gandz kg verden at de ere ærliga karler. Aldrig har de islandske affairer været saa bagstatt, som i denne vinter, jeg har meget at berette, som dessls er löyer, deres meget alvorligt og nu er at Skjemte med; Med ald Extreme har jeg den ære at Forblive, Velædle og Velbyrdige herr Landsfogedens försomste? Tjenere. W Hastfer. Garder 12. Júní 1760

Math. Matzen skipstjóri á De Junge Tobias:²⁸ Kongl. Maijstedt Landfoget herr Schule Magnússen:

²⁷ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 55.

²⁸ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl., 56.

Da jeg under ... skipper, ... förrede skebbet De Junge Tobias kaldet under den 6te August til særlig leiger paa Holmens havn og af den de nuværenda kjobman, Signor Marcus Pahl, ganske og ... efter mitt Sexteparties indhold er Expederet, og Kongl. Magjst Falcke tillige med, samme dato i skibet annagt, hvor forre og de behovedne connesommenter undertaget.

Mens da verken queget till Falckene eller höjet till samme, nu er ankommne, som dog eftier sædvane af hr. Landfogeden pleier at besorges og till den tid naar Sket og vier klart at anskaffe.

Da nu intet af guldighed kann forre wercks, allehelst gud haver giwed till dato god höe biergning, saa hört tillige med andet som er i modtaget, kunde have været inden borde, og Kvæget som behöves er i Inadethvilket alt efter, god formestaltning kunde nu /: som ikke er sket /: hvæe været om bordte.

Allt saa bor jeg mig hoileigsed forarsaget, hermed i störst kraft at Protestere, i mod all længre obhold og hvad ulnebe? de af awierdere kunde flyde, först paa mine befreytner, og siden paa min Rostens og vedkommende Assurandöres wegna, samt for min fragt. Hvilket allt jeg will have mig og mine befragtere og widkommende assurenter levereret til lovlig paa anker? Og varar rett lovbeholden, i fald mig nogen ullyckelige handelser paa skib eller Cadning? Skulle over komme.

Og da de nu ekki er Gierd for mig at paa ancke den Fornæmmelse og obhold mig pa den finder blever til foyrt. Saa declareres eiy fram med Herr Landfoget Schule Magnussen, for det förste bliver anskuldig for sig u billig anhold, sieden hand, er den som allerrs STaae for befordringen. I det övrige for bekasder eii som mældning og alle pvrige vedkommende folk till tid og stæd. Jeg udleik? Mig alt saa her paa her Landfogden, behageliga paa reining og i övrigt forvliver, herefter som til foren. K M L tienskyldigtste tienere. I skibet paa Holmens havn 7 Aug. 1760.

Svar Skúla, uppkast hálf: Til Tienstlig giensvar. At jeg efter min allerunderdanigste Pligt haver strax paa sidstholdte landsting Requvireret hos de 4 nrmeste sysselmænd falkequæg, i fölge mig da fra Falconeuren ind, omne Efterretning, d 5te hujus sende ert til reikevig, vil jeg naar paafordere bevise; men da af samme d. 6 hujus ikkun ere ankommne 4 stk. Suder, ansögt ... bréfið búið!

1760- reikningar stofnananna

Lbs. 81, fol.

Úr handritasafni Steingrímis biskups Jónssonar. Regnskaber for de nye Indretninger i Island for Aarene 1752-59 samt General-Regnskab for samme Tidsrum, aflagt 1760.

Undir reikninginn til 1754 hafa skrifað og sett innsigli sín: S. Magnussen, O. Stephensen, Bjarne Halldorsen, Brynolver Sivertsen, Thorsten Magnusen: Frá apríl og maí 1752 til dito termin in anno 1754.²⁹ Summa intægt 41.097,42 rd courant. Udgift margar síður sama summa. Undidrittað með innsiglium Vidöe Closter 21. August 1754. Tek ljósmynd. Leirá 1. Oct 1754 attesterar Magnús Gíslason.

Tekjurnar eru: Anno 1752 4de januari allernaadigst skænkte 10 þús., Egenhendes samme aar 5 þús. 1753 skænkte 4 þús., og 12 þús. 1754 skænkte 10 þús.

²⁹ Lbs. 81, fol.

Úr handritasafni Steingrímis biskups Jónssonar. Regnskaber for de nye Indretninger i Island for Aarene 1752-59 samt General-Regnskab for samme Tidsrum, aflagt 1760.

Egenhendes i følge af Över Excellenses g höje Herres Ordre dat. 9. Martii 1754 af amtmænd Pingel til Landfoget Skule Magnussen 97,42.

Gjöld v jósku bændafjölskyldnanna 7, transport, holdning, aðrar 10 familiur, 4 familjur frá Norge, redskaber 1877,49 Rd. Áfram einn jóskur, og fleiri, 3337,26. Svo kemur Til Fiskeriet: byggingar, timbur járn og saumur, húkkerturnar Friðriks gáfa og Friðriks ósk. Vistir, til Reebslager Profession, til Duchmager Fabriqven. Efnið adskillige farver som indigo, krass, de fremmede fabrique folks transport til landet og lön, rocke hjul, spinde toij, ull til fabriquen det 1ste arr, 205rd 78 sk. Islandske folkets underholdning samt Tran og Brænde 1093,52. Stampemöllen, den anden Toijmager Fabriqve, Feldtberedderiet, husebygningens tömmer og Materia 1752 indköbt. Baade Bygningens Tömmer 1753.

Reikningurinn 1754-1755. Tekjur og útgjöld 6662,25. Sömu undirskrifta 5. Sept. Í Viðey 1755 og Magnús Gíslason 17 sept. 1755 vottar líka í Widöe.

1756 sömu 30. Sept. Engar tekjur sýnist mér bara kostnaður 10.002,54

1757 ...

síðasti reikningur vottaður í Leirá af M Gísla 21 júlí 1760, undirritaður í Reykjavík af hinum, 24. Maí. Tekjur 133.637,37 og gjöld sömu. Með fínni hönd Skúla afar nákvæmur og skýr heildarreikningur frá upphafi: Allerunderdanigste General Regnskab. Hver de, til de nije i Indretninger udi Island allernaadigst skænkede eller forskridte Pænge; tillige með ingeressenternes INdskud og hvis de hver Indretning í sæt aarlig er arangeret til Indtægt. Saa og hvis der paa er bekosted og medgaaet til Udgift.

Udi allerunderdanigst følge af Deres Excellences og höije herrers udi Cammer Collegio ergangne Ordre af 20de April 1759. Hvor udi de ved de horhen allerunderdanigst aflagt Regninger fremlagde Beviiser allegeras, og de pvrige ere her, in Copa af hr. AMtmænden attererede, hof fölgende: Tillige med en summarisk Beregning, udi allt fra Indretningens Bebyndels in Anno 1752 aars undgang, for saavidt her til Lands for det Sidste aar bevisselig haves kand.

Tími ei að ljósrita ... skoða hvað bækur JJA, Lýðs og Hrefnu gefa mikið áður en grúfi mig dýpra í.

Lbs. 84, fol.

Úr handritasafni Steingrímis biskups Jónssonar. Udcopieret Gienpart af de Beviser til General Regnskabet Aar 1760 innréttinganna som ny forhen med de Aarlige Allerunderdanigst aflagde Regninger vare fremlagde. Titill með hendi Skúla fógeta. Fylgiskjölín með Lbs. 81, fol, sem sagt.

1764 verzlunarpælingar Skúla:

Lbs. 86, fol.

Úr handritasafni Hannesar biskups Finssonar. Summariske Specificationer over den Islandske Handel, Aar 1655, frá 1733 til 1743 og fra 1759 til 1763. Víða með hendi Skúla.

Með hans hendi 1758-1764 vörur flokkaðar í ómissandi, brúkanlegar og skaðlegar: **ómissandi** eru skráð í vættum, fyrst þessi 5 ár og svo 1/5 = ár: járn, stál, steinkol, brýni steinar, slýpi steinar, tré, greni tré, lægter, eik, línur mislnagar og lóðlínur og netagarn, Frans viin, furu og greni bræder. Frh. Bles. 8 hampur, trossour tierede og utiæred Traadser. 5 ár = 50.166,27 / 1 ár = 10.033,13

Brúkanlegar: skeifur, saumur, önglar, plade Messing og messing bechener, blý, krúdt, pack klæði, pijsk klæði, tviffel, mjöl, grjón, ertur, malt humall, Mód = mjöður?, rask, kiersey, hörléref, blálérret, westfels ditto, Ulfzinger ditto, Slesleredt, strigi, pappír. Frh. Bls. 7. Græn sápa, file, saxe, járn hægter, kambar járn

hnappa nála bréf, saumnálar, fingur bollur, lack, uldskarder, almenach, kirke Aabelater, Indego, spnderocke, træe skoe, mangods tin, briller 52 pör, hange tröe, hvid sæbe, kochuder törre, bededags bönnur, stalltraad, flensborger og Flamsk sejlbug, rug, summa

5 ár = 237.477,15 / 1 ár = 47.495,19

Skadlegar og óþarfar vörur: taffel og piberkager, skonrogen, skibsbrauð, skyrtur úr hörlérfeti, blálérfeti, westerfar, karlahattar, drengja h attar, ullargagn, litaður þráður, stórir hnífar, hnífar með göfflum, Tolle knive, penna hnífar, Laasse = lásar?, messing knappe nálar 54 bréf, tóbakspipur, kornbrennivín og frnaskt brennivín, Pers tóbak, roltoback, Aabelaster til Brever, Heel ankere, halv ankere, Kuttlinger, kistur skrin, botellier, ha vl pottur og pela flöskur, specierier, sucker, the, caffe, messing og metal knapper, kokos og horn knapper, flöijels baand, flónel og Golgas, rödt og sort, plijds, fildt, Ostindiske torklæder, lærredts torklæder, calemanque, posements snorer, camelot, silke tórklæder, stoff, messing hægtur, bleck horn, skuff spejle snus tobaks dooser, nallhuse og bodeniker, Kabudser, atlask, englesk garn sarge, blaot og hvidt carun warendorffer læredt hiemmegjordt Toij, forgijlt læder, stentoi, damask, strompeband, ducketoij, skocremme, dægger knive blick lamper Sajat, isenkram. 5 ár = 104.075 (strikað yfir 3 síðustu tölustafina), 1 ár = 20.820.

Svo udgaende Varer fra Island yfirlit og inn. *Skúli gerir svo yfirlit yfir kaupstaði.*

Lbs. 89, fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. Hefur verið í höndum Skúla. Det islandske Compagnies Gods- og Varebog Anno 1655. Í stafrófsröð, tek ljósmynd.

1767 í Höfn:

Þegar Jón Ólafsson var í önnum að semja ævisögur Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í nóvember 1758 ætlaði hann að skrifa Skúla Magnússyni landfögta eitthvað á þessa leið, þetta er uppkast:³⁰ ... / xxxv um sögu Árna ... en so sem þanki af þanka lifnar og orð af orði vix eins og segir í Hávamálum, ser er mér komið til hugað að gjöra nokkurt ágríp yðar Historiu. Öllum eru so kunnigar yðar miklu og merkilegu sýslanir, að þér eruð frammar flestum þess verðugur að yðar velforþentu virðingu verði upphaldið. Líka gagnlegt fyrir posteritatem. ... skrifi ég um Commissions verkið og það Ass. Arni stríddi á móti Compagnien, þá hlýt ég að minnast þeirra eftirkomandi tíma í hverjum þér eruð sá uppvaxtar maður í íslands velferðasýslunum. Notitia ærierer, þekking þverr með tímanum. Gjörrið þér so vel göfugur langvin og gefið mér nú þau helstu momenta yðar viræ, ætt og uppruna, embætta tilkomu og sýslanir fyrir landið etc. sso sem þér sjálfir vitið best til að velja. Auðnist mér að lifa eturinn af og sýsla í þessu fyrirtæki mun best fara að ég skrifai það á íslnesku og dönsku eður og máske á latínu. Bið é því þér verðið vel við tilmælum mínum þá yður gefast millistundir. ... Jóni hafði ekki orðið úr verki við ævisögu Skúla þegar þeir vinirnir hittust í Höfn níu árum síðar haustið 1767. Þá sendi Skúli Jóni seðil, þann 22. október, og bað hann gjöra sér þá æru að heimsækja sig eftir kl. tvö í eftirmiðdaginn, en Skúli dvaldi hjá Guðmundi Thorstensen í Austurgötu. Vinafundur varð þar á tilsettum tíma og tveimnur dögum síðar hripaði Jón uppkast að bréfi til Skúla á seðilinn sem heimboðið koma á Jón skrifar: þakkar fyrir heimboðið, ég hafði gott af því

³⁰ Jón Ólafsson úr Grunnavík: *Ævisögur ypparlegra merkismanna*, xxxv-xxxl.

munnsæta ávarpi og eftirleiðis og þó það fengi á mig síðst sökum ovenju á slíkri góðri brjóstvökvann og höfuðhressingar, þá kvartar þó ei heimaþólknið um neinn óskunda eður ólæti sem þó ei vantar hvað lítið sem út af ber að segja það vissum landsmönnum sem halda spurnum fyrir því. / xxxvii þakka höfðinglega gjöf að viðskilnaði í vor, að henni hefi ég búið í sumar og haft mikið gott af og þó gekk fjórði partur hennar til lítils sendigóss í vor til stúlkunnar minnar. ... langvinirnir rjúfast síðst og eruð í þeirri dyggð sem fleirum ólíkur flestum þessarar óaldar ótryggðar óþokkum. ... Guð ræður vorum ævidögum, þó náttúran hafi jafnan sína undirverkan. ... hent eftir yðar sjálfs munnlegri sögu í einum og öðrum hlut, eður ég hefi árlega uppteiknað mér í hvert sinn sem þér hafið hingað reist. ... líkast til sú mynd verði skökk og skæld. vill eintak af yðar vita sem ég sá á borðinu, / xxxviii Skúli sendi honum æviágrip sitt / xl góðir og skynsamir menn hafa sýnt viðleitni til endurbóta Íslands með skrifum sínum, skrifar Jón, en Skúli í nærstu vart þrjátíu ár þá anno 1779 með verkann framkvæmt mest allra um sýslað og viðfengist. / xli verð að skoða skjalapakka Jóns um Skúla, sáðmenn.

1777

Lbs. 60, fol.

Úr handritasafni Hannesar biskups Finnssonar. Bls. 1-48, Sigurðar registur, uppskrift tekin í Kaupmannahöfn 1777 fyrir Skúla landfógeta Magnússon, eftir AM 269 4to. Sigurðar registur inniheldur 1. Hóla dómkirkju og stólsins eignir þá Jón biskup Arason viðtók 1525. 2. Það hið sama eftir hann fráfallinn 1550. 3. Munkaþverár klausturs og kirkjueignar fast og laust. 4. Þingeyrar klausturs með sama móti. 5. Möðruvalla líka svo, 6. Reynistaðar klasatur allt eins. 7. Staðanna þeirra fornæmstu Beneficioram svo sem Grenjaðarstaða, Breiðabólsstaðar, Mels, Múla, Saurbæjar, Laufáss, Rafnagils og Wallna samt þeirra kirkne eignar. 8. Eignir fyrrgreindra samt allra annarra kirkna og prestakalla í Hólastifti ár 1569. 9. Hóla dómkirkju og stólsins eignir 1569 og 1570. 10. Það sama nær biskup Guðbrandur viðtók 1571.

1774

Úr handritasafni Hannesar biskups Finnssonar. 4. Promemoria Skúla landfógeta um tíund, hver lög frí Biskupsstólana, Beneficia, prestsetur etc. Frá hennar 3ur póstum o. sv. frv.. Rithönd Skúla Magnússonar landfógeta. Og 5. Svar Finns Jónssonar biskups.³¹ Viðey 21 mars 1774. Ekki vil ég spyrja að hvers þeirra biskups Árnasonar eða lögmanns Widalins kenning, um íslenska lausafjárís tíund sé réttari, því þar um hefi ég mikið heyrt, að þykjast jafnfróður. Ég spyr alleina, hvors þeirra meining hafið kongurinn confirmerað? Eða hverja? Eða því er hvorugri eftirlifað? Munu kannski áminningarnar, sem ekki iega 5 x (vættir) eftir orða tiltækinu, sem ég skil ekki, Tíundarverð?

Þar næst spyr ég að um fasteignar Tíundina.

1. Hver er sú kongleg forordning og af hverju dato, sem frítekur A) alla klaustranna heimagarða að svara nokkrum parti tíundarinnar? B) alteins allur kóngsjarða í Gullbringu og Kjósasýslum frá allre tíund til nokkurs tíunda brúkara? C) allar kóngs og klaustra jarðir annars staðar í landinu að svara nema helmingi tíundarinnar, það er til prests og fátækra? En D) Snæfellsnes, Hnappadalgs og Strandasýslum,

³¹ Lbs. 75. Fol. Úr handritasafni Hannesar biskups Finnssonar. 4. Promemoria Skúla landfógeta um tíund. Og 5. Svar Finns Jónssonar biskups.

svarast allir 4 partar tíundarinnar, fáum jörðum undanteknum: hver hefur þær undantekið?

2. Hver er sú konglig forordning eður Tilladelse sem gefur: a) biskups stólana, Beneficia eða prestsetur og fátækra góðs aldeilis tíundar frí í öllu landinu? b) allar stólanna jarðir í báðum stiftum. Samt allar presta og kirkjna jarðir yfir allt fríar fyrir kóngs eður skóla og kirkna tíundar pörtum.
- mesta parti Hóla stiftis betalast prests og fátækra tíund af stólsins eignum

Stærra letur hér: frh. Af stólsins eigin landskuldum, fyrir hina tvo partana betalast ekkert, altsvo er það jarða gós aldeilis tíundarfrí: hvar er sú forordning, sem slíkt befalar?

3. hvað mikið mun allur hérgreindur afdráttur í jarðagóðs tíunina hlaupa sig árlega? Og hvað mikið hafa skólar og kirkjur tapað þar við frá anno 1700 til nærverandi tíma?

Svar Finns Jónssonar biskups. Sama handritsnúmer bundið saman.

Meiningar þeirra biskups Árnasonar og lögmanns Widalin um lausafjártíund ætla ég báðar rangar og báðar réttar, það er að segja, báðir hafa rétt nokkuð, en hlaupendur í þeirri villu með stærsta forte og strítt fyrir sína meining, eins og þeir ættu að berjast pro aris et focis. Ex:gr.

Biskup forsvarar það af öllum kröftum að tíund eigi að gjörast af capitalnum, en lögmaður seir hún eigi að takast af Rentum; en eru þó báðir samdóma í því að lögleg Renta af gylldu lausafjér í c sé 12 al.

En þegar farið er að yfirvega þetta þá kemur allt í sama stað niður. Til dæmis: látum tíundina vera 11 og ½ hundrað. Það eru 1380 álnir. Þeirra laga renta er eftir beggja þessara lærðu manna grundsetningu 138 al. Eiga nú tíundirnar að takst af rentunne, þá verða þær til samans 13 4/5 al. En sé hún tekin af höfuðstólnum þá verður hún allt hið sama 13 4/5 al. Og þetta gengur svo frá 5 c hversu mikil sem fjárhæðin verður. En þar í tekur nú biskupinn feil, að hann reiknar 14 al af 11c og 15 al af 12c. Þvið að iic eiga ei með réttu að gjaldast utan 13 1/5 al. Og af 12 c 14 2/5 al. Af þessu og þvílíku er nú að sönnu nokkur mismunur þegar menn útreikna í enda allt tíundargjaldið, en miklu stærra þegar þeir eftir almennilegum vana fara að útreikna sér í lagi hvora tíund því þó hver tíund tekur eigi þá ei að heimta nema 1/10 part úr alin, svo heimtar hann þó að minsta kosti ½ al. Eður 1 fisk? Til að fá sitt fullt og þessháttar er það sem Widalin brixlar þeim utan að þeir heimti 15 al af 12 c. Þar þeir eigi þó ei að taka nema 14 2/5 al.

En sem sjálfan höfuðpóst rentunnar, af hverju helldur, capitalnum eður Rentunni tíundar gjallast eigi, þó í einum stað að lyktunum niðru koma, þá helld ég samt mér með lögnum biskup, hvar til ég hefi nokkur rök fært í Hist. Ecol og stendur það undir fornuftugu lesaradómi að meta þær röksemdir.

Annar parturinn þeirrar þrætu ... var að biskupinn segir að allt lausafé eigi að tíundast, hverju nafni sem heitir nema það sem útbryckilega er undan tekið í tíundar statútum, hvar í mót lögmaður harðlega stendur ... æ þetta er svo langt bréf, **panta ljósrit af restinni** .

Skjalasafn um tugthúsið.³² með hendi Skúla. 1. Concept til en Politi og Landforordning for Island. 2. Christjania Tugthusus foundation 2. dec, 1741. 3. Forslag til et Reglement for Tugthuset i Island. 4. Forslag til en Foundation for Ditto. 5. Udkast til en Fororning om Fattigæsenet af S Thorarensen. 6. Videre, angl. Tugthusets Anlæg samt Fattigvæsen og Hospitaler.

³² Lbs. 78, fol. Úr handritasafni Hannesar biskups Finnssonar. Skjalasafn um tugthúsið.

Áður en ég þræla mér í gegnum þetta vil ég skoða heima ártöl og annað varðandi tugthúsið! Muna! Því þessi bréf geta lítið breytt verið í lovsamling. Þekja betur þátt Skúla í málinu úr ævisögum hans áður en ég gramsa mig þreytta í þessu.

1779

Lbs. 59. Fol.

Úr handritasafni Steingrims biskups Jónssonar. *Avhandling om det islandske Jordegods fastsættenda Afgift og om Tiende.* /: ved Landfoged Sk. Magnússen. Kiobenhavn den 13. Martii 1779. /: vedfjøjet: *Forklaring.* 1. Kongens Intægt af Landet. 2. Handelens Fordeel af Faare-Besætningen. 3. Indbyggernes Indkomst a) af det offentlige Jordegods. b) af Selvejergodset. /: af Samme :/33

1. Første afdeling: om Jordebøger, 1525, 1597, 1639, 1660, 1681, 1695, 1698, 1702-1714, 1760.

Svakalega flott og vel skrifað af Skúla.

2. Om Dyrhed.

3. Om grunden til en Gaards Afgift = Tún, Eng, Hagbeit, udegang, skov, fiskerie.

4. Om grunden til en Gaards Afgift = Landskyld, kvildeleije, kvader, mandslaan, sagskaat, setslaan prishest, fysbygningstømmer.

5. Hvorledes jordegods afgiften betales og beregnes.

6. Om Aarsag til Jorde aftgiftens Aftagelse eller Affælding. a) udbrud af Jorden, fjeldskred, vandstrømme, Söebrud, Flejesand, skovens aftagelse, folkemangel b) Landets forsømte Rogt? Ved: Indhegnings mangel, hjalejernes ödesættelsa, kvegbestænings mangel, gaarde boboernes omtirskan, beede og faarehuse mangel, sætterbols forsømmelse c) Fiskeriets forsømmels formedelst: folkemangel, indenlands Varemangel, Nordlandets fiskerie, fiskeerie reedskabets aftagelsa, ugrundet forretninger og fordomme, mangel af beqvemme love og inspection.

7. Om Tiende o dendes Beregning.

8. Forsög til nogle Grundregler, hvor eftir afgiften tillige með Tienden kunde fastsættes.

Bls. 85: **Forklaring.** Hans kongelige Mayestæts Ubdtlgt af Kabdet; **Tek ljósrít!**

1780 verzlunarmálskjöl Skúla:

Lbs. 116, fol.

Málskjöl í máli Skúla Magnússonar landfógeta vegna Nýju innréttinganna gegn hörkramarafélaginu. Skr. um 1780. Alveg hræðilega þykk bréfabók innbundin. 1287 síður. Vantar smá framaná. Bók þessi sem inniheldur mál það sem Skúli Magnússon Landfógeti átti í við hörkrmara félagið ... texta þess er gaf bókin 25. Ágúst 1866. Bogi sýslum Thorarensen. Lasin, mikið löguð og vantar orð. 1770 1771 1773, með sömu hendi, einhver hefur skrifað upp bréfin í bókin.

³³ Lbs. 59. Fol. Úr handritasafni Steingrims biskups Jónssonar. *Avhandling om det islandske Jordegods fastsættenda Afgift og om Tiende.* /: ved Landfoged Sk. Magnússen.

Fyrst bréf til Skúla frá kópíubók, sem sagt, líka af útsendum bréfum Skúla. Eyrarbakka, svo númeruð. t. d. Sauðlauksdal, Búðardal, Hlíðarendi, Skálholt, commissarius nefnd skipuð? Seljalandi, Bessestæd, Thodal, Örebacke, ekki mjög lystug skrift að hella sér alvarlega í og á dönsku, Öxaraae, H. Lindberg, langt bréf í ótal póstum, frá skúla, dat Örecach 10. April 1773,

No.1 Underretning om de saa kaldede Islandske Nije Inretninger. Inlendning, bls. 86. ... 88 Förste Afdeeling om Inretningernes Begyndelse og Anlæg.

1787

Bréf Skúla Magnússonar landfógeta, Viðey (1). Til Þorkels Fjeldsteds stiftamtmanns, Þrándheimi.³⁴ Háeðla velborni allrahæðstvirðe herr Stiftamtman! (Mikið er skrift Skúla fögur! Þótt hann sé gamall) 10. Okt. 1787.

Loksins kom út þann 10da septembr. Rentukammarets resolution af 23da Júní sem staðfestir héraðs dóminn í Suspensions sökinni að öllu leiti, og tilheldur að mér skuli afhendast Lindahls forretning og eg afleggja 1786 árs jarðabókar reikning, svo ég fæ þá nokkuð til að dudra? enn nú í vetur; Þessu er öllu eftirlifða, svo rækilega að Lindahl færði mér með eigin hendi d. 3ja hujus þau handels douceur sem hann náði í fyrra með alefli húsbónda síns. Hvernig mun nú fara framvegis! Ég finn að ég er nágranni Ófriðarstaða, hvert nafn er langtum eldra en ég, er samt velfornægður hvað sem á gengur, en helst glaðari af hinu að loksins er Tranbakken overlöben og Pandæmonium aðskilið, líka svo er mikið got og ypparlegt I handels forordningum af 13. Júnii ásamt með svo góðum bilager, Jafnvel þótti skana margs af því sem Gullbringu sýsla og mitt besta Ísland hafa til að vera, en þar hvíla í Lanhúsholdnings selskab og ég vanmáttugur til að opinbera þær.

Hvað heyrði ég um Præmier eða Lofstýr nær Ísland hefur ei not af því? Ég hefi farið eftir Ordre fyrir það og ekki fyrir sjálfan mig.

Vel líst mér á þá norsku hér og líkaði best við kaupmann Falh? Frá Þrándheimi, hann hélt helst mín ráð að undirselja aðra líka sem hollenskur. Það lakasta ég fann erg run af óparfa vörum og reiði peningaleysi, reiðast svo þeir sem fiskinn hafa að tuska? Honum alleina fyrir óparfan.

Að undanteknu timbre, járn, tjöru og kopar er svo sú norska höndlun hér aleina fragt höndlun frá annara handa, hið nihil interesse per quem solvantur, ég held norska kristnasta og víst tel ég það herr Stiftamtmaninum til æru að A. Wordemann peningum nú peningum nú strax til prove í fyrsta sinn. Þeir hafa flestir eftirliggjandi vörur, koma því að vissu aftur. Ég bað þá koma snemma, og vera búna að Heiman 25ta Martii og brúka sama sjófólk, sem nú þekkti landið og læe ekki mánuðum saman úti fyrir, sökum ótta og ókunnugleika að koma nærri því.

Óaflátanlega bið ég þann sem allt goefur um herr Stiftamtmannsins, samtiginnar Frúr og dóttur ákjósanlegustu vellíðan og fyrst með allri veneration: Háeðla herr Stiftamtmannsins auðmjúkur elskari og þénari Sk. Magnússon.

1789:

Jón sonur Skúla og Steinunnar kvænist Ragnheiði Þórarinsdóttur sýslumans á Grund, Jónssonar. Eiga bara einn son, Jón Vidöe, sem drukknað á Viðeyjarsundi 19. Mars 1789.

³⁴ Lbs. 32. Fol. Bréfasamtíningur, 89. Bréf Skúla Magnússonar landfógeta, Viðey (1). Til Þorkels Fjeldsteds stiftamtmanns, Þrándheimi.

bar t. d. að í einu hjá Skúla: lát sonar hans og sonarsonar, fjárprot og stórkostleg málaferli, varð Skúla þá að orði: „Goldið hef eg nú landsskuldina af Viðey!“ En alt að einu var andinn æ hinn sami og Skúli lét ekki bugast. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)

Allt frá lokum 18. aldar hefur víða verið lítið svo á, að franska stjórnarbyltingin væri afsprengi upplýsingarinnar, og réðst viðhorf til stefnunnar mjög af því hvaða augum menn litlu þann atburð.³⁵

Aldarferið:

mannfall af vaneldi 19. ár á 18. öld.³⁶ / 102 Nálega þriðjungur þjóðarinnar féll í stóru bólu og röskum 40 árum síðar, um 1750 hafði mannfjöldinn aftur nálgast svipaða tölu og hafði verið árið 1703.

skýringar á hnignun landsins, aðrar en loftslagið.³⁷ á síðmiðöldum tilhneiging til að færa byggðina nær ströndum og treysta á fiskinn vísað í Þorkel Jóhannesson. einokunin eftir 1602 ferleg, um 1700 efnahagshrun, fornt ríkidæmi hinna fáu ætta hvarf loks alveg, afgangur jarða drógt saman frá 1700-1759 frá 33 þús rdl í 24 þús. rdl. skv heimild frá sjöunni sem Þorkel telur sanna. Þorkell kennir danskinum um, / 33 Gustafsson nefnir ýmsar kenningar um stéttleysi og kúgun og telur órannsakað. Gísli Gunn sammála um stöðnunina, telur einokunarverslunina hafa staðið í vegi fyrir því að auðgast mætti meir á fiski. fast verðlag verndaði Íslendinga fyrir sveiflum í fiskverði, en tók líka frá þeim örvun betra verðs. efnahagsleg og fólksfjöldaleg stöðnun ef ekki afturför. Gísla hefur aftur á móti auga fyrir landeigandastéttinni, yfirstéttinni sem hafði hag af því að halda kaupmennskunni og inngrípi hennar í lágmarki, verðlagskerfið var vörn eða buffert milli landsins og markaðarins. Þeir vildu ekki að kaupmenn byggju hér og tækju til sín vinnukraft frá landbúnaðinum.

Þannig að Gísli gerir módelið mun flóknara en einfalt uppsög kaupmanna.³⁸ Einokunin hentaði öllum valdseiningunum, kaupmönnum, kónginum og yfirstéttinni. Þegar reynt var að ráðast gegn henni stóðu íslensk fyrirmenni gegn því. Reyndin er sú að embættismenn voru fulltrúar gósseigenda en ekki fólksins.

erlendur bakgrunnur:

Danir:

/ 403, Saga Dana á 18. öld minnst um ófrið og utanríkiserjur.³⁹ Í stað þess ótal tilraunir, misjafnlega heppnaðar til að blása nýju lífi í atvinnuvegina og efla þjóðarbúskapinn með ýmislegum töframeðulum hagspekinganna. Konungarnir yfirleitt heldur sviplitlir, en báru gæfu til að kveðja sér til aðstoðar hæfa ráðherra, og stjórn þeirra tók er á öldina leið að bera keim af upplýstu einveldi.

/ 404 verslun Dana dafnaði vel á 18. öld.⁴⁰ hlutleysi þeirra í stórstyrjöldunum eftir 1718 skóp verslunarflota þeirra gullin tækifæri, komu ár sinni víða fyrir borð, við Miðjarðarhaf, Indlandi og Kína og V-Indíum, keyptu þar eyna St. Croix af Frökkum. Um eitt skeið virtust ótal nýjar iðngreinir ætla að festa rætur í Danmörku

³⁵ Ingi Sigurðsson: „Upplýsingin og áhrif hennar á Íslandi“, 9.

³⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 99, 102.

³⁷ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 32-33.

³⁸ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 34.

³⁹ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁴⁰ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

og voru innréttingarnar í Rvk angi af þeim gróðri. En sól merkantílismans var hnigin til viðar, og aukið verslunarfrjálslyndi, þegar á öldina leið, kippti fótum undan flestum iðngreinunum. Rangt þó að segja að til einskis hafi verið barist því rekja má aukna verkmenningu til þessara misheppnuðu tilrauna.

/ 405, 1784 kollvarpaði hinn 16 ára gamli ríkiserfingi síðar Friðrik 6, (1808-39) Guldbergstjórninni.⁴¹ Höfst þá mikið framfaratímabil í Dm sem stóð fram undir 1800, er aftur íhaldssemi jafnvel afturhald. Á frjálslyndistímabilinu áttahagafjötrar danskra bænda afnumdir, 1788, reglur settar um kvaðavinnu, þrælasala bönnuð í nýlendum í Vestur-Indíum og einokuninni á Íslandi að nokkru leyti létt af 1787.

stríð Dana og Svía:

/ 106, 30 ára stríðið 1618-1648, vanhugsuð afskipti Kristjáns IV.⁴² Svíar aftur á móti fengu landsvæði. Svíar tóku hluta Danmerkurríkis í Brömsebro 1645, Gotland og Halland (tímabundið). Í sjö áratugi Svíar í hópi stórvelda vegna síns mikla veldis umhverfis Eystrasalt. / 250, Norðurlandaófriðurinn mikli. ófarir Dana 1658-1660, núverandi landamæri föst. Misstu Skán og allt. / 397, með falli Karls 12 dagar sænska stórveldisins allir.

iðnaður:

/ 398, Svíar stórveldi, byggði á kolum og járn.⁴³ Svíar á 18. öld ná árangri í siglingum, 1731 stofna Austur-Indíaverslunarfélagið, lyftistöng. Ekki má gleyma þúsundþjalasmiðnum Alströmer sem mað ríkulegum styrkjum kom fótum undir margvíslegar iðngreinir í Svíþjóð. ótal járn í eldingum í senn. **Vakti hrifingu út í frá og má rekja skyndilegan áhuga danskra stjórnarvalda á innréttingum Skúla til innréttinga Alströmers.**

Jonas Alströmer, före adlandet Alström, född [7 januari 1685](#) i [Alingsås](#), död [2 juni 1761](#) i Stockholm^[1], var en av den [industriella revolutionens](#) förgrundsfigurer i [Sverige](#). Han importerade såväl [maskiner](#) som kunnande från utlandet och grundade flera [företag](#), bland annat [Alingsås manufakturverk](#). Jonas Alströmer var [1739](#) en av de sex grundarna av [Kungliga Vetenskapsakademien](#) vid dess instiftelse. https://sv.wikipedia.org/wiki/Jonas_Alstr%C3%B6mer Mest känd är mångsysslaren Alströmer för sitt stora intresse för [jordbruk](#); han populariserade odlandet av [potatis](#) som [livsmedel](#) och tog även fram nya metoder därvidlag. Han är också känd som *de svenska slöjdernas fader*. = *handicraft*

/ 17 fram til iðnbyltingarinnar á Englandi upp úr 1760 mátti ekki á milli sjá hvorir betur höfðu, Bretar eða Frakkar.⁴⁴ Þessar tvær þjóðir höfðu þá ótrvíræða yfirburði á sviði iðnaðar. Englendingar báru einkum af í vefnaði ullar- og baðmullardúka, en Frakkar voru fremri í silkiiðnaði, málmsmíði og hvers kyns listiðnaði, svo sem góbelínvefnaði, húsgagnasmíði og kvenfatagerð. Frönsk yfirvöld hlutuðust mikið til um starfsemi iðnfyrirkæja í löndum síknum, settu strangar og nákvæmar reglur um framleiðsluna, en voru líka óspör á styrki, einkaleyfi og aðra fyrirgreiðslu þegar slíkt var talið vænlegt til árangurs. Í Englandi var þróun kapítalismans eindregnari,

⁴¹ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁴² Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁴³ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁴⁴ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

létu stjórnarvöld þar iðnrekendur að mestu afskiptalausar, þótt vissulega ótæpt ívilnað í löggjöf. Mikið af enska klæðaiðnaðinum var komið á kapítalskan grundvöll áður en iðnbyltingin tók af skarið.

siglingar og verslun:

/ 19, fram um 1650 báru Niðurlendingar höfuð og herðar yfir aðra á vettvangi kaupsiglinga og verslunar.⁴⁵ / 20, þegar leið á 17. öldina fóru Frakkar, þó enn frekar Englendingar mjög að draga á Niðurlendinga á sviði kaupsýslu og stjórn mála.

hversdagssaga Khöfn:

. / 2, E. H. Berling gefur út fyrsta blaðið 3. jan. 1749.⁴⁶ með konunglegu leyfi Friðriks V. privilegium, einkaleyfi. 1) fréttir frá útlöndum, 2) þegnlegar auglýsingar, 3) opinberar tilkynningar, þess konunglegar. Tími flugblaða dreifisnepla liðinn, þeir voru oft í bundnu máli. Aviser - dagblöð ekki gott hugtak, urðu metnaðarfyllri á 1720 talinu. tvistinum. fólk fór smám saman að fá áhuga á blöðum, tímaritum, bókmenntum og leikhúsi. duglegur hópur með buddu. ekki sérlega stór þó. blað á frönsku 1719. sagnfræðingurinn og rithöfundurinn Joachim Wielandt hlaut ríkt kvonfang, minna en tveimur árum síðar fékk hann leyfi til að befa út blöð á þýsku og dönsku. Fékk að senda blöðin sín, *Ekstraordinaire Relationer*, með poststrytteren. Berling tók við, keypti af ekkju Wielandt. Postvæsenið keypti af honum blöðin, um verðið var samið. það festi auglýsingaprísana. og hirti 2/3 af þeim. Fyrsta númer af *Kjøbenhavnske Danske Posttidender*, gefin út líka á frönsku og þýsku. Viðtaka Berlings tímamót í danskri blaðasögu. blað sem fjallaði um hversdagslífið, pólitík, slúður frá hirðinni, praktískar upplýsingar.

/ 3, kom út 2svar í viku, 8 síður, 11 cm á breidd og 18 cm á hæð.⁴⁷ innihald: fréttabréf frá útlöndum, mest um konungborna, auglýsingarnar fengu líka pláss í spöltum.

Danmörk 1749: / 4, eins og á Íslandi áttu fæstir bændur jörð, voru leiguliðar gósseigenda.⁴⁸ gósseigandinn var líka embættismaður ríkisins, heimti inn skatta, skyldi sjálfur punga út ef þeir gátu ei greitt. höfðu sumir rétt til að skipa presta og héraðsdómara. skyldu einnig kveða í her. ungir menn máttu ei yfirgefa svæðið. Í raun er Danmörk land sjálfstæðra gósseigenda, sem áttu konung og utanríkismál sameiginleg. sjóndeildarhringur flestra Dana afar staðbundinn. / 5 kaupstaðir sérstjórn og skatta. Iðnaðarmenn tilheyrðu lögbundnum hópum, með einkaleyfi í bæ og réðu sjálfir hve margir stunduðu hverja iðngrein og prísnum. tilheyrðu alþjóðlegu bræðralagi eða neti. iðnaðarmenning sérstök, atvinnumennska, stolt og ritúöl. oft að þýskum síð var hópurinn kallaður Zünft. Gildi á íslensku. Sveinar fóru stundum á flakk erlendis að læra, til að kynnast því nýjasta úti í Evrópu. herinn var líka eins og sér heimur. svipað með akademíuna og alþjóðlegt mál hennar, latínu.

/ 4, **Friðrik V 1746-1766** yfirhöfuð samfélags með marga ólíka kima, ósamsettra.⁴⁹ lukkutíð, friður og velsæld, nýjar stofnanir, t.d. listaakademían og Friðriks spítali, forveri ríkisspítalans. hafði minnst með þetta að gera, karlinn,

⁴⁵ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁴⁶ Rüdiger, Mogens: „Tidens avis“, .

⁴⁷ Larsen, Jørgen: „Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender No 1“, .

⁴⁸ Bregnsbo, Michael: „I alle de riger og lande“, .

⁴⁹ Bregnsbo, Michael: „I alle de riger og lande“, .

forfallinn í drykkjuskap og kynlífsfíkn með valdbeitingu. tryggir þjónar furstans ráku ríkið. Og undirsátar vissu ei boffs um rétt eðli konungs.

/ 3, 1749 götulífið.⁵⁰ Helvískt ískur, skrölt og hávaði óbreyttra vagna sem skreyttra karettu með lackey framan og aftan um grjótlagðar götur. Sem stórfuglasöngur níst orgum frá kónglegum refsingum og aftökum brotamanna. Kakófónía sölukvenna frá upprás sólar til lags. (**karet**, luksuøst udformet lukket [hestevogn](#) med et eller to sæder i kabinen foruden en kuskebuk og et trinbræt eller sæde bagpå vognen til lakajer. Karetens udformning og udsmykning har fulgt tidernes skiftende stilarter. I barokken var kareterne store og tunge med en overdådig udsmykning i billedskærerarbejde, mens rokokotidens var lettere i udformning, men stadig med mange udkæringer. I slutningen af 1700-t. vandt den nyklassicistiske stil indpas. Den var inspireret af engelske karetmagere og karakteriseret ved enkle og elegante linjer og uden tidligere tiders udsmykning.

http://denstoredanske.dk/Bil,_b%C3%A5d,_fly_m.m./Hestevogne/karet

/ 3, kona í hálsjárni.⁵¹ Hafnarbúar fylgjast glaðir með, mynd í bymuseum Khafnar. Mestu læti verslunarinnar voru frá vögnum eða búðum á torgum bæjarins. Torgbændur og torgseljur hrópuðu hátt til að ná athygli þeirra er leið áttu um. á götunum hljómuðu hásar raddir blaðsölufólks og flugblaða seljenda. bergmálaði upp þrengri stræti. flestir fótgangandi, þeir sem ráð höfðu á keyptu sér far með Portechaiser, lokuðum ferðastólum sem legja mátti dag og dag eða til styttri ferða. fínna fólk ók um í Karosser (fra fransk carrosse, afledt af latin carrus 'vogn, kærre') sem hestar drógu. hávaðinn svo mikill því tréhjólín voru styrkt með járni, gegn sliti. nýtískulegast að ferðast með karet. Sumir eins og Holberg áttu bara vagn en leigðu hesta. göturnar voru fullar af skarni, skít og mæg = mykju.

/ 3, 1749 úgangur líkamanna í rennusteininn, þeirra sem ekki áttu aðgang að kamri.⁵² blandaðist þar úrgangi húsa sem ekki áttu en latringrube. hrossatað, hænsnaskítur og kúamykja einnig í rennisteinum. bannað var að sóða út rennisteinana svona, en sumir áttu ekki annars kost. ei ráð né tíma til að flytja burt eða bara sóðar og slóðar.

/ 3, 1749 værtshusholder Illum í Slutteriet, skv. prentuðum vejviser Barhows frá **1748**.⁵³ í skuldafangelsi við Nýjatorg. þarna einnig dauðadæmdir, sem enduðu annaðhvort hálshögnir á skaffotinu á Nýja torgi eða í gálganum utan við Vesturport. eyru högginn af og hendur skornar af, brennimerkt svo þekktust aftur, og maður gat lent í járnum, sem vinnuþræll á Brimarhólmi. minni syndir hálsjárnið og gapastokkurinn. eða spánka hempan, tunna á hvolfi með gati yfir höfuðið. svo spotta mættu menn og hafa af spé. piskning, kaghýðing, algengustu refsingar. þær fóru fram í horni á Nýja torgi, einkum fyrir þjófnað og hórdóm. sá seki bundinn við háan staur. á nakinn hrygginn, hét að láta húð. Strangasta refsing hálshöggvin, á hjóla og stejle, höfuðið á stjaka og kroppurinn á vagnhjól fest við stjakann. þjónustustúlka sem dæmi sem drap 1748 fjögurra ára dreng sem hún þekkti ekki því hún var brjáluð út í manninn sinn. lokkaði inn í kirkjugarð Gyðinga og skar á háls með eldhúshnífi. enn harðara, þótti of algengt, svo að 1749 bætt við að sá dæmdi var á leið til aftöku flytt milli torga bæjarins og fimm sinnum klipin með glóandi tóngum, fyrst þar sem ódæðið hafði farið fram. Auk þess fyrir hálshögg höndin illa sem ódæðið framdi högginn af. flutt á vagni náttmannsins er venjulega

⁵⁰ Rüdiger, Mogens: „Dagligdag i gadehøjde“, .

⁵¹ Rüdiger, Mogens: „Dagligdag i gadehøjde“, .

⁵² Rüdiger, Mogens: „Dagligdag i gadehøjde“, .

⁵³ Rüdiger, Mogens: „Dagligdag i gadehøjde“, .

notaði hann til að flytja sjálf dauð dýr. í fangelsisfötunum, með reipi um hálsinn og ekkert höfuðfat.

listir í Höfn á fimmu 18. aldar: / 6, listmálarinn Abildgaard Filokles særður.⁵⁴ Kristjánskirkjan úti í Kristjánshöfn, eftir Nikolai Eigtved. upplýsingin hafin. Líka hann leikhúsið við Nýja torg konungs, sem fékk nafnið Konunglega leikhúsið 1770 þar sem ný borgarastétt gat notið gagns og gleði. Lykilorð upplýsingar. Strax 1716 hafði Holberg eftir nokkrar menntareisur um Evrópu kennt dönskum að taka hið stóra skref náttúruréttarins. grunntónn skrifa Voltaires, Diderots, Montesquieus og Rousseaus, samfélagssáttmáli hans. á þessi byggðist hið almenna ríki og lýðræðið, af þessum hugmyndum spruttu byltingarnar, sú ameríska og sú franska. kirkja Eigtveds er hin nýja kirkja, blanda af þinghúsi og leikhúsi og bóksöfnin Evrópu verða dómkirkjur upplýsingar. bókmenntir og vísindi, vísindafélög stofnuð líka hér, salonger, akademíur og skólar. Danski listaháskólinn, t.d., 1754. alfræðibók Diderots - og tímarit og blöð upplýsingar. kristsdýrkun. / 7, Brorsons píetíska sálmasafn.

Rétt eins og Íslendingar fengu tauma heima vildu Danir afmarka sig sem þjóð: Skipið Den nationale identitet søsættes, rennur úr vör.⁵⁵ Líkt og lög sem undirrituð 29. jan. 1776, ríkisembætti skyldu þeir hljóta sem fæddir voru í ríkinu. Þjóðverjarnir allir í stjórnarvél einveldisins. Struensee áfallið og illa undirbúin kerfisbreyting hans, skýrir hve snemma þessi tónn varð danskur.

⁵⁴ Wivel, Henrik: „At gavne og fornøje“, .

⁵⁵ Bregnsbo, Michael: „Den nationale identitet søsættes“, .

siglingaveldi Dana:

/ 12, Driftig søfartspolitik og falske papirer, heitir greinin.⁵⁶ ÞV auðvitað hélt siglingasnilld Norðmanna áfram undur dönsku flaggi, siglandi hingað alltaf eftir að við tóku af Hansa kaupmönnum. Danir stórveldi þegar á Víkingatíð sem byggði á siglingum þótt norskir hæfu fyrstu reglubundnu úthafssiglingarnar hingað með landnámi Íslands. Ja, ekki bara norskir, gleymum ei Vestureyjum Norður-Bretlands. - duglegir danskir kaupmenn gera Dani að siglingaþjó', sem milli 1778 og 1807 njóta góðs af evrópsku stríðunum, oft með falska verslunarpappíra. Þá uppfyllti Kaupmhöfn sinn gamla draum um að verða miðja norður-evrópskrar verslunar. Grunnurinn lagður mörgum áratugum fyrr. Eftir að mikla norræna stríðinu lauk 1720 varð Danmörk heimsríki, þótt það væri ekkert stórveldi. Fámennst stórt ríki og atvinnulega á eftir tímanum með hagkerfi sem byggði nær eingöngu á landbúnaði. Sendimenn frá danska kónginum og hálfopinberum kompaníum hófu að berja að dyrum framandi og exótískra fursta. Skip undir dönskum fána fóru um framandi höf. Í áraríð höfðu árlegir leiðangrar verið sendir til Indlands, Gíneu í Afríku og dönsku eyjanna í Vestur-Indíum, og 1730 sigldi fyrsta skipið frá Höfn til Kanton í Kína. Eftir það leið varla ár án þess að stórt kompanískip kæmi heim frá móðurríkinu (Riget i Midten) hlaðið dýrgripum, oftast þrjú, sem var smyglað til Englands.

/ 12, undir lok 1740 árána hófu dönsk skip Miðjarðarhafssiglingar í stórum stíl.⁵⁷ Danmörk var orðin eitt stóru siglingaríkjanna. Á átta aldarinnar, níunda áratugnum, tók ríkið stórt stökk fram á við og var orðin þriðja stærsta siglingaþjóð Evrópu, á eftir Englandi og Frakklandi. Á ári hverju sigldi einn eða tveir leiðangrar til Kína, nokkur til Gíneu eftir þrælum 5-10 til Trankebar í Indlandi, um 50 til Vestur-Indía og milli 300 og 500 til Miðjarðarhafsins. Veittu mörg þúsund sjómönnum vinnu, og mikið ríkidæmi náði Danmörku. Kínafarið Mars, til dæmis, kom heim með varning sem seldist fyrir 710.000 ríkisdali. Laun landbúnaðarverkamanns einn dalur á viku. Danir nutu hlutleysis í stríðshrjáðri Evrópu. Frönsk verslunarskip sigldu undir fölsku dönsku flaggi, og með falska pappíra til að vera ekki skotin niður af Englendingum. mynd frá Christiansborg á Gullströndunni, í dag Ghana. tók mynd af, er málverk sem hangir á Handels og sjöfartsmuseet paa Kronborg,

... áthgafjötrar bænda í Dm leystir 1788, meira en öld áður en heima

... stríðið 1780 er sjálfstæðisstríð Ameríku, stóra Bretland stríðir við nýlendur sínar vestan hafs, Frakkland, Spán og Holland. því fengu Danir frábær tækifæri til þenslu verslunar.

Móðuharðindin:

hófust 8. júní 1783 og Skaftáreldar stóðu fram í janúar.⁵⁸ Eitruð asakn dreifðist yfir mestallt landið og gosmóðan mengaði himinhvolfið. Mesti skaðinn af gasefnum sem drápu gróður og ollu flúaoreitrun í kvikfé. 40% nautgripa féll, 50% hesta og 75% sauðfjár. Veturinn 1783-°784 kom snemma og hafís landfastur frá áramótum fram á sumar. Vorið 1784 seint á ferð og sumarið kalt. Miklir jarðskjálftar gengu yfir frá því í ágúst 1784 og allt til ársloka. Einkum sunnanlands og lögðu 400-500 bæi í rúst, þ.þ.a m. bæjarhúsin í Skálholti. Íslendingum fækkaði um 20% árin 1784-1785, eða um tæp tíu þúsund manns, hugnursóttir helsta

⁵⁶ Andersen, Dan: „Driftig søfartspolitik og falske papirer“, .

⁵⁷ Andersen, Dan: „Driftig søfartspolitik og falske papirer“, .

⁵⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 220-222* .

dánarorsökin. Engin forðabúr til né viðbúnaður gegn þvílíkum ósköpum. 1786 bólusótt ofan í allt saman, 1500 féllu, besta og mannvænlegasta fólk sagði Hannes biskup Finnsson. Síðasti bólufaraldurinn í Íslandi. sagður óhagkvæmari mannskaði en í hallærinu. / 221 af öllum stéttum, ekki bara þá sem minna máttu sín. hjálparstarf gekk afar seint og kom að litlu haldi enda stjórnvöld sein að taka við sér. Fréttir bárust fyrst með haustskipum, tilskipanir á fyrri hluta ársins 1784. Hvergi stafkrókur um það að hjálpa fórnarlömbunum á marktækan hátt. skip verslunarinnar sigldu um vorið án þess að í þeim væru neinar aukabirgðir af matvælum vegna hungursneyðarinnar. Fiskur fluttur út eins og ekkert hefði í skorist. Vorið og sumarið bárust stjórnvöldum nýjar fréttir af harðærinu. Loks í júlí 1784 ákveðið að senda aukabirgðir af rúgi til landsins, 3-4 þúsund tunnur. / 222 loks snemma árs 1785 leyfðu stjórnvöld allsherjarsöfnun í öllum kirkjum ríkisins til hjálpar fórnarlömbum jarðelda, hafísa og jarðskjálfta uppi á Íslandi. talað um að senda skip með timbur til að aðstoða vegna jarðskjálfta. alls söfnuðust 46 þúsund Rdl, en þegar til átti að taka var hungursneyðin liðin hjá og talið að þeir tæplega 40 þúsund Íslendignar sem eftir lifðu gætu bjargað sér af eigin rammleik. Fénu haldið til haga, geymt í Kollektusjóði til að grípa til í hallærum framtíðar, var geymdur vaxtalaus í fjárhirslu konungs þar sem verðbólga lék hann grátt. Að einhverju leyti notaður til að kosta byggingu Lærðaskólans í Reykjavík rétt fyrir miðja 19. öld. 1785 dó 20% íbúa í Reykjavík miðað við árið áður. margir fangar og eitthvað af flóttafólki undan Skaftáreldum. íbúum í Kvosinni fækkaði aðeins um þrjá 1784-1786, en um rösklega 50 í kotunum í kring.

1783 / 146 rjúkandi ey hefur risið úr sjó í eldsumbrotum úr af Reykjanesi, maí, um síðastliðin mánaðamót.⁵⁹ sjómenn þrumu lostnir, skipverjar á húkkkortunni Boesand. ágúst 1784, **Nýey** horfin, sem stiftamtmaður helgaði Danakoungi í fyrra. var horfin þegar gera átti gangskör að því að helga hana konungi.

1783 / 147 eldur á afrétti Síðumanna.⁶⁰ Júní 1783, stórkostlegt gos hafið, ólyfjan rignir yfir byggðir. Skaftá þornuð og hraunflóð vellur fram gljúfrið með fádæma gauragangi. þessu fylgja jarðskjálftar miklir. fyrst vart við jarðskjálftakippi fyrstu daga þessa mánaðar, virtust færast smám saman í auka, uns mökkur mikill og dökkur sást rísa yfir byggðarfjöll norðan Síðu í heiðskíru og spöi veðri um dagm laabil á hvítasunnudag, 8. júní. varð dimmt í húsum inni og sporrækt, ýrði úr lofti svartri leðju, áþekkri bleki. jörð lék sem á þræði í skjálftalotunum, þvílík ólyfjan að götu brunnu á njólablöð og brunablettir á filding nýrúins sauðfjár og fólk viðþolslaust af sviða í augum og hörundi, er dropar fékku á það bert og sumrt ringlaði að svima. sagnir komnar á kreik um ískyggilega fyrirboða þessa eldgoss. mörg vatnaskrímsl eiga að hafa sést í Fedgakvísl í Meðallandi og eldhnettir liggjandi á jörðu hjá Steinsmýri, eldingu laust niður í lambhús í Oddum í Meðallandi fyrir nokkru og sumir hafa þósst heyra undarleg hljóð í jörðu niðri og klukknaðhljóð í lofti. margir varir við svonefndar pestarflugur, gular og vartar og rautt regn á að hafa fallið þar eystra í vor. Lömg og kálfar fæðst með vanskapnaði og eitt lamgið á Hundbökkum á Síðu að sögn með hræfuglsklær á fótum í stað lagklaufa. Loks hefur suma dreymt válega drauma / 148 líkast því sem hleypt sé af mörgum fallstykki samstímin þegar eldkvikan veltur fram yfir sig niður í árhylji. Breiðist nú eldflóðið yfir gömul brunahraun báðum megin við farveg Skaftár og ógnar bæjum og byggðum. allt hefur brugðið lit og eðli. mökkurinn orðinn svo mikill að hann sést víða um land og loftið svo mettað eldmistri að sólin er eins og eldhnöttur og tunglið rautt sem blóð. brös tekin að sölna fuglar dauðir hópum

⁵⁹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

saman, silnungar fljóta dauðir í kílnum og pyttum. járn rauðrygða í eldsveitunum og trjáviður grár, nyt hrapar úr öllum peningi, prestar eystra boða að yfir byggðina sé dunin hegning guðs fyrir andvaraleysi, flokkadrátt, drambsemi og munað í mat og drykk. arfgur afdráttur við tíundir hjá bændum sem svo fjármargir að vissu varla tal sauða sinna og kirkjusókn svo léleg að níu messudaga í röð varð messufall á Kalustri síðastliðinn vetur. drykkjuskapur mikil ásamt tóbaksnautn, fjögur þúsund fiska virði eytt á einu ári í veslur og gildi og brennivínskaup.

1783 / 147 hraunflóðið æðir fyrir skaftfellskar sveitir, júlí.⁶¹ margir bæir eyddir, fólkið á flóttu. hinir miklu gosmekkir sjálost um landið hálf og móða og mistur fyllir loftið svo ekki nýtur skyggir í góðviðri. Aska og sandur hefur sáldrast niður með megnri brennisteinsfýlu víða um land, öskufallið svo óheilmæmt að gras visnar um mitt sumar. ekki bætir úr skák að hafís er fyrir norðan land. málynan gledist og kvikfénaður tekur litlum bara, jafnvel í héruðum semeru víðs fjarri eldstöðvunum. tuttugu og tveir stóreltar. segja þrír bændur frá Mörtungu er gengu á fjallið kaldbak fyrir nokkru, í beinni röð norður á fjöllunum þar sem Úlfasrdalur heitir. nýtt hraunrennsli á leið fram farveg hHverfisfljóts austan Síðufjalla. öringlað fólk á flóttu af þeim bæjum sem orðið hafa hraunflóðinu að bráð, studnru sumt uppi nálega snautt, annað á hrakningi með búshluti og grip sem bjargað varð, sumir leitað athvarfs í meðallandi aðrir hrökklast í vestursveitir. fjárríkur bóndi í Botnum var að búa sig til brottflutnings, er flóðið stefndi á bæ hans, hafði safnað fá einu saman í hólma í Botnafljóti. fyllti hraunleðjan fljótsfarveginn á stuttri stund og valt yfir alla hjörðina, svo að hvorki sást eftir hold né hár. / 150 kveinstöfum manna og dýra verður ekki með orðum lýst / 151 þegar mest gengur á hlaupa skepnurnar í haganum saman í hnappa og taka á rás með kveini hver eftir sínum rómi. kvíær eru allar komnar út í buskann, enda enga nyt úr þeim að fá og yfirleitt verður engin skepna hamin. september hvert hhraunflóðið af öðru og fólk flýr nú sem ákfast úr flestum sveitum Vestur-Skaftafellssýslu ausan Mýrdalssands, þrír prestar meðal þeirra,

1783 / 150 á Klaustri stöðvaðist framrás hraunsins sstuttan spöl frá kirkjunni. Gefið guði dýrðina, segir séra Jón Steingrímsson.⁶² 21. júlí 1873, í gær, fimmta sunnudag eftir þrenningarhátíð. hann embættaði af andagift á meðan. hraunrennslið hafði ekki mjakast ögn frammar heldur hlaðist upp þótt í hallandi farvegi Skaftár væri, um það bil sjötíu faðma breiur og tuttugu faðma hár. flæddi vatnið úr Holtsá og Fjarðará með hvæsi og sogum yfir hraunhrúgaldið og steiptist fram af því með fossaföllum. margra trú að Jón hafi með bænhitu sínum og andríki stöðvað

1783 / 155 fjársöfnun hafin í Höfn, desember. nóvember: heyfengur lítill og illur, bjargarleysi á heimilum fiskilaust við sjóinn.⁶³ sjaldan hefur fólk á Íslandi horft til vetrarins með slíkri ógn og kvíða sem nú. sé visk kastað á eld leggur fýlu af reyknun. í eldsveitunum og sums staðar í harðindasveitum norðan lands var ljár vart eða ekki borinn í gras. allur fénaður kom magur af fjalli, ef ekki horaður og víða sjúkurlur af gaddi og beinabrigslum. í námunda við gosstöðvarnar margt fénaðar þegar fallið ef þeim sökum. Matarsafn eftir sumarið víðast sll ekkert, því málmyta mjólkaði ekki. fjöldi fólks kominn á vergang, margt aðframkomið af harðrétti, þrjár kýr lifandi á Melrakkaslétu. þótt menn hafi nú í haust lógað búpeningi sínum til þriðjungs eða helmings er kjötið magurt, dauillt og bragðvont og vart heilmæmt. ofan á annað bætist að nálega alls staðar fisklaust í sumar. Enn miklir eldar uppi,

⁶¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁶² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁶³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

1784 / 158 allt kvíkt lostið kröm og kvöl. fólk og fénaður hrynur niður eins og hráviði um gervallt landið. mannfallið hófst um hátíðir og er nú sem ákfast, apríl 1784. ó harmabrauð og og hryggðafæða, ó þá þreifanlegu landplágu, guðs stóra hegningarstraff, stærstu óáran og hungurstilstand. slíkir kveistafir hljóma nú um allt land. um allar sveitir reikar bjara laust uppflosnað fólk máttvana af hor og hungri og fjöldi manna er þegar fallinn, einkum á Norðurlandi, dauðinn jókst þegar leið á vetur og er þó mannfallið hvað ákfast um þessar mundir. í sumum sveitum helst fólk aðeins við á örfáum býlum, og yfirleitt má segja að stórsjái á hverju mannsbandi, nema þar sem til voru miklar fyrningar gamals matar, sem grípa mátti til þegar að varf. búfénaðurinn kvistaður niður. ætlað að ekki skrimti nema fimmti hluti sauðfjár, fjórði hluti hesta og um helmingur nautgripa. harður vetur norðan lands með miklum frostum og jarðbönnum og hafís við land. Firði á Norður- og Austurlandi hefur lagt út til andnesja og ætlað að kláki sé sums staðar tvær álnir í jörð niður. Hross tóku að falla hópum saman fyrir jól og kýr og ær hudnur niður þegar leið á vetur, nema hjá bændum sem grónir voru að fyrningum. víða hafa hestar etið skrokka þeirra sem fallnir eru, gengið í fjóshauga og nagað stóðir og veggi, en sauðfé slitið ullina hvað af öðru. nálega allur búpeningur má sjúkur heita af beinæslum, gaddi og innanmeinum. þar sem mest hófa og klaufir leyst af gripum, halar fúnað af kúm og skinn af hrygg lengjunnar á hestum, en bein grotnað sundur. í sumum innyflin þrútnað í öðrum visnað. berglaus bein stundum svo meir að bryðja má hnútur. rif hafa brotnað undan þunga skepnunnar þegar hún liggur, fótleggir klofnað að endulöngu og beinhnútar gengið út úr skinninu. algengt að sjá skepnur ...

... / 159 með svignaða fótleggi og skáldaðar af hárleysi. lífnadi lík, menn svipað leiknir og fénaðurinn, þar sem harðast hefur kreppt að. skyrbjúgur og sinakreppa, einkum í hnésbótum og hnútar, þrimlar og bris myndast á bringubeinum, rifjum, handarbökum, ristum, fótleggjum og liðamótum. Hár rotnar af ungum og gömlum, lífsýki og blóðsótt þjakar fólk, líkaminn þrútnar og gómur og tannhold bólgnar og springur með miklum þjáningum. sums staðar kylapest og kláði og hvers konar óþrif þjaka húsgangsfólkið. Hafa engir séð þvílíka eynd, þeir sem ekki muna hallærrisárin um miðbik aldarinnar. Skór og ólarreipi kjörmeti. hrossakjötsát almennt, göngufólk leggst á pestarskrokka í högunum, gömul fiskbein grafinn upp úr haugum, soðin og brudd, skinn skógarmar og ólarreipi herra manns matar. rætur grafnar upp, um allar jarðri má sjá fólk á snöltri í leit að einhverju, dæmi að fólk eti hunda og freisti þess að naga sauðarhorn. rán og þjónfnaður farið í vöxt, því hungrið fer ekki að lögum. Fjöldagrafir, ekki unnt að færa lík sums staðar að kirkju vegna hestaleysis, ...

... / 160 Í Hjaltadal drógu menn lík á húðum til kirkju í vetur og gengu sjálfir fyrir. greftrun örðug vegna hins mikla klaka og þróttur margra svo lítill orðinn. sums staðar það ráð tekið að grafa undir þelann og raða þar niður líkunum. dýrtíð magnast. hvert húðarhross kostar nú ekki minna en fjóra ríkisdali speciumyntar og kýr tólf dali og fást samt sjaldnast. ákall til konungs.

1784 / 158 maí gjafakorn komið til landsins, en menn og hesta skortir burði til lestaferða í kaupstað.⁶⁴ Sendimenn sem eiga að rannsaka ástandið í eldsveitunum. almenn fjársöfnun í Hörfn, konungur lét skip hlaðið korni og húsavið sigla af stað, lét úr höfn undir vetur en varð afturreka eftir að þrívægis komist í nánd við Ísland og lá í vetrarlægi í Noregi. kom loks til Hafnarfjarðar í apríl. Með í för Levetzow sem hér ferðaðist fyrir nokkrum misserum og hefur verið tilnefndur stiftamtmaður

⁶⁴ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

og Magnús stúdent Stephensen sonur Ólafs Stefánssonar á Innra-Hólmi (skammt frá gangamunna Hvalfjarðarganga.) eiga að ferðast um Skaftafellssýslu. Magnús hefur lagt stund á náttúruvísindi, hefur meðferðis jarðnafa til að bora við gosstöðvarnar, því mönnum liggur hugur á að vita hvort þar finnist surtarbrandur, steinkol, asbest eða önnur þvítík efni sem ætlað er að séu orsök jarðelda.frjáls samskot tæplega tíu þúsund ríkisdalir, thdoal stifti ffengið nokkurt fé til að styrkja uppflosnaða til að kaupa sér bjargargripi. konungsverslunin hefur hafist handa um aukna vöruflutninga, fiskiskótur annist flutninga hafna á milli innan lands eftir því sem vauðsyn krefur. hömlur við flutningi matvæla brott af landinu. hrekkur þó skammt. að takmörkuðum notum vegna hestafæðar, neyðin svo almenn að nokkrir skipsfarmar hrökkva skammt.

1784 / 163 júní, hreppstjórar í Skorradal greftra líkin sjálfir.⁶⁵ hefur vekið kurr meðal presta að tveir þar gerðu þetta. lík tveggja umrenninga, án ákasts og yfir söngs og ánþes að láta sóknarprest sinn vita. til afbötunar að líkin hafi þefjað illa og karlmenn verið á förum til sjávar eftir hvítasunnu að leita lífsbjargar, Grímsá illfær ... klerkdómurinn í vafa hversu meta skuli brot þeirra, eins og nú stendur á. september: Látra-Björg dáið á vergangi, 77 ára gömul. / 166 umrenningur tunguskorinn og stunginn af félagá sínum í Breiðdal. / 166 reikningsdæmi í hungursneyð, af einni kú geta á sex árum komið 13 nautgripir. á tíu árum geta sex ær alið af sér 721 kind af 4064 pund af ull og 2384 pund af smjöri auk mjólkur. Þannig er reiknað á hinni miklu hungurvöku Íslendinga.

Suðurlandsskjálftinn: 1784 / 164 ágúst 14. og 16..⁶⁶ húsvillt fólk á berangri, / 165 fjöllin hristu af sér gróðurfeldinn, lækir urðu hvítir sem mjólk / 167 **Skálholtsstaður í rúst**, Hannes biskup flúinn.

1784 / 168 janúar, **Íslendingar á Jótlandsheiðar**? landsnefndin nýstofnaða tók til umræðu þá hugmynd, Þorkell lögmaður Fjeldsted segir framfærslukostnaður sé miklu meiri í Danmörku en á Íslandi og sú ályktun hefur veirð kynnt rentukammerinu.⁶⁷ / **1785** / 171 fólk deyr enn unnvörpum úr hor og harðrétti. þó heldur farið að draaga úr manndauðanaum á Norðurlandi. Maí. messuvín á flösku varð að krapa við guðsþjonustugerð á Kirkjubæjarklaustri einn sunnudag á þorra. fjallagrös eydd í stórum landshlutum og jafnvel smæra horfin úr velli í þeim sveitum sem lágu mest undir áföllum. fjöldi aðframkominna ekki þolað nýmetið þegar sjávarafli fékkst og dáið með harmkvælum þegar matbjörg barst.

1785 / 172 desember, hálf tunda þúsund manna dáið, konur orðnar þriðjungi fleiri en karlar.⁶⁸ fjórðungur búenda einstæðingar, alls hefur fólkinu fikkað um hálf ellefta þúsund síðan 1779, allmiklu meira en fimmtungur. Helmingur alls húsfólks ekkjur/ 173 talið að nú lifi aðeins átján kindur af hundraði. 23 af hundraði hesta skrimta enn, af nautgripum hjarir minna en helmingur

1785 / 175 bólusótt komin til landsins, skeytingarleysi kennt um, barst til Hafnarfjarðar.⁶⁹ Jón Sveinsson landlæknir tók vessa úr sjúklingi og færði á heilbriggt fólk, sagt að fæst af því fólki hafi veikst að ráði

1785 / 177 ágúst húnvetnskur förumaður varpar barni sínu sofandi í Blöndu og drekkir því.⁷⁰ í annarri skjóðu hans rauðir barnsokkar og barnsskór

⁶⁵ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁶ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁷ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁸ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁷⁰ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

1786 / 180 mars, Konungur hefur sæmt Ólaf Stefánsson á Innra-Hólmi heiðurspeningi miklum úr gulli fyrir hjálpsemi hans við fátæklinga í reykjarharðindunum, er jafnan var húsfyllir göngufólks og örbjarga manna á heimili hans.⁷¹

Lifnaðarhættir:

kjör vinnufólks:

/ 252 Jónsbók heimilar hverjum þeim manni sem náð hafði sextán ára aldri og var ekki ómagi að ráða sig í vist. frá fardögum og taldist bindandi ef handsöluð.⁷² Bændur voru skyldaðir til að ráða vinnumann og konu fyrir hvert hundrað hundraða í eign, nema börn þeirra ynnu fyrir þá. / 253 með húsaatilskipuninni 1746 var hjúum boðið að auðsýna hlýðni og hollustu, óheimilt var þeim að slá húsbændur, blóta, strjúka úr vist eða fara af bæ í leyfisleysi. Brot vörðuð sektum eða vist í gapastokk. bar að halda hjú sín í mat og fatnaði eftir landsvana, gjalda laun á réttum tímum og íþynja þeim ekki með of miklu erfiðni eða óbærilegum vökum. Húsbændur máttu ekki ráðast á hjú sín með formælingum eða ærumeiðingum og ekki refsa þeim með tækjum sem gátusært eða limlest hjúin eða bakað þeim heilsutjón. / 254 ákvæðisvinna var algeng og geyma Búalög ýtarleg ákvæði um það atriði. Laun miðuð við ákveðin afköst, hjú sem afköstuðu meiru nutu líklega víða einhverra fríðinda.

/ 255 .⁷³

sterfbúin tala:

í amboðum og aðskiljanlegu

bækur:

vetrarpartur af Gíslapostillu prentaður, fúinn og lasinn og upp úr bandi.⁷⁴ / 54 Genesisálmar / 58 vetrarpartur Jónspostillu / 59 predikanir af sjö orðunum Vídalín, Hugvekjusálmar og Vikubænir, Diarium og Þankar

62 ferðamannapostilla hrjáð í bandi / 96 vetrarpartur Vídalínspostillu, skrifað sálmakver, / 106 föstupredikanir gamlar og rotnar, hugvekjusálmar og Diarium. / 107 Spegill eilífs lífs skrifaður og vel um vandaður / 109 mjög rotin Höfuðpartabók / 113 yfirsetukvennaskóli, Grettis saga / 130 skrifaður sumarpartur af Jónsbók Vídalíns / 149 norsku lög í dönsku laus í bandi, sú íslenska lögbók / 163 kver um sauðfjárhirðing, iktsýkislækningakver / 168 forfeðrabænabók

/ 190 Mysterium magnum / 257 Himinsvegur rotinn, Vídalíns Kristindómur rotinn, eintal sálarinnar gagnrotið / 265 skræða af íslenskri sálmabók, gömul skræða eða bók um ódauðleik sálarinnar

335 Handbók fyrir hvörn mann, Tyro juris og Fingarím, Gæðingarhugvekjur

385 blekglas, blekbrúsi, koparsignet /

⁷¹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁷² Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁷³ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁷⁴ Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir, 44-.

dýrin:

/ 125 af þeim fríða pening sem í vetur var registrerað hafa dýrbitist tvær ær og einn sauður tvævetra

⁷⁵ **hross:** 51 ein meri 6 vetra smá og ei klyfbær, dito færleikur (færleikur er reiðskjóti (hryssa)) 14 vetra.⁷⁶ / 57 einn hestur vindóttur 5 vetra, / 99 skjóttur hestur tannlaus, jarpur hestur fótaveikur, ljós færleikur magur og afgangall, brúnn færleikur ungur, annað færleikstrippi

104 einn hestur 9 vetra, annar 5 vetra óvanður / 105 jarpur hestur góðgengur, jarpblesóttur klárhestur 13 vetra, jarpblesótt meri 10 vetra / 258 merhryssa 14 á 15 vetra / 259 dito þrevetra afstyrmi / 262 mertrippi þrevett afstyrmi

útlit: 68 þriðji rauðskjóttur jálkur, 73 einn hestur vindóttur tólf vetra, fjórða hross brúnt 4 vetra vammhalt. / 108 rauðsjótt mertrippi veturgamalt / 112 bleikálóttur klárhestur 16 vetra, jarpskjóttur færleikur 5 vetra / 242 sokkóttur hestur ungur / 315 bleikálóttur 20 vetra húðarhestur, sótrauður, brúnkúfóttur, brúnstjörnöttur, rauðsokkátóttur óvanaður 3 vetra, hryssa sótrauð 17 vetra, dito bleik 14 vetra, brúnkúfótt 8 vetra, málótt með folaldi 4 vetra / 330 jarpkúfóttur,

nöfn hesta: / 122 Mosi 18 vetra, Glófaxi 10 vetra, Stóri Rauður 12 vetra, Brúnn hálfgraður 6 verra, Skjóttur graður 3 vetra ótaminn, jarpskjóttur húðarhestur, Mósóttur færleikur 12 vetra.

⁷⁷ **nautfé:** 57 kýr 5 vetra til vonar snemmbær, einn kálfur vetraralinn, fjórtán ær rsoknar sumar afgamlar / 61 önnur kýr fjórtán vetra vonandi báðar með kálfum / 73 kvíga 3 vetra mylk tímalaus / 100 tvævett naut, kálfur svartur, annar svartskjöldóttur, svört kýr 9 vetra á að bera á þorra, hryggjótt sjö vetra snemmbær, glámótt 6 vetra jólbær, skjöldótt 4 vetra á að bera á þorra

/ 108 rauðhjálótt kýr 5 vetra, / 112 önnur svarthelsótt snemmbær 7 vetra / 242 ung kýr svartkrossótt tímalaus, / 288 rauðflekkótt kýr með vetrarfang / 315 ein kýr 18 vetra kálflaus hvít, dito 11 vetra rauðhölsótt, dumbótt, gráskrá mótt, hvít baugótt,

útlit: 67 svartskjöldótt 3 vetra, önnur dito 7 vetra tímalaus, veturgömul kvíga rauðhúfótt, svartskjöldóttur kvígukálfur góuborinn og annar rauðskjöldóttur / 76 krossótt kýr 9 vetra, rauðhúfótt kýr 6 vetra / 105 kýr svarthöttótt 11 vetra / 126 ein svarthúfótt kýr snemmbær 12 vetra, ein ditto svarthálsótt í miðja góí 13 vetra / 136 rauðkinnótt kýr snemmbær 10 á 11 vetra

/ 147 ein kýr rauðgrönótt 8 vetra snemmbær, dítto hvíthyrnd 5 vetra síðbær / 250 kvíga 5 vetra hefur átt einn kálf meinast undir hob hvort kálfs von hafi / 258 kvíga meinast með kálfi / 361 þriðja svört hvíthúfótt grasbær að öðrum kálfi

nöfn á kúm: / 121 Rjúpa 12 vetra, Brandkinna 12 vetra, Svartbranda 10 vetra, / 122 Surtla 11 vetra, Bílda 2 vetra síðbær, Rauðkápa 6 vetra, Naut bröndótt 1 vetra, einn kálfur þorraborinn, einn dítto sköldóttur borinn á einmánuði

⁷⁸ **sauðfé:** 69 eyraklippborjárn og brýni með öðru rusli / 96 fimm og hálf alin sauðsvart vaðmál á 6 fiska laninin / 104 ein ær tvævetur, tvær gimbrar veturgamlar / 127 ein lambsgota og ein meinaær / 155 fyrir fall af tvæveturm sauð er hann fékk af mér um vetur 1783, fyrir 1 skeppu af rúg, með sendiför eftir henni inn í kaupstað og flutning út að Höfnum / 172 ein ær dýrrifin / 269 tveir gemlingar horaðir / 315 15 sauðir rosknir

⁷⁵ Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir, 44-.

⁷⁶ Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir, 44-.

⁷⁷ Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir, 44-.

⁷⁸ Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir, 44-.

⁷⁹ *fleiri dýr*: 51 hey bjarglegt til sumarmála fyrir sauðpening og kýr. / 293 bærrar kýr fóður af fornu heyi og lítill þrjónn að auki

eldhúsdót:

pelaflaska úr gleri, fimm öskjur.⁸⁰ / 12 tinstaup / 45 tinfat gamalt og dældað, messingspónn, leirkrús brotið af handarhaldið / 54 tinkanna, tvö skrínskifli, sex tunnuskifli / 58 fjórða hálf tunnukerald gamalt, pott tinkanna, 80 marka pottur, vart 20 marka pottur brotið af eyra / 61 einn strokkur bullulaus

68 skyrgrind / 69 ein ljóskola og skarpípa, / 70 tvær drykkjarkönnur og drykkjarkútur, kistill tvennar smjöreskjur / 76 3 tunna sáker, 2 tunna sáker, skrína með hespu, vasabudda og silfurvig, / 80 leirbrúsi, leirkrús, kvenkefli, tjald með trjám / 81 byrðugaflar

/ 110 pottkrókar, tveir hálf tunnuskrokkar, einn klyfberi gamall / 116 silfurstaup / 128 ostamót, fjórar smjöreskjur, nýr hármalpoki, / 133 tetöy með tilheyrandi, sjö nauthyrningsspænic, ein tinskeið / 135 leirskál

/ 149 tveir tindiskar og kúpa vegur 4 pund, teketill, tekianna tvö pör tebolla af postulíni / 163 kransskál af tini, vegur 5 pund, tinpottkanna 3 pund / 164 40 marka pottur rifinn og girtur, 70 marka dito bruninn, fimm smákollur, flatbytta / 177 strokkgrey / 192 2 tunnur byggmjöls, tvö pelglös / 219 áttstrent glas / 227 hálf tunna mjöl, hálf tunna rúg, 2 skeppur bankabygg / 233 sex pör nyir broðknífar, fjögur pör dito gamlir, tvö djúp tinföt, tólf flatir tintalerkar / 234 ein stór tinkanna begur 6 1/2 pund, tintrekkpottur með fótum súpuskeið, fiskapaði, tvær messingkaffikönnur, tvær lútúnskertapípur, þrjár kúpur, tvær sósuskálr með fati, önnur með skeið og loki, flödekanna, tepottur og mjólkurpottur, einn lítill hvítur talerkur þrjú pör brúnir tekoppar þrjú öglös, svört skál, einn náttpottur, púnsskeið

/ 257 malningarkvörn með kassa gagnleg, / 258 byssa, brennivínsstaup og merkurglas / 261 grasatrog / 262 ný tjrütunna / 281 spegilgarmur, spengdur diskarmur / 288 rauður sakramentisklútur með hvítum teinum / 333 tunnusár með loki matheldur

borðbúnaður:

312 borðdúkur hvítur bættur, borðdúkur lítill stoppaður, barmafát af tini, djúpt steikarfat vænt 4 pund, tekanna af tini, tveir leirdiskar djúpir, tvö pör borðknífa tréskeftir, eitt par dito koparskeftir, tvö pör borðknífa beinskeftir ósamkynja / 313 kaffiketill gamall og brunninn, kaffikvörn gömul, tvö pör tekoppa samkynja bláleitir, eitt par tekoppa af porsellain, brostin undirskálin, / 320 tetöj: stór kaffiketill með ósamkynja bollum fjórum pörum / 334 átta nauthyrningsspænic / 387 sjálfskeiðungur

föt:

konur: strigaskyrta, klæðisefni, léreft, kersey.⁸¹ Tvö látúnsbelti, fimm stytubönd. Fimm tröf. / 49 tvær peysur önnur brúkandi önnur ei. / 53 pils grænt með upphlut, klæðissvunta rauð, einskeftuhempa, tvö tröf borin, treflaeskjur, klæðistreyja, grænt barnpils lítið og rauð svunta, blátt kersupils, kvenreim, sortulituð hempa forn

⁷⁹ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 44-.

⁸⁰ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 11-12.

⁸¹ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 11.

57 kvenhempa lítið borin, rautt pils af 60 fiska klæði lítið borið, blátt kessupils mjög slitið, bjla svinta af 60 fiska klæði, treyja forn af 60 fiska klæði, önnur með þrjónasaumsermum, málband með látú-únsörum, smáléftstrafr gatslitið, kragatrefill / 79 kvenhöttur, kvenhempa ný / 80 einskiftutreyja, einskifurpeysa, smáléftstrafr, / 84 blá késsusvinta, treyja með plusskraga gömul, koparbelti, kvenhöttur / 87 rauð klæðissvinta með koparhnapp og rokkborða neðan / 88 treyja forn lifrarrauð, trafr af fínu léreftri, blár handlínuklútur, annar rauðmerktaur, tvö ennishorn með gulum og rauðum litum og hálsklútaur sama slags.

98 blá svinta gagnlítil, blá rasksvinta með varpi, blá klæðissvinta með liberiborðum og steypum koparknöppum, höttasilki gagnslitið, gølgastrefill, fín trafr, bláröndóttur klútaur, blár trefill grófum með bláu horni. sokkabönd gömul / 99 grænn bekkjaklútaur, blátt hálssilki, treflaeskjura, lítill brjóstaðúkaur af einskiftu.

103 ein ný klæðissvunta blá með einum koparhnapp, ein treyja með klæðisbót, / 104 tvær þráðarúkksskjurtur og lasið beltí, kvenhöttur, einn pallkistill / 105 sortulituð vaðmálshempa bætt og gömul, blátt klæðispils, rauð klæðissvinta með þremur silfurhnöppum og svörtum varpsaum / 106 treyja með dökkum fluskraga, öll af þrjónasaum gömul og slitin, kartúnstrafr gamalt, grænt hálssilki gamalt. / 108 smávaðmálshempa gömul og mjög bætt á ermum, kalemangs kvenkot með sösum koparmilnum, dökk silkislæða, / 109 blámerktaur léreftsklútaur, annar klútaur bláröndóttur, lítill spegill í hulstri, skautakefli, mittisbandmeð nýlegum látúnsörum

/ 110 gömul þráðarúkkssvunta með hnöppum / 113 ígangsföt: peysa með 21 silfurhnapp, rautt pils, 22 messingshnappar, silfurbeltispör með gylltri ól, koparbeltisbúningur og svuntuhnappar / 117 sortuð mussa með 22 látúnshnöppum tinfullum, nærbuxur nýjar ljósbláar, brjóstaðúkaur af skjáléreftri gamall og bættur, blár vaðmálshnöppuðúkaur / 118 blátt kjálkaskjól, frunsuhálsband, bláar nærbuxur brúkaðar / 124 ein græn svunta ílögð með rokkverki / 134 mállinði með koparpörum / 137 flónelssvunta af svörtu og rauðu flóneli með liberiborða / 142 rauður klæðisniðurhlutaur, / 143 blá rasksvunta forn, með þremur látúnshnöppum, blátt kotpils með rauðum upphlut úr skarlati, tveir röndóttir handklútaur, þriðji höfuðklútaur blár

/ 149 kvenfatnaður er ekki til nema sem ekkjana og ðætaur hennar standa uppi í, ekki heldur rúmfatnaður sem virðing verður á lögð fyrir utan rúmið ekkjunnar / 157 nærvettlingar / 160 grænt pils af 35 fiska klæði, kvenupphlutur af blómguðum dúk, með raskpilsí, rauð svinta lítil af kersu með saum og knapp, varningsklæðistreyja vírborðalögð með frunsu, gamall flanelsbolur með metalsminlum / 166 rautt raskils, blátt unglingspils af kersu, rauð rasksvinta með rokkborða, hempa forn með gulu raskfóðri / 166 kvenbolur af flekkóttu ullarðamaski, annar ðito af kalemanki, nærrafr af grófu léreftri, smáléftstrafr, tveir plusskragar, hvör 4 sk.,

/ 174 fjúkhetta, hvítir vettlingar, ópæfð nærbrók, sængurðýna stagbætt / 178 hempa lasin, pils grænt með dúk framan í / 181 klæðisfat blátt af varningsklæði nokkuð brúkað / 186 kvenhöttur og lindarband slitið / 189 kvenhempa betri með rauðum raskdregli, önnur ðito lakari með borðatötrum, flosbelti með pörum / 211 sortuð hvörndagssvunta, svartur plyðskragi, kattúnstrafr, gølgastrefill, / 219 griplur og vettlingar

/ 220 nýir illeppar, brotinn spegill, smávaðmálshetta, sparihempa út góðu vaðmáli borin, fornt klæðispils grænt með bláum upphlut lögðum, lögð klæðistreyja, spánný hempa, kragi lagður með vírborða, hálssilki, bláþrykktur kútaur nýr, / 230 einn blár klæðiskvenfrakki með stálknöppum, einn ðito grænn grófari með metalsknöppum, kventreyja kaffibrún, grænn ðamaskniðurhlutaur þrílagður með fløyelsborða, / 231

kvenhempa lögð úr smávaðmáli, upphlutur af gullofnu silki, fótaband, höttkápa af Manchester forn, grænt lífstykki, grænt millumfat, einn fínn hattur, ein complet sort klædning, þrír kvenhálskragar með kaletryse ásamt þrjú pör manschetter, silkibön, þrjónakoddi baldýraður, broderaður posi, tvö pör fruentimmerhanskar / 232 hattastrútsfjaðrir, tveir kattúnskúlur bláröndóttir, svartu silkiklútur með raðum röndum nýr, einn dito ljósleitur röndóttur, dito dammaskklútur, fruentimmerpungur úr silki með lás broderaður, þrjú pör svartar silkistrumpur

/ 254 augnasaumssessa, sveipa af dökkum og rauðum dúk, slitin nokkuð með þremur silfurhnöppum, kersupils / 261 treyja borðalögð, hempa borðalögð / 271 gamall handaklútur / 280 bládropóttur klútur, strigapilsgarmur ónýtur, / 281 spegilgarmur, / 293 hattur ekki mikið brúkaður en upplitaður/ 307 kvenhöttur með silfurpörum, svartur silkiklútur með rauðum teinum, silkiklútur með hvítum teinum rósaður lítill, ljósblátt rósasilki brúkað, bláhvítur kútur silkidreginn nýr, rauður klútur með gulum og hvítum dropum, kragi með vírknipplingum / 308 svartir knipplingar til pils, 2 álnir af bláröndóttu lérefsti

318 kvenhöttsgarmur, klútfiða léleg, blá þrílögð svynta með þremur silfurhnöppum, kessusvynta tvílögð með þremur silfurhnöppum, ruaðir kvensokkar, hversdagspils bláleitt, / 326 kvenhöttur vafður fjöjelsborða vænn, grænt klæðisfat með dökku knippli, svinta af sama, þrílögð með dökkum flöjelsborða, dökkur fjöjelsperlukragi, dito dito með grænum knipplingum, rauður dita með ektavírsknipplingum, rauðdropóttur silkiklútur, hvít handlína/ 327 flosmálalindi, hvítir nærsokkar, giltvefnaðarábreiða / 329 flossessuver (reiðver) / 331 hvít handlína með silkiskúfum, flöyelskreagi með ektavírsknipplingum, klæðislöfum og liberiborðum, rautt kersufat með varpsaum / 332 vaðmálshempa með nýju flosverki, fornt hempuflosverk, bláar handstúkur

335 þrír filagrans svintuhappar / 379 kragi með hvítu undirborði / 392 grátt hnjáskól hálfslitið, blá kersaysvinta fjórlögð með grænum þráðarknipplingum hálfslitin, hálsilkislæða gulröndótt, flosbelti með printsmetalspörum / 400 röndótt dúksvunta, bláröndóttur lérefstklútur, beltí með silfurpörum, silkidreginn klútur forn, dökkt rósasilki gamalt, grænt dito dito, hálskragi með knipplingum

karlar:

12 stúdent: hetta brún, lögð með böndum í kollinum.⁸² Flauelshúfa dökk og brún klæðishúfa, mórauð klæðistreuka, sortaður kjóll, rauð klæðispeysa / 13 klæðislífstykki, sauðsvört vaðmálshempa og sauðsvört síðhekmpa

vaðmálskjóll gatslitinn með trosnuðum klæðishöppum.⁸³ drengjahattur, / 49 tvær skyrtur af striga mjög slitnar, mussa með látúnsknoðum, síðhempa með hornknoðum. / 52 karlmannsstutthempa, grá hetta

70 tveir skinnstakkar og tátillur, sortuð mussa og buxur / 74 tvær skinnbrækur, skinnstakkur og skór, 75 heykrókur og sjóvettlingar

83 brjóstadúk grænan úr einskiftu, rauðar klæðisbuxur, nærpeysu, strigaskyrta, blákembda peysu og aðra grákembda / 85 buxnagarmar og íleppar, sortuð síðhempa götött, börkuð þrjónapeysa / 87 leturlindi, ungmennis raskfat blátt, / 90 sjóskór og sjóháleistar,

97 karlmannsbuxur með fimm knöppum af látúni, mórauð þrjónapeysa með knöppum, önnur ditto með tíu knöppum, óþæfðir sokkar, sex hespur með snakk af bandi / 98 mussa með látúnsknoðum, önnur með koparknoðum ný, grænn klæðisniðurhlutur af 20 fiska klæði,

⁸² *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 12-13.

⁸³ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 45-.

104 sauðsvört mussa og sortulitaðar buxur, 6 álnir af gjaldavoð, einn karlmannaklútur, einn annar klútur blár, eitt grænt hálssilki / 105 sauðsvört mussuföt lítið brúkuð hnappalaus, blá peysa með hnöppum, brjóstadúkur af rauðu varningsklæði brúkaður, sortulituð síðhempa með koparhnöppum gömul og bætt / 110 sortaðir sokkar. fletjupakkir og langsekkur,

/ 113 ígangsföt: peysa með 21 silfurhnapp, / 128 skegghnífur með brýni / 130 lítill dugguhattur / 133 parruqve og blár flussupphlutur / 142 lynguð föt, mussa og buxur með 32 hnöppum fóðruð, blá skinnpeysa nokkuð brúkuð með hnöppum, blá húfa forn, forn flyelssperra með tveimur silfurhnöppum, hattur með silfjurhringju, fornar nærbuxur bættar, lítlfjörleg skinnhúfa / 149 sortaður vbaðmálskjóll með 28 hnöppum, útlenskar skinnbuxur með 18 hornahnöppum og tveimur prinsmetallsspennslum, grænt vesti úr skarlati með hnöppum, parruqve / 161 karlmannshálsskyrta, dökkur silkiklútur, ditto af rósasilki, flekkóttur silkiklútur, rauður silkiklútur, ditto gulur og rauður, bláröndóttur léreftsklútur, ditto bláflekkóttur, rauðröndóttur lítill, leggjabönd, flosband með látu-únsörum, leturband, kringluhattur, hornahattur / 166 vaðmáls mussföt borin með metalsknöppum, brjóstadúkur af röndóttum dúk með silfurhúfuknöppum, þráðardúksskyrta'

/ 188 forn vaðmálskjóll barkalitaður, klæðiskjóll lifrauður / 189 græn flónelspeysa fóðruð með dúk, slitin vaðmálsreiðhempa forn, skinnpeysa ný, / 209 mussa með dönskum hnöppum, síðhempa með pörum og viðarhnöppum, stuðlavettlingar nýir, hvítar nærbuxur ótilsettar / 231 rauður kjóll með vesti, violblá klæði öll, eitt silkiatlaskvesti, eitt rautt fløyelsvesti, / 248 tvöföld húfa alblá, / 253 karlmanna reisuhepa, sparimussa / 266 hattur með tinhringju

/ 286 þrír prinsmetalsknappar, hvítur sakramentisklútur, rauðflekkóttur dito, silkiklútur með rauðum bekkjum, spónalitaður silkiklútur og blátt silki, spegill og þrjónasessa / 306 hattur þríhyrndur gamall / 308 rósadamaskklútur, kjóll blár lítill, barnshúfa með silfurhnappi, hempa handa barni af einskeftu með víravirki, rósadamaskssamfella með þremur hnöggpum, filfurmillur á fati, belti með gylltum silfurstykkjum og pörum

356 athafnabuxur / 358 stígvél (1812) / 383 kollótt húfa, nýjar langbuxur bláar, röndóttir buxnagarmar / 384 axlabönd, blá kersutreyja með hvítu fóðri, flos húfa, röndótt axlabönd, tíglasokkabönd, sparihattur / 385

skart og silfurmunir:

/ 229 gullhringur með bókstafnum T með klasi yfir, sexbrotinn gullhringur, eitt silfurlummuúr, einn stór silfurbikar 9 1/2 lóð / 230 ein silfurkanna með loki, fimm massiv teskeiðar og töng, silfur knéspennur, silfurhálsspenna, hattspenna, kjólkrókar, víravirkis líntöjksknappar, litlir ermaknappar, flöskupropp með silfurfesti, litlar silfurdósir silfurbúinn tannbaur, silfurfingurbjörg

314 hálsfesti af silfri með kringlóttu nistsi, vegur 4 lóð 3 fiska, beltispör af víravirki ógyllt, silfurkanna með handarhaldi og hnappafötum, beltispör steipt með myndum gyllt, beltispör með drifnu silfri með látúnsfóðri og doppum, fingurbaugur af gulli, þrír svuntuhnappar með laufum af grófu víravirki, sléttir undir gamlir, bindisspenna af silfri með látúnssvift biluð, silofurstaup með hnappafötum og trekki S. J., silfurskeið gömul með hnapp á enda, silfurskeið með þróvestimpli

hannyrðir:

fimmtán tvinnadokkur fimm öskjur.⁸⁴ / 12 tannkambur / 55 þrír tólaupar, vefstaður ófullkominn, / 115 alfær vefstaður með þremur skeiðum, 18. merkur kýrskinn / 116 indígó 3 lóð / 190 skæri / 267 hálfur fjórðungur af sauðskinnnum / 322 tvö kópskinn / 333 tvær tágarkörfur / 390 tvenn skæri, eitt nálhús með tveimur nálum

húsmunir, í búsgagni og bústangs:

ein vættarkista gömul.⁸⁵ fjórir smáskinnspokar með ullu. / 45 sessa af augnasaumi gömul með grænu fóðri. grenihrip, fjórir laupar brotnir, anker með greniböndum, belgir tveir með blístrum, / 46 tvær rekkjuvoðir í sundur / 49 tvær kistur fyrir utan læsingar og lamir með lausum lokum og af nöglum gengnar

55 þrír tólaupar, taðkálfar og torfkrókar, fjórir nafrar, klaufhamar, hnoðhamar og beygitöng, trogberi, sex heymeisar, / 59 einn hærupoki, lítilfjörlegur garðaumbúningur í lambhúsi með hurð, stallfjöl og spíru

/ 61 kista tvílæst skrá á kengjum - þriðja kista innlæst forn mjög

/ 79 hverfisteinn, þrjú hrosshárshnoðu, lyppulár með fjórum eingirnishnoðum, sjóskór, skinnklæðarusl, stienrekstrarsleggja og barsmíðarsleggja, broddstafur malpokaræfill, reyrt brekán, / 90 15 skjólur

104 tvær vættarkistur báðar í eins standi, einn treflakistill / 109 einir vírkambar gamlir, smábandsprjónar, merkur tinkanna, 3 marka leirbrúsi / 141 vættarkistuskrifli járnalaust, nýleg skrína með værner, skrá og jáfnum / 144 nýr járnlampi, rennd tréskál, signet á völtum, annað völtulaust, gömul kertapípa / 145 tvær smáþjalir og sirkill, gamall belgur með aflhólk, tíu gærur smáar og stórar,

/ 191 skipskista gömul förvuð / 192 hjartarhornsknífur,

241 steintafla og sirkill töng og eldskara, skúffa með tömmerstokk, vinkli, úrfjöður, linial elfenbeinstafla, sukkurtöng, messings sólskífa og proptrekker, hollenskar rögtóbaksdótri og tvær neftóbaksdóstir, borðbjalla, skák í bókarformi, tveir koparkranar, paraply, sólskífa og spegill, tvær steintöflur, fýrfat, / 242 kotra með tilheyrandi samt skúffa með járnarusli, kamera obscura, húðarskinn gatétið, munnlaug

/ 254 kista tvílæst. / 267 grautar skál / 269 blautfiskstrog, / 379 kálfskinnssessa /

390 tóbaksjárn og gleraugu, brkánstuska og rekkvoðargarmur, næturgagn og pottatuska

hús og spítur og skip:

/ 107 fjós fyrir sex naut, hús áfast við bæinn með syllum og sperrum, eitt tré á 14 fiska / 115 brunnhúskofi, tveir hjallásar, 27 hjallrár / 116 skrá fyrir búri, / 145 gamalt fimm manna far með fimmárum og mastri og segli, / 164 sex dönsk borð og nokkrar spýtur, þrjú dönsk borð, pallfjalir / 172 skipræfill fúinn og lappaður óvatnsfær, flatbytna lasleg, tíu netjaræflar / 186 tíu spýtur og hurðarflak

húsdót tengd búskap:

tvö sáskrifli laggbrotin.⁸⁶ / 12 tannkambur / 46 ljár og þrjár ljáspíkur, hestlás, torfljár, vaður til vigrar 15. merkur. Fjórir haldfæraönglar með taumum. Tvær

⁸⁴ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 11-12.

⁸⁵ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 11-12.

⁸⁶ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 11-12.

hlekkjahneifar, kaggur, tekur hér um 3 fjórðunga, fúinn og legkur. Klyfberi með slitnum gjörðum / 50 sjö tunnuskrifli öll fúin og mjög bandafá, sumar heilar, sumar hálfar og flestar botnalausar, eitt átta kúta kvartél, þrjár öskjur bamlar og lasnar, þrjár trékönnur, fjórtán þjalir sem þéna kunna til þils en ei til palls, sökum stuttleika, með tveimur gagnlitlum pallstokkum. fjórir kúrkláfar

70 þrír lyppulárar og ausa, tvær tunnur sýru, hálf tunna af strjúg, belgur með blístur og hólk, 3 1/2 kútur lýsis / 93 skrína, dallur, kstill vantar lykil og hakajárn, sýjugrind / 94 hærusekkur lítill með sekkhröri / 95 trévig, ljádengishamar, tvö skaraxarkjök / 99 langhefill og stórt hrip, kálfsbelgur gamall

/ 106 gömul lagartunna, fjórar smákollur, / 123 átta hesta hárreipi, dengsluhamar, sacramentisklútur / 132 nautsteymi, sniðill og handexi og 1 pund brotleir / 134 ljósapípa, ruslastokkur með járn og koparrusl / 137 hestajárn undir fjóra hesta

/ 150 bandreipi á níu hesta, ólarreipi á átta hesta að nafninu, ferðatjald gamalt, þrjú húðarskinn vega 2 fjórðunga og 8 merkur, þrjú hrossskinn vega 2 fjórðunga og 1/2 fjórðung / 151 þrjár ljáspíkur, laxanet 6 faðma langt

mobilier:

/ 235 eitt nýtt eikarchatoll, einn eikarskápur með skúffum, úr með kassa, græn sæng með umhengi, blátt málað borð með skúffu, rautt dito kringlótt, teborð á einum fæti málað, eitt náttborð, þrír stólar / 236 spegill í gylltum römmum, einn rakspegill með behör, sex skillerier, beddi með strigabotni, spiskammersumbúningur með hillum, hurð osfrv., sýrutunna, stampur, brúsar, / 237 stólkambar tveir, togkambar, eskjur kringlóttar, snældustokkur, feltsæng / 238 karfa með gula ull / 239 aðskiljanligur silkitvinni, skrifkassi með tveimur byttum, glaskrukka með reykelsi og tundurbaukur, málaðar öskjur

314 látúnsmundlaug gömul, látúnsmundlaug nýleg og minni /

hannyrðir:

fimmtán tvinnadokkur fimm öskjur.⁸⁷ / 50 Einn standrokkur. / 55 þrír tólaupar / 62 vefstaður allur með litlu grjóti og tvennir vírkambar

mannlýsing:

toginleitur, grannleitur, fallega á fót kominn, réttvaxinn, slaphærður, þvottalit á hárinu, sköllóttur í kollinum.⁸⁸

matur:

287 reka og hvalbeinsspaði, skötuboörð, 2 fjórðungar og 8 merkur af mör / 288 þrjú ærföll, 6 pottar lýsis, / 289 20 þorskhöfuð og átta skötuboörð / 291 5 pottar af sellýsi, 1 fjórðungur smjörs, fsikæti ýmisleg / 386 2 1/2 vætt af hákalli, 2 1/2 fjórðungur af skráp, lítið af hákallsruðum, 92 pottar hákallslýsis

reiðver:

karla: 45 hnakkur lasinn með brotnum boga og ístöðum. Beisli með koparkjálkum, ennislaufi og ádráttum.⁸⁹ / 50 einn karlmannahnakkur með ístöðum og tveimur

⁸⁷ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 44-.

⁸⁸ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 41.

⁸⁹ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 45-.

gjörðum með járnhringjum og fánýtri dýnu og léttferðugum hala / 76 fjórar gjarðir með koparhringjum, þófól með ístöðum þófi

85 hnakkhrör með ístöðum, tveimur járnhringjugjörðum og 'nýtri dýnu og beisli / 91 tvö bandbeisli / 94 afgamall melþófi með skinni og gömlju lendveri / 110 karlmannshnakkpúta léleg með einni járnhringnagjörð og dýnu / 143 koparkjálkabeisli / 147 karlmannsreiðtygjanefnur með öllu / 162 karlsöðull með klæðisbúk og reiða, ditto með skinnbúk, ísaumssessa, klúkudýna, ein koparhringjugjörð / 185 tvö beislisslitur, tvö kaðaltaumabeisli, flosbelti og kragi

kven: 54 kvenreiðtygi alfær, kvensöðull með reiða, reðþófi, tvö þófaskinn / 59 kvenreiðtygi alfær / 64 kvensöðull með reiða, brjóstgjörð, kopargjarðahringjum, beisli taumaluast og áklæði örslitið / 8 hnakkssessa

104 kvensöðull, einn kvenreiði, ein reiðgjörð, / 145 kvenístöð með lélegum ólum / reiðskapur: 311 glitvefnaðaráklæði, söðulsessa af grænu fjøjeli með dún / 312 blómstursaumssessa af dún með rauðu fódri, krossvefnaðarsessa með fiðri og bláu fódri

rúmið:

⁹⁰ 54 ein sængurföt léttvæg, rúmstokkur með bríkum / 57 skinnsæng, tvær einskefturekkjuvoðir, koddi og brekán / 74 enn tvö brekán, fimm rekkjuvoðir, allt gamalt en þó brúkanlegt / 79 hvíluvoðir nýjar, reyrt brekán, tvær einskefturekkjuvoðir, fiðursæng með boldangsveri, dúksparlak fornt, svæfilsver,

97 tvær einskefturekkjuvoðir, lítið brekán / 112 sæng af segllérefiti með fiðri, sparlak, segldúkskoddi gamall, poki af boldangi gamall / 132 rúm með beðrekkjuvoðum og brekáni / 141 lokrekkjurúm nýtt og vænt á mörgum hjörum allt um kring með fylgjandi skrá / 142 nýtt lausarúm krækt til samans, ný boldangssæng með firði, forn rekkjuvoð

/ 154 einskefturekkjuboð með þremur röndum bláum forn, gamalt geitarskinn, gjarðlaus kútr, þrykkur tóbaksbiti af efsta lagið / 155 ferðaskrína með lás

/ 162 fiðurdúnsæng með rifnu boldangsveri / 167 seglsæng bætt með dún, önnur með ónýtu vaðmálsveri / 172 ein sængurdýna með bættu veri dúnlítil / 189 skinn og boldangs beðjardýna / 232 olmerdúksyfirsæng nýlig bláröndótt með dún, svæfill af sama, undirsæng af flömmuðu boldangi með fiðri, tveir gráröndóttir koddar, græn einskeftusparlök með saum, salúnsáklæði, krossvefnaðarábreiða með grænu fódri, / 233 undirsæng af íslensku bláröndóttu töji, 5 stykki af röndóttu betrekk, sribet léreftsvesti, fínn kaffidúkur slitinn, 6 stykki seretter, eitt saumsparlak lítið, tveir kaffidúkar mislitir, tvö rekkjuvoðasparlök með brúnum

301 skinnsængurdýna með fornu fiðri / 308 þríveraður dúnkoddi, dúnsvæfill með hvítu léreftsveri með saum til beggja enda, rauðröndóttur einskeftukoddi slitinn, bláröndótt boldangssæng fín gömul / 309 vaðmálsrekkjuvoðir slitnar með saum, fódruð salúnsábreiða, rósað sparlak með dökkleitum bekk á þrjá vegi, krosssaumsábreiða fódruð gulu fódri forn, hvíluvoðir með blárri bryddingu, nýjar hvíluvoðir grófari, bláleitt spralak, rauðrósað sparlak, fiðursæng með vaðmálsveri, fiðursæng með hvítu vaðmálsveri, lítnýtt undirdýna, leppadýna

333 salúnsbrekán, átta rúmskinn órotin /

smíðadót og verkfæri:

⁹⁰ Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir, 45-.

45 langviðarsög, tvö axakjök.⁹¹ / 69 ein skaröxi, stingsög lítil / 73 smiðjublegur, steðji, tveir hamrar, töng og löð / 74 tvær skógaraxir sniðill og klaufhamar, reilsa lítilfjörleg, ljáir sjö að tölu / 78 dengsluhamar, hnoðhamar, sniðill og höggjárn, torfljár með skammorfi,

89 fjórar ljáspíkur / 90 þrennir mykilaupar, einn sniðill, járnreisla / 95 handöxi og beygitöng, járnlaðir tvær mjög litla, tálguhnífur og brýni, eirklipuur og stingsög, tveggja handa sög, unnið hrosshár, hvalsinar, buskugjarðir, áttungur gamall og sigð þrjú, gamalt tjald með hælum og trjamm tvær vatnastangir og tvær lénunálar, barnsvagga, tveir rúmstokkar, þrjár fjalir, þil fyrir búrinu með hurð, / 96 pallfjaðrir í fjósinu, byrslur þar og rúm, tóbaksfjöl með járn, fjórði pottur bættur lítill, járnlampi og trékola, þrír átmatardiskar, húðarskinn, þrjú kálfskinn,

/ 114 þversög, klípitöng, langsög í *veiðarfærum*: hártrossa 25 faðmar, gömul snæristrossa, línustokkur nýlegur, duflstrengur 40 faðmar og annar 50 faðmar / 115 tvei handfærisönglar og hákallssókn, 4 merkur taglhárs, 6 ditto faxhárs, selanót 13 faðmar, hákallaöngull með 2 faðma ól / 240 stingsög, ljósastjaki, kassi með saum, hjólnafar, olústeinn, ný skrá með lykli, kúfótur og bor, þrír korðar, / 258 byssa,

/ 262 ný tjörutunna / 295 þrjú reipaslitur, sex tögl úr hampi, átta fiskiolar / 299 mererhá, hússkrá lasin / 300 hálf båtshræ með tveimur árum / 301 tunna einbotnuð

313 dýrabogi gamall, þó brúkanlegur, tjald fyrir sex manns vnt af einskeftu, malikvörn, danskur skotrokkur bamall, standrokkur, tíu grasljír nýir, torfljár mikið brúkaður, koparljósapípa 335 ný reipi á sex hesta og slitur á fjóra,

smiðja:

/ 321 Smiðja: belggarmur, steðji, dengsluhamar, slaghamar, tvær laðir, smíðatangargarmur, beygitöng, kúfótur og klíptöng tilsamans 3 rd 48 sk

falleg orð:

⁹² 60 frómlynd / 90 í fiski og höfðum 112 álnir, / 111 druknaði með konu sinni og vinnukonu frá kirkju á þorranum / 223 frómkynt

munaður, áfengi:

/ 23, á 17. og 18. öld minnkaði drykkjuskapur í Evrópu víða svo mikið að orð var á gert.⁹³ Meginástæðan sú að kaffi og te fóru eins og eldur í sinu um löndin, tóku flestir því tveim höndum að geta hresst sig án ölvunar og timburmanna. lengi þó ískyggilegar sögur af skaðsemi kaffis, vegna litarins og þess / 24 að því var neytt heitara en títt um aðra drykki.

1760 / 239 Eggert Ólafsson: innflutningur munaðarvöru eykst.⁹⁴ aðallega síðustu tíu árin hefur breyting orðið á lifnaðarháttum heldra fólks, einkum sunnan lands. Nær bæði til mataræðisins, drykkjarfanga og matargerðarinnar. Ljúffengar og dýrar matvörur og drykkir, ásamt kryddi er nú flutt inn í landið í langt um ríkulegri mæli en nokkru sinni fyrr. sumt sem menn þekktu ekki nafnið á fyrir fimmtíu árum. fátæktin hefur einnig aukist, sælkeralifnaðurinn er ekki merki um aukna velmegun. öl ekki landinu endilega til tjóns, nú flutt inn árlega miklu meira af kornvöru en áður, og rækta grænmeti til að krydda með fæðuna. En öll þau

⁹¹ *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 45-.

⁹² *Sterfbúsins fémunir framtöldust þessir*, 45-.

⁹³ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁹⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

ógrynni af kryddi og vínum, auk brennivínsins sem árlega er innflutt og neytt gerir landsbúa fátæka, kveifarlega og óhrausta og spillir siðum. Te og sykru orðnar svo algengar vörum að næstum því hver góður bóndi á nú teáhöld, Kaffi er að komast í notkun, ekki notað af bændum allmörgum prestum en aðrir eyða því meira af því. mönnum geðjast ekki maturinn nema í honum sé krydd frá öllum löndum jarðar og með drukkin rauð og hvít frönsk vín aðrar vintegundir enn dýrari. mlangmest ber á breytingu þessari á alþingi. / 239 fyrir tuttugu árum létu allir heldri menn sem þangað komu sér nægja kaldan mat. átu bruð og drukku lítið eitt af öli með matnum. nú flytja flestir þangað húsgögn og eldamenn og neyta að staðaldri margréttaðra máltíða, einkum þó þegar þeir halda veislur. Sykur og kryddvörur á hvers manns borði og rauðvín og hvívíndrukkin daglega.

Hættan sem stafaði af munaði var sú að menn yrðu þrælar nautnanna og töpuðu þar með karlmannlegum baráttuvilja, skynsemi og hófsemi.⁹⁵ Þetta er gömul hugmynd sem var til staðar hjá Forngríkkjum og Rómverjum, en öðlaðist snemma sérstaka þýðingu í hugmyndafræði kristinnar kirkju. greind viðhorf létu undan síga í hinum vestræna heimi á 18. öld eftir því sem vægi trúarinnar minnkaði en skynsemistrú og rökhyggja festi rætur. Ritgerðin um „Betlara og Lausamenn, Okur og Prang“ sem birtist í tímariti Magnúsar Stephensens lögmanns, Margvíslegt gaman og alvara, árið 1798, er ágætt dæmi um lífseiga gagnrýni á tóbak og brennivín. En þetta eru þær vörutegundir sem oftast voru nefndar á 18. og 19. öld sem dæmi um munað eða óþarfa sem landsmenn eyddu fé í sér til tjóns og siðspillingar. Þar segi r m.a. brennivínid má ordalaust fá ecki einúngis hjá sjóar-bændum og búda-mönnum á stórum tunnum, tóbaks-motturnar heilar, timbur, járn, mjöl og allan varning, heldur og nóg brennuvín á smærri ílátum um allar sveitir, fram til dala og jökla, tóbakið eins, indígóid, bordana, klútana og allsháttar varning meir en afborid verður fyrir ull og smjör, tólg, þrjónles, peninga og lifandi saudkindur. Dæsir höfundur yfir því að enginn sé sektaður fyrir „óleyfilegt prang, tóbaks eda

brennuvíns okur“. Þarna var munaðarvaran reyndar nefnd ásamt öðrum og „nauðsynlegri“ vörum í sambandi við umræðu um bann við verslun utan löglegra verslunarstaða og af mönnum sem ekki höfðu leyfi til að versla. Hins vegar er augljóst af samhenginu að höfundur taldi að munaðarvörur á borð við tóbak og brennivín, sem voá engan hátt nauðsynlegar til að draga fram lífið, væru siðspillandi. Enda tengdi hann neyslu þeirra helst við lausamenn og þá sem tengdust sjávarútvegi, en það var talið nokkuð öruggt merki um siðspillingu að tilheyra þeim hópi, sbr. orð Ólafs Stefánssonar.

stiftamtman Ólafi Stefánssyni þótti sem fólk við sjávarsíðuna væri gjarnara á að eyða öllu sínu aflafé í munað, glingur og óþarfa.⁹⁶ Þetta var reyndar ekki aðeins bundið við sjávarsíðuna, því sumir bændur voru líka gjarnir á slíka eyðslusemi sbr. eftirfarandi ummæli Ólafs frá árinu 1787: Utarmaz landit vid ofneydslu nockurra í mat og dryck, klædnadi og kaupi margs óþarfa í høndluninni, einkanliga í góðum árum, er jafnvel orsakar mannfali, þegar eptir á fylgir bagt árferði....heldr kaupa allt ofmikitt af tóbaki, brennuvíni og ymiskonar glingri í høndluninni, en klæda og gæda kroppinn óspart medan efni tilhröckva. Eg þeckir þá bændr, sem nú drecka kaffe tvisvar, og eigi sialdnar enn einusinni á degi, en Rom og Raudavín í stad øls og brennuvíns. Séd hefir eg mussuklæddan fulltíða bónda son, er til eingra menta var settr, en átti nockra skillinga, gánga með gull á hatti, og bláfátækar vinnukonur

⁹⁵ Sigurður Högni Sigurðsson: *Munaðarvörur á Íslandi á 18. og 19. öld og viðhorf til þeirra.*

⁹⁶ Sigurður Högni Sigurðsson: *Munaðarvörur á Íslandi á 18. og 19. öld og viðhorf til þeirra.*

bera gull, silfr og fleiel. Þetta er dáruskapr mikill, sem eigi nær tilforstandugs og sidláts almúga fólks, er hagar þessu á alla adra leid. Ofneytsla mat og dryck hefir opnat mörugum fátækum þær vídu vergánga- og þar eptir daudans- dyr, eptir þat þeir giørt hafa kallda-kol á sínum ábýlis-jörðum, en efni þeirra eru þrotin, þó nægilig hafi verit í fyrstu.

Þá kemur að annarri aðalorsök hnignunar landsins að mati Ólafs Stefánssonar en það var verslunin.⁹⁷ fær ekki verður betur séð en boðskapur Ólafs hafi verið sá að fólk ætti að halda sig almennt við siði og reglur sinnar þjóðfélagsstéttar í klæðaburði og öðrum venjum. Fólki skyldi því ekki frjálst að kaupa það sem hugurinn girntist, jafnvel þótt efnahagur viðkomandi leyfði það, nema stéttarstaða leyfði það einnig. Þannig ættu sjómenn eða venjulegir bændur ekki að leyfa sér að kaupa sömu vörur og sýslumenn. Vilji embættismannanna til að banna, eða takmarka, aðgengi alþýðu að fingerðari fataefnum stendur reyndar á gömlum grunni Jónsbókar. En þar voru reglur um leyfilegan klæðnað eftir stéttum. Þótt hvergi hafi verið nefnt að hreppstjórar ættu að sinna því eftirliti, telur Lýður Björnsson sennilegt að þeim hafi verið fengið það hlutverk af sýslumönnum vegna þess að hreppstjórnir höfðu betri aðstöðu til að líta eftir sveitungum sínum.

Allt frá miðöldum fram á 17. öld voru víðast hvar í Evrópu í gildi lög er sögðu fyrir um hvað hverri þjóðfélagsstétt leyfðist í klæðaburði.⁹⁸ Slíkum hugmyndum óx svo aftur fylgi á 18. öldinni í tengslum við ríkjandi hagstjórnarstefnu tímabilsins, merkantílismann. Óhóflög fyrri alda beindust fyrst og fremst að klæðnaði og skarti, hugmyndir 18. aldarinnar um neyslustýringu af slíku tagi virðast, a.m.k. að einhverju leyti, víðtækari en áður þekktist. Þannig má benda á að Stefán Þórarinnsson amtmaður vísar til konunglegra tilskipana fyrir Noreg og Danmörku, í greinargerð um ofneyslu alþýðunnar og afleiðingar hennar er hann sendi kansallínu árið 1791, sem takmarka ekki einungis skrautklæðaburð alþýðu, heldur og hversu mörgum gestum alþýðufólk megi bjóða til brúðkaupsveislu. Með vísan til tilskipunarinnar telur hann rétt að settar séu hömlur á t.d. kaffikaup Íslendinga eftir þjóðfélags stöðu. Þarna var um að ræða mjög ákveðna tilraun til neyslustýringar. Svo virðist sem tilgangurinn hafi ekki aðeins verið að setja alþýðuna á sinn stað, heldur einnig (og ekki síður) að stýra því hvað fólk gæti leyft sér efnahagslega og mætti lagalega kaupa af öðru en viðurkenndum og skilgreindum nauðsynjum. Þarna voru að verki hugmyndir merkantílismans, að hefta fjárstreymi út úr ríkinu með því að hindra kaup alþýðunnar á innfluttum munaði Dönsk stjórnvöld óskuðu eftir álitni Ólafs á efni greinargerðar Stefáns. Hann vildi ekki ganga eins langt og Stefán að þrengja að frelsi almennings í klæðaburði en skartgripaburð vildi hann láta takmarka hjá fátækara fólki. Einnig taldi hann að takmarka ætti kaup á kaffi við ákveðin tekjumörk hjá embættismönnum og að bændum skyldi alveg bannað að kaupa kaffi. Þá vildi hann láta stöðva innflutning á áfengi, enda væri það til mikils skaða fyrir fátæklinga.

Jón Steingrímsson segir frá heimsókn sinni til Brynjólfs Thorlacius á Hlíðarenda árið 1752.⁹⁹ en hann var einn af ríkustu mönnum landsins á þeim tíma. Jóni var boðið til herbergis, eða kamers, þar sem húsbóndinn sat á dönskum stól og var búinn að erlendum sið, með síða hvíta hárkollu, í bláum jakka, eða kjól, með silfurhnöppum, og hafði silfurbúinn staf í hendi. Þar var honum boðið te og með því margt góðgæti sem varla hefur verið algennt í landinu á þeim tíma. Voru þar m.a. brauð, ostar og síróp en

⁹⁷ Sigurður Högni Sigurðsson: *Munaðarvörur á Íslandi á 18. og 19. öld og viðhorf til þeirra.*

⁹⁸ Sigurður Högni Sigurðsson: *Munaðarvörur á Íslandi á 18. og 19. öld og viðhorf til þeirra.*

⁹⁹ Sigurður Högni Sigurðsson: *Munaðarvörur á Íslandi á 18. og 19. öld og viðhorf til þeirra.*

diskurinn var af tini segir Jón. Ekki er getið annars húsbúnaðar eða hvernig umhorfs var í stofu þessari að öðru leyti, en augljóst má vera að klæðnaður Brynjólfs ásamt matnum sem Jóni var borinn, og matarílátin, var allt erlent að uppruna eða í það minnsta í stíl. gagnrýni 18. aldarinnar á það sem talin var vaxandi neysla munaðarvöru í landinu, beindist í raun gegn neyslu alþýðunnar. Þótt gagnrýnin virðist stundum þannig orðuð að henni sé beint til Íslendinga almennt, má víða sjá af orðum sömu manna að ekki var ætlast til að yfirstéttin beitti sig sama aga og alþýðunni var ætlaður. Sumir skrifuðu opinskátt um hvað alþýðu hæfði og jafnvel hvað henni ætti að leyfast að kaupa og nota af munaðarvörum. Eins og má sjá af skrifum Magnúsar Stephensen var beinlínis reiknað með og ætlast til þess af heldra fólki að það viðhefði ákveðinn lífsstíl sem bar vitni um efnahag og þjóðfélagsstöðu þess.

breyttir lifnaðarhættir þeirra sem meira máttu sín á 18. öld og þá einkum sunnanlands.¹⁰⁰ ljúffengar og dýrar matvörur og drykkir ásamt kryddi var nú flutt inn í landið í ríkaara mæli en áður. Eggert og Bjarni töluðu um ógrynni af kryddi og vínnum auk brennivínsins. Te og sykur svo algengar vörur að næstum hver góður bóndi á nú teáhöld, kaffi að komaast í notkun, ekki notað af bændum og allmörgum prestum, aðrir landsmenn eyða því / 226 af því mönnum geðjast ekki maturinn nema í honum sé krydd frá öllum löndum jarðar og með honum séu drukkin rauð og hvít frönsk vín og jafnvel aðrar vintegundir enn dýrari, í stað þess sem menn þekkt alls ekki rauðvín fyrir 20 árum og notuðu þá hið venjulega hvíta vín einungis við hátíðlegustu tækifæri og þá aðeins helstu höfðingja. Langmest ber á breytingu þessari á Alþingi. Innflutningur breyttist talsvert á 18. öld, á mjölvörum aldrei yfir 5 þús. tonnur á 17. öld, 8 kíló á mann, einkum notað í vatnsgrauta með mjólk eða súrmjólk. efnadir bændur höfðu tvisvar til þrisvar í viku framan af 18. öld. Fátæklingar drýgðu oft grauta með fjallagrösom og murukjarna, jafnvel þangi þegar hart var í ári. Innflutningurinn jókst verulega þegar á leið 18. öldina og menn vöndust æ meira á mjölmát. 20-23 kíló á mann um 1770. 11-13 þús tonnur á ári.

Talsvert flutt inn af brauð, einkum skonroki og skipsbrauði, sem var algengast og ódýrast.¹⁰¹ / 227 margir þó aldrei eða sjaldn smakkað brauð þegar komið var fram á miðja 18. öld. Fleira bakkelsi kom, m.a. kryddtvíbökur annað veifið. dálítið af sætabrauði stöku sinnum. Ekki tekið upp í svonefndar kaupsetningar, fastákveðnar verðlagsskrár þeirrar tíðar, fyrr en seint á 18. öld, talið óhófsvarnigur lengi vel. Á fyrri öldum miklu meira flutt inn af öli en brennivíni, en eftir 1700 hafði þetta snúist við. samdóma álit að drykkjuskapur hafi aukist verulega á fyrri helmingi aldarinnar. Jón biskup Árnason fyrstur til að ræða áfengisbann, skömmu eftir 1720. Flestir á því að áfengi væri heilsusamlegt í hófi og jafnvel ómissandi í meðalaleysinu og kuldanum. 1733 biskup setur fram bænarskrá um innflutningsbann eða því sem næst. Margir hæfileikamenn spilltu sjálfum sér vegna ofdrykkju og minntu oft meira á skynlausar skepnur en siðaða menn. Stiftamtmaður taldi vínið þvert á móti ómissandi í þessu harðbýla landi, yrðu að fá einhverju velgju ofan á allt vatns- og blönduþambið. myndi skaða verslunina. Fékk því engan hljómgrunn. 1743 á fyrsta ári Hörmangara fluttar inn 722 tonn af vrennivíni og tólf af ákavíti. dró nokkuð úr á nsætu árum, einkum eftir að konungsverslunin hófst. Á dögum Almenna verslunarfélagsins sótti í sama farið. / 227 Á hverju ári 200 tonnur í hafnir í Gullbringusýslu. Ólafur Stephensen amtmaður lagði til að enginn fengi meira en 1/20 af vörum þeim sem hann legði inn. Stjórn félagsins aftók með öllu. enn vaxandi á dögum konungsverlunarinnar

¹⁰⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 225-226.*

¹⁰¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 226-227.*

síðari. 1779 fluttar inn 1160 tonn af brennivíni og 54 anker af rommi, en ekki nema 104 tonn af öli. 1783 lagði Lauritz A. Thodal til takmörkun aðflutnings en var ekki sinnt.

Tóbak lærðum við að brúka af útlenskum duggurum á fyrri hluta 17. aldar, það fór ekki að tókast til muna í Danmörku fyrr en um miðja öldina.¹⁰² enskt og hollenskt tóbak ogt gefið um á sinni hluta 17. aldar, reykt í brenndum leirpípum, seinna komust menn upp á lag með að tyggja og taka í nefið. Átti vaxandi vinsældum að fagna á fyrri helmingi 18. aldar. Á seinni hluta aldarinnar neftóbaksnotkun mjög í vöxt færðist, bæði hjá körlum og konum. Jón biskup Árnason vildi gera það útlægt, a.m.k. takmarka neysluna verulega. ekki undirtektir, menn héldu því m.a. fram að sjómenn mættu alls ekki án tóbaksins vera. Hleypti í þá hita og væri gott fyrir heilsuna, drægi óæskilega vessa og slím úr líkamanum. Upp úr 1780 vildi Thodal stiftamtmaður / 229 stemma stig við tóbaksnautn en náði ekki fram að ganga.

Nýlenduvörur: af tei og kaffi höfðu menn lítið að segja fyrr en komið var langt fram á 18. öld.¹⁰³ á tímum Almenna jókst neyslan og eftir að kóngsverlunin síðar tók við 1774 ört vaxandi, allmargir efnaðir bændur farnir að venjast á þessar nýjungar. Svipað með sykur, hvítasykur og kandís. Hélt í hendur við innflutning á tei og kaffi. 1760 kaffi og te flutt á eina höfn, Hólminn og sama gildi um sykurinn. Um 200 pund af sykri það árið.

Fæða almennings:

aðalfæða almennings við sjávarsíðuna fiskur, nýr og hertur.¹⁰⁴ Mest étinn þorskur og flyðra og súrt smjör haft með. Einnig nokkuð af jöti, keypt af uppsveitarmönnum, ýmist skrokkar eða fé á fæti. Meðferðin á kjötinugamalgróin, ekki reykt heldur hengt upp í hjalla og látið vindþorna dálítið og síðan soðið í súpu. Miklu meira flot rann af vindþurrkuðu þegar það var soðið og þannig sparaðist smjör. / 230 dýrt að kaup viðbit „einkum nú þegar allar matvöru hafa hækkað í verði síðan nýju „innréttungarnar“ komu.“ þurrkaða kjötið var talið auðmelt, saðsamt og hollt öllum þeim sem sífellt voru á stjái og unnu erfiðisvinnu. Iðjuleysingjum og lasburða fólki væri það hins vegar illa til neyslu fallið eins og svo mörg önnur hollustan.

klæðnaður:

Á kirkjubúninginu í Lateran árið 1215 snerist kirkjan gegn notkun á grænu og rauðu og þótti óhæfa að kirkjunnar menn klæddust marglitum fatnaði.¹⁰⁵ Marglit klæði, köflótt og röndótt, fengu niðrandi merkingu og voru slíkar samsetningar notaðar í myndmáli til að einkenna fólk sem stóð utan við eða var á mörkum samfélagsins. Þetta viðhorf endurspeglast í Kristinna laga þætti Grágásar, en þar er prestum bönnuð sundurgerð í klæðnaði. Árið 1269 ítrekaði Árni biskup Þorláksson þessa reglu og bannaði prestum að bera rauð klæði, gul eða græn, tvílit klæði, marglit eða röndótt. Árni biskup var að framfylgja erlendum reglum og bann hans er því ekki ótvíræð sönnun þess að hin marglita miðaldatíska hafi verið almenn hér á landi. Jónsbók árið 1281. Þar segir: „Það er öllum mönnum kunnugt um þann mikla ósið, er menn hafa hér meir í venju tekið í því landi en í engu öðru fátæku, um skruðklæða búnað“ (bls. 115). Lögin benda til að litklæði hafi verið eftirsótt og

¹⁰² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 228-229.*

¹⁰³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 229.*

¹⁰⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 229-230.*

¹⁰⁵ Æsa Sigurjónsdóttir: *Klæðnaður og tíska.*

nýjar flíkur verið komnar til landsins, aðskornir kyrtlar og efnismiklar hettur, en hvort tveggja var tískufyrirbæri þessa tíma. Támjóir skór, breið belti, hnappar og hettur sjást víða í skreyttum handritum miðalda Íslandslýsing á latínu frá því um 1590 er elsta þekkta skriflega lýsing á klæðnaði Íslendinga. Hún er talin eftir Odd Einarsson biskup og var þýdd á íslensku árið 1971: (...) með oss eru gerð hvers konar föt og yfirhafnir, stærri og smærri, úr ull fjárins, sem sé treyjur, kápur, nærföt, þykk hlífðarföt, brækur, svuntur, sokkar o.s.frv. Þetta er sumpart ofið úr þykkum og grófum þræði, svo sem vaðmál það, sem árlega er flutt út frá Íslandi, sumpart úr nokkru fínni þræði, en slík föt eru einkum ætluð til heimaþarfa. En svo að klæðnaður þessi ljái mönnum nokkurn virðuleik, er dúkurinn almennt litaður svartleitum eða dökkum lit. (...) En þó Íslendingar séu nú hvorki um of snyrtilegir né sómakærir í klæðaburði, eru þeir samt ekki afskaplega ótilhafðir, en finnst nóg að vera þægilega klæddir og vel varðir gegn kulda og vosbúð. Þess vegna dúða þeir að vísu allan líkamann vel, en þó sérstaklega fæturna, sem þeir verja með ullarleppum auk leista og sokka úr ull. En skór eða öllu heldur skinn-sokkar eru hins vegar saumaðir úr óunnum skinnnum húsdýra og bundnir með löngum og þunnum þvengjum á tvo vegu (bls. 99–100).

Um höfuðbúnað kvenna segir hann: (...) þá er ekki síður fábrotinn og ófínn höfuðbúnaður sá, sem konur vorar una sér við.¹⁰⁶ Er hann að öllum jafnaði gerður úr hálfri annarri alin af líndúk, eða þar um bil; hann er brotinn saman í skakkhorn og vafinn um höfuðið. Utan yfir þessa skýlu er svo bætt við annarri eins úr líndúk og þannig koll af kolli, unz vafningur þessi er orðinn nægilega margfaldur og tilkomumikill, og eru endar hans þá tengdir saman í hnakkanum með fremur litlum spöngum. Og með þessum hætti skýla sér jafnt yngismeyjar sem eldri konur, en vaf nefnist höfuðbúnaður þessi á íslensku. Hins vegar fara efnameiri konur og meyjar ekki á mis við sitt skart, svo sem hálsfestar, ennisbönd, slár, brjóstskraut eða brjóstfestar, sem og dýrmæt belti úr skíru silfri, en notkun þeirra er ævaforð með þessari þjóð (bls. 100). Vafið, sem hér er lýst svo nákvæmlega, var lengi eitt af sérkennum íslenska kvenbúningans. Ekki er vitað hvernig eða hvenær þessi tíska barst til landsins, en vafið minnir óneitanlega á höfuðbúnað niðurlenskra kvenna á seinni hluta 15. aldar eins og hann er til dæmis sýndur í málverkum Hans Memlinc (1430–94) sem starfaði í Hansaborginni Brugge (nú í Belgíu). Vafið hefur að öllum líkindum borist til Íslands á síðari helmingi 15. aldar. Þá voru ævintýralegir tímar, mikill auður safnaðist á fáar hendur og samskipti voru óvanalega fjölbreytt við enska, þýska og hollenska kaupmenn. Einnig er hugsanlegt að íslenskar fyrirkonur sem fóru utan hafi borið tískuna heim og kemur þá nafn Ólafar ríku Loftsdóttur, konu Björns Þorleifssonar hirðstjóra, upp í hugann. Hvítt lín var merki um auð og völd. Auk þess að vera glæsilegt tískufyrirbæri hafði vafið að sjálfsögðu einnig það hlutverk að verja hárið gegn reyk og óhreinindum.

Í Íslandslýsingunni segir að flestir bændur og almúgi gangi í einföldum, dökkum, heimaunnum vaðmálsfötum, og þannig hélst klæðnaður þeirra fram til loka 19. aldar.¹⁰⁷ Embættismenn skáru sig úr og héldu sig eins og starfsbræður þeirra erlendis kvenna í lok átjándu aldar og byrjun þeirrar nítjándu, en þá var hann orðinn hefðbundið umfjöllunarefni erlendra ferðamanna. Búningurinn var samsettur af mjög stuttri treyju, þykkum vaðmáls- eða klæðispílsi og frekar mjórri svuntu og var hann skreyttur leggingum og/eða ullarknipplingum. Undir treyjunni var litríkur flauels- eða ullarupphlutur reimaður yfir ljósa vaðmálsskyrtu og var

¹⁰⁶ Æsa Sigurjónsdóttir: *Klæðnaður og tíska*.

¹⁰⁷ Æsa Sigurjónsdóttir: *Klæðnaður og tíska*.

hann oftast áfastur við undirpils sem var kallað kotpils. Hárið var hulið með höfuðklútum og efst trónaði hvítur faldur, sem á síðari hluta 18. aldar var þunnur og breiður eins og spaði, enda kallaður spaðafaldur. Misjafnt var hversu mikið var lagt í þennan búning, en efnakonur áttu dýrmætt silfur, ennisbönd, festar, digrar keðjur og skrautleg belti og notuðu sem brúðarbúning. Myndefni frá þessum tíma er mun fjölbreyttara en áður, en oft er um að ræða prentmyndir gerðar eftir glötuðum frummyndum, eins og frægar myndir sem birtust í Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Teikningar franska málarans Pierre Ozanne eru því einstakar. Þær eru gerðar á Vatneyri við Patreksfjörð sumarið 1772, þegar franskur hnattleiðangur hafði þar stutta viðdvöl til að gera stjörnumælingar.

Stéttaskipting í klæðaburði: Mismunur á klæðnaði alþýðu annarsvegar og stórbænda eða embættismanna hinsvegar var sígilt umfjöllunarefni yfirvalda allt fram til loka 18. aldar.¹⁰⁸ Þessi munur var álitinn af hinu góða og var hlutverk hans að sundurgreina virðingar manna. Á teikningu frá Leirá (Þjms. 553) er þessi stéttamunur í klæðnaði sýndur greinilega. Um miðja 18. öld var innflutningur á vefnaðarvöru fjölbreyttur. Fluttar voru til landsins nokkrar gerðir af einlitu klæði í sterkum grænum, bláum, rauðum og svörtum litum. Einnig fjölbreytt úrval af striga- og hörefnum, einlitt og röndótt léreft, mynstrað flauel og jafnvel silki. Hnappar voru vinsælir bæði á karlmannsog kvenflíkum og áttu helst að vera stórir og áberandi. Eggert Ólafsson segir í Ferðabók þeirra Bjarna Pálssonar: „Veraldarhöfðingjar ganga í lituðum klæðum úr erlendu efni. Fyrrum gengu þeir í ullarklæðum, en nú gerast silki- og flauelsklæði tíska, einkum þó silkisokkar og vesti úr

flauei og silki“ (II, 222). Þetta var um miðja öldina. Um svipað leyti lýsti síra Jón Steingrímsson Brynjólfi Thorlacius sýslumanni á eftirfarandi hátt: „Hann hafði hvítt lokka-parryk á höfði, sem náði á axlir og herðar niður, í bláum kjól með stórum kúluhnöppum af silfri og studdi sig fram á silfurbúinn reyrstaf“

/ 7 **1701:** Líkist krókfaldurinn nýi hrútshorni eða Fróðárrófu?¹⁰⁹ spurði kryplingurinn Guðmundur Bergþórsson hið landskunna skáld á Arnarstapa. segir nýung sem guðs orði sé ósamboðin, sem áður hafi ei haft menn né mæ, krókfaldurinn þing húsgangs-yngismeyja, krókurinn kálfsrófa, hrútshorn, stertur og ugla. kaup þú trafið hvítt og hreint, svo sterturinn geti staðið beint sem stikill fram. Hengir þú þar höttinn á, heiðarlega hann skartar þá.

1752: / 189 úr bók Horrebows, Níels: Íslendingar vinna sjálfir á sig fatnað sinn og með það eru flestir þeirra ánægður, eins og skynsamlegt er og væri óskandi að fleiri þjófóðir færu að því dæmi.¹¹⁰ Bæði karlar og konur notta vaðmál í hinn ytri klæðnað, en flest kvenfólk notar líka lituð klæði, sem selst í ladninu svo að mörgum þúsundum álna skiptir, í pils og svuntur. ekki af bestu gerð, bæði á boðstólum fínt og gróft klæði, sem allt er unnið í Danmörku. efnað fólk á klæðiskjóra, bæði karar og konur, yfirstéttarkarlar notar eins og fyrirfólk hjá okkur silkifóður í föt sín og annan íburð eftir því. hempan er ævinlega svört, ríkiskonur hafa mörg pör af fallega gerðum silfurspennum, oftast gylltum framan á hempunni allt í skaup niður, til skrauts, halda henni ekki saman. Bæði pils og svuntur með flosböndum eða silkiborða eða breiðri silkisnúru að neðan. Á svuntustrengnum vírvirkishnappar úr silfri, einatt gylltir. Fátækt fólk lætur sér nægja látún. treyjurnar eru ævinlega svartar og fall fast að líkamanum, þröngar ermanr fram á úlnil, skreyttar lituðum borðum úr silki eða flueli við alla suma og að neðan breiðari og

¹⁰⁸ Æsa Sigurjónsdóttir: *Klæðnaður og tíska*.

¹⁰⁹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

¹¹⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

fallegru silkibönd. Við úlnliðinn á hvorri ermi hnappar af sömu gerð og silfurskart eða látúns. Um hálsinn lítill stinnur krugi þriggja fingra breiður, líkastur prestakraga og undidr hann gengur ysta flíkin.

/ 189 um höfuðið vefja konur löngu hvítu trafi úr gfour lérefiti og þar utan yfir öðru fínna, stendur upp í loftið eins og stórlkur. silkiklút brugðið utan um yfir ennið. stúlkubörn með húfur. karlar í serkjum og skyrtum úr þunnu vaðmáli eða flóneli, grófu lérefiti látið sjást yfir brjóstunum.

1760 / 240 Eggert Ólafsson: nú bangga bændur um allt land í svörtum vaðmálsfötum svo manni gæti komið til hugar að sætu sífellt í sorgum.¹¹¹ fyrr á tímum í móraðum, gráum og hvítum fötum. nú ganga menn í stuttreyjum, á ferðalögum í svörtum vaðmálskápum eða hempum. á hföði hatt eða hettu og þunna skó úr ósútuð leðri á fötum. í prónapeysum og sokkum, nærbusur og skyrtur eru úr ullareinskeftu, sem er hvítur heimaofinn dúkur. klerkar einnig mest í svörtum vaðmálsfötum. Veraldarhöfðingjar ganga í ltiuðum klæðum úr erlendu efni. nú gerast silki- og flauelsklæði tísska, einkum þó silkisokkar og vesti úr flaueli og silki.

Lífslíkur, hýbúlahættir, kjör:

fáir urðu mjög gamlir.¹¹² margir heilsutæpir um fimmtugt eða jafnvel fyrr. Reykvíkingar nutu þess að vera í nágrenni við landlækninn og útlærða danska ljósmóður Margrethe Katrine Magnussen frá 1761. lýsing Sveins Pálssonar landlækins á ferðum um Gullbringusýslu um 1790: bæir litlir og þröngir, illa viðaðir og ógerlegt það heita má að þrifa þá. Viðbjóslegur óþefur af daglegum úrgangi frá útveginum, lýsisbornum sjóklæðum og þó einkum hinni svonefndu for. Það er þró grafin niður í jörðina fast við bæjardyrnar og hlaðin upp úr grjóti. Í hana er safnað hlandi, rusli, fisksoði og öðrum óþverra, síðan notað sem áburður á túnin. Þegar vermenn koma heim í sveitirnar á sumrin þefar heimafélkið af þeim með / 231 háðslegum viðbjóði, uns þeir hafa látið þvo allan sinn fatnað sem rækilegast. Leiðinda dāmur helst við þessa menn nokkurn tíma eftir heimkomuna, þrátt fyrir það.

Lýsingar úr erindum til Landsnefndarinnar 1770:¹¹³ kjörum þeirra fátæku lýst, sem stynja undir sínu grátlegu ástandi. Sumt vinnufólk átti ekki sjö dagana sæla. maturinn, m.a. harður fiskur oft og tíðum skemmdur, myglaður og músétinn. Grautur á mognana sagður svo hrár að ofan að af mátti hella vatninu nær til fjórða parts og sat þá mjölið eftir. Blautur fiskur hrár og illa til búinn og hreinsaður. Fatnaður allsendis ónógur og aðbúnaður innanhúss: mega menn kasta sér niður ofan á eina rekkjuvoð með hörðum staurum eður skógarviðarhrísi undir og mjög litlu af heyi ofan á, líka við sjósíðuna með marhálmi undir rekkjuvoðinni, ... svo jafn þreyttur nær upp stendur eins og þegar hann leggst niður á kvöldum / 232 meset kvartað yfir versluninni, þegar sveitamenn kæmu færandi hendi á sumrum með vörur sínar, smjör, sýru, ull, vaðmál og annað sem sjávarfólkið gæti ekki án verið, þá sætu hinir ríkari fyrir og keyptunánst allt upp. síðan seldu þeir fátæklingunum sömu vörur aftur á mun hærra verði. Í kaupstöðum ganga þeir ríku á undan, taka fjórum sinnum en þeir þurfa hinir fátæku þar í mál fá ekki hálf misseris björg og ekki nærri jafnvægi þeirra fisks og lýsis, sem þeir taka frá sér og sínum börnum og láta í kaupstað, neyðast svo til að kaupa og stundum lána af þeim ríku í molatali og uppsettum taxa, svo allt hnígur að aumingjans örbirgð og mega

¹¹¹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

¹¹² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 230-231.

¹¹³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 231-233.

oft og tíðum sitja með svangan maga. / 233 að loknum móðuharðindum semur Hannes Finnsson biskup rit sitt um mannfækkun af hallærum á Íslandi til að komast m.a. til botns í því hvort búandi væri hér á landin. Niðurstaðan: eigi óbyggjandi.

veitingahús 1789:

Margrét Angel, þar sem nú Aðalstæti 16, fékk leyfi til veitinga og hélt það í nokkur ár.¹¹⁴ Fyrsti veitingasalinn í Reykjavík. 1794 sótti Gunnlaugur Sveinsson kaupmaður um leyfi til veitinga á öli, brennivíni og tei og mun hafa fengið þá þegar. Henrich Scheel fyrrum tuktmeistari varð veitingamaður undir aldamótin, keypti 1790 litunarahús Innréttinganna fyrir suðurenda Aðalstrætis reif og byggði í astaðinn snoturt / 325 timburhús og lagði þar stund á bakarið og veitingasölu í Scheelshúsi, varð nafnkunnugt sem gamla klúbbhúsið. Ráðsmaður við tuktuhúsið 1787 vikið úr starfi 1793 vegna óreiðu, m.a. í fjármálum stofnunarinnar. Mikil klúbbaöld runnin upp í Evrópu, einkum á Englandi og Norðurlöndunum. félög og klúbbar ...

Mannasiðir heldra fólks:

veislur:

/ 61 árið 1720 afhenti Jón biskup Vídalín nýja stiftamtmaninum, sjóðliðsforingjanum Pétri Raben, tillögur um viðreisn landsins.¹¹⁵ Færði honum minnishornin úr Skálholtskirkju handa gripasafni konungs. fjögur svonefnd minnishorn, ma. stórt nautshorn með silfurhólki og víravirkiskúlu á stiklinum og breiðri silfurbeit á barmi. Skreytt skjaldarmerkjum norskra konunga og stórhöfðingja. Hrútshorn með' gylltri myndskreyttir silfurbeit. eftir að hann kom heim sendi hann honum með Eyrarbyggðaskip hin hornin þrettán sem eftir voru heima í Skálholti, ásamt öxi sem menn kalla Rimmugýgi Skarphéðins. Minnishorn þessi voru notuð til að drekka minni í kaþólskri tíð við giftingar eða trúlofanir fyrirfólks.

1761: / 8 sjá annál. Viðhafnarbrúðkaup að Leirá.¹¹⁶

Stéttaskipting:

Thorarensen/ Stephensen Stefán Þórarinnsson ([24. ágúst 1754](#) – [12. mars 1823](#)) var íslenskur [lögmaður](#) og síðar [amtmaður](#), [konferensráð](#) og riddari af [Dannebrog](#). Hann var ásamt bræðrum sínum ættfaðir Thorarensen-ættar. https://is.wikipedia.org/wiki/Stef%C3%A1n_%C3%9E%C3%B3rarinnsson setja í heimildaskrá ef ég nota. Hann lauk embættisprófi í lögfræði [1777](#) og fór að vinna í [rentukammerinu](#). [3. febrúar 1779](#) var hann skipaður varalögmaður en fór þó ekki strax til Íslands, heldur ferðaðist um [Noreg](#) til að kynna sér bústjórn og [jarðyrkju](#). Byggir sér veldi með framfarahugsjónum eins og Stephensenar og Skúlamenn. / **1781** / 142, júlí. Stefán Þórarinnsson ræktunarráðunautur, ungur sýslumannssonur úr Eyjafirði tjáði þingheimi í júlí að konungur hefði falið sér að vinna að framgangi jarðabóta í landinu.¹¹⁷ bauðst til að veita fræðslu munnlega og skriflega uns leiðbeiningar hans hefðu verið prentaðar. / 156 Stefán lögmaður Þórarinnsson er systursonur Ólafs Stefánssonar = Stephanungar og Thorerensenið er skylt.

1787 / 185 apríl, **Levetzov stifti vildi ekki að Hannes biskup skrifaði nafn sitt í sömu línu** í bók prestastefnunnar á Þingvöllum í fyrrasumar biskupi þótti sér

¹¹⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 324-325.*

¹¹⁵ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

¹¹⁶ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

¹¹⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

óvirðing gerð og stjórnarskrifstofunnar úrskurður að þeir eigi að skrifa í sömu línu.¹¹⁸

Segja má þó að visst blað hafi verið brotið í notkun jarðabókaheimilda frá upphafsskeiði einveldistímans með doktorsritgerð Björns Lárussonar hagsögufræðings í Lundi, *The Old Icelandic Land Registers*, sem út kom árið 1967.¹¹⁹ Að stofni til er ritgerðin útgáfa jarðabóka sem gerðar voru á árunum 1686-1697, en helsta nýjungin í rannsóknum Björns voru tvímælalaust útreikningar hans á skiptingu jarðeigna á Íslandi við lok 17. aldar. Þar sýndi Björn ótvírætt fram á að nær allar jarðir á Íslandi voru í leigu nálægt aldamótunum 1700 (um 96% heimila nýttu ekki eigið eignarland) og að eignarhaldi jarða í einkaeigu var mjög misskipt - um 7% landeigenda áttu um 45% jarðeigna í einkaeigu.(5) Niðurstaða hans um þetta efni var sú að stóreignafólkið hafi flest verið skylt innbyrðis og með inngiftingum hafi því tekist að halda eignum sínum innan örfárna ætta þrátt fyrir að eignir hefðu tilhneigingu til að dreifast vegna erfðareglna.

Rannsóknir Björns voru að vissu leyti upphaf endurskoðunar sagnfræðinga á samfélagi einveldistímans á Íslandi. Sú samfélagsgerð sem birtist í jarðabókunum féll þannig betur að söguskilningi sjöunda áratugarins en hugmyndum sjálfstæðisbaráttunnar um sameiginlega hagsmuni allra Íslendinga og sameiginlega baráttu þeirra fyrir þjóðfrelsi. Landeigendur 18. aldar mynduðu nú sérstaka stétt í anda marxískrar efnishyggju, sem átti tilveru sína og völd undir eignarhaldi á "framleiðslutækjum" samfélagsins, þ.e.a.s. svo fremi sem jörð getur talist tæki. Reyndar gerir Björn ekki mikið úr þessu atriði í ritum sínum, af því að hann lagði höfuðáherslu á heimildirnar sjálfar og vandamál þeim tengd, en rannsóknir hans höfðu samt óhjákvæmilega mikil áhrif á viðhorf sagnfræðinga til samfélags og valdagerðar 18. aldar. Þannig varð sú kenning ráðandi meðal sagnfræðinga að stétt eins konar landeigendaaðals hafi stjórnað landinu á 18. öld í krafti auðæfa sinna. Sá sem haldið hefur þessu hvað eindregnast fram er sennilega sænski sagnfræðingurinn Harald Gustafsson, sem kannað hefur stjórnkerfi einveldistímans á Íslandi af hvað mestum lærdómi. Í doktorsritgerð sinni *Mellan kung och allmoge* hafnar hann t.d. skoðun manna eins og Þorvalds Thoroddsens um að þjóðin hafi öll verið á sama báti á 18. öld, niðurbrotin í fátækt undir áþján danskra einokunar.(6) Þess í stað kynnir hann til sögunnar sameinaða valdastétt, "den isländska eliten" eins og hann nefnir hana,(7) sem réði bæði yfir eignum og helstu valdastofnunum samfélagsins. Í krafti stöðu sinnar stjórnaði valdastéttin miðlun upplýsinga á milli ríkismiðjunnar og Íslands, og gat á þann hátt ráðið lagasetningu og aðgerðum ríkisins hvað Ísland varðaði.

Þessi tenging auðs og valda hefur valdið sagnfræðingum nokkrum heilabrotum á undanförunum árum, enda er tæplega fullskýrt hvernig hin íslenska landeigendastétt gat tryggt sér aðgang að embættum eftir að einveldi var orðið fast í sessi og konungsvaldið varð virkara í stjórn landsins. Bragi Guðmundsson hefur t.d. dregið nokkuð í efa hina marxískt ættuðu stéttgreiningu á bændasamfélagi 18. aldar í riti sínu *Efnamenn og eignir þeirra um 1700*, en þar gerir hann allitarlega grein fyrir íslenskum gósseigendaættum eins og þær birtast í *Jarðabók Árna og Páls*. Lokaniðurstaða hans getur tæpast talist mjög eindregin, en um samband auðs og valda á 18. öld segir hann að "auði [hafi] verið mjög misskipt með embættismönnum á Íslandi um 1700 og það eina sem sameinaði þá voru sams konar störf. En sem heildstæð embættismanna- og jarðeigendastétt voru þeir ekki

¹¹⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

¹¹⁹ [Guðmundur Hálfánarson](#): „Staða rannsóknna á sviði 18. aldar fræða: Sagnfræði.“

til. Auður og embætti gátu farið saman og gerðu það oft en ekki nándar nærri því alltaf."(8) Rannsókn Braga er of takmörkuð í tíma til að gefa fullnægjandi svar um efnið, en hún er allrar athygli verð og kallar á dýpri greiningu á valdagerð 18. aldar.

Í doktorsritgerð sinni frá 1983 vottar Gísli Gunnarsson landeigendakenningunni virðingu sína, en hann telur þar að á Íslandi hafi verið "tiltölulega samstæð yfirstétt [á 18. öld] sem efnalega hafði bæði stuðning af einkajörðum sínum og lénsjörðum kóns og kirkju (og skipaði að sjálfsögðu helstu embætti kóns og kirkju)."(9) Þessi yfirstétt gægist fram öðru hvoru í texta Gísla, en í raun gerir hann ekki mikið úr þætti hennar í íslenskri samfélagsþróun. Athyglisverðasta nýjung Gísla í umræðunni um samfélagsgerð fyrri tíma er einmitt sú kenning hans að bændasamfélagið hafi verið íhaldssamt og áhættufælið í eðli sínu og andstaða við breytingar á atvinnuháttum hafi ekki einungis mótast af hagsmunum yfirstéttarinnar, þótt oftast hafi látið hæst í henni. Þannig kemst hann að því að einokunarverslunin hafi verið að sönnu bölvuð, en hún hafi ekki verið sök Dana einna heldur hafi hugmyndafræði hennar fallið ágætlega að samfélagshugsun "gamla samfélagsins", þar sem allt átti að vera í föstum skorðum og sjávarútvegur og samkeppni voru litin hornauga. Segja má því, þó að slíkt sé óneitanlega mjög mikil einföldun á viðamikilli greiningu Gísla á sögu einokunarverslunarinnar, að hann hafi tekið til endurskoðunar þær hagsmunaandstæður sem oftast hafa verið taldar ráðandi í samfélagi 18. aldar. Gildir það bæði um hinar viðteknu andstæður á milli Íslendinga og Dana og hinar nýju stéttaandstæður landeigenda og leiguliða. Þessar kenningar vöktu mikla athygli á sínum tíma(10) og hafa haft víðtæk áhrif á ritun félags- og hagsögu 18. og 19. aldar. Um þær hefur reyndar staðið styr, en ég sakna þess að fátt nýtt hefur komið fram um stjórn- og efnahagskerfi 18. aldarinnar síðan þýdd og endurskoðuð bók Gísla kom út árið 1987.

Í heild má segja að margar og mikilvægar nýjungar hafi komið fram í rannsóknum á samfélags- og valdagerð 18. aldar á árunum frá um 1970 og fram á síðasta áratug, enda voru félags- og hagsaga í miklu afhaldi meðal sagnfræðinga á þeim tíma. Sameiginlegt einkenni þessara rannsókna er að þær hafna söguskilningi sjálfstæðisbaráttunnar þar sem litið var á fortíðina sem eilífa baráttu Íslendinga við útlent vald.(11) Þess í stað hafa sagnfræðingar eins og Harald Gustafsson og Gísli Gunnarsson bent á að samfélagsþróun á Íslandi átti sér margar hliðstæður við það sem gerðist í nágrannalöndunum, og að andstæðan Ísland-útlönd hafði allt aðra merkingu á 18. öld en hún fékk í rómantík 19. aldarinnar. Síðan doktorsritgerðir þeirra komu út nálægt miðjum síðasta áratug hefur þó verið heldur hljótt á þessum vígstöðvum sagnfræðinnar, hvort sem þar er um að kenna dvínandi áhuga á félags- og hagsögu á síðustu árum eða fámenni í íslenskri sagnfræðingastétt.

Hugmyndasaga, upplýsing:

Hinn þáttur rannsóknarsögu 18. aldar sem verið hefur hvað mest áberandi innan sagnfræðinnar á undanförunum árum er hugmynda- og menntunarsaga 18. aldar.¹²⁰ Að mörgu leyti er þessi áhugi sjálfgefinn, vegna þess að 18. öldin var mjög frjór tími í útgáfu lærdómsrita sem aftur ber vott um geysilega áhugaverða gerjun í andlegu lífi Íslendinga á upphafsárum "nú tímans". Fremstir í flokki sagnfræðinga á þessu sviði standa, að öðrum ólöstuðum, prófessorarnir Ingi Sigurðsson og Loftur Guttormsson, en þótt þær rannsóknarhefðir sem þeir tengjast séu mjög ólíkar myndar hugtakið "upplýsing" kjarnann í rannsóknum þeirra beggja á sögu 18. aldarinnar. Með rannsóknum þeirra hefur framfaraviðleitni og framfaratru 18. aldar

¹²⁰ [Guðmundur Hálfánarson](#): „Staða rannsókna á sviði 18. aldar fræða: Sagnfræði.“

verið sett í nýtt samhengi - nú verður nýbreytni sem varð í verklegri og andlegri menningu þjóðarinnar á 18. öld tæpast skýrð með þeirri tilviljun að þá hafi fæðst hópur óvenjulegra gáfu- og mannkostamanna sem hóf baráttu fyrir bættum hag hnípinnar þjóðar, heldur tengist íslensk upplýsing náíð alþjóðlegum hugmyndastraumum.

Með þessu er ekki sagt að sagnfræðingar hafi fyrst uppgötvað áhrif upplýsingarstefnunnar á íslenskt samfélag nú á síðustu árum. Í þeim kafla sjöunda bindis Sögu Íslendinga sem fjallar um sögu menningar og mennta á tímabilnu 1770-1830 bendir Þorkell Jóhannesson t.d. á breytt viðhorf til alþýðufræðslu á síðari hluta 18. aldar, sem hann rekur til hinnar evrópsku upplýsingar, og svipaða sögu má reyndar segja um Jón Aðils í fyrirlestrum hans um íslenskt þjóðerni.(12) Í ritum þessara manna birtist upplýsingin þó sem heldur loftkennt fyrirbæri, eða eins konar halastjarna sem siglir í gegnum kristalhvolf gamallar hjátrúar og hindurvítna; hún verður eins konar óljóst samheiti fyrir allt sem var nýtt - ný viðhorf til alþýðu, frelsis og framfara. Að vissu leyti á þetta sér þá skýringu að afmörkun upplýsingarstefnunnar hefur oft verið óljós. Því eru ótalmargar vistarverur í húsum hennar, sem rúma spekinga sem eiga fátt annað sameiginlegt en að hafa verið uppi á svipuðum tíma. Hvað Ísland varðar flækist málið enn frekar við þá staðreynd að í mikilvægum málaflokkum tengist upplýsingin hugmyndum sem eru eldri en hin "eiginlega" upplýsing, en blandast við hana er líður á 18. öldina. Þannig á kameralisminn, sem var leiðarstjarna í hag- og stjórnspeki danska einveldisins lengst af á 18. öld, rætur í merkantílisma 17. aldar frekar en upplýsingu, og uppeldishugmyndir íslenskra upplýsingarmanna byggðust ávallt að nokkru leyti á píetismanum, sem tæpast getur talist "upplýstur", a.m.k. ekki ef miða á við hina frönsku upplýsingu.

Þessi sérstaða íslenskrar (og þar með að nokkru leyti danskrar) upplýsingar skýrist annars vegar af því að hún tengist miklu fremur þýskri hreinsun þokuanda, Aufklärung, en hinu franska ljósi, les lumières. Þýska upplýsingin var almennt mun varkárari í gagnrýni sinni á konungsvaldið en sú franska, um leið og norður-þýsk upplýsing, sem hafði mikil áhrif í Danmörku, lifði í náinni sambúð við lúterstrúna.(13) Hins vegar skorti algerlega á Íslandi þann jarðveg sem upplýsingin óx í á meginlandi Evrópu. Hér var ekkert þéttbýli sem heitið gat og engin innlend borgarastétt. Íslendingar áttu ekki einu sinni yfir höfði sér aðalsstétt sem gat viðhaldið sjálfstæðu og framsæknu menningarlífi á borð við salónana frönsku eða tónlistarlíf á þýsk-austurríska menningarsvæðinu.

Með þessu er ekki sagt að upplýsingin hafi í raun haft lítil áhrif á Íslandi, heldur aðeins að áhrif hennar hafi ávallt verið tempruð af hefðinni. Íslenskir upplýsingarmenn, sem flestir voru embættismenn eða menntamenn á leið í embættismannastétt, leituðust mjög við að samræma skoðanir sínar hefðbundnu gildismati og samfélagshugsun og lítið ber á gagnrýni meðal þeirra á skipulag bændasamfélagsins íslenska eða stjórnarfar konungsvaldins í hjálendunni. Sem dæmi má nefna að um leið og menn eins og Magnús Stephensen og Baldvin Einarsson vildu efla upplýsingu á Íslandi og útrýma "hindurvítini" í viðhorfum til náttúrunnar eða harðneskju í refsingum og uppeldi, taldi hvorugur nauðsynlegt að breyta undirstöðum bændasamfélagsins íslenska. Báðir voru þeir einlægir trúmenn og hvorugur þeirra hafði mikla trú á eflingu þéttbýlis á Íslandi. Báðir vildu þeir efla nýjar atvinnugreinar á Íslandi, en um leið höfðu þeir hina mestu skömm á siðspillandi áhrifum lausamennsku og þurrabúðarlífs.(14) Arfleifð upplýsingarinnar er því heldur mótsagnakennd. Greinilegt er að hugmyndir búauðgismanna um frjálsa verslun grófu undan trausti stjórnvalda á verslunareinokun og tilraunir til

iðnaðarstarfsemi á vegum Innréttinganna í Reykjavík má eflaust rekja að einhverju leyti til framfaratrúar upplýsingar. Eins má greina breytt viðhorf til verklegra framkvæmda í tilskipunum um jarðrækt frá 1776, en sennilega segir dómur Þjóðólfs í Ármanni á Alþingi um væntanlegan boðskap Ármanns í Ármannsfelli nokkuð um árangurinn:

Eg spái því, að þegar hann nú kemur, ef það annars verður nokkuð af því, þá setji hann upp langa hrókaræðu um kálgrauta, um túngarðahleðslu og þúfnasléttun og annað þvílíkt, sem enginn lifandi maður hefir gagn af, því enginn étur kálgrautinn hans, og túngarða hleður enginn maður með vitinu, því þeir hrynja jafnóðum ofan í höndurnar á manni aftur.(15)

Upplýsingin hlýtur þó ávallt að verða miðlægt fyrirbæri í rannsóknum á sögu 18. aldar. Hún er kjörin í þessu tilliti vegna þess að hún sameinar margar og ólíkar fræðigreinar, sem sést kannski hvað best á ritgerðasafninu Upplýsingin á Íslandi sem kom út í ritstjórn Inga Sigurðssonar fyrir nokkrum árum. Þar leiddu saman hesta sína sérfræðingar úr nokkrum geirum vísindanna og mátu áhrif upplýsingarinnar á sínum sérsviðum. Upplýsingin er líka kjörin vettvangur til samanburðar við önnur lönd, vegna þess að hún hafði veruleg áhrif um öll okkar nágrannalönd, bæði í austri og vestri. Ég vil þó vekja athygli á að hugmyndasaga 18. aldar nær óneitanlega yfir víðara svið en upplýsinguna eina og enn vantar sárlega nýjar rannsóknir í sagnfræði á aðdraganda hennar. Í því sambandi má benda á ritgerð Jóns Ólafssonar úr Grunnavík, Hagþenki, frá árinu 1737, en þar viðrar hann hugmyndir sínar um menntun íslenskra ungmenna.(16) Eins má færa fyrir því rök að meistari Jón Vídalín sé meiri átjándu aldar maður en Magnús Stephensen, því höfuðrit Jóns kom út á öldinni á meðan helstu skrif Magnúsar voru gefin út á þeirri nítjándu. Rannsókn á ritum manna frá fyrri hluta 18. aldarinnar og skipulegur samanburður við hina eiginlegu upplýsingarmenn hlýtur líka að teljast nauðsynlegur til að skilja þau nýmæli sem upplýsingin færði inn í íslenskan hugmyndaheim, auk þess sem slík rannsókn myndi treysta samhengið í íslenski sögu.

Þegar á heildina er litið má segja að safn sagnfræðirannsókna á 18. öldinni sé bæði auðugt og fjölskrúðugt, þótt enn séu viðfangsefnin ærin. Mér fannst þannig athyglisvert að sjá hversu mismunandi skilning sagnfræðingar leggja í hugtakið 18. öld, vegna þess að rannsóknartímabilið í hag- og stjórnskipunarsögunni nær yfirleitt frá því seint á 17. öldinni og endar einhvern tíma á níunda áratug 18. aldar, en rannsóknir í menntunar- og hugmyndasögu hefja oftast leikinn um miðja öldina, en spanna tímann til um 1830-1840. Þetta er okkur áminning um að þrátt fyrir að aldri séu hentugir merkimiðar þá stöðvast gangur sögunnar ekki við aldamót. Átjándu aldar fræði geta því aldrei afmarkast við þá öld sem gefur þeim nafn, en sem sérstakur rannsóknarvettvangur opna þau möguleika á að leiða saman fræðimenn á ólíkum sviðum sem eru í raun allir að fjalla um sama fyrirbærið, þ.e.a.s. menninguna í allri sinni fjölbreytni. Einungis með samræðu fræðigreina getum við fengið þá heildarsýn sem er nauðsynleg til skilnings á þessu flókna viðfangsefni, og það er von mín að málþing sem þetta megi a.m.k. verða örlítið skref á þeirri braut.

Prentsmiðja:

1773 / 90 stórauðugur bóndi, Bogi Benediktsson hefur lagt fram fé ti þessa fyrirtækis, október.¹²¹ Vestur í Hrappsey, Bogi og Ólafur Olavíus, kunnur af ritum

¹²¹ Öldin átjándu. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

þeim um búnaðarnýjungar. Ó O fékk konungsleyfi í fyrra í Skálholtsbiskupsdæmi, öll önnur rit en guðsorðabækur gegn því að smiðjan greiði skálholtskirkju hundrað dali á ári. kom til Stykkishólms með letur og áhöld. Útgáfa mánaðrrits á dönsku hafin, Magnús frændi Skúla sýslumaður Ketilsson gefur út, prentað í Hrappsey, segir ýmis tíðindi af Íslandi. upphaf tímarita það fyrsta. systursonur Skúla þótt aðeins rúmlega fertugur sýsli í dölum í tvo áratugi.

Hrossakjötsát:

1776 / 109 höfðingjar á Vesturlandi komnir í hár saman.¹²² Magnús Ketilsson sýslumaður í Búðardal: hleypidómar, hver kann að segja að hann sem fordæmir hrossakjötsát hafi réttara fyrir sér heldur en hinn sem etur hrossaslátur? hrossafлот, ein tunna lýsis fjórir ríkisdalir, svo Ísland gæti grætt 6400 dali við það að brenna hrossafлотi, betra en sitja í myrkrinu? - Gunnar Pálsson prófastur Hjarðarholti: Hrappseyjarblöð segi ei að þau leyfi mönnum eður bjóði hrossakjöt að eta, / 110 nýjungameistarar

1777 / 112 Kaupmannahöfn 1. apríl, Halldór Jakobsson sýslumaður: gullvægir pistlar postulans Pálusar mengaðir hrossakjötsræðum.¹²³ bók í Hrappsey víðvíkjandi slátrun hrossa og graðhesta og matreiðslu hrosskjöts sem almúganum er afdráttarlaust talin trú um að sé heiðarlegur mannamat. ætti að gera slík skrif upptæk.

God states that cud-chewing animals with split hooves can be eaten (Leviticus 11:3; Deuteronomy 14:6). These specifically include the cattle, sheep, goat, deer and gazelle families (Deuteronomy 14:4-5). Equines Donkey (ass), Horse, Mule, Onager, Zebra (quagga <https://www.ucg.org/bible-study-tools/booklets/what-does-the-bible-teach-about-clean-and-unclean-meats/which-animals> *setja í heimildaskrá ef ég nota*

Ættin:

faðir Skúla:

Skúli er sonur **séra Magnúsar Einarssonar** (um 1675-1728) í Húsavík og konu hans Oddnýjar Jónsdóttur í Keldunesi Kelduhverfi, Árnasonar.¹²⁴ Sonur séra Einars Skúlasonar í Garði og konu hans Guðrúnar Hallgrímsdóttur prests í Glaumbæ, Jónssonar. Lærði í Hólaskóla, missti prestsréttindi fyrir lausaleiksbrot (með Þuríði Björnsdóttur í Viðvík, hét dóttir þeirra Guðrún og dó uppkomin), fékk uppreisn, mun haustið 1706 hafa vígst aðstoðarprestur föður síns, **bjó í Keldunesi** fékk Húsavík 16. febr. 1712 og hélt til æviloka. Druknaði af báti út af Tjörnesi. Talinn vel gefinn, búskýslumaður og karlmenni. Magnús prestur vígðist fyst sem kapelán til föður síns og bjó þá að Keldunesi. Hann þótti gáfaður sem ættmenn hans, og var talinn allvel lærður, hagamæltur og sæmilega lögfróður. Hann druknaði í aflaferð til bú síns 1728, því hann var umsýslumaður hinn mesti. —Átti deilur nokkrar við síra Jón greipaglenni Einarsson á Skinnastsöðum, en þeir sættust heilum sáttum 1713.

systkini Skúla:

¹²² Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

¹²³ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

¹²⁴ Íslenskar æviskrár.

/ 34 ættingjum sýndi Skúli rækni.¹²⁵ hann kom báðum bræðrum sínum, Einar og Jóni á framfæri, Einari að ráðsmennskustarfi á Hólum en Jóni til menningar utanlands og innan og fékk því um leið komið að hann varð kirkjuprestur að Hólum 1752. Unnust / 35 þeir bræður mjög, þótt stundum bæri á milli því að báðir voru stórgeðja og kappsfullir. Jón afarmenni að burðum og varð Skúli að láta hlut sitt ef til átehta kom. Mikið tröll ertu Jón bróðir. Skúli hélt og brúðkaup Sigríðar systur sinnar með mikilli rausn, er hún giftist Jóni presti Vídalín í Laufási.

Skúli er sonur **séra Magnúsar Einarssonar** (um 1675-1728) í Húsavík og konu hans Oddnýjar.¹²⁶ ekki talin upp í aldursröð: *Jón eldri*, efnismaður dáinn 18 vetra. *síra Jón á Staðastað*, *Einar Hólaráðsmaður*, umboðsmaður Miðfjarðarjarða, að Bjargi í Miðfirði, *Sigríður átti síra Jón Vídalín að Laufási*, *Guðrún eldri* dái óg. 1738, *Guðrún yngri* f. k. *síra Ketils Jónssonar* í Húsavík og Skúli fögeti. Á sex systkini, fædd nú, einn deyr rétt uppkominn og ein ógift - fjögur af embættismannastétt, 1 prestur, 1 umbm., og tvær maddömur.

1. *Jón Magnússon*: (1715-20. jan. 1796).¹²⁷ Lærði hjá síra Þorleifi Skaftasyni, **Skúli kom honum í Skálholtsskóla 1736**, stúd 1740 með heldur lélegum vitnisburði, tepptist í Noregi veturinn 1721-1742, skráður í háskólanum í Kh. apríl 1742, guðfræðapróf 1. ág. 1744 með 3 einkunn. fékk Mel júní 1746 og kom samsumars til landsins, en skömmu síðar samt! kvaddur til dómkirkjuprests að Hólum, sama ár prófastur í Hegranesþingi, **officialis = stiftprófastur 21. sept. 1752 og gegnir biskupsembættinu til 1755**, fær þá Staðastað og heldur til æviloka. manna rammastur að afli, harður í horn að taka, átti rimmu við Stefán rektor Björnsson svo að rektor varð að fara frá, síðar langa misklið við Gísla biskup Magnússon vegna úttektar á Staðastað. Baldinn yfirboðurum, en talinn ella óhlutdeilinn og falslaus, einlyndur og trúlyndur. Djáknar þóttust illa haldnir á Staðastað. Þórunn kona hans varð geðbiluð 1776, dái 1795, Hansdóttir klausturhaldara Schevings á Möðruvöllum. Börn: **Lárus Snefjeld lögfræðingur**, (1751-1786) varð kópísti í rentukammeri ókv. barnlaus. **síra Hallgrímur í Görðum á Akranesi** frá 1797 áður hjá foreldrum sínum, Árni geðbillaður, Guðmundur stúdent, Helga átti Stefán umboðsmann Scheving að Inghjaldshóli.

2. *Einar Hólaráðsmaður*: um 1720-1772.¹²⁸ Í Hólaskóla 1735-40, en ekki víst hvort stúdent. Skúli gerði hann að yfirbryta eða eins konar umboðsmanni sínum í ráðsmennsku Hólastóls og var hann ráðsmaður einnig fyrstu ár Halldórs biskups Brynjólfssonar til 1750/51. 1749 útvegaði Skúli bróðir honum umboð konungsjarða í Miðfirði. bjó að Enni á Höfðaströnd, 1753 að Reykjum í Miðfirði síðar að Bjargi, 1757 og andaðist þar. Varð holdsveikur. Þrotabú að honum látnum, enda höfðu 44 umboðskúgildi fallið í kláðanum. Fréttabréf frá honum í Lbs.801,4to. Kona Ingibjörg f. um 1712 Björnsdóttir prests í Hofspingum Björnssonar, hún ekkja síra Jóns Jónssonar í Hofspingum. Börn 1) Magnús síðast verslunarfulltrúi á Eyrarbakka, d. í bólu 20. jan. 1786. 2) **Rannveig, d. 1786, ógift og barnlaus í Viðey.**

3. *Sigríður átti síra Jón Vídalín* (1726-1767) að Laufási: ¹²⁹ Sonur Jóns sýslumanns Vídalín Pálssonar eldri (stúdent í Sórey, próf í læknisfræði Kh. heyrari að Hólum og sýslumaður í Vaðlaþingi, varð úti á Hjaltastaðaheiði **aðeins 25 ára gamall**) og konu hans Helgu Steinsdóttur biskups, Jónssonar. Stúdent Hólum 1745,

¹²⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

¹²⁶ *Íslenskar æviskrár.*

¹²⁷ *Íslenskar æviskrár.*

¹²⁸ *Íslenskar æviskrár.*

¹²⁹ *Íslenskar æviskrár.*

gók guðfræðapróf 1747 með þriðju einkunn, prestur Ríp og Viðvík, Þikngeyraklaustursprestakall 1752 og Laufás til æviloka. **Andaðist á ferðalagi (féll af hestbaki)**. vel gefinn, skáldmæltur, fátækur fékk 1757 hæsta styrk 24. rd. af gjafafé konungs til presta. Átti með Sigríði Skúlasystur 1) **Geir biskup** og 2) Jón undirkaupmann á Eyrarbakka, ókv. barnlaus og 3) **Jón stýrimann Indíafara!** og Sigríði sem átti Jens kaupmann Örum.

4. *Guðrún yngri* f. k. *síra Ketils* Jónssonar í Húsavík:¹³⁰ mamma Ketils dóttir umboðsmanns. Ketill gekk í Skálholtsskóla, stúdent 1722, í þjónustu Brynjólfs sýslumanns Thorlacius að Hlíðarenda, fékk Húsavík 1728 ... Guðrún systir Skúla giftist honum 1730 og deyr úr bólu 1742. Börn 1) **Magnús Ketilsson sýslumaður í Búðardal:**

Magnús Ketilsson (29. janúar 1732 – 18. júlí 1803) http://is.wikipedia.org/wiki/Magn%C3%BA:_var_sýslumaður_Dalamanna á síðari hluta 18. aldar, mikill jarðræktarfrömuður og stundaði tilraunir í garð- og trjárækt. Hann var einnig einn helsti forsvarsmáður [Hrappseyjarprentsmiðju](#) og gaf út fyrsta tímarit landsins.

Magnús var sonur Ketils Jónssonar (1698 – 24. mars 1778) prests á [Húsavík](#) og konu hans Guðrúnar Magnúsdóttur, systur [Skúla landfógeta](#). Hann stundaði nám við [Kaupmannahafnarháskóla](#) en varð sýslumaður í Dalasýslu 1754, 22 ára að aldri, og gegndi því embætti til dauðadags, eða í 49 ár. Hann bjó í [Búðardal](#) á [Skarðsströnd](#) og rak þar stórbú, eitt það stærsta á Vesturlandi. Magnús þótti röggasamur og duglegur embættismaður en nokkuð ráðríkur og harður í horn að taka, stjórnsamur og tók sérlega hart á betli og flakki, en rækti embætti sitt vel þótt hann væri nokkuð drykkfelldur á efri árum.

Hann var vel lærður, mjög vel að sér í latínu og grísku og las líka ensku, frönsku og þýsku auk dönskunnar. Hann skrifaði meðal annars um [guðfræði](#), [lögfræði](#), [sagnfræði](#) og [ættfræði](#) og voru mörg verka hans prentuð í Hrappseyjarprentsmiðju, sem hann átti stóran þátt í að móta. Hann gaf út fyrsta tímarit sem prentað var á Íslandi, [Íslandske Maanedstidende](#), sem var á dönsku og flutti fréttir frá Íslandi.

Magnús var mikill áhugamaður um hvers kyns fróðleik og framfarir og þó sérstaklega um bætta búnaðarhætti, og samdi ýmis rit um [búfræði](#) og búnaðarhætti til leiðbeiningar fyrir bændur. Sjálfur stundaði hann miklar tilraunir í jarðyrkju og garðrækt og slíku og ræktaði ýmiss konar [grænmeti](#) í garði sínum í Búðardal. Á meðal þess sem hann ræktaði eða reyndi að rækta voru kartöflur, rófur, næpur, nípur, gulrætur, hreðkur, rauðrófur, piparrót, laukur, hvítkál, blöðrukál, grænkál, salat, spínat, karsi, steinselja og salvía og árið 1778 ræktaði hann spergil (asparagus).

Hann ræktaði líka [bygg](#) og hafra og gerði tilraunir til að rækta rúg og hveiti en það tókst þó ekki. Einnig reyndi hann að rækta [lín](#) og [hamp](#) og jafnvel [tóbak](#). Ýmsar trjátegundir reyndi hann líka að gróðursetja með misjöfnum árangri. Hann lét reisa [vatnsmyllu](#) í gili fyrir ofan bæinn og mun hafa verið einna fyrstur til þess á Íslandi.

Magnús var tvíkvæntur. Fyrri kona hans var Ragnhildur Eggertsdóttir (1740 - 6. nóvember 1793), dóttir [Eggerts ríka Bjarnasonar](#) á [Skarði](#), en hin síðari var Elín Brynjólfsdóttir (1741 – 15. júní 1827) frá Fagradal og voru þær Ragnhildur bræðradætur og báðar af ætt [Skarðverja](#). Þegar Magnús **lést eftir byltu af hestbaki** (líka mágur Skúla Jón Vídalín Geirs biskups pabbi!) 1803 tók Skúli sonur hans við sýslumannsembættinu og bjó á Skarði. Eftir hann tók sonur hans Kristján Skúlason við og þegar hann lét af embætti 1859 höfðu þeir langfeðgarnir verið sýslumenn Dalamanna í 105 ár samfleytt.

Fleiri börn Guðrúnar Skúlasystur og Ketils: 2) *Jón* eldri **umboðsmaður**, 3) *Sigríður* átti **síra** Þorlák Jónsson í Húsavík, 4) *Oddný* átti launbarn og svo smíð og djákna, 5) *Guðrún eldri* bónda og skáld, 6) *Guðrún yngri* bændur. Þegar Guðrún dó kvæntist Ketill annarri prestsdóttur og átti sýslumann og 2 presta með henni.

föðurætt Skúla: *prestaleggur og lengra aftur biskupar. faðir og báðir langafar föðurmegin prestar sterkur prestakarleggur aftur til Þorláks biskups afa nafna hans og langafa. Mamma Þorláks biskups laundóttir Guðbrands biskups Þorlákssonar. ekki skrítið að Skúla langi í Skagafjarðarsýslu!*

¹³⁰ *Íslenskar æviskrár.*

móðurafi séra Magnúsar föður Skúla: Guðrún föðuramma Skúla og móðir Magnúsar var dóttir síra *Hallgríms Jónssonar prests í Glaumbæ*.¹³¹ *langafi Skúla*. prestsonur síra Jóns Jónssonar á Höskuldsstöðum. stúdent frá Hólaskóla 1625, í Kaupmannahafnarháskóla til 1628, verður þá heyrari á Hólum. Svo prestur og prófastur í Hegranesþingi. Officiales í Hólabiskupsdæmi að Þorláki Skúla biskup látnum. Vel að sér, mikils virtur, búmaður í meðallagi. Kona hans Sesselja dóttir lögréttumans. Börn þeirra 2 prestar, 2 prestar tengdasynir og einn sýslumaður. Þessu gat Guðrún amma montað sig af við Skúla. ömmubróðir hans síra Jón í Glaumbæ og séra Bjarni í Odda. Sesselja ömmusystir átti Jón sýslumann Þorláksson í Berufirði. Steinunn ömmusystir síra Jón Einarsson að Munkaþverá. Þorbjörg ömmusystir síra Halldór Eiríksson á Hjaltastöðum.

föðurafi Skúla: Faðir hans er sonur **séra Einars Skúlasonar** (1647-20. júlí 1742) í **Garði**.¹³² Garðskirkja er í Skinnastaðaprestakalli í Þingeyjarprófastsdæmi. Garður er bær, kirkjustaður og fyrrum prestssetur í Kelduhverfi. Þar voru katólskar kirkjur helgaðar Maríu guðsmóður, Jóhannesi postula og Tómasi postula, Guði og öllum heilögum mönnum. Útkirkja var í Ási, en sóknirnar voru sameinaðar 1816.

Prestakallið var lagt niður til bráðabirgða 1862 og að fullu 1880 og sóknin lögð til Skinnastaðar. Kirkja, sem nú stendur á staðnum, var byggð 1890. Einar afi Skúla er sonur síra **Skúla Magnússonar í Goðdölum** Vesturdal í Skagafirði og konu hans Arnþrúður Björnsdóttir í Kálfsgerði, Arnbjarnarsonar. Einar lærði í Hólaskóla og er talinn stúdent þaðan 1664 en 1666 er réttara. Í biskupsþjónustu að Hólum amk. 1668-9. Vígðist 10. okt. 1669 að Garði, veitingarbréf frá 20. ág. Hann hélt aðstoðarpresta frá 1706-1707, en lét af prestskap 21. júní 1733. Virðist hafa verið röggSAMUR og eigi látið ganga á rétt sinn. Var hagamæltur, erfiljóð um f. k. sína í ÍB66,8to. föðurbróðir Skúla er Jón heyrari í Skálholti og á Hólum. heyrari = fornt/úrelt. sá sem hlýðir yfir, kennari. **heyrari** í Hólaskóla. Sigurður föðurbróðir Skúla dó vofeiflega í Hólaskóla.

Séra Skúli Magg í Goðdölum langafi Skúla er sonur sr. Magnúsar Jónssonar að Mælifelli og Ingunnar Skúladóttur systur Þorláks Skúlasonar Hólabiskups. Mamma Þorláks biskups laundóttir Guðbrands biskups.¹³³ Hann var mikilhæfur nokkuð hrokafullur, frægur ræðumaður svo að fólk kom langt að til þess að heyra kenningar hans.¹³⁴

Skúli gamli langafi Skúla af mestu kirkju og kennimannaætt landsins eftir siðaskipti, sem er runnin frá ömmu hans, Steinunni laundóttur Guðbrands Hólabiskups.¹³⁵ Hana átti Guðbrandur með þernu á Hólastað áður en hann kvæntist. Steinunn þessi var einnig móðir Þorláks Skúlasonar eftirmanns Guðbrands á Hólum. Synir Þorláks urðu samtíða biskupar, Gísli á Hólum en Þórður í Skálholti.

móðir Skúla:

Oddný móðir Skúla var hin mesta merkiskona og kvenskörungur, og er ætt hennar rakin til Lofts ríka Guttormssonar á Möðruvöllum og Jóns biskups Arasonar. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)

móðir Skúla var kvenskörungur mikill og ættstór.¹³⁶ Hún var komin af Laxamýringum í föðurlegg og Þuríði laundóttur síra Sigurðar prófests Jónssonar (d. 1595) á Grenjaðarstað. Þórunn? þessi var eina barn Sigurðar sem lifði fram yfir

¹³¹ *Íslenskar æviskrár.*

¹³² *Íslenskar æviskrár.*

¹³³ http://is.wikipedia.org/wiki/%C3%9Eorl%C3%A1kur_Sk%C3%BAason

¹³⁴ *Íslenskar æviskrár.*

¹³⁵ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

¹³⁶ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

unglingsár. Sigurður var sem kunnugt er hægri hönd föður síns, Jóns biskups Arasonar. Hann bar ægishjálmm yfir aðra klerka norðanlands um sína löngu daga og var tvisvar kosinn biskup í Hólastifti, fyrst að föður sínum látnum (1551) og aftur eftir Ólaf Hjaltason (1559), en í hvorugt skiptið féllust dönsk yfirvöld á kjörið. Það eru því tvær laundætur sem skjóta Skúla í ætt við tvo merkustu biskupa Hólastaðar, þá Guðbrand Þorláksson og Jón Arason.

systkini Skúla:

Kona kaupmáli 25. okt. 1704 Oddný Jónsdóttir í Keldunesi.¹³⁷ Börn þeirra: Jón eldri, efnismaður dáinn 18. vetra, Síra Jón á Staðastað, Einar Hólaráðsmaður, umboðsmaður Miðfjarðarjarða að Bjargi í Miðfirði. I Sigríður átti síra Jón Vídalín að Laufási, Guðrún eldri dáin ógift 1738, Guðrún yngri f. k. síra Ketils Jónssonar í Húsavík, Skúli landfógeti. Oddný ekkja varð seinni kona síra Þorleifs Skaftasonar að Múla.

æskan:

börnin að leik í stofunni á prestssetrinu og bar á milli. Skúli vildi einn öllu ráða í leiknum og lék systkini sín svo hart, að faðir þeirra og barnfóstran urðu að skerast í leikinn og stía Skúla frá hinum börnunum.¹³⁸

“Náttúran sjálf hefur frá örófi alda afmarkað Kelduhverfi rækilega. Að austan er hin mikla elfir Jökulsá á Fjöllum, að sunnan Mývatnsöræfi, að vestan hár fjallgarður og að norðan opið haf. Innan þessara vébanda var það gjörsamlega einangrað. Það er eins og rækilega umgirtur landskiki á mótum Suður-Þingeyjarsýslu og Norður-Þingeyjarsýslu.

Kelduhverfi er í rauninni ríki út af fyrir sig, en ekki hluti af stærri heild, og því hefði farið best á því, að sýslurnar hefðu haft það sem skartgrip héraðsins þarna á milli sín.” Keldunes er í miðri sveit og þar var lengi þingstaður hreppsins. Keldunes er kennt við miklar uppsprettur, sem koma undan hraunjaðrinum og kallast nú Brunnar. Í fornöld voru slíkar uppsprettur nefndar keldur og af þessum keldum dregur bærinn og einnig sveitin nafn sitt. Kelduhverfi myndi því kallast "Springfield" á alþjóðamálinu.

Fyrir unnendur íslenskrar náttúru hefur Kelduhverfið upp á margt að bjóða. Þar er fyrst til að nefna Vatnajökulsþjóðgarð með sínum náttúruperlum. Um hann getið þið fræðst hér á heimasíðunni. Fuglalíf er mjög fjölskrúðugt og fyrir fuglaskoðara er hér mikið að sjá. Silungurinn í Litlá og vötnunum þrem hefur dregið margan veiðimanninn í hverfið. Ekki má gleyma selnum sem syndir mót hörðum straumi Jökulsár og heldur þar löngum til. Hellar, gjár, skógar, heiðar, og svartur ægisandur ásamt fjallahringnum, allt þetta gerir Kelduhverfið að þeim skartgrip sem Árni Óla minntist á.

Skúli er fæddur 12. des. 1711 að Keldunesi í Norður-Þingeyjarsýslu og vatni ausinn að Garðskirkju daginn eftir og heitinn eftir langafa sínum Skúla Magnussyni

¹³⁷ *Íslenskar æviskrár.*

¹³⁸ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, 10.

presti að Goðdölum í Skagafirði, er andast hafði þá um nóttina. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)

Skúli Magnússon hinn yngri var elstur sinna systkina og ársгамall er faðir hans fékk veitingu fyrir Húsavík.¹³⁹ Hann var baldinn krakki. Hýðingar og aðrar venjubundnar uppeldisaðferðir dugðu lítt til þess að halda honum í skefjum. Foreldrar Skúla brugðu því á það ráð að koma honum í fóstur til afa hans að Garði í Kelduhverfi. Hinn aldni prestur hafði reyndar ágætt lag á Skúla og gaf það uppeldisráð til foreldranna að láta „drengrinn ætíð hafa nóg að starfa“, það eitt gæti fírrt hann vandræðum. Hvort sem við getum kallað Skúla ofvirkan að nútíma hætti eður ei er ljóst að starfsþrek hans og dugnaður yfir ævina var á við nokkra menn, en jafnframt var honum gjarnt reka olnboga í síður samferðamanna sinna.

Skúli fæddist að [Keldunesi](#) í [Norður-Pingeyjarsýslu](#) árið [1711](#), sonur Magnúsar Einarssonar, sem var prestur á [Húsavík](#) frá 1715, og konu hans Oddnýjar Jónsdóttur. Skúli var við verslunarstörf á unglingsárum en hóf skólanám hjá [Þorleifi Skaftasyni](#) prófasti í [Múla](#) í [Aðaldal](#) haustið 1727. Magnús faðir hans drukknadi í ársbyrjun [1728](#), þegar hann var að sækja rekavið, en tveimur árum síðar giftist móðir Skúla séra Þorleifi, sem útskrifaði hann svo með stúdentspróf [1731](#).

Á unglingsárum var Skúli [innanbúðarmaður](#) hjá [dönskum](#) kaupmanni og kynntist þá gildandi verslunarháttum. Kaupmaður kallaði oft til Skúla: „Vigtaðu rétt, strákur“, en það þýddi að hann ætti að snuða viðskiptamennina, vigta laklega og hafa þannig ranglega af fátækum mönnum. Er sagt að honum hafi [runnið í skap](#) og strengt þess heit að verja kröftum sínum og lífi til þess að reka úr landi einokunarkaupmenn og bæta verslun landsmanna og lífskjör.

Spennandi er að spá í hvernig mikilmenni verður til. Skúli Magnússon og Oddnýjar fæddist 12. desember árið 1711 í Kelduhverfi og var faðir hans prestur í Húsavík. Sagt er að fjórðungi bregði til nafns. Upphafleg merking auknefnisins Skúli er skamkvæmt orðsifjabókinni sá sem hlífir. Jú, Skúli vildi hlífa landinu við örbirgð, flytja inn nýja straua, rífa það upp, vera eins og Jón forseti síðar sómi, sverð og skjöldur. Eftirnöfn Skúla vísa líka táknrænt í rétta átt, Magnús er hinn mikli og Oddný setur nýtt á oddinn. Hendingin gaf honum nafn við hæfi. Hann var svo flottur að þegar hann fótbrotnaði í heimaskóla var það verðandi biskup sem felldi hann.¹⁴⁰ Helgisögubragð er af þótt satt sé, eins og á öllum öldum þegar hendingar klingja og syngja.

Skúli segir í sjálfsævisögubroti sínu skemmtilega frá bernsku sinni og hafa fræðimenn endurtekið þar úr ýmsa pósta.¹⁴¹ Hann gerir mikið úr óþekkt sinni, segist hafa verið erfiður og ódæll og hrekkjóttur, sýndi strax sem drengur takta þess sem vill láta til sín taka. Var óþekkur eldhugi, kannski ofvirkur á sjúkdómsmáli samtímans. Hann var af prestum en þó ekki alinn í bómull, látinn vinna til sjóss og lands. Skúli var undirmatsveinn – á kaupskipi hlýtur að vera, léttadrengur og háseti og vann við verslunina í Húsavík á sumrin. Kynntist því siglingum og kaupmennsku kornungur áður en hann settist af alvöru í skóla. Fékk ekki ölmusu á Hólum en svo heppilega vildi til að lærimeistari hans, áður fyrr skipaður skólameistari á Hólum, varð stjúpi hans og útskrifaði hann. Skúli nýstúdent gekk í

¹³⁹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

¹⁴⁰ Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 58.

¹⁴¹ Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 55-59. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 9-15.

þjónustu lögmans hér heima í tvö ár, sem var góður skóli og opnaði honum bókasafn, og í því heillaðist hann hvað mest af náttúrufræði. Gat ekki hugsað sér að setjast sem prestur í útkjálkabrauð.

Skúli og Einar afi:

/10 Strangur agi afa eftir að hann fór til hans,¹⁴² ekki barsmíðar, kvölds og morgna fylgja afa sínum út í kirkju, krjúpa á kné og gera bæn sína og lesa / 11 svo bæði kvöldbæneg morgunbæn inni á staðnum, engri hörku eða líkamlegum refsingum eins og þá tíðkaðist. með ástúð og blíðu, kristn fræði, samfata stillingu og einbetinu tókst gamla manningum að beygja skap skúla, tók stakkaskiftum og fékk að lokum ást á afa sínum og bar lotningu fyrir honum. 1724 aftur til foreldra óþekkur afi neitaði um blessun í árlegri heimsókn, fékk þegar það afa með fögtum tárnum, og afi sagði við föður hans. láttu hann hafa nóg að starfa það eitt getur / 12 haldið honum í skefjum.

/ 12 faðir hans hélt honum að allskonar störfum bæði heima fyrir og á sjó og var sitt á hvað (faðir hans líka dáinn og þurfti að standa sig) undirmatsveinn á skipi, vikapiltur, háseti og vinnumaður.¹⁴³ Þrjú ár 1724-1727 búðarloka á sumrum hjá kaupmanni í Húsavík og komst þá fyrst í kynni við íslensku einokunarháttsemina. Sagði afa sínum, karl varð æfur við og mælti: 'ætla þú drengur minn, að gera þig sekan í svo auðvirðulegu athæfi! Viljir þú fara að mínum ráðum þá hættir þú veslunarstörfum og ferð í skóla. Það tekur svo langan tíma sagði Skúli, afi svaraði á latínu Nógu fljótt sækist ef nógu vel sækist. ég bið þess, mælti afi, að / 13 þú meigr læra a þekkjja heiminn, en Guð varðveiti þig frá heiminum.

Snemma þótti hann ódæll, og vildi einn öllu ráða, er hann var að leikjum með systkinum sínum. Sá Magnús prestur eigi annað betra en að koma honum til Einars prests föður síns. Hugði Skúli gott til umskiftanna, því hann bjóst við að verða enn frjálsari hjá karli, en honum varð eigi kápa úr því klæðinu. Karl hélt á honum ströngum aga, en fór þó ávalt með góðu að honum. Var hann hjá afa sínu í þrjú ár, frá 10— 14 ára aldurs og tók skap hans þar miklum stakkaskiftum, en skjótt sótti i sama horf er hann kom aftur til foreldra sinna. Tók Einar prestur þá það ráð að ríða heim til Magnúsar sonar síns á ári hverju og leggja blessun yfir börn hans, en Skúli fékk því að eins blessunina að hann lofaði bót og betrun, en alt vildi hann til þess vinnna. Er fráleið sótti oftast í sama horfið, þar til eitt sinn er Einar prestur kom þar í erindagerðum þessum, ávarpaði hann þá Skúla og mælti: „Þú verður af blessuninni, drengur minn, því þú tekur engum áminningum!“ Þetta fékk svo mikið á Skúla, að hann bað afa sinn grátandi um blessunina. Blíðkaðist þá karl og mælti, um leið og hann sneri sér til Magnúsar sonar síns: „Með einu skilyrði skaltu fá hana. Láttu drenginn ætíð hafa nóg að starfa, það eitt getur haldið honum í skefjum“. Þótti Skúla þetta góður kostur og sótti fast vinnuna. *(af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)*

hjá Húsavíkurkaupmanni:

1727 / 92 Risna Akureyrarkaupmanns. varði á þessu ári 280 pottum af brennivíni, 50 pottum af ákavíti, 160 pottum af miði, 40 pottum af frönsku víni, tíu pundum af tóbaki og einni tunnu af skipsbrauði til risnu handa bændum og búaliði er í

¹⁴² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, 10.

¹⁴³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

kaupstaðinn koma.¹⁴⁴ Hefur því alloft verið skent á staup við búðarborðið eða stungið nestispela í vasa bænda. Þessi risnukostnaður nam 120 rd.

Þrjú sumur (1725 — 1727) var hann undirtylla hjá Schougaard kaupm. á Húsavík og komst þar fyrst í kynni við einokunarverslunina, og leist ekki vel á, enda gleymdi hann því aldrei síðan. (af vefnum upp úr bók *Jóns Aðils*)

heimanám Skúla:

Skúli hóf nám hjá séra Þorleifi Skaftasyni (f. 1683) í Múla haustið 1727, þá 16 ára.¹⁴⁵ Eftir fyrsta námsveturinn drukknaði Magnús faðir Skúla og ekkjan stóð ein uppi með 5 ung börn.

Lærði fyrst hjá föður sínum, svo hjá stjúpföður sínum, síra Þorleifi Skaftasyni í Múla.¹⁴⁶ wikipedia: **Múli** (áður **Fellsmúli**) er gamalt stórbýli, [kirkjustaður](#) og lengi [prestssetur](#) í [Aðaldal](#) í [Suður-Þingeyjarsýslu](#) og stendur fremst á hálsi sem teygir sig niður í breiðan dalbotninn. [Stjörnu-Oddi Helgason](#) var vinnumaður í Múla á 12. öld og skoðaði gang himintungla, bæði þar og í [Flatey á Skjálfanda](#). Múli þótti mjög gott brauð fyrr á tíð og var prestakalli því eftirsótt og þar voru margir þekktir prestar. Einn þeirra var [Barna-Sveinbjörn Þórðarson](#), sem uppi var á 15. öld og var sagður hafa eignast 50 börn. Einnig má nefna [Einar Þorsteinsson](#), síðar biskup, og [Þorleif Skaftason](#). [Skúli Magnússon](#) fógeti lærði til stúdentsprófs í Múla hjá séra Þorleifi, sem varð stjúpfaðir hans.

Skúli stúdent úr heimaskóla Þorleifs 26. mars 1731.¹⁴⁷ með ágætum vitnisburði. Hafði áður um sumur verið skrifari Benedikts lögmanns Þorsteinssonar.

/ 13 Þorleifur mikilmenni að andlegu og líkamlegu atgervi, skólameistari að Hólum, hélt nú heimskóla í Múla búinn að útskrifa ekki allfáa stúdenta til háskólans í Kaupmannahöfn.¹⁴⁸ Skúla gekk námið ógreitt í fyrstu því hann átti erfitt með að læra utan að og hæddust skólabræður hans að þessu. En séra Þorleifur þóttist finna góðar námgefur hjá honum og spáði að hann mundi útskrifast fyrstur af þeim öllum, óx Skúla hugur við þetta og tók sér vel fram. Þegar faðir hans dó 1728 fór Skúli til afa, taldi sér skylt að standa fyrir búi móður sinnar og styðja hana til að koma upp yngri systkinum sínum, en karl talaði kjark í hann og fór hann þá aftur til séra Þorleifs.

slysið: / 14 fékk slæma byltu í glímu við einn skólabróður sinn, lestist svo á fæti að hann lá rúmfastur frá jólum til páska, las af kappi í rúminu og skilaði til jafns við hina sveinana og meira en krafist var. Þorleifur bauðst til að útskrifa hann um vorið.¹⁴⁹ Skúli vildi freista þess að ráði vana sinna þá sækja um ömusuvist í Hólaskóla, reið vestur en Steinn biskup tók þunglega, varð að fara á brott við svo búíð. Fékk ekki tóra bundist þegar fór af staðnum, heldur snéri sér við og mælti: Nú ert þú mér andstæður, en betur muntu taka mér næst.

/ 14 séra Þorleifur mun hafa útskrifað Skúla vorið 1730, kvæntist móður Skúla þá 21. maí.¹⁵⁰ / 15 gaf honum burtfararvottorð vorið eftir hrósar Skúla fyrir ágætar gáfur og ástundun við námið.

¹⁴⁴ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

¹⁴⁵ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

¹⁴⁶ Íslenskar æviskrár.

¹⁴⁷ Íslenskar æviskrár.

¹⁴⁸ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

¹⁴⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

¹⁵⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

stjúpi Skúla:

1735: / 126 Séra Þorleifur Skaftason flytur guðsþjónustu við grjóttaltari á Siglufjarðarskarði.¹⁵¹ Dularfullur skýstrokkur og manndauði, sem eignaður er illum anda. vegna manntjóns þess sem orðið hefur með dularfullum hætti á skarðinu undanfarin ár. Að boði Steins biskups gerði séra Þorleifur í Múla þetta. Um aldarskeið hefur á því borið að ferðamenn hafi hnigið dauðir niður á Siglufjarðarskarði á einstigi nokkru, er alfaravegur liggur um. svo mikil brögð að þessu nú upp úr 1730 að ekki hefur einleikið þótt og verið eignað illum anda. Þannig lýst að yfir menn stepist á þessari leið skýstrokkur eða loftstrókur sem álitum er líkur dökku skýi og svipaður í laginu og skopparakringla, en aldrei á það að ljósta nema einn mann í senn, stundum þann er fremstur fer, stundum þann sem aftastur er. Hnígu þegar dauður til jarðar, jafnt á nóttu sem degi. stöku sinnum en mönnum staðið vaxandi ógn af skarðinu, ekki langt frá steinar við veginn og þar hefur verið síður margra að gera bæn sína áður en lengra var haldið. ekki einhlýtt vörn. Séra Þorleifur er almennt haldinn andríkasti prestur á Norðulandi um þessar mundir og það verið í trausti þess hve bænheitur hann er að Steinn biskup lét sækja hann austur í Aðaldal til guðsþjónustugerðar í skarðinu. Altari var hlaðið af grjóti við einstigið, flutti bænarákall. mun fátítt nú á seinni öldum en alsíða í kaþólskri tíð.

/ 14 Oddný þótti bestur kostur þar í veitum norður fyrir margra hluta sakir. varð úr að séra Þorleifur Skaftason bað hennar; tók hún því dauflega í fyrstu, en lét þó til leiðast, því að henni þótti ráðahagurinn vænlegur til mennignar börnum sínum og prestur hafði mikið orð á sér. Brúðkaup haldið í Múla 21. maí 1730.¹⁵²

Um haustið 1727 var honum komið, að áeggjun og atfylgi afa síns, til náms hjá Þorleifi presti Skaftasyni í Múla. Þremur árum áður en hann verður stjúpi hans! En um veturinn druknaði faðir hans, eins og áður er frá sagt, fanst Skúla þá skylda sín að hætta námi, en annast búvarðveislu með móður sinni og hjálpa þannig til uppeldis systkina sinna. Leitaði hann ráða afa síns í þessu efni, en hann eggjaði hann fastlega til þess að halda áfram náminu og fór hann því aftur til sr. Þorleifs og útskrifaðist þaðan um vorið 1731, en þá urðu margar tafir á vegi hans. Hrósar sr. Þorleifur honum mjög fyrir gáfur og ástundun við námið. (*af vefnum upp úr bók Jóns Aðils*)

síra Þorleifur Skaftason í Múla (9. apríl 1683-16. febr. 1748):¹⁵³ Sonur Skafta lögréttumans Jósefssonar á Þorleiksstöðum, Skagafirði. 8 árum yngri en faðir Skúla. stúdent 1703 fór til Noregs og stúdent í Kaupmannahöfn 1704-1705, fór til síra Lopts föðurbróður til Jótlands, varð attestatus 1705, kirkjuprestur að Hólum og prófastur í Húnavatnspingi, rektor að hólum 1707-8. Fékk Múla 1724 og varð prófastur í Þingeyjarþingi 1734 til æviloka. Enn officialis í veikindum og við lát Steins biskups Jónssonar, og við brottför Harboes í júlí 1745. Gáfumaður mikill og manna best að sér, játar Harboe í skýrslum sínum. Jón biskup Árnason vildi fá hann til biskup eftir Stein og ýmsir, jafnvel Harboe, en ofdrykkja talin honum til tálma. Kenndi mörgum skólalærdóm. Afarmenni að burðum, hreingerður og fornmannlegur í háttum. Um hann þjóðsögur, sjá Fjallkona 1886 og ýmis handrit. Druknaði í kíl sem rennur úr Hrauntjörn. Kona 1. Ingbjörg 27. okt 1709, d. 1723 Jónsdóttir Hólaráðsmanns að Nautabúi Þorsteinssonar, bróður Einars biskups. áttu fullt af börnum, séra Jón að Múla, síra Ara að Tjörn í Svarfaðardal, síra Stefán á

¹⁵¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

¹⁵² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

¹⁵³ Íslenskar æviskrár.

Presthólum, Magnús á Skútustöðum, Gróu sem átti síra Sæmund Jónsson á Stað í Kinn, Jórinni sem átti Ólaf Þorláksson á Skútustöðum, Guðrún eldri átti Guðmund Ásmundsson að Reykhúsum, Guðrún yngri talin af sumum hafa átt ... Sigríður ógift. launsonur Kolbeinn faðir Þorleifs auðga á Háeyri. Ólafur ókv. Kona 2: 21. maí 1730, Oddný Jónsdóttir ekkja síra Magnúsar Einarssonar í Húsavík og þau bl. (Saga Íslands VI)

Wikipedia: **Þorleifur Skaftason** (9. apríl 1683 – 16. desember 1748) var íslenskur prestur og prófastur á 18. öld, þekktur fyrir lærdóm og gáfur. Hann var talinn fjölkunnugur og eru til ýmsar þjóðsögur tengdar meintri galdrakunnáttu hans.

Þorleifur var fæddur að Bjarnastöðum í Unadal í Skagafirði, sonur Skafta Jósepssonar sem síðar var prestur og lögréttumaður á Þorleifsstöðum í Blönduhlíð og konu hans Guðrúnar Steingrímsdóttur. Í manntalinu 1703 er hann sagður þjónustumaður á Stóru-Ökrum í Blönduhlíð. Hann lærði í Hólaskóla og var árið 1707 vígður dómkirkjuprestur á Hólum. Þegar Jón Einarsson heyrari, sem átti að taka við skólameistaraembættinu, dó í Stórubólu 1707 áður en hann náði að setjast í embættið var Þorleifur settur skólameistari um stundarsakir. Því starfi gegndi hann aðeins í nokkra mánuði og sveinarnir voru aðeins 20 vegna bólunnar.

Þorleifur var prestur á Hólum 1707-1724 og prófastur í Skagafjarðarprófastsdæmi frá 1708. Síðan fékk hann Múla í Aðaldal 1724 og var prófastur í Þingeyjarprófastsdæmi frá 1734 til dauðadags. Hann gegndi biskupsstörfum 1740 eftir dauða Steins biskups Jónssonar og aftur 1745 þegar biskupslaust var um tíma. Hann var vel lærður og hafði orð á sér fyrir að vera góður kennari. Hann kenndi mörgum unglíngum og bjó þá undir skólanám og sumir útskrifuðust frá honum sem stúdentar, þar á meðal Gísli Magnússon biskup og Skúli Magnússon fógeti, sem raunar varð stjúpsonur Þorleifs.

Þorleifur var sagður góður söngmaður, mikill kennimaður og mikill kraftajötunn. Það orð lá á að hann væri fjölkunnugur, sumir sögðu rammgöldróttur, og er sagt að hann hafi til dæmis verið fenginn til að blessa Siglufjarðarskarð og hrekja burt óvætti sem þar átti að hafa aðsetur. Hann blandast einnig inn í sögur af Galdralofu, enda var hann dómkirkjuprestur á Hólum um daga hans. Sagt er að þegar Ludvig Harboe fór að svipast um eftir biskupsefni 1741 hafi Þorleifur í Múla komið sterklega til greina en galdraryktið hafi spillt fyrir honum og ekki síður að hann þótti drykkfelldur og lítill fjármálamaður. Þorleifur drukknaði í lítilli keldu sem aldrei hafði verið talin mönnum hættuleg og kenndu sumir göldrum um.

Nafn fyrstu konu Þorleifs er ekki þekkt. Önnur kona hans (g. 27. október 1709) var Ingibjörg Jónsdóttir; Jón Þorsteinsson faðir hennar var bróðir Einars biskups, ráðsmaður á Hólum og bóndi og lögréttumaður á Nautabúi. Þau áttu mörg börn og eru miklar ættir frá þeim komnar. Þriðja kona hans var Oddný Jónsdóttir, móðir Skúla Magnússonar fógeta, sem þá var orðin ekkja, og segir Jón Espólín að hún hafi játast honum með því skilyrði að hann kenndi sonum hennar. Þau áttu ekki börn.

Svo fór að Þorleifur í Múla lærifaðir Skúla bað Oddnýjar, en hann var þá ekill.¹⁵⁴ Hún var treg til í fyrstu en létt þó til leiðast að lokum. Jón Espólín segir að Oddný hafi játast Þorleifi með því skilyrði að hann kenndi sjálfur sonum hennar til útskriftar, en hún þóttist spyrja ýmsa misjafna hluti frá Hólaskóla á þeim tíma auk þess sem efni skorti til formlegrar skólagöngu þeirra þar. Skúli telur Þorleif með

¹⁵⁴ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

þrem bestu vina sinna á þessum tíma en samt segir hann í ævisögubroti sínu að honum hafi ekki verið um ráðahaginn gefið „en lét svo vera“. Skúli vildi freista þess að halda áfram námi í Hólaskóla með ölmusustyrk. Hann reið til staðarins og bar málið upp við Stein Jónsson biskup. Steinn lét piltinn bíða í heilan dag eftir ákvörðun sinni, en mjög hafði sá biskup orð á sér fyrir að vera seinn til allra hluta. Loks um kveldið kom neitun frá Steini og varð Skúli frá að hverfa við svo búíð grátandi að eigin sögn og hét því að næst þegar hann kæmi til Hóla í Hjaltadal yrði honum betur tekið. Varð það að efndum. Þorleifur var manna best að sér á Norðurlandi um sína daga, söngmaður góður, andríkur og afarmenni að burðum. Alþýða manna hafði hið mesta álit á honum og taldi að hann kynni hrafnamál. Bólu-Hjálmar heldur því jafnvel fram í sagnaþáttum sínum að hann hafi ritað „bækling lítinn“ eða leiðarvísí um „aðferð, misflug og tilbreyting á krasmáli hrafna.“ En því svo við að „þann ritling mun nú vart að finna.“ Víst er að hann kom mörgum manni til mennta bæði á Hólum og með einkakennslu á heimili sínu, og var mikils virtur fyrir þekkingu sína. Þorleifur útskrifaði Skúla með góðum vitnisburði árið 1731. Skúli var þá í raun orðinn stjúpsonur séra Þorleifs því þetta var ári eftir brúðkaup hans og Oddnýjar.

skrifari lögmanns:

í Rauðuskriðu 1730-1732, í tvö ár.¹⁵⁵ Í bókasafni Benedikts lögmanns komst Skúli yfir ýmsar bækur á erlendum málum, einkum náttúrufræði, fór að hugsa til utanfara til háskólans. honum þótti lítil framavegur að taka prestsvígslu og setjast í eitthvert útkjálkabrauð. fór með Húsavíkur kaupskipi haustið 1732. Heill á húfi til Hafnar eftir 8 daga útivist.

Að afloknu prófi fór Skúli til Bened. Þorsteinssonar, lögmanns norðan og austan og var hjá honum á 2. ár. (af vefnum upp úr bók Jóns Adils) Þorleifur útskrifaði Skúla með góðum vitnisburði árið 1731 og hann siglir til hafnar 1732. Þröngt pláss fyrir 2 ár.

Benedikt lögmaður Þorsteinsson á Rauðuskriðu:

Lögmaður norðan og vestan.¹⁵⁶ sýslumannssonur. Seildist mjög til jarðarkaupa og átti því stundum þröngt í búí. allvel að sér, mjög málstirður, dró mjög taum sýslubúa sinna, heilráður undirmönnum, enginn jafnaðarmaður, talinn vinfastur, en þó séður og féfastur, vellauðugur að fastaeign. Bókamaður mikill. Eftir hann til ættartölubók í 2 bindum, vann og að endurskoðun ísl. laga að konungsboði, einkum 2. maí-7. júlí 1730 með hinum lögmanninum. ÞV sbr. vísan í vörðunni! Konan hans Þórunn Björnsdóttir sýslumanns að Burstafelli Péturssonar.

Benedikt Þorsteinsson (12. júlí 1688 – 1733) var íslenskur [lögmaður](#) og [sýslumaður](#) á 18. öld. Hann bjó í [Rauðuskriðu](#) í [Reykjadal](#).

ÞV gúgg: Rauðaskriða er í Aðaldal, S-Þing, nú hótél.

Foreldrar Benedikts voru Þorsteinn Benediktsson sýslumaður í [Bólstaðarhlíð](#) í [Húnaþingi](#) og kona hans Halldóra Erlendsdóttir. Benedikt var við nám í [Kaupmannahafnarháskóla](#) veturinn 1707-1708 en þá kom hann heim og varð [sýslumaður](#) í [Þingeyjarsýslu](#) tvítugur að aldri. Því embætti gegndi hann allt til dauðadags.

Þegar [Oddur Sigurðsson lögmaður](#) kom ekki til þings 1716 var Benedikt skipaður til að sitja í lögmanssæti og árið eftir varð hann [varalögmaður](#) norðan og vestan. Oddur var settur af embætti 1726 og varð Benedikt þá lögmaður en hafði þó ekki nema hálf laun fyrr en búíð var að dæma í máli Odds í hæstarétti. Benedikt var

¹⁵⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

¹⁵⁶ Íslenskar æviskrár.

veikur vorið [1733](#), treysti sér ekki til að ríða til þings og bað [Magnús Gíslason](#) lögmann að gegna störfum fyrir sig á þinginu. Hann dó svo sama ár.

Árið 1726 fékk Benedikt leyfi hjá konungi til að mega reisa kirkju í Rauðuskriðu á eigin kostnað, en þar hafði áður verið kirkja en var löngu aflögð. Honum entist þó ekki aldur til og lauk Jón sonur hans verkinu.

Kona Benedikts var Þórunn Björnsdóttir ([1690](#) – [28. janúar 1748](#)), dóttir Björns Péturssonar sýslumanns á [Bustarfelli](#) í [Vopnafirði](#) og Guðrúnar Marteinsdóttur konu hans.

ástarævintýri á meðan hann er skrifari lögmans:

orðsending frá Benedikt lögmanni Þorsteinssyni á Rauðuskriðu þar sem hann bauð Skúla að gerast sýslumaður Þingeyinga og jafnframt að fá hönd dóttur sinnar.¹⁵⁷ Skúli hafði unnið fyrir Benedikt áður en hann hélt utan og hafði jafnframt dregið sig saman við dóttur hans. Þegar hér var komið sögu lá Benedikt banaleguna og hefur vakað fyrir honum að koma dóttur sinni í örugga höfn áður en hann skildi við þennan heim. Skúla leist hið besta á sýsluna, en verr á gjaforðið. „Mér var að sönnu vel við jómfrúna,“ viðurkennir hann í ævisögubroti sínu, „en strax merkti ég að sú girnd var fölsk“.

sú sem Benedikt vildi að Skúli kvæntist er varla Elín, fædd 1720, því að hún er max tólf ára þegar Skúli er hjá honum.¹⁵⁸ Frekar Sigríður Benediktsdóttir, óg. en átti launson [Hallgrím Bachmann](#) með Jóni stúdent Þorgrímssyni. Ólst upp hjá móðurbróður sínum, Jóni sýslumanni Benediktssyni í Rauðuskriðu. Í Hólaskóla en varð ekki stúdent, mun hafa farið til Kh. 1759. Komst í riddaralífvörð konungs, kom heim 1763, lærði læknisfræði hjá Bjarna landlækni Pálssyni, fór utan með honum 1765 og fullkomnaði sig betur í læknisfræði, kom aftur 1766, tók próf hjá Bjarna 1767. Skipaður fjórðungslæknir í syðra umdæmi Vestfirðingafjórðungs 26. júní 1767, eitt ár að Staðarfelli, á Reykhólum - 1773, þá í Bjarnarhöfn til æviloka 1811. rausnarmaður, skörulegur og harðfengur, átti þjark við suma, einkum síra sæmund Magnússon Holm. Kona 1769 halldóra f. 1750 d. 1821 Skúladóttir landfógeta. Börn síra Jón Bachmann að Klausturhólum, Árni varð sykursuðusveinn erlendis. Kristín f. k. Ólafs fjórðungslæknis Brynjólfssonar.

Jóni stúdent Þorgrímsson: faðir Þorgrímur Jónsson á Skjöldólfsstöðum.¹⁵⁹

Skjöldólfstaðir, Eydalir í Breiðdal, Norður-Múla, Iceland

lærði í Hólaskóla fór utan 1740 skráður í stúdtölu í Kh. 20. des. sama ár en **andaðist úr bólu**. Hann og Sigríður barnsmóðir hans voru heitbundin. Hún þá búin að eiga launsoninn þegar Benedikt lögmaður vill fá Skúla fyrir tengdason.

[Kaupmannahöfn:](#)

Hann stundaði nám við [háskólann í Kaupmannahöfn 1732-34](#) án þess þó að ljúka prófi.

fékk áhuga á hagfræði, eðlilegt komandi frá svo frumstæðu landi. oeconomia rótin: from oikos "house, abode, dwelling" + nomos "managing,"

[annáll:](#)

1728:

¹⁵⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

¹⁵⁸ Íslenskar æviskrár.

¹⁵⁹ Íslenskar æviskrár.

Kort over København i 1728. Voldene er nu fuldt udbyggede, og Nyboder og Christianshavn indlemmet. De med gult markerede bygninger, er de bygninger der brændte under [Københavns brand 1728](#), mens de med blå markerede bygninger er de bygninger, som yderligere brændte under [branden i 1795](#). (Se også kortene [København 1699](#) og [København 1728](#))

Skúli kemur í raun út rétt eftir brunann, 1732. Bara 4 ár.

Skúli í háskóla:

Magnusson, Skúli (Schulo Magni fil., 1732 privat, 21 Aar.)¹⁶⁰ Født 1711 död 1794, Landfoged paa Island.

D. xxii. Decembris.¹⁶¹ Repræsentatis publice in Consitorio d. XIX. Dec. convenientibus civitati academicæ in stylo Latino artibusque humanioribus profectibus, cives publice, itidem in Consitorio, renunciati suint per me, Io. Grammium, quator Islandi, quorum vera pagina legentur nomina.

21 árs. Schulo Magni fil., e priv. institut, dioeces. Holum. priv præc. Io Grammius.

20 ára. Johannes Benedicti fil., etiam e priv. ejusd. dioeces. " " Chr. Bagger.

22 ára. Jonas Theodori, e schola Schalholt " " Io. Gram.

25 ára. Jonas Martinius, e sch. Holensi " " Th. Barthol.

/ 550, 1734 24 ára Torfi Bjarnason frá Íslandi og 23ja ára Ottho Gerhardius

/ 403, Friðrik 4 gaf nær ævilokum út firna stranga tilskipun um þindarlausar kirkjugöngur og heimlisandakt.¹⁶² Svo 1730-46 sat Kristján 6 að ríkjum og um hans daga náði heittrúarstefnan hámerki, þó nokkuð slakað á ströngustu kirkjugöngukvöðunum. Þá Skúli í Höfn. Friðrik 5 1746-1766 hvarf að mestu frá

¹⁶⁰ *Studenterne ved Københavns Universitet 1668-1739*, 265.

¹⁶¹ *Kjøbenhavns Universitets Matrikel I, 1611-1667*, 541.

¹⁶² Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

strangleika fyrirrennara sinna og leið þá ekki á löngu áður en eðlislæg glaðværð Dana hafði þurrkað út mæðusvipinn. Leikhús Kaupmannahafnar opnuð á ný og menn tóku til óspilltra málanna við að gleðja sitt synduga hold eftir meira en aldarfjórðungs gleðskaparþann. / 404 meginafrek stefnunnar og boðbera hennar var efling alþýðufræðslunnar og aukin umhyggja þjóðfélagsins fyrir olnbogabörnum, munaðarleysingjum, öryrkjum og fátækum gamalmönnum.

Hans Gram, leyndarskjalavörður:

/ 16 Gram fornvinur Árna Magnússonar sendir Skúla blankan til Jóns Grunnvíkings að biðja að greiða fyrir sér, sem bara / 17 sjálfur í basli. hafði bara hugreystandi rövl út úr honum. Þeir vinir síðan. lætur Skúla afrita Karlamagnúsarsögu fyrir franska sendiherrann: ¹⁶³ Skúli sat við það starf í réttan mánuð og galt Gram honum 36 rd. fyrir, en sendiherrann bætti þar við 2 dúkötum í gullmynt. Fyrsta djöbbredding rektors Gram fyrir Skúla. Gram þó áður búinn að gefa honum 10 rd. og hleypa honum í bókasafn sitt. honum jafnan opið til afnota.

(1685-1748) danskur sagnfræðingur.¹⁶⁴ Kristján VI hélt mikið upp á hann, gerði hann árið 1730 að konunglegum historiograf og leiðtogi konunglega bóksafnsins og 1731 að leyndarskjalaverði, ritari í leyndarskjalasafninu. lagði grunn að gagnrýnni sagnfræðilegri aðferð í Dm. skrifaði í og stofnaði Videnskabernes selskabs skrifter, skrifaði nótur, langar og djúpar um Meursius verðlausu Danmerkursögu sem út kom 1746, skrifaði inngang og gaf út Niels Krag's sögu Christjáns III, 1737 og vann í gegnum Slanges sögu Kristjáns IV, sem útkom 1749. fyrsti sagnfræðingur Dana sem virkilega kynnir sér frumheimildir. Prófessor í grísku við Kaupmannahafnarháskóla frá 1714.

The *Karlamagnús saga*, *Karlamagnussaga* or *Karlamagnus-saga* ("[saga of Charlemagne](#)") was a late 13th century [Norse](#) prose compilation and adaptation, made for [Haakon V of Norway](#), of the [Old French *chansons de geste*](#) of the [Matter of France](#) dealing with Charlemagne and his [paladins](#).^[1] In some cases, the *Karlamagnús saga* remains the only source for otherwise-lost Old French epics.^[2]

https://en.wikipedia.org/wiki/Karlamagn%C3%BAs_saga

AM 180 a fol.		<i>Karlamagnús saga</i> ; Iceland, 1450-1499	Origin
AM 180 c fol.		<i>Karlamagnús saga</i> ; Iceland, 1375-1425	
AM 180 d fol.		<i>Karlamagnús saga</i> ; Iceland, 1690-1710	
AM 531 4to		<i>Karlamagnús saga</i> ; Iceland, 1600-1699	

<https://handrit.is/en/bibliography/view/Karlamag1860>

1

Karlamagnús saga <https://handrit.is/en/manuscript/view/da/AM02-0180-d>

Folieret med rødt blæk 1-302. Desuden delvis, sporadisk og ufuldstændig paginering/foliering med sort blæk.

¹⁶³ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 17.

¹⁶⁴ *Aschehougs konversationsleksikon* 8, 19. / *Den Store Danske Encyklopædi* 7, 533.

Omrækkede blade med kun de indre kolonner beskrevne. Tildels åben plads for initialer. På bl. 15r, 217r-218 og 288 findes der åben plads for lakuner.

Ifølge Jón Ólafsson's katalog er håndskriftet skrevet af Jón Arnórsson.

Bindet er fra 1700-1730. Overtrækket var opr. beskrevet pergament fra Psalterium VII, dette er nu overført til Access. 7d, Hs 112.

Skrevet i Island ca. 1700.

Under forudsætning af at Jón Ólafsson's formodning om afskriverens navn er rigtigt, er dette håndskrift med sikkerhed nævnt i [AM 435 a 4to](#) bl. 140v. Her kommer [Arne Magnusson](#) med oplysninger om et Karlamagnús saga-håndskrift afskrevet af [Jon Arnórsson](#), der sammen med mindst to andre [Arne Magnusson](#) tilhørende membraner af samme saga, må antages at være gået tabt under Københavns brand i 1728: "Karla Magnuss saga. Folio innbundenn med einum spenle. hefur fyrrum fylgt Skalholltz kirkiu (það er su sem Jon Arnorsson skrifade epter). non admodum vetustus Codex."

Af en fortegnelse bl. 153 fremgår, at dette håndskrift fandtes blandt de islandske bøger i fortegnelsen over "Skálholltz stadar afhendingu til Mag. [Pordar Thorlakssonar](#) 1674".

En haustið 1732 sigldi hann til Kaupmannahamar, og lagðist í bólusótt er hann var nýstígin af skipsfjöl, og bar þess menjar æ síðan. Brátt varð Skúli félaus; hafði farið með léttu pyngju heiman að og eyddist það skjótt í veikindunum, örvænti hann nú um að geta haldið náminu áfram og liugði helst að fara í siglingar. En próf. Gram, rektor háskólans, bað hann hvergi fara og liðsinnti honum á allar lundir, útvegaði honum vinnu við afskriftir norrænna bóka og léði honum bókasafn sitt til afnota. Hvarf nú Skúli aftur að námi og sótti fast. Las hann í fyrstu guðfræði og hugði að leysa af hendi próf í henni, en var af stjórnardeild íslensku málanna fenginn til að þýða íslensk skjöl á dönsku. Breytti það atvik svo hug hans, að hann lagði guðfræðina á hylluna, en tók að lesa lög og þjóðhagsfræði. *(af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)*

Slíkt var óþolið að Skúli fór til Hafnar til náms þótt aurlaus væri. Hann stundaði guðfræðinám við háskólann [1732-34](#). Um það leyti sem fátæktin var að reka hann um borð í Kínaskip sem skipsskrifara bauðst honum að vinna fyrir sér með náminu í Höfn sem textamaður og þýðandi.¹⁶⁵

Skúli fór utan 1732, lagðist í

Kh. í bólusótt, þó skráður í stúdentatölu í háskólanum 19. dec. lagði stund á **lögfræði** (aðrir segja guðfræði), en tók eigi próf.¹⁶⁶ aflaði sér nokkurra tekna með uppskriftum og þýðingum íslenskra skjala. Lagadeild Kaupmannahafnarháskóla var stofnuð árið 1736.¹⁶⁷

Haustið 1732 tók hann sér far með Húsavíkurskipi til Kaupmannahafnar og hóf nám í guðfræði og sögu.¹⁶⁸ Hann las meðfram náminu „stjórnarfars- og þjóðhagsfræði“ sem voru honum mikil hugðarefni, enda varð þekking hans á þessum greinum síðar vel ljós. Hann komst í kynni við virtan fræðimann og

¹⁶⁵ Lýður Björnsson: Skúli fógeti, 11.

¹⁶⁶ Íslenskar æviskrár.

¹⁶⁷ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálu*, 83.

¹⁶⁸ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

Íslandsvin, prófessor Gram sem varð honum til mikillar aðstoðar. Skúli átti í nokkrum fjárhagsörðugleikum ytra, en sóttist námið vel. Fyrir fátæktarsakir segist hann hafa ætlað að munstra sig á skip sem átti að fara til Kína en Gram hafi þá útvegað honum vinnu við þýðingar. Skúli segist hafa verið öllum stundum á bókasafni Grams velgjörðarmanns síns, lesið helstu lærdómsrit þess tíma og hvergi liðið betur. Það var einnig Gram sem opnaði Skúla leið að danska stjórnkerfinu, þar sem hann átti eftir að njóta mikillar hylli – lengi vel.

Hans Gram, leyndarskjalavörður:

/ 15 Skúli tók Gram prófessor, aldavin Árna fornfræðings Magnússonar, að aðalkennara sínum, en lagði þó jafnframt stund á guðfræði.¹⁶⁹ Fjárkrökkur, efst í huga að ráðast skrifari á skip eitt, / 16 sem lá ferðbúið til Kína. Gram kyrrsetti hann., það hann bera kveðju Jóni Grunnvíking og biðja hann að greiða fyrir sér. Jón gat ekki hjálpað, Gram fékk honum þá 10 og það hann vera hughraustan og hvergi renna sagði að bókasafn sitt skyldi jafnan standa honum opið til afnota og reyndis honum í öllu hinn besti drengur. var vinveittur íslenskum námsmönnum við háskólann og fræðimaður allmikill á s-gu og fornnorrænar bókmenntir. útvegað honum nokkru síðar vinnu við skriftir og lét hann meðal annar gera eftirit af sögu Karls hins mikla fyrir sendiherra Frakka í Kaupmannahöfn. Sat við það réttan mánuð og fékk 36 rd fyrir, en sendiherrann bætti við tveimur dúkötum í gulli.

/16 Skúli tók aftur til námsins og sótti fyrirlestra af kappi, en þess í milli hafðist hann við í bókastofu Grams og lét Gram hann jafnan hafa /17 nokkuð að starfa og galt honum kaup fyrir, að jafnaði 12 skildinga á dag og á því lifði Skúli að mestu leyti og fleytti sér fram allsæmilega.¹⁷⁰ Skúli hafði helst í huga að taka guðfræðipróf áður en skip færi út til Íslands vorið 1734, en sumarið 1733 leitaði Hessen, forseti stjórnardeildar íslenskra mála, eftir við Gram og það hann útvega sér færan Íslending til að snúa íslenskum skjölum á dönsku. Vann Skúli það verk kauplaust og leysti svo af hendi að Hessen lauk hinu mesta lofsorði á. Við þetta beindist hugur Skúla að lögfræði og stjórnmalum.

Fátæktin varð Skúla að happi.¹⁷¹ Staðnaða tungumálið opnaði dyr að dönskum skjalasöfnum. Skúli hafði tekið prófessor Hans Gram, etatsráð og leyndarskjalavörð sem aðalkennara. Gram fékk Skúla til að skrifa upp gömul handrit og benti öðrum á að nota krafta hans. Prófessor Gram var fræðimaður á sögu og fornar norænar bókmenntir, aldavinur Árna Magnússonar. Hann átti afburða bókasafn sem gladdi Skúli mikið, þar kynntist hann víðari heimi en venjulegur háskólastúdent og myndaði sín fyrstu tengsl við valdamikla menn.

Skúli fyllibytta lemur löggur:

/ 17 Skúli var örgeðja og óstýrilátur við öl og vílaði ekki fyrir sér að ganga í berhögg við lögregluna, þegar svo bar undir, enda var ekki tekið ýkjahart á slíku um þær mundir.¹⁷² Hann kvaðst / 18 vilja sýna að Íslendingar hefðu kraft í köggjum, ef á reyndi. Annars sneiddi hann sig yfirleitt hjá allri óreglu um þessar mundir og lét eigi freistast til ólfinaðar og iðjuleysis ... las sjálfur í tómsundum um stjórnarfar og þjóðhagsfræði. Lærði líka bókband og varð allfær í þeirri iðn. ... iðnir urðu honum hið mesta áhugamál

Skúli var „gleðimaður mikill“ út í Kaupmannahöfn, enda taldi hann „glas af góðu víni ómissandi til þess að þíða freðinn Íslending“ eins og segir í ævisögubroti hans.

¹⁶⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

¹⁷⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

¹⁷¹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfögeti*, 21-22. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 61.

¹⁷² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

¹⁷³ Einu sinni lenti hann í svartholinu fyrir að berja á dönskum næturvörðum sem gerðu athugasemdir við drykkju hans, en Skúli forðaðist aftur á móti „ósiðsamleg veitingahús“.

Lenti á fyllirí svo slæmu, örgeðja og óstýrilátur, að hann barði 4 næturverði og braut þrjár gaddakylfur, borgaði sekt og slapp með það.¹⁷⁴ Stundaði námið samt vel og tók þátt í kappræðum á latínu. Var flinkur í mannlegum samskiptum, ávann sér aðstoð og hylli æðri manna og tókst létt að heilla konur. Lögmannsdóttirin sem hann hafði búið í návígi við sem nýstúdent var skotin í honum, vildi fá hann í hjónaband og sú sveifla kom honum kornungum í sýslumannsstól. Skúli var alfaapi, karlar vildu fá hann í valdanetið og kerlur fengu í knén. Það er gullljóst.

Lagadeild Kaupmannahafnarháskóla var stofnuð árið 1736.¹⁷⁵

siglir heim:

/ 18 Benedikt lögmaður vildi hann sækti um Þingeyjarsýslu, en varð endirinn á að Jón sonur Benedikts hlaut og var látinn njóta föður síns.¹⁷⁶ Skúla var þá boðin Austur-Skaftafellssýsla, var efins, leitaði til Grams sem var þess heldur hvetjandi / 19 og mælti vertu trúr í litlu þ.á verður þú settur yfir meira. skýlaust loforð deildarinnar fyrir sýslu er næst losnaði og honum líkaði betur. Veitt 15. feb. 1734. Skúli fór út um vorið og kvaddi fyrst Wöldike, kennara sinn í guðfræði og færði honum 15 rd í kennslukaup eins og þá var títt, en W vildi ekki við taka, kvað +Skúla hafa verið sér einna kærastan af öllum lærisveinum sínum og alls góðs maklegan, kvaddi með virktum og árnaði góðs. Gram var Skúla ytra sem afi hans heima. Síðustu orð Grams til Skúla: Guð hefir gefið þér góðar gáfur. Þú ert þrjár, en hreinskilinn / 20 Farðu vel! Gram fékk honum meðmælabréf til góðkunningja síns, Jóns biskups Árnasonar í Skálholti og kom það Skúla síðar að góðu haldi. Skúli hafði komið sér líka í mjúkinn hjá ýmsum mönnum í stjórnardeild íslenskra mála í Höfn og naut þeirra síðar.

Þegar hann fór frá Kaupmannahöfn kastaði hann fram þessari stöku:

Þótt ég Hafnar fái ei fund,
framar en gæfan léði,
ljúft er hrós fyrir liðna stund:
Lifði ég í Höfn með gleði.

Skúli kemur heim úr námi:

/ 22 kom út með Búðaskipi nokrru fyrir þing félaus með öllu. Hitti á Búðum Vigfús son Jóns Próf. Halldórssonar hins fróða í Hítardal og slóst í för maeð honum.¹⁷⁷ segist sjálfur hafa lært þar meira í lögum á tveimur vikum en í tvo vetur í Höfn. „ég held það búi eitthvað í þér. Haltu svo fram sem horfir!“ Skúli settur landþingsskrifari um sumarið og fórst það lofsamlega úr hendi. muna reynslu hans líka í Höfn. Á þessu þingi var birt verslunarreglugerð súm sem konungur hafi gefið árið áður, 13. apríl 1722. Samin að nokkru leyti að tilhlutan ÁM og P Vídalins sem

¹⁷³ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

¹⁷⁴ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 21-22. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 61.

¹⁷⁵ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálu*, 83.

¹⁷⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

¹⁷⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

stjórnin hafði sent hingað út til að kynna sér hag lands og þjóðar. Fyrir tillögur þeirra rýmkaði / 23 stjórnin svo um verslunarböndin að landsmenn væru ekki skyldaðir til að versta á höfnum umdæmis sem búsettir í, ef höfn í næstu lá betur við. staðfest einokun eins félags, áður aldrei færri en amk þremur. Þessi ókjör átti nú Skúli að skrifa á þinginu.

skjalasöfn sýslumanna eru illa varðveitt.¹⁷⁸ engar kópíubækur og lítið af bréfasöfnum þeirra, bara frá yfirmönnum.

Séra Jón Halldórsson í Hítardal: / 129 28. okt. 1736 andaðist í gær.¹⁷⁹

þjónaði Hítardal í nálega hálfan fimmta áratug. prestar kusu hann tvívegis biskupsefni eftir fráfall Jóns Vídalíns, þótti mjög fyrir öðrum klerkum. var í æsku kennari í Skálholtsskóla og skólameistari um skeið. afkastamikill rithöfundur og fræðimaður. á síðustu árum sjóndapur og þjáður af visnun, enda háaldraður.

áhrifavaldar:

Skúli og Eggert Ólafsson eru dæmigerðir upplýsingamenn.¹⁸⁰ / 152 Jón Ólafsson Svefneyingur, bróðir Eggerts skrifaði greinar um bíblíupýðingar í rit Lærdómslistasins. fyrsta nútímaumfjöllunin um meðferð á biblíulegum texta. Jón Eiríksson studdi Skúla Magnússon í umbótaviðleitni hans, kom að útgáfu *Kirkjusögu Finns Jónssonar*

Skúli dáði Pétur mikla Rússakeisara 1672-1725, hörku hans við að iðnvæða ríki sitt sem dregist hafði aftur úr vestur Evrópu í verktækni, ásamt hetjunum Hannibal og Karli XII.¹⁸¹ Kynslóð Skúla, Pingel amtmaður til dæmis, dáðist mjög að Pétri. Þjóðir sem dregist höfðu aftur úr í verklegum efnum voru á viðreisnarnótum um miðja 18. öld, leitandi fyrirmynda og leiða til að efla haginn ofan frá. Hrefna Róbertsdóttir benti á það sem öðrum sást yfir að Pingel amtmaður blés til framfara um 1745, hann gaf tóninn í þeirri músík sem varð Innréttungarnar. Skúli brást sem sýslumaður einn við sem framfaramaður í svari sínu til Pingels. Þar með bræddi hann dönsk hjörtu og gerði sig að góðu efni í háembættismann. Skúli hafði líka samband og tengls við mikilvægan greifa í kansallínu.

Fjölskyldan:

Steinunn kona Skúla:

Steinunn:

/ 141 *brúðkaup:* í veislum drekka Íslendingar úr sama bikar hver af öðurm og sungin vers við hverja ádreypu. stundum kemur inn loddari í nautshúð með hornum og réttir mönnum vítabikar og leikur marga fíflsku fyrir gesti. Harboe hefur verið sagt að eitt sinn er drukkið minni heilags anda hafi prófastur í Skálholtsbiskupsdæmi sagt: Hver sem ekki vill drekka skál heilasgs anda, sé bөлvaður.¹⁸² Allir drukku í skyndi.

/ 135 **1739-40.** ráðspjöll höfðingjadætra geta verið dýr.¹⁸³ Dóttir Bjarna sýslumanns hins ríka á Skarði Péturssonar, Þrúður, ól barn og kenndi skrifara föður

¹⁷⁸ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 40.

¹⁷⁹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

¹⁸⁰ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „*Guð er sá sem talar skáldsins raust*,“ 139, 152.

¹⁸¹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfögeti*, 82, 314. / Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 77-84, 87, 95.

¹⁸² *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

¹⁸³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

síns. Hún hrökklaðist að heiman en tekin í sátt og skjallega staðfest að hún mætti halda arfi. Faðirinn lögsóttur og dæmdur til að greiða henni fullrétti, fimmtíu hndruð í jörðum og lausafé og sextán dali í peningum, friðlaus og útlægur annars. Hans Becker tekinn við lögmannsembætti breytti í heiðarlegan heimanmund. Ef maður barnar meyju sem hann hefur áður beðið en ekki fengið.

Undirskrifaður ... vottorð þeirrar trúlofunar ... sem fram fór að Bjarnanesi í Hornafirði þann 30. Júní 1737 í viðurvist æruverðugra kennimanna séra Bendickts Jónssonar og síra Bergs Guðmundssonar, milli sýslumannsins Herra Skúla Magnússonar og æruverðugar heiðurskvinnu Steinunnar Björnsdóttir, hvar með þau hvort öðru lofuðu og tilsögðu ektaskapar trú og kærleika setjandi sama sitt áform til þar uppá væntanti Kongl Majst bevilningar og náfrænda samþickis.¹⁸⁴ Datum ut supra Gestur? Teitur? Leifur? Sigurðsson, Eiríkur Jónsson.

Benedikt Jónsson fékk Sólheimaping 1731 missti prestskap 1744 fyrir hördómsbrot, uppreisn 1747. Bergur Guðmundsson vígðist 1724 aðstoðarprestur séra Ben. Jónssonar í Bjarnanesi, tók við 1744. Bjo í Árnanesi til 1738, en þá höfðu þeir síra Benedikt bústaðaskipti og flutist síra Bergur að Bjarnanesi. / Eiríkur Jónsson, bóndi student, sonur síra Jóns Eiríkssonar í Bjarnanesi. Bjó að Hoffelli.

Konungl. Majst. Sýslumanns í Skagafjarðar sýslu Seign. Skúla Magnússonar ... að og samþickja vildi það hann í egtaskap mætti samankoma með dóttur minni ástkærri Steinunni Björnsdóttur, er mitt andsvar að svo framt þetta er guðs vilji, ... dóttur minnar ljúft ... og að ráði hennar æruverðugu fósturforeldra sr. Benedickts Jónssonar og Madame Rannveigar Sigurðuradóttur samþicking að ... göfugur sýslumann Seign Skule Magnússon megi h. egtaskap með áðurnefndri dóttur minni, sem hefur öðlast Kongl. Maj allranáðugustu bevilning að það megna frændsemi þeirra á milli ske megi. Etc etc. Björn Jónsson Thorlacius 19. júlí 1737.¹⁸⁵

séra Björn Jónsson Thorlacius. Sonur Jóns sýslumanns Þorlákssonar í Berufirði og Berunesi og Sesselju Hallgrímsdóttur prests í Glaumbæ Jónssonar. Fékk Garða á Álftanesi 1720. Prófastur í Kjalarnesþingi frá 1738 til dauðadags. Laundóttir séra Björns er Steinunn sem átti Skúla.

14. feb. 1738 Konungsleyfi þeirra til hjúskapar. Kon Christian den siette ... saa og hermed vevilje og tillade at Schule Magnusson ... og Steinunn ... maa udi Ægteskap sammen komme ... flott bréf með innsigli stóru og kóngs eigin undirskrift.¹⁸⁶

Hólum í Hjaltadal, 26. ágúst 1738 Steinn Jónsson biskup staðfesting hjúskaparleyfis ... eftir kongsbréfi skuli sanngjarnlega ákveða hvað mikið þau, eftir efnum gefa skuli til Möðrufells hospitals ...¹⁸⁷

Bjarnanesi anno 1738 7. Septembris fram fór og aftalaðist heilags hjónabands undirbúningur millum ... Skúla og Madame Steinunnar ... að frændsemi í föðurætt skyld í þriðja lið ... séra Benedikt og Rannveig Sigurðardóttur standa

¹⁸⁴ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁸⁵ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁸⁶ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁸⁷ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

fyrir gifting dóttur sinnar, telja svo hennar æruverðugu fósturforeldrar til giftingar og heimanfylgju sextiger hundruð í lausafé og eftir loforði og ávísan hennar kæra föður velæruverðugs sr Gjörns sextuiger hundur í óánefndri? Fasteign, er þó að næstu fardögum útsvarast, eftir meðfylgjandi reikningi og specification.¹⁸⁸ Uppá sýslumanns seign. Skúla magnússonar vegan talar og hans máli framfilgir hans kæri mágur æruverðugur kennimann sr. Kietill Jónsson ... lofar .. M Steinunni ... í tilgift þrjátiger hundruðum í lausafé, en so tilskilað af öllum hlutaðeigendum ... að leggja með ... að haldist ... margar undirskriftir. Reikningar fylgja. Í silfri: þrír filigrans svuntu knappar laufalausir? Silfurbelti, ett á sökkt plúss með 21 doppu með laufum, pörum og ... í klæðnaði: klæðishempa lögð með flauelsborða, ný og fín klæðishempa borðalögð.vaðmálshempa lítið borin, rauð .. pils borðalagt og fóðrað, klædispils blátt, silki svunta, af Rósa tubin? Splussis svunta fóðruð með raski og lögð grænum knippingum. Klæðistreyja með flauels kraga lögð með egta salúni. Önnur klæðis treyja með pluss kraga lögðum. Í klútum, tröfum, silki skreyttum og uppslög, látuns , summa 67 Rd. 5 sk.stokka belti.

Í sængurfötum, í fatnaði og reiðtygjum. Í silfri. Transport. Undirrita hjónin fósturforeldarnir og Skúli.

Kona Skúla var Steinunn Björnsdóttir prests í Görðum á Álftanesi. Mamma Reykjavíkur þurfti að þola geðsveiflur álags Skúla. Skúli segir um Steinunni að í henni hafi hann fyrst séð þann maka sinn sem hann vildi hafa við búið, sem þyldi hans bresti og alldrei reiddist, heldur var alltaf sú sama, hvað sem á gekk.¹⁸⁹ Svona eiga makar að vera. Þau áttu níu börn, tvo syni og sjö dætur svo hann var umkrýndur eigin meyjafans. Sex þeirra, strákarnir og fjórar telpur komust til manns, sem var stórt hlutfall í gamla daga og afkomendur Skúla því margir. Jarðabætur lét fógetinn gera í Viðey, stundaði stórbúskap, lét rækta korn og tré og mikla kálgarða. Mikið af grænkáli og blessað kúmen. Spreytti sig á tóbaksrækt. Byggði upp svo stórkostlegt æðarvarp í eyrni að í meðalári fengust 9700 egg og firn af hreinsuðum dúni. Fólk og búfé var eftir því. Góssentímar og gleði og margur góður sopi. 30 kýr gefa mikla mjólk, skyr og mysu.

Þau giftast 7. sept. 1738.¹⁹⁰ Guðrún, fædd 1709. d. 1785. laundóttir síra Björns Thorlacius (um 1680-júlí 1746) í Görðum á Álftanesi. Faðir hans er Jón sýslumaður Þorláksson í Berufirði og Berunesi. Móðir hans er önnusystir Skúla, Sesselja Hallgrímsdóttir, prests í Glaumbæ. Skúli og Steinunn eru því skyld, bæði afkomendur síra Hallgríms, þremmenningar. Hálf vandræðalegt. Björn var stutt í Khöfn, attestatus í guðfræði eftir nokkura mánaða nám. býr fyrst hjá foreldrum sínum í Berufirði. Er spítalahaldari á Hörgslandi á Síðu 1706 og býr þar. fékk þar uppreisn 21. des. 1709 fyrir barneign með vinnukonu sinni í milli kvenna. Þórunn fyrri kona hans dáin snemma árs 1709, Pálsdóttir klausturhaldara á Kirkjubæjarklaustri. Vígðist 11. nóv. 1714 aðstoðarprestur síra Jóns Torfasonar á Breiðabólstað í Fljótshlíð. Fékk Garða á Álptanesi 17. maí 1720. Prófastur í Kjalarnesþingi frá 1738 til dauðadags. Er fallinn frá þegar Steinunn og Skúli koma á svæðið. Þórunn seinni kona síra Björns fallin frá um sama leyti, Aradóttir sýslumanns Þorkelssonar, þau bl. Björn átti bara eina dóttur með Þórunni fyrri; Þóru konur Halldórs biskups Brynjólfssonar.

Börn Skúla:

¹⁸⁸ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁸⁹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 284. / Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 44.

¹⁹⁰ Íslenskar æviskrár.

Espólín telur þau upp í þessari röð: Jón, Guðrún, Björn, Rannveig, Guðrún önnur, Oddný, Halldóra.

Jón Skúlason aðstoðarlandfógeti:

Viðey, 27. Aug. 1764.¹⁹¹ Ég undirskrifaður kongel majest Landfoged Schule Magnusson inngang hér með svo látandi Accord og Contract við minne kongel. Adjunctum landogeta. Son minn Jón Skúlason; nefnilega:

1. Með þessari næstkomandi ársbyrjun, tekur hann mót Landfóetqa emættinu að öllu, með þessum skilmálum, að hann það að öllu láti uppá mitt og hans eigið ansvar forsætte eftir sinu befallings hljóðan og allareiðu útgefnum og útgefandi höje Cammer. Collegii Ordres, samt í öllu, embættinu viðkomandi mig fyrir Primum Bestalete3r agnoseere, og méer að hlýða.
2. Áskil ég mér fríværælsa í Wiðey, og hýsingu nær ég þar er, samt fría og anstændiuga underholdning fyrir konu mína og 3 dætur, svo lengi með þurfa.
3. Hér í mót fær hann af mér til aluna 300 Rd. Árlega samt Widey með öllum sér þarflegum búshlutum, afgiftarlaust og frí að öllu.

/ 82, talsverður hæfileikamaður en hvergi nærri jafnoki föður síns.¹⁹² Kvæntur Ragnheiði laundóttur Þórarins sýslumanns Jónssonar, áttu einn son er sig nefndi Viðöe. Lauk Jón embættisprófi í lögum 1755 19 ára gamall , skipaður aðstoðarlandfógeti 1763. Skúli enda líka framkævmdestjóri Iðnaðarstofnananna, sagt upp 1769, eftir miklar deilur og þras hófustu illvígmaferli. drykkfelldur

Rannveig: kona [Bjarna Pálssonar](#) landlæknis: Rannveig ekkja Bjarna Pálssonar landlæknir síðan haustið 1779, 8. sept. Fædd 1742 deyr 1803.

1779: / 126 bréf 9. september. Björn Pálsson andaðist í gær sextugur að aldri eftir tæplega tuttugu ára embættisferil.¹⁹³ kunnur af ferðum sínum með Eggerti Ólafssyni. Auk ferðabókarinnar kom út eftir hann ýmsar ritgerðir um náttúrufræðileg og læknisfræðileg efni. kom því til vegar að reist lyfjabúð, lærð ljósmóðir fengin til landsins og embætti fjórðungslækna stofnað hafði vísi að sjúkrahúsi á heimili sínu, Nesi við Seltjörn

Guðrún eldri:

Ragnhildur Sigrún Björnsdóttir: “Góðkvendi göfugt var ...” *Sagnir* 24. árg. 1. tbl. 2004: fluttist árið 1783 í Viðey. Samkvæmt óprentuðu handriti eftir Hannes Þorsteinsson ólst Guðrún að einhverju leyti upp hjá hjónunum í Miðgrund í Skagafirði og erfði síðan jörðina eftir þau.

Guðrún giftist Jóni Snorrasyni sýslumanni í Skagafirði 23. Júlí 1760 þá tvítug að aldri „og hélt Skúli veizlu þeirra virðulega í Viðey og gerði dóttur sína vel úr garði. Svo vel að Guðrún fékk tvö hlutabréf í Innréttunum í heimanmund frá föður sínum og er hún eina konan sem vitað er um að hafi átt þar hlutabréf. Talsverður aldursmunur var á þeim hjónum eða sextán ár þar sem Jón var fæddur 1724 en Guðrún árið 1740. Jón lést 47 ára að aldri þann ". júní 177115 eftir aðeins ellefu ára hjónaband þeirra. Allar heimildir eru samhljóða um að þau hafi ekki átt nein börn sem lifðu.

¹⁹¹ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁹² Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

¹⁹³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800,* .

Eftir að Guðrún varð ekkja bjó hún áfram í Skagafirði allt þar til hún fluttist suður og settist að hjá föður sínum í Viðey árið 1783 þá 43 ára að aldri. Hann var „lærður maður og vel að sér, en hinn mesti drykkjusvoli og fóru embættisverk hans öll í ólagi og fjárskil með versta móti." Jón varð sýslumaður í Hegranessýslu þann 6. júní 1757 og hélt hann þeirri sýslu til æviloka. Jón og Guðrún bjuggu fyrst á Ökrum til ársins 1764 en þaðan fóru þau að Hofi á Höfðaströnd." Hjónaband þeirra var ekki gott og má telja að það hafi ekki síst verið vegna ráðskonu þeirra hjóna, Ingibjargar Ólafsdóttur, en við hana hafði Jón haldið fyrir hjónaband sitt og hélt því áfram eftir að hann kvæntist. „Hafði [Guðrún] erft svo mikið af skaplyndi föður síns, að hún þoldi eigi að virðingu sinni væri misboðið, enda þótti hún kvenskörungur og merkiskona um flesta hluti." Ef til vill hefur sambúð þeirra galdið þess að hjónabandið var barnlaust. Ekki eru heldur til heimildir um að ráðskonan hafi orðið ófrísk eftir Jón.

Enn fremur segir í ævisögu séra Jóns Steingrímssonar eldprests um Guðrúnu: Það fyrsta eg catechiseraði, varð fyrir mér af ungmennunum Guðrún dóttir Skúla fáveta. Var hún svo skörp, að ei sá fyrir, hvor betur mundi hafa, þá eg spurði út úr, svo eg mátti þá strax leggja að mér að studera þá iðju, að ei yrði til minnkunar. Af þessu má sjá að Jón var fermingarfræðslukennari Guðrúnar. Það er greinilegt að mönnum þótti mikið til koma hversu vel lesin og greind Guðrún var.

Eftir að Guðrún fluttist til Viðeyjar nefndi hún vinnustofu sína nokkrum sinnum í bréfum sínum og kallaði hana Annríki. Þar var greinilega mikið að gera og margt brallað. Handavinnuna gerði Guðrún oftast en ekki að umtalsefni og sagði t.d. í bréfi til Sveins Pálssonar lækni þann 24. ágúst 1790: „Hér með fylgja nú enn síðir hvítir sokkar, og máski þeir verði fúnir, þegar til yðar koma, því þeir eru nú að þorna..." Hún var kjarnakona til handanna en athyglisvert er að Guðrún fjallar svo til ekkert um handavinnu sína í bréfunum til föður síns sem skrifuð voru á árunum 1774-1776. Ástæðu þessa er líklega að leita í því að á þeim árum hafði hún nóg að gera við að hafa umsjón með jörðum föður síns í Skagafirði og þar ábyrgð á ýmsu sem hún gerði ekki eftir að hún var flutt í Viðey.

Hún fékk einhvers konar lyf frá vini sínum Sveini Pálssyni lækni og fannst það hafa gert nokkuð gagn. Hún fjallar um það í bréfi frá 16. ágúst 1789: Eg drakk af því sopa minn, kvöld og morgun, meðan það entist, og á meðan á því stóð, og nokkrar vikur þar eftir, var ég nokkuð minnisbetri, en áður, svo víst er það, að sú náttúra fylgir því. Svo ef ég hefði fengið það strax, þegar ég missti minnið, þá máske það hefði dugað, og kannski það dygði enn, ef ég hefði það lengi, en ég ætla að láta sona vera, og þreyja af með þögn með þolinmæði, þar til guði þóknast að bæta öll mín mein. Þegar þetta bréf var skrifað var Guðrún aðeins 49 ára og ólíklegt að hún væri farin að missa minnið.

PENSION: í bréfi frá Skúla dagsettu 23. júní 1783 segir varðandi eftirlaun Guðrúnar: Það sem mér hefur orðið ágengt fyrir þig, að pension fengir, sér þú af innlögðu meðfylgjandi, hvar með óska þér til lukku að vel og lengi njóta megir! Þú getur nú þá 20 Rd. árlega tekið í reikning okkar af jörðunum... Þetta var á þeim tíma sem Guðrún var að flytjast suður til föður síns í Viðey og þótti Skúla þessi eftirlaun greinilega vera mjög góð fyrir hana. Hún hélt þeim þó ekki óskertum því samkvæmt heimildum fékk hún einungis 16 ríkisdali í eftirlaun árið 1809.

Miðað r sem vinurinn erlendis er beðinn um að útvega þetta eða hitt, eins og sjá má í bréfi frá 24. ágúst 1790: Gjörði svo vel fyrir mig ef getið með

hægum móti, og útvegið handa mér nokkuð af nýtan[egum] silkipjötlum, ég þigg þær hvort sem eru gamlar eða nýjar, og hvernig sem litar eru, séu þær fallegar er gott, séu þær litljótar lita ég þær sjálf upp aftur. Smá pjötlur af flaueli, eru líka góðar. 1 & 2 pör útslitnar silkiströmpur, get ég lfka þegið, þó skuluð þér láta þetta ekki vera meira, en fyrir 1 rd. eða hæðst til 9 marka. Ekki get ég ímyndað mér hvað Guðrún hefur ætlað að gera með útslitna silkisokka en finnst ágiskun Elsu E. Guðjónsson í Konur og kristsmenn koma vel til greina. Elsa telur að Guðrún hafi ef til vill ætlað að rekja sokkana upp og nota þá til útsaums eftir að búið

Merkilegt er að sjá í bréfi frá 12. ágúst 1812 að Guðrún hefur fengið að fara með í kaupstað árlega, frá því hún var 9 ára gömul: Eg kom fyrst í kaupstað, þegar ég var 9 ára, og síðan árlega, og seinast nú, þann 14. júlí, og nú er ég á 73 ári, og hef alltjafnt haft nokkuð burt með mér, af kramvöru, nema nú í síðasta sinn. Maske ég lifi ei til, að koma þar oft. Ef Guðrún kom fyrst í kaupstað þegar hún var níu ára, hefur það verið árið 1749. Það ár varð Skúli faðir hennar landfógeti og má því álykta að þessi kaupstaðarferð hafi staðið í tengslum við fóstur hennar á Miðgrund. Þaðan í frá fékk hún að fara með í kaupstaðinn árlega. Ástandið í landinu árið 1812 var Áhugasvið Guðrúnar hefur greinilega verið annað þegar hún var ekkja í Skagafirði og hafði umsjón með jörðum föður síns í fjarveru hans. Þar skrifaði hún mest um búskap og efni tengt honum ásamt því að fjalla mikið um fjárhagsáhyggjur sínar og lýsa þessi bréf því mjög vel raunum skuldugrar ekkju á þessum tíma. Eftir að hún var flutt í Viðey þurfti hún ekki að hafa áhyggjur af búskap lengur og bréf hennar bera merki um allt aðrar áherslur en áður. Þá skrifaði hún um dauðsföll, giftingar, veðurfar, náttúruhamfarir og annað sem líklegt var að viðtakandi hefði áhuga á.

Í bréfi frá Magnúsi Stephensen etasráði til Ragnheiðar Þórarinsdóttur, mágkonu Guðrúnar, sem dagsett er 24. september 1812 kemur eftirfarandi fram: býð ég Mad. Guðrúnu Skúladóttur vist og veru og alla forörgun hjá mér um hennar lífstíð einsamalli, alla þjónustu og aðhjúkrun án alls reiknings eða borgunar, og skal hún sjálf mega vinna sér og hafa sína Pension óskerta. Samkvæmt þessu fékk Guðrún frítt húsnæði og lyfjakostnað, greitt úr vasa Magnúsar etasráðs, og því ekki skrytið að hún dásamaði hann eins mikið og hún gerði í bréfum sínum þar sem hann tryggði henni áhyggjulaust æviköld.

átti Jón sýslumann Snorrason í Hegranesþingi: bjuggu á Ökrum 1757-64, svo að Hofi, Jón deyr 1771. Áttu ekki börn. Líttill fjárgæslumaður, enda drykkfelldur.

Giftingar skilmálar eður fjárlag til giftingar dóttur Skúla Magnússonar.¹⁹⁴

Ökrum 2. oct. 1750 Dóttur minni Guðrúnu Skúladóttur eftirlæt ég hérmeð til allrar byggingar... afnota og gagns jörðina Kolgröf liggjandi í Lýtingstaðar hrepp og Reykjakirkjusókn, með eftirfilgjandi skilmálum. Hún skal sjálf eiga og uppbera allt það jörðin af sér gefur ... skal halda jörðinni við hefð og mag tog láta ekkert af sér ganga. Hún skal sjálf hafa húsbóndarétt og byggingaráð yfir jörðinni ... Skúli Magg.

Bessastöðum 21 okt. 1750, eftir því að ég hefe síðan á býli lofaða jörðuna Kolgröf, Guðmundi Erlendssyni, þá sömu jörð til allra umráða og ágóða fengið dóttur minni Guðrúnu eldri, undir hönd og umsjá fóstura hennar, æruprýdd

¹⁹⁴ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

Guðmundar Clemenssonar þá er það mitt loforð soleides um breytt, að það haldist ei framur nú velnefndum Guðmunde Clemenssyni til um sjónar, og hann jörðuna samt dóttur mína Guðrúnu haganlegast fyrir gott finni, svo að nær honum býðst betra landseta til jarðarinnar, þá vil ég að hún þeim hinum sama byggist.¹⁹⁵

23. júlí A 1760 ... innhalld af gifting skilmálum fram förnum að Viðey ... eðla Hr sýslumannsins í Hegraness sýslu Sr. Jóns Snorrasonar og ... Guðrúnar Skúladóttur undireins og á samt því að þau eru í heilagan egtaskap saman vígð af velærðuverðugum prófastnum í Gullbringusýslu Sra Guðlauge Þorgeirssyni heima í Viðey eftir allra náðugustu Resolution af 1. Aprílís síst liðins, þá eru eftir fylgjandi skilmálar í vorra upp a'hr. sýslumannsins vegan til staðar veranda háeðla hr. amtmannsins yfir Íslandi Magnúsar Gíslasonar og mín Skúla Magnússonar uppá dóttur minnar Guðrún vegan eftirfylgjandi þeir skilmálar:¹⁹⁶

1. ... í hennar klæðum og silfri el út virt 30 Rdl accier í þeim nýju Innretningum 25 Rdl. og prmtó afhendta 100 rdl. 25. Til samans 89 Rdl. Auk þessa er það sem Guðrún Skúladóttir hefur fyrir Testament eignast af sál. Guðmandar Clemenssonar eftirlátum munum með þessum skilmálum. Að ... Jón. Gangi 1. eftir því henna til góða, þar næst annist ekkju sál. Guðmundar ærlega svo framvegis.

2. að inntekt Guðrúnar í garð sýslumannsins auki allt það sem brúka verði er í hans garð innkomið frá Guðmundi eða Bríjetu, Guðrúnu til góða, bæði í föstu og lausu. Kolgröf.

3 Jón gefur hér á móti 40 hundruð eða Rdl. í landaurum

4. ... erfitt að lesa. Undirrit. Magnús Gíslason, S Magnússon, J Snorrason, Sölvason, Gísli Snorrason b Mrcusson Stephenson Magnús Sæmundson?

Af giftingaskilmálum framförnum að Widey þann 23. Júlí anno 1760 milli Jóns og yngismeyjar Guðrúnar Skúladóttur, undireins og ásamt því að þau eru í heilagan egtaskap saman vígð af vel... eftir ... resolutionin af 1. Aprílís næstliðins þá eru eftirfylgjandi skilmálar í vorra uppá hr. sýslumannsins vegan til staðar veranda landfóg til giftingar konumunda klæðum og silfri 80 Rdl.¹⁹⁷

Möðruvallaklaustir 17. Nón. 1772, W Schieving: Eftirskrifað er útlagt úr Hofs sterfbúi til ekkjunnar Madame Guðrúnar Skúladóttur: langur listi yfir eigur.¹⁹⁸ Beltis stokkar af silfri 3 Rdr, silfur staup, hve mörg lóð, silfur milnur, aðrar ditto, tinkanna, tinfat og 2 tindiskar, Pilts og svinte af bláu chaton, treyja með prjónabauns ermum og sars fóðri, vaðmálshempa með flos saum, handklæði, pottur tekur 4 fjórð., annar ditto og þriðji gamalt bekkja brekán með götum, smávaðmáls rekkju voðir, einskeftu og vaðmáls rekkju voðir, bláröndóttur lérefts koddí með vaðmáls very, útslitin dýna með fiðri, nærri ónýt ásamt strigakodda, sæng af bláröndóttu boldangi með fiðri, gamall borðúkur af bláprykkta lérefti, söðull etc. nenni ekki meir.

¹⁹⁵ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁹⁶ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁹⁷ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

¹⁹⁸ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

Bréf Skúla til dóttur, Widey 24. Febrúar 1773:¹⁹⁹ Dóttir mín ástkær! Síðan í haust hefi ég frá þér meðtekið þín 4 elskuleg tilskrif af 15 september, 4. Okt., 4. Og 10 Januári. Ásamt það sem þau tilsegja að þeim fylgja eigi, hvað allt ástsamlega þakka, og legg hér inn þinn kvitteraðan reikning fyrir jarða umboðið, jarðir, reikn eitthvað og klukka láta til mín óskemmda hingað flytja klukkuna. Nefni prófasturinn síra Ellenous? það oftast þá svarar þú að ég sé búinn að taka klukkurnar til mín. Þegar við sjáum hvernig. En í vor skulum við innflutta inn pakkað á Akra bænhús pappí handa þér, skal ég ei gleyma með vemoðum? eða fyrstu hentugleikum, með takist það ekki því þetta far með Þingeyra jarðameða? sem hingað kom um afgang sýslumanns B. Halldórssonar, og lofa að bestýra með hentugleikum, samt minna bréfa til lögréttumanns Eiríks um sterfbús settan? á Víðivöllum? og Jón á Silfrastöðum. Frá landsskrifara hefi ég fengið meðfylgjandi útskrift af ... testamentum þú munt hafa originaler, búskapur einnig með föstru þína í hendar lifanda lífi er mikið góður og ómissandi hvernig sem falla keð?, sem þú ummælir, með haf ærlega með við nær það afgjörir, sem ásamt með undirskrifa.

Þú hefur aldeilis satt í því að aðhaldið munar fara að græða í búskapnum, eða hvað viltu af þeim gjöra? Eða hvernig fara að ráða þínum öðruvísi. Mitt ráð er að þú takir rauðhveisan sem umskrifar, þeir gjöra ei meira en taka heim af þeim aftur, hvað samt er ótrúlegt, lát svo allt doka og vera kyrrt, eins og ég áður sagt hefi, og ekkert skaltu útskrifa af því til þín er komið, eða af hestunum. Svára af heimferð undir að það megi bíða til þess bréf fári um þín ansögning / vel er það af mér geteð nokkuð góð mosum? Rafskeð útvegað, líka vil ég tæma leggja bond, lík þeim sem vant að hafa á Hofi. Það er skjálfsagt að Holtskirkju bygging á að fullkomnast og þú færir mér það til skilnings að passa vel upp á að það allt innfært verði í kirkjubókina og ég fái þar af útskrift síðar meir. Nú hygg ég að flestu sé svarað úr þínum góðu bréfum. Nær belagheit falla þá forsóma ekki að skrifa mér til. Héðan er sú nýmæla, hér lifum eftir vana, ... enn þá mjög aflalítið, heilsa frá mértil þinna guð geymi þig og endast til alls góðs, þess óskar indilega, þinn elskandi faðir Sk Magnússon.

Kaupmannahöfn 23. júní 1783.²⁰⁰ Utan á: Til Mad.me Guðrún Skúladatter á Ökrum Skagafjord og Hofsós district. Skúli til Guðrúnar eldri: Nauð og eckert látæði eða nýjungar dró mig út af Íslandi í fyrra og það með þeirri hægð að eg skildi í Viðey eða að skilnaði á þingi opinbera: Guð hér vísi og alleina best fyrir útfallenu? Eftir það í fyrra hafi 5? daga verið í Hólmsskipi greip mín gamla gigt mig svo freklegar en nokkru sinni til fornam að ekki gat ferðalag haft út af því værelsi sem í var allt til jóla og nú aftur síðan 12. Maí verið svo slæmur að ei treysti mér til baka með skipunum í þetta sinn. Það sem mér hefur orðið ágengt fyrir þig, að pension fengir, sérð þú af innlögðu meðfylgjandi, hvar með óska þér til lukku að vel og lengi njóta megir! Þú getur nú þá 20 Rdl ærlega tekið í reikning okkar af jörðunum, eða og öðruvísi eftir sem þóknast, að form að til kvitteringar lagt hér inn með, svo kvittingarnar hreinskrifaðar geti alltið sent til Viðeyjaf eftir jólin með vermóðum eða öðrum vissum ferðum árlega. Þá skuld sem þinn sál. Egtamaður átti til kóns að færa hefi ég takið upp á mig svo nær 50 Rdl. Og betalað. Um Tugthúsið guma eg með?, því það er enn svo langtum vágara!?

Fréttir þær allar af Norðurlandi sem veist og til með vil ég fá til baka, eða allt það sem passerað er síðan í fyrra burtu fór, svo greinilega sem getur, jafnvel þótt þær

¹⁹⁹ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

²⁰⁰ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

teygðar uppá nokkrar örkkappír. Líka þigg ég góð og löng leggjabönd handa sjálfum mér. Góður Guð uni þér alls góðs sér til dýrðar og þér til gagns. Þess óskar og biður af auð þinn elskandi faðir Sk. Magnússon.

Björn skipasmiður í Kh.:

Guðrún yngri átti Jón sýslumann Arnórsson í Snæfellsnessýslu

Föt Mad.me Guðrúnar yngri.²⁰¹ Silfur: gullfesti, hempoþjöldur með þörum gyllt, ermahnappar gylltir, bellti gyllt, gylltar milnur, þrennir silfursvintuhappar gylltir. / klæðishempa með tilhlýðilegum búningi, vaðmáls hempa góð, vaðmáls hempa lakari ný, vaðmál í hempu, dittó forn hempa, pluss treyja klæðis treyja ný, klæðis treyja ... etc.

Ellidast. 2. Apríl 1793.²⁰² Guðrún Skúladóttir: Hjartkæri faðir, guð veri með yður! Hjartanlega þakka ég yður allt föðurlegt dyggðar yki? mér auðsýnt. Ég lifi nú bærilega heilbrigð og svo hef ég verið oftast í vetur, guði sé lof. Að öðru líður mér eftir nonum, ég á valla að þenkja til annars. En mér veiti héðan af ördukt inglegg hér innaní uppteiknan á þeim fjármunum sem mér voru til slegnir og þar með fylgjir og uppteiknan á þrjú V.m. finnur valdi fyrir mig. Ég sá mér ómögulegt að varðveita það óskinn mt. Þósinning? Að það var bráðræði fyrir mig og það hefði kunnað að verða meira úr því en mér lá peningum bæði til að betala Augtioninni og til að gefa með lifandi skepnunum mínum líka fidi ég því til að lifa af. Í vetur var ég svo óheppin að féð mitt skemmdist og drap og hefur svo kýrin gjört mér mikið lítið gagn. Svo minn guð leiðe okkur fram án allrar náðar, fyrst til vorsins ei veit ég víst hvað af mér verður. Ég hefi falað Ho Rdl sem hér úti staðarsveitinni að Hr. Skieving og hefi ei fengið fullkomið loforð. Hann segist muni koma hér eftir hátíðina því hann ætlar á manntalsþing herra Guðmundar í Hnadalssýslu og gefa mér þá fullkomið svar og með honum vil ég koma þessum seðli. Ég hefi ei getað skrifað yður til í vetur greinilega því þessi meðfylgjandi blöð fécking frá Sn Finni veitt skömmu fyrir páskana ég kann ekki annað að segja en hann hafi rétt við mig. En aungvan hlut hefur hann heldur gefið mér. Gjörði þér svo vel faðir góður og skrifið Sm. Pétri í Görðum til og þakkið honum fyrir mig, hann hefur oft gjört bön mína fyrir utan það sem ég sagði yður í haust að hann hefði gefið mér. Guð láti það öngvum þeim ólaunað sem mér gjöra gott. Mikið þykir mér fyrir að selja skepnurnar mínar. Ég hef og fengið nokkurn veginn vísa von um að mega behalda þessu nema aðrir mínir skuldunautar komi og krefji mig þá það verður opinbert og fæ ég þá Grænedigt? Við Sr Erlend Hannesson, því hann hefur missst Brennistaði sem hann setti í Cation. Enginn kaupmanna hefur neitt fengið svo þeir eiga rétt til þess sem til fæst? Ef þeir vilja hart að ganga. Þó vona ég að guð gefi mér að þeir gjöri það ekki og síst lifandi skepnurnar hving? Mindar? við að búa. Ég man nú ekki hvað ég á að skrifa meira í þetta sinn, nema að biðja yður að fyrir gefa klór þetta. Guð minn góður styrki og hjálpi yður í yðar aldúrdóm og gefi það best sem síðast er. Þess óskar yðar elskandi dóttir Guðrún Skúladóttir. Ps. Fátt er það sem fulltreysta má. Nér er hér Skieving sviptur? suður að Innra-Hólmi og kom hér ekki, sem mér hafði þó skriflega lofað og ei veit ég neitt víst hvernig fæ látið eða ekki og b'íður það nú svo þar til linnir að láta núveinin að koma þessum?

²⁰¹ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

²⁰² Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

til sýslumanns Guðmundar og biðja hann fyrir ... ævinlega blessaðir og sælir í guði.

Fortegnelse.²⁰³ Enken Mad.m Guðrún Skule datter efter ordre fra amtet af 30. Julii d. a. ad beværke af Sal Sysselmand Arnorssens Stervboe, efter den fortegnelse og værkning som den over den 16. October 1790 er affattet og for saa vidt de samme effecter er nu in Natura i Servboet fore finnes: Í fríðu, í silfri, í bókum, í búshlutum, ellssgögn, smíðja og smíðató, reiðskapur og amboð, í rúmfatnaði, í skipum. Summa 225 Rdl. 95. Sýsslumaður F. Jónsen Elliðast. 17. Sept. 1792.

Uppboðsbréf sömu ekkju, som til henne av sal. Sysselmand Jón Arnórssnes stervboe er udlaveret. Sama datum.²⁰⁴

Oddný:

Oddný átti síra Hallgrím Jónsson í Görðum á Akranesi

Minnisblað yfir það sem Oddný Skúladóttir færir burt með sér sem eína eign frá föður sínum í Viðey ár 1782.²⁰⁵ Fatnaður, úti klæðis hempa með rósa flauels borða lögð. Flauels treyja með egta vírs knipplingum lögð. Hárrauð klæðis föt lögð með svörtum silki knipplingum. Blátt upphluts pils með rósa flayels upphlut lagður með egta vírs knipplingum. Smá vaðmáls hempa með flosvirki. Klæðis treyja lögð með svörtum fløyels borða. Græn ullar damasks föt með svörtum borðum. Vaðmáls hempa gömul með flosverki. Markaus? Treyja með rauðum flauels borða. Blá klæðis föt með grænum knipplingum. Grænt upphluts pils með pnæðis? Upphlut. En nú gömul vaðmáls hempa með flosverki. Klæðis treyja með rauðum borðum. Þrikk einskeftu föt. Höttur með plussi, Gull og silfur. Rúmföt. Vantar omtrent til þess sem hinar dætur mínar notið hafa omtrent 170 Ríxdl virði í þægilegum aurum. Viðey den 3. Júlí 1782.

Halldóra: átti Hallgrím lækni Bachmann.

sú sem Benedikt vildi að Skúli kvæntist er varla Elín, fædd 1720, því að hún er max tólf ára þegar Skúli er hjá honum.²⁰⁶ Frekar Sigríður Benediktsdóttir, óg. en átti launson *Hallgrím Bachmann* með Jóni stúdent Þorgrímssyni. Ólst upp hjá móðurbróður sínum, Jóni sýslumanni Benediktssyni í Rauðuskriðu. Í Hólaskóla en varð ekki stúdent, mun hafa farið til Kh. 1759. Komst í riddaralífvörð konungs, kom heim 1763, lærði læknisfræði hjá Bjarna landlækni Pálssyni, fór utan með honum 1765 og fullkomnaði sig betur í læknisfræði, kom aftur 1766, tók próf hjá Bjarna 1767. Skipaður fjórðungslæknir í syðra umdæmi Vestfirðingafjórðungs 26. júní 1767, eitt ár að Staðarfelli, á Reykhólum - 1773, þá í Bjarnarhöfn til æviloka 1811. rausnarmaður, skörulegur og harðfengur, átti þjark við suma, einkum síra sæmund Maagnússon Holm. Kona 1769 halldóra f. 1750 d. 1821 Skúladóttir landfógeta. Börn síra Jón Bachmann að Klausturhólum, Árni varð sykursuðusveinn erlendis. Kristín f. k. Ólafs fjórðungslæknis Brynjólfssonar.

Á meðal barna þeirra voru [Jón Skúlason](#) aðstoðarlandfógeti og Rannveig, kona [Bjarna Pálssonar](#) landlæknis.

²⁰³ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

²⁰⁴ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

²⁰⁵ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

²⁰⁶ Íslenskar æviskrár.

Jón aðstoðarlandfógeti:²⁰⁷ *Guðrún eldri* átti Jón sýslumann Snorrason í Hegranesþingi, *Björn skipasmiður* í Kh., *Rannveig* átti Bjarna landlækni Pálsson, *Guðrún yngri* átti Jón sýslumann Arnórsson í Snæfellsnessýslu, *Oddný* átti síra Hallgrím Jónsson í Görðum á Akranesi

Guðrún: hvor? yngri eða eldri?

Fyrsta konan sem átti hlutabréf var Guðrún dóttir Skúla fógeta.²⁰⁸ Svo ég taki frúarvinkilinn á þetta. Fékk það sem heimanfylgju þegar hún giftist. Krökkt er af sætum fróðleiksmolum og söðullinn sem hún reið á sinn kvenveg sitjandi kvenveg ... er til.

hlýhugur hennar til Innréttinganna og einlæg sannfæring um ágæti þeirra og sár vonbrigði í bréfi hennar til Sveins Pálssonar landlæknir frá 1790:²⁰⁹ „Nú er loksins búið að eyðileggja fabriquna í Reykjavík og það er nú fyrir nærverandi tíð mitt mesta mótlæti. Margur saknar hennar hér eftir þó lítið þætti til hennar koma meðan hún stóð ...“

Brjóstagjöf:

heyrði til undantekninga þegar komið var fram á 17. og 18. öld.²¹⁰ á 18. öld mun hafa látið nærri að eitt af hverjum þremur börnum hafi dáið á fyrsta ári.

Eignir Skúla:

Kaupbréf Halldórs Bjarnasonar fyrir 32 hundr. í Rauðalæk með 4. kúg. af hr. landfógetanum Skúla Magnússyni vegna sín og Jóns helgasonar fyrir 160 rixd. specie, dat. 8. Septembris 1751.²¹¹

Kerfið:

réttarfar og refsilöggjöf:

upplýsingin reyndi að gera refsilög og framkvæmd að virku þjóðfélagsafla.²¹² 1750-1840 er býsna róstusamt í löggjöf ekki síst á sviði refsiréttar og sakamálaréttarfars. / 63 refsingar miðalda snúast um hefnd og viðvörun. Líkamlegar refsingar voru taldar vænlegastar til árangurs. Upplýsingin gagnrýnir þetta, út frá náttúruréttarhugmyndum 17. og 18. aldar og kenningunni um þjóðfélagssáttmálann. Ríkisvaldið nú talið komið frá þegnunum og ber að hafa hagsmuni þegnanna að leiðarljósi. Einstaklingurinn hefur ákveðin réttindi og því þurfti að setja refsingum ríkisvaldsins skörður. Upplýsingin þrengdi hugtakið afbrot og þar með fækkaði refsingum. trúarleg brot og siðferðileg úreltust. krafa um skýr lög svo þegar vissu hvar mörkin lægju og afturvirk refsilög því bönnuð. Engum mátti refsa án dóms og laga. / 64 töldu refsivist og þrælkunarvinnu betri en hýðingar, aflimanir og aðrar limlestingar. dauðarefsingu hafnað, talið að yfirvöld hefðu ei siðferðilegan rétt til að taka líf manna. Helstu hugmyndasmiðir Frakkarnir Voltaire og Montesquieu ásamt Ítölunum Beccaria og Filangieri. Undir lok 18. aldar varð bylting í sakamálarétti ýmissa Evrópuríkja, pyndingar að mestu úr sögunni, dauðarefsingum stórlega fækkað og dregið úr harðneskju í fangelsum, mjög dregið úr líkamlegum refsingum og refsivist algengari.

²⁰⁷ Íslenskar æviskrár.

²⁰⁸ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 22.

²⁰⁹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 174.

²¹⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 101.

²¹¹ *Alþingisbækur Íslands XIV*, 114.

²¹² Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 61, 63-64.

danskur refsiréttur hvíldi á 18. öld aðallega á dönsku lögum Kristjáns 5. frá 1683.²¹³ Í samanburði við refsilöggjöf ýmissa þjóða Evrópu á sama tíma var refsiréttur Dönsku laga tiltölulega mildur. / 67 Stampe og Colbiørnsen innleiddu upplýsingu refsiréttar í Danmörku á 18. öld. Dauðarefsing fyrir þjófnað var afnumin með tilskipun 27. apríl 1771. / 68 Þótt löggjafarvaldið hafi horfið til konungs með einveldishyllumunni 1662 hafði Alþingi engu að síður löggjafarvald með höndum fyrstu áratugina. lítið á Ísland sem sérstakt löggjafarsvæði, sem sést á því að hvorki Dönsku lögum nég Norsku lögum Kristjáns 5. var ætlað að gilda hér á landi. Dómstigin hér fjögur, sýslu-, lögpings- og yfiréttur hér og hæsti- í Dm. mátti auk þess skjóta til konungs og Kansellis og heimildum til þess fjölgaði á 18. öld. hélst til 1800 þegar áfrýjunardómarnir tveir á Þingvöllum sameinuðust í Landsyfirrétti í Reykjavík. 19. feb. 1734 sagði konungsbréf Norsku lög gilda í þjófnaðar- og manndrápsmálum í stað Jónsbókar. Norsku lög greindu sundur smáþjófnað og stórþjófnað = búfé og góss tíu lóða silfurs virði eða meira. smáþjófnaður í fjórða sinn og stórþjófnaður í annað sinn = kagstrýking, brennimerking og þrældómur í járnum ævilangt. Dauðarefsingu hlutu aðeins þeir sem brutust úr járnum og gerðu sig seka um þjófnað að nýju eða brutu upp læstar hirslur. Sektir ekki tíðkaðar / 68 Alþingisbækur sýna að farið var að beita þjófnaðarákvæðum Norsku laga nokkru áður en lögleidd hér, fyrsta dæmið 1727. 1745-1751 13 Íslendingar dæmdir til að kagstrýkjast, brennimerkjast og þræla ævilangt í járnum, um miðja 18. öld hafa Íslendingar að fullu gengist undir þjófnaðarákvæði Norsku laga í orði og verki.

manndráp og önnur ofbeldisverk: Norsku lög átti skv. 1734 kongsbréfi bara að gilda um þjófnað og manndráp, en dómur sýna að menn töldu að þau ættu líka að gilda um önnur ofbeldisverk.²¹⁴ Norsku lög líf fyrir líf og þeir aðrir sem viðriðnr morðið. önnur ofbeldisverk sektir eða batur sem venjulega runnu til brotþola. dómur Lögpingsréttarins fylgdu Norsku lögum fyrir 1734, 1708-1729 amk sjö menn af báðum kynjum líflátnir eftir þeim. Konur líka hálfhögg, áður gjarnan drekkt fyrir dulssakir. Frá 1734 - 1751 / 69 aðeins tveir teknir af lífi í skjóli norsku laga á Alþingi. **kynferðisbrot:** um miðja 18. öld enn Stóridómur meginlöggjöfin nánast í upprunalegri mynd. hálfhögg, drekking, hýðingar, sektir og brottvísun úr landshluta. Mikil refsiharka. ísl dómendur tregir til að beita þessum ákvæðum fyrstu áratugina eftir lögtöku hans 1563, þó ekki annað séð en um miðja 18. öld hafi menn verið farnir að hlíta ákvæðum hans samviskusamlega.

réttarfar sakamála: 2. maí 1732 skyldi fara eftir ákvæðum norsku laga um meðferð mála fyrir íslenskum dómstólum.²¹⁵ Jónsbók þá lögð niður að því leyti. Í Jónsbók ekki gerður greinarmunur á / 70 hvort sótt til refsingar eða til heimtu einkaréttarlegra krafna. Meginreglan sú að einstaklingar áttu sókn sakar. helstu sönnunargögn: aðildareidur sóknaraðila og hreinsunareidur varnaraðila, vitnisburður, mats- og skoðunargjörðir, játning skjöl og önnur sýnilega sönnunargögn. Þótt mörg ákvæði norsku laga varðandi réttarfar sakamála áttu illa við á Íslandi, tileinkuðu íslenskir dómur sér þau fljótt, t.d. ákvæðin um sönnun og sönnunargögn og jafnvel áður en til formlegrar lögleiðingar kom. *Helstu breytingar:* einn dómari í stað fjölskipaðra dómara. lögmenn dæma einir á Alþingi og lögréttumenn nú aðeins réttarvottar – ei lengur meðdómendur. Sýslumenn dæmdu yfirleitt einir í héraði, en kvöddu þó til átta meðdómendur í refsímálum þar sem líf eða æra manna var í húfi. Heimildir til að sanna mál með eidi takmarkaðar.

²¹³ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 65-68.

²¹⁴ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 68-69.

²¹⁵ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 69-70.

Saksóknarvaldið enn yfirleitt í höndum þess sem misgjört var við. skyldan að afla sannana hvíldi á honum. viðurkennd í raun reglan um að sönnunarbyrðin hvíli á sækjanda refsímálsins. engin skylda á dómara að hlutast til af sjálfsdáðum um rannsókn máls nema í undantekningartilfellum.

breytingar á ísl. refsilöggjöf 1750-:

ákvæði um þjófnað hert með tilskipun 19. nóv. 1751.²¹⁶ þurfti aðeins smáþjófnað annað sinn eða stórþjófnað fyrsta sinn til að vera dæmdir til kagstrýkingar, brennimerkingar og ævilangrar þrælkun. Allur þakinn. rökin sú að kagstrýktir og brennimerktir gætu hvort er eð ekki brauðfætt sig heldur flökkuðu um landið til byrði og hættu. hallæri í landinu. / 71 hófst nú mikill straumur Íslendinga í þrælakistur Kaupmannahafnar. 1745-1758 43 Íslendingar þá leið. Flestir dómar 1755-1757. Heimildir benda til þess að sumir dæmdir aðeins í héraði og þarir sendir með öllu ódæmdir. Kóngbréfi 14. apríl 1759 er beint gegn þessu. Mælst svo fyrir að dómum um æviþrælkun skyldi skotið til danska Kansellisins áður en framkvæmdir. Hið íslenska tugthús stofnað 1761 til að létta af þrælakistu Hafnar.

Bænaskrá sýslumanna 1758: þeir væla um að fá aftur dauðarefsingar, kostnaður, upphald frá héraði til alþingis, Kaupmenn fóru að heimta gjald fyrir flutninginn svo að sýslumenn spyrntu við fótum og sendur bænaskrána. Stampe aðalrátunautur fékk til umsagnar, samdi greinargerð: sagði að flestir þjófnaðir á Íslandi framdir í neyð og vísaði til neyðarréttar, *jus Supremae necessitatis*. ekki refsileysi, en aldrei mætti refsa af mikill hörku fyrir slíkt brot. Taldi ófært að mæla með tillögum sýslumanna. Sagðist hafa sannspurt að fólki á Íslandi væri gert að sæta hörðum refsingum ódæmdu. Verksvið sýslumanna taldi hann of víðfeðmt og varasamt að sömu menn hefðu sakeyri á leigu og drægu brotafólk fyrir tóm. **Hegningarhús,** hegningarhús, hegningarhús, sagði Stampe, það myndi létta af kostnaði sýslumannaog spara flutning til Danmerkur. Hér gætir áhrifa upplýsingar, a.m.k. náttúruréttar.

með tilskipun 27. apríl 1771 *dauðarefsingar fyrir þjófnað afnumdar* í Danmörku.²¹⁷ Fyrir einfaldan þjófnað í fyrsta sinn tveggja mánaða til tveggja ára tugthúserfiði. taka mið af aldri, uppeldi, fyrra líferni, aðstæðum, aðdraganda, hvort áðu sekur og frá hverjum stolið. ekki einfaldur þjófnaður var nú: stuldur á búpeningi í haga, innbrot og stuldur frá skipbrotsmönnum og annar sérstaklega ámælisverður þjófnaður, aðeins í slíkum tilfellum líkamlegar hegningar heimiliáðar, kagstrýkja skyldi þá og láta erfiða í járnum æfilangt.

um miðja 18. öld gætir tilhneigingar til að herða refsingar við vissum tegundum manndrápa.²¹⁸ upplýsingartengsl 18. des. 1767: kvað á um refsingu þeirra er sökum eigin vansældar frömdu morð í þeim tilgangi að hljóta dauðadóm (ÞV maður mátti jú ekki taka eigið líf!) treina átti líf slíkra og baka sem mestar mögulega þjáníngar þangað til þeir geispuðu golunni. skynsamlegra þótt grimmara ... / 75 *Kynferðisbrot:* á síðari hluta 18. aldar fer fyrstu einkennanna sem bera ættarmót hinna nýju viðhorfa að gæta í lagaákvæðum sem snertu kynlíf. 27. feb. 1770, 3. apríl 1771 og 14. des. 1775 nokkrar breytingar varðandi forboðna liði skyldra eða tengdra til hjónabands, og í öðrum tilfellum mætti veita leyfi. nokkur erindi send til Íslands varðandi hórdómsbrot flest um túlkun einstakra ákvæða Stóradóms. flest um frillulífi, algengustu tegund afbrota kynferðislegra. 3. júní 1746 tilskipiun gert ráð fyrir að þeir sem í fimmta sinn frillulífis sendir í refsivist til Danmerkur / 76 fyrsta heimiild til að dæma í refsivist fyrir skírlífis- og sifskaparbrot í íslenskum

²¹⁶ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálu*, 70-71.

²¹⁷ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálu*, 72.

²¹⁸ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálu*, 74-76.

lögum. Tilskipun 8. júní 1767 er opinber aflausn fyrirlegorðssakir afnumin, þess í stað varðhald upp á vatn og brauð í átta daga, sem má leysa sig undan með greiðslu sektar. Ekki leidd í lög þó fyrir en 1770. 1772 bara sekt, ekki varðhald. Í Styruensee slökun tilskipun 13. júní 1771 refsingar fyrir frillulífi afnumdar! en æ numið úr gildi 27. feb. 1772. sögðu að siðferðisástandið meðal almúga færi mjög versnandi. ekki einu sinni birt uppi á Íslandi þegar hún var afnumin! dönskum yfirvöldum hefur þótt Struensee ganga of langt í frjálsræðisátt. sektir færðu líka yfirvöldum tekjur, sýslumenn með sakeyrinn á leigu, hefðu orðið af drjúgri tekjulind! En, með bréfi 16. feb. 1787 voru sektir fyrir frillulífsbrot afnumdar.

réttarframkvæmd kynferðisbrota: Í sextán / 77 kansellíbréfum 1745-1798 kveðið á um mildun eða niðurfellingu dæmdrar refsginar fyrir kynferðisbrot, varðhald oftast í átta dag upp á vatn og brauð í staðinn.²¹⁹ í sumum dauðadómi breytt í ævilanga refsivist, sbr. kóningsbréf 28. maí 1735. gjarna vísað til afkomu fólks. 1773 átti að láta Magnús Einarsson úr Mýrasýslu missa höfuðið fyrir hórdóm 78 ára gamlan, mildað og látinn sæta átta daga varðhaldi upp á vatn og brauð. í öðru bréfi tekið tillit til aldurs unglingsstúlku sem hrasað hafði, 26. febr. bréf 1751. í stað tólf vandarhögga varðhald í átta daga. nefnt að hýðingin gæti valdið svo ungri menneskju varanlegu tjóni. Greinilega var mönnum farið að ofbjóða harka Stóradóms nokkru áður en hróflað var við ákvæðum hans að ráði.

meðferð sakamála: í norsku lögum ei gerður greinarmunur á opinberum málum og einkamálum.²²⁰ 21. maí 1751 mælt svo fyrir að dómari eða yfirvöld á viðkomandi stað tækju brotamál í sínar hendur, rannsökuðu þau og öfluðu gagna um málið, yfirheyrðu og leituðu að vitundarmönnum eða samsekum, skipa sækjanda og verjanda, sem einnig áttu að taka þátt í rannsókn málsins. 1796 svo skilið milli einka og obinberra mála.

Áhrif upplýsingar í íslenskri réttarlöggjöf: eftir miðja 18. öld en ekki vart frumkvæðis Íslendinga sjálfra í því efni.²²¹ andæfa ekki heldur hinum nýju straumum á hugsjónlegum eða fræðilegum forsendum, heldur efnahagslegum eða fjárhagslegum, sbr. bænaskrá sýslumanna 1758. / 90 skýrasta dæmið á 18. öld um áhrif upplýsingar á þessu sviði er þjófnadarákvæði 20. febr. 1789 og réttarframkvæmd á sviði kynferðisbrota með náðunum og mildunum.

ríkisvald nær seint að festa klær til sveita í Dm og Íslandi:

er miðaldir liðu út reyndi ríkisvaldið um Evrópu alla að leggja reglu sína yfir og á samfélögin.²²² Reynt að halda einveldinu fram gegn þingum, borgurum og valdamönnum í héraði. Sprakk að lokum í frönsku byltingunni og uppreisn austurískra Niðurlanda, sem var stjórnað frá Vín. / 22 í Danmörku og í Slésvík-Holstein var sterkur aðall, greifar og barónar. Miðstjórnin notaði þá til að heimta inn skatta og skrá menn í herinn. Þannig sá ríkið sig nauðbeygt til að halda heilmiklu valdi eftir í héraði. Svipað í borgum, einveldið aldrei algjört. Fyrst með nýju lagaverki 1780-1800 fengu embættismenn á vegum ríkisins völd á landsbyggðinni. Miðstýringin þá fyrst fullkomnuð. / 23 embættismannavöld fyrr í Noregi

²¹⁹ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 76-77.

²²⁰ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 78.

²²¹ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 84, 90.

²²² Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 13, 22-23.

úrbæturnar og stjórnarsýslubreytingarnar ekki bornar fram af kameralískri trú á forsjárskyldur ríkisins.²²³ Miklu fremur hugsunarháttur frumliberalismans um að ríkið ætti að leysa atvinnuvegina úr fjötrum. landsnefndin þó kameralistísk.

eigendur jarða á Íslandi:

Björn Lárusson 1967: 1695 voru 95-96% bænda leiguliðar.²²⁴ Ríkið átti 48% (kóngur 16% og kirkja 32%) og 52% jarða voru í einkaeigu. Nokkuð misjafnt eftir landshlutum: á Vestfjörðum 1710 bjuggu 7,2% bænda á eigin jörð en í S-Þingeyjasýslu 1703 voru bara 8 bændur af 340 eigin herrar.

upplýst einveldi?:

hið náttúrulega fyrirmyndarsamfélag, frönsku fýsíookratarnir eða búauðgismennirnir.²²⁵ á þýska menningarsvæðinu sem Norðurlönd falla undir ríkti aftur á móti, kenning um hvernig hinn skynsami fursti skyldi stjórna löndum sínum. náði fullkomnun á 18. öld með samtvinnun fyrri kenninga og upplýsingarhugmynda. / 45 ekki gagnrýnin skynsemi í Danaveldi eins og Austurríki, sem misheppnaðist. Hér virðing fyrir hefðum og lögbundnum forréttindum = ríkjandi þjóðfélagsgerð. Því ekki upplýst einveldi í Danaveldi, þó kameralísk viðhorf til ríkisins. / 47 um 1600 komu í Danmörku stað lénsherra stiftamtmennt og undirmenn þeirra, amtmennirnir. Hér við dauða síðasta lénsherrans, Henriks Bjelkes 1683 settur stiptamtmaður yfir landið. fógæti lénsherrans á Bessatstöðum leystur af hólmi af konunglegum embættismanni, landfógæta sem skyldi hafa með höndum vöslu jarðabókarsjóis; þ.e. annast innheimtur á tekjum konungs á Íslandi og sjá um að reiða af höndum útgjöld krúnunnar í landinu. Svo 1688 skipaður amtmaður yfir Íslandi. Þá formlega komin sama stjórnskipun á hér og í Danmörku, ekki að fullu að innihaldi því landfógæti ei með föst árslaun heldur 1691 gerir hann samning um innheimtuna, rétt sin og lénsherra fyrir á tíð.

Stiftamtmanntilinn virðist innihaldslítið þrjá þegar hann var hengdur á 5 ára gamlan U. Chr. Gyldenlöve d. 1719.²²⁶ En við upphaf 18. aldar nánara samband Íslendinga og ríkisstjórnarinnar að hefjast. Ferð Lauritz Gottrups lögmans til Kaupmannahafnar, umræða um framtíð Íslands og stjórnun þess hófst. Skrásetningin á jarðabók Árna og Páls var stórvirki í stjórnarsýslu, en engar beinar að gerðir fylgdu í kjölfarið. Árni Magg náði aldrei að fullgera hana og eftir dauða hans féll hún í gleysku. Um 1720 endanlegur sigur hins nýja stjórnarfars. Heimsókn stiftamtmanntil landsins tákni um nærveru miðstjórnarvaldsins, þótt hann lægi í fleti sínu yfirkominn af gigtarkasti meginhluta dvalar sinnar hér. Niels Fuhrmann kom 1718 og virðist hafa verið framkvæmdasamur og áhrifamikill, hafði burði til að hemja sjálfstjórnartilhneigingar íslenskra embættismanna.

Sýslumenn hrindu ákvörðunum miðstjórnarninnar í framkvæmd í umdæmum sínum. Skyldur þeirra enn að mestu ákvarðaðar af Jónsbókarlögum og ýmsum seinni tíma tilskipunum.²²⁷ Nú tvær aðgerðir er binda þá hinu nýja kerfi: einir gerðir að dómurum í flestum tegundum dómsmála á fyrsta dómstigi. dómskipunarákvæði norsku laga 1718, 1720 og 1732. byrjað að gefa út erindisbréf / 48 fyrir sýslumenn. þeir töldust konunglegir embættismenn í hinu nýja stjórnarsýslukerfi, undirmenn amtmans og landfógæta. verksviðið víkkaði er leið á 18. öldina, ef marka má erindisbréf. ábyrgir fyrir úrbótum í efnahagsmálum sem

²²³ Gustafsson, Harald: „Stjórnarsýsla,“ 52.

²²⁴ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 27.

²²⁵ Gustafsson, Harald: „Stjórnarsýsla,“ 44-45, 47.

²²⁶ Gustafsson, Harald: „Stjórnarsýsla,“ 47.

²²⁷ Gustafsson, Harald: „Stjórnarsýsla,“ 47-48.

ráðist í eftir miðja öldina, nánaar um skyldur við embættisfærsluna, tilhögun skjalasafna t.d. Raunverulegt umbótatímabil byrjaði þó fyrst á fimmundi með Innréttungunum undir stjórn Skúla að mestu leyti. Sveigt á braut ríkisafskipta og verulegum fjármunum varið til að þróa atvinnuvegi landsmanna. engin ný embætti nema skammlíft eins árs embætti eftirlitsmanns fiskveiða 1762-1763. Þó sú breyting að *eftir Skúla íslenskir landfógetar og eftir Magnús Gíslason 1752 amtmaður þau embætti orðin íslensk.*

Sýslumenn 1781 þeim falið dómsvald í ýmsum smærri málum sem ekki var unnt að áfrýja.²²⁸ 1789 hreppstjórar skyldaðir til að færa bókhald yfir fjármál sveitarfélaga í samvinnu við presta. Hreppsþækur bötnuðu, amk fjölgar varðveittum.

Stiftamtmanns embættið í brennidepli 1768. Í raun og veru var amtmaðurinn á Bessastöðum landstjóri Íslands. rætt um að leggja stiftamtmemb niður, en niðurstaðan að senda hann til Bessastaða 1770.²²⁹ Þá komk norðumaðurinn L. Al Thodal. Tók í raun við taumunum af amtmanni. var einnig amtmaður Sunnan og vestan en amtmaður hélt N og austuramtinu. Árið 1783 vesturhluti landsins gerður að sérstöku amti og þá *þrír háttsettir fulltrúar miðstjórnarinnar í landinu.* Thodal kom með landsnefndina. / 50 nú mátti fara í kringum einokun á upplýsingamiðlun sem íslenskir embættismenn höfðu lengi getað við haldið.

kerfið varðandi Ísland í Dm: stjórnin var undir *Rentukammeri.*²³⁰ annaðist innheimtur á tekjum krúnunnar og úgreiðslu á útgjöldum hennar, þar í norsk/íslensku deildinni flest erindi varðandi Ísland tekin til meðferðar. Ákvarðanir formlega af konunginum, en afar sjaldgæft að íslensk málefni hefðu teljandi þýðingu fyrir ráðamenn ríkisins. Kongur eða þeir sem stjórnðu í hans nafni fylgdu tillögum ráðamanna Rentukammers. Á stuttum valdatíma Struensees 1771 Rentukammer leyst upp og íslensk málefni höfnuðu í deild stjórnardeildar fjármála sem var kölluð *Norska skrifstofan.* 1773 yfir í *Tollkammerið* og þar opnuð skrifstofa er annaðist íslensk, færeysk og grænensk málefni. Jón Eiríksson fyrrum prófesor í lögum við akademíu í Sórey fyrstur Íslendinga skipaður í slíka valdastöðu, frá 1771 til dauðadags Íslandssérfræðingur miðstjórnarinnar. Nú séð til þess sýslumenn hefðu lokið embættisprófi í lögum. Vaxandi þekking hér eftir, að hluta vegna stiftamt hér og þjóðernis Eiríkssonar. 1774 þegar stjórnin tók yfir Íslandsverslunina var hún heldur betur koimin á kaf, yfirtók gjaldþrota Almenna verslunarfélagið. Tilraunir gerðar, akupmennlátir búa hér árið um kring og tilraunir með fisksöltun og veiðar á skútum. Fríverslunin 1787 mestu umskipti áttunnar. Stjórnarbylting í Dm 1784 færði nýja menn á valdastóla, áhrifin komu fram í frjálslyndari atvinnumálastefnu.

enn frumstætt kerfi hér að því leyti að fast launakerfi skorti, sýslumenn leigðu skatttekjur.²³¹ samskiptaleiðir framan af ómótaðar er Rentukammer gat sent beint til sýslumann, gleymt að geina amtm eða stiftamt frá efni þeirra. Hreppstjórar launalausir, en skattfrjálsir eins og embættismennirnir. / 59 árið 1809 enn mjög einföld stjórnsýsla að uppbyggingum með mörgum fornfálegum einkennum, eins og t.d. að skattheimta var seld sýslumönnum á leigu.

tilraunir til viðreisnar Íslands:

²²⁸ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 50.

²²⁹ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 49-50.

²³⁰ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 50.

²³¹ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 52, 59.

1700: Alþingi sumarið 1700 (ÞV í aldamótastuði) samlades ambetsmannen kring en supplik, skrifuðu embættismenn *bænaskrá*, sem ýtti rannsóknum á högum landsins úr vör.²³² *Verslunartaxti 1702* og *jarðabók Árna og Páls*. Framfarahugurinn dofnaði fljótt, vegna ósættis íslenskra embættismanna. Lægð lengi, þó gert *strandkort af landinu* á tvístinum = þriðja áratug 17. aldar. Frá 1733 voru sýslumenn skyldaðir til að hafa eftirlit með varningi kaupmanna og þar með voru þeir dregnir inn í þannig deilur. Í skjóli hins píetíska Kristján VI lenti áhuginn á sviði *andlegheitanna*. *Ludvig Harboe* 1741-1745. Ferming 1741, húsaginn 1746 og tilskipun um biskupana. (miðaldaleifar valds) skólarnir fengu líka reglugerðir og skipt þar um siði. 1744 **Videnskabernes Selskab** og fyrir áhuga þess *Ludvig Horrebow* sendur, allt að því í refsingarskyni fyrir vafasama embættisfærslu. Hann skrifaði áhugaverða bók um landið og kostina í stöðunni varðandi viðreisn þess.

Ljóst af 60 þús rdl styrk Skúla til Innréttunganna að Skúli var í náðinn hjá Friðriki V og A G Moltke greifa.²³³ restin afleiðingar landsnefndar ...

Landsnefndin 1770 og síðari:

/ 99, mikið lagastarf fylgdi í kjölfarið, sett amk tíu lög 1772-1780.²³⁴ útrýming kláðans, nýbýli, þúfna, verslaxti / 100 strandmælingar og hafna, póstgöngur, vegalög og saltgerð. Bera afar landföðurlegt yfirbragð, því tekið fram hve mikið skulið unnið á ann á heimili ár hvert, umbun, refsing, allt nákæmvlega útfært. líka útgerð á vegum kverslunar, reynt að kenna að smíða fiskibáta með Sunnærarlaginu norska en reyndust þungir í vöfum, sem oftast ei hugað að staðháttum. árnagursleysi rakið til móðuharðindanna og harðinda fyrir móðu. Levetzow reit bréf 1785 og skipaði sýslum í Samti að sekta þá er vanrækt hefðu jarðabætur, þá lagði Vigsúf sýsl Þórarinsson fram rentukammersbréf 31. jan 1784 sem leysti umboðsmann konungsjarða í Kjörsarsýslu undan skyldum við garðhleðslu meðan harðingdin stæðu, þannig að hneig um sjálf sig. en Halldóri Jakobssyni sýslumanni í STrandasýslu tókst furðuvel að láta garða, eins á Norðurlandi

/ 101, þessi lagasetning nýng á síðari öldum, sýndi vel umbótavilja stjórnvalda.²³⁵ Einnig rannsóknarferðir og útgáfa bæklinga, dreifing ókeypis líka á verkfærum og verðlaun. Landsnefndar framtakið sýnir að kameralisminn búinn að festa sig vel í sessi, að ógleymdum Jóni eiríkssyni, útgáfu ritst þerirra Páls Vídalíns. Einnig áfall talna um fólksfjölda

/ 53 ... maí 1770: .²³⁶ Landsnefndin. nú á úthallandi vetri skipaði konungur nefnd ... þeim heimilað er einhverjar tillögur hafa fram að færa um málefni landsins eða vilja hreyfa kvörtunum að snúa sér til nefndarinnar. Verða konungsboð um þetta efni birt á öllum manntalsþingum og lesin við kirkjur. á að rannsaka orsakir þess að fólki hefur fækkað í landinu á þessari öld, leita úrræða, íhuga skiptingu jarða og fjölgun þurrabúða, byggingu eyðibýla og stofnun nýbýla, kynna sér heilbrigðisástandið og hugleiða umbætur, fjölgun lækna og ljósmæðra. fleiri í ver, koma á síldveiðum og glæða laxveiði og silungsveiði í ám og vötnum. leita hafna þar sem skip geta haft vetrarlægi og rannsaka hvaða hafnir séu fallnat til viðkomu ef strandferðir verða teknar upp. jarðyrkja og búfjárrækt. / 54 stöðva fjársýkina og útrýma henni heimtar af landfógeta skýrslu um allar jarðeignir konungs og tekjur af

²³² Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 29.

²³³ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 30.

²³⁴ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

²³⁵ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

²³⁶ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

þeim og íhuga hvort ekki hagfelld að þær seldar bændum, jafnvel þótt veita þyrfti þeim stuðning til jarðakaupanna, frekar umbætur ef eiga starfsemi verksmiðjanna, ráð til að kenna handiðnir / 55 okt. **1770** landsnefndin hefur vetursetu á Arnarhólivinnur þar úr skýrslum, bænarskjölum álitsgerðum embættismann alndsins og gögnum sem öfluðu sjálfir á ferðalögum sínum í sumar. bréf og skjöl drífa að nefndinni jafnvel vinnuhjú.

1773 / 85 sérstök stjórnardeild stofnuð til að fjalla um um málin sem nefndin hefur borið fram.²³⁷ Jóni Eiríkssyni falin forstaða, deildin fær til meðferðar fleiri málefni Íslands, auk færeyskra og grænleuskra málefna. Framfarasjóður Íslands stofnaður fyrir sektarfé það sem Almenna verslunarfélaginu var gert að greiða vegna vörusvika árið 1768. 4400 dalir. Mjölbotasjóðurinn. kaupa frá og útsæði og verðlauna jarðabætur. verslunarmál, siglingamál, útvegsmál og búnaðarmál, heilbrigðismál og landvarnir. nefndin vill senda embættismannasyni til náms hjá kaupmönnum norðan fjalls í Noregi. flytja inn ómalaðkorn, vindmyllur eða handkvarnir, of dýrt að reisa vatnsmyllur þar eð til þeirra þarf tlasvedrt af timbri. / 86 útrýming fjárkláðans, herförin sem nú er hafin er gerð að ráðum nefndarinnar. flytja inn ull svo innréttungarnar geti starfað.

Thodal settur á Bessastaði.²³⁸ Kaupmenn látnir hafa vetursetu. 1776 nýr verslunartaxti og tilskipanir um landbúnað, pósti og vegagerð. Um svipað leyti hófst opinber umræða um landsmál. Jon Eiríksson gaf 1768 út handrit Páls Vídalín *Deo, regi, patriæ*. varð ekki minnst vegna umsagna kommenta Jóns stríðsrit um framfarir og frjálsa verslun. Hófu nú smárit um búnað og framfarir að streyma út, fjárbúskap, spuna, vefnað engjahirðu, sem sumum var deift ókeypis af stjórnvöldum. 1773 Hrappseyjarprent. / 31 1794 landsuppfræðingafélagið. Landsnefndin síðari 1785. Helsta afrek hennar að verslunin var gefin frjáls innan Danmerkur 1787.

kameralismi: Finni Jónssyni þótti norðmaðurinn Andreas Holt á alþingi 1770 upplýstur.²³⁹ ásamt Dananum Thomasi Windekildi, fyrrverandi íslandskaupmanni og lögmannni Færeyja, Íslendingnum Þorkeli Fjeldsted að safna upplýsingum til grundvallar fyrirhuguðu umbótastarfinu sem erindisbréf nefndarinnar lýsir. Þeir þrír ferðuðust um 1770-1771. Erindisbréf samið í Rentukammari, um landbúnað og fiskveiðar, byggja eyðijarðir, nýjar atvinnugreinar, fólksfjölgun. sala á konungsjörðum til leiguliða og skipting stórarjarða í fleiri smærri er í samræmi við landsnefnd fyrir Slésvík Holstein 1768. hækka skattstofn, og athuga tillögu ískúla um fríverslun. Alþjóðlegar hugmyndir, dönsk umbótapolítik og íslenskur veruleiki speglast í erindisbréfinu. / 54 skotrur á trausti til ísl. embættismanna: Thodal stiftamtmaður sendur 1770 til Íslands skyldi kanna hvort sýslumenn hefðu í frammi svik við skattheimtu. Í Khn hafði verið rætt um að setja norska og danska í sýslumannsembættin. Nefndin aðferð til að komast framhjá einokun embættismanna á upplýsingum. 87% þeirra sem settu sig bréflaga í samband við nefndina voru ekki úr hópi embættismanna. Nefndin hlynnt hvatungu til fjölgunar og framfara í landbúskap og þróun fiskveiða. Fríhöndlun og kaupstaðastofnun bíða betri tíma. Vildi ríkisstyrk til þeirra er settust að á eyðibýlum, betri heilsugæslu t.d. bólusetningu / 55 skurði, garða, bera á, rækta rótarávexti, nótaveiðar og þilskipauðgerð. Mæltu með refsingum og verðlaunum, sekta þá er ekki græfu tilskilda skurði! árangurinn varð fremur rýr. nýbyggingar og landbúnaðartilskipanir

²³⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

²³⁸ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 30-31.

²³⁹ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 53-55.

1776. Þó úrbótum í sjálarútvegi hrundið í framkvæmd á dögum konungsverslunar síðari án þess að um beint orsakasamband væri að ræða.

/ 55 Tillaga til Politi (ekki = lögga, lykilhugtak í kameralismanum = ráðstafanir til að auka velferð ríkisins og auðæfi) og landforordring - sem Þorkell Fjeldsted samdi með samþykki annarra nefndarmanna lagauppkast í 9. köflum með 215 lagagreinir.²⁴⁰ Prestar hafa ákveðið eftirlit með löggæslu, en sýslumenn bara ábyrgð - hreppstjórar skyldu launaðir af sektarfé og staða þeirra hafin til frekari virðingar með því að leyfa þeim að klæðast síðum frakka! Bannað að hafa hunda með til hámessu. 4 lögreglustjórar í landinu. kafli um hústukt hlýðni og uppeldi. tengdust blótsyrði í kirkju eða barnatukt hagþróun? augljóst í hugarheimi 18. aldar. húsbændur nánast algert vald yfir hjúum / 56 svipar til húsagatilsk. 1746 sem virðist ekki hafa veirð framfylgt á öllum sviðum. nýtt: lausamennska bönnuð. Allir þvingaðir í ársvistir. betl og flakk forboðið . þinghús byggð og þeim haldið við. hreppstjórar eftirlit með ásetningi, heyforðabúr, reglur um leigusamninga og leigufé nákvæmar. reglur um fiskveiðar, hlutaskipti, gjöld til landeigenda, samband formanns og háseta og bátseigenda og formanns. 8. kafli um lystisemdir svo sem brúðkaup og greftranir. almúgi ekki fleir brúðkaupsgestir en tólf og sekt einn Rdl fyrir hvern umfram gest til sveitarsjóðs. 9. kafli löggæsla lagaleg hlið hennar, lögregluréttarhöld, hreppsstjórar dæma fyrir minnstu brot. sekt, gapastokkur og tréhestur, klovvega bundinn yfir oddhvassan trjábút með tíu punda lóð við hvorn fót.

Fjeldsted ekki einungis úr bókum, fjöldi bréfa almennings til nefndarinnar.²⁴¹ um leigukúgildi t. d. hagsmunir almúga. bannað að taka leigu fyrir dautt fé og eigandanum bar að greiða tíund af fénu. embættismönnum bannað að eiga fleiri en 3 báta, þeir tóku til sín háseta. umfjöllun um hina miklu álitsgerð Landsnefndarinnar lá niðri árum saman, sakir líklega hinnar póitísku óvissu í kjölfar falls Struensees í janúar 1772. Fyrst 1776-1777 farið að ræða tillöguna um lögreglutilskipun. Í millitíð sérstakar reglugerðir um landbúnað og vegagerð 1776. Thodal stiftamtmaður lét átta embættismenn semja greinargerð um uppkastið. ósammála tillögum um hreppstjórana. / 58 þeir ósammála því sem gagnaðist alþýðu en gekk á þeirra rétt, t. d. laun hjúa skv. uppkastinu allt of há. Embættismenn tóku svo eindregna afstsöðu með jarðeigendum því að þeir tilheyrðu sömu stétt eða sköruðust mikið. ekkert gerðist í málinu! Jú, lýsti sér í sérstakri löggjöf gegn lausamennsku 1783. og hreppstjórar 1781 tengdir stjórnkerfinu sem undirmenn sýslumanna, þó sýslumenn einir kveða upp óáfrýjanlega dóma í minni málum. Guldbersstjórn kom til valda, vinsamleg gösseigendum / 59 enga róttæka framfarapólitík takk. andstaða íslenskra embættismanna samt fyrst og fremst. 1779 skrifaði Jón Eiríksson Hannesi Finnssyni um málið reglugerðin yrði ekki lögleidd, þar sem hún yrði ekki annað en dauður bókstefur eins og húsagatilskipunin frá 1746. Örlög hinnar stórkostlegu kameralísku draumsýnar ráðin. Hún stofnaði ríkjandi samfélagsgerð á Íslandi í voða með því að styrkja stöðu bænda gagnvart jarðeigendum og stöðu hreppstjóra gagnvart sýslumönnum. embættismenn drápu og Kaupmannahöfn beygði sig. / 60 einungis breytingin um dómssvald sýslumanna í héraði og að landsyfirrættur starfaði árið um kring héldust einungis til frambúðar.

Samtímamenn Skúla:

Eggert Ólafsson:

²⁴⁰ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 55-56.

²⁴¹ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 57-60.

1766 37 viðhafnarmesta brúðkaup á Íslandi á seinni öldum.²⁴² Eggert gengur að eiga Ingibjörgu Guðmundsdóttur frá Ingjaldshóli. stóð marga daga, boðsgestir nálega eitt hundrað auk fólks af næstu bæjum fylgt fornlegum viðhafnarsíðum. sérstök búð hlaðin og tjölduð í Reykholti. Skúli ekki talinn meðal gesta en Bjarni Pálsson landlæknir og fólk hans. / 41 1768 júní á leið frá Sauðlauksdal á bújörð sína með konu og þjónustufólk Eggert varalögmaður Ólafsson drukknar á Breiðafirði. Sat í vetur hjá séra Birni Halldórssyni mági sínum, en hafði reist bú á Hofstöðum í Miklaholtshreppi og húsað þar stórmannlega. fengið stærsta áttæring undan jökli til að sækja sig

Jón konferensráð Eiríksson: = blóm Íslendinga

Fremur mátti Skúli hamingjumaður kallast. Framan af aldrinum lék alt í lyndi fyrir honum; hann átti sér vísa vináttu og aðstoð stjórnarinnar svo að segja í hverjum hlut, enda átti hann hauk í horni, sem um munaði, þar Jón Eiríksson var, er Skúli nefndi blóm Íslendinga. Var með þeim alúðarvinátta og mætti Skúli er hann frétti lát Jóns: „Þar gátu þeir farið með hann. Nú er úti um Ísland," og er það hið eina æðruorð er heyrst hefur til Skúla, Skúli fékk þó ekki síður en aðrir á því að kenna, Bað alt er í heiminum hverfult" og oft átti hann í mörgu andstætt efri hluta æfi sinnar. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)

/ 20, fæddur að Skálafelli í Suðursveit 31. ág. 1728.²⁴³ þar sem Skúli var sýsli. / 22, Harboe kynntist skólapiltum vel og rækilega þennan vetur í Skálholti, fékk svo miklar mætur á Jóni eiríkssyni vegna gáfna hans og dugnaðar að hann tók að sér og kostaði nám hans utanlands. Eggert Ólafsson var þar tveimur árum eldri, en betur á vegi staddur. / 23 Veturinn eftir, 1745-6 dvaldist Jón með Harboe í Danmörku og um vorið héldu þeir til Niðuróss, Harboe þar veitingu biskups 1744. / 25 próf í lögfræði 1758, prófessor við akademíið í sórey í tólf ár. þar í samvistum við ýmsa merka menna, Höegh-Guldberg sem um hreið mikill áhrifamaður, góð vinátta og skaut frama fram. boðið að gerast einkennari Friðriks erfðaprins 1764, afþakkaði / 27 dýpstu áhrifin, sem fastast knúðu Jón til að leggja alúð við sögu Íslands og málenfni forn og ný, stöfuðu frá Skúla Magnússyni, átrúnaðargoð framgjarnra Íslendinga á stúdentsárum Jóns. Skúli löngum ytra á vetrum þessi ár og námsenn sylktu sér um hann til gleðskapar. vinátta sem aldrei rofnaði Skúli dvaldist stundum tímum saman hjá Jóni úti í Sórey, Jón lét son sinn heita eftir honum f. 1768. / 28 Deo, regi, patriae órækur vottur um samband þeirra Skúla, ritaði í Sórey, ritgerð um sama efni eftir Pál Vídalín að stofni höfð, vakti mikla athygli, saga Innréttinganna rakin nokkuð fyrsta sinni.

/ 29, bein afskipti Jóns af Íslandsmálum hefjast 1779.²⁴⁴ Þáði ekki stiftamtmansembættið, en átti þátt í að ganga frá erindisbréfi landsnefndarinnar, kom og í hlut hans síðar að gagna frá ýmsum nýmælum til fullnustu í lagaformi. / 31 átti sæti í landsnefndinni síðari 1785 / 36 á heimleið frá vinnu 29. mars 1787 59 ára gamall sté út úr vagninum á Löngubru og steypiti sér útaf brúnni og í sjóinn áður en ökumaðurinn fékk nokkuð að ger. Högg á höfuðið svo að höfuðkúpan dalaðist, þótt næðist von bráðara upp úr vatninu. Skúli sagði: „Þar gátu þeir farið með hann. Það verður nú héðan af útgjört um Ísland.“ / 37 enginn íslenskur stjórnmalamaður jafn eindregið fylgi og samúð landa sinna, annar en Jón Sigurðsson / 40 nefndi lands 1785 átti í fimmtalagi að athuga um útvegum kverna til kornmölunar, þáttúr í tllögum Skúla miðaði að því að spara skipsrúm og forða skemmdum á kornmat er löngum vildi við brenna

²⁴² Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁴³ Þorkell Jóhannesson: Saga Íslendinga 7, .

²⁴⁴ Þorkell Jóhannesson: Saga Íslendinga 7, .

1768 / 45 Jón Eiríksson gefur út Rit um viðreisn Íslands. Meginuppistaðan tillögum Páls Vídalíns um síðustu aldamót.²⁴⁵ komið á hvalveiðum og selveiður að hætti annarra þjóða, flutt inn hreindýr og seldir úr landi hestar handa stríðsmönnum Danakonungs etc. kaupstað nýjungar í vinnubrögðum, prófessor Jón Eiríksson við Sóreyjarháskóla rit Páls Deo, Regi, Patriæ. auk þess margt fært til úr framfararitum annarra og drepíð á tilraunir til viðréttingar. Páll vildi fiskiskip og norskt fólk sem kynni til síldveiða og síldarverkunar, sjómannaskóli vöruskemmur með birgðum matvæla í hallærum. Páll vildi kaupstaðinn á Mýrum.

1787 / 186, 30. mars, Jón Eiríksson konferensráð látinn.²⁴⁶ Hann gekk fram af Löngubrú, varð brátt náð upp úr vatni en höfuðkúpa hans hafði laskast í fallinu svo að honum varð ekki bjargað. Var í rentukammerinu í gær að vanda, steig upp í vagn og ók heim á leið. Lét ökumanninn nema staðar á Löngubrú nær vestra landi. Steig út og gekk fram af brúnni áður en ökumaðurinn fékk að gert. Talið er að áhyggjur Jóns út af málefnum Íslands hafi lagst svo þungt

Jón Grunnvíkingur:

JS 526 4to Fremst í síðasta bögglinum er lúíð blað með titilinum Historiam ...

Vitam Skulonis magnæi.²⁴⁷ Bara eitt lúíð blað ... ekkert meira um Skúla þar.

Levetzow:

/ 68 stift embættið veitt honum 1785, þvert ofan í tillögur og vilja Jóns Eiríkssonar, sem vildi Ólaf Stefánsson.²⁴⁸ Fæddur 1754, af þýskum aðalsættum eins og margt stórmenna í Dm, framast í hirðmennsku frá unga aldri. sendur til Íslands 1779 með Þórði Thoroddi, að kynnhast högum og horfum. / 69 búvísinda Þórður sem stjórnin styrkti til náms í Svíþjóð. 1783 aftur sendur til Íslands með magnúsi syni Ólafs Stefánssonar að kynna sér afleiðingar Skaftárelda og aðstoða Thdal stifta í vandræðum þeim. til haust 1784. tók þátt í störfum landsnefndarinnar síðari. átyti þar frumvkæði að því að fytja biskupsstól og skóla til Rvíkur og um sölu st' solseignanna. var einna fremstur í flokki þeirra sem breyta vildu og bylta, aðrar tillögur hans svo sem brottflutningsmálið, niðurlagning alþingis og lögreglumálið (uppvakið frá fyrri nefndinni) fengu lítinn byr. á árum L hér 1785-1789 urðu stórfelldar breytingar á landshögum / 70 reyndi á hann, afnám einokunar í för með margháttað umstang, 1787 svo smíði dómkirkju í Reykjavík líka er stfít átti að annast. ötull og kappsamur og að mörgu rögg samlegt yfirvald. kom sér heldur illa við landsmenn, bráðlyndi og annar stórbokkaháatur. Magnús Steph hafði lag á honum. Levetzow og Hannes í rimmum, ofar á blaði þref úskurður kannzellís sem sagði jafnhátt skyldi rita. þoldi ekki heldur að dómkirkjuprestur sakaði vinnumann hans um helgidagsbrot / 71 róttækur. deilurnar við Skúla rammari, misklíðarefni meiri og Skúli ekki allra meðfæri.

/ 72 Levetzow sækir til sekta fyrir vanrækslu þúfnatilskipunar.²⁴⁹ / 73 í erindisbréfi boðið að gæta þess að boð og lög konungs í heiðri höfð, en einkum þessari. vígrús sýsli Þórarinsson í Brautarholti vísar í bréf frá sjálfu rentu 31. jan. 1784 er leysti umboðsmenn konungsjarða í Kjósarsýslu frá öllum skyldum um garðlag meðan harðindin haldis. Levetzow brá í brún, rentu staðfesti. greyið varð að afturkalla málatilbúnað og skila sektarfé sem búið að innheimta. ýmsir hentu gaman að og hann af mikla raun. spillti áliti hans enda bar fleira til.

²⁴⁵ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁴⁶ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁴⁷ Jón Ólafsson úr Grunnvík: *Ævisögur ypparlegra merkismanna*, xxxv-xxxl.

²⁴⁸ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁴⁹ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

Magnús Gíslason, amtmaður:

1761: / 8 sjá annál. Viðhafnarbrúðkaup að Leirá.²⁵⁰

/ 32 **1766** smíði Bessastaðastofu lokið.²⁵¹ Magnús amtmaður Gíslason flust þangað. reynst æði kostnaðarsöm, áætlanir stóðust illa. fjórða húsið, hin Viðeyjarstofu, Nesstofa og Hóladómkirkja. þegar komið fram þakleki. ekki tekið fyrir hann þótt þakið tvívegis tjargað í sumar. grjótið brotið í Fossvogi, sandur í kalkblönduna fluttur hingað alla leið frá Danmörku. / 34 **1766** 4. nóv. Magnús amtmaður látinn. fluttist í vor í híd nýja múrhús sem hann lét reisa á Bessastöðum og þar andaðist kona hans, Þórunn Guðmundsdóttur litlu eftir mitt sumar. Lifði amtmaður hana aðeins þrjá mánuði, Varð lögmaður 28 ára gamall 1732, tók við amtmannsembætti 1752, skipaður 1757 fyrstur íslenskra manna. átti þátt í nálega öllum framfaramálum fyrsta vefstofan, fékk til hennar útlendan vefara.

/ .²⁵² / 49 Thodal 52ja ára þegar kemur hingað til lands, nýlega kvæntur norskri konu, andaðist á Bessastöðum eigi allllöngu eftir að koma. ekki auðgengur hverjum manni. Einn í **húsi dauðans**, steinhöllinni á Bessastöðum, saggafullri og hrollkaldri, er almælt var, valdið vveikindum og dauða gömlu amtmannshjónanna, Þórunnar Guðmundsdóttur og magnúsar Gíslasonar.

Erindi Björns Teitssonar.²⁵³ Farið er lauslega yfir sögu æðstu veraldlegra embættismanna sem aðsetur höfðu að einhverju eða öllu leyti á Bessastöðum. Frá því seint á 17. öld var staðurinn formlegt aðsetur amtmanna og landfógeta. „Í erindinu er einnig rætt um húsakynni á staðnum þessar aldir, en þau voru lengi vel flest úr timbri og léleg. Magnús Gíslason amtmaður átti líklega hlut að því að byggður var embættisbústaður úr steini á Bessastöðum, sem hann flutti inn í 1766, en hann dó sama ár. Seint á 18. öld var einnig reist steinkirkja á staðnum. Þessi hús standa enn þarna, en verulega endurgerð. Síðasti amtmaður sem sat á Bessastöðum var Lúðvík Erichsen, íslenskur í föðurætt, d. 1804.

Magnús Ketilsson:

sýslumaður Dalamanna og Hrappseyjarprentari, eina afkastamestur rithöfundur meðal íslenskra lögfræðinga á 18. öld.²⁵⁴ hefur þekkt nokkuð til náttúruréttarhugmynda 17. og 18. aldar og hugmynda upplýsingarinnar. ein af námsgreinum við lagadeild háskólans í kaupmannahöfn, þar sem magnús stundaði laganám.

Magnús Ketilsson *Wikipedia* ([29. janúar 1732](#) – [18. júlí 1803](#)) var [sýslumaður Dalamanna](#) á síðari hluta [18. aldar](#), mikill jarðræktarfrömuður og stundaði tilraunir í [garð-](#) og [trjárækt](#). Hann var einnig einn helsti forsvarsmáður [Hrappseyjarprentsmiðju](#) og gaf út fyrsta [tímarit](#) landsins.

Magnús var sonur Ketils Jónssonar (1698 – 24. mars 1778) prests á [Húsavík](#) og konu hans Guðrúnar Magnúsdóttur, systur [Skúla landfógeta](#). Hann stundaði nám við [Kaupmannahafnarháskóla](#) en varð sýslumaður í Dalasýslu [1754](#), 22 ára að aldri, og gegndi því embætti til dauðadags, eða í 49 ár. Hann bjó í [Búðardal](#) á [Skarðsströnd](#) og rak þar stórbú, eitt það stærsta á Vesturlandi. Magnús þótti röggSAMUR og duglegur embættismaður en nokkuð ráðríkur og harður í horn að taka, stjórnsamur og tók sérlega hart á betli og flakki, en rækti embætti sitt vel þótt hann væri nokkuð drykkfelldur á efri árum.

²⁵⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

²⁵¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

²⁵² Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁵³ Björn Teitsson: „Bessastaðir – bústaður embættismanna 1606–1804.“

²⁵⁴ Davíð Þór Björgvinsson: *Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálum*, 84.

Hann var vel lærður, mjög vel að sér í latínu og grísku og las líka ensku, frönsku og þýsku auk dönskunnar. Hann skrifaði meðal annars um [guðfræði](#), [lögfræði](#), [sagnfræði](#) og [ættfræði](#) og voru mörg verka hans prentuð í Hrapseyjarprentsmiðju, sem hann átti stóran þátt í að móta. Hann gaf út fyrsta tímarit sem prentað var á Íslandi, [Íslandske Maanedstidende](#), sem var á dönsku og flutti fréttir frá Íslandi.

Magnús var mikill áhugamaður um hvers kyns fróðleik og framfarir og þó sérstaklega um bættu búnaðarhætti, og samdi ýmis rit um [búfræði](#) og búnaðarhætti til leiðbeiningar fyrir bændur. Sjálfur stundaði hann miklar tilraunir í jarðyrkju og garðrækt og slíku og ræktaði ýmiss konar [grænmeti](#) í garði sínum í Búðardal. Á meðal þess sem hann ræktaði eða reyndi að rækta voru kartöflur, rófur, næpur, nípur, gulrætur, hreðkur, rauðrófur, piparrót, laukur, hvítkál, blöðrukál, grænkál, salat, spínat, karsi, steinselja og salvía og árið 1778 ræktaði hann spergil (aspargus).

Hann ræktaði líka [bygg](#) og hafra og gerði tilraunir til að rækta rúg og hveiti en það tókst þó ekki. Einnig reyndi hann að rækta [lín](#) og [hamp](#) og jafnvel [tóbak](#). Ýmsar trjátegundir reyndi hann líka að gróðursetja með misjöfnum árangri. Hann lét reisa [vatnsmyllu](#) í gili fyrir ofan bæinn og mun hafa verið einna fyrstur til þess á Íslandi.

Magnús var tvíkvæntur. Fyrri kona hans var Ragnhildur Eggertsdóttir ([1740 - 6. nóvember 1793](#)), dóttir [Eggerts ríka Bjarnasonar](#) á [Skarði](#), en hin síðari var Elín Brynjólfsdóttir (1741 – 15. júní 1827) frá Fagradal og voru þær Ragnhildur bræðradætur og báðar af ætt [Skarðverja](#). Þegar Magnús lést eftir byltu af hestbaki 1803 tók Skúli sonur hans við sýslumannsembættinu og bjó á Skarði. Eftir hann tók sonur hans Kristján Skúlason við og þegar hann lét af embætti 1859 höfðu þeir langfeðgarnir verið sýslumenn Dalamanna í 105 ár samfleytt.

Meldal, amtm. suður 1790:

/ 80, enn hróflað við ömtum 1790, Suður gert séramt.²⁵⁵ Thomas Hammond Meldal, norskur, heilsuveill, þungfær mjög af holdum og l'tii fær til ferðalaga, vinsæll og átti ókvalráða valdamikla vini. / 81 var 42ja ára þegar kom, ókvðntur bjó með roskinni móður, heilsuveill og mjög um kyrrtk, kom t.d. aldrei á Alþing. vel látinn. gat truðlega hjá því farið að þeim Skúla og Meldal bæiri sitthvað á milli, tæplega virt til ávirðignar amtmanni eins og ástatt var um hagi fógetans. andaðist á Bessestd 19. nóv. 1791 og Ólafur tók við SAMti um sinn. fór með amtsvöld öll syðra og vestra um nær fjögurra ára bil fram á árið 1795 eða þar til Skúli allur.

Ólafur Stefánsson: 1731-

/ 52, Faðir Ólafs, séra Stefán Ólafsson á Höskuldsstöðum á Skagaströnd sonur prófests á Hrafnagili og konu hans Önnu Stefánsdóttur skálds Ólafssonar í Vallanesi.²⁵⁶ Ragnheiður móðir Ólafs, sýslumannsdóttir og Guðbrandur biskup langalangafi hennar. Ragnheiður móðir Ólafs Stephensen og Magnús Gíslason amtmaður sytrkinabörn / 53 systir Ólafs ein formóðir Thorarensena og með seinni manni móðir Jóns Espólíns. miklar ættir af foreldrum Ólafs komnar, frændlið á síðustu áratugum 18. aldar nær öllu ráðanda innan lenads. Fá eða engin dæmi um jafn skjótan og glæsielgan framgang neinnar ættar úr þröngum kjörum til auðs og æðsut valda sem þeirra Stefánunga. faðir Ólafs séra Stefán drukknaði líkt og faðir Skúla, þegar Ólafur var tæpra 17 ára. / 54, lauk l-gfræðiprófi og kom út 1754 og gerðist bókhaldari Iðnaðarstofnananna. Skúli og Magnús amtmaður áttu þátt í að koma undir hann fótum. Líkast til ræég Skúli mestu um það að hann hlaut bókhaldarastarfið, mikið happ fyrir Ólaf / 55, starfið og líka að komast í kynni við

²⁵⁵ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁵⁶ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

helstu menn landsins. Við skipun hans í varalögmannsembættir 1756 naut hann atfylgis frænda síns, magnúsar amtmanns. einnig rma nefna ráðsemnesku hans við fjárbúið á Elliðabatni í umboða amtmanns 1759-60, áður haft búrekstsur nokkuurn vegna Iðnaðarstofnananna í Helliskoti. fór vel úr hendi enda ágætlega til slíks fallinn

/ 55, talið að Ólafur hafi efnast vel á Reykjavíkurárunum.²⁵⁷ fór ekki varhluta af þeim orðrómi er á suma þá menn lagðist er stöfrudu við Innrétingarnar að hafa dregið sér hleder meira en minna af fé þeirra. Stóðaði lítt þótt gerði fulla grein fyrir reikningum stofnananna er hgann skilaði þeim af sér ytra 17870. Var sú kvittun reikninganna þökkuð allríflegum mútuburði. má sjá vott þett að dylgjað var um þennan fjárdrátt í lágum hljóðum allt fram um aldamót. væntanlega tilhæfulaus orðrómur, því eigi freistuðu öfundarmenn hans að brjóta upp á þessu gamla rógsmáli er þeir voru að reyta saman í kærur á hendur honum upp úr aldamótunum

1761 / 55, brúðkaup aldarinnar á Leirá.²⁵⁸ Sigríður einkabarn Magnúsar amtmanns, bestur kvenkostur á Íslandi fyrir flestrahluta sakir. Magnús valdamesti maður landins og auðugastur að löndum og lausum aurum. Heimanmundur ekkert smáræði, 4 hundruð hundraða í fasteign og 2 hundruð hundraða í lausafé. Ólafur hafði lítið fram að leggja á móti, en þó kaus brúðurin helmingarfélag, er faðir hennar bauð henni að ráða fjárskilmálum við bónda sinn. / 56 settist að á Leirá hjá tengdforeldrum sínum og mun þegar hafa tekið að aðstoða tengdaföður sinn í embættisrekstri hans. Í utanför sinni 1763-64 fékk Magnús því til leiðar komið að Ólafur skipaður varamaður og eftirmaður er hann félli frá, enda gegndi hann embættinu meða Magnús var ytria. lát M 1766, tók við. orðinn auðugustur tæplega fertugur, hvarvetna gott orð, tillögugóður og hygginn, þýður og brjóstgóður, en enginn bardagamaður, skorti harðfylgi og snerpu ef í odda skarst, kaus að hliðra 'ser hjá harðræðum, en leit heldur lags. Komst býsna vel áfram með þeim hætti. vikið til hliðar **1770**, er Thodal skipaður stiftm og gamla amtmannsembættinu skipt, sú ráðstöfun tæplega skilin á annan hátt en svo að stjórnin hafi ekki treyst Ólafi við útrýmingu fjárkláðans. tvö mál lin hneykslisprestur, óeirðaseggur og ggeggaður vandræðamaður, / 58, 1769 fjögur fiskiskip frá Nýja-Englandi leituðu / 59 hafnar í Keflavík, landsmenn hugðu komna Tyrkji eða þara sjófeyfara, varð til þess að Ólafur amtmaður beiddi stjórnina að senda hingað vopnabirgðir, stjórninni þótti lítið til koma, svo broslagt sem tilefnið var.

missir embættið: / 60, 1770 fékk leyfi þótt amtmaður í N/A amti tl að búa syðra.²⁵⁹ Flúttist að Sviðholti á Álftanesi vorið 1771, bjóst vel um og húsaði með rausn. Þurfti tæplega lengri tíma en tólf ár til að skilja að gagnslítið var að fjölga amtmönnum á Íslandi og láta þá svo sitja samtímis suður á Álftanesi. Ólafur að Innra-Hólmi 1880, bætti lítið úr. 1782 stjórnin spyr hvernig hagi árlegum eftirlitsferðum um amtið er stjórnin vildi nú á kokma, svo sem venja um amtmenn í Noregi. Ólafur svarar með undanfærslum, rentukammer vill ei láta lengur úr hömlu dragast að flytja norður, leystur frá embætti með 400 rd. biðlaunum. Stefán lögmaður Þórarinnsson, systursonur Ólafur skipaður jafnframt amtmaður N og A 12. maí 1782.

1777 / 114 september, hefur í fjórtán ár látið vefa kersudúk og fleiri gerið dúka sem selt kaupmönnum og á fjórða ár rekið sútun og hanskgerð ásamt skógerð og loðkápugerð.²⁶⁰ öll þessi ár hefur kaupmaðurinn í Hólminum keypt hverja kersu,

²⁵⁷ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁵⁸ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁵⁹ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁶⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

sem er 52 álna voð, á tólf ríkisdali þar til nú, að verslunarstjórnin í Khöfn hefur bannað Hólmskaupmanni að selja amtmanninum húiðir og skinn til sútunar og kaupa af honum kersudúk hans. lærdur sútari á undan honum annar. piltur af Norðurlandi hefur lært þar að suta og álúna, þetta ár 50 stórgripahúðir, 30 minni, og 750 kálfskinn, auk þess álúnaðar 250 sauðargætur. búið að sauma 80 loðkápur á karla og konur og þykja henta báðum kynjum. bagar þessa iðju ekki annað en hörgull á nægum húðum og skinum. 240 pör af stígvélum og skóm á karla of konur, skógerðinni stýrir danskur maður Jóhann Kraag er býr í Sviðsholti með konu og tveimur börnum æfður lærlingur með honum sem hverfa mun á næsta ári vestur á firði með sveinsbréf, / 115 verslunin hefur hagnast á þeim skófatnaði sem hún hefur keypt, því verðið er lægra en í Khöfn. kostnaður við fullunna kersu er um tíu rdl í Sviðsholti en um 15 í innréttunum. Ólafur kærir

1783 / 156, maí. Ólafur leystur frá embætti.²⁶¹ hefur búið í Sviðsholti og á Innra-Hólmi, þótt farið hafi með amtmannsembætti í Norður og austuramtinu síðan skipt í tvömt árið 1770. stjórnin hefur gengið allríkt eftir því að hann flyttist norður, en hann hefur ekki gert þess kost.

1785 / 180 október, fjórtán hjáleigubændur á Akranesi kæra Ólaf Stefánsson fyrir kúgun og áþján landseta sinna.²⁶² segja hann þröngvi þeim til þess að ráo á skipum sínum alla tíma árs og banni þeim sjálfum skip að eiga, nema hann hafi helming skipsábata fyrir ekki neitt. geti ekki borgað kaupstaðarskuldir né framfleytt heimilum. heimti eftirgjald grasbýla og þurrabúða í góðum vertíðarfiski. skipi þeimk að fara fyrir sig eina ferð á ári til Reykjavíkur án endurgjalds, hvenær sem hann sjálfur kýs, hvort heldur er um sláttinn eða á vertíðinni, setji svo mörg skip sem honum sjálfum list á þá lóð er hann hefur legit þeim, án þess að greiða fyrir það eitt ienasta fiskvirði eða slaka á jarðarafgjaldinu. / **1786** / 180 mars, Konungur hefur sæmt Ólaf Stefánsson á Innra-Hólmi heiðurspeningi miklum úr gulli fyrir hjálpssemi hans við fátæklinga í reykjarharðindunum, er jafnan var húsfyllir göngufólks og örbjarga manna á heimili hans.²⁶³

1787 / 192, júní, Vesturland gert að sérstöku amti og Ólafur Stefánsson á Innra-Hólmi skipaður amtmaður þar.²⁶⁴ hefur verið embættislaus á biðlaunum síðan 1783.

... **1787** / 77, skyldi hafa aðsetur í hinum fyrirhugaða kaupstað í Grundarfirði.²⁶⁵ sat sem fastast í Innra-Hólmi.

1790 / 199, (öldin okkar held ég) íslenskur maður í fyrsta skipti skipaður stiftamtmaður, í fyrra hlaut Hans Levetzov embætti í Noregi og nú hefur Ólafur amtmaður Stefánsson á Innra-Hólmi verið valinn eftirmaður hasn, á að fá þriðjungu lægri laun. Ólafur varð undur aðstoðarmaður tegndaföður síns, Mgnúsar amtmanns Gíslasonar á Leirá og tók síðan við embætti af honum. Engir menn í landinu hafa nú þvílíkt veldi sem venslalið hans. bróðir biskup á Hólum, tengdasonur biskup í Skálholti, systursonur amtmaður norðan lands og sonur lögmaður norðan og vestarn, en margir sýslumenn neru honum nátengdir eða skyldir.

Sveinn Pálsson, héraðslæknir:

²⁶¹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁶² Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁶³ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁶⁴ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

²⁶⁵ Þorkell Jóhannesson: Saga Íslendinga 7, .

Sveinn kom til Íslands í júní 1791 í rannóknarferð á vegum náttúrusögufélagsins, hafði lært dýrafræði hjá lærisveini C. Linnés (1707-1778).²⁶⁶ Þjó hjá Skúla fógeta næstu þrjá vetur, þ.e. á þeim tíma sem Skúli var hrakinn úr embætti af Ólafi Stephensen stiftamtmani og missti Viðey í hendurnar á Stefánungum. Daginn eftir að Ólafur flutti í Viðey, 5. júní 1794, Magnús þá settur landfógeti. Ólafur faðir Magnúsar hafði skrifað ávísun upp á 100 rd. handa Sveini sem greiðslu á hluta af styrk þeim sem hann hafði fengið vegna rannsóknarferðarinnar. Magnús neitaði að greiða ávísunina og gaf enga skýringu. Sveinn fékk upplýsingar frá trúnaðarvini magnúsar um að ástæðan væri bréf frá ritara náttúrusögufélagins um að greiða Sveini ekki / 255 styrkinn þar sem engin skjöl hefðu borist frá honum um rannsóknirnar. hann hafði sent skýrsu þegar 17. mars árið áður, skv. bréfabók sinni og sýnishorn af steinum úr Geysi ásamt skráum um þá. Sjá má af ferðabók Sveins að hann leysti verkefni sitt vel af hendi. Sveinn skrifaði eldritið í fyrsta lagi árið 1795. Ádeila Sveins á sálmaþókina er til í mörgum handritum. of bituryrt í garð Magnúsar til að geta talist til skemmtilestrar. sýnir mikla þekkingu á íslenskri sálmahefð og er gagnmerk sem slík.

Lbs. 44. Fol.

Úr handritasafni Steingríms biskups Jónssonar. 5. Kafli framan af verðlaunariti Skúla landf. Manúgssonar, *Forsög til en kort Beskrivelsa over Island*, með hendi héraðslæknis Sveins Pálssonar.

Thodal stiftamtmaður 1770-1785:

/ 48, Lauritz Andreas Thodal 1718-1808.²⁶⁷ / 49 52ja ára þegar kemur hingað til lands, nýlega kvæntur norskri konu, andaðist á Bessastöðum eigi allllöngu eftir að koma. ekki auðgengur hverjum manni. Einn í húsi dauðans, steinhöllinni á Bessastöðum, saggafullri totg hrollkaldri, er almælt vat, valdið vveikindum og dauða gömlu amtmannshjónanna, Þórunnar Guðmundsdóttur og Magnúsar Gíslasonar. 15 ára merkilegur ferill hér á landi, hefst með útrýmingu fjárkláðans, vandasamasta og happasælasta framkvæmd / 50 sem hér af höndum leyst. Landsnefndar lagasetning, sem enga hliðstæðu eiga á einveldisöld: Jarðræktarlög, nýbýlalög, vegalög, póstlög, breytinga á versluninni og nýr verslunartaxti, nýsköpun í sjávarútvegi, heilbrigðismálum o. fl. þótt frumkvæðið frá nefndinni um hendur Jóns Eiríkssonar. Thodal að upplagi siðavandur alvörumaður, kröfuharður um reglusemi í embættisfærslu og ekki laus við smámunasemi, þoldi lítt undanbrögð. hinn mesti búhöldur og hafði sjálfur umsjón með búi sínum, fékkst mjögt við jarðyrkjutilraunir, garðrækt og kornrækt. Magnús Kettilsson ber Thodal sjálfan fyrir því að hann hafi bætt svo tún á Bessastöðum að þar fóðruðust 13 kýr í stað 4 áður.

sýslumaður:

sýslumaður í Skaftafellssýslu árið 1734:

15. febr. 1734 var Skúla veitt Austur-Skaftafellssýsla, og var þá að eins 22 ára gamall, en fékk um leið heitorð stjórnarinnar fyrir þeirri sýslu er næst losnaði. (af vefnum upp úr bók Jóns Adils) og ²⁶⁸ kom til landsins snemmsumars, settur einnig sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu í júní 1735 fram á 1736, átti þá heima í

²⁶⁶ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „Guð er sá sem talar skáldsins raust“, 254.

²⁶⁷ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

²⁶⁸ Íslenskar æviskrár.

Bjarnanesi, þá kennt launbarn er hann sór fyrir, síðar annað með konu þeirri er hann kvæntist síðar.

Verzlunartaxti 1702. Frá 1733 voru sýslumenn skyldaðir til að hafa eftirlit með varningi kaupmanna og þar með voru þeir dregnir inn í þessháttar deilur.²⁶⁹

Eftir tveggja ára veru í Kaupmannahöfn kom orðsending frá Benedikt lögmanni Þorsteinssyni á Rauðuskriðu þar sem hann bauð Skúla að gerast sýslumaður Þingeyinga og jafnframt að fá hönd dóttur sinnar.²⁷⁰ Benedikt þessi er líklega þekktastur fyrir að hafa látið taka niður og brjóta dómklukku Íslendinga á Alþingi, Íslandsklukkuna, árið 1727, en sá atburður varð efni í upphafskafla í skáldsögu Halldórs Laxness. Skúli hafði unnið fyrir Benedikt áður en hann hélt utan og hafði jafnframt dregið sig saman við dóttur hans. Þegar hér var komið sögu lá Benedikt banaleguna og hefur vakað fyrir honum að koma dóttur sinni í örugga höfn áður en hann skildi við þennan heim. Skúla leist hið besta á sýsluna, en verr á gjaforðið. „Mér var að sönnu vel við jómfrúna,“ viðurkennir hann í ævisögubroti sínu, „en strax merkti ég að sú girnd var fölsk“. Hins vegar fékkst sýslan ekki án þess að heimasætan á Rauðuskriðu fylgdi með í kaupunum, og svo fór að sonur Benedikts lögmanns hreppti embættið. Í sárabætur og með fulltingi Grams buðu yfirvöldin Skúla að taka við Austur-Skaftafellssýslu, en hann tók því þunglega því þetta var ein erfiðasta og tekjurýrasta sýsla landsins en hann sjálfur efnalaus. Hann tók þó boðinu, með því loforði að hann fengi næstu sýslu er losnaði á landinu. Skúla var því veitt Austur-Skaftafellssýsla árið 1734 þá 22 ára að aldri.

sjá: beinakerlingavísu: Árið 1735 var Skúli Magnússon sýslumaður í Austur-Skaftafellssýslu og bjó hjá séra Benedikt Jónssyni í Hornafirði. Hann var á alþingi sumarið 1735 og hefur þá væntanlega riðið norður í Skagafjörð að þingi loknu og áð hjá beinakerlingu á Sandi. Stórisandur var þjóðleið á milli Norður- og Vesturlands, norðan við Langjökul, og þar lá svokallaður Skagfirðingavegur. Óvíst er hvað „að sitja í seglbót“ eigi að þýða hjá Skúla en ein túlkun gæti verið sú að siglingin gangi hægt ef sífellt er verið að bæta seglið, þ.e. sífellt nýir menn að koma að verkinu.

Lögmaðurinn sem Skúli hafði þjónað truflaði því námsferilinn, freistaði hans með dóttur sinni haustið 1733 og hvatti hann til að sækja um sýslu heima. Skúli afþakkaði dótturina en sótti um sýsluna og fékk.²⁷¹ Hann segir sjálfur svo frá í þriðju persónu um þessi skil í lífi sínu: „Sjóndeildarhringur Skúla vikkar og stækkar og nær út fyrir háskólann í Kaupmannahöfn; hann verður hrifinn af stjórnarstörfunum.“ Aðeins 22ja ára gamall er hann orðinn sýslumaður í Austur-Skaftafellssýslu, lélegri sýslu en hann sótti um, með loforði um betri síðar. Fékk slík meðmæli frá háttsettum vini að sá „steytti frá brauði sjö aðra“. Skúli er að fatta trixin í valdaskákinni, hvernig komast má á danska spena. Kom sér í mjúkinn hjá ýmsum mönnum er sæti áttu í stjórnardeild Íslandsmála. Búinn að læra á tengslanetið í Höfn svona ungur, sem sagt. Segir frá því í sjálfsævisögu sinni að hann hafi verið komin í svo góðan vinskapa við menn í kansellí og dómsmálaráðuneyti að justisráð Dreyer hefði sagt honum strax þarna 1733 að sækja um laust lögmannsembætti. Skúla fannst nóg um, segist hafa lagt gegn því bæði hendur og fætur og sig hafi þá iðrað sárlega að hafa „gert sig svo vidtlöftigan hjá þvílíkum góðum mönnum“ Orkti svo sigri hrósandi þegar hann kvaddi Köben og námsbækurnar:

²⁶⁹ Gustafsson, Harald: *Mellan kung och allmoge*, 29.

²⁷⁰ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

²⁷¹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 18-19, 22. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 40, 60.

Þótt ég Hafnar fái ei fund
framar en gæfan léði,
ljúft er hrós fyrir liðna stund,
lifði ég í Höfn með gleði.

Í sjálfsævisögunni sést, þótt sjálfshól Skúla stýri penna, hvað hann er töfrandi nýlentur í Búðaskipi á leið á Þingvöll sem sýslumaður Austur-Skaftafellssýslu. Vigfús sonur Jóns prófests Halldórsson í Hítardal hitti Skúla á Búðum og bauð honum með sér heim. Sá mikli fræðimaður prófasturinn aldurniginn ætlaði að éta Skúla, þegar hann kom þar við með félaga sínum.²⁷² Bauð honum gistingu í hálfan mánuð og gaf honum hug og hjarta. Á Öxarárþingi gerir amtmaður Skúla svo að landþingsskrifara. Sjarminn, viljinn og getan er til staðar. Drengurinn kominn heim til að sjá og sigra. Þarna landþings-skrifaði hann undir stjórn Magnúsar lögmanns Gíslasonar og umsjón Lafrenz amtmanns og þetta var merkilegt, það sést á því að Skúli segir í sjálfævisögu sinni: „... allt Ísland rak upp stór augu.“ Það var eitthvað við þennan dreng.

/ 23 á heimleið fann Skúli Jón biskup í Skálholti að máli og kom meðmælabréf Grams í góðar þarfir, biskup lánaði honum talsvert fé til bráðabrigað og á yfirreið sinni eystra um sumarið / 24 útvegaði hann Skúla samastaði í Bjarnanesi í Hornafriði hjá Benedikt prestí Jónssyni.²⁷³ Á meðan brá Skúli sér norður til móður og fjölsk. og skildi nauðugur við Norðurland og í þungu skapi.

/ 24 horfur ískyggilegar, eystri og vestri sýslan býsna ójafnar að tekjum, sýslumnum ætlað að skipta jafnt.²⁷⁴ Hafði jafnan leitt til illinda og úlfúðar. Skúli skrifaði stiftamtmani og sagðist eigi mundu lengi þjóna ef sama færi fram. sýslurnar ekki stærri en svo að vel megi einn röskur maður jónaþeim báðum, en hann lifi í þeirri von að hann fái bráðum annað embætti sér til uppeldis. Þegar Skúli kemur til alþingis 1735 er Jóni Eyjólfsyni sýslumanni í vestursýslunni vikið frá embætti og Skúli skipaður yfir báðar. árlangt og fyrst vel úr hendi. / 25 tók þá Bjarni Nikulásson við vestursýslunni. Skagafjarðarsýsla losnar um þær mundir. Lafrents amtmaður lagðist allur á móti Skúla, en Skúli fór utan (Hafnarferð 2) amtmaður fór utna líka en hafði ekki vitsmuni á við Skúla í viðureigninni og fór svo að Skúli hreppti sýsluna, 14. apríl 1737. hálfþrítugur unglingur reis gegn sjálfum amtmanninum, jók eflaust álit hans um allan helming, utan lands sem innan.

sjálft starfið:

Skúli er duglegur að sýsla, tekur að sér skólapilta og kennir þeim.²⁷⁵ Tvær konur kenndu honum barn, annað fögur kona sem fæddi vanskapning og það barn sór hann fyrir og biður í sjálfsævisögunni Guð að opinbera sannleikann. Annað hvort hefur hann ekki munað eftir því að fara inn í konuna eða þóst vita að fleiri hefðu gert það. Skúli kvænist hinni stúlkunni, Steinunni Björnsdóttur. Faðir hennar prófasturinn í Görðum á Álftanesi var talinn fjölkunnugur og því betra að hafa hann með sér en á móti. Skúli stendur í þessu öllu og upp í hárinu á amtmanni, rífur kjaft, berst og siglir svo hann fái betri sýslu. Hafði í Höfn betri diplómátíska stöðu en sjálfur amtmaðurinn, hortugur próflaus og 25 ára, sagður sæmilega lögkænn.

²⁷² Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 24-25. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 63.

²⁷³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

²⁷⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

²⁷⁵ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 26, 29-33, 35-36. / Lýður Björnsson: *Skúli fögeti*, 16. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 41.

Amtmaður vildi að annar skjólstæðingur fengi Skagafjörð, bauð Skúla lögmanninn í staðinn. Amtmaður gekk í gildru og mælti með Skúla sem lögmanni. Skúli var svo slóttugur að sækja bæði um lögmannsembættið og Skagafjarðarsýslu, en vildi Skagafjörð frekar og fékk 1737.

Þetta er nauðsynlegt að vita til að skilja kænskuna sem gerði Skúla að fógeta og forsprakka hins danska átaks við að koma á iðnaði hér eins og í öðrum sveitum Danaveldis.

Sýslumaður í Skagafjarðarsýslu 1737:

Skúli Magnússon langafi:

Sjálfsæviágrip Skúla í Merkir Íslendingar: bls. 53 Maddam móðir lögmanns sagði Skúla hún hefði séð hann í bernsku sinni, rembilátan með fádæmum, til dæmis hafi hrópað e mætti einhvejum álfaraleið: „Vikið úr vegi, börn, því hér ríður Goðdalaprestuinn!“ (Ætli ég hefði heldur vikið út í ófærana í þínum sporum, gamli pater!) Fjörgömul sóknarbörn hans á lífi 1739 sögðu hiklaust: Sálnahirðir okkar Skúli varð uppnuminn. Hvar gerðist það, spurí ég hlæjandi. Þau svörðuðu Af fjallinu Goðdalakistu varð hann uppnuminn. Ég ekki jarðsettur / 54 undir altarinu í Goðdalakirkju? Þau svara: má vera en það vitum við með vissu að hann umgekkst Drottin og Drottinn tók hann til sín, hvað sem þeir hafa jarðað í Goðdölum. Þau sögðu „Skúla sýslumann í Skagafirði elskum við nafnisins vegna, en mjög illa fellur okkur að hann skuli ekki líkjast Skúla okkar að guðrækni.“ Draumur Steinunnar móðurömmu Skúla prests, dóttir Guðbrands biskups. segir föður draum: var hæna og lá á sjö eggjum og ætlaði sér að klekja þeim öllum út en ógerlegt því það sem í miðjunni lá var arnaregg, en hin moruðu í óþrifum. Þó sum hrein. Biskup savaraði Segðu engum dóttir, þú ert hænana og úr kviði þínum sá sem stjórna mun á efti rmér. Þorlákur sonur Steinunnar varð biskup. Skúli minnst ekkert á lausleik.

annáll:

1737 apríl. / 130 Stórhriðar og mannskaðar norðan lands.²⁷⁶ á sunnudaginn í níuviknaføstu skall á stórhrið, fjölda fólks að fjörtjóni og grandaði þúsundum sauðfjár. átta hundruð fjár fórust í Kelduhverfi og í Skagafirði 300. Á sumardaginn fyrsta gerði annað stórhriðaráhlaup með svo miklu hvassvirði að mikið af svartfugli hraktist úr Drangey fram um allar sveitir í Skagafirði. / 136 1739, júlí. Óáran og bjargleysi víða um land. Stórfellir þrjú ár í röð. síðasti vetur verstur með gróðurleysi fram á fardaga og nautgripafelli og nú í jóli slíkt áhlaup norðan lands með frosti og snjó að nautjörð hefur tekið af og fuglar dáíð í hrönnum við Mývatn. Í hitteðfyrri einn grimmastí vetur á þessari öld með linnulausum stórhriðum, höfðu í för með sér mikla fjárskaða um Norðurland. einnig fjöldi fólks úti í hriðum. Bati kom ekki fyrr en um fardaga og varð því þá þegar hinn mesti fellir.

1739 / 135 á síðasta ári 17. aldar tekið upp gregoríanskt tímatal. Jón biskup Árnason er allra manna rímfróðastur og prentað í Höfn Fingrarím, mynd af fingrum með tölustöfum árituðum. Eftir því í lófa lagið að finna misseraskipti og tíðir kirkjuársins, hlaupár etc. / 149 **1744** almanaksmeistarinn í Höfn, prófessor Jóakim Friðrik Rasmus setti páskakomu viku sépar en rétt var og hefur ruglað allt helgihald í Danaveldi. Valt á fjórum klukkustundum á aldri tungls, sviptur embætti sínu.

²⁷⁶ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

1739, 4. des. / 133 Steinn Hólabiskup látinn.²⁷⁷ Búinn að vera biskup síðan Skúli fæddist. Meistari Steinn, spakur og óreiðinn og nýttu sér það sumir menn. veittu nokkrir honum ámæli um ritningarútleggingu hans og eigi mikinn lærdóm og meira en vert var. Góður veslum mönnum en enginn búsyslumaður. Varð oft ekki entur út skólinn fyrir lítilli forsjá. trúmaður þolgóður en til engra straumbrota.

1741 / Harboe, sjá þar.

1741: / 141 hollensk dugga strandaði á Borgarsandi í Skagafirði.²⁷⁸ Skúli gerði dugguna upptæka og bauð upp allan varning, lýsti mennina ófrjálsa og hafði þá með sér heim að Ökrum. Dugguna le't hann draga í sundur og flytja viðina heim að Ökrum þar sem hann hefur hafist handa um bæjarbyggingu.

1742 Skúli á þingi: 25. júlí 1742, Nikulás Magnússon sýslumaður Rangæinga fyrirfór sér í fyrrinótt, steypiti sér í gjá.²⁷⁹ Gekk frá búð sinni um nóttina. Sveinn hans skyldi hafa gát á honum, sýnt að ekki heill geðsmuna. fygldi honum út á hólmann, sýslumaður hélt áfram suður á hraunið, sveinn hljóp heim að Þingvöllum til að letia fulltingis prestsins þar. skjöl úr vasa hans fundust á gjárbarmi, spólkorn austan við Þingvallatún. Hann var kræktur upp úr gjánni, maður látinn síga niður með krókstjaka.hafði besent Magnúsi lögmanni Gíslasyni peninga og þau boð með að hann fæli honum Þorleif sons sinn, því að ætti ekki ólifað nema aðeins þrjá daga. Nikulás sonur Magnúsar Benediktssonar á Hólum sem á Brimarhólmi var sakfelldur fyrir morð á vanfærri barnsmóður sinni.

1742 / 144 þingklukkan, um langan aldur á þingvöllum allstór klukka er hringt var þegar sest skyldi að dómum, gömul sögn að Haraldur konungur Sigurðsson hafi gefið Íslendingum klukkuna á 11. öld.²⁸⁰ fyrir llanokkru ónothæf vegna elli eð skemmda og lögmenn sendu hana til Hafnar þar sem hún skyldi steypit upp. kom aftur hingað með Keflavíkurskipi, lá lengi í kaupstaðnum en kostnaðurinn ekki verið greiddur verslunarfélaginu sem annaðist bræðslu hennar og flutning milli landa. Nú í haust er Félag lausakaupmann amisssti verslunina lét Keflavíkurkaupmaður Borup, auðugur borgari og ölbruggari í Kaupmannahöfn flytja hana úr landi, til Hafnar eða Lukkuborgar. því ógreiddur kostnaður.

1743: / 145 Tóvinna, mikil ull tætt og unnin.²⁸¹ 213 693 pör sokka og 110 507 pör vettlinga úr landi með kaupskipunum. Dregur óðum úr því að ofið sé vaðmál til sölu. 876 álnir sendar úr landi af því. 1.211 peysur seldar í kaupstað, ullarsalan varð 84.800 pund.

1743: / 149 **Hallæri og uppflosnun.**²⁸² enn í þrjú ár samfleytt mestu harðindi með miklum felli fénaðar og bjargarleysi. mikill hafís öll árin og í fyrra grimmosti frostavetur sem komið hefur um marga áratugi. miklir mannskaðar á sjó, fólk flosnað upp og sums staðar menn fyrir farið sér í örvæntingu er búpeningur allur var fallinn og bjargir þrotnar.

²⁷⁷ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

²⁷⁸ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

²⁷⁹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

²⁸⁰ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

²⁸¹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

²⁸² Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

1743: / 147 Harboe lætur prenta Stóradóm, sem í gildi í nálega 180 ár.²⁸³ stundum margir teknir af sama árið. ákveði hans eru hverjum fullvita manni kunn, svo oft er landslýður minntur á með málarekstri, dómum og aftökum. kóngur á seinni árum oft gert linun á ef málsbætur hafa verið. aðeins í mestu hallærum að rán og stuldir yfirgnæfa þessi brot, þyngsti refsivöndurinn.

1744: / 149 **Halastjarna.**²⁸⁴ Febrúar óhugnanleg teikn um skeið sést á himni nótt eftir nótt. Halastjarna með langan vönd út frá sér, fyrst vart nokkru eftir þrettándann, sést á kvöldin í útsuðri með öðrum stjörnum en gengur undir fyrir dag á morgnanna. margir fullvissir að boði ótíðindi. sumir bera kvíðboga fyrir því að geislar hennar brenni gras af jörðu og lauf af skógum þegar vorar. / 151 **messu á jólanótt bönnuð**, heitdagurinn forni tekinn af, einmánaðarsamkoma á Norðurlandi fyrsta þriðjudag í einmáudi þá frjáls samskot til fátæklinga tíðkast, jú gleðisamkomur öðrum þræði, sumardagurinn fyrsti messugerð tekin af. í staðinn skírdagur og föstudagurinn langi löghelgaði, en leyft að róa til fiskjar ef hart er í ári. mælist illa fyrir / **1744:** 151 *hafís nálega umhverfis landið*. þrjátíu bjarndýr gengu á land í vetur. júní **1745**. gengu á land í Skaftafellssýslu, voru þar unnin fimm í vor. þrír menn komu gangandi úr Grímsey. hafísinn lónar enn við land. komin Jónsmessa en vellir tæpast litkaðir í m-örgum héruðum landsins. jarðklakinn um tvær álnir í vor. **1746** / 160 **mjög sóttfelt** í sumar og haust orðið mörgu fólki að aldurtila. / 163 1747 **mannskæð flekkusótt eða mislingar**. svo næm að flestallir fá hana, bæði ungir og gamlir, algengt að þeir sem á skrið eru komnir veikist á nýjan leik eftir tvo eða þrjá daga / **1747** 164 fólk tekið að falla af harðrétti. dæmafátt óþurrkasumar sunnan lands. Sýslumenn hafa opnað búðir kaupmanna, stundum tvisvar á vetri hinar sömu. fellir og landfarstótir hafa kvistað niður vannært fólk, einkum norðan lands og vestan í fyrra. þótt fát sé víðast orðið fénaðar eftir mörg fellisár verða menn enn að draga saman bústofn sinn. / 184 mannfellir á Norðausturlandi grimmdarhörkur um land allt í vetur.

1745: *Kristján Drese* kræður fyrir drykkjuskap og óreiðu. / 152 20. júlí 1745, landfógeti í sex ár, ákræður í lögréttu fyrir vonda hegðun, hemjulausan drykkjuskap og óreiðu í embætti.²⁸⁵ hafði látið festa upp tilkynningar þess efnis að hann myndi bera fram málefni konungs í lögréttu. að morgni kom Pingel amtmaður í lögréttu og kallaði upp nefn fógeta en hann ekki nærstaddur. Sendi einn sýslumann með tvo lögréttumenn í búð hans, komu aftur með þau skilaboð að skrifari hans Hans Tofte væri af hans hálfu í lögréttu ef einhverju væri að sinna. myndi ekki koma, hefði nóg að starfa við að gæta peninga og skilríkja konungs í búð sinni. Tofte lagði fram skrá um skuldir sýslumanna, klausturhaldara og umboðsmanna lesnar í heyranda hljóði, magrir mótmæltu að þeir væru réttir, Sveinn varalögmaður Sölvason sýndi rifna kvittun, fjögurra ára gamla. fyrir gjöldum af jörðum í Eyjafjarðarumboði. skv skilaboðum fékk Toft í hendur en fógeta rífið í sundur. ekki vjilað skrifa nýja í staðinn, Tofte sagði fógeta hefði skipt og skoðun og hann ætlaði að hann myndi geta skrifað nýja kvittun. Sveinn fór á fund Drese og fékk endurnýjaða. En sýslumenn komu hver af öðrumfram í lögréttu og báru fram kvartanir og kærur vegna vondrar og daglegrar drykkju landfógetans, hefði rekið marga öfuga frá sér með lögskipuð gjöld, sumir ekki getað innt þau af höndum, þótt Tofte hefði leitast við að aðstoða.una þessu ekki. 6. ágúst vék Pingel amtmaður Drese frá embætti fyrir drykkjuskap og

²⁸³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

²⁸⁴ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

²⁸⁵ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

sjóðþurrð, fól Guðna sýslumanni Siguðssyni að gegna störfum hans fyrst um sinn. sjóðþurrðin talin nema nálega hálfu þriðja þúsundi ríkisdala.

1746 / 157 í vor gefnar út margar nýjar tilskipanir.²⁸⁶ hreppstjórar fá vald til margvíslegra afskipta. Bæn og andvarpan, agi og gapastokkur til siðabóta. Ný tilskipun um húsaga. nákvæmlega sagt fyrir um uppeldi barna og skyldur og réttindi húsbænda og vinnuhjúa, hreppstjórum, prestum og sýslumönnum falið að sjá um að fylgt, sekta og setja í gapastokk þá er brotlegir gerast. læsir foreldrar eiga að byrja að kenna börnum sínum lestur fimm eða sex ára, læra í kveri og hafa yfir kvölds og morgna. daglega lesa einn eða tvo kapítula í biblíunni eða annarri andríkri bók í viðurvist alls heimilisfólks, sé enginn læs, sækja slíka lestra á aðra bæi. leigja afskekktar jarðir læsum bændum. / 158 straffa börn með alvarlegum orðum, hendi og vendi. höfuðhögg fyrirboðin og að slá í höfstugri reiði. bannað að hræða börn með jólasveinum eða vofum. halda börnum til hreinlætis og skikkanlegrar meðferðar á fötum, mat og öðru sem þeim er fengið í hendur.... kenni foreldrar ekki nytsamlega vinnu taka 10-12 ára börn og fá í hendur vinnusömum bændum, setja foreldrana í gapastokk. tipta hjú og láta lúta sama aga og börnin, bæn og guðrækni. ósæmilegt tal, gaman, blót og ragn harðbannað, hégómlegar sögur, amorsvísur og rímur er angra heilagan anda. fólk sem þetta iðkar á að setja í gapastokk ef viðvörðun nægir ekki. / 160 hnýsni og mas bannað

1746 / 159 nýr kóngur, **Friðrik V.** 287 Kristján VI náði ekki fimmtugsaldri, ríkti aðeins í sextán ár.

1746 / 162 prestum fyrirskipaðar húsvitjanir, ný lög sett um hjónabönd og brúðkaup.²⁸⁸ / 163 des. 1746 **biskupsfrúin nýja á Hólum** Þóra Björnsdóttir, ól barn á þriðja dag jóla, en Halldór biskup Brynjólfsson kom ekki heim úr vígsluför sinni fyrr en á miðju sumri. Vígður á boðunardegi Maríu, þá einmitt hefði barnið komið undir að réttum meðgöngutíma kvenna. janúar 1747. Halldór biskup hefur látið fara fram vitnaleiðslur um barnsfæðinguna á hólum í viðurvest séra Sæmundar magnússonar prófests í Miklabæ, Skúla sýslumanns og dómkirkjuprests. undirritað skjal þess efnis að því síður þurfi að tor tryggja biskupsfrúna að hálærðir læknar erlendis telji að svo miklu geti skakkað um meðgöngutíma sem hér átti sér stað. / 173 biskup biður um verndarbréf, sept **1749** skrifaði konungi, gegn rógi vondra manna sem hafa í flimtingum hinn skamma meðgöngutíma biskupsfrúarinnar árið 1746. telur sig ofsóttan af öfundarmönnum upp á smásmugulegan máta í sinni fátækri elli og veikleika.

1747 / 164 hörmangarar verstu kaupmenn sem verslað hafa á Íslandi.²⁸⁹ Skúli reið á vaðið með bréfi til dönsku stjórnarinnar, bar Hofsóskaupmenn ýmsum sökum, tráviður ónýtt rusl. meginviðureign Skúla hófst í hitteðfyrra, hann seldi einskis nýtt járn. Skúli bað bændur að koma á þingstaðina með járn til sýnis, skoraði á héraðsbúa að bera fram kærur og kvartanir yfir verslunarháttum á Hofsósi. Tók þingvitni um þetta, skortur einátt á mjöli, timbri og annarri nauðsynjavöru í kaupsatðnum. mold í mjöli / 165 kaupmenn reiðir

1748 / 168 Séra Þorleifur í Múla drukknaður, febrúar 1748.²⁹⁰ fannst örendur í kíll, er rennur úr Hrauntjörn í Aðaldal, svo grunnum að varla vatnaði yfir hann og aðeins fárra faðma breiðum. Hafði farið að heima með húskarli sínum að afla sér viðar á reka, en skilið við samferðamann sinn er hann hélt heim á leið með

²⁸⁶ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

²⁸⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

²⁸⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

²⁸⁹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

²⁹⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

viðardrögurnar, talið að hafi verið ölvaður, enda maður drykkfelldur. Var leitað þegar ekki þótti allt með felldu. var stórmenni kallaður og einna mest virður af prestum norðan lands. fyrri maður Oddnýjar druknaði fyrir réttum tuttugu árum einnig í viðarferð. hraut útbyrðis í góðu veðri, náðist en var þegar örendur.

1749 / 118, Bréf Holsteins greifa til Skúla dagsett 26. maí 1751, eftir að hann sendi greinargerð til Kansellisins 1749.²⁹¹ kom í lýsingu sinni á framfæri tillögum um endurbætur á sviði fiskveiða og benti stjórnvöldum á að aðrvænlegra væri að efla fiskveiðar Íslendinga en að láta þegna annarra ríkja hirða obbann af arði Íslandsmiða. / 119 Greifinn telur fullþjóðlegan keim af tillögum Skúla, en hverut hann til að gera betri grein fyrir tillögum sínum um endurbætur á atvinnuvegunum, bréf þetta gefur til kynna að skýrsla Skúla hafi vakið meiri athygli stjórnvalda en aðrar sýslulýsingar, varð viðskila við hinar og er talin etv. glötuð. / 119 haustið 1751, 20. nóv. stíluð á Stiftamtman, varð Skúli við þessum tilmælum Holsteins greifa. / 120 verður tillagan um Innréttingarnar, milli þessara bréfa félagið stofnað.

Skúli fær Skagafjarðarsýslu:

Í október 1735 bar svo við að sýslumaður Skagfirðinga Jens Spendrup druknaði í Héraðsvötnum, og losnaði þá sýslan.²⁹² Skúli sá hér tækifæri. Þegar á næsta þingi kom hann að máli við Lafrentz amtmann og bað um efndir á loforði því er honum hafði verið gefið. Amtmaður tók því allfjarri. Hann kvaðst einn ráða um stöðuna og væri sýslan ætluð öðrum manni sem var þegar kominn til Skagafjarðar. Hins vegar var Skúli þekktur af öðru en að gefa eftir sinn hlut baráttulaust og nú fuku danskir hirðsiðir og virðingarröð. Hann dró upp úr þússi sínu skrifleg vottorð máli sínu til stuðnings, otaði að amtmanni og krafðist þess að fá sýsluna. Amtmaður reiddist slíkri frekju og sagði að Skúli væri sá fyrsti og eini sem færi „svo aftan að siðunum“. Svo fór eftir fund þeirra í tjaldinu á Þingvöllum að báðir héldu utan til þess að gera út um málið. Í Kaupmannahöfn tók Lafrentz að mýkjast og bauð nú íslenska ruddanum

lögmannsembætti ef hann drægi sýslumannsumsókn sína til baka. Skúli tók því líkega og Lafrentz skrifaði hin bestu meðmæli með lögmannsumsókn hans. Hins vegar varð amtmaður þess brátt áskynja, að Skúli hafði alls ekki dregið hina umsóknina til baka. og f auk þá verulega í

hann. Hann sendi því næst harðorða umsögn með umsókn Skúla um Skagafjarðarsýslu, en þótt Lafrentz væri siðfágaður mjög að ytra borði, átti hann það til að skrifa bréf með því lagi sem Þjóðverjar kölluðu „þrumustíl“. Með þessu bráðræði var amtmaður orðinn tvísaga. Eftir bréfaskriftum hans að dæma var Skúli of mikill þrjótur til þess verða sýslumaður, en var samt vel til þess fallinn að vera lögmaður. Lögmannsembætti var þrátt fyrir allt virðingarmeira en sýslumennska, þótt það væri tekjulægra. Dönsku stjórninni þótti þetta grunsamlegt og vopnin snerust í höndum amtmanns. Skúla var veitt Skagafjarðarsýsla 14. apríl 1737. Sannaðist þar sem síðar meir að Skúli var öllum Íslendingum leiknari að eiga við dönsk yfirvöld.

/ 25 tók þá Bjarni Nikulásson við vestursýslunni. Skagafjarðarsýsla losnar um þær mundir. Lafrents amtmaður lagðist allur á móti Skúla, en Skúli fór utan (Hafnarferð 2) amtmaður fór utna líka en hafði ekki vitsmuni á við Skúla í viðureigninni og fór svo að Skúli hreppti sýsluna, 14. apríl 1737. hálfþrítugur

²⁹¹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

²⁹² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

unglingur reis gegn sjálfum amtmanninum, jók eflaust álit hans um allan helming, utan lands sem innan.²⁹³

/ 26 bjóst til heimferðar í sýslu sína, lét smíða ferju nyrðra á Jökulsá á Fjöllum til að flytja á farangur sinn, er hann kæmi að austan.²⁹⁴ lét flytja ferjuna um langan veg austur að ánni; hafi þá engin fera verið á ánni í rúm 30 ár. gaf bændum þeim er næstir bjuggu ferjuna, eitt dæmi þess hve göfuglyndur hann var og vildi bæta kjör alþýðu í öllum greinum.

bjó fyrst að Hofi svo Gröf á Höfðaströnd:

fór utan 1736, fékk Hegranesþing 14. apríl árið eftir.²⁹⁵ kom til landsins samsumars, settist að fyrst að Hofi, síðan í Gröf á Höfðaströnd, en bjó frá 1741 á Ökrum. Þótti brátt hinn atkvæðamesti maður, var jafnframt ráðsmaður Hólastóls 1741-6.

/ 26 Guðrún systir hans var til húsumráða með honum,; var hún þá frumvaxta og efnisstúlka hin mesta. En Skúli naut hennar skamma stund því hún dó skömmu síðar, 23. febr. 1738.²⁹⁶ Tregaði Skúli hana mest af öllum sínum ástmönnum, að því er hann sjálfur segir (og nefndi tvær dætur sínar eftir henni?)

Þar bjó hann fyrst í [Gröf á Höfðaströnd](#) en lengst af á [Stóru-Ökrum](#) í [Blönduhlíð](#).

Skúli setur niður bú í Gröf: Skúli settist að í Gröf á Höfðaströnd sem þá var laus til ábúðar.²⁹⁷ Var þá skammt á milli stórmenna þar á bæ því ekki var langt liðið frá láti virðulegustu frúar Skagafjarðar, Ragnheiðar Jónsdóttur. Hún hafði búið þar um langa hríð með Odd digra bróður sinn sem ráðsmann. Gröf hafði hún fengið til framfærslu ásamt átta öðrum jörðum er maður hennar, Gísli Þorláksson biskup á Hólum, lést árið 1684. Ragnheiður prýðir framhlíð 5.000 króna seðilsins.

Bjarni Halldórsson sýsli Hún:

1736: / 127 Bara ári áður en Skúli kemur í Skagafjörð lætur sýslumannsfrúin Hólmsfríður tvo vinnumenn tyfta þernu síðna er átti að gegna því hlutverki að halda á ljósi.²⁹⁸ Réðst annar vinnumaðurinn á Katrínu Tómasdóttur, fletti pilsum hennar upp yfir höfuð henni og settist á höfuðin, en hinn lamdi hana með vendi á nakinn líkamann. Byltu þeir henni til á ýmsa vegu, eftir því sem verðugat apótti að vandarhöggin hæfðu hana. Þegar frúnni þótti gott gekk hún brott með föruneyti og skildi Katrínu eina eftir í húsunum í myrkri svo grálega leikna. Næsta dag flúði hún frá Víðidalstungu, sýslimaður reyndi að fá hana til að sættast en þess var enginn kostur, sótti sitt mál þess fastar sem örðugra veittist að fá það tekið upp. Sýslumaður reyndi að eyða eða tefja með lagaflækjum. almannarómur að hefði átt vingott við sýslumann. sýslumannsfrúin er látin og annar vinnumaðurinn strokinn og finnst ekki. þykir víst að sýsli hafi komið honum undan þegar sýnt að málið yrði ekki barið niður. dæmdur réttttækur, hinum gefinn kostur á að sættast við Katrínu gegn bótum, sýsli á sjálfur að greiða málskostnað. talin sú hirting er á felsta vörum hefur verið á landi hér.

Lögreglustarf Skúla: harður sýsli:

²⁹³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

²⁹⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

²⁹⁵ Íslenskar æviskrár.

²⁹⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

²⁹⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

²⁹⁸ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

Lögreglustarf Skúla: Verkefni Skúla í Skagafirði voru sem annarra sýslumanna á þeim tíma, að vera í senn dómari, lögregla og hagsmunavörður fyrir héraðið.²⁹⁹ Algengustu brotin voru þjófnaðir og lög landsins tóku hart á slíkum yfirsjónum. Eitt fyrsta embættisverk Skúla var að dæma hjón frá Á í Unadal fyrir hnúpl úr Hofsósbúð. Þau voru rekin af bújörð sinni; hann strýktur og brennimerktur á enni, en hún hýdd. Á sama ári var Þórunni tálausu refsað fyrir að stela úr hjöllum á Höfðaströnd með 14 ára syni sínum. Þórunn þessi hafði alist upp á flæki ngi um Skagafjörð. Hún hlaut húðstrýkingu fyrir, en var sjálf sett til þess að hýða son sinn með hrísi. Þetta eru dæmi um þau verk sem yfirvald Skagfirðinga innti af hendi með skilvísi, en þrátt fyrir það fékk Skúli orð á sig fyrir að vera miskunnsamur við þá sem aumari voru. Jón Espólín segir að hann hafi verið góður ekkjum og aðstoðarlausum börnum og oft veitt þeim mikla hjálp. Hann hafi heldur ekki verið „smámunasamur um nokkurn hlut“. Þá var það sögn alþýðu að hann léti suma sakamenn sleppa er honum þótti mannsbragur á og ganga margar sögur þar af.

Besta dæmið um þetta er mál Árna Grímssonar útileguþjófs er var handtekinn í Skagafirði í júní 1744 fyrir smáþjófnað.³⁰⁰ Árni var knálegur maður, skraddari og þjóðhagi. Þjóðsögurnar segja að Skúli hafi gengið fyrir framan fangahúsið þar sem Árni var í haldi og haft yfir í heyranda hljóði flóttáætlun fyrir fangann og síðan sagt honum að leita á náðir séra Árna Skaftasonar í Sauðanesi, sem var bróðir Þorleifs Skaftasonar prófests og stjúpföður Skúla. Síðan strauk Árni Grímsson úr varðhaldi Skúla og Árni Skaftason tók við honum. Hann skipti svo um nafn og gerðist gildur maður austur þar og eru miklar ættir frá honum komnar.

Jón eldklerkur Steingrímsson segir einnig frá lögreglustarfi Skúla á Hólum á þeim tíma er Jón var nemandi við skólann.³⁰¹ Svo var mál með vexti að hestakarlar var á Hólum er hét Vigfús Einarsson og auknefndur var Fúsi flotkampur. Jón segir að Fúsi hafi verið nískasti maður sem hann hafi fyrirhitt á ævinni og hafði hann „samankvalið“ um 80 ríkisdali. Einhverjir skólapiltar töluðu um „að mátulegt væri að skilja hann af“ með peningana og tóku þá loks ófrjálsri hendi. Síðan segir Jón að Skúli hafi „uppfiskað“ hver átti sök á þjófnaðinum „með kænsku og svikum ... fyrir umgang einnar bannaðrar skækju þar á staðnum.“ Skúli hafði engar vífilengjur, handtók tvo skólapilta og flutti á brott í járnum undir sálmasöng hinna skólapiltanna sem margir hverjir þóttust hafa sloppið með skrekkinn. Þessi tveir piltar voru þeir Illugi Sigurðsson og Skafti Árnason son þess sama Árna Skaftasonar sem tók við útileguþjófnum Árna Grímssyni sem að ofan er getið. **Þorleifur Skaftason prófastur** (ÞV hann gæti verið staddur þar á prestastefnu?) brá þegar við er hann heyrði að bróðursonur hans hafði verið handtekinn og reið sem af dró til Akra. Jón Espólín segir að hann hafi ruðst inn til Skúla er hann lá í rúmi sínu og kveðið þessa vísu við raust:

Bölvaður Ölver, bröltu fram úr bæli þínu,
kynstra draugur, kvalinn þínu,
komdu og hlýddu máli mínu.

Svo fór að Þorleifur reið á brott með piltana tvo, en þeir höfðu þá verið í varðhaldi hálfan mánuð upp á vatn og brauð.

Skúli dæmdi piltana til hýðingar og brennimerkingar, eins og honum bar skylda til, en á sama tíma var refsingu frestað og sótt um náð til konungs, sem var veitt ári

²⁹⁹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁰⁰ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁰¹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

síðar, enda stóð öflugur frændgarður að baki piltunum tveim.³⁰² Svo fór að piltarnir sluppu við þau örlög sem áður höfðu beðið Þórunnar tálausu fyrir að stela fiski úr hjöllum, því þeir héldu báðir æru sinni óhýddir og ómarkaðir og sigldu síðan til Kaupmannahafnar og urðu báðir prestar. Féð endurheimtist nær allt og Fúsi féll frá skaðabótakröfum á hendur piltunum. Jón Steingrímsson segir að þegar Fúsi flotkampur gekk „glæðvær“ fram fyrir Skúla til þess að fá peningana aftur, hafi Skúli svarað hvatskeytlega að Fúsi hafi aldrei tíundað dalina sína 80 og séu þeir allir fallnir undir konung. Fúsi féll þá í „víl og vesaldóm ... og dó síðast í harðrétti“ svo aftur sé vitnað Jón, sem virðist hæstánægður með útreið flotkampsins. Þetta mál dró þó dilk á eftir sér því að annar piltanna, Skapti Árnason, var verndari Jóns Steingrímssonar í Hólaskóla og eftir brotthvarf hans varð Jón fyrir aðkasti annarra skólapilta og var m.a. borinn loginni þjófnaðarsök, en það er önnur saga.

<http://www.snerpa.is/net/thjod/fogeti.htm>:

/ 26 sannnefndur einvaldur í sýslu sinni.³⁰³ refsaði og ráðstafaði glæpamönnum og umrenningum og gekk ríkt eftir því við alla, völduga og vesæla, að lögum væri hlýtt. Birti viðvörun sína á manntalsþingum við brennivínssölu og tóbaksprangi ýmissa lausingja, sem áður höfðu tíðkast mjög þar í sveitum og varð þeim ekki vært þar undir stjórn hans. Mörgum þótti hann héraðsríkur og afskiptasamur um önnur mál, en bændum og búaliðum / 27 þótti þó fyrst taka átján yfir samþykkt sú er hann lét gera að Vallnalaug (13. maí 1739) um hrossabeit og hagagöngu. tún og engi urðu varla varin og heimahagar bitust upp

/ 29 sannnefndur einvaldur í sýslu sinni.³⁰⁴ Pétur Ovesen á Hofsósi fékk að kenna á harðræði Skúla. Hann ritaði stjórninni 1743 og bar sakir á hann, nokkru síðar seldi Ovesen Skúla járn til Hólastóls er varð að sora einum er brugðið í eld. Skoraði Skúli þá á sýslubúa að koma fram með kærur sínar og tók þingvitni um. sumt ófagurt, skortur á mjöli og timbri, og seldi þá vöru herra verði en aðrir sem ekki væri tilgreind í verðlagsskránni. hún var orðin gömul, síðan 1702 og ýmsar nýjar vörur á boðstól, sem kaupmenn fluttu hingaði í laumi. okruðu meira og minna á þeim, því einráðir um verðið. Bændur sögðu og að kaupm. neitaði eftir geðþotta sínum að taka móti sláturfé og hefði oft gert þá afturreka með það. úr þessu varð rimma milli Skúla og Ovesens, en þó einkum vegna ónýta járnins og mjöltunnu / 30 sem Skúl sagði að væri moldarblandin. Bjarni sýslumaður á Þingeyrum Halldórsson flutti málið á þingi af heindi kaupmanns, hafði Skúli jafnan hærri hlut og Ovesen hvað eftir annað dæmdur í málskostnað en varningssvikin líklega ekki þótt fullsönnuð af hendi Skúla.

Skúli var umsvifamikill og stjórnsamur sýslumaður í Skagafirði.³⁰⁵ Setti eina af landsins fyrstu samþykktum um búfé, sem fólst í því að reka hross á fjöll á sumrin og setja hömlur á hestaeign. Hann var draumasýslari Dana með því að fylgja lagabókstaf og beita hörku gagnvart strönduðum hollenskum duggum sem höfðu rekið launverslun, og var verðlaunaður fyrir. Þeir sem báru út óhróður um kvennafar og ólifnað Skúla urðu að greiða háa sekt og biðjast fyrirgefningar. Var hann þó svakafenginn á stundum. Hann sá um fjármál Hólastóls, lenti í ásökunum, en vann málaferlin. Útvegaði nýjan prentstúl til prentverksins. Frammistaða hans

³⁰² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁰³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fôgeti“, .

³⁰⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fôgeti“, .

³⁰⁵ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfôgeti*, 37-54, 57. / Lýður Björnsson: *Skúli fôgeti*, 17. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 42. / Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 46.

gerði sitt til að koma honum í mjúkinn hjá stjórninni. Hann þjónaði sýslunni í tólf ár og sannaði sig sem einn stjórnsmasta höfðingja landsins.

Launverslun:

Þetta ár (1741) **keypti Skúli Stóru-Akra í Blönduhlíð:**

Ríkisskjalasafn Dana: Rentekammeret 303: 372.68: 1740-1741. Dokumenter vedr. de under Island opbragte 6 hollandske hukkerter. Rapport, auction i Kiöbenhavn, 20. mars 1741.

Rentekammeret, 22. feb. 1741: Skal bort sælges: De under Island opbragte og ved Holmen liggende 6 Hollandscke Huckerter nemlig: 1. Huckerten Dat Jungste Kindt. 2. Junker Gerrit. 3. de Gekronede Cabliou. 4. Portugal. 5. Jonge Clausine. 6. Dadelbom.

Sú þriðja sem eftir beretning forhen har været ført af en skipper navnlig Cors Jensen og skal hava navn af Dat Jungste Kindt. annað skip, líka þorskar 296 og hálf tunna, og grófir ullarsokkar m.a. fiskilínur, allt

Khöfn, 24. nóv. 1740: Anno 1740, den 18. nóv, líka liver tran, smjör, Khöfn., 14. des. 1740, spanskt salt 93 tunnur.

Endalausir reikningar og yfirlit yfir gróðann af uppboðunum. Heildarreikningur 8. apríl 1741: Kostnaður og gróði. Tekjur: 11 þúsund 396 ríkisdalir, kostnaður (2.979 rd. órugg með þessa tölu)

liquidation = gerðar upptækar.

Sem sýslumanni bar Skúla ekki einvörðungu að fylgjast með því að kaupmenn héldu einokunarlögin, um verð og gæði á vörum, heldur einnig að Skagfirðingar stæðu við sitt og versluðu hvergi annars staðar en á Hofsósi. Víst var að Norðlendingar stunduðu umfangsmikla launverslun á þessum árum.³⁰⁶ Hér voru margar hollenskar og enskar duggur á sveimi meðfram ströndum og skagfirskir bændur vildu ekki eiga það undir Dönum hvernig þeir stunduðu sín viðskipti. Þeir seldu þrjónles, fisk og lýsi en duggarar létu í staðinn tóbak, járnþotta, brennivín, lítið eitt af kornvöru, síróp, hunangskökur og ýmsar tegundir af klæðum og léreftum. Skagfirðingar gerðust jafnvel svo djarfir að pranga í öðrum landshlutum með varninginn sem þeir höfðu keypt á laun. Þeir fóru gjarnan suður yfir heiðar, keyptu fisk í verstöðvunum fyrir sunnan og vestan land og græddu vel. Skúli lét það afskiptalaust hvað menn hefðu í klyfjum sínum er þeir riðu í önnur héruð, en svo gerðist það að hollensk dugga strandaði við Mallandstanga á Skaga í júlí 1740. Skúli var þá ekki kominn úr Alþingisreið sinni og Hollendingarnir voru ekki bjargarlausari en það, að þeir náðu vopnum sínum og helstu verðmætum. Síðan stóðu þeir vörð um eigur sínar með nakin sverð og mundaðar byssur. Enginn þorði nærri að koma uns skipbrotsmennirnir gátu útvegað sér báta og siglt til hafs og náð til samlanda sinna á öðrum duggum fyrir utan. Sáust þeir ekki síðan.

Þegar Skúli kom að sunnan og skoðaði strandstaðinn flaut þar á fjörur varningur sem Skagfirðingar höfðu selt duggurunum. Sýslumaður lét bóka að þar hefði launverslun augsýnilega farið fram og gerði allt góss upptækt sem eftir var, en hreyfði ekki við málinu frekar.³⁰⁷ Sjaldan er ein báran stök. Næsta ár strandar önnur hollensk dugga í Skagafirði, nú á Borgarsandi, og er heldur nauðlegar komið fyrir skipverjum því þeir hröktust allslausir á land. Skúli kom þegar til leiks og lét bjarga

³⁰⁶ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁰⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

því sem hægt var úr skipinu sem var eins og hið fyrra; fullt af skagfirskum vörum. Sýslumaður tók síðan alla áhöfnina höndum og skipaði rétt sem dæmdi þá seka fyrir launverslun. Allar eignir þeirra voru um leið dæmdar af þeim, en Skúli sleppti þeim við hýðingu sem öllum verslunarbrjótum bar samkvæmt lögum. Landslög skipuðu einnig svo fyrir að skipbrotsmennirnir ættu að fara utan í járnnum og þræla á Brimarhólmi, en það var erfitt og dýrt að koma þeim út. Skúli beiddist undan því við dönsk yfirvöld að refsingunni yrði framfylgt, en án árangurs.

Hann sat því uppi með heila skipshöfn, en lét þá vinna fyrir mat sínum.³⁰⁸ Lyktirnar á þessu máli urðu þær að Skúli sleppti skipstjóranum eftir að ljóst varð að Danir ætluðu ekki að gefa sig í þessu máli. Hann sendi síðan Jón bróður sinn á laun til þess að hjálpa áhöfninni að strjúka og komust þeir allir burt með öðrum duggum frá sinni heimaslóð. Það er athyglisvert að maður sem seinna barðist svo ákaft á móti dönsku einokuninni skyldi ganga svo hart fram gegn verslunarbrotum. Skúla hefur líklega verið í mun að sanna sig fyrir dönskum stjórnvöldum, en það hafði lengi angrað Dani hversu mildilega íslenskir sýslumenn tóku á launverslun sem virtist viðtekin venja á sumum landsvæðum.

Brimarhólmsdómurinn var líka að mörgu leyti táknrænn því Hollendingunum var þrátt fyrir allt leyft að sleppa frá öllu saman.³⁰⁹ En Skagfirðingum fannst Skúli vera of óvæginn við duggarana sem þeir hafa líklega margir átt persónulegan kaupskap við. Þeim þótti ófært að fara svo illa með hrakta skipbrotsmenn og fullyrtu enn fremur að sýslumaður hefði stungið undan mestu af varningnum. Ætlun hans hafi fyrst og fremst verið að auðga sjálfan sig. Á þessum sögum sást einnig fangamark Þórodds heyrara en erfitt er að segja til um sannleiksgildi þessara ásakana frekar en annars sem sagt var um Skúla, en aldrei voru kærur í þessa veru bornar fram opinberlega. Þvert á móti. Dönsku stjórninni líkaði svo vel við afgreiðslu Skúla á þessu máli, að hún sendi honum 200 dala verðlaun.

/ 27 sannnefndur einvaldur í sýslu sinni.³¹⁰ lét gera upptækar tvær hollenskar duggur fyrir launverslun við landsmenn þvert ofan í einkaleyfi verslfélagsins; duggarar höfðu selt læréft, klæði og tóbak fyrir brjónles, fisk og lýsi. Þetta þótti flestum ódæmi, ekki átt því að venjast að undanfögnu að sýslumenn væru svo athugulir og eftirgangssamir ... þótt ekkert tiltökumál þó keyptu endur og sinnum lítillræði fyrir ógilt þrjónles / 28 svo fór að allar óhróðurssögurnar sem gengu um Skúla fjöllunum herra út af þessu duggumáli urðu að þagna, því honum aldrei með réttu neitt til saka fundið um þetta. Hann lét óhróður sem vind um eyrun þjóða, því aldrei varðu honum orðsýkin að meini. Á fyrstu árum hans í embætti strönduðu hollenskar duggur í Skagafirði en er skipsmenn urðu uppvísir að því að versla við landsmenn gerði sýslumaður skútuflökin upptæk ásamt farmi þeirra og er sagt að bærinn sem hann reisti á Ökrum og enn stendur að hluta hafi verið gerður úr skútuviðnum.

Skúli auðgaðist vel í Skagafirði og varð svo voldugur að hann tókst á við einokunarkaupmenn og kærði [Hofsóskaupmann](#) fyrir að selja ónýtt járn og mjöl sem blandað var mold, selja vöru herra verði en leyft var og fleira. Urðu mikil málaferli út af þessu og var Bjarni Halldórsson málsvari kaupmannsins en Skúli hafði betur í málinu og aflaði þetta honum mikilla vinsælda meðal almennings. Hann var mikill stórbokki og héraðsríkur en jafnframt gestrisinn og gjöfull við þurfamenn og áhugamaður um framfarir, lét meðal annars smíða marga rokka og vefstóla.

³⁰⁸ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁰⁹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³¹⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

býr að Ökrum:

/ 33 flutti þangað vorið 1747.³¹¹ Húsaði þar reisulegan bæ og voru húsin virt á 500 rd. og þótti mikið í þá daga. vinsælid hans fóru sívaxandi þegar menn fóru að venjast honum, ekki um það fengist þótt harðskeyttur stundum, því að raungóður þótti hann héraðsbúum og mikilhæfur í mörgum greinum.

Þetta ár (1741) **keypti Skúli Stóru-Akra í Blönduhlíð** og á fardögum (um vorið) yfirgaf hann Gröf með timbur úr tveimur duggum í farteskinu og halarófu af hollenskum föngum í eftirdragi.³¹² Á Stóru-Ökrum var skipaviðurinn og fangarnir nýttir til þess að smíða rammbbyggðan bæ sem var án efa reisulegasta hús Skagafjarðar á þeim tíma. Sagt var að allir veggir í bænum hafi verið troðnir með hollenskum stígvélahælum og svo vel var vandað til verka, að bærinn eða hluti hans stendur enn uppi. (Þetta var sama ár og Skúli gerðist ráðsmaður Hólaskóla og svo vildi til að Þóroddur heyrari – sem Skúli lét reka frá Hólum – varð næsti ábúandi í Gröf).

iðnaður:

/ 32 þegar Skúli varð þess vís að nupp var teikinn nýr vefstóll í Skálholti varð hann sér óðara úti um vefstól til Hólastóls með nýja laginu og lét / 33 vinna mikið í honum.³¹³ Ári síðar lét hann setja upp annan samkynja að heimili sínu að Ökrum. Um sömu mundir viðleitni hans hafin um að koma á betri og greiðari ullarspuna og tóvinnu, gömlu snældurnar gerði hann útlægar úr skagafirði og kom á handrokkum.

Kvennamál Skúla:

/ 28 sannnefndur einvaldur í sýslu sinni.³¹⁴ nokkuð dró það úr vinsældum Skúla um þessar mundir að hann drakk talsvert og þótti þá nokkuð svakafenginn. Þó geymdi hann sér löngum drykkju þangað til hann hafði lokið þingi hverju, eða drakk heima.

Skúli var ókvæntur er hann kom í Skagafjörð, en það kom á daginn að enginn skortur var á húsfreyjum til þess að sjá um húshaldið í Gröf.³¹⁵ Sama vor og Skúli settist þar að bástur þær fréttir úr Skaftafellssýslu að tvær konur hefðu þar alið barn og kenndu báðar honum. Höfðu þær báðar verið hjá prestinum í Bjarnanesi, þar sem Skúli dvaldist meðan hann var sýslumaður austur þar. Hét önnur Steinunn, dóttir Björns prófests Thorlacius í Görðum. Hún var komin af Steinunni laundóttur Guðbrands sem Skúli sjálfur. Svo fór að Skúli kvæntist henni, en sór fyrir faðerni hins barnsins sem reyndar fæddist andvana. Þær sögur gengu að Skúli hefði viljað hafna ráðahagnum, en Björn faðir hennar gengið hart að honum að samþykkja. Björn var talinn göldróttur af alþýðu manna og var ályktað af almannarómi að Skúli hefði látið undan vegna ótta við fjölkynngi Bjarnar. Hins vegar urðu Skúli og Steinunn samlynd hjón, en eins og hann segir sjálfur frá í ævisögubroti sínu var Steinunn kona er „þyldi mína bresti og aldrei reiddist mér, heldur væri mér ætíð hin sama hvað á gengi“.

Skúli hafði á yngri árum orð á sér fyrir að vera mikill kvennamaður en erfitt er að gera sér grein fyrir hversu mikill fótur var fyrir því orðspori, en svo margar

³¹¹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

³¹² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³¹³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

³¹⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

³¹⁵ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

kjaftasögur gengu af Skúla að afskaplega erfitt er að greina satt frá lognu.³¹⁶ Skagfirðingar höfðu gaman af því að tala um sýslumann sinn, sem efni stóðu til, en stundum tók sú kjaftagleði á sig viðurstygilegar myndir. Skömmu eftir að Skúli fluttist að Gröf kom upp sá kvittur að hann héldi við ekkju í nágrenninu og dætur hennar einnig, en börnin sem samlífið gaf af sér væru borin út. Skúli komst á snoðir um orðróminn og rakti beint til upprunans, Þórodds Þórðarsonar heyrara (yfirkennara) á Hólum. Kjöftugur mjög og illmælinn en gat litlu svarað þegar Skúli bar upp fyrir hann róginn. Svo fór að hann baðst skriflega afsökunar og greiddi 60 dali í skaðabætur.

Eftir að Skúli hinn yngri kom í Skagafjörð sem sýslumaður, grennslaðist hann fyrir um nafna sinn og langafa á meðal fólks og fékk tvennar sögur sem hann lýsir í ævisögubroti sínu.³¹⁷ Annars vegar var sagt að Skúli hefði verið „stórbokki“, „mikill rubbungsprestur, öldungslegur, svæsinn og mikilfenglegur“. Hins vegar voru þau fyrri sóknarbörn til eru álitu hann nánast heilagan, og að hann hefði orðið uppnuminn til himna af fjalli því er Goðdalakista heitir og stendur skammt frá prestssetrinu. Skúli hinn eldri þótti góður kennimaður, skáldmæltur og flutti afburða prédikanir, svo að fólk kom að langa vegu til þess að hlýða á hann. Þá var hann hestamaður mikill, reið jafnan greitt og segja sumir að Skúlaskeið á Kaldadal sé við hann kennt, en þar tók hann klár sinn svo til kostanna að hann fótbrotnaði. Það sópaði að Skúla er hann reið um í byggð. Hann hægði aldrei á sér er hann mætti fólki heldur kallaði: „Vík úr vegi, barn mitt, því hér ríður presturinn á Goðdölum!“ Séra Skúli náði hárríelli. Hann lést 88 ára að aldri, 12. (13. des. segja ísl æviskrár) desember 1711.

umsjón Hólastóls:

Harboe kemur:

138 september 1741 Harboe, danskur kastalaprestur kominn að Hólum með biskuplegt vald, í fylgd með fyrrverandi Skálholtsrektor.³¹⁸ Þeir ætla að yfirheyra presta sem margir óttast um embætti sitt og orðrómur er um að þeir vilji koma á villutrú. 2 prestar fóru utan í fyrrasumar að leita eftir biskupstign, í staðinn sendur með Hofsósskipi kom í lok síðastliðins mánaðar, danskur setuliðsprestur, Lúðvík Harboe, slésvískrar ættar með biskuplegt vald. rannsaka kirkju- og trúmál í öllum greinum og yfirheyra prestana. Jón Þorkelsson, fór úr landi fyrir nokkrum árum. almannarómur segiri að runnið undan rifjum Jóns. hataður af mörgum, sem ei heyrir hann né séð. uppþembdur af eitri hinnar nýju trúarstefnu, sagt hann vilji „gerspilla öllu sönnu þjóðfrelsi og uppræta úr hugum manna heiðarleik, rétttrúnað og sannarlegt siðgæði.“ kaupmennirnir ekki síður en aðrir andsnúnir, ekki fyrir stignir á land á Hofsósi en menn hópuðust að þeim með háreysti og hrópuðu til þeirra formælingar og ókvæðisorð. á Hólum hafa dunið á Jóni háðsyrði og örg lastmæli, svívirðingar krotaðar á herbergishurð hans og níðkveðlingar skildir eftir á þröskuldinum. varla fyrir það synjandi að drukknir menn vaði að / 139 rekkjustokknum í svefnhúsi hans til þess að demba yfir hann skökmmum. Jón bermæltur og hugmkill og lætur engan bilbug á sér finna, Harboe er mildari og þýðari í viðmóti en menn ætluðu.

³¹⁶ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³¹⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³¹⁸ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

/ 139 biskupsstóll og skóli í rústum.³¹⁹ Hús flest nálega fallin, skjalasafnið í mestu óreiðu og sumt týnt. vanhöld á kvikfénaði og húsbúnaður úr sér genginn. Þeir félagar ætla og að þrifnaði sé ærið áfátt á setrinu. tebollinn svo útbíaður að hann gat varla snert á honum kjötsúpan og smjörið krökkt af hárum. Sægur af gömlum kerlingum samankominn á Hólum og sjálf grætur biskupsfrúin linnulaust þegar Harboe gefur sig á tal við hana. kennslubækur fornar, skólaagi rokinn út í veður og vind og rektor þekkingarsnaður og áhugadaurur, heyrarinn sem raunar missti embætti sitt í vor, rostafenginn og deilugjarn. Harboe og Jón hafa mikinn viðbúnað um aðflutning matvæla til staðarins handa skólapiltum næsta vetur, oft sendir brott upp úr miðjum vetri sökum bjargarleysis.

/ 139 bréf Harboes 3. okt. 1741.³²⁰ Íslendingar hraustir og sterkir. venjuleg fæða harðfiskur mkeð dálitlu af súru smjöri, oft brænt og gult og mengað hári og öðrum óþverra, til drykkjar súra mjólk sem kalla skyr. svo óþrifnir að fær oft og tíðum viðbjóð af því að sjá til þeirra. matast á rekkjum sínum, ægir saman tóbaki, harðfiski, smjöri og ull. ummgengnin svo blygðunarlaus að eigi getur verri verið. bæði karlar og konur liggja allsber í hreysum sínum og fleti þeirra ekki betri en sakamaður er þræla í járnum hjá oss. skoðast ekki tiltakanlegt afbrot þótt hafi átt tvö eða þrjú börn í lausaleik heldur þykir miklu fremur ærleg sök. það er álitid fremd ef einhverjum tekst að komast yfir dóttur auðugs manns. vísaði einum skólaveini burt, 24 ára slæpingi hinn mesti. síður að drekka sig fullan og þylja óbótaskammir og koma svo daginn eftir og biðjast afsökunar. alsiða að venja börn kornung af brjósti, jafnvel vikugömul, þótt ekki tíðkist alls staðar. stungið upp í holum legg og hellt kaldri mjólk sem rennur jafnótt út um nefið aftur, við munnin troðið ullarlagði til að halda henni niðri. við jarðarför einu sorgarklæðin svartur klútur um háls og kona svart bindi um höfuðbúnaðinn. Sá nánustu ættinga varpa sér niður á leiðið og gráta beisklega.

1745 í ágúst / 153 Harboe og Jón sigla.³²¹ fóru um allt land, Harboe kynnti sér kunnáttu presta og hæfni feimin börn, fávísir klerkar. Fjölmennt við kirkjur á yfirreiðinni, fólk fýsti að sjá þá menn sem svo margt og misjafnt hafði verið rætt um unglingar flestir smeykir og feimnir og stamir í svörum frammi fyrir þessum höfðingjum / 154 almennarómur er að Harboe miklu ljúfari og viðmótsþýðari en menn áttu von á , sættu þó bæði prestar og söfnuðir alvarlegum áminningum, örfáir hafa orðið að láta af þjónustu. lestrarkunnátta misjöfn, betri norðan lands telja helming læsan.

https://is.wikipedia.org/wiki/Ludvig_Harboe. 1746 tók hann við biskupsstólnum í [Niðarósi](#) í [Prándheimi](#). 1748 sneri hann aftur og giftist Frederikke Louise Hersleb dóttur þáverandi Sjálandsbiskups, [Peder Hersleb](#). Nokkrum mánuðum fyrir hafði tengdafaðir hans gert hann að aðstoðarmanni sínum og við lát hans [1757](#) varð Ludvig Harboe Sjálandsbiskup, sem hann var til dauðadags. Þegar Ludvig Harboe kom til Kaupmannahafnar árið 1745 kom [Jón Eiríksson](#), síðar [konferensráð](#) með honum en Harboe hafði tekið ástföstri við Jón og reyndist mikill velgjörðarmaður hans. Jón fylgdi biskupi til Niðaróss. Ludvig Harboe var kunnur fræðimaður og tók t.d. saman rit um [siðaskiptin á Íslandi](#). Hann var í [Vísindafélaginu danska](#)

Prentsmiðjan:

Jón Árnason Skálholtsbiskup segir í bréfi í september 1742 til Skúla Magnússonar sýslumanns í Skagafirði (1737-1749) og staðarráðsmanns á Hólum (1741-1746) að kirkjustjórnarráðið danska vilji láta prenta tvær bækur,

³¹⁹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

³²⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

³²¹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

Biblúkjarna J. Lasseniusar og *Hólmanga eða Orusta og sigur trúarinnar* eftir J. D. Jersin.³²² voru prentaðar á Hólum 1743 og 1744 í þýðingu Jóns Þorkelssonar, auk annarrar bókar eftir Jersin, *Sá sannni lífsins vegur*. Biskup tekur þó fram að erfitt sé að gefa út bækur sem þessar þar sem almenningur hefur vanist húslestrarbókum og sunnudagapostillum. Að auki sé prentverkið á Hólum svo úr sér gengið að bækurnar séu „illa prentaðar, hálfir stafir eru klesstir, hálfir sjást ekki, illa bundnar, innsaumaðar með íslenskum ullarþræði, hverjum mölurinn og fúinn eyðir strax á einu ári ... þær eru með slæmum skinum og það sem mest er rándýrar. Bætið þér þessa bresti og mun yður ganga langtum betur bóksalan.“ 1748-1763 8,6 bækur að meðaltali á hverju heimili. Fimm til níu bækur til á 42,6% heimila og 10-14 bækur á 29,6% þeirra. Allt guðsorðabækur. Mettaður markaður.

1745 mikið eftir af útgáfu þeirra Harboes, 182 eintök þá til af *Lífsins vegi*, 231 eintak af *Hólmgöngunni* og 430 eintök af *Biblúkjarnanum*, innbundnum og óinnbundnum.³²³ Til samanburðar má geta þess að til voru 809 eintök af *Vídalínspostillu* sem prentuð var þetta sama ár. Höfundar þeir sem Jón þýddi voru ekki píetistar. Johannes Lassenius (1636-1692) var Þjóðverji sem kom til Kaupmh. 1676 sem þýskur hirðprestur. og 1678 guðfræðiþrúfessor jafnframt við háskólann. Rétttrúnaðarmaður og naut vinsælda sem predikari og fyrir uppbygginarrit sín. / 60 tvö önnur verk hans þýdd á íslensku *Vikubænir* 1682 og endurútgefnar tvisvar sinnum, 1746 og 1751 (í sálmabókinni). Jens Dinesen Jersin (1588-1634) danskur biskup á tímum rétttrúnaðar. Ekki píetísk verk þótt innihald þeirra hafi vel samræmst áherslum píetismans. *Biblúkjarninn* var t. d. ætlaður ungmennum, einföldum og þeim sem ekki höfðu aðgang að Ritningunni.

Farið var að ráðleggingum biskups um prentverkið.³²⁴ 1744 gerðar endurbætur á því og bækur alfarið prentaðar með nýju lettri ári seinna. Skúli að verki. Hann jók upplag prentaðra bóka um helming og náði verði þeirra niður, sem því nam. Fór nú prentsmiðjan að skila hagnaði. Ennfremur sett lög um skylduprentun á opinberum tilkynningum og lögum. Prentuð 511 eintök af konungsbréfi um ferminguna. 361 eintök af tilskipunum um helgidaga og fermingu.

viðskipti við Hólamenn:

Halldór biskup Brynjólfsson á Hólum (1746-1752).³²⁵ Þrátt fyrir áhuga á veraldlegri umsýslu hélt biskup ekki vel Hólaskóla, en með hinum píetísku tilskipunum jukust mjög kröfur á hendur biskupum um að gefa vel við skólann. Amk einu sinni þurfti að senda pílta heim: Í bréfi Pingel amtmanns (1744-1752) til Ólafs Gíslasonar Skálholtsbiskups vorið 1748 segir frá því að skólanum hafi verið sagt upp í febrúar eftir að skólapiltar höfðu soltið allan veturinn, ekki fengið neinn fatnað, peninga né bækur. Slakt eftirlit með siðferðinu, segir hann og. Konur eignist bar eftir 5 mánaða meðgöngu, þar á meðal ein prestsfrú nýgift, án þess að nokkuð sé að gert. Hólabiskup hefur líklega átt óhægt um vik þar sem sögusagnir voru uppi um að svipað eða eitthvað / 99 verra hafi hent biskupsfrúna. Skólamálið er rakið nokkuð ítarlega í nýlegri útgáfu af bréfum Gunnars Pálssonar skólameistara á Hólum (1742-1753). Ljóst af þeim að biskupi hefur verið vorkunn að geta ekki framfylgt hinum bjartsýnu tilskipunum um aðbúnað skólapilta. Til þess hafði stóllinn einfaldlega ekki tekjur, enda rann þessi umbótaviðleitni stjórnvalda út í sandinn.

³²² Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „*Guð er sá sem talar skáldsins raust*“, 59.

³²³ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „*Guð er sá sem talar skáldsins raust*“, 59.

³²⁴ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „*Guð er sá sem talar skáldsins raust*“, 60.

³²⁵ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „*Guð er sá sem talar skáldsins raust*“, 98-99.

skólameistari og einhverjuir nemendur vildu nota tækifærið og koma biskup frá vegna þessa máls.³²⁶ Halldór biskup Brynjólfsson var skuldum vafinn þegar í upphafi biskupsstarfs síns árið 1746. Ekki tók betra við með stólshaldi, endav varð dánarbú biskups þrotabú. Sumarið 1746 hafði verið slæm tíð á Norðurlandi og víðar. Á útmánuðum 1747 ljóst að vistaskortur yrði á Hólum. Skólameistari skrifaði til biskups 10. febrúar og kvartaði yfir því að nýju reglugerðinni ekki framfylgt hvað varðar fatnað, rúmföt, sængurstæði og hóbýli skólapilta. Biskup svaraði því til að enginn höfuðstáll hefði fylgt stólnum er hann tók við embætti. engin íveruföt til handa piltum. 22. apríl skrifaði biskup amtmanni um málið og upplýsir að segja þurfi skólanum upp innan hálf mánaðar efg ekki fáist vistir frá Hofsóskaupmönnum. Amtmaður skrifaði Skúla Magnússyni (1711-1794) sýslumanni bréf 27. maí og fór fram á rannsókn á ástandi stólsins. Skúli tjáði biskupi að ekki hægt að halda skólann lengur vegna fæðuskmorts. Skólanum sagt upp 23 júní það ár. Átti að halda til 3. júlí skv. reglugerð. Sama sumarið 1757, erfitt að afla fiskmetis til skólabúsins. Biskup sótti um leyfi til konungs um að fá að stytta skólatímam. eftir það einungis haldinn til fardaga. svo 1748 sagat umm 27. feb. Biskup bauðst til að greiða ölmusupiltum í bókum það sem upp á ölmusna vantaði. Fór fram á það daginn áður við biskup að þeir fengju greitt í peningum. Gunnar svaraði / 100 segir að hinn lögbundni skólatími hafi alltaf verið haldinn í ráðsmannstíð Skúla, þó styttri. Amtmaður, sem var eftirlitsmaður skólans ásamt Sveini Sölvasyni lögmanni norðan og vestan (1746-1782) blandaði sér í málið og segir nógan fisk að fá fyrir sunnan. Spyr hvers vegna stólsfólkinu hafi ekki verið fækkað, milli 75 og 80 manns. Amtmaður fyrirskipaði rannsókn á fjárhaldi stóls og skóla. / 101 Gunnar Pálsson skólamesitari höfuðpaurinn í aðför að biskup, maður beggjaj blands. skrytinn maður við dropa og sopa. skritin samskipti þeirra eldklerks Jóns Steingrímsonar / 102 biskup var býsna þrasgefinn og hafði löngum átt í jagsteyt við hina og aðra. deilur við Skúla Magnússon þá stólsráðsmanns, vegna úttektarmála staðarins. Pingel amtmaður talaði um dýrslegan ruddaskap biskups, bestial Grovhed.

Skúli hafði forsjá [Hólastóls](#) eftir að [Steinn Jónsson](#) biskup dó árið [1739](#) og þar til [Halldór Brynjólfsson](#) tók við embætti [1746](#). Í úttektargerð kemur fram að hann hafi unnið gott starf, skilað af sér betra bú en hann tók við, látið byggja upp töluvert af húsum staðarins og útvegað nýtt letur til prentverksins, útvegað lærdan prentara og látið prenta bæði sumar og vetur. [Bjarni Halldórsson](#) sýslumaður á Þingeyrum var annar þeirra sem samdi úttektina en tveimur árum seinna sneri hann þó við blaðinu og kærði Skúla fyrir vanskil. Á endanum var Skúli þó hreinsaður af allri sök.

/ 30 sannnefndur einvaldur í sýslu sinni.³²⁷ Steinn biskup dó 1739, en 1741 var Lúðvík Harboe, þá kastalaprestur í Höfn, sendur að líta eftir kirkju og kennslumálum hér á landi. Settist að á Hólum og ekki átti að veita biskupsdæmið fyrr en hann færi. Skúli var þá skipaður til að ráða fyrir stólnum og stóð svo unz Harboe fór 1745. Þá var Halldóri Brynjólfssyni prófasti að Staðastað veitt embættið að undirlagi Harboes. afhendingin fór fram umyrðalaust og biskup setti nafn sitt og innsigli undir afhendingarskjalið, en von bráðar ekki ángæður / 31 konungur skipaði tvo menn til að rannsaka, Bjarna sýsla andstæðing og Guðmund sýslumann Sigurðsson aldavin biskups. en álit nefndarmanna að stýr vel af rögg, geymt vel húsa og staðar og svarað fullu gjaldi fyrir slit, heldur þar á ofan látið hressa við og reisa að nýju talsvert af staðarhúsunum, útvegað nýjan stíl til prentsmiðjunnar og skilað af sér meira innistæðufé en veitt móttöku. Nú var allt kyrrt þangað til 1748.

³²⁶ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „Guð er sá sem talar skáldsins raust“, 99-100.

³²⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

Þá fór Halldór biskup aftur á stúfana og fékk Bjarna til að hefja mál gegn Skúla út af ýmsum smámunum, stó það málavafstur í tvö ár og loks felldu Magnús lögmaður Gíslason og Björn sýslumaður Markússon dóm í þessu hégómamáli á Hólum 21. júlí 1750, að undangengnu ítarlegu réttthaldi og dæmdu Skúla sýknan af ákærum biskups. Eindreginn sigur. Stjórnin sá að sýnt staka samvisekusemi og fírbæra atorku og dugnað. / 32 vafalaust átt góðan þátt í því að stjórnin hóf Skúla brátt til meiri valda. Halldór biskup missti traust og hylli sakir ódugnaðar og lítillar fyrirhyggju að því er þarfi skólans snerti. Skúli útvegaði prentsmiðjunni nýjan og dugandi prentara er numið hafði prentiðn sína ði Leibzig í Þýskalandi, Halldór Eiríksson. Lét þá taka prenta bæði sumar og vetur, mest guðsorðabækur, Vídalínspostillu, Passíusálma, Gerhardshugvekjur, eintal sálarinnar, Krossskólasálmur Jóns skólameistara Einarssonar.o. fl. og mun Harboe biskup hafa miklu um það ráðið. Þrýðilega frá því gengið flestu og auðþekkt frá öðrum útgáfum. mælt að Hólastóll hafi aldrei veirð betur setinn á síðari tímum að stjórn og kennslu en meðan Skúli var ráðsmaður stólsins og Harboe í biskups stað og Gunnar Pálsson, bróðir Bjarna læknis Pálssonar skólabeistari 1742-1752. því að Gunnar var hverjum skólameistara stjórnsamari.

14. apr. 1737 fékk hann veitingu fyrir Skagafjarðarsýslu, en eigi gekk það orðalaust og lagði amtmaður mjög á móti honum. — 1738 giftist Skúli Steinunni Bjarnadóttir (Thorlaciús prests í Görðum) og voru samfarir þeirra hinar bestu, og áttu þau mörg börn. í Skagafirði undi Skúli sér hið besta, bjó hann rausnarbúi á Ökrum og var bæði stjórnsamur og héraðsríkur, en þó vinsæll, átti þar mestan þátt í hve ótrauður hann var, eins og fyr og síðar, að liðsinna bágstöddum og fátækum og halda uppi rótti þeirra, ekki síst gagnvart kaupmönnum. Hafði hann og þá á hendi umsjón Hólastóls og urðu af því deilur milli hans og Halldórs biskups Brynjólfssonar, og vann Skúli þar fullan sigur, enda fór honum það vel úr hendi. (*af vefnum upp úr bók Jóns Aðils*)

Steinn Jónsson (d. 1739) var enn biskup þegar Skúli varð sýslumaður og hafa Hólamenn væntanlega verið þýðari er hann reið í hlað sem yfirvald héraðsins en þegar hann kom þangað í ölmusuleit nokkrum árum áður.³²⁸ Annars var Steinn biskup stór maður, feitur og með slíkt hæglætisskap, að sagt var að hann hefði aldrei reiðst á ævi sinni. Hann átti aldrei í deilum og ljúflyndið aflaði honum margra vina, en enginn var hann skörungur á biskupsstóli og fór flestu aftur á Hólum í tíð hans. Steinn var hins vegar vinsælt skáld á sínum tíma og í tilefni þess að

Upprisusálmur hans voru prentaðir á Hólum orti einn maður nyrðra:

Söngva strengi ég sá eins
að öllu vel forgyllta,
Hallgríms prests og herra Steins
í hörpu guðs samstillta.

Þetta þótti mikið oflof, að líkja saman Steini og Hallgrími Péturssyni, en lýsir hversu skáld eru misjafnlega metin eftir tíðaranda. Nú er sálmakveðskapur Steins gleymdur flestum. Mannahald á Hólum var all sérstakt í tíð Steins, enda segir Espólín að oft hafi verið svo „lítill fyrirhyggja á Hólum, að varla varð entur skólinn“ og nemendur sendir heim fyrir en ætlast var til. Frændi Steins, Ólafur Jónsson, var bryti á staðnum. Hann var ölkær í meira lagi og áflogagjarn undir

³²⁸ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

áhrifum. Urðu kaupstaðarferðir Hólamanna oft sögulegar þegar hann var með í för. Steinn réði Sigurð Vigfússon Íslandströll (f. 1691) sem skólameistara á Hólum, en hann var talinn sterkasti maður landsins. Íslendingar hafa alltaf haft hinar mestu mætur á kraftamönnum og það hafði herra Steinn sérstaklega, en hann hafði sjálfur gaman af ýmsum aflraunum á sínum yngri árum. Bókvit hafði Sigurður þó ekki í jöfnu hlutfalli við krafta sína. Hann þótti slakur kennari og gekk illa að halda uppi aga.

Hólanemar nýttu sér grunnhyggni karlsins til að kría út „lekaliberationir“ eða lekafrí.³²⁹ Þá komu þeir að morgni og helltu vatni á gólfið í skólahúsinu, síðan bentu þeir Sigurði á lekann þegar kennslan átti að hefjast sem svaraði að bragði: „Það er slett af so gú óforsvaranlegt, að góðra manna börn sitji í slíku hrosshúsi.“ Varð þá ekki nein kennsla þann daginn. Hins vegar var skólahúsið hriplekt og oft urðu „lekaliberationir“ af náttúrulegum orsökum. Sigurði til aðstoðar var Þóroddur heyrari, sem áður hefur verið minnst á, hann var lítil vexti en þeim mun kjaftmeiri. Hann þótti dugandi kennari en óróagjarn og skammaðist oft í Íslandströllinu sem brá aldrei skapi, utan einu sinni. Átti Þóroddur þá fótum fjör að launa. Þórodds er einnig minnst fyrir þá sök að hann er ættfaðir Thoroddsen ættarinnar. Þorleifur Skaftason virðist hafa verið helsti burðarás staðarins á þessum tíma, enda skipaður officialis (staðgengill biskups) þegar Steinn veiktist af þeirri veikni er loks dró hann til dauða.

Einn af þekktari Hólanemum frá tíð Steins var Galdra-Loftur Guðmundsson sem áður er nefndur, en hann stundaði nám við skólann árin 1716 til 1722.³³⁰ Hann var sagður hafa reynt að vekja upp biskupa í Hólakirkju sem frægt er í þjóðsögum. Steinn átti að hafa vandað um við pilt af sínu alkunna hæglyndi, en Loftur lét það sem vind um eyru þjóta. Þorleifur Skaftason var aftur harðari í horn að taka og Galdra-Loftur reyndi því að glettast hann. Þorleifur bjó á Kálfstöðum í Hólahreppi, eins og venja var um dómkirkjupresta. Hjaltadalsá skilur á milli Kálfsstaða og Hóla, og yfir hana varð Þorleifur að fara til þess að geta messað á Hólum. Í eitt skipti er áin var í miklum vexti og leysingum varð hestur Þorleifs skyndilega staður svo hann varð að ganga af honum í miðri á og ösla yfir með hempupoka sinn í hendi. Þá var þessi vísa kveðin:

Furðar mig á fréttum þeim,
fótgangandi var hann.
Þegar hann kom til Hóla heim,
hempuna sína bar hann.

Alþýða taldi fullvíst að hér hefði Galdra-Loftur verið að verki og jafnframt að hann gæti ekki gjört honum neitt mein vegna þess hve Þorleifur væri „mikill guðsmaður“. Það átti að vísu fyrir Þorleifi að liggja að drukkna aldarfjórðungi síðar (1748) í litlum læk fyrir austan og eru nokkrar þjóðsögur þar af. Helsti veikleiki Þorleifs var áfengisnautn, sem hefur orðið til þess að þetta karlmenni endaði líf sitt í svo litlu vatnsfalli eftir að hafa áður yfirunnið margar stórar.

Skúli verður ráðsmaður Hólastaðar:

Árið 1739, tveimur árum eftir að Skúli varð sýslumaður Skagfirðinga, andaðist Steinn biskup.³³¹ Tveir prófastar sigldu þá utan til þess að ná biskupsembættinu, þeir Halldór Brynjólfsson (f. 1692) frá Staðastað, svili Skúla (Þóra, kona Halldórs,

³²⁹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³⁰ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³¹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

var hálf systir Steinunnar sem Skúli átti), og Björn Magnússon (f. 1702) frá Espihóli. Í Kaupmannahöfn var próföstum tekið með hæð. Dönsk kirkjuyfirvöld voru að íhuga umbætur á íslenskri kirkjuskipan, fræðslu og skólalaldi að tillögu Jóns Þorkelssonar (er verið hafði skólameistari í Skálholti). Til þess að kanna lærdóm prófastanna var þeim fengin sín bókin hvorum til þess að þýða yfir á íslensku. Í hlut Halldórs kom *Sannleiki guðhræðslunnar* eftir Eirík Pontoppidan sem átti að verða nýtt fermingarkver. Þýðing hans var síðan gefin út, en svo slælega var að verki staðið hjá Halldóri, að presti einum taldist til að 170 rangar þýðingar og 160 prentvillur væru í kverinu. Var bókin æ síðan kölluð „Rangi-Ponti“ á Íslandi. Þrátt fyrir það reyndist niðurstaða danskra yfirvalda sú að Halldór væri meiri fræðimaður en Björn. Þeir prófastar sátu hins vegar ekki aðgerðalausir ytra og rægðu hvor

annan sem mest þeir máttu við dönsk kirkjuyfirvöld. Svo fór að þeir voru báðir gerðir afturreka til Íslands án biskupstignar. Þess í stað var danskur kastalaprestur, Loðvík Harboe (f. 1709), skipaður biskup og sendur til landsins til þess að gera úttekt á kristnihaldi hérlendis og fékk hann sér til fulltingis Jón Þorkelsson sem áður er nefndur. Þeir stigu á land á Hofsósi í júlí árið 1741 og fengu heldur napurlegar móttökur, en heimamenn gerðu hróp að þeim. Voru viðtökurnar litlu betri á Hólum. Margir voru uggandi vegna komu þeirra og óttuðust að kristni í landinu yrði umbylt, píetismi (hreintrúarstefna) innleiddur og klerkar sviptir kjól og kalli. Sérstaklega var mikil reiði í garð Jóns Þorkelssonar fyrir að ófrægja Ísland í útlöndum og líklega hefur gremja og mælgí hinna hryggbrotnu prófaste ekki bætt úr skák, en þeir höfðu komið hingað út nokkru fyrir.

Svo fór að menn sefuðust.³³² Harboe þótti hins vegar skrýtnar tjáskiptavenjur Íslendinga, sem hann kynntist fyrstu vikurnar hér. Þeir drukku sig augafulla og gerðu honum síðan heimsókn og helltu yfir hann skömmum og svívirðingum, en komu svo daginn eftir og báðu forláts á öllu saman. Fyrsta verk Harboes á Hólum var að kanna kunnáttu Íslandströllsins, sem var síðan sett af sem skólameistari. Harboe var þó mildur sem ætíð. Það var látið heita svo, að Sigurður hefði hætt að eigin ósk og var hann seinna gerður að sýslumanni Dalamanna. Hólastaður var þá í döpru ástandi. Hús niðurnídd af löngu viðhaldsleysi, illur aðbúnaður staðarfólks og prentsmiðja grotnuð niður. Hér vantaði framkvæmdamann til þess að byggja staðinn upp, og vildi svo heppilega til að slíkur maður bjó ekki langt undan.

Harboe skipaði Skúla Magnússon ráðsmann Hólastaðar árið 1741 og tók hann þegar til óspilltra málanna.³³³ Nú var gert við hús staðarins, aðbúnaður skólapilta bættur og matföng dregin víða að. Klyfjapestum og sveinum Hólastaðar varð nú tíðrætt um fjallvegi til útgerðarstaða við Tröllaskaga að sækja skreið og aðrar nauðsynjar til búsins. Jafnframt þurfti Skúli sem ráðsmaður að hafa eftirlit með þeim 330 jörðum sem biskupsstóllinn átti, en hagur staðarins fór mjög eftir því hvernig sú framkvæmdastjórn var leyst af hendi. Þá var nýju lífi blásið í Hólaprentsmiðju. Skúli réð þýskan prentara til Hóla og fékk nýja stíla til prentverksins, og hófst prentun á ný af fullum krafti jafnt sumar sem vetur og fjöldi bóka gefinn út. Líklega hefur Hólastaður aldrei verið betur rekinn á þeirri öld, en undir ráðsmennsku Skúla og sannaðist þar dugnaður hans og elja. Þóroddur heyrari þurfti hins vegar að leita sér að nýju starfi, en Skúli – minnugur kjaftagangsins nokkrum árum fyrir – lét setja hann af við Hólaskóla.

³³² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³³ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

Nær örugglega hafa þeir Skúli og Harboe ræðst við í Auðunarstofu, íveruhúsi biskupanna á Hólum.³³⁴ Þeir voru nær jafnaldrar, Skúli 30 ára en Harboe 32 ára gamall, og höfðu báðir lesið guðfræði á svipuðum tíma við háskólann ytra. Þeir hafa því getað spjallað um fyrrum kennara sína, sameiginlega kunningja og svo auðvitað um Kaupmannahöfn – borgina sem Skúli hafði svo mikið dálæti á. Talið hlýtur einnig að hafa beinst að Íslands gagni og nauðsynjum. Biskupinn hefur spurt um efnahag og ástand landsins sem hann átti að þjóna, og hvers vegna Íslendingar væru svo fátækir og geðstirðir sem raun bar vitni. Skúli hefur væntanlega borið undir hann hugmyndir sínar um viðreisn Íslands er hann var þegar farinn að íhuga og holdguðust ekki löngu seinna í Reykjavík. Harboe var vel menntaður maður og tillögugóður, og Skúli hefur vænst þess að einhver eyru væru fyrir rödd þessa yfirvegaða guðsmanns í Kaupmannahöfn. Hér fóru auk þess saman hagsmunir beggja. Harboe hefur verið feginn því að fá styrk frá sýslumanni í þeim mikla andblæstri sem hann mætti í embætti sínu fyrsta kastið. Hann hefur einnig séð að efnahagslegar framfarir væru frumforsenda fyrir bættu kristnihaldi hérlendis, því hagur kirkjunnar var órofa tengdur landshag. Sýslumaður hefur haft hvort tveggja í senn, metnað fyrir þjóð sína og sjálfan sig.

Skúli var þess fullviss að Ísland hefði næga náttúrukosti, en það sem orti væri kjarkur og kunnátta landsmanna sjálfra.³³⁵ Harboe hafði sjálfur orðið verulega var við sinnuleysi Íslendinga í trúmálum og líklega hefur ekki verið erfitt að sannfæra hann um að svipað væri upp á teningnum í efnahagsmálum. Á miðju sumri 1742 hófu Harboe og Jón Þorkelsson mikla reisu um landið þvert og endilangt sem stóð næstu þrjú árin. Þeir vildu gjarnan vita hvaða boðskap íslenskir klerkar hefðu að flytja söfnuðum sínum úr prédikunarstóli og hvernig þeir sjálfir héldu góða og kristilega siðu. Einnig vildu þeir forvitnast um lestrarkunnáttu sóknarbarna og hversu vel prestar sinntu fræðslumálum. Í skýrslu þeirra kom fram að læsi var mest á Norðurlandi, þar sem meira en helmingur fólks gat lesið, og áhrifin af prentverki og menntunarstarfsemi á Hólum voru sterkust, en Skálholtsstifti kom lakar út. Þó verður að taka tillit til þess að sóknirnar voru misjafnar innan biskupsdæmanna og lestrarkunnátta fór mjög eftir barnafræðslu einstakra presta. Mun auðveldara var fyrir klerka að svíkjast um í sumum hinna fjarlægari kima Skálholtsstiftis, en hinum þéttbýlu sveitum Norðurlands. Skýrslan sýnir einnig hversu vanþakklátt starf það var að vera sálnahirðir á Íslandi. Einn prestur á Austurlandi átti þá ósk heitasta að fá mann í dyravörslu þegar hann messaði svo sóknarbörnin hættu að rápa út og inn úr kirkjunni. Annan prest vildu sóknarbörnin láta setja af fyrir galdra, en einhver rúnablöð höfðu sést hjá honum. Harboe tók því víðsfjarri að setja slíkan kunnáttumann af. Hinn þriðji prestur var talinn svo fáfróður að Harboe vildi þegar setja hann af, en söfnuðurinn baðst griða fyrir hans hönd því að hann var – þrátt fyrir að geta ekki prédikað – vel látinn í sókninni og hélt hann því embætti.

Eftir fjögurra ára Íslandsdvöl héldu Jón Þorkelsson og Harboe aftur utan 1745 og á næstu árum komu frá þeim ýmsar tilskipanir og reglugerðir um kristnihald hérlendis sem færðu marga hluti til betri vegar.³³⁶ Þeir gerðu aftur á móti útlægar þjóðlegar skemmtanir ýmiss konar sem þóttu skapa léttúð og spilla siðferði fólks. Þá féllu niður nokkrir gamlir helgi- og hátíðisdagar íslenskir, en helgihald hérlendis átti að líkjast sem mest því sem tíðkaðist í Danmörku. Jón Þorkelsson var efnður maður og með lærdustu Íslendingum á sínum tíma. Hann barðist fyrstur fyrir því að innflutningur á brennivíni yrði bannaður. Aflaði það honum lítilla vinsælda.

³³⁴ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³⁵ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³⁶ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

Uppfræðsla barna var hans hjartans mál og í erfðaskrá sinni gaf hann allar eigur sínar í sjóð til þess að byggja barnaskóla á Íslandi. Það varð til þess að fyrsti barnaskóli landsins reis á Hausastöðum á Álftanesi árið 1793, en næstu ár nutu margir aðrir barnaskólar stuðnings frá sjóðnum. Jón sjálfur kom þó aldrei aftur til Íslands.

Harboe varð seinna Sjálandsbiskup og mikils virtur.³³⁷ Dönsk stjórnvöld leituðu mjög til hans um málefni Íslands eftir heimkomuna, enda var hann einn fárra menntaðra Dana er dvalist hafði hérlendis um einhvern tíma og kynnt sér aðstæður af eigin raun. Harboe lét sér heldur ekki nægja leggja til umbætur á kristnihaldi hérlendis, heldur rak á eftir stjórnvöldum að kynna sér efnahagsástand landsins. Ífur skýrir Skúli svo frá í skýrslu sinni til Landsnefndar nokkru seinna, að upphaf Innrétinganna megi rekja til komu Harboes, þá fyrst hafi dönsk stjórnvöld farið að veita málefnum Íslands athygli og leitt hugann að úrbótum á landshögum. Það er einnig víst að eftir veru Harboes hér fóru ýmsar spurningar að berast frá veraldlegum dönskum yfirvöldum til íslenskra sýslumanna um efnahag og atvinnuhætti á Íslandi. Það gaf Skúla kærkomið tilefni til þess að koma viðreisnarhugmyndum sínum á framfæri.

Í skýrslu sinni um Skagafjörð hnýtti hann því við aftast að góð hugmynd gæti verið að skipa Íslending sem landfógeta.³³⁸ Dönnum þóttu tillögurnar stórmerkar og athyglin beindist þegar að höfundu þeirra. Brátt kom að því að skipa þurfti nýjan landfógeta og hefur Harboe væntanlega lagt gott orð með fyrrum ráðsmanni sínum sem rak biskupsstólinn með slíkri röggsemi. Spjallið í Auðunarstofu hafði þá líklega ekki alveg til einskis verið.

Biskupsfrú lætur fallerast

Jón Steingrímsson segir um Þóru biskupsfrú Björnsdóttur:³³⁹ hjónaband biskups erfitt, biskupsfrúin upp á það í drykkjuskap sínum að láta skólapilta spila, leika og slá á hljóðfæri fyrir sig í vissu húsi, með öðru ónefndu. Dylgjað með það að eitt barna Halldórs biskups hefði ekki verið rétt feðrar, átti að hafa komið undir þegar hann var utanlands í vígsluför sinni árið 1745.

*biskupsfrúin barnið átti á Hólum
bar það til á annan dag í jólum
og ekki þarf að undrast um
þótt ekki með gengi
eins og aðrir lengi. (munnleg heimild)*

Áður en Harboe gat snúið heim þurfti hann að finna eftirmann fyrir sig á Hólum, en það gekk brösuglega.³⁴⁰ „Væru prestarnir úti hér jafn vel að sér í guðlegum vísindum og þeir eru í lögfræðinni, yrði mér engin skotaskuld úr því að finna biskupsefni“ skýrir Harboe frá í einu bréfa sinna. Þorleifur Skaftason kom sterklega til greina sem næsti biskup, enda hafði hann aftur orðið officialis Hólakirkju eftir að Harboe hélt af landi brott. Þorleifur var manna best að sér og góðum gáfum gæddur, en Harboe ofbauð drykkja hans. Harboe leitaði til nokkurra mætra klerka er honum þóttu verðir í embættið en enginn þeirra vildi taka við biskupsembættinu. Svo fór að lokum að Halldór Brynjólfsson sigldi til Kaupmannahafnar í annað sinn og fékk biskupsembættið í það skiptið. Halldór var erlendis í heilan vetur, en svo bar við 5 mánuðum eftir heimkomu hans að kona hans ól barn. Nú komst

³³⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³⁸ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³³⁹ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „Guð er sá sem talar skáldsins raust“, 102.

³⁴⁰ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

almanarómur verulega á flug og var um það rætt að ráðsmaður Hólastaðar og svili biskups hefði farið undir fötin við frúna. Þá var meðal annars ort:

Biskupsfrúin barnið átti á Hólum.
Bar það til á annan dag í jólum.
Síra Halldór sagður var
sannur faðir að barni þar,
og þarf ei þar að undrast um,
þó ekki með hún gengi
eins og aðrir lengi.

Ekki er hægt að skera úr um sannleiksgildi orðrómsins, þó fremur ólíklegt megi telja að Skúli hafi verið faðirinn. Af ævisögu Jóns eldklerks Steingrímssonar má ráða að Þóra biskupsfrú hafi vart verið í nema í meðallagi dyggðug. Henni hafi stundum þótt gott að bergja á áfengu víni kólapilta til þess að spila fyrir sig á hljóðfæri „í vissu húsi, með öðru ónefndu“. Jón sjálfur segist aldrei hafa viljað fara og spila fyrir Þóru, en neitun hans hafi orðið orsök haturs og heiftrækni frá hennar hendi lengi síðan. Velta má þó fyrir hvort Jón hafi verið hlutlaus dómari um siðferði Þóru því þau áttu eftir að eiga í mjög harðri rimmu síðar meir. Biskupshjónin slitu ekki samvistum vegna málsins, þrátt fyrir að Jón gefi í skyn að Halldór hafi liðið önn fyrir konu sína. Eða með orðum Jóns sjálfs: „Hann [Halldór] mátti kallast einn Job“.

Burtséð frá öllum söguburði, er ljóst að eftir útkomu sína reyndi Halldór hvað eftir annað að lögsækja Skúla fyrir að hafa haft fé af Hólastað.³⁴¹ Þeim svilum, Skúla og Halldóri, hafði reyndar aldrei verið sérstaklega vel til vana. Halldóri gekk einnig fremur brösuglega að reka staðinn eftir að hann varð biskup og varð að senda nemendur heim um miðjan vetur vegna matarskorts. Málsóknir biskupsins gætu því einnig verið tilraun til þess að gera Skúla að blóraböggli fyrir eigin mistökum í rekstri. Þessar lögsóknir Halldórs runnu hins vegar út í sandinn, því að allir sem til voru kvaddir luku upp einum rómi um að staðurinn hefði fremur hagnast en tapað af ráðsmennsku Skúla.

Halldór varð ekki langlífur í embætti. Árið 1751, ári eftir að Skúli varð landfógeti og aðeins fimm árum eftir að Halldóri hlotnaðist biskupstignin, kenndi hann meina í hálsi og sigldi til lækninga og dó ytra.³⁴² Var hann jarðsettur í Frúarkirkju í Kaupmannahöfn. Eftir dauða hans varð Hólastaður í fyrsta skipti lítt eftirsóttur af mætari klerkum, sem kunnu betur við að sitja góð og tekjumikil brauð en að basla við að halda úti biskupssetri, skóla og prentsmiðju af litlum eignum. Hólastaður gleymdist þó ekki í viðreisnarhugmyndunum sem hófust á flug með Skúla, því þess var skammt að bíða að þar yrði byggð fyrsta steinkirkja landsins á árunum 1757-63, stuttu eftir að Skúli lét byggja steinhús yfir sig í Viðey.

Nauðsynlegt böl: Eins og fyrr greinir ólst Skúli upp á Húsavík og sinnti þar margvíslegum störfum á unglingsárum sínum.³⁴³ Meðal annars vann hann sem búðarloka við einokunarverslunina þar. Það var þá sem Húsavíkurkaupmaður kallaði til hans: „Mældu rétt strákur“ til merkis um að vogin skyldi fölsuð þegar innlegg bændanna var vegið. Þetta segir Skúli vera fyrstu kynni sín af prettum einokunarkaupmanna, en þau kynni urðu síðar ærið náin. Í þann tíma var sjaldgæft að Íslendingar hefðu einhverja reynslu af verslun nema ef fyrir bar prang hér innanlands, enda einokuðu Kaupmannahafnarbúar utanríkisverslun landsins. Einnig

³⁴¹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁴² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁴³ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

var sjaldgæft að sýslumenn eða innlendir valdsmenn veittu kaupmönnum aðhald vegna þess að þeir voru oft fjárhagslega háðir þeim eða óaði við að reka mál í gegnum danska réttarkerfið úli hafði mikinn áhuga á verslun og hagvísindum, og lagði sig mjög eftir þeim fræðum á námsárum sínum ytra. Nafnlaus óvinur lýsti þessu svo í hæðniskvæðinu Veðurvita sem fjallaði um ævi Skúla:

Af norðlensku blóði borinn var,
í barndómi sínum uppólst þar,
kornungur snemma komst hann til
á kaupmanns veseni að gera skil,
og Valskri tungu á veturnar,
Þá vöruþrangarinn sigldur var;
þá fékk hann smekk og þekking fyrst
á þeirri dýrmætu handel list.

Landsmenn höfðu löngum fylgst allnákvæmlega með hlutum eins og fatatísku, en virtust kæra sig kollótta um nýjungar í verktaekni á erlendri grundu. Íslendingar sem sigldu utan til náms lærðu helst þrjár greinar; guðfræði, lögfræði og fornþókmenntir, en fæstir reyndu nokkuð til þess að kynna sér atvinnuhætti eða hagskipulag erlendra þjóða.

Skúli sjálfur taldi fáfræði í hagrænum efnum vera eitt svartasta myrkrið yfir landinu og það var eitt af baráttumálum fógetans að landar hans lærðu „handel list“ og tækju verslunina í sínar eigin hendur.³⁴⁴ Hann lagði þrífaldlega til að einokunarverslunin yrði afnumin hér við land en konungur tæki þess í stað tolla af innfluttum vörum til að afla tekna. Danakonungur gaf landsmönnum í fyrsta skipti kost á því árið 1770, að velja sér verslunarfyrirkomulag. Þá voru tillögur Skúla teknar til alvarlegrar skoðunar, en þær þóttu of róttækar fyrir dönsku stjórnina sem og Íslendinga. Bjarni Halldórsson (f. 1703) sýslumaður Húnavetninga, óskaði t.d. „einskis fremur en að landið mætti hafa áfram sín gömlu lög, sína gömlu siði og sinn sérstaka rétt og viðhalda fátækt sinni án frekari útgjalda, byrða og þyngsla“. Björn Markússon lögmaður kallaði einokunina „Malum Neccesarium“, eða nauðsynlegt böð. Þessi skoðun var heldur ekki fjarri amtmanninum, Ólafi Stefánssyni (f. 1731), en hann og þeir Stefánungar (Stephensen-ættin) voru í forystu fyrir hinum íhaldssamari embættismönnum og réðu líklega mestu um að tillögur Skúla köfnuðu í fæðingu. Landsmenn máttu því búa við verslunareinokun í sautján ár eftir það. Sú trú var rótgróin, að erlendar hagfræðikenningar gætu ekki með nokkru móti náð yfir íslenskar aðstæður og hefur sú meinloka reyndar lifað góðu lífi allt fram á þennan dag. Stefánungar voru að mörgu leyti hæfileikaríkir embættismenn og náðu miklum völdum undir lok átjándu aldar. Eftirmaður Skúla sem landfógeti varð Magnús Stephensen (f. 1762). Stefánungar unnu það meðal annars til afreka sér að leggja niður biskupsembætti og skóla á Hólum árið 1801.

Hörmangarar á Hofsósi:

Árið 1743, þegar Skúli hafði verið sýslumaður Skagfirðinga í sex ár, var Íslandsverslunin leigð hinu fræga Hörmangarafélagi og dró þá brátt til tíðinda.³⁴⁵ Skúli keypti járn á Hofsósi árið 1745 og fann að það var svikið. Hann kallaði Skagfirðinga saman til fundar og kom þá upp úr dúrnun, að ýmsir fleiri höfðu verið prettaðir. Skúli sýslumaður sótti þetta mál og hafði fullan sigur þótt yfirvald Húnavetninga, Bjarni Halldórsson á Þingeyrum, tæki að sér vörnina fyrir kaupmann og beitti hinum mestu lagarefjum. Þetta var fyrsta málið sem var sótt og unnið á

³⁴⁴ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁴⁵ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

hendur Hörmangarafélaginu og jók mjög á hróður Skúla á meðal landsmanna. En þau urðu fleiri. Skúli lögsótti Hörmangara einnig fyrir moldarblandaða korntunnu og aftur var það Bjarni Halldórsson sem tók að sér vörnina. Til eru nokkrar sögur um viðureign þeirra tveggja, að Skúli hafi kallað „Nú kemur krummanefið frá Þingeyrum“ þegar Bjarni gekk að og hann þá svarað: „ekki þó það krummanef, er kroppaði um barnabein í Grafarmóum, karl minn“. Enn er sagt að Skúli hafi riðið hjá Þingeyrum og komið á glugga og séð Bjarna lesa húslestur og þá kastað fram þessari stöku:

Maður á möttli grænum,
miðlar orðum kænum.
Bjarni er að lesa í bænum,
með kjafti breiðum og vænum.

Deilur Skúla við hörmangara héldu áfram eftir að Skúli varð fógeti.³⁴⁶ Margir þekkja eflaust sögurnar um maðkaða mjölið og ónýtu önglana sem félagið vildi selja Íslendingum, en það var ekki hið eina sem Hörmangarar gerðu af skömmum sínum. Veturinn 1754-55 var geipilega harður og fénaður landsmanna féll unnvörpum. Það er margreynt lögmál, að falli skepnurnar fer fólkið sömu leið árið eftir, berist ekki hjálp að utan. Þess vegna sendu sýslumenn landsins bænaskrár til Kaupmannahafnar um að fá korn, en hjálpin brást því Hörmangarar fluttu bæði lítið og illt korn til landsins vorið eftir. Þá voru landsmenn svo aðframkomnir af vesöld og hungri að þeir tóku fegins hendi við maðkaða korninu og fengu færri en vildu, en margir dóu úr sulti. Á þessum árum var Skúli fógeti í fararbroddi gegn falsi einokunarinnar og var sannkallaður kaupmannaskelfir ólíkt flestum öðrum valdsmönnum íslenskum á þeim tíma. Hann lét sér ekki nægja að stefna höndlurunum fyrir dóm, heldur gerði hann þeim stundum rúmrusk, leitaði í húsum þeirra að svikum vörum og flaugst jafnvel á við kaupmennina ef því var að skipta. Svo þegar líða tók að vori 1756 og hungrið fór að sverfa að þjóðinni hafði hann forgöngu um að brjóta upp búðir og dreifa úr þeim matvælum. Á endanum urðu líklega málsóknir hans og harka til þess að Hörmangarafélagið missti verslunarleyfið og konungurinn tók sjálfur að sér verslunina árið 1758. Þannig lauk þeim málum sem hófust er Skúli keypti svikið járn í Hofsósverslun.

Rskjs. Dana Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. *Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsós 1745. m. m.“*

Öxaraae Landsting dend 14. Julii 1745, bréf Þingels. : undirrita ýmsir, sýslumenn, þám. Skúli: „set og overlæst omtrent kl. 11, den 15 Julij 1745 Sk,Magnussen“.

annað bréf 23. júlí. til amtmanns, margir sýslumenn undirrita líka Skúli. Bregðast við skrifum hans 14. júlí. svar og underrætning: um innflutta vöru kaupmanna.

Rskjs. Dana Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. *Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsós 1745. m. m.“* Hofsósi 14. sept. 1744. S. Magnússen: undirrita báðir hann og kaupmaður Peder Ovesen, eitthvað um Skinn?, Tin? vörusvik skoðuð?

Hólum, 22. sept 1745: Skúli Magnússon til, hann djókar utan á bréfinu eða er þetta alvara:

„Deres Excellence,

³⁴⁶ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

höj Edle og hoy Velbaarne
höj Edle og Velbaarne
vel Edle og velbyrgige
samtlig höij byrdende herrer
Deputerede for de kongerige Financer,
og committerede uti kammer Collegio underdanigst
i Kiöbenhavn.“

opnar bréfið líka á fyrstu fjórum ávarpslínunum. Þegar ég 1741 að ordru yðar hátigna tók að mér Hóla biskupsstóls stjórnun, var þar tilheyrandi bókaprentsmiðja ... úr tini, forskítt og óbrúkanlegt fékk 1743 nýjan góðan Stíl. af þeir málmtegund, metall sem nú tíðkast um alla Evrópu en er minna virði. Einmitt, díllinn er um gamalt tin. restin af bréfinu um verslunarmál .. nenni ekki. um taxtann.

Annað bréf Hólum 30. sept. 1745. komið rifrildi um stílinn. Til den privilegerte Stiil Stöber í Kiöbenhavn, Dietrich Christian Hesse.

Hólum, 1. okt. 1745 med veneration deres Excellences samtlig höj byrdende herrer. underdanigste Tjenere, Skúli

um verslunina, ekki prentverkið:

Rskjs. Dana: Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „*Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsó's 1745. m. m.*“

Hólum, 1. oct. 1745: Skúli: til herranna allra: ávörp sömu og fyrr: stór hluti alþýðunnar í sýslunni hefur klagað yfir versluninni og skorti á nauðsynjavöru. sem ég hef látið Peder Ovesen kaupmann vita að yrði að gefa skýringu á og leiðréttu, án árangurs, eins og bréf meðfylgjandi sýna og sanna. hefur sannað með lagalegum prósess. heilmikill heil bók bunki af skjölum um málið. þingað og réttað. undirritað ótal nöfnum. þingað um haustið, fram og aftur bréf Skúla og kaupmanns. 19 löng skjöl og vörulistar frá haustis 1744 -1745, undirrita Jón Eggertsson lögréttumaður Skagafjarðarsýslu og Einar Jónsson Ráðmaður Hóla biskupsstóls. Tek ljósmynd, þrefalt innsigli.

17. sept. 1745 gjörir Skúli Magnússon vitanlegt að 17. sept. að Hofi á Höfðaströnd settu héraðsþingi og eftirskifuðum dánumönnum til þingvitis og réttarins með sitjanda útnefndum nefnilega fyrrverandi lögréttumanni Arngrími Tómassyni, hreppstjórnum Jóni Guðmundssynk, Jóni Ólafssynik, Jóni Jónssyni, Þorgeiri Jónssyni. Bændunum Sigurði Halldórssyni, Oddi Halldórssyni og Gunnari Bjarnasyni. Eftir þar um útgefnu xxxx sýslumannsins Skúla af 14. septembris mæta og setjast í réttinn alla fyrrgreinda menn.

Var upplesið réttarins fyrirkall undir nafni og signeti sýslumannsins Skúla Magnússonar til kupamannsins Péturs Övesonar, honum auglýst þann 14 hujus til að mæta fyrir þessum rétti og heyra á vitnisburði eftirskrifaðra við óinteresseðra dándemanna, nefnilega Monsr. Einars Jónssonar á Viðvík Jóns Jónssnoar í Neðraási, Jóns Jónssonar í Brimnesi, Jóns Jónssonar á Kálfsstöðum, lögréttumannsins Eiríks Eggertssonar, hreppstjórmas Erlends Jónssonar á Egilsá, lögréttumannsins Jóns Eggertssonar, Ólafs Stefánssonar, Guðmunds Jónssonar á Bessastöðum, Jóns Rafnssonar á Langamýri, Eiríks Guðvarðssonar , Jóns Konráðssonar, Jóns Halldórssonar á Ysta-Hóli, sömuleiðis til að heyra eftirskrifaðra manna ... endalaus nafnalisti. Svör kaupmanns á milli, heilmikil dómskjöl og of langt upp að skrifa eða gera nákvæma grein fyrir. endalausir nafnalistar til staðfestingar ásökunum. **64 bls. dómsskjöl!** Allt gengur út á að sanna

að þeir hafi ekki fengið okkar umbiðjandi og við þurfandi lífsnauðsyn hjá kaupmanninum á Hofsósi, Petre Ovesyni 16. sept. okkar frambjóðandi vara er afturrekin. 6 daga óforsvaranlega erum frá okkar tiltrúaða embætti, samt viðvíkjandi heimilisnánd synjum. höfum til þessa þings að fram færa okkar uppistand mót kaupmanninum, fyrst einn dag til hingað reisa, nú komið að laugardags aftni. Alltso eftir okkar þessu sannferðuga undirlagi, prætenderum við alvarlega fullnóga satisfaction fyrir okkur af kaupmanninum Mnsr. petr Övesijne orsakaða mæðu, uppihalld og kostnað, fyrir utan það honum ber eftir réttinum lögum okkur að svara, fyrir okkar najuðsynja synjun að fyrsta bragði. Væntandi hér uppá réttarions góðrar decision, og forblífum yðar gööfugheita samt réttarins skylduguer þénarar. Jón Sigurðsson, prestur að Felli og Höfða, Jón Gunnlaugsson prestur til Ríkupur og viðvíkur. Hofsti 16. sept. 1745. AF réttinum aðspurður Lögróðettumaðurinn Eiríkur EGgertsson og Árni Sveinsson á Aabæ, hvort þeir hafi átt að gjöra nokkuð boð í Akrahrepp frá kaupmanninum, að þess hrepps innbyggjendur og hverjum þeim sem þeir mættu á leið ... víðar hér úti , já jafnvel þótt fleiri kaupmannsins áklagendur framkæmu með fullnóga pretention, afsakar sýslumaðaurinn sig að procedera ad sinni. undirrita ...

21. sept. Copier af brefum og Documenter sem milli hafa gengið sýslummsins Snr Skúla Magnússonar og kaupmannsins Peturs Ovese 1745. 14. júlí Pingel ordra til sýslumannanna. Nr. 2 4. ágúst sýsli Skúli var á Hofsósi með oss útnefndum. **Alls 21 skjal!** Skúli ofvirkur þegar hann er í ham.

Stiftamt. Ocksen 7/5 1746, Kiöbenhavn, betænkning: ýmislegt fleira, Grindavík , lax í Viðey. svo Hvad den klage som sýsselmanden udi Schagefiords syssel Schule Magnusson, haver insendt over handelen paa Hofsoos havn og hvorom den 6te post udi Deres Excellencers og hoijstærede skrifelsa handler, med klagene indsendte Documenter saaledes sysselmanden haver af de fra almuen indkomne besværinges erfaret, at der paa Hofsoos havn skulde have været nogen Mangel paa de til Indbyggerenes Ophold og Næringe Forskaffelse, med fornödne Vahre og haver derfor .. vore blivne fornærmede. De Klagende, hvoriblandt 2nde Præster, samt Rector og Conrector ved Skolan paa Holum, haver de anstændigheder Specificeret hvad de for Kiöbmanden i med betaling havde forlanget og hvor af de enten intet eller ikkun en deel havde bekommet, og at denne eller deres Folk, sem de havde indsendt, i staden for Meel, Tömmer, bredder? og værde Penge, er bleven leveret andre Vahre, men i sæt Brendeviin, som dog ere eller anden haver leveret tilbage. Det sees vel ocksaa af Tings Vidnet, at nogle hos sysslemanden beklagede dere Jarn og inden de mötte paa Tinget, har faaet biget vlrre af deb firkabgte Nödsijn, ... var blevet nægtet, med ne besvære sig dog over at de nogle Gange forgeives har maaet reise, eller senda deres Folk og heste, skade og tidsspilde. ... vitnar í þingskjalið ... nöfn, dæmi saa sijnes kiöbmandens Protest imod Warseld Tiiden at maatte bortfalde, og ikke at kunde svække Tings Widnet. Ellers til oplijsning om det paa amtets blaa klæde, ikkun ... harjeg med Magazinet ladet spørge om Priisene derpaa og tvigunt? der paa Prövene med den Priis som Sijsselmanden haver annoteret og indberettet at kiobmanden skulle have solt den for. Jeg jorbl. Deres Excellences og höjtærede herrer, iydmijgste og kongens skyldigste tienere. Ocksen.

10/4 1752 Rantzau:

Skúli hefur afskipti af hrossum Skagfirðinga:

/ 26 sannnefndur einvaldur í sýslu sinni.³⁴⁷ / 27 þótti þó fyrst taka átján yfir samþykkt sú er hann lét gera að Vallnalaug (13. maí 1739) um hrossabeit og hagagöngu. tún og engi urðu varla varin og heimahagar bitust upp. Enginn sýsli áður þorað, þrátt fyrir beiðni ýmsra héraðsbúa. Allir fundarmenn samþykktu gerning þennan eða dóm með ljúfu geði og vildu hann héldist órejúfanlegur með fullu lagagildi og óskuðu konungsstaðfestingar á samþykttinni og hét Skúli að útvega hana. Ekkert mun þó hafa orðið úr því. mörgum þótti hörð þegar til framkvæmda kom, Skúli gekk óstinnt eftir að hlýtt í öllum greinum.

Hestamennska stendur á gömlum merg í Skagafirði og þar hafa menn löngum verið hrossmargir og mikið kappsmál að vera vel riðandi.³⁴⁸ Hestahagar eru góðir í Skagafirði sem og í Húnavatnssýslum og algengt var fyrr á tíð (sem nú), að hross væru þar alin og tamin og þau síðan seld í önnur héruð. Strandamenn höfðu t.d. lítið rými fyrir hrossastóð á sínum löndum en keyptu þess í stað brúkunarklára fyrir ílát og amboð úr rekaviði. Hins vegar má öllu ofgera. Þegar Skúli kom til Skagafjarðar biðu hans margar kvartanir vegna fjölmargra hrossa sem völsuðu um héraðið og spilltu beitarlöndum og túnum. Sýslumaður var skjótur til aðgerða og árið 1739 bannaði hann lausagöngu hrossa í heimalöndum yfir sumarið, en allir hestar nema nauðsynlegir brúkunarklárar skyldu fara á heiðar upp. Í fyrstu voru menn ofur ánægðir með þessa samþykkt, en svo áttuðu þeir sig á því að yfirvaldið fylgdi lögunum eftir af hörku og sektaði þá sem út af brugðu. Þetta fannst mönnum ófært. Það var ágætt að losna við hross annarra úr byggð, en þeir höfðu ekki búist við að breyta stórvægilega sinni eigin hegðan. Allt varð þó að fara sem Skúli vildi.

Eftir að Skúli fluttist að Stóru-Ökrum lenti hann í nábyli við mesta stóðbónda Skagafjarðar og þann ófyrirleitnasta af þeim öllum, Eirík Bjarnason í Djúpadal, sem var kallaður Mera-Eiríkur.³⁴⁹ Lágu lönd þeirra saman á kafla. Af Eiríki þessum og viðskiptum hans við Skúla gengu mikil munnmæli í Skagafirði og er stuðst að nokkru við þau hér. Skúla taldist svo til í ritgerð, að Eiríkur hefði átt um 200 hross og 720 kindur þegar mest var og komst enginn skagfirskur bóndi þar nærri hvað búpening snerti. Djúpadal fylgja allgóð beitarlönd og þar gekk fénaðurinn sjálfala jafnt vetur sem sumar, en Eiríkur hlóð fjárbyrgi fyrir kindur sínar hér og þar svo þær gætu leitað skjóls í aftaka veðrum. Búskapur sem þessi var svo sem nógu algengur í þá daga, en gat verið skelfilegur ef tíðin brást og hordauði greip skepnurnar. Eiríkur þótti harður í horn að taka og gátu nágrannar hans litlum vörnum við komið þótt skepnur hans flæktust yfir á

þeirra lönd. Sagt var að hross hans væru alls staðar og hann sjálfur vissi ekki tölu þeirra eða kæmist yfir að marka þau og því væru öll ómörkuð hross sem fyndust eignuð honum. Eitt af fyrstu verkum Skúla á Ökrum var að safna saman Djúpadalsstóðinu sem að venju sótti í annarra haga. Síðan var Eiríkur sóttur og þóttist Skúli vilja taka graðhest hans sem sektarfé. Eiríkur varð höggdofa, en brá svo snögglega við og ýtti við stóðinu með miklum látum og þeysti með allan flokkinn upp á Eyvindastaðaheiði, en Skúli stóð eftir skellihljæjandi.

Skipti Skúla og Mera-Eiríks Skúli deildi við Eirík um landamerki og kom af því tilefni heim í Djúpadal.³⁵⁰ Þegar Skúli gekk inn í bæinn ofbauð honum hve fátækleg húsgögn voru þar inni, en heimilismenn sváfu allir á heydýnum með skinn yfir sér. Skúli lá ekki á skoðunum sínum um vistarverurnar og kvað þetta skömm fyrir húsráðanda. Eiríkur svaraði að bragði og sagðist ekki hafa lagt sig eftir því að

³⁴⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

³⁴⁸ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁴⁹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵⁰ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

ræna erlend skip til þess að auðga bæ sinn með. Skúli kvað það eigi rán þótt fylgt væri landslögum, en

bauð Eiríki að kaupa af sér albúin rúm en gefa folaldsmerar í staðinn. Skyldi ein hryssa ganga á móti hverju rúmi. Eiríkur tók kaupunum, en með þeim skilmála að hann skyldi halda merunum ef þær kæmu aftur í hans land ómarkaðar. Skúla þótti þetta vægt skilyrði og handsöluðu þeir kaupin. Síðan sendi Skúli rúmin til Djúpadals, en Eiríkur afhenti merarnar. Nú er að segja frá því bellibragði Eiríks, að hann víxlaði folöldum og fékk Skúla hryssur með röngum afkvæmum. Það brást heldur ekki, að áður en tókst að koma höndum yfir merarnar og marka, þustu þær í brjálæði aftur í Djúpadalshaga í leit að folöldum sínum. Skúli hleypti eftir þeim á gæðingi sínum, en náði ekki að stöðva þær og blönduðust þær Djúpadalsstöðinu. Eiríkur stóð hins vegar hjá hlējandi og harðneitaði að gefa aftur hryssurnar eða nokkuð annað fyrir rúmin og kvað samning þeirra halda. Eiríkur var hreppstjóri í Akrahreppi, en sá hreppur er það stór að áður voru stundum þrír til fjórir hreppstjórar í honum samtímis.

Bændur greiddu skilvíslega skatt eða tíund af eignum sínum.³⁵¹ Allmikið orð fór af Eiríki að hann sviki undan skatti með því að gefa upp ranga tölu á fénaði sínum, en erfitt var að sannreyna slíkt því hann hafði sitt safn á einkaafretti Djúpadal þar sem enginn taldi nema hann. Skúli ákvað að rannsaka þessi tíundarmál nánar og sendi njósnarmenn upp á Djúpadalsafrett og af skýrslu þeirra að dæma þóttist hann þess fullviss að Eiríkur sviki undan. Og nú voru engar vífilengjur. Skúli safnaði liði og hugðist smala Djúpadalsland og telja fjársafnið. Þegar Eiríkur varð mannanna var, sendi hann þegar út sáttaboða og hermir sagan að þeir Skúli hafi sæst fullum sáttum og Eiríkur goldið fyrir rúmin og þá væntanlega gefið upp rétta tölu á fénaði sínum.

Þetta eru sagnir sem hafa varðveist meðal niðja Eiríks í Djúpadal.³⁵² Eins og vænta má, halda sögumenn með heimamanni sem átti að hafa í fullu tré við sýslumann. Þeir fullyrða einnig að Skúli hafi aldrei hitt ómenntaðan mann sem væri Eiríki fremri og það skal ekki rengt hér, en vitað er að í landamerkjadeilum þeirra hafði Eiríkur sigur. Hvað sem því líður og hversu mikið sannleiksgildi sagnirnar hafa er víst, að Skúli og Mera-Eiríkur urðu hinir mestu mátar og fóru oft saman í skemmtireisur. Þeir áttu það til að ríða um héraðið ölvaðir svo dögum skipti og þóttu ekki bæta hvor annan upp með ofstopa og látum. Það er svo af Eiríki að segja, að seinna tapaði hann illa í því fjárhættuspili að setja skepnur út á guð og gaddinn. Eggert Ólafsson segir frá því í ferðabók sinni, að veturinn 1754-55 hafi verið aftaka harður og mun Eiríkur þá hafa misst 150 af sínum 200 hrossum úr hor. Missir hrossanna fékk svo þungt á hann, að hann gaf syni sínum eftir búið næsta sumar, en lifði sjálfur skammt eftir þetta.

Skúli og Jón eldklerkur:

Kynni Skúla og Jóns eldklerks Steingrímssonar voru nokkuð þversagnakennd og bera skapgerð Skúla vitni, að hann gat verið mildur og hjálpsamur við bágstadda, en jafnframt hinn verstí viðureignar ef um var að tefla eigin hagsmuni eða skyldmenna hans.³⁵³ Jón var Skagfirðingur að ætt og uppruna og foreldrar hans bjuggu á Þverá í Blönduhlíð. Þar gisti Skúli þegar hann kom fyrst til Skagafjarðar, en árið eftir (1738) dó Steingrímur faðir Jóns. Ekkjan stóð ein uppi ólétt með fjögur

³⁵¹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵³ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

smá börn, en Jón var þá elstur, 10 ára gamall. Hópuðust að dánarbúinu ýmsir „misjafnt heilráðir“ ráðgjafar er vildu leysa upp heimilið, eins og Jón sjálfur segir frá. Skúli sýslumaður kom þá að málum og reyndist „hinn besti og ráðhollasti í öllum greinum“. Búið stóð eftir óhaggað, en Skúli hjálpaði ekkjunni með margt síðan svo hún fékk haldið öllu sínu. Hann réði henni vinnumenn sem gerðu sér brátt grein fyrir að sýslumaður fylgdist sjálfur með því að þeir skiluðu sínu. Skúli rak sjálfur tvo menn á brott er höfðu sýnt af sér hyskni, með þeim orðum að þeir ættu ekki skilið neitt kaup fyrir verk sem þeir hefðu ekki unnið. Skúli þekkti af eigin reynslu þær raunir sem barnmargar ekkjur standa frammi fyrir, en móðir hans hafði sem kunnugt er staðið í sömu sporum. Það var kannski vegna þessarar reynslu að Skúli varð rómaður fyrir það á sinni sýslumannstíð, að vera hjálpsamur ekkjum og munaðarleysingjum.

Jón óx úr grasi og hneigðist til bóknáms.³⁵⁴ Hann sótti um inntöku í Hólaskóla á ölmusustyrk árið 1744, og var samþykktur af Hólabiskupi, Loðvíki Harboe. Skúli var þá ráðsmaður Hólastaðar og nú bar svo við að hann þverneitaði að taka Jón inn í skólann án meðgjafar, og kvað pilti „þarfara að læra lands- og bóndavinnu“ til þess að hjálpa móður sinni. Harboe og aðstoðarmaður hans og túlkur, Jón Þorkelsson, létu neitun Skúla ekki á sig fá og gáfu peninga úr sinni eigin pyngju til framfærslu Jóns og settist hann því í skólann yfir veturinn.

Næsta ár var enn sama baráttan uppi, því Skúli ráðsmaður harðneitaði að gefa Jóni ölmusustyrk, en varð að lokum að beygja sig eftir að ekkja Steins biskups, sem bjó í Viðvík, gekk í ábyrgð fyrir drenginn.³⁵⁵ Svo undarlega vill til að þessi óvægni ráðsmaður Hólastaðar hafði sjálfur, 15 árum áður, verið í nánast sömu sporum og ölmusubeiðandinn Jón. Skúli var, eins og Jón, elstur af sínum systkinum og langaði til þess að læra í Hólaskóla, en var neitað um ölmusustyrk af Steini biskupi. Enginn tók svari Skúla og hann varð að snúa aftur heim við svo búið. Hvernig eða hvort þessi reynsla hafi á einhvern hátt ráðið svörum hans við Jón skal ósagt látið. Jón taldi sjálfur að Skúli hefði ætlað systursyni sínum, Magnúsi Ketilssyni, ölmusustyrkinn í sinn stað og það hafi stýrt gerðum hans. Jón erfði þetta ekki, og þrátt fyrir allt virtist Skúli treysta honum, því nokkru seinna bað hann Jón um að líta til með syni sínum sem var að hefja nám í Hólaskóla.

Skúli var þá ekki lengur ráðsmaður en átti í deilum við Halldór biskup og hefur ef til vill óttast að það kæmi niður á niðja sínum.

Síðustu staupin í Skagafirði:

Það eru til allgóðar heimildir um síðustu brennivínsstaupin sem Skúli steypiti í sig sem sýslumaður Skagfirðinga og enn skal gengið í smiðju eldklerks.³⁵⁶ Þetta var um vorið 1750 og Skúli því 38 ára gamall. Hann hafði þá fyrir stuttu verið skipaður landfógeti, hæsta embætti sem Íslendingi hafði þá hlotnast í þjónustu Danakonungs, og var að ferðbúast suður. Jón var 22 ára, nýútskrifaður Hólanemi, og átti leið um Stóru-Akra. Þegar Jón barði að dyrum var þar fyrir fógetinn sjálfur, nokkuð ölvaður og dreif pilt inn í stofu með þessum orðum: „Nú ertu Jón orðinn góðs manns efni; ætlaði ég aldrei að svo myndi verða, og ekkert hjálpaði ég þar til.“ Síðan þakkaði hann Jóni fagurlega hversu vel honum hafði farist við son sinn í Hólaskóla og hélt honum síðan hjá sér fram undir dagrenningu, en alla nóttina sat Skúli og staupaði sig á milli þess sem hann lagði stúdentinum lífsreglur. Jón segist í

³⁵⁴ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵⁵ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵⁶ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

ævisögu sinni, ekki muna eftir öllum heilræðunum enda fannst honum þau mörg vera „partur af brennivínsrugli“.

Hann tiltók þó nokkur dæmi um fúgetaráðin: Jón átti aldrei að áreita nokkurn að fyrra bragði, aldrei reiðast þilla væri um hann talað, svo lengi sem það væri ekki opinberlega.³⁵⁷ Ekki átti hann heldur að pranga með áfengi og tóbak en það ráð gat Jón að vísu ekki alltaf haldið – eins og Jón viðurkennir í ævisögu sinni. Fúgetinn átti þó önnur og verðmætari heilræði í pyngju sinni og nú vildi hann bæta fyrir mótstöðuna forðum. Hann eggjaði Jón til þess að sigla utan til náms og lofaði sínum stuðningi til að svo mætti verða. Hins vegar ef Jón færi ekki, myndi „erfitt til ganga um lukku“ hans. Utanferð var einnig mjög eftir löngunum Jóns, þótt örlögin höguðu því svo til að hann komst hvergi. Fúgetinn lét sig heldur ekki muna um það að spá fyrir pilti og sagði Jóni að vara sig á „slysförum fóta“ sinna, en þegar það var mælt hafði Jón slasað sig tvívegis á fæti.

Löngu seinna hittust þeir Skúli og Jón aftur í Reykjavík. Þá var svo komið fyrir eldklerki að hann hafði lent í þremur fótarslysum í viðbót og haltraði við staf. Skúli spyr hann hvort hann muni ekki ráðleggingarnar frá Stóru-Ökrum og Jón varð í „forundran“ að játa því, en síðan gekk fúgetinn á braut. Þessi seinni fundur varð Jóni tilefni til mikilla heilabrota, en hann hafði ekki búist við því að fúgetinn myndi svo glöggt eftir nóttinni í stofunni á Ökrum. Skúli skyldi þó aldrei vera skyggn eða forspár? Jóni sjálfum fannst hann að mörgu leyti vera mæðumaður í sínu lífi, sem var m.a. ein aðal ástæðan fyrir því að hann skrifaði ævisögu sína. Á tímum Skaftárelda og síðan Móðuharðinda hafa líklega læðst að honum hugsanir um það hvernig ævi hans og „lukka“ hefði orðið hefði hann fylgt ráðum Skúla, ekki einvörðungu þeim er tóku til fótarmeina heldur einnig hvatningu hans um að sigla utan.

Fáum dögum eftir fund þeirra í Akrastofu flutti Skúli suður, en Jón leitaði oftara ráða og liðsinnis hjá honum og reyndist það ætíð vel utan einu sinni, þegar tilvonandi eiginkona Jóns tókst á við mágkonu Skúla Þóru ekkju Halldórs biskups í deilu um Reynistaðarklaustur.³⁵⁸ Þá var sem á Hólum forðum, engrar vægðar að vænta af hendi Skúla.

Skúli kveður Skagafjörð & þjóðsögur:

Ein skemmtilegasta sagan af Skúla kemur úr fórum Bólu-Hjálmars, er skráði nokkrar þjóðsögur og sagnir.³⁵⁹ Hjálmar segir að það hafi lengi verið í mæli haft í Skagafirði, að stöðuvötn lítil lægju á öræfum á framanverðum Blönduhlíðarfjöllum, en töluverð háslétta er ofan við þau fjöll. Þetta voru hin svokölluðu Ullarvötn sem áttu að liggja í leyndum dal þar uppi. Ennfremur fylgir sögunni að tvö systkini frá Hólum í Hjaltadal hafi gerst brotleg um barneign og flúið upp í þennan dal og „æxlað kyn sitt“ við nefnd vötn. Síðan gengu sögur um að þessi og þessi bóndi í byggð væri í sambandi við fólkið uppi við Ullarvötnin. Þegar Skúli bjó að Ökrum var það álit alþýðu að bóndinn á Miðsitju, Jón að nafni, væri í tengslum við títtnefnt Ullarvatnafólk.

Skúli fylltist þegar forvitni og kallar Jón þennan til sín og krefur hann sagna.³⁶⁰ Jón er drjúgur en dulur – ef til vill hefur honum þótt upphefð að orðróminum – og neitar ekki með öllu að fara með Skúla upp. Loks, síðsumars, kallar Jón Skúla til sín og kveðst ætla að sýna honum Ullarvötn. Skúli bregst þegar við og kemur á

³⁵⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵⁸ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁵⁹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁶⁰ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

hesti góðum og ríða þeir félagar upp Miðsitjuskarð. Þá kemur á móti þeim svarta þoka, þeir þvælast um í nokkurn tíma þar til þeir koma upp á dalsbrún og segir Jón að þetta séu Ullarvötn og spyr hvort hann vilji hitta fólkið. Skúli segist þá ekki vilja ónáða íbúanna, enda sé það ekki á hans meðfæri að eiga við þá, en nú viti hann að Ullarvötn séu til. Sneru þeir þá aftur. Ef einhver fótur er fyrir þessari sögu er hann líklega sá að Skúli hafi verið narraður á fjöll upp í svarta þoku í leit að útilegumönnum, og síðan ákveðið að taka þátt í leiknum fremur en játa að hann hafi verið hafður að fífl. En samkvæmt sögu Hjálmars var það Skúli sem var til frásagnar því Jón tók fljótlega sótt og „deyði“ eftir þetta.

Jafnvel þó að hér sé um hreina skáldsögu að ræða sýnir þetta vel hvaða augum Skagfirðingar litu Skúla þegar hann dvaldist hjá þeim.³⁶¹ Hann kemur fyrir sem skjótráður, einarður, hvatvís en þó réttlátur og tilbúinn að viðurkenna verðleika án tillits til þjóðfélagsstéttar – líkt og kóngarnir í ævintýrasögnum sem gefa dætur sínar karlsyni úr koti fyrir einhverja drýgða dáð. Hann kemur einnig fyrir sem maður sem vilar það ekki fyrir sér að snúa á kerfið til þess að fá réttláta niðurstöðu, sama við hverja var að eiga.

Það sem best lýsir Skúla er sú athugasemd er hann ritar við frásögn um langafa sinn og alnafna í Goðdölum.³⁶² Goðdalaklerkur skipaði öllum að víkja af vegi er hann reið um svo hann þyrfti ekki að hægja á sér. Skúli ritar hins vegar til hliðar í handriti sínu: „Ætli ég hefði hlaupið fyrir þig út í foröðin, faðir sæll?“ Þessir eiginleikar Skúla tryggðu honum háan sess í sagnaheimi alþýðunnar þar sem hann kemur yfirleitt fyrir í jákvæðu ljósi. Það er ekki einleikið hversu mikið af þjóðsögum er til frá 12 ára sýslumennsku hans í Skagafirði.

Skúli var aðeins 25 ára gamall er hann varð sýslumaður Skagfirðinga og ekki er fjarri því að sýslubúum hafi þótt hann vera heldur galgopalegur í háttum fyrsta kastið, eins og sagnasveimur um kunningsskap hans við vín og meyjar gefur til kynna.³⁶³ Vafalaust hefur verið sláttur á karli þá er hann drakk og hann ekki sérlega auðveldur viðureignar undir áhrifum, en Jón Espólín segir svo frá að Skúli hafi aldrei drukkið fyrr en allir dómar voru afstaðnir. Jón Steingrímsson ræðir í ævisögu sinni um „bráðræði og drykkjusvall“ sem Skúli hafði af „lítinn hróður utan lands og innan“ og ekki skal eldklerkur rengdur að þessu. Einnig skýrir Jón Espólín svo frá, að Skúli hafi „blakað“ við sóknarpresti sínum, Sæmundi prófasti Magnússyni á Miklabæ, þegar sýslumaður átti að skrifa og prófastur sat í skrifastól. Vafalaust hefur einhver áfengismóða verið í höfði Skúla við það tækifæri, en Sæmundur fyrirgaf sóknarbarni sínu þetta atvik. Mælt var að prófastur væri fátækur og margs þurfandi, en Skúli auðugur og að öllu jöfnu rausnarlegur við sóknarprest sinn.

Skúli var skipaður landfógeti í byrjun árs 1750.³⁶⁴ Vinsældir hans í héraðinu höfðu aukist jafnt og þétt er á leið og menn vöndust honum jafnframt því sem hann varð sjálfur ráðsettar segir hann í ævisögubroti sínu um sýslumennsku sína: „Í Skagafirði féll honum allt vel, gekk vel til, svo hann vogar deyjandi að segja, að allir menn hér unna honum hugástum.“ Það er efalaust að Skúli stóð sig vel í embætti sínu í Skagafirði. Dönsku stjórninni líkaði hversu snöfurmannalega hann tók á launverslun og duggustrandi og einnig hafði góð frammistaða hans sem ráðsmaður Hólastaðar vakið athygli ytra. Ljóst er að embættisfærsla Skúla í heild var mjög til fyrirmyndar; málskjöl og tillögur unnar af vandvirkni og góðri hugsun og það hefur líklega ráðið miklu um það að Danir ákváðu að veita honum

³⁶¹ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁶² Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁶³ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

³⁶⁴ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

stöðuhækkun. Ekki er fjarri því að Skúli hafi saknað Skagafjarðar er tímar liðu og baráttan harðnaði syðra og vonbrigði og erfiðleikar tóku að sækja á hann. Hann hefur þá líklega minnst þeirra tíma er hann sat sem óskoraður kóngur í héraði, reið út með Mera-Eiríki á skagfirskum gæðingum og hafði síðasta orðið um flesta hluti.

Jón eldklerkur fullyrðir, að þegar Skúli reið frá Skagafirði á leið suður til nýrra metorða, hafi honum orðið þessi orð í munni: „Fari nú Skagafjörður ætíð vel.“ (Höfundur, Ásgeir Jónsson, var alinn upp á Hólum í Hjaltadal).

landfógeti:

annáll:

1750: / 174 nýr stiftamtmaður: Ottó Mandrup, greifi af Rantzau í stað Hendriks Ocksens sem er látinn. Sagður vitur maður og skyldurækinn, menn vænta góðs af honum.³⁶⁵ / 177 tveir stúdentar **ganga á Heklu**, Bjarni Pálsson og Eggert Ólafsson, komnir til að safna gömlum bókum og náttúrugreipum handa Kaupmannahafnarháskóla. almenningur taldi fullkomna fífldirfsku.

1752: Rskjs. Dana: Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „*Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsós 1745. m. m.*“ Allerunderdanigst erclæring paa de fra Island in Anno 1751 over handelen samme stæds indløbne klager efter det hóiylovlige Cammer Collegii Skrivelse til det islandske Compagnie og Directeurenes Svar der paa adnoteret. Mjög snyrtilega sett upp, klögur og svör. Og ég þekki skriftina og skýra svarta blekið! Skúli hefur skrifað, hans fagra hönd þetta er skýrsla hans og samantekt Kiöbenhavn, d. 24. martii 1752! maðurinn er obsessed, í stríði, stórkostlegt! 27 síður folio. Hann er sem djöfullin sjálfur með kaupfélagið í smásjanni. á opnu í þreföldum dálki: 1. Extract af Cammer Collegii Skrivelse 1. Copie af det Islandske Compagniets svar. 1. Allerunderdanigste Erclæring Skúla sjálfs. 1 = Sýsli Vestm.eyja. 2. Húsavíkurhöfn. Alls tíu póstar þrefaldir og niðurstaða löng tekin saman að lokum.

Rskjs. Dana: Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „*Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsós 1745. m. m.*“ *kiöbenhavn*, 10de April 1752 Rantzau stiftamt sendir yfirmönnum sínum bréf um málið. eftir bréf yðra 4. mars hef ég strax tilstillet Lndfoged Schulle Magnussoen, de af nogle sysselmænd i Island klageposte til lige med Companiets indpaagivne svarelse og haver jeg herved den ære samme tillige med tillige med benemnte Land Fogeds deroer givne Erklæring, deres Excellence og ... herrer ...

1752: / 188 Rannsókn hafin á náttúrufari íslands og högum landsmanna.³⁶⁶ Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson komnir til þessara rannsókna, ágúst 1752. ferðuðust um Suðurland og víðar í hitteðfyrraa og söfnuðu gömlum bókum og náttúrugripum fyrir Kaupmannahafnar-háskóla, eru komnir í annað sinn. njóta styrks úr sjóði Árna magnússonar og launa úr konungssjóði. Hófu för sína úr Viðey fyrir fáum dögum. Framhald af rannsóknum þeim sem Niels Horrebow hefur gert hér á landi, **þótti betur henta að íslenskir menn staðkunnugir**. alveg eins tímamót og landfógeti íslenskur.

³⁶⁵ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

³⁶⁶ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

1752: / 188 Tilraunir með saltsuðu.³⁶⁷ Skúli fór með sýnishorn af íslenskum sjó til Hafnar í fyrra. lét mæla í því saltmagnið. í sumar hafa Eggert og Bjarni gert tilraun til saltsuðu við hverahita á Reykhólum í Reykhólasveit. skúli hefur sjálfur reynt að sjóða salt úr sjó við eld í Viðey, en eldsneytiskostnaður reynst of mikill, hvort heldur brennt var mó eða viði.

1753: / 192 skrá hefur verið gerð um allar jarðir og búendur á landinu.³⁶⁸ Jarðir í byggð eru taldar 3060, bændur 6783. nákvæmlega þúsund jörðum færri en 1703 og bændum hefur fækkað síðan þá um 750. á hálfri öld.

³⁶⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

³⁶⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

1753 Skúli í Kaupmannahöfn mótmælir versluninni í bréf sem er heilt rit að stærð.

Rskjs. Dana: Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „*Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsós 1745. m. m.*“

Kiöbenhavn d. 8de Decembr 1753. Skúli Magnússon, allarunderdaanigst og allertroe pligt skyldigste arve? undersaat og Tienere:

52 síður folíó. Skannaði allt skjalið, jibbí!

Rskjs. Dana: Rentekammeret 303: 372.56: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel. „*Sk. Magnussons klage over Handelen på Hofsós 1745. m. m.*“ Copie af Kammer Collegii Skrivelse den 19. dec. 1753 til Directeurerne for det Islandske Compagnie. Annað sama 16. feb. 1754. bréf 18. jan. 1754 Joh. Sunckenberg. Rétturinn í Esjubergi ... ó, svo erfitt að lesa og svo mikið, mikið af bréfum. extract og reikningar verslunar kaupmanna. Calculation. undirritað Skúli og annað Magnús Gíslason. bréf hans til Skúla skrifað í Viðey, 28. júlí 1753. annað sami til eðla kaupmanns hr. Larsen. 7. aug. 1753. Khöfn Erklæring, Kh. 14. jan. 1754 Oluf Ped. Holm. sýslum. Hans Wium. copia. 1745, miklu yngra. Listi yfir influtning á Méli 1743-1753. í tunnum. til Reyðarfjarðar, etc. Get ekki meir, risastór bók allt saman talið. Virðist vera bréf allra verslananna, skýringar.

1754: / 201 júlí, ryskingar út af pundara (gormvigt), milli landfógeta og kaupmanns í Grindavík.³⁶⁹ Skúli fór þangað með manntalsfisk konungs af Suðurnefjum og var vel fagnað. Kaupmaður lét draga upp fána, landfógeta til heiðurs er sást til ferða hans og helsuðust þeir síðan með kossi að íslenskum sveitasið. reið burt í fússi eftir hina snörpustu rimmu. varð fyrst til áskilnaðar að fiskbaggarnir vógust lakar en Skúli uggði, baðst þess að mega sjálfur halda á pundaranum. kaupmanni þótti óvirðing og neitaði að sleppa honum við fógetann. síðar um daginn er þeir Skúli og kaupmaður höfðu matast og voru báðir ölvaðir orðnir barst pundarinn aftur í tal og sagði Skúli að þetta hlyti að vera þjófapundari og hugsðit gera lóðið upptækt. spratt af rimma og miklar stymplingar er laus svo að einn verslunarþjónanna náði lóðinu úr höndum Skúla. þeir voru staddir í búðinni og henni var þá lokað, Skúli fékk ekki út að ganga. harðnaði þá rimman, kölluðu hvorn anna þrjót og þorpara og hundsptt, uns Skúli gerði sig líklegan til þess að ráðst á kaupmann. Verslunarþjónninn hlaup á milli, skúli sparkaði í kaupmann og barði hann með svipu sinni svo að ólarfarið sást á kinn hans. þjónninn varpaði Skúla niður á kistu í kaupmannsklefa innar af búðinni. förunaut Skúla, er var með honum í búðinni, tókst að ljúka upp bakdyrum, kom til handalögmáls í dyrunum milli hans og kaupmanns. komust út, hlupu á hesta sina og hleyptu á brott úr kaupstaðnum.

1755 / 207 október Kötlugos.³⁷⁰

1755-1756 hungur.³⁷¹ / 205 Magnús Gíslason amtmaður á enn heima á Leirá 1755 og þar brennir hann út jólin á þrettándanum. Daginn eftir skrifar hann

³⁶⁹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

³⁷⁰ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

³⁷¹ Lúðvík Kristjánsson: *Vestræna*, 204-209.

sýslumanni Gullbringusýslu, Guðmundi Runólfssyni á Setbergi við Hafnarfjörð. fyrirskipar honum að halda svo fljótt sem verða má þing í öllum hreppum, kanna ástand og líðan fólks og fá staðfestingu um það með þingsvitnum. Jafnskjótt og fær bréfið tygjar hann sig til ferðar, þrátt fyrir ótíð og ófærð. Þingar í Mosfellssveit 12. janúar og daginn eftir á Seltjarnarnesi og Álftanesi. Í þeim hreppi honum tilheyrði þá hafnarsjraðarkaupstaður, á Hausastöðum samin skýrsla: fjöldi nauðlíðandi mátttdreginna manneskja í Álftaneshreppi í það minnsta 53 familiur sem gjörir yfir höfuð 240 manneskjur sem ei hafa annað að lifa á en litla mjók sumar og margir söl og vatn, sumir aldeilis ekkert, nemasem meegnast betla. Matbjörgin fékkst ekki hjá kaupmanninum eftir þörfum og óskum fyrir betaling síðast liðna kaup tí og heybjörgin víðast óvenjulega mjólkurlítill. sjáum ei aðra hjálp en að þau kaupmannshús sem nokkra matarvöru geyma í þessari sýslu séu opnuð. höfum heyrt ei væri til muna nema lítið í Hafnarfirði og á Bátsendum. opna! / 206 í öðrum þingstöðum nálega allra skýrslur eins. Í Seltjarnarneshreppi voru 43 fjölskyldur, 243 menn, nauðlíðandi og í Mosfellssveit 35 fjölskyldur eða 266 menn. Alls 131 fjölskytlda eða 749 menn í þrem fyrrgreindum hreppum. Sýslumaður sendi skýrslurnar hið bráðasta upp að Leirá til magnúsar svo þaðan mætti vænta skipunar til búðaropunar. Hreppstjórar buðust til að sjá til þess, hver á sínum stað, að slík lán yrðu skilvíslega greidd verslunarfélagin í kaupmannsvöru eða peningum, jafnskjótt og guð gæfi ráð og efni. / 209 óvíst er hver stoð hefur orðið að opnun en víst er er að margir dóu úr hungri á þessum slóðum árið 1756, þótt á huldu sé um fjölda þeirra. Á jólunum 1755 voru 1997 manns á 318 heimilum í Gullbringusýslu sem söddu hungur sitt með sölvum, skelfiski og mjólkursopa þar sem best lét, annars blátæru vatninu, nema þar sem þetta fólk gat betlað sér út harðfiskbita eða þorskhaus að narsla. / 212 landsfólkið hrynur niður úr hor og harðrétti. hafís við land, búpeningur króknar um mitt sumar, förumannaflakkar á reiki. útlendu jarðyrkjumennirnir hafa lagt árar í bát. / 213 Finnur biskup 4. júlí **1757** **hrossakjötsát** fyrirgefur Finnur biskup, fordæmt í Húnavatnssýslu af prófasti og Hólabiskupi, Gísla magnússyni vorið 1756, sagði sýslumaður straffi tilbærilega þvílíkar manneskjur, hrossaætanna þrákelkni. hrossakjötsát er segir Finnur fyrirboðið í því sermoní-lögmáli sem guð gaf Ísraelssonum og með kristniboðinu, en þegar *extrema necessitatis urgerar*, sem nú kann allvíða að vera, er hhrossakjötsát hvorki á moti guðs orði né nátturunnar lögmáli. Allir hlutir helgast fyrir bænina

1756-1757: / 218 konungur sendir gjafakorn til Íslands. sótt til Hafnarfjarðar.³⁷² helmingurinn ætlaður Húnavatnssýslu og Skagafjarðar því þangað kom engin sigling í sumar vegna hafíss. svo Vestur-Skaftfellingar er harðast allra urðu úti í Kötlugosinu og Gullbringu- og Kjósarsýsla þar sem aragrúi af vegalausum förufólki hefur dregist saman í verstöðvum. Magnús Gíslason á Leirá annast skiptingu þessa gjafakorns milli héraða. sendi bréfbera til sýslumanna með fyrirskipun um að þeir rannsaki hvaða heimli eru bást stödd með matbjörg og skipti eftir því. allar skýrslur staðfestar með eiði á Öxarárþingi. lestir komu norðan úr alandi á jólaföstu og kmomust fæstir norður aftur fyrr en nú á þorra. fengur Norðlendinga skerst á svo löngu og erfiðu ferðalagi og flestir komið heim með hesta nídda og meidda, margir hestar drápu í ferðinni. um það rætt að innréttingarnar láni Haffrúna til þess að flytja á mjöl til Hofsóss þegar vorar. í hana komast þó aðeins 130 tonn. öllum hinum fyrri farmi er ráðstafað síðari duggunnar beðið með óþreyju. stöðugt streymna að beiðnir úr fjarlægum héruðum um mathjálp. / **1757 / 222** níundi hver

³⁷² Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

Íslendingur dáinn úr hungri og hungursóttum. kvikfénaði nálega eytt í hallærinu og aragrúi fólks á vergangi. / 223 hrossakjöt og hráar tófur. **1759** / 234 9700 Íslendingar fallnir á átta árum.

1756: / 211 Forstöðumenn innréttinganna hafa sent Krák Eyjólfsson út af örkinni til þess að svipast eftir rekaviði á Vestfirðum, nothæfum til skipasmíða og húsbygginga.³⁷³ hafa áður látið sækja rekavið á STrandir, fyrst send dugga þeirra erinda sumarið 1753.

1757: / 220 Magnús lögmaður Gíslason fær konungsveitingu fyrir amtmannsembættinu.³⁷⁴ fyrsti Íslendingurinn sem hlýtur það embætti til frambúðar. hefur verið settur amtmaður í fimm ár og gengt lögmansstörfum er hann lætur nú af síðan 1732.

1758: / 228 Bjarni Halldórsson sýslumaður á Þingeyrum hefur í þrá vetur haft jólagleði mikla á heimili sínu og boðið mörgu fólki, grönuum og fyrirfólki sem fjær býr.³⁷⁵ Þorsteinn Pétursson prófastur á Staðarbakka mjög andsnúinn öllum gleðileikjum og vikivökum hefur fundið að þessu við sýslumann, því að sóknarpresturinn hafði ekki kjark til að gera það. tekinn að skrifa irt eitt, Leikafælu eð a Flimtgrímu, til fordæminigar gleðisamkomum, óviðurkvæmilegar ekki síst á eymdartímum sem nú, fjöldi dáið úr hor og hungri og margir sem við býskap lafa eiga ekki lengur nokkurn nautgrip í fjósi. Jóskur bóndi Pétur að kenna akureyrkju hefur verið siðameistari í gleðinni á Þingeyrum. Séra Þorsteinn segir hann sé siðameistari í gleðinni og eftir pípu hans dansi nú allur selskapurinn fram á nætur kvöld hvert frá þriðja í jólum til nýárs að báðum dögum meðtöldum gestaboð höfinglegt með viðhöfn og veislu kræsilegri jafnlangan tíma, enda gangi til þurrðar hálfturna af vreennivíni. með mörgum snúningum alltum kring, herðir sig hver að dansa eftir útblæstri eður andardrætti ludi magisri og þegar suma svimar svo þeir tumba um koll þá verða ýmsir undir. fara þá fót og forklæði sem varða má. földum kvenna flug og forráð búið. nrennivín hressir hinn gamla Adam svo hann ei þreytist fyrir en mælir syndanna er uppfylltur. ... / 229 vekja til lostasemi móti því sjötta boðorði, djöfulsins athæfi, heiðinglegir leikir og hoffrægð þessarar veraldar, svo sem katekismum það útleggur. hann uggir að egni reiði guðs

1758: / 230 Hastfer baróni tekst að rækja jarðepli á Bessastöðum.³⁷⁶ Sýnishorn sent til Kaupmannahafnar með haustskipum. Skúli kynnti sér álit Karls Linnés á þá lund að ekki hægt að rækta au hér. Hrútaöbaróninn Friðrik Hastfer. Í vor komu til landsins jarðepli ætluð til útsæðis. Hastfer, sumt í Sauðlauksdal. hafa nú fleiri augastað á. / 231 á árunum 1733-1734 að meðaltali rösklega tíu þúsund álfafjadrit fluttar úr landi á ári. gæsafjöðrum er einnig nokkuð safnað. einkum í Mýrasýslum börn látin tína þær á vorin. Mynd af stúlku teiknuð af Eggerti Ólafssyni, með tóbaksbaukinn sinn. drottningarsíður sunnan út löndum að taka í nefið. **1760**

237 Landlæknisembætti stofnað, 18. mars.

1760: / 241 ágúst: Typtunarhús á Arnarhóli, tillaga amtmanns, Magnúsar Gíslasonar.³⁷⁷ í fyrra birtur um það konungsúrskurður að fé lagt til byggingar typtunarhúss, og boðið að öllum dómum um kaghýðingu og brennimark skuli skotið til konungs áður en þeim er framfylgt, árlegur skattur lagður á landskuldir og leigukúgildi til að standa undir kostnaði, ekki ákveðið hvar byggt. En nú hefur

³⁷³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

³⁷⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

³⁷⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

³⁷⁶ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

³⁷⁷ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

Magnús í samráði við Skúla fógeta lagt til við dönsku stjórnina að valinn staður á Arnarhóli. farið þess á leit að dæmdir undir vönd og brennimark skuli látnir vinna að byggingunni og hljóti uppgjöf saka eftir fjögur ár, þá byggingu lokið.

1760: / 241 september: Halli á innréttingunum 42 þús rdl. framlög konungs 61 þús dalir.³⁷⁸ / 242 Árni Magnússon frá Geitastekk, sigldi 1753 til Grænlands í verslunarþjónustu, ma. til Pétursborgar, réðst nú í haust á Kínafarið.

1761: / 8 sjá annál. Viðhafnarbrúðkaup að Leirá.³⁷⁹ 16. september voru Ólafur Stefánsson varalögmaður og Sigríður einkadóttir Magnúsar amtmanns Gíslasonar gefin saman við mikla viðhöfn í Leirárkirkju. Veislan stóð í marga daga. Heimanmundur 400 hundraða í fasteign og 200 hundraða í lausafé, enda er faðir hennar auðgasti maður landsins um þessar mundir. Allir mestu höfðingjar boðnir, biskupar báðir, lögmennt báðir, Skúli landfógeti, Bjarni landlæknir, flestir sýslumenn og margir prófastar og prestar. komu þótt um þvertlandið væri að sækja, alls 130 manns. Biskupar leiddu brúðina í kirkju, en landlæknir og landfógeti voru sveinar brúðgumans. Gunnar Pálsson prófastur í Hjarðarho0lti í Dölum flutti kvæði er hann nefndi Ólafsdrekka og Sigríðarsumbl, að skilnaði voru veislugestir allir leystir ú með gjöfum, en bróðuarskarti Sigríðar skipt á milli þeirra fyrrmanna sem eiga dætur gjafvaxta. um langt skeið ekki haldiðnn stórmannlegri brúðkaupsveisla hÉrlendis. mynd af henni.

1763: / 17 íslenskir hundar sendir úr landi, ágúst.³⁸⁰ Magnús amtmaður Gíslason hefur í sumar verið að leita að fallegum íslenskum hundum sem senda á utna. Stiftamtmaður fól honum hefur valið tvo hunda til framsigklingar þótt honum þyki þeir ekki jafnfallegir og skyldi.

1763: / 17 lokið stríði Friðriks II Prússakonungs við pilsin þrenn.³⁸¹ Maríu Teresíu, drottningu í Austurríki, Elísabetu drottningu Rússa og frú Pompadour sem mestu hefur ráðið í Frakklandi. Konungur kallaði stríðið við pilsin þrenn. hingað til lands send þrjú þúsund eintök af þakkarbænum, prentuðum á íslensku er landsmenn eiga að hafa um hönd á sérstakri þakkarhátíð 2. ágúst. https://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_of_Russia Elísabeth Petrovna, Pétursdóttir mikla. Sjö ára stríðið. keisaraynjan dái, snemma árs 1762, byggði Vetrahöllina.

1764 / 20 Mannskæðri bólusótt aflétt. undanfarin misseri farið um landið tali að borist með sjúkum H ollendingi sem settur á land á norðuasturlandi af fiskiskútu síðla sumars 1761.³⁸² flest ungt fólk er dáíð hefur, því þeir sem fengubólusótt 1741-1742 sýktust ekki aftur.

1764 6. Júlí Jón sonur Skúla og Steinunnar kvænist Ragnheiði Þórarinsdóttur sýslumans á Grund, Jónssonar. Eiga bara einn son, Jón Vidöe, sem drukknar á Viðeyjarsundi 19. Mars 1789.

1766 / 29 ... apríl: Hekla tekin að gjósa merð miklu vikurflugi og öskufalli á Suðurlandi.³⁸³ Bæir hrynja í jarðskjálftum. vikursteinar 3 álnir að ummáli köstuðust drjúga leið frá fjallinu og hjá Næfurholti féll steinn sem er hálf tunda pund að þyngd svo djúpt í freðna jörð að honum varð ekki náð upp nema með járnkarli. miklir jarðskjálftar nóttuina áður, bæir féllí í Árnassýslu, Vestmannaeyjum og á Reykjanesskaga. myrkur á Norðurlandi / 30 vikurflurinu linnnti ekki í fjóra daga, öskufall á Norðurlandi 9. apríl braust hraun fram úr gígi suðvestan í Heklu, 21.

³⁷⁸ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

³⁷⁹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁸⁰ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁸¹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁸² *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁸³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

apríl mældist mökkurinn 16 þúsund fet að hæð. ferlegir dynkri og fyrirgangurinn stundum heyrst til byggða á Norðurlandi. / 31 september hallæri fyrir dyrum Hekla haldið áfram að gjósa í allt sumar, þótt mjög drægi úr þegar kom fram á vorið. heyfengur víða frámunalega rýr, ewngin líkindi lengur til þess að bændur geti fleytt búpeningi stóráfallalaust fyrir á næsta vetur. / júní 1766 32 ís frá Látrabjargi til Reykjaness hefur tekið fyrir björg úr sjó og hrun mikið á búpeningi einkum norðan lands, í stórum landshlutum mjög fátt sauðfé áður en þetta áfall kom Heklugosin og ísinn

1766 / 30 Friðrik konungur V andaðist í byrjun þessa árs og Kristján VII sonur hans tæpra 17 ára gamall sest á veldisstólinn.³⁸⁴

1767 / 39 ... í mars - yfir átta tíu menn drukkna í sama mánuðinum.³⁸⁵ tíu tveggja manna för af Seltjarnarnesi og Kjalarnesi, tveir björguðust átján drukknuðu.

1769 / 49 Landsmenn 46.201, konur miklu fleiri en karlar.³⁸⁶ meðaltekjur á hvern mann innan við sex dalir í góðu ári. nálega hálf sjötta þúsund ómagar, auk barna.

1769 / 51 september. Ólafur amtmaður Stefánsson hefur skrifað stiftamtmani og borið sig upp undan **hinum mikla innflutningi brennivíns**.³⁸⁷ Nefnir til dæmis að á hafnirnar í Gullbringusýslu einar komi nú árlega 200 tunnur af brennivíni. vill að brennivínskaup manna verði takmörkuð og enginn fái framvegis að taka út brennivín fyrir meira en tuttugasta hluta þess sem hann leggur inn. / 52 desember **bruninn á Leirá**, brunnu öll hús, nema kirkjan og tvær skemmur, þar býr Björn lögmaður markússon og stendur uppi nálega snauður eftir brunann. Mælt að eldhurinn hafi koomið upp í eldhúsi hjá konu hans, Önnu Dórótheu Gland. Björn ekki heima er gerðist.

/ 52 ... janúar 1770: nýr stiftamtmaður skipaður í stað Pröcks sem dó i fyrrahaust eftir skamman embættisferil.³⁸⁸ Lárus Andrés Thodal, mun flytjast til landsins og hafa búsetu á Bessastöðum fyrst um sinn. enginn þeirra sex sem hafa haft þetta embætti síðan það var stofnað hefur komið hér til lands nema Raben, sem var sex vikur á skipsfjöl um þingtímann 1729.

/ 53 ... maí 1770: .³⁸⁹ Landsnefndin.

1770 / 59 amtaskipting ný.³⁹⁰ engar tillö-gur héðan komið nema ef telja skyldi að 1767 hafði Skúli lagt til í frumvarpi um verslunina að amtmenn yrðu tveir hér á landi, stóð í sambandi við tollgæslu o. fl. þetta frumvarp var kunnugt Ólafi amtmanni og var ekki trútt um að hann vildi kenna Skúla um hvernig nú var komið

1770 / 46, hluti af Struensee umróttinu prentfrelsi.³⁹¹ / 47, með skipun landsnefndarinnar í fyrsta skipti í sögu þjóðar rækilegur viðbúnaður hafinn af hálfu stjórnar um að skipa málum í tilteknum greinum, einkum efnahagsmálum, í líkingu við það sem kalla mætti að hæfði síðuðu þjóðfélagi. þáttaskil Hrappseyjarprentsmiðja. prentfrelsið engin áhrif hér / 48, Jón Eiríksson skömmu síðar skipaður starfsmaður í rentukammeri, var alger nýung, má telja svo áhrifaríkt að réttmætt að telja þriðju höfuðástæðu þess að þátta skipri verði í sögu vorri um 1770.

³⁸⁴ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

³⁸⁵ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

³⁸⁶ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

³⁸⁷ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

³⁸⁸ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

³⁸⁹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

³⁹⁰ Þorkell Jóhannesson: Saga Íslendinga 7, .

³⁹¹ Þorkell Jóhannesson: Saga Íslendinga 7, .

1770 / 55 júlí. Sprengisandsleið lýst á Öxarárþingi.³⁹² mikill hugur í mönnum að hefja að nýju ferðir um öræfin, á síðasta þingi var Eiríkur Hafliðason fenginn til að skrá lýsingu leiðarinnar upp úr Þjórsárdal norður Sprengisand og niður í byggðir í Þingeyjarsýslu. Stendur mönnum þó mikill stuggur af fjöllum vegna útilegumanna sem grunur leikur á að þar eigi sér byggðir og ból.

/ 53 **1770** des. kaupskip Íslandskaupmanna sem sigla til Miðjarðarhafslanda með saltfisk hafa að þessu sinni orðið hart úti sökum ófriðar á hafinu milli Alsírúbúa og þjóða í Vestur-Evrópu.³⁹³ Þrjú af skipum almenna hafa legið í Lissabon í tvo til þrjá mánuði og beðið þess að þangað kæmu dönsku herskip er gætu veitt vernd austur Miðjarðarhaf til Livorno.

/ **1770** 58 þrjú börn drukna á flæðiskeri í Grindavík höfðu farið út í sker með fulorðnum manni til að rífa þang handa kúm.³⁹⁴ maðurinn fékk sér borgið á land á hripi sem hann hafði meðferðis til þess að bera í þangið

/ **1771** 60 Sauðlauksdal, 18. júní Magnús Ólafsson varalögmaður: húsagatilskipuninni sýnd fyrirlitning þegar hún er lesin af predikunarstólum við guðsþjónustur.³⁹⁵ séð og heyrt aðra tala um það að börn og vinnuhjú hafa með háðssvip og spói sín á milli sýnt allranáðugastri kónglegri fororðningu af 3. júní 1746 ódulda fyrirlitningu þegar lesin af stóli, hvort heldur foreldrum og húsbændum er með guðlegum áminningum bent til þess að typta börn sín og vinnuhjú eða þeim er ógnað með því er til þess miðar að hemja sjálfræðið og setja því mörk, svo sem með peningamúltk, gapastokki eða öðru líkamlega straffi, með því húsagatilskipuninni er aldrei framfylgt og gapastokkurinn á flestum stöðum þar sem hann hefur þá nokkurn tíma veirð settur er annað hvort burt rifinn eða hann hangir að eisu uppi meira til háðungar en ógnunar. hef í kyrrþei veitt því eftirtekt á ýmsum stöðum að bændur telja mesta óhapp ef þeim fæðast mörg börnum, einkum lifi au öll. séð mann gráta því kona hans ól honum tvíbura tvo vel skapaða drengi í fyrsta skipti sem hún varð léttari. og suma leika á alls oddi af kæti þegar hþeir höfðu misst börn sín. mæður heyrir maður stundum óska börnum sínum dauða, einkum ef þau veikjast því best visturð og vernduð / 61 hjá drottni. flökkuprakkarar

/ **1771** 63 Gísli Magnússon biskup á Hólum:³⁹⁶ hyggja mín að 2/3 hlutar landsmanna eða þaðan af fleiri noti tóbak, fjórðungurinn kaupir brennivín og þriðji hver maður verji peningum til kaupa á glysvarningi þeim hjá útlendingum er auðveldlega mætti vera án og engum er til neins gagns.

/ **1771** 602 Bjarni Jónsson magister í Skálholti, skólameistari hefur sent landsnefndinni langt bréf.³⁹⁷ / 603 vill að tölum sama mál og aðrar Norðurlandþjóðir. taka upp danska tungu. íslenskir búningar einkum kven, eru allt of frábrugðnir venjum og klæðaburði annarra þjóða. hinn hvíti faldur og hinar svörtu flíkur kvenfólksins verða að hverfa og öll föt að sníðast eftir dönskum sið.

/ **1771** september / 67 Hreindýr af Finnörk komin til Íslands.³⁹⁸ Með Vestmannaeyjaskipi í sumar, þrettán eða fjórtán, send Thodal stiftamtmani. mosinn sem þau fíkjast mest eftir fluttur í pokum til fóðurs handa þeim á sjónum. kaupmaðurinn í Eyjum veitti viðtöku, Hans Klog, sá þeim hrakaði frekar en bröggudsut tmanaði bát og lét flytja sjö til lands, fylgdi þeim maður er átti að reka

³⁹² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁹³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁹⁴ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁹⁵ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁹⁶ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁹⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

³⁹⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

þau til Bessastaða en þau of máttfarin. stifti ætlaði að setja á fjöll í grennd við Þingvallasveit og fela umsjá presta í næstu sveitum, þótti miður að ekki flutt til Þorlákshafnar / 68 í sumsjá sýslumanns Rangæinga, örfá dýr lifa, tvær hreinkýr og einn tarfur, ótímgun í þeim sem eftir í vestmannaeyjum.

1770-1771 / 42, landsnefndin á Arnarhóli við reykjavík, varð svo vel úr verki um veturinn að höfðu að kalla lokið störfum sínum haustið 1771 er þeir kokmu aftur til Hafnar.³⁹⁹ Vegna ókyrrðar er Struensee var steipt og stjórnin endurskipulögð varð bið á því að tillögur teknar til meðferðar í heild sinni. / 43, tillögur umfangsmiklar vísað til general tollkommarsins, 1773 sérstök skrifastofa, íslensk, grænensk og ofæreyskk mál stofnesett og fengin til umráða Jóni Eiríkssyni, með atbeina J. G. Moltkes greifa æðsti maður þá í generaltollkammerinu. framfarasjóður stofnféð 4400 dalir sektarfé Almenna verslunarfélagsins, öðru nafni Mjölbotasjóður.

/ **1771** Felli, Halldór Jakobsson sýslumaður: / 69 orsök fjárkláðans reiði guðs yfir velsældinni í tukhúsinu á Arnarhóli.⁴⁰⁰ stelpur sem þangað settar fyrir dulsmál og aðra óknytti er sagt þar gangi á afförvuðum klæðum, sagt að sakafólkið afli þar barna, græði peninga og fjármuni, gangnadi fyrir utan allslags járn, opsyn eða eftirrekstur eigandi kjör og kosti miklu ypparlegri en frómur og fátækur almúgi.

/ **1772** / 70 janúar. Struensee greifi hlekkjafangi og drottningin í haldi í Krónborgarkastala.⁴⁰¹ Hafði hrifsað öll völd úr hendi geðveiks konungs og átti óleyfileg mök við drottninguna / 71 andstæðingar létu til skarar skrifa gegn Struensee eftir grímudansleik, að fengnu samþykki stjúpmóður konungs og sonar hennar, Friðriks erfðaprins. Greifarnir hálshöggvir og drottningin í útlegð.

/ **1772** / 72 meira en fimmtíu koparstungnar myndir í ferðabók Eggerts og Bjarna, á dönsku í tveimur stórum bindum besta lýsing á landinu sem skrifuð hefur verið.⁴⁰²

1772 / 76 enskur lávarður, Joseph Banks enskt skip, hópur vísindamanna. kynna sér hagi og náttúru og safna náttúrugripum, bókum og handritum. teiknarar, skrifarar og þjónalið.⁴⁰³ Aldrei fyrr komið svona leiðangur frá öðru landi en Danmörku. margt tiginna manna í för með Banks, Uno von Troil hirðprestur og erkibiskupsson og Solander náttúrufræðingur, nemandi Linnés. Stjörnfræðingurinn Lind frá Edínaborg og sjóðliðsforinginn Gore, frægur af siglikngum um öll höf heims. fiskimönnum stóð stuggur af þeim / 77 ekki Tyrkir, hehe. fóru austur að Geysi og Skálhoilti, gengu á Heklu, hvólpa tvo hefur hann fengið og nefnt annan Geysi, hinn Heklu. hljóðfæraleikarar auk teignara, skemmta iðulega með hljóðfæraslætti. Vieslur og gjafir, skartlega búnir risna og örlæti. hafa haft gestaboð mikil og gefið fyrirmönnum gjafir. Finnur biskup fékk rakfæri silfurbúin, skólameistarar silfurúr. Bjarna Pálssyni landlækni gáfur þeir stækkunargler gott. Bjarni magister Jónsson flutti þeim kvæði á íslensku og latínu og Ólafur amtmáður Stefánsson gaf þeim / 78 draugastein. amtmannsfrúin hefur gefið þeim nægan fisk, alþýða mannaf færir þeim mjólk, smjör, krækiber og bláber og þiggur í staðinn ýmiss konar borað og tóbak. Aðrir selja þeim kindur og mó til eldsneytis. voru heilan dag hjá Bjarna landlækni í Nesi, þar bornar fram kökur, ostur, súrt smjör, harðviskur, sauðasteik, kjötsúpa með sýru í, silungur og laufabrauð. Til áréttis hvalrengi og hákarsl seeeem gestirnar hyöfðu ekki lyst á. þeir höfðu sjálfir óskað þess að aðeins fram reiddur íslenskur matur.

³⁹⁹ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

⁴⁰⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁴⁰¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁴⁰² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁴⁰³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

1774 / 94 ágúst, stiftamtmaður leggur hald á eignir til tryggingar sjóðum landfógetaembættisins.⁴⁰⁴ Thodal hefur farið fram á kyrrsetningu eigna þeirra feðga, Skúla og Jóns. til greiðslu sektar til Almenna verslunarfélagsins. rúmlega 300 dalir. 1500 rdl vantar í sjóði þá sem fógeti hefur undir höndum. ekkert greitt af 900 dala skyndiláni sem hann fékk í Khöfn síðastliðinn vetur og ráðsmanni hegningarrhússins engin laun greidd og ekkert fé lagt itl þeirra stofnunar. Stiftamtmaður sjálfur ekkert fengið þetta ár af launum sínum, sem landfógeti á að geriða honum. auk þess hefur stifti komist að því að Skúli tekið fé að láni til og frá hjá efnuðum bændum til að fylla eyður sínar með og greiðis svo aftur af tekjum næst árs. Þykist sjá að svo hafi lengið verið. september nýjar sakargiftir: Skúli hafi í sumar preittað verslunina um rúmlega hálf þriðja hundrað dali er hann lagði þar inn fisk. og heimtatð 600 dali af kaupmönnum til embættisútgjalda, þótt vísast að ætlað að nota í þarfir sjálfs sín. apríl **1775** Skúli sviptur fjárhisrslunni. fógeta boðið að fá stiftamtmani í hendur hlutabréf sín í Innréttingunum 40 að tölu, til tryggingar stjórnin lætur í ljós þá von að úr muni rætast um fjárreiður landfógetans / 95 Skúli á að sanna stiftamtmani með áreiðanlegum skilríkjum hversu mikið fé hann þurfi að hafa í höndum til nauðsynlegra útgjalda vegna embættisins.

1773 maí / 92 **Almenna verslunarfélagið leyst frá samningum.**⁴⁰⁵ konungur mun reka á sinn reikning. samkvæmt tillögum helstu embættismanna á Íslandi fyrir atbeina nefndar er hefur haft þessi mál undir höndum, undir forsæti erfðaprinsins. Á Íslandi er þessum málalokum stórlega fagnað.

1776 / 104 byrjað að flytja til landsins **ómalað korn í stað mjöls,** apríl.⁴⁰⁶ verið að gera viðtækar breytingar á verslunarháttunum, til hagsbóta. talið að beinn gróði 41 skildingur á rúgtunnu og 87 á hverja byggtunnu. hængur á að kvarnir yfirleitt ekki til, engir kunna að höggva kvarnarsteina nema Skaftfellingar er mala melkorn sitt í heimgarðum kvörnum. sýnishrn af íslensku grjóti hefur því verið sent til Hafnar til rannsóknar. Nú í sumar sendar nokkrar handkvarnir á hverja höfn til ókeypiss útbýringar, auk lausra kvarnarsteina. Sýslumönnum boðið að ganga á undan í þessu efni með góðu fordæmi **1778** / 114 desember, Ólafur Olavíus fann í fyrrasumar sandstein er hann hugði nothæfan í hverfisteina í Vatnsdal.⁴⁰⁷ Hafa verið reyndir í Khöfn, og skv sex vottorðum eru þeir nothæfir til þess að hvetja eggjárn, en samt nokkuð seinvirkir og varla nógu harðir. / **1778** / 120 - 20. ágúst Bjarnir Einarsson sýslumaður í Haga: kom upp á þessu sumri lítill vatnsmyllu sem og annar bóndi.⁴⁰⁸ báðir nutu ráða gamals norsks fiskimanns og myllusmiðs frá Þrándheimi / **1779** / 122 júlí, almenningsmylla í Hafnarfirði, alþýða manna má mala þar korn án eftirgjalds. / **1782** / 142 apríl, ákveðið að senda Thodal stiftamtmani 162 koparstykki til útbýringar í Gullbringu- og Kjósarsýslu og Bogarfjarðarsýslu ásamt riti Bjarna sýslumanns Einarssonar um vatnsmyllur.⁴⁰⁹

1776 / 104 **póstlög fyrir Ísland** staðfest í maí.⁴¹⁰ gert ráð fyrir þremur póstferðum á árin, í febrúar, maí og september. Innanlands sem sagt.

1776 / 110 **holdsveiku fólki bannaður hjúskapur,** birt hefur verið konungsbréf.⁴¹¹ holdsveiki dvínaði mjög í miklubólu, því þá dóu flestir er þeim sjúkdómi voru

⁴⁰⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴⁰⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴⁰⁶ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴⁰⁷ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴⁰⁸ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴⁰⁹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹⁰ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹¹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

haldnir, síðan hefur veikin magnast á nýjan leik og ætla margir hana ættgenga, þess vegna er þetta bann sett.

1777 / 111 Nýr veslunartaxti hækkar verðlag til muna, Íslendingum í vil. kaupmönnum boðið að hafa hér vetursetu og töku sláturfjár seinkað.⁴¹² mjölvaran hefur verið seld á lægra verði en keypt utan lands og allar íslenskar vörur verðfelldar að sama skapi og aðrar útlendar vörur á geipiverði. átt þátt í að flutt ónóg af mjölvöru og kaup á lélegu mjöli. Kaffi og te / 112 í ár kom á Akureyri 20 pund af kaffibaunum fimm pund af tei og fimmtíu pund af hvítum sykri. Þangað komu einnig **25 pund af indígóí**, útlendum lit sem nú farinn að tíðkast. mynd af **kaffikvörninni** er þeir höfðu með sér um landið Eggert og Bjarni

1779 / 121 maí margir bændur í Grindavík lagt stund á **garðyrkju** undanfarin ár og konungur sendi þeim tíu ríkisdali í vor, sem Grindavíkurprestur skipti milli fjórtán bænda nú á dögnum í viðurvist Skúla fógeta.⁴¹³

/ 140 14. des. 1789 leyfði Levetzow stítamtmaður frú Margréti Angel að reka **veitingahús** og skeink (bar) í Reykjavík, enda selji hún ferðamönnum og öðrum utanbæjarmönnum mat og húsaskjól við sanngjörnu verði.⁴¹⁴ sekt ef selt án leyfis. kvartanir skyldu sendar landfógeta, sem annast skyldi fjármál Gullbringusýslu og hafa umsjón með löggæslu þar samkvæmt tilskipun dagestri 28. júní 1781, Skúla tilkynnt þessi ákvörðun með bréfi 18. des. 1789. Frú Angel misst mann sinn fyrri hluta ársins 1789. Veitingahúsið stóð þar sem nú Aðalstræti 16.

harðindi og flakk 1778-1782 / 114 júlí 1778, mikil **harðindi** síðan með vetrarkomu í fyrrihaust.⁴¹⁵ / **1779** bls. 122 október, hræðilegt **óþurrkasumar**. sunnan lands og vestan. / **1779**: / 126 hallæri og mannfellir, stórharðindi hafa enn verið í vetur um landið vestanvert með manndauða sökum skorts og vesaldar á Stöndum, Vestfirðum og Mýrum. Á Norðurlandi ófáir bráðkvaddir. Í Vestmannaeyjum einnig mjög hart.⁴¹⁶ / **1780**: / 130 sultur, seyra og hungurdaði undir Jökli, júní.⁴¹⁷ / 131 nóvember 1780 ódæma haustrigningar á Suðurlandi. einn bóndi bræddi kúamykju yfir hey sín, þegar hann þóttist sjá að hverju færi og með þeim hætti heldur hann þeim óskemmdum. **1781**: / 134 fólk deyr úr hor og vesöld í mörgum héruðum.⁴¹⁸ mjólkurgripir nær gerfallnir sunnan lands og vestan, jafnvel á stórbýlum, maí 1781. líka landfarsótt og magasýki. fjöldi fólks dregið fram lífið á hrossaslátri og annarri óátu, mun jafnvel hrossaát aldrei hafa verið almennara í landinu en nú. við sjó hafa menn nærst á hráum sölvum og hverju öðru sem tönn á festi, í kaupstöðum keypt sér bygg, sem þó er mest strá, því það er ódýrast matfanga þarpeningalúasir hafa flúið í sjóbúðir í von um að skrimta af. einkum dáið á suðurlandi, Vestmannaeyjum, Borgarfirði og á Snæfellsnesi / 135 ágúst, eftir Úrbansmessu brá til hinnar bestu tíðar, skjótur og góður grasvöxtur, sumarafli góður á Vestfirðum og fyrir Norðurlandi þar sem oftast þótt fiskiteregða í nálega þrjátíu ár, Inn á Eyjafjörð hefur hlaupið síld svo mikil að menn hafa haustið henni upp með byttum og hlaðið svo báta. Á Austfirðum hlaðafli innfirðis nú um sláttinn / **1782** / 143 Hannes Finnson biskup 14. ágúst kallar flakkara **vandrandi guðskistur** hver flakkari sem ekki hefur neitt skírteini annað en að hann sgist fara um er álitinn fyrir eina vandrandi guðskistu sem allir eigia í að leggja. víða settir

⁴¹² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹⁴ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁴¹⁵ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹⁶ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴¹⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

niður á veturna, en þá þeim ei líkar fara þeir á flakk. þegar sumrar fara þeir í allar áttir, oftyast alls skírteinislausir, stundum með tvo hreppstjórasedla. margir fullrærir og ósjúkir, síðan bætisr við allur fjöldi lausamanna, þeirra sem flakka, en eru hreinlegar klæddir en þeir sem betla. Allur þessi sægur heimtar með sjálfskyldu greiða og gistingu og hefur ölmusurnar sér til bílífis, en lausamennirnir sína verslun til að undirhalda sér um vertíðina til að róa sér hlut. við svoddan flakki ætti ef duga skal straff að leggjast, og þar aðauki straff við að flytja þá og ferja og líka fyrir hýsa þá eða gefa ölmusu. bændur sem þá slyppu frá að hýsa 4-8 á hverri nóttu gætu með gleði gefið nokkuð meira tils sóknarinnar fátækra. ég glaður 20-30 rdl mætti ég frí vera fyrir svoddan gestanauð. / **1782** / 144 landið umkringnt hafið - ísrek fimmtán mílur suður af landinu.⁴¹⁹ peningsfellir og manndauði, tún ekki hærð sums staðar á Norðurlandi, september 1782

1779 / 123 **Þingklukkan** Þorsteinsnautur. Landið hefur loks eignast þingklukku á nýjan leik.⁴²⁰ Benedikt lögmaður Þorsteinsson lét höggva hina fornu þingklukku sem sagt er að Haraldur konungur Sigurðsson hafi gefið Öxarárþingi og sendi hana úr landi 1727 eða 1728. steipt upp utanlands og koma aftur á Keflavíkurhöfn 1730. kostnaður ógreiddur og klukkan svo þung að menn treystust illa til að flytja hana austur yfir Mosfellsheiði lá hún lengi í keflavík uns kaupmaðurinn hafði hana með sér 1742. Í fyrrahaust gerði Thodal stiftamtmaður ráðstafanir til þess að ný þingklukka yrði steipt. sendi utan ónothæfa klukku, tvö lýsispund að þyngd, er Þorsteinn Magnússon þingmaður Rangárvallasýsu gaf þinginu og að auki 30 rdl sem teknir voru af sektarfé úr jústitskassanum. Klukkan er allvæn, nálega alin að þvermáli, verður að vera svo hljómmikil að hringingar heyrist um allan þingstaðinn þótt stormur sé.

1779: / 125 **Íslenskt lærdómslistafélag** stofnað í Höfn.⁴²¹ tólf íslenskir stúdentar, markmið að fræða í bústjórnarefnum og bæta vísindasmekk. Jón Eiríksson hefur skrifað mestu fyrirmönnum Dana og kynnt þeim stefnu félagsins og markmið og hefur Guldberg leyndarráð þegar svarað, óskað heilla og beiðst þess að mega gerast félagi. Jón eiríksson etatsráð skrifar um heiður föðurlandsins. / 138 Hafin útgáfa á fjölbreyttu tímariti á íslensku. Jón Eiríksson um saltgerð og hvalveiði ... etc.

1780: / 129 **Skíðaferðir** hefjast í Þingeyjarsýslu.⁴²² Á Íslandi kunna menn yfirleitt ekki að fara á skíðum, en assistent á Húsavík, Nikulás buch, hefur gefið þessum tveimur mönnum finnsk skíði er hann fékk frá föður sínum á Finnörk í Noregi og kennt þeim að nota þau. sýslumaður hefur skýrt stjórninni frá þessu framtaki og í vetur var ákveðið að hann skyldi njóta verðlauna úr konungssjóði fyrir hverja þrjá Íslendinga sem hann kenndi að ganga á skíðum.

1780: / 130 **Hólmskaupstaður fluttur til Reykjavíkur**, janúar.⁴²³ dum þessar mundir er verið að flytja úr Örfirisey inn í Reykjavík. Hafa sumir óttast að þetta yhrði til þess að aðbúð að kóngsfálkunum versnaði. Þess vegna hefur tollstjórnin bannað að fálkahúsið verði svipt neinu því sem stuðlað getur að vellíðan fálkanna.

1781: / 135 **Íslandsför rænd.**⁴²⁴ verk eignuð enskum reyfurum. skip sem átti að fara á hafnir norðan lands var rænt allri óætri vöru, en harðast varð þó Keflavíkurduggann úti, af henni rænt þúsund dala virði.

⁴¹⁹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴²⁰ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴²¹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴²² *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴²³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴²⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

1782 / 145 apríl, fjöldi manna hefur hreppt **verðlaun, úr konungssjóði** eð mjölbótasjóði fyrir framtak og framfarviðleitn.⁴²⁵ / 1783 / 148 mynd af fimm ólíkum skóflum eða rekum.⁴²⁶ atorkusamir menn fá stundum gefins sem verðlaun eða til uppörvunar. í ár til dæmis 74 járnspáðar til þess að grafa með skurði og ræsa mýrar sendir til landsins til útbýtingar.

1783 / 149 **80 þúsund pund tóbaks**, Thodal stiftamtanni ofbýður hve mikið er flutt til landsins, um og yfir þessari tölu.⁴²⁷ hann hefur gert þá tillögu að salan takmörkuð, yngri mönnum en 25 ára alls ekki selt tókbak og engum meira en sex pund í senn.

1783 / 152 ný brú yfir Jökulsá á Dal. gamla orðin lasleg fyrir hálfum þriðja áratug.⁴²⁸ / 153 **1785 brúartollurinn** fyrir gangandi mann 1 skildingur, sama og **fyrir geit með kiðlingi** klyfjahestur og maður á hesti 3 skildingar.

1783 / 156 thodal stiftamtmaður hefur fengið boð um að hann eigi von á nýstárlegri sendingu með fálkaskipinu í sumar. Það eru **fern héraþör**, sitt í hverjum kassa. á að sleppa tvennum í skóglendi í Botnsdal, en hina á að vista annað tveggja í Viðey eða Engey.⁴²⁹ 1785 hérarnir í Botnsdal eru nú flestir taldir dauðir og er ætlað að tófur hafi orðið þeim að fjórtjóni. Þó hefur einn héri sést á þessu ári.

1784 / 163 Jóns Sveinsson **landlæknir les sóðaskapnum pistil**.⁴³⁰ of sjaldan umskipti á rúmfötum, þau viðruð eða þveing, ein og hin sömu alltaf brúkuð. ennú sjaldnar eru hrákar sjúklinga afþvegnir eða brjósthryðjum þeirra safnað og útkastað,

1785 / 170 nýr stifti Levetzov.⁴³¹ **flytja á biskupssetrið** og skólann til Reykjavíkur apríl. / 176 ágúst, stifta falið að sjá um byggingu skólahúss og kennarabústaða, Hólavelli. /

1786 / 183 nýji skólinn á Hólavelli vígður með viðhöfn, allir fyrirmenn landsins sem setu hafa á Innnesjum viðstaddir.

1785 Steinunn kona Skúla deyr! / 105 15. apríl 1785 ákveðið að selja stólsjarðir Skálholts, tengt flutningi. ⁴³² Móðuharðindin flýttu fyrir sölu stólsjarða, en ný stjórnarstefna upplýsingarmanna meginorsök. léttu átti af bændastéttinni í Danaveldi ýmsum kvöðum fyrri alda og gera henni kleift að eignast ábylisjarðir sínar.

1785 / 105, landsnefndin síðari, kannsellíbréf til Levtzows og Finns biskups Jónssonar 7.maí.⁴³³ til athugunar að afnema öll leigukúgildi með jörðum í iopinberri eign, ýjað að því að óvíst sé um lögmæti þeirra. Stifti taldi skaðvænleg áhrif kúgilda á afkomu leiguliða, en stjórnardeildin hafnaði með tilvísun til raka biskups, lögmæt og ei til tjóns. Levi að rugla. lagt til að Skúla verði falið að kanna hver væri hæfeilgur fjöldi legiukúgildameð einstökum jörðum, hefði bestar forsendur til slíks. Lovsamling 5, 233-35.

⁴²⁵ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴²⁶ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴²⁷ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴²⁸ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴²⁹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴³⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴³¹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁴³² Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁴³³ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

1786 / 184 **einokunarversluninni á Íslandi aflétt**. 18. ágúst birt í Kaupmannahöfn konungleg auglýsing.⁴³⁴ Íslendingar hafa nú búið við einokun í 184 ár. horfið að tillögum landsnfdarinnar 1785

1787 / 185 **hreindýr** flutt til landsins í fjórða skipti.⁴³⁵ fyrsti hópur Vestmeyja og Fljótshlíð, héldust þar í nokkur ár, næsti 1777 önnur sending þrjátíu dýrum sleppt á land sunnan Hafnarfjarðar, runnu þegar til fjalla og hafa síðan tímgastr vel. þriðji Vaðlaheiði sjö árum síðar, nú í Múlasýslu, júlí 1787. þrjátíu hreinkýr og fimm tarfar. Nú háar sektir, friðuð næstu tíu ár, ef deyðir hreindýr, upphæð eftir stéttum

1787 / 185 apríl, Levezov vildi ekki að Hannes biskup skrifaði nafn sitt í sömu línu í bók prestastefnunnar á Þingvöllum í fyrrasumar biskupi þótti sér óvirðing gerð og stjórnarskrifstofurnar úrskurður að þeir eigi að skrifa í sömu línu.⁴³⁶

1787 / 187, sjá um **bólusóttina** í móðuharðindum. 1500 dánir úr bólusótt.⁴³⁷ að langmestu leyti ungu fólki að aldurtila, sem ekki var í heiminn borið þegar bólusótt kom hér síðst., það er því blóminn úr þjóinn sem varð henni að brá, sár missir ofan á mannfallið af hungri og harðrétti eftir Síðueldana.

1787 / 193, Hannes biskup fluttur frá Innra-Hólmi austur að Skálholti.⁴³⁸ Hefur sjálfur keypt staðinn og fengið konungsleyfi til að sitja þar og stýra þaðan biskupsdæmi sínu.

1788: **landvarnarlið** tillaga Landsnefndin 1770, / **1785** / 174 stofnun landhers á Íslandi til íhugnar á Öxarárþingi, júlí, liðhlaupar húðstrýkist við staur. heræfingar við kirkjur, dátum heitið hreppstjórátign.⁴³⁹ / **1788** / 195, könnun víða í Suðuramtinu hverji vilji gefa sig fram í landvarnarlið og hvaða vopn þeir hafi tiltæk. hópar manna gefið kost á sér með broddstafi, barefli, ljái og jafnvel járnkarla. Þetta er svo til komið að í sumar horfði ófriðlega með Svíum og rússum, þá brá Hans von Levezov við og skrifaði íbúum Suðuramtsins áskorun. Bestar undirtektir á Álftanesi, þar ganga 203 menn fram fyrir skjöldu, 173 með spjót og stjaka, 29 tinnubussur og eitt skylmingasverð +fimmtíu gefa kost á sér á Seltjarnarnesi. Hinn mesti fyrirmaður í nágrenni við Bessastaði, séra Markús Magnússon í Görðum hefur fært Levezow stiftamtmani þakkir sínar fyrir herútbóðið.

... **1788**: / 74, spurðist hingað með póstkipinu að ófriðlega horfði með rússum og Svíum og óvíst hvort Danir kæmust hjá ófriði skrifaði Levetzow, skrifaði íbúum Samsins áskorun um að gefa sig fram til landvarna ef erlendur her gerði árás.⁴⁴⁰ úbuar hvernar sveitar skyldu mynda herflokk, búnir vopnum er fyrir hendi væru, beðnir að segja hvaða vopn væru til. af svörum er helst að sjá sem bændur hafi hent gaman að málinu, lýsa ekki mannskæðari vopnum tiltækum en broddstöfum og lurkum. / 75 Ólafur Stef. amtm V-amts ritaði stjórninni skömmu eftir nýár 1789 og kvaðst ekkert hafa gert né myndi gera nema bein fyrirmæli frá stjórninni. taldi viðbúnaðurinn syðra viðsjárverður og alls kostar gagnslaus. byggð og landi hér svo farið að ómögulegt að verja og menn eigi engnin vopn né kunni með að fara. her er hyggindamunur Ó og L ljós. Levezow tókst hvorki að vinna sér virðingu landsmanna né traust stjórnar, fullsaddur er veitt stiftamtmansembættið í Kristjánssandi í Noregi 1789.

⁴³⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴³⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴³⁶ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴³⁷ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴³⁸ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴³⁹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁴⁴⁰ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

1788 / 106, tekið til við að skipta stórjörðum á Norður-Sjálandi og fá bændum þær í hendur í erfðaábyð. Áttahagaböndin fanumin sama ár.⁴⁴¹

/ 140 14. des. **1789** leyfði Levezow stítamtmaður frú Margréti Angel að reka **veitingahús** og skeink (bar) í Reykjavík, enda selji hún ferðamönnum og öðrum utanbæjarmönnum mat og húsaskjól við sanngjörnu verði.⁴⁴² sekt ef selt án leyfis. kvartanir skyldu sendar landfógeta, sem annast skyldi fjármál Gullbringusýslu og hafa umsjón með löggæslu þar samkvæmt tilskipun dagestri 28. júní 1781, Skúla tilkynnt þessi ákvörðun með bréfi 18. des. 1789. Frú Angel misst mann sinn fyrri hluta ársins 1789. Veitingahúsið stóð þar sem nú Aðalstræti 16.

1789: 10. Mars deyr Jón sonur Skúla og Steinunnar kvæntist Ragnheiði Þórarinsdóttur sýslumans á Grund, Jónssonar. Eiga bara einn son, Jón Vidöe, sem **drukknar á Viðeyjarsundi 19. Mars 1789**. Jón átti launbarn með Guðríði Eyjólfsdóttur og tvíbura með Guðrúnu Helgadóttur prests á Stað í Grindavík. Dóu þau öll og Guðrún af barnsburðinum.

1790 / 199, **íslenskur maður í fyrsta skipti skipaður stiftamtmaður**, í fyrra hlaut Hans Levezov embætti í Noregi og nú hefur Ólafur amtmaður Stefánsson á Innra-Hólmi verið valinn eftirmaður hasn, á að fá þriðjungi lægri laun.⁴⁴³ Ólafur varð undur aðstoðarmaður tegndaföður síns, Mgnúsar amtmanns Gíslasonar á Leirá og tók síðan við ebmætti af honum. Engir menn í landinu hafa nú þvílíkt veldi sem venslalið hans. bróðir biskup á Hólum, tengdasonur biskup í Skálholti, systursonur amtamður norðan lands og sonur lögmaður norðan og vestarn, en margir sýslumen neru honum nátengdir eða skyldir.

1791/ 201, júní, hafþök af ís fram á sumar, fádæma harðindi og stórfellir, gróðurlaust að kalla um Jónsmessu.⁴⁴⁴ **Hafís fyrir Suðurlandi að Reykjanesi.** / 203 ágúst, þeli í jörðu sumarlangt, mikill klaki er enn í jörðu og engin líkindi til að hann þiðni á þessu sumri og á tunum hefur hvarvetna orðið grasbrestur. / **1792** / 206, mislingar valda manndauða sunnan lands og vestan, janúar, júní: heljarvetur, hafís, horfellir einkum norðan og vestan,

1791/ 204, júní, Náttúrufræðifélagið í Khöfn stofnar til rannsókna á Íslandi, **Sveinn Pálsson á að ferðast um landið þrjú hin næstu sumar.**⁴⁴⁵ / 205, ágúst, kominn til landsins, mun ekki hefja neina meiriháttar ferð að svo áliðnu sumri, stuttar ferðir um nágrennið

1792, 9. okt. úthlutar Skúli Sr Scheel tugthúss ekónómusi lóð norðanvert við lóð maddömu Brún, eða á nálega sama stað og herkastalinn stendur nú. Á lóðinni er litunarhús, móhús og skemma, þá enn hagnýtt af Innréttingunum.⁴⁴⁶ S Magnussen

1794 / 221, Rit Lærdómslistafélagsins: öll dýr hafa lús og hvert sína eigin tegund.⁴⁴⁷ menn hafa lús í höfði og klæðum og þykja þær sundurleitar vera. Óræksla veldur því mjög að einn er lúsugri öðrum, en hvorki kvikna þær af óhreinindum einum né illum vesum. Líklegt er að smáegg þeirra séu í fyrstu í holdi

⁴⁴¹ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁴⁴² Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁴⁴³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁴⁴⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁴⁴⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁴⁴⁶ *Kaupstaður í hálfá öld 1786-1836*, .

⁴⁴⁷ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

manns og færist út þaðan í gegnum ýmsa vegu. Í hörundi sumra tímgast þær, koma svo út um svitaholurnar, stundum í slíkri mergð og fjölga svo hastarlega að þær verða manneskjunni að bana, er ýmsar sögur nóglega sanna. Eytt verður lúsum með kvikaslifri eða dauðs manns beinum á sér bornum. Einnig með lúsafræi er fæst í líknarbúðum.

býr á Bessastöðum:

Erindi Björns Teitssonar.⁴⁴⁸ Farið er lauslega yfir sögu æðstu veraldlegra embættismanna sem aðsetur höfðu að einhverju eða öllu leyti á Bessastöðum. Fram eftir 17. öld nefndust þeir hirðstjórar eða höfuðsmenn, en umboðsmenn þeirra fógætar. Frá því seint á 17. öld var staðurinn formlegt aðsetur amtmanna og landfógeta. Flestir voru þessir menn erlendir, yfirleitt danskir eða norskir. Sumir þeirra eru allvel kunnir í íslenskri sögu, t.d. Herluf Daa, Holgeir Rosenkrantz og Hinrik Bjelke á 17. öld, en Páll Beyer, Niels Fuhrmann og Lauritz Thodal á 18. öld. Minnst er sérstaklega á reynsluna af norsku embættismönnum.

Í erindinu er einnig rætt um húsakynni á staðnum þessar aldir, en þau voru lengi vel flest úr timbri og léleg. Magnús Gíslason amtmaður átti líklega hlut að því að byggður var embættisbústaður úr steini á Bessastöðum, sem hann flutti inn í 1766, en hann dó sama ár. Seint á 18. öld var einnig reist steinkirkja á staðnum. Þessi hús standa enn þarna, en verulega endurgerð. Síðasti amtmaður sem sat á Bessastöðum var Lúðvík Erichsen, íslenskur í föðurætt, d. 1804.

Þá hafa ýmsar tilraunir til umbóta í búnaðarháttum tengst sögu Bessastaða, sérstaklega á 18. öld, svo sem garðrækt, kornrækt og trjárækt.⁴⁴⁹

Kóngsgarðurinn byggður 1721:

1721 / 69 *Kóngsgarðurinn á Bessastöðum* mynd af húsinu; Stiftamtmandens, fogdens og amtmandens Logementer.⁴⁵⁰ í smíðum 1721. 35 álna langt og tólf álna breitt. sjö herbergi. fjögur ætluð landfógetanum og þrjú handa stíframtmani og amtmanni hvorum um sig. danskir handverksmenn sendir til að annast byggingu, íslenskir til aðstoðar. hátt þak gluggalaust, þrennar dyr með glugga sitt hvoru megin.

Varð landfógeti 9. des. 1749, fyrstur Íslendinga.⁴⁵¹ Settist að í Viðey 1751 og varþar til æviloka. Fékk lausn frá embætti 17. apríl 1793 á eftirlaunum.

/ 33 1749 ritaði Skúli stjórninni að / 34 vanda og minntist lítið eitt á frammistöðu landfógeta og lét þess getið að illt væri að stjórnin skyldi ekki eiga vöð á hæfum, duglegum íslenskum manni í það embætti, því að ekki mundi það spilla þó að sá maður væri kunnugur íslenskum lö-gum og landsháttum.⁴⁵² Sagt að Heltzen Jústisráð, er það sat í stjórn Íslandsmála hafi leitt þetta í tal við Jens Lassen, kaupmann á Hofsósi, sem var vinur Skúla, og sagt að nú vantaði illa umsókn frá Skúla, mundi honum að líkindum viett embættið ef hann sækti. Brá Lassen þá við óðara og ritaði umsókn í nafni Skúla og auðvitað að undirlagi hans, og var Skúla veitt embættið 9. des. 1749.

/ 35 þegar fregnin kom með vorskípum þótti mikil tíðindi, því að fyrsti íslenski.⁴⁵³ í þá tignarstöðu og trúnaðar og flestum forvitni á hversu af reiddi. / 36

⁴⁴⁸ Björn Teitsson: „Bessastaðir – bústaður embættismanna 1606–1804.“

⁴⁴⁹ Ólafur R. Dýrmundsson: „Bújörðin Bessastaðir og búskapur þar 1600–1944.“

⁴⁵⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁴⁵¹ Íslenskar æviskrár.

⁴⁵² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógæti“, .

⁴⁵³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógæti“, .

illa þokkuð störf, sbr orð Skúla um drekann í Babýlón. til þessa höfuðbóndin á Bessastöðum, og amtmaður nokkurskonar húsmaður hjá fógeta, ekki sambúð ávellt góð.

Landfógetaembættið, sem nafn Skúla er venjulegast viðtengt, var honum veitt 9. des. 1749 og Þjónaði hann því í 43 ár og það oftast með mikilli árvekni og röggsemi. Að vísu tók að brydda þar á miklum misfellum að öðru hvoru eftir að Jón sonur hans varð aðstoðarlandfógeti, og mun það einkum hafa stafað af langdvölum Skúla erlendis. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils) *

Skúla opnaðist sæti þegar landfógeta [Kristjáni Drese](#) var vikið úr embætti fyrir drykkjuskap, sukk og sjóðþurrð. Drese þessi lenti í illri kerlingu, segir Jón Aðils, óvandaðri eldabusku, sem þindi hann til að kvænast sér og elti hann með hníf.⁴⁵⁴ Drese gaf henni „allómjúkar ráðningar með svipu“, en hún spillti öllu þó. Það var sem sagt ekkert að Drese fógeta, hann bara komst í klær þessarar voðalegu dömu!

Í sýslumannsskýrslu sinni minntist Skúli á að illt væri að ekki væri völ á hæfum duglegum íslenskum manni í fógetaembættið.⁴⁵⁵ Vinveitt jústizráð sem skýrsluna las mælti við Lassen Hofsóskauptmann að nú vantaði umsókn frá Skúla. Lassen var nógu mikill vinur Skúla til að gera sér lítið fyrir og rita umsókn í hans nafni og Skúli fékk embættið, fyrstur Íslendinga. Um þennan skyndilega uppgang sinn sagði Skúli í sjálfsvæisögu sinni: „Allir urðu forvirraðir, því áður höfðu þeir þeinkt, að so illur djöfull sem landfógetinn gæti ómögulega verið íslenskur. Hann og hans nafn var íslenskum eins hræðilegt sem drekinn í Babylon.“

Sem nýskipaður landfógeti skipti Skúli sér af hlutafélagi embættismanna sem Magnús lögmaður Gíslaon var að hleypa af stokkunum um dúkvefsmiðju á Leirá.⁴⁵⁶ Skúli breytti þessari hógværu gjörð í allsherjar viðreisn. Honum tókst að stýra málinu svo að Ísland fékk alls rúma sextíu þúsund dali af dönsku styrktarfé til iðnaðar. 60/830 sem allt ríkið fékk til slíkra mála er þó ekki nema 6 af 83 og því ekkert óskaplega mikið sem hlutur vanþróaða stóra Íslands. Skúli tók sem sagt forustuna af Magnúsi lögmanni, Hrefna Róbertsdóttir hefur sýnt fram á það. Allsherjarviðreisn var bætt við tausmiðju, ekki öfugt eins og fyrri fræðimenn meintu. Skúli hafði vit á að hugsa stærra og biðja um meira. Magnús á heiðurinn af stofnun fyrsta hlutafélagsins og fyrstu vefsmiðjunni, en Skúli af fyrsta þéttbýlinu, opinberri þilskipaútgerð, þófaramyllu, sútun, kaðlagerð, litun, brennisteinsnámi, stærri og metnaðarfyllri vefsmiðju, tilraunum til akuryrkju víða í landinu og fyrsta iðnnámi á Íslandi. Skúli valdi Reykjavík, sem var kóngsjörð og því á lausu og lét byggja sér hús í Viðey. Hann lagði til að hegningarhús yrði byggt hér og þar með fengum við Stjórnarráðshúsið um 1770, átján árum eftir að Skúli byrjaði að hamast.

Strax þá sá Skúli eftir því að stjórnsýsluhúsum hafði verið dreift um hæðir og hóla nærri gömlu miðjunni á Bessastöðum, byggt hafði verið nýtt yfir amtman þar, fógeta í Viðey og landlækni í Nesi við Seltjörn.⁴⁵⁷ Hann sá að best hefði verið að þjappa þessum embættismönnum saman í litlu Reykjavík. Skúla er því fljótt ljóst að vaxinn er vísir að höfuðstað. Hann fór tuttugu og eina ferð til Kaupmannahafnar, mest að stússa í málum og málaferlum Innréttinganna. Dvaldist þar sárlasinn á árunum 1782-1786 og slapp því við að horfa á hörmungar

⁴⁵⁴ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 58-59.

⁴⁵⁵ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 61. / Skúli Magnússon: „Skúli Magnússon. Skráð af honum sjálfum“, 44.

⁴⁵⁶ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 51. / Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 85-86, 88, 96-97, 101, 103, 106-108, 112, 121, 127, 135-136, 142.

⁴⁵⁷ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 29. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 304. / Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 51, 53.

móðuharðindanna í nálægð. Jón sonur hans var meðþenari í embættinu og „eftirkomandi landfógeti“ frá 1763, svo að Skúli gat tekið sér langar setur í Höfn. Hann var flottur, ekki spurning.

[Kristjáni Drese](#) landfógeta var vikið úr embætti árið [1749](#) fyrir drykkjuskap, sukk og sjóðþurrð og í desember sama ár var Skúli skipaður í hans stað, fyrstur Íslendinga. Um það segir hann sjálfur í ævisögu sinni: „Allir urðu forvirraðir, því áður höfðu þeir þeinkt, að so illur djöfull sem landfógetinn gæti ómögulega verið íslenskur.“ Hann fluttist suður sumarið 1750 og settist fyrst að á [Bessastöðum](#).

Landfógeti:

starfssvið landfógeta:

/ 36 Skúli náði fyrir velvild Fríriks konungs 5 leigulausri ábúð í Viðey og því með að þar var reist bveglegt steinhús handa landfógeta og stiptamtanna, sem þá var, en sá kom aldrei út hingað, Rantzau.⁴⁵⁸

/ 38 veita viðtöku öllum gjöldum af sýslum, klaustrum og lénsjörðum konungs, svo og landskuldum konungs og leigum og sköttum og tíundum, gjaftollum og öllum öðrum gjöldum.⁴⁵⁹ Þetta átti að greiðast í peningum, vaðmálum, prjónlesi og öðrum venjulegum gjaldeyri. Hann þarf líka að krefja af ábúendum konungsjarða í Gullbringusýslu allra þeirra réttinda sem kóngi báru að lögum, hríshesta, vinnukvaða, skipshluta, manntalsfiska og mannlána til konungsbáta þeirra 15 að tölu, sem uppsátur áttu í sýslunni.

/ 38 bændur og aðrir sem svara áttu landskuld, leigum, sköttum, tíundum, gjaftollum og öðru, skyldur geriða öll sín gjöld til konungs áður en þeir legðu vöru sína inn í kaupstaðinn. Þá átti landfógeti eða umboðsmaður hans ætíð að vera viðstaddur, er bændur kæmi í veslunarstaði með varning sinn, til þess að taka hlut koknungs á undan öllu öðru.

/ 38 þegar kaupþfar kæmi af hafi á vorin, þá átti fógeti að senda kaupmanni skrá yfir öll þau gjöld til konungs sem bændur í því og því héraði áttu ógoldin. Hann átti líka að vera viðstaddur þegar bændur kæmu með skipsábatafisk og manntalsfisk þann sem kóngi bar og sjá til að / 29 kaupmenn synjuðu honum ekki viðtektar væri hann vandaður og góður. Öllu sjóreknu góssi, fé, sem enginn erfingi fyndist að og búslóðum er menn hefðu af sér brotið við konung, skyldi landfógeti öllu halda konungi til handa og sjá svo til að sýslumenn gerðu rétta grein fyrir því. Enn fremur átti hann að annast kaup á íslenskum fálkum handa koungi, hvítum og gráum og afgreiða fálkaskip konungs. Enn hafa á hendi greiðslu á öllum launum embættismanna og öllum fjárstyrk úr sjóði konungs og leggja fram við lok hvers árs skýran og nákvæman reikning yfir tekjur og útgjöld á árinu.

/ 39 enn skyldi fógeti sjá um að afgjaldseftirstöðvar af lánum, sýslum og leigujörðum konungs færu ekki í vöxt, heldur reyna að grynna á þeim eftir megni. Annast byggingu allra konungsjarða í Gullbringusýslu og ef einhver jörðin losnaði útvega nýjan og ötulan ábúenda. Konungsbátunum halda vel við og útvega bestu formenn og háseta af mannlánnum sýslunnar. Hver búandi skyldur að koma þegar fógeti kallaði og ráo kauplaust, en bátar þeirra sjálfra lágu uppi í sandi á meðan. En ef bændur vantaði háseta á skip var þó svo fyrirsmælt að landfógeti skyldi veita þeim aðstoð til að ná í förugarla og flakkara í skipsrúmin.

/ 40 fógeti skyldi sjá til þess að sýslumenn sendi árlegar skýrslur um ástandið í sýslum og umboðum og semja skýrslur sínar til stjórnarinnar eftir þeim. eins gott

⁴⁵⁸ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

⁴⁵⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

að Skúli var hamhleypa. Magnús sýslumaður Ketilsson sagði um hann. „Skúli var vo vinnugefinn, að hann gat varla iðjulaus verið.“

Hann hóf þegar að berjast fyrir ýmsum framfaramálum og helst fyrir stofnun framfarafélags sem skyldi standa að ýmsum umbótum í búnaðarmálum og iðnaði. Hann vildi líka að Íslendingar eignuðust [bilskip](#) svo þeir gætu sótt á djúpmið. Félagið [Innréttingarnar](#) var stofnað af Skúla ásamt íslenskum embættismönnum á Þingvöllum [17. júlí 1751](#) til að vinna að viðreisn íslenskra landshaga. Innréttingunum var valinn staður í Reykjavík og meðal annars þess vegna hefur Skúli oft verið kallaður faðir Reykjavíkur. Þótt gengi Innréttinganna væri misjafnt eins og margra aðra framfaramála sem Skúli lét til sín taka var hann óþrjótandi baráttumaður fyrir framförum og var einn helsti boðberi upplýsingastefunnar á Íslandi.

Skúli var valdamesti maður landsins um áratuga skeið en átti oft í deilum, bæði við aðra embættismenn og valdamenn og einnig við kaupmenn, einkum [Hörmangara](#) á árunum kringum 1755 en þá var hungursneyð í landinu og Skúli lét brjóta upp búðir kaupmanna og dreifa úr þeim matvælum sem þar voru til. Af þessu spruttu málaferli en þetta varð ásamt öðru til þess að Hörmangarar misstu einokunarverslunina úr höndum sér [1758](#).

Skúli fékk [Viðey](#) til ábúðar þegar hann varð landfógeti og bjó þar síðan. [Viðeyjarstofa](#) var reist sem embættisbústaður á árunum [1753-55](#). Hann lét af embætti fyrir aldurs sakir árið [1793](#) og lést ári síðar úti í Viðey.

Instruction *svo skrifad* fógeta er birt í Alþbókum 1751, jibbý!⁴⁶⁰ Allranáðugasta anbeföluð betjening. Hans er at oppeberge de staaende Afgifter af Sysseler, Cløsterne og Forlehnings Jorderne, eftir Forpagtningens og Ombuds Breverne, saa vel som Fisk, Vadmel, Hoester og andre Species.

.... hann á að sjá um árlegu afgjöldin af sýslunum sem og strönduð skip, arflaust góss og brotnar búslóðir og skrá eins þótt engin séu via sýslumenn allt saman. skal færa reikninga nákvæm eins og fyrirrennari hans í bókunum, / 19 vísa til bréfa kammarkollegís 18. apríl og 9. maí 1750.

19. júlí 1752 præsenteruðu í lögréttu sá constitueraði amtmann, hr. lögmaðurinn Magnús Gíslason samt landfógetinn sgr. Skúli Magnússon, og var svo.⁴⁶¹

1. Upplesin special-jarða-bók yfir innkomstir hans /77 kongl. mjaest. tilheyrandi af klaustrum, sýslum og umboðs-jörðum hér í landi, samkvæm þeirri er í fyrri hér í lögréttu upplesin var. 2. Var upplesinn restants af sýslum, klaustrum og umboðs-jörðum í fyrrverandi landfógeta tíð frá 1717-1749. 3. Dito restants í nærverandi landfógeta tíð pro Anno 1751. 4. Specification yfir þá restantz, sem frá Anno 1717 og til 1749 árs útgangs eru eftir kongl. allra náðugustu resolution af 1. maí 1752 bevilget, að megi burtfalla og af reikningunum útganga.

Klaustra restantz: ... Sýslanna ... Umboðsjarðanna ...

5. Eftirspurði hr. landfógetinn hvört hér í landi tilfallnar væri nokkrar forbrotnar búsklóðir, arfalaust góts, strönduð skip eður fyrir tóbaks og brennivíns okur /78 confisqverað góts síðan næst haldið alþing 1751, hvörju allir nálægir betienter sameiginlega neituðu fyrir utan sýslumanninn Pétur Þorsteinsson, er angaf forbrotna búslóð í sinnu sýslu, hvör þó aftur væri gengin til delinqventens arrests-halds.

⁴⁶⁰ *Alþingisbækur Íslands XIV*, 18-21.

⁴⁶¹ *Alþingisbækur Íslands XIV*, 76-85.

6. var uppleið cammer-collegii missive til landfógetans af 15. Aprílís a. c. áhrærandi hans majest. allra-náðugustu resolution af 28. Júnij 1751 um prinsessindens styrs útlag hér á landi, so vel af konglegum betienter, sem hafa til árlegra launa yfir 100 rixd., sem af jarða góts eigendum, hvörra árleg innkomst af þeirra gótsi yfirstígur áður nefnda summu, að sérhvör þessara skuli betala 1/10 p af öllu því, se mþeirra embætti, klaustur eður umboð samt eigindóms góts þeim innrentar. tæplega 5 ára trúlofast hún verðandi Gústaf III í Svíþjóð. um prinsessuna:

Sofia Magdalena av Danmark (*danska: Sophie Magdalene*), född [3 júlí 1746](#) på [Christiansborgs slott](#) i [Köpenhamn](#), död [21 augusti 1813](#) klockan 16.45^[1] på [Ulriksdals slott](#) i [Solna](#), var [drottning av Sverige](#), dotter till [Fredrik V av Danmark](#) och [Louise av Storbritannien](#). Hon trolovades 1751 vid knappt fem års ålder med den blivande [Gustav III](#) och gifte sig med honom per ombud 1 oktober 1766 i [Köpenhamn](#), och en andra gång 4 november samma år i [Stockholm](#). År 1771 uppsteg hon jämte sin make på Sveriges tron, och den 29 maj 1772 kröntes hon i [Stockholms storkyrka](#).^[2]

7. Gaf landfógetinn til kynna, að til hans Majest. cassa í Íslandi mætti betalast courant mynt með 12 sk. opgiæld til specie á hvörjum rixdal.

8. Að það íslenska compagnie í föolge cammer-collegii ordre skuli hingað láta flytja til höndlunar hör og hamp, hvörjum sem það vilja hjá kaupmönnum begæra.

9. aðvaraði sá constitueraði amtmann þá sýslumenn, hjá hvörjum enn nú restera kynni nokkuð af biskups Harboes frískytsöpeningum, að þeir hið snarasta skyldu sig með þá hjá hr. landfógetanum innfinna. Hann tilsagði og sýslumönnum að innkalla contributions peninga til Bessastaða kirkju byggingar eftir biskupanna þar um gjörðum repartitioner.

10. Voru upplesnar eftirskrifaðat cautioner til hans Majest. fyrir forléninga afgiftum: í 6 liðum jafnmargra sýslumanna, Húnavatnss maður af jörðu og ... fyrir Stranda sýslu jarða afgift. / 79

næst var óskilamönnum lýst í lögréttu - 4 menn. og /80 Wium Oddný Nikolausdóttir úr Múla sýslu hefði án attests á næstliðna ári leynilega burt vikið frá sinu heimili hvar hún hefði dvelja átt til víðara ransaks um fljótlega missta þykkt, sem hún neitað yhafði orsakaða af fóstri, hvar un hún var þó grunum. ... í vist hjá Bjarna Eiríkssyni í Fjósum, en vill með þessari angefningu fyrir byggja að hún ei sleppi frá velforbentu straffi.

Næst /80 Eftirskrifuðum kaup-, pantsetninga-, afsals- og gjafabréfum var lýst fyrir lögþingis-réttinum 1752: í 34 liðum, 16 kaupbréf jarða, fleiri jarðamál: afstaalese á jarðahlutum, protest mot brigð á 12. hundr. í Meirihlíð, confirmation uppá testamenti hjóna, makaskipti jarða, brigð og ósátt jarðasölu, eignarlýsingar jarða, obligation hr. biskupsins Halldórs Brynjólfssonar að betala til þess íslenska compagniets sér lánaða 800 rixsd. og pantsetur eignar-jörð sína mót árlegri rentu. Af þessari summu hefur biskupinn betalað 100 rixd. specie sama ár. Fleiri pantsetningar jarða til compagniet

/84-85 Registor alþingisbókarinnar 1752: I alþingis setning og lögréttumanna nefnd. II. Upplestur 2ja forordninga, item cammer collegii misseves til hr. Lögmans Magnúsar. III. Action í morðs-málinu úr Strnda sýslu. IV. Action í þjófnaðar málinu úr Dala sýslu. V. Stefnu upplestur í exsecutions málunum úr Ísafjarðar sýslu. VI. Dómsslutningar í delinkventa málinu úr Stranda og Dala sýslum. VII. Action í hröppunar málinu úr Vestmannaeyjum. VIII. Action í Kirkjubæjarklaustur reikninga máli úr Skaftafells sýslu. IX. Action í vitnatektamálinu úr Dala sýslu. X. Dóm slutning í Vestmanna-eyja-málinu. XI. Action í tíundar-málinu úr Kjósar sýslu. XII. Opsættelse í máli Jóns í Hnífsdal. XIII. Action í arrests-málinu úr Ísafjarðar sýslu. XIV. Dóms-slúttning í vitnatektamálinu. XVII. Action í executions-máli Ólafs Jónssonar úr Ísafjarðar sýslu. XVIII. Dóms-slúttning í reikninga-málinu. XIX. Action í máli delinqventsins Björns Guðmundssonar. XX.

Dóms-slútning í delinqventens Björns máli. XXI. Action í máli delinqventens Jóns Arngrímssonar. XXII. Forlíkun Guðmundar Bjarnasonar og sýslumanns Erlends. XXIII. Forlíkun Ólafs Jónssonar og sýslumanns Erlends Ólafssonar. XXIV Opsættelse í delinqventens Jóns Arngrímssonar máli. XXV. Upplestur betalningsöbréfs sýslumannsins Péturs Þorsteinssonar. XXVI. Kongs-sakir. XXVII. Óskila-manna-lýsingar. XXVIII. Kaup-bréfa-lýsingar.

Samhljóða við sinn original. Vitnar eftir hafandi comission að Munkaþverákl. d. 14. Novembris 1752. SSölvason.

1756: Þann 12. Julij **að réttinum setztum** komu fyrir lögþingsréttinn her. amtmann Gíslason og hr. landfógetinn Skúli Magnússon.⁴⁶²

Kveðskapur eftir Skúla:

/ 141 Skálholti, 23. nóv. 1741: Jón Árnason biskup: guð hefur andstyggt á fornaldar literatúra og skálskap, andskotans sæði, sem spúð í sitt einkaverkfæri Óðin kóng.⁴⁶³ skrifað að hann hafi komið með tunguna austan úr Asíu, heldur það sé bara lygi, sú dansa tunga svokölluð hefur vissilega hér verið töluð áður en Óðinn kom. Þótt hafi verið mikils metinn af fjölkynngi og annarri speki hver vill trúað því að hann hafi kunnað eyðilegga það tungumál sem hér áður var og koma sínu á gang? hefur með sínu pótíska rugli fordjarfað málið, sérdeilis í kveðlingunum, skáldskapardrabb óskiljanlegt nema þeim sem iðkað frá barndómi, veit ekkert næst fjölkynngi og fordæðuskap verra og óþarfara, sé enga gagnsemd eður uppbyggingu þar af koma.

Kveðskapur eftir Skúla:

hlakka svo til að skoða ...

hagmæltur sjá Lbs. og Sunnanfara.⁴⁶⁴

Lagaverkið var langdregin og árangurslaus tilraun til þess að semja nýja íslenska lögþing bók byggða á Norsku lögum Kristjáns V. sem samþykkt voru 1687. Fyrstir til þess að spreyta sig á því voru lögmennirnir Sigurður Björnsson og Magnús Jónsson en konungsboð þess efnis var birt á alþingi sumarið 1688. Þeim tókst hins vegar ekki að sigla verkinu í höfn, ekki frekar en öðrum lögspekingum sem voru viðriðnir það síðar, allt fram á 19. öld.

Beinakerlingarvísur voru vísur sem skrifaðar voru á miða sem stungið var inn í legg af sauðfé eða stórgripum og komið fyrir í grjótvörðu (beinakerlingu) við fjallvegi, ferðalöngum til skemmtunar og jafnvel storkunar. Ókunnugt er um hversu langt aftur þessi síður nær en hann hefur a.m.k. tíðkast allt frá síðari hluta 17. aldar.

Þjóðskjalasafn Íslands

—
G

ísli Baldur Róbertsson

2012.09.28

[Beinakerlingarvísur í skjalasafni landfógeta]

S. Magnússon

á Beinakerling á Sandi

1735

⁴⁶² *Alþingisbækur Íslands XIV, 213.*

⁴⁶³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

⁴⁶⁴ *Íslenskar æviskrár.*

Seinka tekur segja spár,
að semja lögin nýju,
í seglbót hafa þau setið ár
sjö og fjörutú.
Sigurður, Magnús samdi hér,
samt Oddur og Páll af magni,
Benedix sama
kenndi og Kier;
kemur að engu gagni.
Smith og Magnús tóid tveir
tæta og málin kringja,
lukka er með ef ljúka þeir
við lögbók Íslendinga!⁴⁶⁵

Jón Þorkelsson, síðar þjóðskjalavörður, gaf þessar vísur út árið 1890 eftir afskrift Jóns Ólafssonar úr Grunnavík frá 1768 en hann samdi einnig skýringar við þær. Grunnavíkur-Jón segir þar að Skúli hafi séð ýmsar vísur í beinakerlingu á Stórasandi árið 1736 en sjálfur ort þessar. Hann hafi numið þær af Skúla og fært inn í sögu sína um íslenska lagaverkið. Þar á hann líkast til við rit sem ber heitið „Lítið ágríp um laganna reformation á Íslandi“ og er að stofni til eftir Jón Magnússon, bróður Árna handritasafnara, en Grunnavíkur-Jón hefur svo haldið því áfram.

Ekki er hægt að skera úr um, að svo stöddu máli, hvort vísurnar í landfógetasafni séu með hendi Skúla sjálfs. Skriftin er mjög áþekkt hendi hans en talsvert settari en á bréfum hans til stiftamtmanns frá sama tíma sem notuð voru til samanburðar. Ástæðan fyrir því er sjálfsagt mismunandi tilefni skrifanna. Við samanburð kemur í ljós að á tveimur stöðum má finna smávægilegt ósamræmi milli vísanna hjá Grunnavíkur-Jóni og þeirra sem er að finna í landfógetasafni. Mestu varðar þó um ártalið í fyrirsögn en hjá Grunnavíkur-Jóni er það 1736 en í fyrirsögn vísanna í landfógetasafni stendur 1735 og er það leiðrétting á 1733 sem skrifari hefur upphaflega skrifað en leiðrétt svo jafnharðan að því er virðist. Það fer ekki á milli mála að Grunnavíkur-Jóni skeikar hér um eitt ár og rétt ártal er í fyrirsögn vísanna í landfógetasafni. Þar gengur tímaviðmiðunin, í síðustu ljóðlínu fyrsta erindis, upp því þegar 47 ár eru dregin frá 1735 fæst ártalið 1688. Þetta fær enn frekari stuðning af því að Alexander Christian Smith, sem getið er í síðasta erindi, var lögmaður að norðan og vestan aðeins árin 1734–1735 og var á alþingi í bæði skiptin. Hann sigldi utan 1735 en sagði af sér embætti í apríl 1736 svo að Magnús Gíslason varð að gegna báðum lögmannsembættunum á alþingi þá um sumarið.

rit eftir Skúla:

bækur sem hann lét skrifa fyrir sig eða skrifaði upp sjálfur:

1754: / 199 Stutt ágríp um íslenskan garnspuna eftir Skúla.⁴⁶⁶ lét prenta í ár kver um garnspuna.

⁴⁶⁵ ÞÍ. Skjalasafn landfógeta. XXIX, 1. Einkaskjöl Skúla Magnússonar 1741–1788. Örk: Bréfauppköst og bréfaskrá m.m. 1776.

http://skjalasafn.is/sites/default/files/heimildman/2012-10_beinakerlingarvisur.pdf

Skúli Magnússon (1711–1794) gegndi embætti landfógeta á árunum 1749–1793. Í skjalasafni embættisins má finna slangur af einkaskjöllum Skúla sem sullast hafa saman við hin opinberu skjöl. Þeim var komið fyrir í sérstökum skjalaflokki þegar safnið var skráð. Þar á meðal má finna beinakerlingarvísur sem Skúli orti um íslenska lagaverkið og skildi eftir í vörðu á Stórasandi árið 1735.

⁴⁶⁶ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .*

Lbs. 11. Fol 1778 163 bls. Skrá með hendi Skúla, bókin skrifuð upp f. Skúla úr skjölum Árnasafni. Verslunarskjöl og framfarabréf, m.a. Árna og Páls, taxtar, saltþétursnám, jarðarskjöl, tillaga ÁM um hafnir 1711.

Lbs. 39. Fol. 161 bls.

m. h. Skúla: Flateyjarannáll utdrag, og annáll 1643-84, Magnúsar Magnússonar sýslumanns Eyri.

ritaði mikið um viðreisn atvinnu vegna og verslunina, þar á meðal um garnspuna og jarðrækt. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)

*Stutt ágrip um ... garnspuna. Kh. 1754.*⁴⁶⁷ Svar þaa ... *Islandophilus, Kh. 1772*; ritgerðir í lærdómslistaritum. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu í ritum félagsins Ingólfs, fékk heiðurspening úr gulli fyrir frá landbúnaðarfélagi Dana. Í handritum ýmsar ritgerðir eftir hann og tillögur um verslun, búnað, hagfræði o. fl. og jarðabók mikil. (Lbs. Þjóðskjalas.; ríkisskjalasafn Dana.)

kvæði um Skúla:

Gísli Konráðsson taldi að Snorri hefði ort fyrstu 21 erindin í *Nýjungasálm*, löngu níði eða gamankvæði um nýngar þessara ára. Meira í svipuðum dúr var ort um fyrirbærið og Skúla, lofkvæði sem rætin kvæði. Þegar Skúli var sjötugur var 58 erinda kvæði ort að hluta honum til háðungar, höfundarlaust auðvitað, hét *Veðurviti*. Blogg þessara ára var skítkast kveðið, sem menn mundu létt og lét þá rokka, fór sem eldur í sinu og skemmti skrattanum. Kláðinn var annars ekki Innréttungunum að kenna, það var annað fyrirtæki.

orðspor Skúla:

Þjóðsögur sýna að alþýða leit upp til Skúla og taldi hann sinn mann gegn kaupmannaveldinu.⁴⁶⁸ Hann stóð í snúnum málaferlum við kaupmenn og skrifaði tillögur um betri viðskipahætti. Var frekur og fyrirferðarmikill og fyrirtækið sem hann stýrði lengst af og átti stærstan hlut í var nýtískulegt, svo að auðvitað bakbitu hann og -nöguðu fylpúkar og fylubúkar.

aldarfarið:

útgærðin:

neikvæð afstaða upplýsingarmanna til þurrabúðarfólks.⁴⁶⁹ Ekki einhlýtt skoðun upplýsingarmanna því bæði Skúli Magnússon og ekki síst Jón Eiríksson höfðu trú á sjávarútveginum. Þeir komu því m.a. til leiðar að konungsverslunin síðari hóf þilskipaútgærð á árunum eftir 1774.

1773 september / 92 skúta í eign Thodals stifta og Ólafs Stefánssonar amtmanns stundað veiðar.⁴⁷⁰ sumaraflinn aðeins 268 þorskar. hafa skírt hann Örninn íslenska. mikill áhalli.

Um og upp úr 1770 var saltfiskverkun sums staðar komin yfir mestu bryjunarörðugleikana, einkum að tilhlutan almenna verslunarfélagsins.⁴⁷¹ / 190 Góð viðskiptasambönd suður á bóginn ýttu undir áhuga félagsins sem vann

⁴⁶⁷ *Íslenskar æviskrár.*

⁴⁶⁸ Lýður Björnsson: Skúli fógeti, 94.

⁴⁶⁹ Torfi K. Stefánsson Hjaltalín: „Guð er sá sem talar skáldsins raust“, 182.

⁴⁷⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800,* .

⁴⁷¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti,* 189-192.

íslenskum fiski markaði í Miðjarðarhafslöndum. Tilraunum með þilskipaútgærd haldið áfram á seinni hluta aldarinnar. 1773 Thodal stiftamtmaður og Ólafur Stefánsson amtmaður kaupa norska skútu af strandi, en stóð stutt. Konungsverslunin síðari hóf sannkallaða stórútgærd hér við land árið 1776, helstu hvatamennirnir Skúli fógeti og Jón Eiríksson. Flest voru skipin 42 talsins, húkkortur og skútur. Höfuðstöðvar í Hafnarfirði, gerð þaðan út 30 skip þegar best var. gekk misjafnlega og rekin með stórfelldu tapi. markmiðið að kenna nýja útgerðarhætti svo réttlæt看legt. árangur sáralítill. á fyrstu árum fríhöndlunar aðeins útgerð kaupskipa á sumrin á vegum einstakra kaupmanna. bragarbót á bátaflotanum að tilhlutan stjórnvalda og verslunarfélaga voru raunhæfari, fyrst 1760, heitið verðlaunum eða styrkjum fyrir nýja báta smíðaða eftir norðsum og dönskum fyrirmyndum, Einnig sendir hingað / 191 útlendir bátasmiðir, eftirtekjan þó rýr fremur. 1770 enn reynt af meiri myndarbrag, norskir bátar frá sunnmæri, sem hentuðu m.a. vel til netaveiða, sniðnir til siglingar frekar en róðra. 1771-72 komu rúmlega 20 sjómenn og efni í 80 báta, áttæringaog fjögurra manna för ásamt öllum útbúnaði. Skipt milli fjögurra hafna, en voru stórir og þungir og einungis nothæfir þar sem örugg skipalægi voru. Ekki vinnandi vegur að setja þá á land nema með margföldum mannafla. þungir í róðri og stíðir í siglingu, en þoldu sjó betur. margfalt dýrari .. sama gildi um þorskanetin, handfærið var nánast eina veiðfærið sem landsmenn höfðu efni og ástæðu til að nota. Ekki allt fyrir gýg, því farið varað huga að nýju bátalagi er sameinaði kosti norsku og íslensku bátanna, endurbættir á ýmsum stöðum fram undir lok aldarinnar. Framfara tilraunir báru sjaldnast áþrífanelga ávöxt og ýmsu um að kenna, m.a. vanþekkingu á íslenskum aðstæðum. hið fjandsamelga umhverfi í efnahags og viðskiptamálum, einokun / 192 fiskverð loks bæt 1776, hafði verið óbreytt í 160 ár! hækkaði þá um næstum helming og stefndi enn upp á fyrstu árum fríhöndlunar.

bátafloti Reykvíkinga 1780 tíu 4-6 m för, 28 minni, alls 38.⁴⁷² Rösklega 20 einstaklingar eiga báta. Á vetrarvertíð 62 heimamenn 1780, 21 Sunnlendingur, 7 af Norðurlandi en austanmenn sex alls 96 sjómenn á 38 bátum. / 193 aðeins þrír eiga samtals tíu net eða lóðir. Illa gekk Skúla að kynna upp úr 1750. Aflinn 1780 rúmlega 14 þúsund þorskar, 1760 flutt út fimm tonn af saltfiski á móti 107 tonnum af skreið. saltfiskvinnslan vinnur á. / 194 stöðnun um 1890 og ýmis merki um afturför / 195 bara nasasjón af nýjunugum með afnámi einokunar og herra fiskverði amk sköpuð skilyrði til að Íslendingar gætu nýtt til meiri hagsbóta

búskapur í Rvík:

1771 eiga kaupmenn flestar kýrnar.⁴⁷³ / 199 úr fjósum Hans Christensens kaupmanns og Hendrichs Hansens verlunarþjóns komu hvorki meira né minna en tíu kýr á því vori, eða fimmtungur af allri hjörðinni. / 200 við útihús kaupmannsins í Aðalstræti stóð vænn fjóshaugur vorið 1786 og gaf frá sér ósvikna þjóðlega angan. Víðir, yllir, greni og fleiri tegundir voru gróðursettar sumarið 1752 en allt var visnað að ári. garðrækt / 201 stunduð með allmiklum dugnaði víða sunnanlands, einkum fyrst í stað upp úr 1750. Stærstu og bestu garðarnir vour í Viðey og Reykjavík. á báðum stöðum spruttu alls konar káltegundir vel, einkum grænkálið, blóð á hvítkáli urður stór og þykk, en höfuð létu á sér standa. Næpur, sumar- og vetrarhreðkur, karsi, garðablóðberg, mirjam (mæra) og fleiri kryddjurtir spruttu vel. Kartöflurækt var reynd víða sunnanlands en gekk illa. Um 1780 gat

⁴⁷² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 192-195.*

⁴⁷³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 198-204.*

Skúli þess að íbúar reykjavíkur og nágrennis hefðu góð not af garðjurtum. líklega óslitin saga frá 1750. 1790 18 matjurtagarðar í Rvík. Ísl áttu tíu garða útlendingar átta. brautryðjendur og bestu fyrirmyndirnar vafalaust flestir útlendingar og þá ekki síður konur en karlar. 1787 kom Henrich Scheel danskur forstöðumaður tukthússins, annaðist það í nokkur ár en gerðist síðar veitingamaður. Var framúrskarandi garðyrkjumaður, annr garðurinn fram undan tukthúsinu niður við lækinn, í honum nafngreindar 24 tegundir, þar af níu eða tíu káltegundir, sumar með þroskuðum höfðum, rófur, grænar baunir, rauðlaukur og fleiri ætjurtir, þó ekki kartöflur. Fimm tegundir blóma. Hinn garðurinn minni og við suðurenda hússins / 202 en þar uxu átta káltegundir. Í báðum görðunum voru vermireitir. Sýslumaður Sigurður Pétursson ritaði á skýrsluna meðmæli um það að Scheel yrðu veitt verðlaun fyrir garðyrkjuna, en af slíku fer þó engum sögum. 1792 féllu árleg dönsk verðlaun Rvk í hlut: Ekkjur í Reykjavík fá: Kristine Bruun ekkja Sigvarðs Bruuns fangavarðar, og margrét Angel, ekkja Rasmusar Angels verslunarþjóns fengu önnur og þriðju verðlaun úr silfri frá Konunglega landbúnaðarfélaginu danska. Frú Angel hafði látið gera stóran farveg af grjóti til að veita vatni, 26 álna langan. Garðarnir voru sennilega uppi undir Grjótaþorpi, fyrir sunnan Grjótagötu, og þar var heldur betur blómlegt um að litast. kallaður aldingarður, umhengdur með 53 garðföðmum og afmarkaður / 203 í sex höfuðreiti og þar í plantað jarðepli, sykurertur, hvítt og grænt kál, einnig savoja- og blómakál, rauðar beðjur ... pastinökkur, ýmislegar rófur og rætur, salat, spínökku, timjan, meiran, pétursselju, graslauk og fleira sem allt náði góðum vexti. Af þessu hefur hún selt nokkuð / 204 allt frá því á seinni helmingi 18. aldar og langt fram á hina nítjándu sendi Konunglega danska landbúnaðarfélagið stofnað 1769 fræ til Íslands og var því úthlutað ókeypiss um land allt. Snemma á 19. öld töldu yfirvöld í Reykjavík að gulrófur væru nytsamasta jurt landsmanna.

Reykjavík:

höfuðstaður:

Skúli sat í nefndinni sem ákvað að flytja biskupsstólinn frá Skálholti til Reykjavíkur.⁴⁷⁴ / 68 sjá *Lovsamling for Island V*, 182-7. Auk annarra Jón Eiríksson konferenzráð, Skúli Manússon landfógeti og Árni Þórarinsson þá biskupsefni á Hólum. Ákveðið að flytja bæði skóla og biskup til Reykjavíkur.

/ 2 Gísli Ágúst lítur á stofnun kaupstaðanna sem þátt í umbótaviðleitni Skúla.⁴⁷⁵ sbr. frumvarp Skúla um frjálsa verslun 1767, Skúli hafði allt frá 1757 beitt sér fyrir tillögum sem lutu að afnámi einokunarinnar, aftur 1763, stakk upp á einokun með þáttöku íslendinga. tíu kaupmenn skyldu hafa forgangsrétt til verslunar og Íslendingar í þjónustu þeirra og eiga þátt í versluninni með þeim. / 3 Landsnefndin fyrir 1770-1771 fékk tillögur Skúla til meðferðar, taldi óaðgengilega vegna annmarka: a) bágrar afkomu landbúnaðarins, b) fátæktar landsmanna og c) vöntunar á bæjum eða kaupstöðum er myndu efla frjálsa verlsun. Nefndin lagði til að Íslendingar yrðu ráðnir til verslunarstarfa hér og í Noregi til að efla verslunarþekkningu landsmanna. GÁG: Einokunin tryggði aðflutninga nauðsynjavöru, sem ekki hægt að gera væri verslunin gefin frjáls.

1787:

1787 er íbúatala Reykjavíkur rúmlega 300 manns.⁴⁷⁶ / 147 Árið 1785 dóu alls í Reykjavík 83, í Nessókn 36 og í Laugarnessókn 33, í öllu prestakallinu 152.

⁴⁷⁴ Jón Gíslason: „Kirkjuleg yfirstjórn á Íslandi flyst til Reykjavíkur“, 67-68.

⁴⁷⁵ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁷⁶ Skúli Þórðarson: „Um fátækramál Reykjavíkur. Stjórn fátækramála 1787 til 1904,“ 146-147.

útmæling kaupstaðarlóðar:

12. feb. 1787, hana gera sýslumaður, hreppstjóri og vefari.⁴⁷⁷ kaupstaðurinn nær yfir Kvosina milli Tjarnar og sjávar, Arnarhól og Örfirisey. Stuttu seinna bætt við úthögum Reykjavíkurjarðar. 1791 Rvkurjörð skipt milli kaupstaðarins og innréttinganna / 91 1792 lóðum Skálholts- og Stöðlakots bætt við

/ 5 meginhluti jarðarinnar *Reykjavíkur*.⁴⁷⁸ Öll jörðin *Arnarhóll* með tilliti til einkum heppilegra bygginarmöguelika og garðstæða, *Effersey* vegna hentugra skilyrða til fiskþurrkunar og útskipunar á vörum og heppileg vörn bænum og höfninni. Hjáleigurnar *Melshús* og *Hólakot* líka, lagðar 11. ágúst 1785 undir biskupssetur og skóla. Aðrar hjáleigur, svo sem *Grjóti*, *Landakot*, *Götuhús*, *Stöðlakot* og *Skálholtskot* ekki lagðar undir kaupstaðarsvæðið fyrr en síðar. Árið 1792 er landi jarðarinnar Reykjavíkur skipt milli iðnaðarstofnanna og kaupstaðarins, segir að ekki eftir nema fáeinir vefstólar, hafi ekki þörf fyrir afnot allrar jarðarinnar / 6 auk hjáleiganna, takmörkun á stærð lóða og árleg greiðsla fyrir lóðaafnot. *Örfirisey* lögð aftur til konungs, sem og *Ártún* og *Ellidavatn*, sem stofnanirnar höfðu haft til afnota. **Svona þegar Skúli deyr.** 1792 líka Arnarhóll tekinn af, en kaupstaðarsvæðið aukið með hjáleigunum *Stöðlakoti* og *Skálholtskoti*. Svo til 1835.

kaupstaðarréttindi:

/ 1 1786 með úrskurði konungs 18. ágúst 1786 var Íslandsverslun gefin frjáls öllum þegnum Danakonungs.⁴⁷⁹ Hinir kaupstaðarnir Grundarfjörður, ísafjörður, Akureyri, Eskifjörður og Vestmannaeyjar. frjálst að kaupa utan kaupsvæða og byggja útibú. / 2 umbótavilji menntaðs einvalds, vilji til að rétta við síversnandi þjóðarhag Íslendinga: Stuðningur við iðnstofnanir Skúla, landsnefndirnar tvær, 1770-1771 og 1785.

borgarar:

hugtakið borgari.⁴⁸⁰ sex verslunarstaðir 1786:

I Réttindi:

- leyfi til að stunda borgaralegar atvinnugreinar, t.d. verslun og handiðnað.
- réttur til þátttöku í bæjarþingum
- kjörgengi til trúnaðarstarfa
- réttur til að krefjast dóms að landslögum

II Skyldur:

- skattskylda
- þátttaka í brunavörnum og næturvörslu
- þátttaka í vörnum ríkisins
- herskylda

hlunnindi:

/ 48 til að lokka **undanþegnir sköttum og tollum næstu 20 ár og fengu ókeypis byggingarlóðir.** öll atvinna leyfileg nema brennivínsbrennsla bönnuð með öllu og veitingasala háð leyfi amtmanns. verslmönnum heimilt að setja upp útibú innan umdæmis. byggingastyrkur 10% ef hús fullgert innan ákveðins tíma. að öðrum kosti var heimilt að lána helming þessarar fjárhæðar til tíu ára gegn tryggingu og 2% vöxtum. **allt þetta borgaralega strax komið, er svona gamalt og gróið evrópskt, ríkis og borgara báknið.**

⁴⁷⁷ *Kaupstaður í hálfa öld 1786-1836*, 90-91.

⁴⁷⁸ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁷⁹ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁸⁰ *Kaupstaður í hálfa öld 1786-1836*, 47-48.

/ 1 ókeypis borgararéttur, byggingarstyrkur, ókeypis lóð og undanþáur frá opæinberum gjöldum = manntalsskatti, tolli og öðrum útlátum til ríkisins þjónustu um 20 ára skeið.⁴⁸¹ nema gert að greiða til fjárþarfa bæjarins.

fyrstu borgararnir:

/ 1 ekki til þess ætlast að aðrar stéttir en verlunar- og handiðnaðarmenn gætu orðið þessara réttinda aðnjótandi.⁴⁸² / 2 fengu rétt til að stunda allskonar kaupstaða „næringu“, handiðnaðarmenn máttu auk þess reka handiðn sína og halda námssveina, selja sína eigin smíðisgripi og vinnu. Ekki ætlast til þess að þurrabúðarmenn kæmst í tölu borgara í kaupstöðum.

Einar sonur Þórólfs bónda Þorbjörnssonar í Engey verður fyrsti borgari Reykjavíkur að ósk Levetzows stiftamtmanns 1787.⁴⁸³ Í borgaraskrá Skúla frá 1. júní 1791 er þess getið að Einar versli hér árlega, en hafi lítið vöruúrval. Annar borgarinn er Knud Iversen Dyrekier frá Kaupmannahöfn. skrá Skúla segir hann eigi skip en verslunarvörur vanti. fékkst við verslun í Hafnarfirði. Þriðji Rasmus Angel verslunarþjónn eða assistent hjá Sunckenbergsverslun 1784, verður borgari 5. jan . 1788. Í borgaraskrá Skúla sagður látinn, en ekkja hans lifði allmörg ár til 1807, fékkst við veitingasölu og var brautryðjandi í garðyrkjustörfum. ... etc.

borgaraeiðurinn:

Ótrúleg hylling til konungs.⁴⁸⁴ Einars Þórólfsssonar úr Engey. Lofar skyldig og pligtig að vera borgari Hans Kongelige Majestet til Danmark og Norge hollur og trúr. og vinna að sama besta með hæsta dugnaði og samviseksemi. hindra og forðast skaða sama af hæstu getu a-llum krafti og mætti hugsana og þróttis einnig að viðhalda einvalds valdi og arva rétti kongs og gæta þess að réttir erfingar taki við af honum og gefa líf, eignit og blóð til þess. láta kong vita af ótrúsemi nokkurri við hann. loks um síðir lofar að vera trúr ærlegur og duglegur í Handel og Vandel, fara að lögum konungs og reglugerðum og efla gögn og gæði Reykjavíkurkaupstaðar.

kaupstaðurinn fluttur úr Hólminum í Effersey til Reykjavíkur:

/ 6 verslun amk frá 1521 í Hólminum, réðu í fyrstu einkum þýskir kaupmenn frá Brimum og síðar Lýbíku.⁴⁸⁵ eftir að komst í hendur Dana flutt úr Hólminum í Örfirisey, líklega einhvern tíma á 17. öld. / 7 komin þangað 1715. Árið 1780 er verslunarstaðurinn fluttur til Víkur.

Reykjavík 1786:

/ 7 1786 eru íbúar Reykjavíkur, kaupstaðarins alls 302, svipuð tala næstu fimmtán ár.⁴⁸⁶ Flott mynd bls. 8-9, klippi hana út.

þurfamenn í Reykjavík:

/ 30 1785 njóta 20 niðursetningar í Reykjavík meðlags, raunverulegur fjöldi niðursetninga er 66.⁴⁸⁷

*Hjá honum Jóni Hjaltalín,
hoppa menn sér til vansa.
Allan heila veturinn
eru þeir að dansa.⁴⁸⁸*

⁴⁸¹ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁸² Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁸³ *Kaupstaður í hálföld 1786-1836*, 50-55.

⁴⁸⁴ *Kaupstaður í hálföld 1786-1836*, 76.

⁴⁸⁵ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁸⁶ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁸⁷ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁴⁸⁸ Sverrir Kristjánsson: *Ritsafn*, 43.

Vísan lýsir fjörinu hjá síðasta ábúenda sveitabæjarins Reykjavíkur. Þau hafa fundið á sér stuðið sem var að koma. Hér var bara tvíbyli og kirkja þegar ullar-tvistíð byrjaði. Dönsku kaupmennirnir sem komu á sumrin voru þá með búðir sínar úti í Örfirisey.⁴⁸⁹ Hólmsverslun, eins og hún hét, hafði flust þangað er sjórinn át upp Grandahólmann. Fuglarnir í Vatnsmýrinni lifðu enn sælum friði þarna um miðja 18. öld, heyrðu smá hæ og hó og fyllerísstemmur í fjarlægð þegar bændur komu í kaupstað og hnegg í þurrara beitilandi. Þá kom Skúli með sínar „dæmafáu utanlandsreisur og framkvæmdir“ og lét byggja hér iðnaðarþorp. Upphófst þar með vansalaust hopp undir formerkjum nútímans. Miðaldir enn í víkingaaldarstíl í verklegum efnun hófu dálítið að víkja. Landsins fyrsti hestvagn kom skröltandi það sem hann komst að mýrinni að sækja mót.

fyrst áratugi Reykjavíkur sem kaupstaðar fóru sýslumenn með vald kaupstaða.⁴⁹⁰ sýslumaður í Gullbringusýslu fór með völd, landfógetinn með fjármál og löggæslu og sýslumaðurinn í Kjósarsýslu með dómsvaldið, báðir búsettir utan kaupstaðarins framan af og höfðu sáralítill afskipti af málefnum kaupstaðarins./ 277 frá 1791 var borgurunum gert að greiða vaktaralaunin, áður Innréttungarnar. Fyrstu slökkvitækin, dælu og annað tilheyrandi, eignaðist bærinn 1789. Eina framlagið til heilbrigðismála tengdist ljósmóðurinni. Þegar almúgafólk hugðist stofna heimili varð það að sækja um leyfi til viðeigandi yfirvalda. Jón Einarsson sneri sér beint til stiftamtmanns 1790: „háeðla hávelborni hr. stiftamtman yfir Ísland. Ég dirfisthér með að biðja yðar háæruverðugheit í stærstu auðmýkt að leyfa mér að innganga ektaskap með Ragnheiði Böðvarsdóttur Vestmann upp á þann máta að það fullgjörast mætti á einum degi.“

1785 ákveðið að flytja biskup og skóla frá Skálholti.⁴⁹¹ / 252 Hólavallaskóli 1786, hjáleigurnar Hólakot og Melshús teknar frá verksmiðjunum og lagðar undir væntanlegan latínuskóla, biskupssetur og kennaraíbúðir. 1786 ákveðið að reisa dómkirkju í Reykjavík, fyrst árið 1790 hefst vinnan fyrir alvöru. turninn reis 1791 en ekki vígð fyrr en 1796. Úr steini og að dómi sumra fremur tilkomulítill borið saman við það sem forðum hafði verið í Skálholti. Skólahúsið stóð þar sem nú mætast Kirkjugarðsstígur og Garðastræti, byggingin misheppnuð.

leiðangur Johns Beines **1789**: nýja kirkjan gerð í smíðum úr gráhvítum höggnum steini er syðst.⁴⁹² ... held að Stanley hafi fengið allan austurhluta kirkjuvallarins á leigu fyrir beit handa hestunum. segir að dálitla stöðuvatnið, Tjörnina, væri unnt að ræsa fram með litlum tilkostnaði. Tvö hús, tukthúsið og nýjasta bæjarprýðin Hólavallaskóli, timburhús resti á hábrekkunni milli Hólakots og melshúsa. Skólameistari Gísli thoralacius hinn alúðlegasti. / 236 talaði latínu létt og hratt en fullmikið fyrir drykkinn eins og svo margir starfsbræður hans. Henrich Scheel sagði þeim að tukthúsið hans væri meira notað sem hæli fyrir sjúka fátæklinga heldur en fangelsi undir raunverulega afbrotamenn, gróskumikilri marjurtagarðar tuktmeistarans. Hin húsin 20 Innréttunganna og helmingur af torfi og grjóti, svo verslunarhúsin nyrst í Aðalstræti. íbúar 300 þegar leiðangur Stanleys kom hingað. / 237 ekki ljóst hvenær vaktararnir komu til sögunnar, voru löngum tveir meðan verksmiðjurnar höfðu næturvörsluna með höndum. Líklegt að það hafi gerst fljótlega í kjölfar brunans. / 238 áttu einnig að verja íbúa fyrir hnupli og öðrum óskunda. á hverri nóttu gengu þeir um í vaðmálskápum með kaskeiti á höfði,

⁴⁸⁹ Lýður Björnsson: Skúli fögeti, 38. / Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 37.

⁴⁹⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 271, 277, 185.

⁴⁹¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 251-252, 261.

⁴⁹² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 235-238.

vopnaðir gaddakylfum, svokölluðum morgunstjörnum. Í skammdeginu báru þeir líka luktir, ýmist með tólgarkertum í eða grútarlömpum.

bæjarbragur - dægradvöl:

/ 140 14. des. 1789 leyfði Levezow stitamtmaður frú Margréti Angel að reka **veitingahús** og skeink (bar) í Reykjavík, enda selji hún ferðamönnum og öðrum utanbæjarmönnum mat og húsaskjól við sanngjörnu verði.⁴⁹³ sekt ef selt án leyfis. kvartanir skyldu sendar landfógeta, sem annast skyldi fjármál Gullbringusýslu og hafa umsjón með löggæslu þar samkvæmt tilskipun dagestri 28. júní 1781, Skúla tilkynnt þessi ákvörðun með bréfi 18. des. 1789. Frú Angel misst mann sinn fyrri hluta ársins 1789. Veitingahúsið stóð þar sem nú Aðalstræti 16.

fáar heimildir um.⁴⁹⁴ tölurverður losarabragur, drykkjuskapur, slark, þjófnaður og lauslæti. byggist einkum á dómabókum. Fjöldi einhleypinga fyrstu árin sem Innréttungarnar störfuðu. / 239 1785 lagði Levezow stiftamtmaður til að gistihús yrði stofnað í Reykjavík þar sem skólapiltar gætu keypt mat og drykk fyrir hæfilegt verð. bara öl og sýru, brennivín bannað, gisting fyrir ferðamenn, bollaleggingar og Birni Jónssyni stúdent boðin forstaðahússins en hann afþakkaði svo ekki varð af. bækur lesnar og sögur sagðar, spil og töfl, glímur gleði í stærstu verstöðvum á vetrum. /240 kirkjuferðir eina reglubundna tilbreytingin. Á heimili jóns Jónssonar húsmanns og Guðrúnar Ólafsdóttur á Arnarhóli bókakostur 4 eða 5 guðsordabækur 1784. Húsbóndinn læs. Sunckenberg kaupmaður átti bækur nógar, prestur gaf sé ei tíma til að skrá alla titlana. Fáir með tærnar þar sem Skúli hælana. Átti hátt í 1300 bækur, um ýmis efni á ýmsum tungumálum. /240 ólæsi 1769 37% en fyrir tilstilli átaks píetismans komið niður í 14% árið 1784. um 1800 mismunur læsis kynjanna horfið með öllu.

baðferðir: skemmtun sem margir úr Reykjavík og nágrenni stunduðu, baðferðir í laugarar í Laugarnesi.⁴⁹⁵ Eggert og Bjarni segja frá: baðlaugin er allstór og djúp. Heiti lækurinn frá hvernum fellur í hana, en einnig kalt vatn, sem temprar mjög hitann í lauginni. Samt er lækurinn sem úr henni fellur og til sjávar fram hjá túninu í Laugarnesi volgur. Fyrir neðan laugina eru tveir eða þrír aðrir staðir, sem hentugir eru til að baða sig í og eru notaðir til þess. Þegar vatnið í aðallauginni er of heitt á sumrin eða hún offyllist af fólki, því margir koma frá nágrennabæjunum. einkum er hún þó sótt af farmönnum úr Hólminum og starfsfólki Innréttunganna í Reykjavík á laugardags- og sunnudagskvöldum. Nokkrir höfðu dáið í laugunum, sennilega af ofpenslu blósins, þegar menn sitja of lengi í hitanum. Sögur af lauslæti og svalli þar um slóðir, þ.þa m. í ferðasögum útlendinga, en Sveinn Pálsson sagði baðferðirnar þó öðru fremur saklausa skemmtun / 243 mjög sjaldan sagði hann, fara karlar og konur í bað saman, nema um hjón sé að ræða. Menn skoða þessar ferðir ekki öðru vísi en menn í Kaupmannahöfn líta á skemmtiferðir út í Dyrehaven eða að Emilíukeldu, þ.e. sem saklausa smáskemmtun.

skólapiltar lífga upp á bæinn:

heil hersing ungra menntamanna.⁴⁹⁶ Allir eins klæddir, sortaðri mussu og buxum úr íslensku vaðmáli sem náðu aðeins niður fyrir hné, í mórauðum sokkum sýnkt en ljósbláum heilagt og með skotthúfu á höfði. / 244 aðreið á hsutin með signum og hrópum hjá elliðaám, á Öskjuhlíð og við Skólavörðu og skírn nýsveina í lauginni í Laugarnesi. Herranótt, fyrst árið 1791, atriði úr gleðileik sýnt og talið að Geir Vídalín, nýorðinn prestur í Reykjavík hafi hjálpað upp á sakirnar með frumsömdu

⁴⁹³ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttunganna“, .

⁴⁹⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 238-240.

⁴⁹⁵ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 242-243.

⁴⁹⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 243-246.

leikritskorni sínu *Bjarglaununum*. Sveinn Pálsson var viðstaddur: Hinn 15. október fór ég frá Bessastöðum og yfir á Seltjarnarnes og hinn 17. var ég viðstaddur hina svonefndu herranótt í reykjavíkurskóla. Þjóða auk rektors og kennara öllum embættismönnum og heldri mönnum á staðnum og í nágrenninu ásamt konum þeirra. Efni kryningarathöfn, efsti nemandi árlega krýndur til konungs. Aðrir leika biskup, presta og ýmsa embættismenn, fyrsta og annan ríkisráðgjafa, ríkistilsjónarmann, stiftamtman, lögmann, dómara yfirmenn úr hernum ... um leið og kórónan er sett á höfuð kónig o honum fenginn veldissprotinn og ríkiseplið í hendur er haldin stutt en viðeigandi ræða á latínu. síðan ganga tignustu menn hver af / 245 öðrum fyrir kóngin og færa honum heillaóskakvæði á latínu. Þess á milli ganga allir í fylkginu fram og aftur endileangt gólfið go einnig út og umhverfis skólann með sögn og hljóðfæraslætti, ef unnt er að fá hann. Þá er og hleypt af nokkrum skotum. atriði úr gamanleik, á eftir lítils háttar hressing. Ef einhverjir hinna dönsku kaupmanna kunna að leika á hljóðfæri eða dansa, þá eru þeir fúsir að auka á gleðina með því. Líka mikið tilstand um jól og áramót. skreyttu skólann ljósum 300 kerti í tvöfalda röð meðfram gluggum og í ljósahjálma í loftinu / 246 á gamlaárskvöld brennu á hæð skammt frá skólanum sem þeir kölluðu Vulcan. sást úr margra mílna fjarlægð. söfnuðu gömlum tunnum og timburbraki og helltu tjöru yfir.

Sumarið 1789 lýsa leiðangursmenn Stanleys Víkinni.⁴⁹⁷ Sjö galíasar lágu á höfninni og á ströndinni stóðu stórir staflar af fiski til útflutnings á leið suður að Miðjarðarhafi. Eggert og Bjarni haldið fram að fólk í verstöðvunum sunnanlands væri yfirleitt ófríðara og verr vaxið en sveitafólkið, þó undanskildir þeir sem betur voru ættaðir en almúginn ognuði höfðu góðs uppeldis. Verslunarstaðir taldir siðspillandi. mest úrkkynjað og dugminnst því það lærir fleira illt en gott af verslunarmönnum, óreglu og sukk að ýmsu leyti og uppeldi æskulýðsins fer eftir því. Sveinn Pálsson taldi æskilegt að tækju fremur eftir erlendum verslunarmönnum hreinlæti, fagra og gagnlega siði og hófsemi heldur en uppivöðslusemi, kaffi- og brennivínsdrykkju, blótsyrði og aðra fíflsku. Gísli Thorlacius rektor taldi óhollan félagsskap fyrir skólapilta. talaði um andvaralausna ruslaralýð Reykjavíkur kaupstaðar, / 247 þurrabúðarlýður. Leiðangursmenn Stanleys alveg lausir við slíka fordóma, töluðu um kotungsbraginn. Eitt kvöldið fóru hásetarnir að **dansa** á vellinum við undirleik brytans og innan tíða hópuðust að dómur með sinn sorgarsvip að horfa á. þegar þeir buðu þeim upp í dansinn hurfa þær á brott eins og byssubrenndar. engin sorpkassi eða saurvilpa Íslands / 334 eitt júlíkvöld leiðangursmenn Stanleys dönsuðu ræl á Austurvelli / 335 stigu einnig dans um borð í skipi sínu úti á höfninni þegar fáeinir heldri menn og konur úr Víkinni og nágrenni sóttu þá heim.

kaupstaðurinn - Hólmurinn:

hvar: / 95 í Grandahólmi eða ekki? um það skiptar skoðanir.⁴⁹⁸ Á korti Hoffgaards frá 1715 greinilegt að verslunarhúsin stóðu á sunnan- og austanverðri Effertsey. Engu að síður nefndist verslunarstaðurinn Hólmur þar til 1780 er hann var lagður niður og verslunin flutt til Reykjavíkur eða inn í Vík. Skúli segir í sýslulýsingunni / 96 1785 að fyrir ævalöngu á Grandahólmi, réttara Gamlahólmi. Helgi telur ekki ólíklegt að Þjóðverjar hafi haft verslun sína í Grandahólmi

⁴⁹⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 246-247, 334-335.*

⁴⁹⁸ Helgi Þorláksson: „Hólmurinn við Reykjavík“, .

/ 93 Hólmur stóð í skugga Hafnarfjarðar sem verslunarstaður lengst af 17. aldar.⁴⁹⁹ Virðist breytast undir aldarlok, þá þróun er vert að hafa í huga vilji menn kynna sér skoðanaskipti manna á 18. öld um það hvor staðurinn skyldi æðri. Við þá sögu koma Arngrímur og Páll Vídalín, Hans Bekker, Matthías Vagel, Eggert Ólafsson, Bjarni Halldórsson, Skúli fógeti og fleiri. Sjá grein Vilhjálms Þ. Gíslasonar í Þættir úr sögu Reykjavíkur.

næturvarsla:

/ 139 1778 gaf Hans kaupmaður Christensen út erindisbréf fyrir næturverðina, instruction.⁵⁰⁰ fyrir verðina Árna Þorsteinsson og Svein Jónsson. skja Rvk. annar þeirra skyldi hringja kirkjuklukkunni á hverri heilli klukkustund og strax syngja venjuleg næturvarðavers á ákveðnum stöðum í bænum. vera utan dyra í góðu veðri, nema þegar fylgjast með stundaglasinu, í lakara veðri heimilt að skiptast á um útivist. hafa eftirlit með bátunum við sjóinn og því sem í þeim var lauslegt, huga að eldi, ljósi og þjófum. tilkynna kaupmanni ef mættu einhvejum úti að næturlagi, bar að yfirheyra og spyrja um erindi, enda gætu fangar átt itl að hlaupa um bæinn að næturlagi. einnig ef varir við hark, hávaða eða óveiðegandi framferði. skyldu vera ódrukkniir við vinnu sína. bréfið bendir til að næturvarsla hafi tíðkast í einhverri mynd áður en það var sett.

tukthúsið:

1754: / 204 forstöðumenn innréttinganna fóru þess á leit við dönsku stjórnina í fyrra að komið yrði upp typtunarhúsi fyrir vinnufæra landshornamenn og flækinga sem fara í flokkum um landið.⁵⁰¹ láti reisa að Búðum á Snæfellsnesi, 30 fanga, karla og konur, leggi til afgangi af Þingeyraklaustri. til vara betrunarvist í Höfn, settir í herþjónustu eða vinnustofnanir.

/ 256 árið 1761 var hafin bygging tukthúss á Arnarhóli og / 257 lauk henni að mestu á næstu tíu árum.⁵⁰² við bygginguna störfuðu ma. tómtúsmenn í Reykjavík auk fanga. Verkið gekk svo seint því nægilegt fé var ekki ætíð fyrir hendi. starfsmenn skrifa amtmanni 4. ágúst 1767: háeðla, velbyrðugi .. háttbjóðandi herra. höfum begert af öconomusi hr. Guðmundi Vigfússyni okkar erfiðislaun sem forþénað höfum á yfirstandani ári og til þessa dags hvorki fengið peninga, nema sumir nokkuð af mjöli og rúgi, ei heldur andsvar nær peningar skuli til okkjar útsvarast. sex skrifa undir á Arnarhóli, Sigurður Magnússon trésmiður, Jón Runólfsson, Árni Jónsson, Jón Andrés�on, Guðmundur Jónsson, Gunn Brandsson tómtúsmáður.

1770 / 58 húsið fullsmíðað.⁵⁰³ fangar byrjuðu að draga grjót í það 1761 og næsta sumar fyrst sent hingað kalk í það. síðan árlega unnið að smíðinni. verulegur skriður komst þó ekki á fyrr en sumarið 1765. mistök, íslenski múrarinn Þorgrímur Þorláksson braut sumarið 1767 niður þann múr er hann hafði reist árið áður. einnig hörgull á handverksmönnum. þykir hið mesta stórhýsi og harla viðhafnarmikill búastaður sakamanna. rúmlega 42 álnir á lengd og sextán á breidd með háuursi og stúrm gluggum með járnrimlum fyrir sumum þeirra. skipt að endilöngu með múrvegg og í því tvær vinnustofur fanga búnar ofnum sem eru fáseðir á Íslandi. talið að í typtunarhúsinu rúmist 54 venjulegir fangar og sextán stórglæpamenn í

⁴⁹⁹ Helgi Þorláksson: „Hólmurinn við Reykjavík“, .

⁵⁰⁰ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁵⁰¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁵⁰² Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁵⁰³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

varðheldsklefum, íbúðir handa ráðsmanni og fangarverði. Nú er þar þó aðeins fáir fangar.

1787 / 186 2. apríl, Jón Sveinsson landlæknir: tólf fangar sjúkir og rúmliggjandi og hinir hrumir.⁵⁰⁴ fólk á besta aldri - sjúkdómurinn er venjulegur skyrbjúgur, þó stöðugur niðurgangur og jafnvel blóðkreppusótt, get ekki kmoist hjá því að tjá hinum háu forstjórum hversu ástatt er ... jafnvel þeir sem koma feitir og heilbrigðir láta á sjá og veikjast og deyja að lokum, ekki síður af hungri og vesöld en sjúkleika. Þannig dóu tólf árið 1785, átta árið 1786 og nú eru tíu dauðir síðan um nýár. Eini staðurinn á landinu nú þar sem mannfellir er af völdum hors og hungurs. meðferð ekki góð ætíð að öðru leyti enda sumir orðið þar örkumla menn. ráðsmaður er Gunnar stúdent Sigurðsson, áður kristindómsfræðari fanganna líkur til þess nú að hann verði að láta af starfi sínu.

1787 / 193, fangar á Arnarhóli kæra Arnes Pálsson fyrir formælingar og meiðingar, október.⁵⁰⁵ þeim var sagt í verklag með Arnesi eftir lestur á sunnudegi fífu að taka, þá komin á leiðina frá húsinu segir Arnes til okkar að nú sé djöfullinn búinn að hnýta í helvítiskjaftana á okur og vissi ei hvert hann ætlaði að teyma okkur. sagði þeim að koma í andskotans nafni verk að vinna, segist framar að hann skuli skera af oss helvítis hausana, hnífnn til reiðu drepa með fleiri slæmum orðum og hræðilegum kallar kjöfuls pakk með mörgum hræðielgaum orðum aldrei óhrædd um líf okkar á nótt né degi, þá húsbóndi er ei við kallað Guðrúnu lagadækju og bölvada flagmeri, Þorstein helvíska skelmi og lygara, Rannveigu helvíska hórudrotningu / 194 þetta er gamli útilegubjófurinn, kom í húsið 1766, aflað tveggja barna með Barna-Dísu, skipaður dyravörður 1786. stifti skipað tukthúsráðsmanninum að rannsaka kærur fanganna og berja Arnes svo um muni reynist þær á rökum reistar.

upphaflega var hegningarhúsið kvistlaust, byggt að mestu á árunum 1765-1770, oft kallað Múrin.⁵⁰⁶ / 83 lítið ber á hugsjónum um bættu meðferð fanga í sögu hegningarhússins við Arnarhól, ef marka má rit Björns Þórðarsonar. mest þref um hver eigi að borga hvað í rekstri hússins, afurðir þar framleiddar sjaldnast nægilega verðmætar til að standa undir honum, einkum þegar hallæri ríkti. en aðbúnaður og meðferð í íslenska tugthúsinu mun betri en í hliðstæðum stofnunum erlendis., amk. þegar ekki áraði þeim mun verr. Fengu þegar best lét að ganga út og inn sem frjálsir menn, og unni ýmis störf sem til féllu utan hússins, flestum til gagns en öðrum til hrellingar. Þetta frjállega og mannúðlega yfirbragð fyrst og fremst af skorti á fé til að reka almennilegt tugthús í samræmi við kröfur tímans. Að langmestu leyti hagkvæmni sem réði stofnun þess. svo miklu fleiri dæmdir til refsivistar en áður, is all ... sjá: **breytingar á ísl. refsilöggjöf 1750-**:

Eggert Ólafsson í bréfi til Grunnavíkur-Jóns: heyrast smiðshögginn frá Arnarhóli, hvar tugthús af torfi og grjóti er í byggingu og 8 einir skulu þangað komnir, sem hjálpa til að gjöra stofu sjálfum sér.⁵⁰⁷ í byggingu 1761-1777. íbúarnir þar á bæ ekki í miklum metum. Átti fullgert að rúma 54 venjulega fanga og 16 stórglæpamenn í gæsluvarðhaldsklefum. Mesta hús í Víkinni á 18. öld og fyrirferðarmesti mannabústaður hérlendis á þeirri tíð. ekki ný hugmynd, Henrik Ocksen sstiftamtmaður lagði til 1733 að reist tukthús en dræmar undirtektir, of dýrt. Frá upphafi hugsað sem vinnuhæli þar sem fangar ynnu við ullariðnað, vefnað og spuna og því engin tilviljun að reykjavík kæmi við sögu. 1753 um skeið rætt um

⁵⁰⁴ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁵⁰⁵ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁵⁰⁶ Davíð Þór Björgvinsson: Refsilöggjöf og réttarfar í sakamálu, 82-83.

⁵⁰⁷ Þorleifur Óskarsson: Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 146-148.

Búðir á Snæfellsnesi eða Bessastaði / 147 1759 loks gefin út konungleg tilskipun um byggingu tukthúss og í bréfi Magnúsar Gíslasonar amtmanns til Ottos Rantzaus stiftamtmanns 1760 loks lagt til að skyldi rísa á Arnarhóli, enda fylgdi þeirri jörð uppsátur / 148 og útræði, Magnús tók fram að þeir Skúli væru sammála um staðarvalið.

Tugthusið í Reykjavík(fyrirlestur)

<https://www.hugi.is/saga/greinar/102191/tugthusid-i-reykjavik/>

Hugmynd að byggingu fangelsis á Íslandi kom fyrst til orða 1734 í framhaldi af bréfi Danakonungs 19. febrúar sama ár en þá gengu í gildi ákvæði norsk lög um hegnarvinnu. Þe Refsing sem áður var líflátssök varðaði nú fangavist. Þar sem ekkert fangahús var hérlendis varð þá að senda glæpamenn til Kaupmannahafnar í Brimarhólm. En málinu var vísað frá af lögmönnum og sýslumönnum vegna kostnaðar.

Á árunum 1750-60 kom upp glæpaalda á Íslandi, vegna slæms ástands í landinu og voru þá 20 sakamenn fluttir út árlega. Kom þá hugmyndin upp aftur og taldi Magnús Gíslason amtmaður að best væri að reisa hér fangelsi. Hann sendi síðan bænaskjal ásamt þremur sýslumönnum til konungs 18. ágúst 1754 og sagði að þörfin fyrir fangahús væri aðallega vegna smáglæpamanna þar sem stórglæpamenn voru sendir til Danmerkur. En á Íslandi voru þá 21 lögreglumaður.

Hann gerði tillögu um að leggja skyldi eina konungsjörð á Snæfellsnesi undir erfiðishús fyrir þá sem ekki hafa komist í vinnumennsku á bæjum vegna þjófsku, lygi og fleira. Hugmyndin var að hafa nauðungar-vinnustofnun. Og var td áætlað að fangi skuli fá meðal annars tvær skyrtur og tvenna sokka á ári. Tilgangurinn var að endurhæfa fangana í guðsóttu og ástundunarsemi svo að þeir geti komist til vinnu í þjóðfélaginu. Einnig var staðsetning staðarins þannig að erfitt var fyrir fanga að flýja.

En þessi áætlun virðist ekki hafa komið að neinu gagni því árið 1763 hefur verið ákveðið að reisa fangahús í Reykjavík.

Og hinn 20. mars 1759 var gefinn út konungsurskurður um byggingu tugthúss á Íslandi og tilgreindir tveir tekjustofnar til þess að standa undir kostnaði, annars vegar leiga af sakeyri, lögð fram af Danakonungi, og svo skattur af fasteignum, sem var settur á landsmenn. Þótt einn sjötti skattsins, sem Íslendingar kölluðu tugthústollinn, væri áætlaður af konungseign, var augljóst að landsmenn yrðu sjálfir að greiða rúmlega helming byggingarkostnaðar sem var talinn myndi vera um 2000 ríkisdalir og sagði magnús að það væri mesti kostnaður sem landið hefði þurft að leggja út í 100 ár.

Með konungsurskurði 15. Október 1762 segir að einnig skyldi hafa stórglæpamenn á Íslandi og leysti það vanda sýslumanna þar sem þeir þurftu að halda þeim uppi þar til skip kæmi og sótti þá, En það var kostnaðarsamt og fengu þeir þann kostnað seint endurbættan.

Var þá ákveðið þann sama dag að reisa fangelsi við sunnanverðan Arnarhól og réð Magnús Gíslason þar mestu, en staðsetning réð mestu á áætlun um að hafa fanga tiltæka í vinnu fyrir Innréttungarnar í Reykjavík.

Bygging hefst: Magnús Gíslason tók þá að huga að framkvæmdum. Lagði hann til að sakamönnum yrði gert að vinna að smíði hússins, og að henni lokinni, sem hann áætlaði að taka myndi fjögur ár, yrðu föngunum gefnar upp sakir.

Sakamenn hófu árið störf 1761, grófu fyrir undirstöðu og drógu að grjót. Undirbúningsvinna stóð í tvö ár en smíði ekki hafin fyrr en sumarið 1765, þegar smíði Bessastaðasofu og Nesstofu var að ljúka. Handverksmenn sem unnið höfðu

við þessar byggingar fóru þá að vinna við fangelsið.

Frumteikningar af húsinu eru glataðar en George David Anthon, húsameistari Danakonungs, teiknaði það. Hann teiknaði líka Viðeyjarkirkju, Landakirkju í Vestmannaeyjum og líklegast Bessastaðakirkju. Talið er að upprunalega hafi verið teiknað tveggja hæða hús en það hafi samt orðið aðeins ein hæð. Í mars 1764 tók Anthon saman skrá yfir byggingarvörur til fangahússins og áætlaði kostnað að upphæð 1827 rd. og 16 sk. fyrir utan flutningskostnað til Íslands.

Yfirsteinsmiður við smíði fangelsisins var Christopher Berger, Sigurður Magnússon var ráðinn til að vinna tréverkið en umsjón með verkinu hafði Gissur Jónsson, lögréttumaður á Arnarhóli, en vinnumenn og handlangarar voru fangar en ekki er vitað hve margir þeir voru. Yfirumsjón hafði svo Magnús amtmaður og svo eftirmaður hans, Ólafur Stefánsson.

Í ársbyrjun 1767 áætluðu menn að stutt yrði í að smíðinni yrði lokið. Enn allt í einu miðaði verkinu hægar og hinn 17. ágúst sama ár tilkynnti nýr amtmaður, Ólafur Stefánsson, sá sem tók við af láti Magnúsar, að Berger múrsmiður yrði eitt ár enn að vinna við fangelsið. Sama ár var sent til landsins timbur í þakið, sem var þó ekki byrjað að reisa fyrir en 1769 og af varðveittum pöntunum voru pantaðir 16.000 naglar, járn í 42 glugga og skrár og lamir í 22 hurðir árið 1769 svo að smíði hússins hefur ekki verið lokið fyrir en veturinn 1770-1771.

Ekki er varðveitt skoðunargerð stift-ammanns á húsinu tilbúnu en til er líkleg lýsing sem er svona:

Húsið er 42 ½ alin að lengd (sem eru um 28 metrar) og 16 álnir á breidd (eða um 10,5 metri). Húsið er ein hæð, með háu gaflsneiddu þaki. Það er byggt úr tilhöggnu grágrýti, veggir tvíhlaðnir og þakið timburklætt. Á framhlið eru átta gluggar og útidyr fyrir miðju; á bakhlið níu gluggar, einnig þrír gluggar á hvorum gafl, einn niðri og tveir uppi, og ein útbygging (þe litlir skúrar og með kamri á hvorum gafl. Allir gluggar eru litlir og með járnstöngum. Eftir endilöngu húsinu er múrveggur í miðju þess. Og var þess vegna húsið oft kallað "Múrinn". Austanmegin (þe á bakhlið) eru tvær stórar vinnustofur og milli þeirra lítill gangur og þar tvöfaldir kamrar, og í hvorum enda tveir klefar fyrir stórglæpamenn. Vestanmegin (þe framhlið hússins) er forstofa fyrir miðju með stiga upp á loft; í suðurendanum (til hægri frá framhlið) tvö herbergi og eldhús fyrir tugthúsmeistara og dyravörð, en í norðurendanum (sem er þá til vinstri við framhlið) stórt eldhús og stofa fyrir ráðsmann. Uppi á lofti eru tvö herbergi í hvorum enda og er stigi upp á efra loft, þar sem eru geymslur og Geymd efni til að vinna úr í fangelsinu, ull, og fl. Á miðloftinu eru tveir litlir kvistgluggar. Í öllu húsinu er timburgólf. Tveir múraðir reykháfar eru á húsinu og í því fimm veggofnar úr járn. Tugthúsið var talið geta rúmað 16 stórglæpamenn og 54 venjulega fanga. Auk þess bjuggu einnig ráðsmaður og fangavörður.

Starfsemi: Fjöldi fanga var venjulega 10, en á tímum harðinda, sérstaklega eftir móðuharðindin, 1783-1784 og uppúr aldamótum 1800, var fjöldinn kominn í 40. Þá bjuggu fangar við mjög slæm kjör, dóu hungurdauða og voru undir lélegri stjórn. Í fangelsinu var ullarvinnsla var stunduð og einnig voru fangar látnir vinna utanhúss, td sendir til sjós á Suðurnesjum. Stundum þegar fangar voru fáir voru húsnaðislausum fjölskyldum komið fyrir í húsinu og einnig útlendingum, sem komu í erindum stjórnvalda.

Endalok: Um endalok fangelsisins má segja að húsið var notað óbreytt sem fangahús þar til ársins 1815 en allir fangar voru látnir lausir 1813 sem voru þá 30

vegna vöruskorts og yfivonandi neyð almennings, þar sem Danir höfðu dregist í Napoleonstríðið 1807. Og kom skorturinn illa niður á föngum. 3. maí 1816 var fangelsið afnumið á Íslandi með konugsúrskurði og var fangahús á Íslandi ekki tekið aftur í notkun fyrr en 1874 þegar fangelsið við Skólavörðustíg var reist.

Húsið stóð autt í 5 ár eða þar til ársins 1819 þegar fangahúsinu breytt í bústað Moltke greifa og hófst þá annað skeið í sögu þessa húss.

Heimildaskrá:

Guðný Gerður Gunnarsdóttir, Hjörleifur Stefánsson. Kvosin. Byggingasaga miðbæjar Reykjavíkur. Bls 227 -229. Torfusamtökin.

Einar Laxness. Íslands saga, s-ö. Bls 60-61. Vaka-Helgafell. 1995.

Helge Finsen, Esbjörn Hiort. Steinhúsin gömlu á Íslandi. Bls 71-79. Þýðandi Kristján Eldjárn. Bókaútgáfan Iðunn. 1978.

Hörður Ágústsson. Íslensk Byggingararfleið I, ágríp af húsagerðarsögu 1750-1940. Bls 270. Húsafriðunarnefnd ríkisins 1998.

Þorsteinn Gunnarsson. Ágríp af bygginarsögu hússins. <http://www.stjr.is/interpro/for/for.nsf/pages/raduneyti> d-stjornarradshusid.

Viðey:

Var eitt ríkasta klaustur miðalda.

Viðey 1703:

/ 303 lýsing Jarðarbókar Árna og Páls: klaustur og hospital og kirkjustaður.⁵⁰⁸ jarðardýrleika vita menn ekki glögg, þó eru nokkrir sem þykjast heyrt hafa að hún hafi að fornu verið haldin í C C hundruðum hundraða, aðrir hafa heitru hún væri 11 hundruð. eigandinn kóngl. mjestat. bú frá Bessatöðum og langan tíma og hopsital til að forsoga þá tólf hostpialslimi sem K M veitir uppheldi. hefur á þessu búin venjulegt verið að framfæra þann kvikan pening sem klaustrinu og hospitalinu tilheyrði og það meira, er Bessastaða fyrirfáðamenn hafa hingað viljað setja. Landskuld engin. menn vita dæmi til að þessi jörð hafi byggð verið tvisvar. í annað sinn með 40 kúm, leigulausar og 12 nautum veturgömlum og 12 ungl'+alfum, sem ábúandinn skyldi fódra og þar með forsorga að öllu áður sagða 12 hospitalslimi og að leggja sýru til kónsins inventarii báta útgjörðar. Í síðarar sinni sömu kostir að fráteknu því að þá fylgdu hverki ungneytin né kálfarnir, en sá er á bjó skyldi annast kýrnar allar að ölu, þar sem hinn fyrri ábúandinn ábyrgðist þær ekki framar en skylt er leiguliða, hvorugur lengur en þrjú ár. / 304 húsagerð hafa Bessastaðamenn til forna annast, hvort uppá reikning eð K M eða þar fyrir utan vita menn ekki. Tún eru mikil og meiri part slæm. Engil yfirfljótanlega miukið og gott, ef nýtt og ræktað er. Hagbeit um sðumar og vetur hin allra besta. Kýr 25, geldnaut 2 þrevetur, 1 griðungur 3vetur, betur gamlar kvígur 5, 1 uxi veturgamall, kálfar 3, ær með lömbum 12 eða 14. geldir sauður 4 eða 5 kannski 6. hús. Hoc sic relatio vinnukonu úr Viðey, sem talaði við mig í Leirvogstungu. foðrast kann 24 kýr, 12

⁵⁰⁸ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3, .

ungneyti, ... torfrista og stunga til húsagjörð er í eyjunni en þó sparlega brúkuð svo ei eyðast skuli. til heyja og eldiviðartaks er sókt á fastaland fyrir sömu orðsöku, þar þó hvorutveggja er til á eyjunni. laxveiðoi á klaustrið í Elliðaám. heimræði árið um kring meðan fiskur gekk inn til sunda. landing ágta góð, vatnsból gott ef ræktað er. flæðihætt fyrir kvikfénað, selstaða þar sem heitir Viðeyjarsel, brúkað frá Bessastöðum. eggver hefur hér gott verið en er nú að mestu eyðilaggt af því að refar eru ekki drepnir sem þörf er. Sölvafjara brúkast ekki. hrognkelsafjara lítilsháttar, skelfisfjara mikil og góð.

kvaðir skv. jarðabók:

flutningur:

Breiðabólstaður: / 215 smá skipaferðir yfrum Skerjafjörð til að flytja fólk sem sent er frá Bessastöðum á Seltjatnarnes, inn í Viðey og þar um kring. gjrast snær sem tilsagt verður nótt og dag og kemur að fjórum eður finn sinnum í viku, stundum sjaldnar, stundum tvisvar á einum dagi og leggur ábúandi til bát og menn eftir viðlögum.⁵⁰⁹ / 267 Arnarhóll: flutningar hvenær sem Bessastaðamenn kalla til sjófar í Viðey og stundum uppá Kjalarnes, en til lands yfir Seltjarnanes að Skildninganesi. / 274 Kleppur: skipaferðir hvenær sem að ber og Bessastaðamenn kalla til Viðeyjar eður Gufuness.

fálkavesen:

/ 48 Kóningsfálkarnir eru frekir til matar.⁵¹⁰ frétt 1714 eða 1715. Átta fálkafangarar færðu 88 fálka til Bessastaða og fengu fyrir þá 440 rdl. Til fóðurs meðan bíða skips voru keypt 4 naut tvævetur, 10 þrevetur og 4 fjögurra vetra kostaði vel 140 rdl. Enn keyptir 30 sauðir, þriggja og fjögurra vetra, 8 naut þrevetur og 12 fjögurra vetra til matar þeim á fálkaskipinu. Loks 150 álnir af vaðmáli til umbúnaðar hjá fálkunum á sjónum. Kostnaður við þá þetta sumar varð samtals á áttunda hundrað ríkisdala. **1758** / 229 fyrri hluta þessa áratugar veiddust 100-150 fálkar á ári, nú virðist þeim hafa fækkað. í ár fengust tæplega fjörutú og aðeins örfáir hvítir, en eftir þeim er mest sóst.

1761: / 10 24 naut handa kóningsfálkunum.⁵¹¹ Öxarárþingi 24. júlí 1761: Magnús Gíslason amtmaður: naut til fóðurs handa fálkunum á útsiglingunni er ekki hægt að fá í Árnessýslu svo að nægi, sýslumanninum hér boðið að skipa áreiðanlegum og dugandi bændum að smala tvo næstu afrétti, laugardalsvell að Lyngdalsheiði meðtalinni og Mosfellsheiði ásamt Henglafjöllum og reka 24 af þeim þrevetrum nautum og eldri sem þar finnast að Gufunesi, þar sem skrifa skal mörkin á þeim og hyggja að aldri þeirra og veita borguninni móttöku. Í þessu efni má engin vanræksla eiga sér stað.

1777: / 116 Haturismaður fálkans: Halldór Jakobsson sýslumaður, skrifar í Kaupmannahöfn, 20. apríl.⁵¹² við, ég og sýslubúar mínir viljum fá að vera í friði með hænsn okkar, rjúpur, dúfur, svani og æðarfugla og hin veikburða lömg í hjörðinni. Ernirnir eru ekki náðarnærri eins hættulegir og fálkarnir. Þénustusamleg ósk mín er því sú að íbúum Strndasýslu verði leyft að skjóta eð útrýma hinum gagnslausu fálkum á annan hátt.

1780: / 130 Hólmskaupstaður fluttur til Reykjavíkur, janúar.⁵¹³ dum þessar mundir er verið að flytja úr Örfirisey inn í Reykjavík. Hafa sumir óttast að þetta

⁵⁰⁹ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3, .

⁵¹⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵¹¹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁵¹² Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁵¹³ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

yhrði til þess að aðbúð að kóngsfálkunum versnaði. Þess vegna hefur tollstjórnin bannað að fálkahúsið verði svipt neinu því sem stuðlað getur að vellíðan fálkanna.

1784 / 167 tugir nauta og sauða handa fálkunum.⁵¹⁴ í sumar slátrað þrettán nautum, tveimur kúm og fjórtán sauðum handa fálkunum og með fálaskskipinu fóru auk þess þrettán naut og 24 sauðir. Þetta þykir mörgum blóðugt nú í hungursneyðinni. **úrgangskjöt** af fálkanautunum sem annars er saltað og selt á haustin verði nú selt nýtt á föstu verði ... / 168 Marokkókeisari þakkar Danakonungi í nafni Allah! höfum veitt viðtöku fálkum þeim sem þóknast að senda Oss. til mikillar ángæju, höfum veitt með þeim og reynt þá með ágætum. sendir tvo fálka frá sínu landi með þjóni yðar kónglegu hátignar sem hefur hegðað sér vel og hæversklega og fullkomlega að Voru skapi. fullvissir um mikla vináttu Yðar við Oss. friðurinn Vor á millum er órjúfanlegur. Hinn 1sta í Ramadan 1198.

Breiðabólsstaður: / 215 að bera fálka inn í Hólmi ut supra.⁵¹⁵ / 250 að bera fála í suðurkaupstaði sem á Álftanesi, Einn heyhestur til fálkafjár síðan fálkar sigldu í Hólmi. / 251 Eiði: Einn heyhestur til fálkafjár síðan fálkar sigldu í Hólmi. / 261 Reykjavík: að láta bera fálkana af Víkursandi fram í Hólmskaupstað upalla uppá sinn kost, því Álftnesingar bera fálkana allsjaldan lengra en til Víkur. Einn heyhestur til fálkafjár síðan fálkar sigldu í Hólmi. / 267 Arnarhóll: heyhestar tveir til fálkanna síðan þeir sigldu í Hólmi. fóðrast kunna 4 kýr. heimilismenn 6 hjá Tómasi hjá Jóni 5. / 269 Rauðará: heyhestur einn til fálkanna síðan þeir sigldu í Hólmi, sjaldan áður og þó nokkrum sinnum þegar fálkar sigldu í Seylu. / 274 Kleppur: heyhestar til fálkanna, stundum einn, stundum tveir. / 277 Digranes: heyhestar tveir til fálkanna, en að bera fálkana hefur aldrei krafíð verið fyrr né síðar nema meðan þeir sigldu í fyrrnefndum suðurkaupstöðum. / 278 Breiðholt: heyhestur einn til fálkafjár í Hólmi heimtur verið í næstu þrjú ár. / 279 Vatnsendi: tveir heyhestar til fálkafjár í Hólmskaupstað voru í fyrra sumar kallaðir, hvorki fyrr né síðar. / 282 Hólmur: heyhestar tveir til fálkafjár í Hólmskaupstað í fyrra sumar, 1702, kallaðir og / 283 í té látnir, hvorki fyrr né síðar.

dagsláttur í Viðey og torf:

Seltjarnarnesshreppi Lambastaðir: / 233 dagsláttur einn til Viðeyjar betalast *in natura*.⁵¹⁶ Hrólfskáli / 236 Dagsláttur einn í Viðey og hefur verkmaður mat einmælt um daginn af mjólkurmat. / 250 Mýrarhús: dagsláttur einn í Viðey, gelst *in natura*. / 251 Eiði: dagslættir tveir til Viðeyjar í næstu tvö ár, þangað til var aldrei nema einn dagsláttur heimtur það menn minnast. / 254 Effersey: / 236 dagslættir tveir í Viðey og hefur verkmaður mat einmælt um daginn af mjólkurmat. / 261 **Reykjavík**: kirkjukúgildi eru x leigur eftir þau allar hálfá geldur bóndinn í vík árlega í smjöri til sóknarprestins, en allar hálfar leigur eignast bóndinn að Vík fyrir æfinlega ábyrgð kúdiganna. v leigukúgildi, legiur betalast í smjöri heim til Bessastaða. Kúgildin uppungir ábúandinn. tveir dagslættir í Viðey og fæðir bóndi manninn. / 267 **Arnarhóll**: Dagslættir tveir í Viðey, sinn af hverjum bónda. / 268 jörðin hefur ítak átt í Viðey, sem ætla jörðunni hafi lagt verið þegar flutningarnir voru í fyrstu á Arnarhól lagðir, nú er það pláss mikinn part af sjó fbrotið, enm það lítið sem eftir er. Leggja Viðeyjarmenn í beit, svo að Arnarhóll hefur þess nær engin not, sérdeilis í 3 ár næstliðin. / 269 Rauðará: eins og oft manslán um vertíð, gelst *in natura*.

⁵¹⁴ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁵¹⁵ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3, .

⁵¹⁶ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3, .

dagslættir tveir til Viðeyjar hestlán einn dag til að flytja Viðeyjar eldiviðartorf af þerrirvelli til skips. / 273 Kleppur: báðir ljá hesta til að flytja torf á þerrirvöll frá gröfum og af þerrirvelli til sjávar, þá flytja skyldu til Viðeyrjar. Dagslættir tveir til Viðeyjar árlega sinn af hverjum. / 274 móskurður nægur til eldiviðar og er hér eldiviðartorf skorið frá Viðey. / 275 Bústaðir: dagslættir tveir til Viðeyjar, sinn af hverjum árlega. / 276 Digranes: dagslættir tveir í Viðey, gjaldast in natura. / 278 Breiðholt: dagsláttur sinn af hverjum ábúanda einn ef einn býr á ekki sagt hvar. / 279 Vatnsendi: dagslættir tveir í Viðey, sinn frá hverjum. / 280 Elliðavatn: tveir dagslættir til Viðeyjar. / 282 Hólmur: dagsláttur hefur nokkrum sinnum heimtur verið síðan Brandur Bjarnhéðinsson varð ráðsmaður í Viðey, en þó hefur bóndinn þessa kvöð aldrei goldið.

Mosfellssveit / 306 Eiði: Leigur betalst með smjöri heim til Bessastaða eður Viðeyja, hvort sem tilsagt er.

Hellirs Kot: / 288 dagsláttur til Viðeyjar sinn af hvorum búanda.⁵¹⁷ / 290 Miðdalur: leigur betalst með smjöri heim til Bessastaða eður í Viðey, hvort sem tilsagt er og hefur verið það menn til muna. / 292 Reinersvatn: Leigur betalst með smjöri heim til Bessastaða eður Viðeyja, hvort sem tilsagt er. / 293 dagslættir í Viðey tveir, leysast með tíu fuskum í kaupstað hvor. / 294 Kálfakot: Leigur betalst með smjöri heim til Bessastaða eður Viðeyja, hvort sem tilsagt er. dagslættir í Viðey tveir., ráðsmenn í Viðey hafa skikkað ábúendum að reka fóðrapening sem sendur hefur veirð á aðrar jarðrið þessarar sveitar. / 307 Korpúlfsstaðir: Leigur betalst með smjöri heim til Bessastaða eður Viðeyja, hvort sem tilsagt er. sama Blikastaðir 308, og Þormóðsdalur 309 / 319 Helgadalur: dagsláttur til Viðeyjar einn af allri jörðunni. / 321 eins af Hraðastöðum. / / 327 tvær dagsláttur af Leirvogstunu.

/ 297 Árbær: Leigur betalst með smjöri heim til Bessastaða eður Viðeyja, hvort sem tilsagt er. dagslættir tveir til Viðeyjar og gledur sinn hver ábúenda og fæða sjálfir sig ut supra. / 298 Ártún: dagslættir tveir í Viðey. / 299 Keldur: dagslættir í Viðey tveir. / 300 Gufunes: gegna flutningum Bessastaðamann til Viðeyjar þeim er ofan koma úr þessari sveit. / 301 fyrsta hjáleiga: mannlán árið um kring utan sláttar og að styrkja til flutninga í Viðey. / 302 Brands kot, önnur hjáleiga: mannlán af hverjum árið um kring utan sláttar og að styrkja til flutninga í Viðey. sama Hólkot og Helguhjáleiga, 3ja og 4ða hjáleiga Gufunes.

Kjósarsýslu Kjalarshreppur / 332 Álfsnes: dagslættur tveir í Viðey ut supra. sama í Fitlakoti 335 / 345 Esjuberg: sama, og hundrað heytarfs til Viðeyjar / Litla Esjuberg 345 leigur betalast í smjöri heim til bóndans eða í hans nafni til Viðeyjar. / 347 Móar: hundrað heytarfs til Viðeyjar og reiðngur á sex hesta til Viðeyjar. Rista og þurrka ábúendur árlega en Viðeyjarmenn sækja.

húsið:

/ 187 mynd af stærri höllinni sem Eigtved húsameistari teiknaði.⁵¹⁸ Er hinum nýja stiftamtmani Rantzau greifa ætlaður þar bústaður. tveggja hæða minni gluggar uppi. dyr fyrir miðju, svipað, tíu gluggar á neðri hæð, ellefu uppi og þrjú þakgluggar framan á og tveir á veggliðum þriðju hæðar.

1754: / 199 stórhýsi úr íslensku grágrýti tekið til íbúðar.⁵¹⁹ hefur verið í smiðum í þrjú ár og er nú fullbyggt. í fyrsta skipti íbúð í sumar, er magnús Gíslason

⁵¹⁷ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 3, .

⁵¹⁸ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵¹⁹ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

amtmaður og sýslumennirnir Bjarni Halldórsson, Þorsteinn Magnússon og Brynjólfur sigurðsson gistu þar á meðan þeir voru að þinga saman um hagi innréttinganna. Við brottför þeirra fluttist Skúli sjálfur í húsið, ásamt fólki sínu. Slotið í Viðey, nefnir alþýða þetta hús. slíkt hús ekki fyrr sést á Íslandi. Skúli segir það eigi að færa öllum heim sanninn um það að hægt sé að byggja vegleg hús og rammbbyggileg úr íslnesku grjóti og verði upphaf þess að fleiri slík hús rísi hér. mun kosta eitthvað 4 þúsund rdl. fullgerð. lagði til að bústaður reistur í Viðey úr því efni. Danskri byggingameistarar féllust á þá hugmynd, Nicolai Eigtved, frægur húsameistari í Kaupmannahöfn, upphaflega garðyrkjumaður gerði tvær teikningar, hefur teiknað og lagt á ráðin um mörg hin glæsilegstu mannvirki í Kaupmannahöfn. Í hitteðfyrra komu svo hingað danskri smiðir og þýskur steinhöggvari og hófust handa um bygginguna. þótti mesta ævintýri að sjá verkfæri þeirra, tól og vinnulag, sleggjur og hamra, klöppur og múrhnífa, haka og meitla, skóflur og sandsigti og með meitlum sínum og hömrum klufu þeir kletta, hlóðu veggj úr steinum og felldu saman með kalklími. öllum starsýnt út til Viðeyjar. / 200 Viðeyjarstofa er 36 álnir á lengd og 18 á breidd. hátt gaflsneitt þak, kvistalaust með tvöfaldri súð og skarleppum á borðmótum, vandlega troðið og bikað með tjöru, sem blönduð var sellýsi. Hlaðnir útveggir tvíhlaðnir úr grásteini, sléttaður að utan en ella ekki vandlega tilhöggvinn, holur allar fylltar mól og smásteinum, slétta yfir að utan og innan með kalkblöndu. lágt veggþil á stofum. loft og gólf öll tvöföld og deigulmór milli þeirra. borð öll plægð og tímursmíði allt afar traust. í öllum herbergjum eru veggofnar. í eldhúsi fjarskastór eldstó með þremur hlóðum og yfir reikháfur mikill, opinn.svo víður að hengja má fjögur krof til reykingar samtímis. þar á stiftamtmaður að hafa setu hjá landfógetanum, ef hann kemur til aldnsins á sumrin.

steinhús í kjölfarið:

1761: / 10 bygging stórhýsa úr höggnum steini er að hefjast á Bessastöðum og í Nesi við Seltjörn. Embættisbústaður handa stiftamtmaninum, setur landlæknis og lyfjabúð.⁵²⁰ kvaðir kringum kóngsgarðnn,Viðey 19. sept. 1761 Magnús Gíslaon amtmaður: Fyrirskipun: bændur þeir, 36 að tölu, sem eiga dagsverk að vinna um sláttinn á kónsins garði, Bessastöðum, skulu hver um sig slá hálfra dagsláttu eða svokallað fimm álna tún að viðlagri hæfilegri refsingu sem sýslumanninum ber að annast. / 32 **1766** smíði Bessastöðastofu lokið. Magnús amtmaður Gíslason flust þangað. reynst æði kostnaðarsöm, áætlanir stóðust illa. fjórða húsið, hin Viðeyjarstofu, Nesstofa og Hóladómkirkja. þegar komið fram þakleki. ekki tekið fyrir hann þótt þakið tvívegis tjargað í sumar. grjótið brotið í Fossvogi, sandur í kalkblönduna fluttur hingað alla leið frá Danmörku.

1763: / 19 dómkirkjan á Hólum vígð.⁵²¹ / 18 landlæknir fluttur í nýju húsakynnin í Læknisnesi. Fram til þessa haft aðsetur á Bessastöðum, en þó tíðum verið í Nesi og haft þar umsjón með húsagerð og búskapnum.

1774 / 93 Steinkirkja í Vestmannaeyjum.⁵²² Eigtved, sami húsameistari og í Viðey, fenginn til að gera uppdrætti. nota á ellefu þúsund Flensborgarmúrsteina, auk höggins grjóts og hraungrýtis og 900 tunnur af kalki. bændur og þurrabúðarmenn vinni af sér skuldir. ágúst, byrjað að grafa fyrir grunninum.

⁵²⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁵²¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁵²² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

Landfógetabústaður var reistur í Viðey á árunum 1752-1754.⁵²³ Bústaður landlæknis var reistur að nesi við Seltjörn árin 1761-1765 og veglegur amtmannsbústaður á Bessastöðum 1760-1765.

/ 37 Skúli nú engum háður í fjármálum nema stjórninni einni, því að engum eyri átti hann út að svara úr konungssjóði hér, Jarðarbókarsjóði, nema eftir skipun stjórnarinnar.⁵²⁴ Hentaði Skúla betur en sýslumanns / 38 þar sem gera þurfti amtmanni reikningsskap ráðsmennsku sinnar.

Veisla Ólafs Stefánssonar fyrir Jörund og fleiri 1809 í viðey: *veisluföng*:⁵²⁵ romm og norskt kex. gönguferð um varplönd eyjarinnar. hnausþykk sagógrjónasúpa (viðgrjón) með rauðvíni og rúsínum. Vænir laxar með bræddu smjöri, blönduðu ediki og pipar og / 294 skyldi sporðrennt með látu. tylft á mann af harðsoðnum krúeggjum sem dýft var í sætan rjóma. Borginn þá fram hálfur afturpartur af kindarkrossi, gegnsteiktur með sætri njólastöppu, vöflur með meðlæti, flatbrauð og kex, barmafull vatnsglös af rauðvíni. kaffi og þá rommpúns í mikilli kollu og skyldi teigað úr tveimur slíkum. þá te. fengu heilan sauð í nesti.

Skúli fógæti flutti kúmenjurtina til Viðeyjar. Skúli mun hafa sótt það austur að Hlíðarenda, en Gísli Magnússon, sýslumaður þar, einn af fyrstu íslensku náttúrufræðingunum jafnan nefndur *Vísi Gísli*, mun hafa flutt plöntuna til Íslands um 100 árum áður en Skúli settist að í Viðey, þ.e. um 1660. Á haustin er oft farið í ferðir út í Viðey til að tína kúmen.

Skúlagatan mikla snýr að embættisbústað Skúla, okkar fyrsta íslenska skattmanns og landfógeta í Viðey. Hann trjónði yfir Sundunum. Honum fannst sambýlið við amtmann þröngt á Bessastöðum og fékk augastað á Viðey, því þar var þá útibú lítið frá kóngsgarði og þurfamannahæli.⁵²⁶ Leit úr nýja slotinu í Viðey eins og það var lengi kallað, með ofna í hverju herbergi, yfir til Víkur og Innrétinganna þar sem steinhöll reis fyrir glæpalýð. Í höll með einkakirkju og kirkjugarð. Í fyrsta steinhúsi á Íslandi og elsta húsi á Íslandi. Í kirkju með frúna og öll börnin, kirkju sem var látin snúa norður og suður til að flúkta við höllina sem sneri dyrum til suðurs og sólar. Það var uppreisn og nútími í sjálfu sér, því kirkjur áttu eins og grafir að snúa mót ljósvaldinu í austri á dómsdegi. Í skjóli sunnan við slotið léku börnin sér undan strekkingnum úr Hvalfirði. Skúli lifði með rausn og höfðingskap bæði heima og á Öxarárþingi. Bjarni Pálsson læknir bjó hjá honum einn vetur og kenndi Rannveigu dóttur Skúla sautján ára og gerði hana óléttu. Þau voru þússuð saman í skyndi svo allt fór „vel“. Brúðkaup Jóns sonar Skúla stóð í viku, eins og tíðkaðist síðan á miðöldum og var almennilegt. Jón gaf konu sinni sýslumannsdóttur hundrað dali í gulli í morgungjöf. Svipmyndir af glæsílífi höfðingjanna eru sólskinsblettir á öld kláða, basls og móðuharðinda. Fleiri brúðkaup voru haldin í sloti fógæta og fínar veislur. Heilmikið hopp og hí, sumarhátíð og vetrarhátíð.

Viðeyjarstofa:

/ 36 Skúli náði fyrir velvild Fririks konungs 5 leigulausri ábúð í Viðey og því með að þar var reist bveglegt steinhús handa landfógeta og stiptamtanna, sem þá var, en sá kom aldrei út hingað, Rantzau.⁵²⁷ Skúli sendi utan stein til sýnis, grástein, dolerit? sem hann vildi láta byggja úr. Húsameistarar féllust á tillögu hans. Ekki

⁵²³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 144.

⁵²⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógæti“, .

⁵²⁵ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 293-294.

⁵²⁶ Lýður Björnsson: *Skúli fógæti*, 33. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 288-289, 297, 301-303.

⁵²⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógæti“, .

fullsmíðað til íbúðar fyrr en 1754. Almennur kallaði slotið í Viðey. Þegar Skúli tók við voru húsakynni slæm, tún mikil en illa ræktuð, engi mikið og gott, hefði það verið nýtt og ræktað. Eggver hafði verið þar gott en var nú eyðilagt að mestu. gott verkefni fyrir búskaparframgirnir Skúla. Viðey hafði um langan aldur verið útibú frá Bessastöðum og hæli fyrir 12 sjúklinga. / 37 ekki haldið annað kvikfé en innstæðupeningur klaustursins og nokkrar skepnur frá Bessastöðum.

/ 37 Skúli var allvel efnaður eftir Sýslumannsárin í Skagafirði.⁵²⁸ Setti upp stórbú í Viðey og jáokst það með ári hverju. Að lokum kallað fyrirmyndarbú og jörðin notuð sem mest mátti verða. Skúli hélt sig ríkmannlega hafði venjulega meira en 40 manns í heimili. Veitti vel sem áður. hélt líka veislur vinum sínum og fylgifiskum í búð sinni á Þingvöllum um þingtímann og þótti þá berast allmikið á. Safnaði að sér gestum í Viðey. Þar sátu þeir Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson allengi á þeim árum sem þeir ferðuðstu á 'Islandi (1752-1757), sem getið er í sögu Bjarna. Landbúnaðarnefndinni 1770 bauð Skúli með sér að vera, svo lengi sem þóknaðist.

Trjárækt í Viðey 1776–1777:

Á síðari hluta 18. aldar reyndu stjórnvöld að koma á laggirnar dálítilli trjárækt hér á landi og sendu í því skyni nokkuð af trjáfræjum og ungum plöntum til landsins.⁵²⁹ Trjáræktartilraunirnar voru í mjög smáum stíl í fyrstu og einungis örfáir embættismenn sem reyndu fyrir sér með þær. Þar voru fremstir í flokki Lauritz A. Thodal (um 1718–1808) stiftamtmaður á Bessastöðum, Skúli Magnússon (1711–1794) landfógeti í Viðey, Magnús Ketilsson (1732–1803) sýslumaður Dalasýslu í Búðardal og Björn Halldórsson (1724–1794) prófastur í Sauðlauksdal. Tilgangur tilraunanna var að sýna fram á að margs konar tré gætu vaxið hér á landi líkt og annars staðar á Norðurlöndum og stóðu vonir til að trjárækt yrði almenn á Íslandi þegar fram liðu stundir.

Í ágústbyrjun árið 1777 var gerð úttekt á trjám sem gróðursett höfðu verið við heimili Skúla Magnússonar í Viðey vorin 1776 og 1777. Af úttektinni má sjá hvaða trjátegundir um ræðir, fjölda trjáa og ástand þeirra. Sumarið 1777 uxu t.d. í Viðey sjö kastaníurunnar, tveir þeirra gróðursettir þá um vorið og fimm vorið áður. Einnig átján askar, allir lifandi og í ágætu ástandi. Níu stikkilsberjarunnar, fjórir þeirra voru reyndar dauðir en fimm voru í fínu ástandi. Þá uxu þar einnig níu rifsberjarunnar, þar af einn með berjum, og nokkur ávaxtatré m.a. tvö perutré og voru þau „med nogenlunde blade, i temmelig stand.“ Undir úttektina kvittar Árni Þórarinsson (1741–1787) prestur á Lambastöðum á Seltjarnarnesi, síðar biskup á Hólum, en Skúli Magnússon staðfestir.

Trjáræktartilraunirnar á 18. öld báru hins vegar almennt lítinn árangur og talið er að flest trén í Viðey hafi drepist á árunum 1777–1780 sem öll voru óvanalega köld.

Viðeyjarkirkja:

1777 / 113 Nágúst. Skúli landfógeti hefur á undanförunum árið látið reisa kapellu úr steini í Viðey, 600 rdl úr konungssjóði.⁵³⁰ Var á dögnum tekin út af Hannesi Finssyni, hinum nýja aðstoðarbiskupi í Skálholti. Hlaðin úr kalklímdu grjóti með þremur fjögurra rúðna gluggum á hvorri hlið. Gólfíð úr plægðum viði og í því átta hlemmar og tveir járnhringir í hverjum, svo að auðvelt sé að lyfta þeim, ef lík verða jarðsett innan kirkju. Allt snikkaraverk í kirkjunni er málið. Tvier íslenskir menn

⁵²⁸ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁵²⁹ Þí. *Rík.* 39,3. *Isl. Journ.* 4, nr. 21.

http://skjalasafn.is/heimild/trjaraekt_i_videy_1776_1777. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir ritaði kynningartexta og annaðist uppskrift skjalsins.

⁵³⁰ *Öldin átjándra. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

stóðu fyrir þessari byggingu, Þorgrímur Þorláksson múrari og Jón Magnússon smiður.

er [kirkja](#) í [Viðey](#) við [Reykjavík](#). Kirkjan var hlaðin úr steini á árunum [1767](#) til [1774](#) og var að einhverju leyti notast við grjót sem gengið hafði af þegar Viðeyjarstofa var reist. Danskur arkitekt, [Georg David Anthon](#), teiknaði kirkjuna. Hún stendur rétt hjá [Viðeyjarstofu](#). Kirkjan var vígð árið [1774](#) og er næstelsta steinkirkja landsins.

Viðeyjarkirkja er í [Dómkirkjuprestakalli í Reykjavík](#)[urprófastdæmi vestra](#).

Fornleifauppgröftur hefur sýnt að kirkja mun hafa verið byggð í Viðey á 12. öld og árið 1225 var stofnað þar [klostur](#) af [Ágústínareglu](#) en hvatamenn að klosturstofnun voru [Þorvaldur Gissurarson](#) og [Snorri Sturluson](#). Menn Danakonungs rændu og saurguðu klaustrið og ráku munkana burt árið [1539](#). [Jón Arason](#) endurreisti klaustrið og lét reisa [virki](#) í Viðey en klaustrið var svo endanlega lagt niður við [siðaskiptin](#) skömmu síðar.

Í kirkjugarðinum eru grafnir meðal annars [Ólafur Stephensen stiftamtmaður](#) og sonur hans [Magnús Stephensen konferensráð](#) og [Gunnar Gunnarsson](#) skáld.

heimilisfólk og fjölskyldan í Viðey:

Specification yfir þá aura sem landfógetinn Skúle Magnússon gaf [Jómfrú Ragnheiði Þórarinsdóttur](#) á giftingar degi þann 6ta nóvemberis 1764.⁵³¹ 3 undirdýnur, ein yfirdína, 2 ... púðar, 3 svæflar, 2 línlök, sængur með omsæng = 60 Rdl. 2 speglar, 4 lampatré 18. 1 canope, 2 ... stólar, 14. 6 forgyllter stólar og borð 12, Silkeföt, pils og svunta 30. Kvenklæðihempa lögð 16. = 150 Rdl. Margir vottar. / Utan á bréfinu stendur Veleðla Mad.e Ragnheiði Þórarinsdóttur í Viðey.

skrifari Skúla:

Monsr. Páll Sveinsson, sonarsonar séra Torfa Jónssonar í Gaulverjabæ. í Hólaskóla, nam við háskólann í Höfn, lengi skrifari Skúla og loks djákni í Viðey.⁵³² talinn vel gefinn og skáldmæltur. Var í Höfn 76-77, síðast í Gufunesi, lést 1784. Kona hans Oddnýu Ketilsdóttir frá Húsavík Jón segir hana meðal fjögurra vel skrifandi íslenskra kvenna,

Innréttingarnar:

Eldri framfarahugmyndir:

Okkur þarf því ekki að undra þau skörpu skil sem verða í þekkingu okkar á hagsögu á ofanverðri 17. öld sökum þess að þá varð bylting í opinberri gagnaöflun á Íslandi.⁵³³ Hér er auðvitað ekki um tilviljun að ræða, því að í þessu tilliti njóta sagnfræðingar nútímans tilrauna Danakonungs við að koma á miðstýrðu stjórnkerfi í hinu víðfeðma ríki sínu á grunni einveldishugmynda 17. aldar. Hvað Ísland varðar hófst starfið með víðtækri söfnun upplýsinga um ástand hjálendunnar í norðri á síðustu tveimur áratugum 17. aldar, en náði hámarki með rannsóknum jarðabókarnefndar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns á árunum 1702-1712.(3) Ferðalög þeirra síðastnefndu skilaði Íslendingum stórvirkjum á borð við manntalið 1703, jarðabókina, og á óbeinan hátt kannski Íslandsklukku Halldórs Laxness. Það

⁵³¹ Lbs. 20. Fol. Bréf varðandi Skúla Magnússon fógeta, Bjarna Pálsson landlækni o. fl..

⁵³² Jón Ólafsson úr Grunnavík: *Ævisögur ypparlegra merkismanna*, xlii.

⁵³³ [Guðmundur Hálfánarson](#): „Staða rannsókn á sviði 18. aldar fræða: Sagnfræði.“

segir reyndar nokkuð um ástand Íslands á þessum árum að áhugi konungs á rannsóknum á högum landsmanna virðist hafa dvínað mjög eftir að niðurstöður þeirra kumpánanna Árna og Páls bárust til Kaupmannahafnar, a.m.k. eru engar sambærilegar heimildir til um mannfjölda og búnaðarhætti á Íslandi fyrr en líða tekur að lokum 18. aldar.(4)

Jarðabóka- og manntalsgerð þeirra Árna og Páls hefur verið mönnum lengi kunn. Skúli Magnússon notaði t.d. manntalið við skrif sín um íslensk samfélagsmál á síðari hluta 18. aldar og Hannes Finnsson þekkti a.m.k. niðurstöður þess. Segja má þó að visst blað hafi verið brotið í notkun jarðabókaheimilda frá upphafs skeiði einveldistímans með doktorsritgerð Björns Lárussonar hagsögufræðings í Lundi, The Old Icelandic Land Registers, sem út kom árið 1967.

löngu komnar grunnhugmyndir sem Skúli hrindir með kóngshjálpi fram:

/ 60 árið 1720 afhenti Jón biskup Vídalín nýja stiftamtmaninum, sjóðliðsforingjanum Pétri RABen, tillögur um viðreisn landsins.⁵³⁴ Stifti lá í skipi sínu í Hafnarfirði, treystist ei til þings að ríða s-kum heilsubrests, en biskupinn tvívegis riðið suður yfir heiðar til fundar við hann. Vill samskot til fiskiskipakaupa. Saltsuðu á Reykjanesi, handiðnanám unglunga og kornyrkju og garðrækt. Færði honum minnishornin úr Skálholtskirkju handa gripasafni konungs.

/ 128 **1736:** Viðreisnarhugmyndir Hans Beckers lögmanns.⁵³⁵ var forðum ritari Árna Magnússonar, skrifar bækling um viðreisn Íslands. Verksmiður með vinnuvélar knúnar afli fossa og danskar vinnukonur í húsfreyjusess á prestsetrum. varpar þyngstri sök á verslunarólagið. Hafnarfjörður höfuðstaður, stofna fimm kaupstaði, leggja aðra niður nema sem vöruskemmur. Hinir Reyðarfjörður, Grunarfjörður, Ísafjörður og Akureyri. vill að stjórnvöld gefi 23 þús ríkisdali til að byggja þar timburhús.

/ 131 **1737:** Jón Grunnvíkingur hefur samið Hagþenki.⁵³⁶ kallar þetta að vilja gott gjöra landinu projectmageri, sem varað hefur þrjátíu ár, og gengu nú hvað frekast fram síðan **collegium oeconomicum var innstípt á 1736.** Þeir skrifa fram fyrir kónginn og hans ráuneyti sína þanka, ráð og tillögur um það er betrast megi í landinu eður nýtt innfærast öllum til gagnsmuna. vilja sá og plægja, innsetja ýmisleg handverk, brúka smápeninga, byggja þorp og býi og skansa, setja á hafnartolla, tala um kauphöndlun og taka burt einn og annan ósið, enn aðrir um politiam, vinnufólk og letingja .. áður útlenski glöggleikinn ákemst sýnist mér undan ætti að ganga góður búskapur og í honum, til sjóar, góð fiskisókn einkanlega. / 132 **1737** Matthías Jochumsson sem hér ferðaðist nokkur sumur hefur samið ritgerð um íslenska landshagi og gert tillögur til eflingar. Undrast hve fólk er fátt á Íslandi, kennir farsóttir valda mannfalli, illum aðbúnaði, slæmum lifnaðarháttum og úldnum mat. vill saltsuðu og þilskip og læknisfræði samhliða guðfræðinni og grasfræði / 133 tóvinnan í ólagi, allt spunnið á snældu, þurfi að flytja inn rokka og vefstóla, láta reisa ullarverksmiðjur í Hafnarfirði. Landnytjar ónýttar sem verslunarvara: heilagfiski, lax, síld, sundmagar, álftafjaðrir og agatsteinar.

/ 137 **1740** Jón Þorkelsson rektor undanfarin misseri í Höfn og lagt til endurbætur á stólsskólunum, vill barnaskóla, typtunarhús, landlæknisembætti og bann við

⁵³⁴ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵³⁵ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵³⁶ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

innflutningi brennivíns.⁵³⁷ / 173 **1749 kálrækt á höfðingjasetrum.** á býlum nokkurra embættismanna, lögmanna, sýslumann og presta eru kálgarðar, jafnvegl á nyrstu stöðum. á báðum biskupsstólunum eru kálgarðar, hjá amtmanninum Pingel á Bessastöðum er mikil garðrækt, kál, rófur, ýmsar kryddjurtir og sykurertur sem nægja á borð amtmanns vetrarlangt. stikilsberjarunnar hafa þar borið ávöxt. Á Bessastöðum og víðar rækta menn sjálfir frá handa sér.

1750 / 178 nýi sýslumaðurinn í Skagafirði, Björn markússon hefur fengið fyrirheit um styrk til kornyrkjutilrauna.⁵³⁸ ætlar að sá rúgi, byggi og höfrum og hafa með sér til landsin vanan kornyrkjumann frá Danmörku.

1751 / 181 Magnús Gíslason lögmaður fyrir fimm árum uppi ráðagerðir um innlendan iðnað, einkum ullavinnslu, og reifaði það mál við dönsku stjórnina án þess að fengi áheyrn að sinni. umræðurnar í fyrra urðu til þess að hann sótti um styrk til að koma upp vefstofu og klæðærð á Leiá, 300 dalir, vefnaður hafinn á Leirá. / 183 Horrebow rit um Ísland og málefni þess auka fiskveiðarnar nema málma úr jörðu. / 184 fólk heilsast með kossum, hefrur áhyggjur af því að þessum kossum fylgi skaðlegur jöfnuður yfirmanna og undirmanna. bændur þurfi þriðjungi meiri vetrarforða vegna umrenninga, landshornalýðs og gesta

Forsagan: kaupauðgisstefna, búauðgisstefna:

fýsískratar:

/ 25, skoðanir merkantílisma fóru mjög að falla í gengi er líða tók á 18. öldina.⁵³⁹ Þjóðmegunarfræðin var í burðarliðnum. fýsískratar með franska lækninn de Quesney í broddi fylkingar. landbúnaðurinn og jarðyrkjan undirstaða og ómissandi forsenda allra annarra bjargræðisvega. reynt að ráða bót á ýmsum hróplegustu ókjörunum sem bændur áttu við að búa

/ 151, praktískur kristindómur, Locke og Rousseau.⁵⁴⁰ / 153 Diderot áleit kristindómsfræðslu nauðsynlega til að halda lýðnum í skefjum. ekki mikilvægt félagslegt hlutverk trúarbragða. Kant og Lessing álit trúmál meginatriði upplýsingarinnar. / 154 margir guðfræðingar urðu fyrir áhrifum af hinum almennu heimspekisjónarmiðum upplýsingarinnar og beittu skynseminni til að endurtúlka sitthvað í guðfræði rétttrúnaðarins. Í stað einhliða áherslu á sálhjálparmeðul var hið félagslega siðferðilega inntak hafið til vegs. magnús Ketilssopn sýslumaður eindreginn talsmaður þess að kristintrú notuð til að innræta hagsýnisviðhorf. / 155 píetísk trúarkennd skaut varla rötum, en lagður grunnur lagalegur að kristilegu uppeldi og almennri fræðslustarfsemi. / 156 Harboe höfuðsmiður mælti fyrir um í ótrúlega smáaum atriðum hvernig uppaldur syldu hegða sér og öfugt. fjölmörg dæmi vitan um að yfirvöld, bæði gesi og veraldleg gengu fast eftir því við undirmenn að framfylgdu lögnum. hugmyndafræðileg samstaða með anda laganna. / 174 dypka og víkka læsishugtakið efla skriftar og reikningskunnáttu almennings. / 179 í aldarspegli magnúsar Stephensens almúginn heimskur, óheflaður og óforsja'll, nánast óærði vera viðskila við þróun siðmenningar. hliðstæður sess í menningarstiga hins kristna heim við villimenn í heiðnum útálfum. / 181 frá sjónarhóli uppeldissögu meiri samfella en rof hugmyndlegrar þróunar frá upplýsingarskeið fram eftir 19. öld.

⁵³⁷ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵³⁸ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁵³⁹ Bergsteinn Jónsson: *Mannkynssaga 1648-1789*, .

⁵⁴⁰ Loftur Guttormsson: „Fræðslumál,“ .

/ 93 titið á ríkið sem heimili undir stjórn landsföður.⁵⁴¹ hagfræði beindist að því að gera heimilum og ríki klefit að vera sjálfum sér næg. hagfræðin gjallaði um tengsl eiginmanns og eiginkonu, foreldra og barna, heðra og nema, þjóna, vinnumanna eð þræla. húsráð uppskriftir á brauðum og bjór, heimilislækningar og lýsingar á vinnubrögðum, at auðveldað heimilum og ríki að vera sjálfum sér næg. Verslun litin hornauga ef markmið hagnaður. heimspeki og siðfræði líka um hagfræðileg efni. Upplýsingin gagnrýndi þessi viðhorf. fólksflutn í þéttbýli sums staðar hafinn í stórum stíl, kallaði á endurmat hugtaksins heimilis. hugmyndinni um fasta stærð lífsgæðakökunnar hafnað. / 94 á síðari hluta 18. aldar tvær nýjar stefnur, **búauðgisstefna** (physiocratie) og frjálshyggja Adams Smiths og báðar hluti upplýsingarinnar. Búauðgis er rakin til Francois Quesnays rit 1758, hirðlæknis Lúðvíks 15. áhugi á viðgangi atvinnuvega eitt af helstu einkennum uppplýsingar. efla atvinnulíf, dreifbýli hyglað á kostnað þéttbýlis og átti að auka tekjur einvaldans.

/ 94, J. H. E. Bernstorff var sendiherra Dana í Frakklandi 1744-1750.⁵⁴² varð einn valdamesti maður í Dm heimkominn og fékk því ráðið að handiðju dreift um ladnið, ástæða til að ætla að innréttingar Skúla og félaga hafi notið góðs af / 95, talsmenn búauðgis andvígir verslunarhömlum, Benjamin Franklin gagnrýndi þær 1747 / 96, í Þýskalandi blandaði meirihluti þeirra höfunda sem rituðu um efnahagsmál saman atriðum úr búauðgis og frjálshyggju og blönduðu oft markantílisma með. von Justi einn af helstu talsmönnum hins þýska kameralisma, stjórnendeildastefnu, áhrif í Dm og á Íslandi á seinni hluta 18. l aldar. Undir lok aldar andi frjálshyggju í Þýskalandi. / 97 talið að upplýsingar fari að marki að gæta í Dm á fimmta áratugnum. kaupskaparstefna með nýjum viphorfum, framfarir hægar og beita fortölum, hvatningu og umbun, að þýskri fyrirmynd og þetta er stjórnendeildastefnan. 1784 stjórnarskipti, kaupskapar fyrir róða að mestu, frelsi, áttthagabönd afnumin 1788 í Dm, rit Adams Smiths frá 1770 orðið allþekkt í Dm. umbætur í þessum anda fyrst hér á landi, frjáls verslun 1787,

/ 102, Hið konunglega landbúnaðarfélag verðlaunar árlega, nöfn sbirt árlega í tímariti Lærdómslistafélagsins.⁵⁴³ menn styrktit til náms í garðyrkju, stjórnin útbýtti ókeypis tækjum / 103 einum 80 rokkum og nokkrum vefstólum, skv. bréfi 28. maí 1785. útsæði matjurtafræi og trjáfræi til lysthafenda á síðustu tugum aldarinnar.

Upplýsingin:

Magnús Stephensen kallaði mótstöðumenn sína „ljóss óvini“.⁵⁴⁴ / 23 Jón Þorkelsson eða Thorchillius 1697-1759 er meðal þeirra Íslendinga sem fyrstir urður fyrir áhrifum af stefnunni. Fram undir 1780 mótast upplýsingin á Íslandi mjög af aðgerðum danskra stjórnvald eða aðila tengdum þeim. Strax á sjöunda áratugnum, einkanlega Eggert Ólafsson, fara Íslendingar að setja saman ritsmíðar sem bera augljós upplýsingarmerki. Fram til loka áttunda áratugarins kom frumkvæðið á mörgum sviðum frá dönskum stjórnvöldum. Hrappseyjarprent, meðal höfunda Skúli og Magnús Ketilsson, í bókmenntum Eggert og Jón Þorláksson. 1780-1790 tímabil tvö, má kenna við Hið íslenska lærdómslistafélag. Jón Eiríksson forseti þess frá stofnun 1779 til dauðadags 1787. / 24 mest fjallað um atvinnumál, einkum landbúnað, áhugi á nátturvísindum og fagurbókmenntum í anda upplýsingar. / 25 í

⁵⁴¹ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁵⁴² Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁵⁴³ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁵⁴⁴ Ingi Sigurðsson: „Upplýsingin og áhrif hennar á Íslandi“, 9, 23-25.

anda stefnunnar yfirlýst að hafa áhrif á fólk með því að fræða það. 1794 Landsuppfræðingarfélagið, þá færast forysta íslensku upplýsingarinnar meira inn í landið en áður, eftir frá fall Hannessar Finnssonar 1796 verður Magnús ótvíræður leiðtogi.

Þýsk-danska og þar með íslenska upplýsingin ekki róttækar hugmyndir um trúmál, stjórnsmál og þjóðfélagsmál yfirleitt, eins og í Frakklandi.⁵⁴⁵ beindist lítt að stjórnvöldum. / 39 íslensku embættis og menntamennirnir lögðust meira að segja gegn sumum tillögum danskra stjórnvalda til breytinga á valdahlutföllum og þjóðfélagsgerð, sbr. ritgerð Haralds Gustafsson. lagður grundvöllur að rannsóknum á sviði náttúruvísinda.

Upplýsing var tískuorð um alla Evrópu.⁵⁴⁶ Hvort sem menn sátu á kaffihúsi í París eða í saggafullri búð á Þingvöllum.

Árið 1751 varð Johan H. Bernstorff einn valdamesti maður Danmerkur, nýkominn frá Frakklandi gagnsýrður af hugmyndum kaupskaparstefnunnar um eflingu iðnaðar.⁵⁴⁷ engin nýlunda þó í herbúðum danskra stjórnvalda, stefnan en breytir um svip um þetta leyti. Áður lagt kapp á að þjappa iðnaði umhverfis Höfm, en nú talið heppilegra að dreifa víðar. Á síðari hluta aldarinnar meiri ríkisafskipti af atvinnulífinu en almennta hafði tíðkast á tímum / 125 kaupauðgisteftunnar. Stjórnarherrararnir líka undir sterkum áhrifum frá búauðgisteftunni, sem sá að uppsptetta auðæfa væri í framleiðslu frekar en utanríkisverslun, sem merkantílistar fyrri tíma höfðu hamrað á. Samfélagið og ríkið nú lagt að jöfnu.

forsagan:

/ 98, hugmyndin að Innréttunum oft rakin til skoðanaskipta Skúla og Horrebows, danska lögfræðingsins sem dvaldi með honum á Bessastöðum veturinn 50-51, vann að veðurathgunum og stjarnfræðilegum mælingum.⁵⁴⁸ fleiri orsakir. Skúli rekur sendiför Horrebows og veliljan danskra til ferðar Harboes 41-45, í greinargerð sinni til landsnefndarinnar fyrri. 30. mars 1771. afleiðing spurningarlistinn til sýslumanna þar sem Skúli stökk fram. Skúli gleymir að Danska vísindafélagið átti frumkvæðið að því. stofnað 1742 og Danir rekja upplýsingarupphaf sitt þangað. Gefur ástæðu til að tengja Innréttungarnar upplýsingunni

Matthias Jochumsson Vagel hér 1729-1731 mun fyrstur manna hafa varpað fram hugmyndinni um ullarverksmiðjur hérlendis, en slík fyrirtæki spruttu nú upp eins og gorkúlur annars staðar í Evrópu.⁵⁴⁹ Lagði að í Hafnarfirði.

Samtímamenn vissu að herra landfógetinn byggði sín forslög og uppkvæði um Íslands innréttungar, kaupstað, fabriqven og handverkin á skrifum eldri manna, sbr. Höskuldsstaðaannáll. ⁵⁵⁰ um 1700 komnar fram uppástungur um flest það sem menn reyndu að framkvæma á seinni hluta 18. aldar, Skúli byggði á eldri hugmyndin og þekkti flestar ritgerðir og tillögur fyrri tíaðr um svipuð efni. Skúli bara réttur maður á réttum tíma.

Samfélagið beið eftir því að ný erlend áhrif ríkisafskipta í efnahagslífinu yrðu flutt inn. Þótt Jón Aðils sjái Skúla Magnússon sem algjöra hetju framkvæmdanna áttar hann sig í ævisögu hans 1911 á baklandinu, tilraunum danska ríkisvaldisins á

⁵⁴⁵ Ingi Sigurðsson: „Upplýsingin og áhrif hennar á Íslandi“, 36, 39.

⁵⁴⁶ Gustafsson, Harald: „Stjórnsýsla,“ 43.

⁵⁴⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 124-125.

⁵⁴⁸ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁵⁴⁹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 124.

⁵⁵⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, .

Þessum tíma til að efla atvinnuhætti í ríkinu.⁵⁵¹ Forsaga hugleiðinga um og áhuga á endurreisn í anda upplýsingar er nærri öld eldri en Innréttningarnar og verður ekki rakin hér. Fól í sér Íslandsbók Páls Vídalín sem prentuð var öld síðar, jarðabók og manntal, og endurskoðun á kristilegri menntun almennings. Patrónn Skúla sem peningavana nemanda í Höfn, prófessor Hans Gram, var aðalhvatamaður stofnunar Danska vísindafélagsins 1742. Gram hlýtur að hafa smitað Skúla af áhuga sínum. Félagið stóð fyrir söfnun sýslulýsinga og Skúli sendi út lýsingu sem var vel upplýst, meðal annar um litla nýtingu fiskimiðanna, svo hann var beðinn um að skýra málið betur. Skipaði hann sér þar fremst í röð embættismanna er höfðu áhuga á viðreisn atvinnuveganna, í anda tímanna.

Þegar Skúli lætur stórt til sín taka sem nýsettur landfógeti voru tveir menn búnir að sækja um og fá styrk til atvinnusköpunar, arftaki Skúla í embætti sýslumanns Skagafjarðarsýslu fékk 200 rd styrk til akuryrkju 1750 og Magnús Gíslason lögmaður á Leirá 300 rd til vefsmiðju.⁵⁵² Á þinginu þetta ár benti Skúli á stofnun félagsskapar um málið. Niels Horrebow, sviptur embættum vegna sjóðþurrðar sem dómari í hæstarétti og ritari í hirðréttinum var sendur hingað í einskonar útleið til rannsókna. Minnir á er kaþólska kirkjan sendi vafasamt fólk í Landakot, sem nýleg kynleg dæmi sanna, útkjálkar eru nógu góðir fyrir slíka. Búandi með Skúla í kóngsgarði á Bessastöðum gaf Horrebow honum hugmyndir og styrkti hann í því að gangsetja ferli stofnunar stórtæks hlutafélags til viðreisnar atvinnumála í landinu. Þeir skrifuðu báðir skýrslu um málið svipaðs efnis, sem Horrebow þakkar sér. Akuryrkja, fiskiveiðar á þilskipum, sléttun túna, stórtækur vefnaður og spunni í verksmiðjum var málið. Þeir lögðu báðir skýrslu sína fram 1751.

/ 47 Ullariðnaðurinn hér á landi lengi svo illa ræktur að kaupmenn vildu hann ekki. Því lögðu ullina óunna inn í verslunina meira og meira og keyput erlend klæði til fata, enda fyrirhafnarminnst.⁵⁵³ / 48 Skúla blæddi í augum. Vildi reisa við líka landbúnað og fiskveiðar., tækta korn og kálmeti og skóga, hör og hamp og nema brennistein. Þilskip til fiskveiða á djúpmiðum, of mikið í fang í einni svipan. Gunnar próf. Pálsson, vinur Skúla skildi vel / 50 og sá að einokunin örðuguast hjallinn á þessari nýju viðreisnarleið, sbr. kvæði hans:

hver sveit hjálpast við sín gæði,
ef haldið er rétt þar á.
Ég veit annars lítilræði,
sem allir kunna ei sjá:
dönsk geit gnagar flest vor strá,
Handel trúi'ég hún heiti,
sem hvergi þrífast má.

/ 50 En Skúla kom í hug djarfræði: ræðst óbeint á hörmangara með iðnaðarstofnunum.⁵⁵⁴ Með því að láta vinna ull í landinu sem hann til næði, súta skinnin, snúa færin etc. / 51 hreyfði þessu við málsmetandi menn á alþingi 1750. Manús lögmaður Gíslason, hafði áður vakið máls á þessu við stjórnina. Ráð Skúla er félagsskapur. AMtmaður Pingel hét að mæla með styrkveitingu til klæðavefnaðar, herra sýndist honum og flestum hinna ekki að hafa risið á þessu, Skúli kvað best að fresta öllum framkvæmdum þangað til konungur hefði fallist á málið og heitið fulltingi, að öðrum kosti væri vís mótspyrna frá hörmöngurum

⁵⁵¹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 63-66, 322. / Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 31-33.

⁵⁵² Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 34-35. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 83-89. Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 48.

⁵⁵³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

⁵⁵⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

þegar í upphafi. Taldi að atvinnugreinar landsmanna þyrftu allar að haldast í hendur viðreisnar, ef duga skyldi. / 52 veturseta á BÉssastöðum með Níels Horrebrow er sendur út hingað 1749 til að rannsaka landslag o veðurfar o. fl. fyrir alþingi búinn að brýna Skúla. stjórnir kosnir, hef annars staðar. Skúli og Magnús unnu mest að þessu og Skúla falið að reka erindið við stjórnina fyrir hönd hlutafélagsins og landsmanna í heild. Þingel amtm. leit óhýrum augum og ritaði stjórninni óvingjarnlegt bréf í garð Skúla til að spilla fyrir. var maður sællífur og félagus og / 53 stórskuldugur hörmöngurum. Er til Hafnar kom tók Skúli saman skýrslu sína um ástandið á Íslandi og tillögur til umbóta og lagði fyrir stjórnina, 20. nóv. 1751. telur fyrst hve Hörmangarafélagið sé ilur þrándur í götu fyrir öllum þjóðþrifum, sveltí aumingjana í hel, þar sem tvö skip á eina höfn nú bara eitt á tvær. svíkist um nauðsynjavöru bara 5-600 tunnur mjöls á 4 þús manna, en óspart tóbak og brennivín. Hirði ekki um þrjónles og vaðmál, sópi að sér fiskinum og ketinu svo hungur vofi yfir ef eitthvað bjáti á.

/ 53-54 umbótatillögur Skúla eru sjö.⁵⁵⁵

- 1) 15 bændafjölskyldur frá Dm og Noregi til að taka hér upp akuryrkju / 54 kenna líka plægingu og kvikfjárrækt.
- 2) iðnaðarstofnanir til að nýta afurðir landsins sem best
3. reynti við skóggræðslu og sent trjáfræ frá D og N
4. sjávarbændur styrktir til að afla stærri skipa til fiskveiða á djúpmiðum og flutninga með ströndum fram.
5. peningavesrlun svo landsmenn séu ekki knúðir til að láta matvælin úr höndum sér ái harðærum
6. meiri nauðsynjavöru inn, minna at tóbaki og brennivíni
7. landsmönnum kennt að salta fisk og ket.

/ 55 kóngur beðin um að styrkja félagið og fyrirtækið með 6 þús rd framlagi í eitt skipti fyrir öll og leggi til þess jarðirnar Reykjavík, Effersey og Hvaleyrri og ... afurðir stofnananna skuli undarskildar hinni almennu verðlagsskrá kaupmanna, en fálegið eigi þó forkaupsrétt að þeim ef samkomulag náist um verðirð, að öðrum kosti sé hluthöfum heimilt að selja þær öðrum. Markmiðið að auka framleiðslu og viðskiptaveltu í landinu, þess vegna óbeint verlsunarfélaginu í hag. / 56 Skúli kveðst í sínu nafni og allra sýslumanna a Íslandi skuldbinda sig til að ábryggjast konungi afgangsupphæðina, 16 þús krónudali hversu sem fari.

/ 56 Skúli gekk sjálfur fyrir koknung og stjórnarherrana hvað eftir annað og sótti mál sitt af kappi og dugnaði. stjórnin var um þær mundir einkar hlynnt öllum slíkum þjóðþrifafyrirtækjum. Skúli vann mikilsmegandi menn á sitt mál, svo sem Rantzau greifa sem þá var stiftamtmaður yfir Íslandi (1750-1768) og A. G. Moltke og Otto Thott greifa, sem réðu einna mestu um allar stjórnarathafnir um daga Friðriks konungs 5. Skúli hafði með sér utan til reynslu nokkuð af íslenskri ull og lét nú verksmiðjur í Kaupmannahöfn vinna úr henni sýnishorn af klæði til sannindamerkis um að ílenska ullin væri fullgóð ef rétt væri með hana farið.

/ 57 fékk tíu þús í stað 6. Þingel neyddist til að biðja um lausn frá embætti sínu 8. maí 1752, fjórum mánuðum eftir staðfestingu konungs á umsóknum Skúla, 4. jan. 1752, í raun settur af fyrir skuldir og annað. mun hafa goldið mótsþyrnu sinnar gegn þessum nýngum. þegar bréfið 4. jan 52 var birt á alþingi þá grétu landsmenn af fögnuði segir Skúli. Kóngur staðfesti að enginn nema landsbúaar og þeir útlendingar sem væru í brauði stofnannan, verkstjórar etc. mættu vera hluthafar. spunastofa, vefnaðarhús, sútaraskemma, klitunarskáli, þófaramylla, færasníngnsvél,

⁵⁵⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

brennisteinsnám og duggurnar allt eign hluthafanna sem í fyrstu voru tólf auk Skúla. / 58 Eggert Ólafsson var í Höfn og orti kvæði um þennan fagnarviðburð, prentað í Höfn 1752. segir tvö hafskip og leigt Dannenberg til verksmiðjunnar, er vel kunnir til klæðavefnaðar. Hörmöngurum hafi þótt sem himinn hélli í höfuð sér, Kóngur nú rist þeim tvöfaldan galdru með smiðjunni og skipunum ... K nýlega missst lovísu drottningu og harmi landsmenn hana með honum. Enda hafi hann ætíð unnað eykonunni í norðurhafinu. Göngum, yrkir Eggert, fram á Kristjánsbrú og sjáum skipin / 59 Önd og Orra, sem K gefið og biðjum Guð að forða þeim öllu grandu. lofa Odd Totta greifa. líka áhöld til hvalaveiða, þakkar Heltzen justizráði fyrir nstuðninginn, kallar hann niðja fornorskra kappu, minning haldist meðan moldir og menn lifa og guð láti eigi linna blessun sína. Síðast þakkar hann Skúla ... enda beti hann konungs nafni, Skúli er fornt konungsheiti líkt og öðringur etc. hann sé jafnoki konungmanna, mælir honum fulla sælu fyrir dáð sína. / 60 Skúli leitaði til Eggerts um merkisblæju handa duggum og stofnunum, Eggert gerði uppdrátt af flöttum þorski, innsigli Íslands. stafirnir líka P.I.I. Priviligerede Islandske Interessenter. merkynig tvíræða, áttu um leið að tákna drottinhollustu og þjóðrækni hluthafanna, Pí = píeta.

Skúli iðnvís:

/ 64 Skúli var sjálfur bæði handhagur og sjónhagur og sagði fyrir verkum um allar þessar byggingar og mannvirki og hafði hið mesta yndi af.⁵⁵⁶ / 67 hann varð sífellt að hafa vakandi auga með iðnaðinum til þess að ekkert skorti, sem til þurfti og sjá um að öllu væri hiklaust haldið áfram. smáóhapp og allt komst í óreiðu og allir ráðalausir þar til náðist í Skúla. /

Bréf konungs:

Anno 1756 kongl. Majest. confirmation uppá þá gjörðu convention fyrir Interessentskabet við þær nýju innretningar í Íslandi.⁵⁵⁷

... gjøre alle Vitterligt, At som Vores Landfoget udi Vort Land Island Skwule Magnussen paa Egne og andre Vore Betiente ... hos Os haver gjort Allerunderdanigst Ansøgning, o9m Vores Aller-Naadigste Confirmation paa EFterskrevne Convention, Lydende Ord fra Ord som følger:

... lágmark En halv Actiem som beregnes paa 25 Rixd. /229 paa hver Aars Althing skal holdes en General Forsamling af alle Interessenter / 230 Paa Et og samme Stæd, Nemlig: Reikeviig og Effersøe, som ere beqvemme havne, skal Fabriqverne og det nye Fiskerie anlægges, paa det baade i Henseende til Opsigten der øver, som og til de ove samme Fabriqver aflæggenda Reegnskaber Betienternes Gage kand menageres: og skal af Interessentskabet holdes Een Bogholder, som holder Protocoller og Regnskaber over Inventraium, saa vel som ald Intægt og Udgift, samt Directeurernes absence paa seer, det meste mueligt, at enhver i Interessentskabets Tieniste eftirkommer sin Pligt og Skyldighed. ... 9. ... En Commissionaire i Kiøbenhavn, som efter den hannem givenda Fuldmagt og Correspondence fra Directeurerne, besørger Interessenetskabets Beste ved Handelen.

/231 11. Maae icke i Næst-paafølgende 10. Aar tages større gevinst end 5.pro cento af den indsatte Captial, da det øvrige, som vindes kunde, skal anvendes til Fabriqvernes og Fiskeriets Forbedring, og saa snart som giorlegt, paa andre fordellagtige Stæder i Landet anlægges.

⁵⁵⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁵⁵⁷ *Alþingisbækur Íslands XIV*, 228-232.

nenni ekki að skrifa upp, bið Egg að skanna.

Anno 1764 Alþingi: Contract milli handels compagniets præses og directeurer á þá eina síðu, en hr. amtmanns Gíslasonar og hr. landfógetans Skúla Magnússonar á þá aðra, vegna interessenternes í þeim íslensku nýju innréttingum var því næst upplestin í 6 póstum, hvar með þær nýju Íslands innréttingar associerast og inntakast í handels compagniets höndlun fyrir 50 accier @ 500 rdr. etc. contracten er af dato 2. Aprilis 1764.⁵⁵⁸ / 242 1. þær nýju innréttingar antakast ... hver accier reiknuð uppá 500 rdr. 2. ... skyldi nokkuð af inventario í Reykjavík eður Húsavík ei svarast eftir þeirri í fyrra gjörðu forrettingu, skuli sama handels compagniet gottgjörast. 3. Að handels compagniet ei einasta við magt haldi, heldur og forbetri innréttingarnar til félagsskaparins besta. 4. Að landsins börn brúkist við innréttingarnar og handverkin, samt njóti þénusstu við höndlunina so vítt ske kann. 5. Að renturnar, sem falla kunna af interessentssabets accier, skuli árlega svarast með contanter í Reykjavík. /543 Að verði þær nýju innréttingar eftor 20 ár komnar í betra stand en nú, skuli compagniet þar fyrir gottgjörast, hvört og vill þá betala þann skaða sem þær um nefndan tíma taka kunna, dat. 2. Aprilis 1764.

/ 544 Innkallast hér með allir interessentere í þeim nýju innréttingum að mæta á venjulegu alþingi að ári, 1765, og þar meðtaka (þeir sem ei hafa meðtekið) rentu af þeirra accier. Á sama stað á sérhvör interessent að afhenda til baka það hönum til forna afhent acciebréf, sem hér með er upphafið og meðtaka nýtt acciebréf eftir nú verandi interessentsskaabs ásigkomulagi. Þeir, sem forsóma, hafa sér sjálfum að tilskrifa skaðann, sem tilfalla kann.

Bréf Skúla:

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

Kiöbenhavn, d. 19de April 1753, SMagnúnssen, allra undirdánugasti og allratrúpliktskyldasti arvaundirsáti og þénari.⁵⁵⁹ Íslandskortið fína er framan við þetta bréf. Skrifar beint til konungs. Stoermegtigste Allernaadigste Arve Konge og Herre! Þakkar 12 þús. ríkisdali. þakkir frómar endalausar og lof. Svo koma kvartanir yfir Directeurene af det Islandske compagnie. 21 bls folio. *tek myndir af upphafi og enda, svo fagurt.*

Kh. 30. apríl 1753 til allranáðugustu herra frá Skúla, bara 3 síður folio, væl vegna verslunarinnar, síðan 1743.⁵⁶⁰ hvor mange og adskillige klager. vísar í Memorial sinn frá 19. apríl til konungs og biður herrana að leysa sig undan því að þurfa að bjóða kompaníinu vörur, fá að vera utan við einkaleyfið octroyen.

Copia af landfoged Schule Magnusens Allernunderdanigste Relation den 23de Nov. 1751. 4de póst. ... gøre den fiske handling nyttigre, baade⁵⁶¹

Extract af landfoged Schule Magnusens allerunderdanigst supplique af 27de jan 1753. ⁵⁶² SMagnussen Khn 8. mars 1753. náðugustu herrar! háí og velborni, háeðla

⁵⁵⁸ *Alþingisbækur Íslands XIV, 539, 242-243, 542-544.*

⁵⁵⁹ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶⁰ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶¹ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶² Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

og velborni og eðla og velbyrðugi. svarar ordru 24 feb. um það timbur sem behöves til en Baad med dekk ... mjög fallett fylgibréf, listi Specification. 8. mars 1753. tek ljósmynd

timburreikningar ...

5. apríl Kh. 1753 Skúli Magnússon: til herranna þriggja með titlana þrjá Deres Excellencer, eftir að hafa sagt hvað passeraði imellem mig og Directeurene af det Islandske Compagnie, vill hann mælde efri að GeheimeRaad Thotts, til herra toll inspecteurer justits ráð og Kammerráð Schröder og Schumacher og mig givene ordre at inffinde os paa Stædet hvor de með Huckerten fiskevare kostede , have i eftermiddag været der og talt með Directeurene af det Islandske Compagnie.⁵⁶³ Efter att de, herr Toldinspecteurer havde besigtet fiskevarene og nøje undersøgt allt hvad der var passeret forhen med siidde fiske vahrer, ligesem og forefunden, at den af mig til Eders Excellencer og højbydende herrer indbesættede og af Directeurene udövende omgang sig saaleedes forholdte, have vel bemælte Directeurer med mere Sagtmodished tilbudet at ville antage hvar tonde for fuld packet. men derhos anmodet at samme paa hver Tönde udi det gndske Quanto maatte gottgjores 2 Tunner merkið sýnist mér Toyt? som allt saa udgiör mere end 10 Tönders Tab for Interessent Skabet. Hvorpaa jeg ikke kand andet svare end som at det er mig ej mueligt, at overlade nogen Tönde saa leedes Packet for 4 Rdl, men maatte nødvendig have 6 RRdl som er deres egen Packhuus Pris. Af den Kongl. Resolution haver ifald de var Integre, og ikke ved deres utilladelige omgang Spoleret, tilladt mig i saafald naar compagniet og vildi give 4 rdl för hver tönde, samme til andre at afsætte, saa som INterssentskapbet har ved denne förste Fiske af det nye Indretters fiskereie, har det allt for store omkostninger til at kunne overlade dem for ingen priis. *kjarni bréfsins kominn.* þolir ekki oktroyer, einkaleyfið ... etc. ...

6. oct 1752, Jeg Páll Axelsson constitueraður sette dómari gjöri vitanlegt:⁵⁶⁴ Anno 1752 þann 6ta octobris setta ég eitt extraordinair þing að Reykjavík eftir ordre velæðla her constit amtm Magnúsar Gíslasona af dato Bessestæð þann 5ta octobris síðstliðna og nefndi eftir skrifaða menn til þingvitnis, sýslumann Jón Oddson Hjaltalín. lögréttumanninn Mr. Þorkel Þórðarson, Einar Magnússon, Gissur Jónsson, Erlend Brandsson, Sigurð Erlendsson, Jón Felixson og Stefán Eilífsson ... upplesinn memorial velæðla hr. landfógetans Skúla Magnússonar samt sýslumanns Sj. Brinjólfs Sigurðssonar af dato Reykjavík 4 8tober næstliðna samt fyrr nefndar ordður veleðla hr atmamns, hverjar til hallda að skipherrarnir Anker og Mörk skuli hér fyrir rétti forklara hvað miklum fiski hucherterne Friðdiks gáfu og Fridrichs ósk fengið hafa í sumar. Mættu þessu næst fyrir réttinum Mr Rasmus Marteinsson og framlagði orur af 5ta huius undir nafni hr. amtmanns Gíslasonar upplesnar sug ut b. mæattupar eftir fyrir réttinum skipherrarnir Anker og Mörk og oLAF nIELSEN aNKER MEÐ SÍNA FÆRANDI aUGUSTI FRICRICHS GÁFU, AÐ HANN HAFI FISKAÐ hér um þrjú þúsund þorska, hvar með reiknast nokkrar fáar löngur, ýsur og upsar og tíu tunnur heklafiski eða lúða svo kallaða. átta tunnur steinbít, eina tunnu skötu af þessum fiski er 9 tunna sundmaga og fjórar tunnur lifrar. þennan fisk segist hann hafa fiskað utan fjarðar, með sína 11 menn og 2 pilta. Skipherrann Jens Hanson á sína Auguste Fririchs Ósk með sínum tíu mönnum og 2 drengjum segir sig hafa fiskað 3829 þorska, hvar með var nokkrar fáar löngur,

⁵⁶³ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶⁴ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

ýsur og upsar, sex tunnur heilagfiski eða lúðu, tvær tunnur steinbít eina tunnu skötu og steinbít, hvar af eru sex tunnur lifrar, játar sig og hafa fiskað utan fjarðar og sjaldanast í venjulegum stað. vottað ut supra. af öllum

Skipper Mörk leggur nú frá Holmens höfn til Kjöbenhavns með með innihafandi paa udenlandsk og hollansk maade er fiskurinn ... amtm vottar behage at ordinere, með attester. Rvk 4. oct. vottar SMagnússon og Bryunjóflur Sívertsen Ordre. sama hitt skipið

translationens rigtighed Attesterer SMagnússen.

Bessestæd 5. oct. Magnús Gíslason. aftast: Mons Rasmus Mortensen haver paa Interesselskabet vegne at kalde skipperne Anker og Mörk til things og der tage deres om gengne fiskerie paa Huchertene Fridrichs Gave og Fridrichs Önske indværende aar udstædende Attester rigtig Protocolleret og Beskrivne Reykjavík den 5. oct. 1752. fleiri kvitta héraðsréttinum í Reykjavík 6. oct. 1752, Páll Axelsson, Rétt extraherad eftir Protocollen Testerar með hönd og signeti að Reykjavík d 7. oct. 1752 Páll Axelsson.

Leirá, 28 sept. 1753 Magnús Gíslason Briniolver Sivertson, Thorsten Magnússon: eru að svar hinna náðugu herra missive af dato 24. maí vesen verslunarfélagsins, det octroyerede Islandske Compagnie har fattet om den Interessentskabs handel. verslunarfélagið í stríði við hlutafélag innréttinganna.⁵⁶⁵ 8 bls. folio um verslunarfélagið, tóbak, brennivín, nenni ekki að lesa, treysti Hrefnu og Jón J. Aðils. hnusa, ekki lesa allt ... gefst ei tími

Rentukammarið 13. maí 1751, til lögmanns Magnúsar Gíslaonar. Eðla og Velvísi herr laugmand!⁵⁶⁶ Fær 300 Rdl til væver fabrique. paa bedre og lettere maade end hidindtil ...

S Magnussen Kjöbenhavn d 14de Jan. 1756: Omgeferlige Beregning over de fordenke? som da udi Island allernaadigst anlaagde Nye Indretninger have erholdet ved de 2de huckerter i fart imellan Reikvig og Kiöbenhavn udi sistleden 4 aar, Tillige med den gewinst som kan ventes af Fabriquerne fremmdeeles, naar de eftier den allereede anlagde og bekostede geimadwold? bliver adseene? bevegeet for eet aar.

Bægge huckerter eenhver 33 commerce læster drægtig anslaaes paa billigste maade til eet nermeste skib paa 70 til 80 læster som Compagniet aarlig fragter for 1000 rdl. hvilken fragt endelig maatte være gi en, foruden hvis som er betalt for skibene offerkaand von Noha og Prinds Christian til Compagniet.

S Magnussen Kjöbenhavn d 22de Jan. 1756: reikningar yfir kostnað innréttinganna, **vantar rúmlega tíu þúsund dali.**⁵⁶⁷ bekostningar manquerer. Reikningar frá apríl 1752 til samma Termin 1756. Den inladte Capital 1 þúsund Rd fra hans kongel Maj. allernödigs skienkede belöb 41 þús. Rd. Hluthafarnir til 1755 2.750 Rd. summa: 43.750. Fiskerið 19.006 Rd. taumakara fabrikkann 4230 Rd.

⁵⁶⁵ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶⁶ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶⁷ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

dúkmakara fabrikkann 12.119 Rd. Stampemyllan 601 Rd. Fervertiet 2039 Rd. Svovel raffineriet 1355 Rd. Smíðaverkstæði 523 Rd. Pakkhús 2588 Rd. Feldtbereederiet 567 Rd., Reebslager Profession 1470 Rd., plús annað samtals 53.900 Rd.

Kh. 2. apríl 1757 S. Magnússon, reikningur Innréttinganna 1756-1757.⁵⁶⁸ kóngur gaf allranáðugast 10 þús. Rd. 1756. Summa udgift 21.052 Rd. Tekjur 10.752 Rd. / reikningsstaða frá upphafi: Hluthafa vantar 8.300 Rd.

gjöld: húsbygging 1590 Rd. , jósku bændurnir 580 Rd., o. fl. fiskeríð 3400 Rd. laun og efni klæða og taufabrikku 6609 Rd. þar af launin 3029 Rd.

örlítið tap af fiskirí og tauí.

Instruction hvorefter Kiobmanden Marcus Pahl, udi den ham ved kongelig allernaadigste resolution af 3de Aprilis 1759 Inspection ved de udi Island anlagte Fabriquer og nye INdreetninger sig indtil videre her ere at rette og forholde saa som:⁵⁶⁹

1 ... drive handelen aaret igiennem og tillige at have opsigt med de der anlagte N Indr, imod det derfoøre bevilgede tillæg. ... alt derangaaende ordres, ... sig saaledes at forholde sem hands K maj höje ... udfordrer, og hand det og forsvare.

2. þegar kemur til landsins skal hann við hlið amtmanns blive margir póstar og langir. og undirpóstar, 9 póstar. J-T W Br Wedel, Barballe, I Wolder Rentukammerinu.

skannaði lista yfir Fabrikkufólkið, Reykjavík, 13. Martij 1760, Sigfús Jónsson undirritar og Jóhann Christian Otto og annað nafn ólesanlegt votta að rétt er kópíerað.⁵⁷⁰

listi annar anno 1759 og jan. 1760 yfir það sem framleitt í klæða fabrikkunni. Eftir mánuðum. Og nöfn spunafólks og hver mikið hver spinnur **Ég skanna það líka**. Sami undirritar, Skúli atterstar og söm votta að rétt kópíerað. Sagt hve mikið spunníð, líka í Viðey, Hjálmholti, 13. mars 1760. Fleiri svona, læt duga.

SMagnussen Khavn 26. martii, 1759: Pro Memoria.⁵⁷¹ gerir sér vonir því verslunin orðin konungs. hef ekki tíma til að skrifa upp, **skanna**

Specification yfir hluthafana og þeirra hlutabréf, Intersenterne og deres Accier.⁵⁷² Öxarár alþingi 8. júlí 1760. undir rita Skule Magnussen, Olaver Stephensen, Thorsten Magnussen, Brinolver Sivertsen. sömu votta að rétt Copieret.

Reikevik d 29 aug 1760. Eðla Monsr Skulesen tjenstvilliege tienere, Marcus Pahl undirritar.⁵⁷³ Til Jóns Skúlasonar. I anledning at jeg med Holmens Skip haver gjort

⁵⁶⁸ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁶⁹ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁷⁰ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁷¹ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁷² Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁷³ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

det hoijlovlige Cammer Colegio til kiende at jeg med Öreback Skibet efter min Instruxion! skal give med Fuldstendig Efterretning om alle Ting Fabriquerne og de Nije Indretningar angaaende, saa og om det Tab og vierding og Tiden allerede der til er saavidt Expireret. alt saa falder min begiering til ædle ven, at hand paa sin faders og Directeureres vegna vil hvordan vedkommende at give mig den underretning som jeg for langaer som en kundskap om Integt og undgift saa vel Fabriquerne som Oeconomien angaaenda, og det jeg for jo heller er paa det jeg derefter kand efterkomme mit Löfte som min Pligt. Jeg beder herpaa hans gode svar og forbliver... Eðla Monsr Skulesen tienstvilliege tienere, Marcus Pahl.

Jón Skulesen svarar daginn eftir: Vedöe, d. 30te Augusti 1760.⁵⁷⁴ ... har allerede tilsagt Mons. Sigfus Jónsewn enten at lavere Hr Inspecteur til eftier sine, hans ved FABRIQUEN holdende böger, eller at Extradere nu maanats liste af de samme i Indretningerenes og Fabriquens Intægt og Udgift, samt vinden og taben, tkil næst af viget aars udgang ...

Skanna nú 2 Specificationer, Dugmager Fabriquen 6. sept 1760 Marcus Pahl og innkomandi vörur, 21. sept 1760 Sigfús Jónsson

hvers vegna Reykjavík?:

/ 93 Hólmur stóð í skugga Hafnarfjarðar sem verslunarstaður lengst af 17. aldar.⁵⁷⁵ Virðist breytast undir aldarlok, þá þróun er vert að hafa í huga vilji menn kynna sér skoðanaskipti manna á 18. öld um það hvor staðurinn skyldi æðri. Við þá sögu koma Arngrímur og Páll Vídalín, Hans Bekker, Matthías Vagel, Eggert Ólafsson, Bjarni Halldórsson, Skúli fúgeti og fleiri. Sjá grein Vilhjálms Þ. Gíslasonar í Þættir úr sögu Reykjavíkur.

/ 63 Bjarni frá Vogu segir af þjóðræknislegum ástæðum, eins og lýsir sér í Mánaspá Eggerts Ólafssonar.⁵⁷⁶ Hófst þá aftur á loft nafnið Reykjavík, sem legið í lág öldum saman, ekki ennað en bæjarhús nokkur og hrörlegir moldarkofar. Kaupstaðurinn í Hólminum um langan aldur og drágo bæði höfnin og kaupstaðurinn nafn sitt af því, Hólmi, Hólmur, Hólmakaupstaður, Holmen. Segir Skúla annan höfund Reykjavíkur, Ingólfur sá fyrsti. Guð mundi ég nú segja, hehe.

Björn Þorsteinsson, gegnum Þorleif: Líklegt að fyrsti sem kannaði Ísland hafi séð að allt þar: höfn, eyjagagn, veiðivötn, laxá, selalátur, landrými og jarðhiti.⁵⁷⁷ Í rauninni jafnaðist enginn staður á við R að fjölpættum náttúrugæðum. / 109 Páll Vídalín gerði árið 1700 tillögu um einn kaupstað fyrir allt landið og vildi reisa hann við Hvítárós. áður hugmyndir um Þingvelli.

Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson sögðu val Reykjavíkur, elsta bæjar á Íslandi skemmtilega tilviljun.⁵⁷⁸ Mikilvægt að stutt á gjöful fiskimið og liggur miðsvæðis milli tveggja víðáttumestu láglandissvæða landsins, Borgarfjarðarháeraða / 126 og Suðurlandsundirlendis, mikil kvikfjarrækt þar á 18. öld. Lítil sem engin hætta á því að hafís lokaði þar siglingaleiðum. Spottakorn á Alþingi með alla embættismenn landsins innan seilingar. Síðast en ekki síst átti konungur miklar jarðeignir á svæðinu. Stjórnvöld fyrir löngu fest auga á þessum landshluta - aldalangur samdráttur vlads og landeigna rökréttur undanfari og grundvöllur þess að þar myndaðist fyrsta þéttbýlið. Áður bent á Mýrar og Hafnarfjörð og Rvk mitt á milli.

⁵⁷⁴ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

⁵⁷⁵ Helgi Þorláksson: „Hólmurinn við Reykjavík“, .

⁵⁷⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fúgeti“, .

⁵⁷⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 13.

⁵⁷⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 125-126.

Tillögur Skúla sjálfs réðu úrslitum, sem hann skráði veturinn 1750-1751.⁵⁷⁹ nægilegt eldsneyti, hafnarskilyrði góðar samgöngur og gnægð vatns. Skúli taldi Seltjarnarnes heppilegasta staðinn, einkum Reykjavík eða Skildinganes - lægi vel við fiskveiðum / 126 þófaramyllu mætti rerisa við elæliðaár eða í Laugarnesi og bækistöð útgerðar í Örfirisey. 1784 benti Skúli á að lítið virki í Engey myndi nægja til að loka báðum innsiglingum á höfnina. Sá mínus við Fjörðinn, slæmar samgöngur við sveitir landsins og skort á eldsneyti, slæmur vegur yfir hraun og enginn mór, sem sagt.

Fyrsti landnámsmaðurinn engu síðri landfræðingur en Skúli.⁵⁸⁰

Landsnefndin 1770.⁵⁸¹ nefndarmenn árlangt hér á landi. segja sérstaklega að reykjavík gæti orðið sem höfuðstaður, flytja þangað biskupssetrið og dómkirkjuskólann frá Skálholti og í heiðurskyni við Hátignina fyrir náðarvelgjörninna hans gefa bænum sjálfum nafnið Kristjánsvík! í greinargerð Skúla til Landsnefndarinnar 1771 kemur fram að hann hefur þá þegar talið æskilegt að gera Reykjavík að einhverskonar stjórnsýslumiðstöð, fyrir vangá hafi þess ekki verið gætt að reisa íbúðarhús fyrir æðstu stjórnendur þar. Skúli gæti vel hafa hugsað þetta fyrr. Erfiðar samgöngur milli embættismanna væri eitt af því sem kæmi í veg fyrir framfarir. fyrsta ótvíræða tillagan um að gera Víkina að höfuðstað landsins landsnefndin 1774 og má mikið vera ef Skúli hefur ekki verið upphafsmaðurinn að því.

1785 ákveðið að flytja **biskupssetur og skóla** frá Skálholti til Reykjavíkur.⁵⁸² Skólinn tók til starfa á Hólavelli 1786. rætt um flutning Alþingis en beið betri tíma. 1786 ákveðið að byggja dómkirkju, gamla kirkjan við Aðalstræti austanvert stóð ekki undir vaxandi vegsemd. Framkvæmdir hófust 1788. Rök landsnefndarinnar 1774 meðal annar þau að í Reykjavík hefði jarðeldur aldrei brunnið síðan land var númið. aðeins mílu frá aðsetri stiftamtmanns á Bessastöðum. áður en holskefla móðuharðindanna dundi yfir landið var biskupinn í Skálholti, Hannes Finnsson kominn á þá skoðun að best væri að flytja embættið: fjarlægð frá embættismönnum, slæm afkoma, umgangsmikill búrekstur og bágborin húsakynni. Reykjavík átti að efla til höfuðbæjar.

Þorleifur Óskarson segir það best í *Sögu Reykjavíkur*, Ingólfur Arnarson og Skúli fógeti voru báðir afbragðs landfræðingar og fundu strategískt besta svæðið.⁵⁸³ Áður hafði verið stungið upp á Hafnarfirði og Mýrum sem höfuðstað. Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson töluðu um það sem tilviljun í ferðabók sinni að bær fyrsta landnámsmannsins varð þorp Innréttinganna. Af því er ljóst að Skúli tengdafaðir Bjarna var ekkert að hugsa um Ingólf. Bessastaðir höfðu vegna góðrar legu lengi verið miðja erlendar stjórnsýslu í landinu, svo að Mýrar komu ekki til greina. Hafnarfjörður var fjær Þingvöllum og nærsýslunum en Reykjavík, vegurinn þangað hraunóttur og langt að sækja mó. Reykjavík hafði þetta allt saman, og læk og Tjörn og saltlausan brunn sem þá hét Ingólfsbrunnur og kannski alla tíð. Og hægt að gera virki í Engey til að verja höfnina, bætti Skúli við, þegar hann taldi upp kostina og sannfærði ráðamenn um að hér væri ákjósanlegasti staðurinn.

Upp úr miðri 19. öld vakti Kvöldfélagið upp átrúnað á Ingólf Arnarson með skáldskap sem varð að stytta. Kvöldfélagsklíkan er jafn merkileg og sú kennd við Fjölni, þótt sú ein sé dýrkuð upp úr skónum. Hún vakti upp fleiri greinar íslenskra

⁵⁷⁹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 126.

⁵⁸⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 128.

⁵⁸¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 148.

⁵⁸² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 149.

⁵⁸³ Þorleifur Óskarsson, 125-128.

fræða en tunguna eina, leiklist, myndlist, þjóðbúning, þjóðminjasafn, þjóðsagnasöfn og fleira. Allsherjar rómantisering þjóðbyggingar tók völd. Er sá andi hafði misst veðrið á seinni hluta síðustu aldar komst í tísku að segja að Ingólfur hefði ekki verið til og öndvegissúlur Ingólfs væru mýta og lygi, hönnuð í stíl við fornar sköpunarmýtur. *Wikipedia* segir þó enn án þess að skammast sín að þetta hafi allt skeð í alvöru. Fræðimenn geta ekki trúað að tilviljunin sé svo flott að láta hafstrauma bera súlurnar á landsins besta stað.

En Golfstraumurinn skellur á Suðurlandi og sleikir sig áfram vestur fyrir landið og inn Flóann. Af hverju getur það ekki verið, sko, hafstraumarnir mótuðu landið, bjuggu til flóann, bjuggu til hentugasta staðinn fyrir höfuðstað og báru þess vegna meintar súlur hingað? Málaðar svo sterkum litum að auðvelt var að þekkja þær frá rekavið frumstranda. Ó, ég vildi að það væri satt, lífið er oft lygi líkast.

embættishús dreifð:

/ 138, Skúli játar í greinargerðinni til Landsnefndar fyrri að fyrir vangá hafi þess ekki verið gætt að reisa íbúðarhús yfir æðstu stjórnendur veraldlega innanlands, fógæti, amtmann amtmann og landlækni og apótek í Reykjavík.⁵⁸⁴ Ættu þar ættu slík hús með réttu lagi að vera, erfiðleikar með boðskipti milli embættismanna, umræður og bréfaskipti eitt þeirra atriða sem hindruðu framfarir á Íslandi. *með sanni faðir Reykjavíkur* / 138 á vegum Innréttinganna fluttu til Reykjavíkur iðnaðarmenn ýmsisr, vefarar, skipasmiðir, beykjar, smiðir, sútarar og litunarsérfræðingar, auk verkafólks. fleiri slæddust með

yfirlit:

Þvert á allar væntingar, vegna bruna og kláða, hóf Almenna verslunarfélagið að skera starfsemina niður þegar eftir sameiningu.⁵⁸⁵ Útgerð, beikisiðn, sútun og kaðlagerð lagðar niður 1764-67 og tugum starfsmanna í ullariðnaðinum sagt upp frá 1767. hráefnisskortur vegna fjárkláðans og tap útgerðinnar.

Hann var háembættismaður með veigamikil hlutverk á öld sem vildi sinna uppbyggingu hér á landi í takt við tímarn í Danaveldi. Skúli fyllti sæti sem var laust. Sinnti starfi sínu vel. Tók forustuna varðandi uppbyggingu ullariðnaðar úr höndum Magnúsar lögmans, stækkaði sýnina yfir til akuryrkju og sjávarútvegs og fór miklu nær því í kröfum sem Danir voru til að gera á þessum tímum fjárausturs til iðnaðarfyrirtækja í Danaveldi.

Réð því að höfuðstaður óx hér en ekki á Mýrum eða í Hafnarfirði, eins og áður hafði verið stungið upp á.

Kjarni afreka Skúla er einfaldur. Um og uppúr miðri 18. öld eyddu Danir óhemjufé í að styrkja frumstaðan iðnað sinn.⁵⁸⁶ Straumarnir sem réðu vindátt þessari eru kenndir við *kaupauðgisstefnu*, *búauðgisstefnu*, *stjórnhyggju* eða *kammeralism* (þýsk útgáfa upplýsingar). Konungur veitti stórfé á árunum 1736-1779 til þess að styrkja iðnaðinn í veldi sínu, tæpum 830 þúsund ríkisdöllum. Eins og Lýður Björnsson sagði, Íslendinga vantaði forystumann ... til þess að ná í sem mest af þessu fé, má bæta við. Diplómátískur dans í höfuðstað Íslands Kaupmannahöfn gerði Skúla að sýslumanni kornungan. Hann einn sýndi áhuga á viðreisn þegar sýslarar fengu viðreisnarbréf frá stjórninni fyrir miðja öldina. Dugnaður, áhugi og færni í valdapólitík gerði hann þá að fógæta. Ein af skyldum

⁵⁸⁴ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁵⁸⁵ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 139.

⁵⁸⁶ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 26-28. / Lýður Björnsson: *Skúli fógæti*, 31. / Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 49, 160.

landfógeta var að hafa eftirlit með verslunarmálum og þar með hugsa hagrænt gegnum og yfir allar tölur skattmanns og smámuni. Bingó, maðurinn var fundinn.

Skúli keypti strax árið 1852 tvær skútur til fiskveiða og leigði tvær aðrar til flutninga út hingað. Hingað sigldu þá 4 skip með 14 norskar og danskar bændafjölskyldur sem áttu að upphefja akuryrkju víða um land, efni í hús, rokka, litunarefni, vefstóla og rokka, hjólbörur og hestvagn.⁵⁸⁷ Strax var tekið var til við að vefa á Bessastöðum og haldið áfram á Leirá meðan byggt var yfir fyrirtækið í sveitabænum Reykjavík. Fólki var rekið burt úr bæjarhúsum, „allur skrillinn“ eins og það hét, hopp og dans muniði, nema gamall lögréttumaður, svo hýsa mætti iðnaðarmenn meðan þeir byggðu fyrstu götu Reykjavíkur.⁵⁸⁸ Danir kölluðu fyrirbærið *Indretninger*. Byggð eru hér tíu hús. Þetta var merkilegasta nýjung Íslandssögunnar fram að þessu. Samtímin tyllti niður tánnum hér, að minnsta kosti einni.

Þorleifur Óskarsson gaf styrk konungs til Innrétttinganna og stærð þeirra merkingu með samanburði í *Sögu Reykjavíkur*. Konungur eyddi sem svaraði fjögurra ára gróða af versluninni í fyrirtækið.⁵⁸⁹ Umsvifin voru mest rúm 10 prósent af heildarverðmæti útflutnings og um hundrað manns í vinnu. Alvöru fólk er bak við þessar tölur, skrautlegt lið með dúndrandi hjörtu og mismikla lús, útlendingar í kúltursjokki til að byrja með, skipstjórar, vefarameistarar, keraldasmiðir, beykir, járnsmiður, kaðlari og sútari, spinnerskur og pillerskur sem ei komust í tölu sveina. Hespurnar voru þegar mest var í tugum þúsunda og ýmsar tegundir af garni notaðar til framleiðslunnar. Undir Almenna verslunarfélaginu um 1770 er 53 manni sagt upp vegna offramleiðslu og þá verða eftir 30-40 manns í vinnu. Ákveðið var að halda vefsmiðjunni gangandi og reyna að efla hana. Og rokkar og skyttur snerust og gengu þótt í litlum mæli væri fram yfir aldamót.

Lítið hefur verið gert úr því hvernig tókst til, því stökkið frá miðöldum til nútíma náði ekki alla leið. Það er röng afstaða. Þetta var heilmikil byrjun og skipti máli upp á framhaldið. Ullarvinnslan og hreinsun brennisteins í púður fyrir byssur Dana gekk allan seinni hluta 18. aldar. Eftir að Innrétttingarnar höfðu skapað hér þorp sogaðist allt hingað, fálkahúsið kom frá Bessastöðum 1763, verslunin úr Örfirisey um 1780 og með fríhöndlun 1786 fékk þorpið kaupstaðarréttindi. Biskup Íslands kom um 1800, þá voru hér 42 hús og 301 íbúi. Svo kom dómsvaldið, latínuskólinn, alþingi, háyfirvaldið, fógeti, landlæknir og allir. Nema þeir sem aldrei fóru suður.

Hluthafar komu út í gróða.⁵⁹⁰ Kóngur tapaði litlu. Allir unnu og smám saman breyttust tímarnir. Öldin 19. ól svo af sér lýðfrelsi og þjóðernishyggi og nýjar hetjur hófu þá að stilla íslensku klukkuna eftir þeirri stóru erlendu. Smám saman óx þéttbýli og myndaðist markaður innanlands fyrir tau og klæði, svo karlar og kerlingar í myrkri torfbæja hættu að vinna þau 5 kíló af ull sem Skúla taldist til að hver maður þyrfti til að skýla nekt sinni og standast kuldann.

Nálgumst Innrétttingarnar afstætt og innlifunarlega. Þarna er fullt af forvitnilegu fólki, mikill tækjabúnaður, unnið í akkorði við að spinna og vefa í þrettán vefstólum, hægt var að vinna gólfteppi á annan stærsta vefstólinn.⁵⁹¹ Hér ganga skotrokkar og hörrokkar, balbínusnældur, lóskurðarsöx, skinnapressa og pressa til

⁵⁸⁷ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 47. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 97-98.

⁵⁸⁸ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 46-47, 65.

⁵⁸⁹ Þorleifur Óskarsson, 124. / Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 165. / Sverrir Kristjánsson: *Ritsafn*, 54. / Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 34, 175, 188.

⁵⁹⁰ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 138.

⁵⁹¹ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 67, 72-73.

að þrykkja lituðu mynstri á tau. Meðtökum dásemdar orðarunur yfir liti, Brasilútré, gult blátt og rautt tré, curuma, sumak, trenaicum rubrum, antimonium, alún, indígó, wau og vicriol. Marglitar hendur fást við litun, fyrst við Elliðaár þar sem þófaramyllan var, svo í Reykjavík. Mætti nú landinn komast úr sauðalitum og íslenskum jurtalitum og verða marglitur sem Versalabændur. Röndótt sayette, grænt embs, rautt og gult flannel og grænt rask með svörtum blómum. Bláar treyjur og ljósgrænt vaðmál fyrir fífogetafrúna, blátt vaðmál og treyjur fyrir lögmanninn. Rauðar buxur og bláar, skærar eins og Megas gengur í.

Falleg og framandleg nöfn á alls kyns vefnaði gefa fínerí til kynna, og bætast við vídd litanna.⁵⁹² Dýrindis dúka- og klæðagerð fer fram. Framleitt er flannel, hörléeft, hörstrigi, svanabaj, calemanque, kersey, sayette, sars, triffel, pycklagen og pack. Röndótt og með áþrykktu blómamynstri, mjúkt og lausofíð, þæft og ýft. Hér er siðmenningin að stíga á land í fíneríi reykvísku, marglitu, þrykktu og mynsturofnu, heldur betur. Líka voru ofnar ábreiður á hesta.

Ekki bara embættismenn, þjónar og afbrotafólk sem Jón Hreggviðsson var á Öxarárþingi upp úr miðri 18. öld.⁵⁹³ Líka hestalestir með marglitum dúkum og tauí, meðan Þingvellir voru dreifimiðstöð iðnaðarvöru litlu Reykjavíkur. Hluthafar þar skuldbundu sig til að selja til dæmis blátt og grænt triffel heima í sýslum, blátt og rautt sars, blátt og grænt rask, grænt mackey og flannel. Árið 1758 eru þetta tæpar tvö þúsund álnir. Með konungsversluninni 1759 er tekið að flytja framleiðslu Víkur til Kaupmannahafnar og henni dreift þaðan aftur á íslenskar hafnir.

flókinn heim hlutabréfa, iðnreksturs, endalausra málaferla vegna fyrirtækis, klagana og átaka við samkeppnisaðila og snýkjur til hins opinbera. Allt þetta var nýtt hér í sögunni, ótrúlega flókið stjórnsýslulega handan við sjálf iðnaðartólin, fólkið, brennisteinsvinnsluna, mylluna, sútunina og kaðlagerðina, þilskipin og verksmiðjurnar. Endalaus bréf og pappírar um endurskoðaðan rekstur, hlutafélag, eignarhaldsfélag, virðingargerðir, reikningar, greinargerðir, áætlanir, hlutabréfauppböð í kauphöll Kaupmannahafnar, ásakanir, vinnuhagræðing, iðnnám, uppsagnir, næturverðir og allt heila vesenið sem verður til þegar samfélag hoppar frá bjartri og einfaldri sveitamennsku miðalda inn í samtímann.⁵⁹⁴ Stjórnsýslu-, pappírs- og málaferlalega séð er 18. öldin býsna samtímaleg. Eftir tólf ára rekstur íslensks hlutafélags Innréttlinganna (sem konungur dældi fé í) rak Almenna verslunarfélagið (alþjóðlegt danskt stórfyrirtæki) Reykjavík í rúman áratug og að lokum tók konungur við. Þetta er Skúli Magnússon og upphaf höfuðstaðarins. Litla eggíð utan um allt saman er nokkur hús rifin upp á nóinu, ein gata birtist skyndilega hér í villta vestrinu, örlítill vísir að borg. Þilskip var smíðað úti í Örfirisey, tvö leigð og tvö keypt. Iðandi rokkar, vefsmiðjur og þófaramylla snerist hér á hálf-túndrunni á meðan barrok og rókókó gladdi augu og eyru úti í kornlöndum Evrópu.

Stofnendur Innréttlinganna hf. litu frá upphafi á vefsmiðju Magnúsar á Leirá sem hluta fyrirtækis.⁵⁹⁵ Þegar rokkarnir komu, nýung á landinu þó lengi þekktir erlendis, settust hefðarfrúr við þá og sendu spunann að Leirá og síðar til Reykjavíkur, meira að segja Steinunn Björnsdóttir landfífogetafrú Skúla. Heimilsvefsmiðjur kallar Hrefna þessa iðju. Þær voru margar á heimilum

⁵⁹² Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 17, 67-69.

⁵⁹³ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 73-74, 163.

⁵⁹⁴ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 111, 133, 158.

⁵⁹⁵ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 64, 150, 167. / Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 37, 40.

embættismanna sem áttu hlut í Innréttingunum. Ferlið Rokkar og lágréttir vefstólar voru lengi að taka við af frumstæðum snældum og kjásteinsvefstólum. Vefsmiðjurnar áttu sinn þátt í því að rokkar og vefstólar í takt við tímann festust í sessi á síðari hluta 18. aldar.

Tap konungs lítið 1774-1799, reiknar Lýður út.⁵⁹⁶ Bara 30 þúsund dalir. Styrkir ekki taldir til taps hjá fyrirtæki sem starfar í hálfra öld. Svipuð framleiðsla eftir að konungur tók við og hafði verið hjá AV. Samt hlóðust birgðir upp. Meira flutt inn af erlendu klæði eftir að fríverslun hófst 1787.

Í tísku hér á Íslandi í leiðindum 18. aldar var að kveða skít um fyrirbærið hans Skúla. Ég þekki það eftir að hafa ritað ævisögu jafnaldra Skúla, séra Snorra á Húsafelli sem orti m.a. um fyrirbærið Reykjavík, soltin tók með saurgan krík. Þar er vísað til syfilis, sem ekki kom með Innréttingunum heldur náði að blossa upp. Á Skriðuklaustri voru sárásjúkir. Auðvitað hafði þjóðin samræði við erlenda sárásóttarsjúklinga fyrr, einangrunin var ekki svo alger, ungir karlmenn fóru til Hafnar í nám og heim aftur.

Þegar Skúli var sjötugur var 58 erinda kvæði ort að hluta honum til háðungar, nafnlaust auðvitað, hét Veðurviti. Innréttingarnar voru á hausnum, umbætur í landbúnaði enduðu með fjárkláða, vilji Skúla í verslunarmálum hafði verið beygður, og hann sat undir ákærum fyrir vanrækslu í starfi sem landfógeti. Þar sáust afleiðingar þess að prestssonur frá Húsavík fór að leika Pétur mikla meðal kotunga hér norður frá.

með sannri faðir Reykjavíkur:

Þetta prójekt að byggja borg á Íslandi byrjar 1750.⁵⁹⁷ Skúli er faðir Reykjavíkur og teiknar líka upp byggðakjarnana, ekki fjarri því sem varð. Til að rífa landið upp er stofnuð einskona byggðastofnun, Innréttingarnar, sem gat aldrei orðið gróðafyrirtæki og átti ekki að vera það. Því ranglega sagt að hafi misheppnast. kóngur ætlaði aldrei að græða, bara byggja þéttbýli. Svo eru stofnanir landsins fluttar þangað. og þetta skotgekk. stefnan að byggja nógu stóra borg til að þú getir flutt umheiminn inn í Ísland gegnum borgina. enn þannig að skattfé landsmanna fer að stórum hluta í að halda uppi þessari þjónustu. Var plan sem gekk upp. Landsnefndin tekur upp hans hugmyndir um byggðakjarna. Skúli vildi tengja með vegum og standsiglingum, útilokað sögðu sérfræðingar þá, of fátt fólk.

yfirlit:

/ 109, Stofnun Innréttinganna er fyrsta alvarlega tilraunin til breyttra atvinnuhátta og fyrir flestra síðari tilraun út öldina og etv lengur..⁵⁹⁸ stofnendur sigldir með fingur á púlsi, elleftu stundað nám Í höfn og fimm skömmu fyrir 1750, er upplýsingar tekið að gæta þar.

/ 119 Skúla verður á í messunni, hann er ekki fullkominn býrókrat eins og koma á oft fram.⁵⁹⁹ Samþykkt um stjórn og rekstur fyrirtækisins Öxará 19. júlí 1751 stjórnin skyldi halda bókhald yfir tekjur og gjöld og sýna hluthöfum árlega á Alþingi. / 125 á þessu varð mikill misbrestur, í bréfi til stjórnarnar 9. apríl 1759 átelur Þorsteinn sýslumaður Magnússon þessa vanrækslu.

⁵⁹⁶ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 160, 164-165.

⁵⁹⁷ Samtal - *List hins mögulega - samtal um pólitík* Umsjón: Ævar Kjartansson og Jón Ólafsson. Rætt við Þórodd Bjarnason um byggðamál.

⁵⁹⁸ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁵⁹⁹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

/ 124 Innréttngarnar sameinaðar Almenna vesrlunarfélaginu 1764 og þá taladar jafngilda 50 hlutabréfum að upphæð 500 rd hvert, eða metnar á 25.000 rd.⁶⁰⁰ 16 2/3 % lægri upphæð en hluthafar höfðu talið sig geta sætt sig við veturinn 1757-58.

upphafið:

haustið 1751 Skúli utan og kóngur eftir hans fyrirstillingu og undirlagið privilegerað hér eitt interssentskap til að upprétta akurdýrkun, fiskirie í kringum landið og ullarfabriqve til klæða og annarra töya verknaðar og gefið þar til eina summu peningar ... hvar með innkeyptar 2 vænar fiskiduggur ... vorið og sumarið 1752 hvörjar hér komu í fardögum með allt er þar til heyrði, jafnvel hvalveiðarverkfæri, item allra handa og yfirfljótanleg ullarfabriqveverktöy og einn danskan fabriqvemeistara að nafni Dannenberg, með nógu fólki.⁶⁰¹ úr annál

Potturinn og pannan Skúli, margir aðrir komu við sögu.⁶⁰² Mikill og vaxandi áhugi stjórnvalda á málefnum landsins. Starfsemi Vísindafélagsins danska stofnað 1742. Sendiför Harboes og Thrkellín af þeirri rót 1744-45, skýrsla Harboes. 1743 spurningalisti danskra stjórnvalda til amtmanns / 119 að frumkvæði Vísindafélagsins. Rannsóknarför Bjarna og Eggerts 1752-1757. Sendiför Nielsar Horrebows 1749-1751. Skúli og Horrebow samtíða á Bessastöðum frá vorinu 1750 þá Skúli nýskipaður. 1751 kynnir Skúli stórnvöldum nýsköpunarhugmyndir sínar um leið og skýrstla Horrebows. Svipaðar hugmyndir en Skúli taldi sig eiga heiðurinn af öllu saman. (Jón Aðils 88-90.)

Veturinn 1750-1751 lagði Skúli drög að stofnun hlutafélags sem vinna skyldi að margvíslegum framfaratilraunum, einkum á sviði ullariðnaðar.⁶⁰³ ekki ljóst með atburðarásina á Þingvöllum 1751 en þar hefur Skúli án efa borið upp hugmyndir sínar. Hlutafélag um Nýju innréttngarnar stofnað þar á Þingböllum 17. júlí og ýmsir helstu menn landsins hétu þáttöku. Hluthafar 13 og féð 1550 Rdl. 7 sýslumenn, landþingsskrifarinn, 2 lögmenn, einn varalögm, Skúli landfógeti og Ólafur Gíslason biskup. Auk Skúla og Magnúsar amtmanns í stjórninni sýslumennirnir Brynjólfur Sigurðsson og Þorsteinn magnússon. Með þetta í höndum heldur Skúli utan til að tryggja fjárframlag og önnur fríðindi, þ.á m. jarði undir starfsemina. Á sama tíma fór Horrebow / 122 út með greinargerðir sínar í farteskinu um ástandið eins og Skúli og leiðir til úrbóta. Skúli mætir á konungsfund: til vegs á ný forna atvinnuvegi, akuryrkju og garðræk m nýtísku verkfærum og hjálp útlendra bænda. Einnig tilraunir með skógrækt. Kaupa stærri skip til fiskveiða á djúpmiðum og til flutninga með ströndum fram. Koma á fót margvíslegum iðnaði og hagnýta afurðirnaar betur, þ.á m. ull og skinn. Læra að salta kjöt og fisk og það í verkahring verslunarinnar að kenna slíkt. almennar úrbætur í verslun og viðskiptum. Auka peningaveltu, stuðla að notkun peninga í stað vöruskipta. Skylda kaupmenn til að fylgja inn meiria af matvöru og nauðsynjum en minna af tóbaki og brennivíni.

Í janúar 1752 kunnngjöra stjórnvöld rausnarlegan stuðning við hinar Nýju innréttngar - 10 þús. Rdl styrk.⁶⁰⁴ auk þess jarðirnar Reykjavík, Örfirisey og Hvaleyri við Hafnarfjörð til afnota. Ákveðið þá þegar að reisa ullarverksmiðjur í Reykjavík en miðstöð þilskipaútgærðar átti að vera í Hafnarfirði.

⁶⁰⁰ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttnganna“, .

⁶⁰¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 117.

⁶⁰² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 118-119.

⁶⁰³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 121-122.

⁶⁰⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 122.

Skúli samdi kostnaðaráætlun um ullarverksmiðju, hús og myllu, þilskipakaup og útgerð með meiru.⁶⁰⁵ Þar velur hann staðinn Reykjavík og Örfirisey, og Elliðaár fyrir þófaramylluna. Á alþingi sumarið 1751 gengst Skúli fyrir stofnun fyrsta hlutafélags landsins, þrettán embættismenn keyptu mismarga hluti. Skúli og Magnús á Leirá unnu mest í því að semja reglugerðina um rekstur félagsins. Þarna er samtíminn stiginn á land, með öllum þeim flókna rekstri og endurskoðunum og málaferlum sem fylgdu. Skúla er falið að sigla utan að afla styrks, og þar með gerður að framkvæmdastjóra fyrirtækisins. Það er sætt og krúttlegt að fyrsta hlutabréf landsins eignast Skálholtsbiskup. Þeir báðu um sex þúsund ríkisdali en fengu tíu.

Skúli gekk djarflega fram, gekk sjálfur hvað eftir annað fyrir konung og stjórnarherrana.⁶⁰⁶ Hitti svo vel á að stjórnin var einmitt þá hlynnt slíku, segir Jón J. Aðils. Eins og Skúli hafi verið yfirnáttúrulegt óskabarn, þegar augljóst er að Skúli, Horrebow, Magnús lögmaður og allir vissu að nú var lagið til að sækja um styrki en ekki um tilviljun að ræða.

Humyndin um ullariðnað hér á landi mun í upphafi komin frá hinum norska Matthíasi Jochumssyni Vage sem ferðaðist hér 1729-1731.⁶⁰⁷ Ullariðnaður var þá ein helsta uppspretta auðs í Bretlandi.

Skúli hófst þegar handa árið 1749 í embætti landfógeta, samdi skýrslu um hvað betur mætti fara. Stofnaði félag ásamt íslenskum embættismönnum á Þingvöllum, þar sem menn hittust þá enn lærðir og leikir til fundahalds og dóma. Hafði setið og spjallað við Niels Horrebow á Bessastöðum, sem hér var í rannsóknarferð. Horrebow þakkaði sjálfum sér heiðurinn af þessari viðreisn. Hugmyndirnar voru danskar, Skúli lét til skarar skriða.

Þarna á Þingvöllum 17. júlí 1851 var að frumkvæði Skúla fyrsta hlutafélag landsins stofnað af íslenskum embættismönnum, til að vinna að viðreisn íslensks efnahags. Hálfu ári síðar fékk það stórfelldan fjárstuðning og sérleyfi konungs til framkvæmda. Féð nægði til kaupa á tveimur skútum. Starfsemin náði til [jarðræktartilrauna](#), [brennisteinsvinnslu](#), [ullarvefsmiðja](#), litunar, [kaðlagerðar](#), [skinnaverkunar](#), [skipasmíða](#), [úngerðar](#) og fleira. Miðstöðin var í [Reykjavík](#). Fyrirbæði var á kallað „*De Nye Indretninger*” nafnið fékk óárreitt að varða „*Innréttingarnar*” á Íslensku því þetta var fyrir hreinsun tungunnar. Fyrsta áratuginn var allt í fullri starfsemi. Upp úr [1760](#) hafði allt dalað nema ullarvefsmiðjurnar í [Aðalstræti](#) og brennisteinsvinnsla í Krýsuvík og síðar Húsavík. Þessi hjól ullar og brennisteins í púður fyrir danskar byssur héldu áfram að snúast til [1803](#) eða í hálföld.

Gaman að nálgast gullskýrt upphaf Reykjavíkurborgar. Þótt hún sé byggð á sjö hæðum eins og Rómaborg var hér enginn goðsögu-Skúli að drekka úlfamjólk, svo stutt er síðan, bara 260 ár. Fyrirbærið gerist lítið ljóðrænna en það að Skúli fékk Eggert Ólafsson „sem ýtti frá kaldri skor“ til að gera uppdrátt að innsigli og flaggi fyrir Innréttingarnar. Eggert stakk upp á flöttum þorski, sem varð elsta tákn Reykjavíkurborps. Raunsætt og lyktandi af íslensku slori, engin „fornra súlna er flutu á land“ seinni tíðar rómantík hvað þá súludans. Upphafið er hagræns eðlis, en heillandi fyrir því.

⁶⁰⁵ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 36-42.

⁶⁰⁶ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 93.

⁶⁰⁷ Lýður Björnsson: *Skúli fógeti*, 34.

Þáttur Magnúsar Gíslasonar:

1746 hafði Magnús sótt um /120 styrk til að koma á fót lítilli verksmiðju til dúkagerðar en fengið dræmar undirtektir og taldi nú (1750) lag að reyna til þrautar.⁶⁰⁸ Skúli mun stórtækari, þar var munurinn. Magnús fékk 300 rdl styrk vorið 1751 og kom á lítilli ullarverksmiðju heima að Leirá.

hið raunverulega upphaf:

Í maí sigldu tvær húkkortur inn á höfnina í Reykjavík, Friðriksósk og Friðriksgjöf.⁶⁰⁹ Í lestum voru alls kyns töl og tæki til iðnaðar, timbur og annað efni til nýbygginga. Um borð var líka fjöldinn allur af framandi fólki, útlendingum sem kenna áttu Íslendingum handtökin við nýjar iðnir. Þar voru einnig danskir og norskir bændur sem þóttustu eflaust albúnir að breyta grýttu holti í bleikan akur, grænan skóg eða gjöfulan matjurðagarð. / Á dekki stóð Skúli kátur ... finna bréfið, Þs. Skjalasafn amtmanns II, 87. Skúli skrifar, 16. apríl 1752.

Styrkur konungs:

/ 124 1752 15 000 rd.⁶¹⁰
1753 16 000 rd
1754 10 097, 42 sk rd
1756 10 000 rd

1757 10 000 rd eða samtals 61 000 rdl. Við þessi framlög bætast svo tekjur af jarðeignum og andvirði seldrar framleiðslu. nægðu ekki og mun það m. a. orsök þess að veturinn 1757-1758 fór Skúli fram á að Innréttningarnar fengju einkaleyfi til verslunar á höfnunum Reykjavík (Hólminum) og Húsavík. hefði orðið trygg hlutdeikld í vesrlunargróðanum en krafan varð ein orsök þess að slitnaði upp úr viðræðum stjórnvalda, fulltrúa Innréttninganna og verslunarfélags Michaels Skibsted kaupmanns. Árið 1761 lögðu þeir Skúli og Ólafur varalögmaður Stephensen til að konungur tæki að sér fjármögnun og rekstur fyrirtækisins en úr því varð ekki og seint í apríl það ár Skúla falið að stjórna þeim.

/ 99, styrkurinn 61.097 dalir og 42 skildingar, líklega yfir 13.000 kýrverð, ef gert ráð fyrir að kýrverð hafi verið um 4.5 rd. á þessum árum.⁶¹¹

fram til ársins 1757 lét konungur af hendi rakna alls 61.300 Rdl.⁶¹² Eftir það mun fyrirtækið ekki hafa notið beinna styrkja. Ríkissjóður fjármagnaði nánast allt fyrstu árin, því að framlag hluthafanna var dropi í hafið. 11752 bættust 11 hluthafar í hópinn samanlegt hlutafé 24 hluthafa nam 2.300 Rdl. Heildarframlag til 1760 3.150 Rdl. 1756 átti Skúli 12 hlutabréf, langstærsti hluthafinn, 800Rdl. /124 1752-1757 var styrkur konungs 30 þús. minna en tekjur hans af einkokunarverlsuninni. Styrkurinn svaraði 4 ára tekjum af verslun, sem konungur hafði haft góðar tekjur af síðan 1602.

Hlutabréfin:

/ 121 skanna lista 13 fyrstu og set í myndir Skúla.

1759 62 nafnverð 3100 rd.⁶¹³ æ, þessar tölur líka á myndinni og í bókinni uppi í hillu.

⁶⁰⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 119-120.

⁶⁰⁹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 122-123.

⁶¹⁰ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttninganna“, .

⁶¹¹ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁶¹² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 123-124.

⁶¹³ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttninganna“, .

Mótspyrna verslunarfélagsstjórnarinnar er stofnanirnar komast á fót:

/ 68 hið magnaða Grýlukvæði Eggerts Ólafssonar.⁶¹⁴ Um Hörmangara djöflana.

/ 61 ákvæði konungsbréfsins 4. jan 52 gegn einokun að því líti að skera rétt verslunarfélagsins, afurðir stofnananna undanskyldar verðlagsskrá og hluthafa mega selja öðrum ef ekki gengi saman. Þetta æsti kaupmenn þegar upp.⁶¹⁵ sló þegar í harða rimmu. Skúli og félagsstjórnin ósammála um verð á mörgu og / 62 Skúli vildi hvergi slaka til. Þeir vildu því ekkert með stofnanir þessa að sýsla og engin mök við þær eiga. Stjórnin lét það boð út ganga 11. apríl og 8. maí 1752 að ef veslfélagið vildi ekki taka afurðir stofnananna með því verði sem Skúla þóknaðist þá skyldi hluthöfunum íslensku heimilt að flytja þær utan og selja í Kaupmannahöfn. Mátt til þessara flutninga hafa duggurnar Friðriksvon (32 smálestir) og Friðriksgáfu (34 smálestir). Skúli bar því góðan sigur úr býtum. Stjórnin leyfði líka að allar nauðsynjar til stofnananna mættu flytja á skipunum. Skúli keypti áhöld og annað er þurfti, fermdi báðar duggurnar og kom út í fardögum 1752.

/ 72 hann hafði með sér:⁶¹⁶

1. tvo keraldasmiði
2. einn húsameistara
3. sútara
4. Kristján Dannenberg, ungan mann danskan er lagt hafði stund á vefnað í Höfn og var ráðinn / 63 til að veita ullarverksmiðjunum forstöðu

/ 63 bændurnir sumir með duggunum og aðrir með verslunarskipunum, bændurnir frá Noregi með skipi sem flutti hingað timbur til stofnananna.

húsin:

Húsin orðin átta árið 1755.⁶¹⁷ Þrjú timburhús, hin úr torfi og grjóti. 1759 eru húsin í Kvosinni orðin 16, 4 úr timbri hún úr t og g. Hið fjórða var íbúðarhús forstöðumanns fyrirtækjanna reist 1756-1757, austan megin Aðalstrætis, með múr í binding. 1774 eru húsin orðin 20, þar af sjö timburhús og öll nema eitt með múr í binding. Sjá Ps. í heimildaskrá óskoðað og J. Aðils 204-206.

/ 122 bréf Skúla til meðstjórnenda 16. apríl 1752, mesta vandamálið í fyrstu húsnæði, nota eign Innrétttinganna, Reykjavíkurhúsin.⁶¹⁸ leggur til að Þorkell lögréttumaður Þórðarson fái að hafast við í bæjarhúsunum enn um sinn, kveðst ekki fús á að byggja Jóni sýslumanni Oddsyni Hjaltalín jörðina, enda gæfist þá ekki kostur á að bera út allt fólk, orðrétt allan skrílinn á heimabænum fyrir fardaga. Skúli svipað álit á Jóni Hjaltalín og Gunnar skáld Pálsson er orti vikivaka um Jón og bæjarbraginn áh heimili hans sem hefst svo: Hjá honum Jóni Hjaltalín hoppa menn sér til vansa. Allan veturinn eru þeir að dansa. bygging hófst sumarið 1752, verksmiðurnar starfræktar að Bessastöðum uns kostur í Rvk.

/ 123 með bréfi dagsettu á Bessastöðum 14. apríl 1753 birti Dannenberg verksmiðjustjóri lista yfir þær byggingar sem hann taldi nauðsynlegt að reistar væru fyrir verksmiðjurnar, alls tíu hús.⁶¹⁹ skyldu vera traust og vel byggð. risu

⁶¹⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶¹⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶¹⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶¹⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 123.

⁶¹⁸ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innrétttinganna“, .

⁶¹⁹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innrétttinganna“, .

smám saman á árunum 1752-1759. Skoðunrgerð 23. sept. 1755, 8 hús risin í Reykjavík, dúkvefnaðarhús, tvær vörugeymslur, smíðahús, klæðagerðarhús, íbúðarhús verksmiðjukvenna, íbúðarhús verkamann og geymsluhús fyrir matvæli og. fl. Við Elliðaár ristin þófaramylla, litunarhús og hús fyrir feldskera og vinnu hans. í bréfi 13. ágúst 1756 tjáir Skúli amtmanni að ekki lengur not fyrir húsnæði sitt á Bessastöðum, Innréttingarnar, fer fram á að amtmaður sendi einhvern með umboði til að veit þessu húsnæði viðt-öku úr þeirra hönfum. Árið 1754 virðist húsakosturinn í R spað rúmur að ularverksmiðjan að Leirá flutt til Reykjavíkur og sameinuð Innréttingunum - nei, man að hún flutt að Bessó.

/ 123 13. okt. 1759 markús Pahgl úttekt á húsnæði Innréttinganna sem þá áttu 16 hús í Reykjavík og tvö við Elliðaár, hús feldskerans hafði veirð flutt til bæjarins.⁶²⁰ litunarhúsið líka flutt 1761. tekið fram 59 að íbúð beykiis og tvö verkstæði fyrir hann séu í hinum fornu bæjarhúsum Reykjavíkurbæjar, sem gert hafi verið við. nefndistþá Beykisbær, síðar Brúnsbær og stóð þar sem nú er Tjarnargata 4. Þar stóð því Reykjavíkurbær um 1750 við upphaf Innréttinganna.

/ 59 **Vodvefnaðarstofan** stóð vestan kirkju og kirkjugarðs.⁶²¹ Hún var íslenskrar gerðar, samstæða þriggja húsa og lítið port með stétt við miðja austurhlið. Um smíðaár hennar er ekki kunnugt. Legan er eins og tíðkast hefur um bæi á kirkjustöðum. Brann árið 1764 og reistu meeenn þá spunastofu á grunni nyrðri álmu. þess getið í lýsingu frá 1794 að í spunastofunni hafi verið íbúð fyrir vefmeistarann, og reistu menn veggj þar með múrgreypingsverki, en sjálft spunaverkstæðið var með greypigrind.

/ 61 sæmilegt **þinghús** á að hafa verið kmoið upp í Reykjavík árið 1753, Kópavogur leggst þá niður sem þingstaður.⁶²² Stóð á óbyggðri og grýttri spildu rétt sunnan við garð, sem aðskildi land Reykjavíkur og Arnarhóls. nefndur þrætugarður vegna landamerkjamáls milli jarðanna árið 1776. Ofan við þinghúsið lá garður sem varði tún Stuðlkots og Skálholtskots að austan, en sunnan hússins er getið um leifar garðs niður brekkuna. Nafnið Þingholt kann að vera gamalt.

/ 60 Í rigerð Skúla um Gullgringu- og KJósarsýslu frá 1785 segir að góð ósölt vatnsuppspretta, sem nefnist Ingólfsbrunnur eftir Ingólfi Arnarsyni sé í Reykjavík. staðfærir ekki. vonandi fæst einhvern tíma úr því skorið hvað hann hefur verið.⁶²³

fólkið:

/ 109, tíð mannaskipti, alls 728 manns unnið við verksmiðjurnar 1752-1784.⁶²⁴ allmargir notið kennslu í garnspuna og vefnaði og farið út um land að veita tilsögn.

/ 215 Ámundi Jónsson, afkastamikill kirkjusmiður, útskurðarmeistari og málarí á Suðurlandi.⁶²⁵ Rangæingur, bóndasonur úr Fljótshlíð fæddur 1738. Mun hafa lært vefnað og **vann í ullarsmiðju Skúla um hríð**. Siglid utan um 1767 og dvaldist í Kaupmannahöfn við útskurðarnám og ýmis störf í þrjú ár. Settist að í Syðra-Langholti í Hrunamannahreppi og bjó þar til æviloka 1805. Smíðaði þrettán kirkjur auk stofuhúsa og annarra mannvirkja. þær horfnar en ýmsir útskornir og málaðir innviðir hafa varðveist, og predikunarstólar og altaristöflur.

⁶²⁰ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁶²¹ Þorkell Grímsson: „Reykvískar fornleifar“, .

⁶²² Þorkell Grímsson: „Reykvískar fornleifar“, .

⁶²³ Þorkell Grímsson: „Reykvískar fornleifar“, .

⁶²⁴ Lýður Björnsson: „Atvinnumál“, .

⁶²⁵ Loftur Guttormsson: *Frá siðaskiptum til upplýsingar*, .

1786 einn skóari, beikir, trésmiður, járnsmiður og múrari búandi í Reykjavík.⁶²⁶ Flestir iðnaðarmenn stunduðu enn aðra vinnu meðfram. m.a. sjósókn. / 154 tólf tukthússlimir 1769, 16 karlar og 11 konur. / 155 1762 281 íbúi í Rvk, 1769 339, 1779 364, 1784 380 svo afturkiptur vegna Móðuharðindanna.

fyrstu tólf árin 1752-1763 talið að 728 Íslendingar hafi unnið við verksmiðjurnar um styttri eða skemmri tíma.⁶²⁷ / 160 að meðaltali um 60 á ári. Ákvæðisvinna karla og kvenna, þótt sumir væru á föstu kaupi. Ákvæðisvinnan færðist í vöxt er fram liðu stundur, einkum eftir að Almenna verslunarfélagið tók við rekstrinum. hagstætt ekki síst þegar hráefni skorti. konur sjaldnast hálfdrættingar á við karla. meðallaun 1752-1764 í kringum 30 rdl á ári, að meðaltali en afar misjafnt hvð hver og einn fékk. röskusut karlmenn í kringum 50 rdl en aðrir og þá líkast til einkum konur höfðu ekki nema 15 dali upp úr krefsinsu. ÁRslaun litara um 1780 60 rdl og spunakonurnar þá að því er verður séð ekki nema 20. Fabrikkumeistarinn með fasta 80 rdl á ári en með bónus gátu þeir náð 200 rdl. Launin voru að stórum hluta greidd í fæði, fatnaði og pressuðu tóbaki / 161 af skýrslu 1773 er þó að sjá sem yfirmenn og vefarar hafi fengið greitt í peningum. þrengingar bitunuðu m.a. á launagreiðslum sem skiluðu sér seint og illa. fólkið lét ekki á sig fá meðan það gat dregið fram lífið á vikulegri matarútvigt. Nokkrir vefarar á Bessastöðum lögðu niður vinnu af þessum sökum í hálfan mánuð vorið 1755. illt hve kaupmenn fluttu litla matvöru til landsins og hráefni. því vísað til heimahganna fólki 1752 eftir að allt var komið á fullt sving og 1754 fóru þeir af sjálfsdáðum því fæði af skornum skammti og til drykkja ekkert nema blávatn, eldiviðarlaust og fólki sat krókloppið við vinnu. lítið atvinnuöryggi og oft og tíðum erfið kjör. 1766 maldaði spunakonan Ragnheiður Jónsdóttir í móinn er hún var rekin í vetrarbyrjun 1766 eftir tæplega tveggja ára vinnu við verksmiðjurnar. / 162 henni gefið að sök að vera þjófótt, óhlýðin, orðljót, löt og að hirða ekki um þá blygðunarsemi sem konum væri eðlislæg. Hún taldi sig eiga inni laun og kærði meðferðina til amtmanns sagðist bjargarlaus og sá ekki annað ráð en að flakka út og suður manna á meðal. brotnar reglur því ekki mátti segja upp nema á vori. Versnaði 1767, þá og næstu ár tugum starfsmanna sagt upp. 1773 53 reknir og því þröngt í búi hjá mörgum.

Karlar voru löngum fleiri en konur í þjónustu fyrirtækjanna, en þó vann þar fjöldi einhleypa kvenna fyrst um sinn.⁶²⁸ fram til 1767 etv 30-40% konur. Eftir niðurskurðinn tiltölulega færri, samdrátturinn bitnaði meira á þeim en körlum. Undir lokin dæmið snúist við. / 165 lítið er vitað um uppruna starfsfólks Innrétinganna. Eflaust hvaðanæva af landinu en lfestir úr nágrennasveitum og nálægum sýslum. Undir Grjótabrekunninni stóðu verkksmiðjuhúsin þar sem fólkið vann og bjó, misvel eftir stöðu og stundum margir í einni kös. Í íbúðarhúsi verksmiðjukvenna 1755 sjö föst rúmstæði og í húsi verkamanna tíu rúm og þá fólkið 61 talsins. 1769 meðalaldur starfsmanna sá sami og 1758, flest 20-30 ára. framfærðum aftur á móti fjölgað, 1762 tuttugu. / 166 og átti þá þriðjungur starfsmanna fyrir öðrum að sjá. bærinn að breytast úr vinnubúðum einhleypinga yfir í byggð fjölskyldufólks með börn. 1784 er meðalaldur starfsfólks orðinn 40 ár. Þá lærlingar komnir utan af landi og þeim ætlað að breiða þekkinguna út.

uppsagnir:

⁶²⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 153-155.

⁶²⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 159-162.

⁶²⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 164-166.

/ 261 14. ágúst 1767 ritaði Þorkell Þóraðrson amtmanni og sendi skrá yfir 26 manns sem vísað úr starfi, nær daglega gert.⁶²⁹ ritaði annað bréf samdægurs og getur þess að ArvGudmandsen, svonefnt krigsráð, hafi í ágúst sagt sér upp starfi að tilefnislausu og sonum sínum tveimur, Benedikt og Þórði og fleirum, aldrei kvartað um vinnu sína. Vitnar til erindisbréfs síns útgafið af Skúla fólga, Holm bókara og Pahl kaupmann 4. ágúst 1766. bar 80 rd. árslau. aðeins fengið 60 rd. / 262 Þorkell er bóndasonur frá Mörðufelli í Eyjarfirði stúdent frá Hólum 1737. var ráðsmaður hjá Skúla sýslumanni þá og Hólaráðsmaður í biskupstíð Halldórs Brynjólfssonar, flutti til Rvk 1766 og Skúli fekk hann til að gerast ráðsmaður við Innréttungarnar. bjó í Reykjavík í Hólakoti. stóð talsvert í málaferlum, var sækjandi í málinu gegn Einari Jónssyni, smjörþjófi. Ólafur amtmaður sendi bréfið samdægurst til Skúla, Holms og Pahl og óskaði eftir umsögn þeirra. Skúli sagði samning við Þorkel óbreyttan, Pahl sagier að hann hefði ekki farið þess á leit að ráðsmaður yrði ráðinn aen mátt þola það þegjandi að Skúli réði Þorkel og fleiri slæpingja að fyrirtækinu. Holm segir að starfsmenn eigi ekki lengur rétt á launagreiðslum og vinnu ef yfirmenn telji ekki þörf. Arv Gudmandsen segir Þorkell ætti að vera ánægður með 60 rd. laun vinna hans lítil og til lítils gagns. / 263 segir kröfuna um laun til áramóta ósanngjarna og fifldjarfa, gerir ráð fyrir að Þorkell þykist eiga rétt á að halda vinnunni til löglegs vinnuhjúaskildaga á næsta ári. Meðaumkvun fremur en þörf orsök þess að synir hans ráðnir. Fyrirtækið ekki stofnað til þess að vera hæli fyrir flakkar, letingja, drykkjuhrúta og uppreisnarseggi. Á þetta bréf ritar amtmaður til Þorkels að hann verði að leita til sýslumann og dómstóla, sé hann ekki ánægður með þessa umsögn. Þorkell bað Arv að skila greinargerð sem afhennetn 13 ágúst en ARv ekki svarað. ARv skirfa á bréf Þorkels að hann skilji ekki ísílensku en geti sagt honum á góðri dönsku að Þorkell sé bæði mesta mannhrak og skarn.

/ 263 haldið áfram að vísa fólki úr starfi eftr þetta 6. mars 1773 vottar Þorkell ásamt fjórum öðrum í héraðsrétti í Reykjavík að 53 mönnum vísað úr starfi.⁶³⁰ 13 enn í Rvk við sárustu fátækt, 14 í Gullrginu og Kjósarsýslu, 9 í öðrum sýslum, 2 endurráðnir, 4 á húsgangi, 3 dáíð og 7 farnir af landi brott. Einn lifir á betli í Kupamannahöfn, hinir flestir við handiðnað, beykjar, reipaslagarar, skósmiðir eða hanskagerðarmenn. Meðal þeirra Benedikt sonur Þorkels Þóraðrsonar hanskagerðarmaður í Holstein. margir starfsmann sem vísað úr vinnu höfðu gengið í hjónaband og áttu börn á framfæri. Átta konur, ein dáin, tvær á vergangi tvær í Rvk, tvær á Álftanesi og ein í Borgarfjarðarsýslu, 6. mars unnu 26 manns við Innréttungarnar, sjö konur og níttján karlar.

/ 264 1770 nefnd um landshagi.⁶³¹ Landsnefndin fyrri. skyldi kanna hag Innréttunganna og gera tillögur. nefndinni bárust nokkur bréf frá starfsmönnum Innréttunganna. Bréf frá nokkrum fyrrverandi starfsmönnum frá 7. jan.1771, var sagt upp að tilefnislausu 1776-68. biðja nefnidna að rétt hlut sinn. sex fyrrverandi vefuarar, beykir og lóskeir og bjuggu allir í Reykjavík. Franz Illugason ritaði 3 dögum síðar, vísað úr starfi 68 vegna of mikilla afkasta skv. vitnisburði þeirra Þorkels frá 1773. Franz var vefari og tók því laun miðað við afköst. hafi unnið þar frá árinu 1753. Franz kærir ekki heldur fer fram á að hann fái byggingarbréf fyrir hjáleigu þeirri sem hann bjó á, þýska húsi í Neshverfi á Seltjarnranesi og losni við að taka við kúgildum þeim sem hjáleigunni fylgdu. leyfi til að mega rækta þar matjurtir undir eftirliti Björns lyfsala Jónssonar og fá aðstoð frá Innréttungunum, t.d. vefstól, sem vefa megi í kersye. vill rækta matjurtur á sumrin og vefa á vetrum.

⁶²⁹ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶³⁰ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶³¹ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

Var árið 1773 fluttur út á Álftanes og óf þá vefsmiðju þeirri sem Ólafur amtmaður starfrækti þá og allmörg næstu ár á heimili sínu, Sviðholti.

/ 264 bréf 2 maí 1771 11 vefarar, tveir lóskerar og einn kembari. / 265 bréfritarar⁶³² bera saman hag starfsmanna Innréttinganna í stjórnartíð Skúla og Arv Gudmandsens. ætíð nægileg verkefni í tíð Skúla. ekkert ómak sparað til að afla hráefnis. Arv afsökun fjárkláðans, hefði getað gert betur. vildi aðeins kaupa ulof af hálsi og hrygg og gegn svo vægu verði að menn ófáanlegri til að selja. Nefndin skipaði 16. maí 1772 nefnd sem rannsaka skyldi meðferð Almenna á Innréttingunum og leggja dóm á málið. Illa gekk að fá menn til setu, réttað 8. mars 1773 í Rvk. Fram kom í bréfi 2. maí 1771 að aldrei nægileg verkefni 25. júlí 1767 til ársloka 1772. ekki sýru til drykkjar, ekki skóleður eða vaðmál til rúmfata og hvorki vinnuljós í skammdegi né endranær. Dagsbirta réð vinnudegi. Þessi aðbúnaður hafi gert fólkið hirðulaust og ókappsamt. annað í tíð Skúla, fólk fékk að erfiða að vild og hvorki skort ljós né aðrar nauðsynjar. Þorkell Þórðarson ritaði bréf 20. mars 1773. rekur mál sitt frá 1767 treysti sér þá ekki til að standa í málaferlum við jafnvoldugan andstæðing og Arv / 266 Gudmandsen og Almenna verslunarfélagið. krefst fullra árslauna frá ársbyrjun 1768 til ársloka 1773 auk launa og fæðispeninga fyrir báð syni sína miðað við sama tímabil. biður Skúla að taka að sér mál sitt.

/ 266 Skúli tók mál þáverandi og fyrrverandi starfsmanna upp í kæru sína á hendur Almenna. dómur 11. mars 1773.⁶³³ Almenna dæmt til að greiða fyrrverandi starsmönum 4758 rd. Thodal stiftamtmaður ritaði rentukammerinu 15. sept. 1773 og óskaði eftir að stjórnardeildin leysti mál starfsfólksins. svar, treysti sér ekki til þessa, enda hluti af máli Skúla gegn Almenna. bótanna er ekki getið í samkomulagi Skúla og konungs 12. maí 1779 og kann því hlutur starfsfólksins að hafa gleymst eða fallið niður á annan hátt.

Lífskjörin:

/ 255 ætla verður að fyrir 1767 hafi 80-90 manns unnið við Innréttingarnar samtímis flest ár.⁶³⁴ 1767-73 25-50 manns. verkstjórn, sendiferðir, vefnaður, spuni og tengd verk, flokkun ullar, færaspuni, kaðlagerð og stjórnun. Fyrir allmörg þessara starfa var greitt skv. ákvæðisvinnu, en sumir á föstlu kaupi. ákvæðisvinnan virðist hafa aukist er fram liðu stundir. vefarar á föstum launum framan af. / 256 skv. skýrslu um kjör 6. mars 1773 voru allir sem unnu við vefnað, spuna og kemmingu í ákvæðisvinnu. breyting er eign Almenna verslunarfélagsins. Laun greidd amk að verulegu leyti í fæði, fatnaði og pressuðu tóbaki. enda auðvelt að nota þessar tegundir í vöruskiptum eða selja þær. Af skýrslunni 1773 er svo að sjá að yfirmenn hafi fengið laun greidd í peningum.

/ 256 1755 fyrsta verkfall á Íslandi.⁶³⁵ Vefararnir á Bessastöðum lögðu niður vinnuþar Skúli útvegaði fé til að greiða þeim með. *Dúkvefsmiðjan* var þá til húsa á Bessastöðum, húsið yfir hana ekki fullgert, er skoðunargerð yfir verksmiðjuhúsin var gerð 23. september 1755. AF annarri skoðunargerð 13. október 1759 er ljóst að þrír vefstólar starfræktir í vefsmiðju þessari og kynnu þeir að hafa verið jafnmargir 1755. þrír vefarar allir íslenskir að einum undanskildum Dananum Claus Witt Foss. Dannenberg verksmiðjustjóri flutti hann til Bessastaða. etv. einn verkfallsmanna 1755. Starfar við *klæðavefsmiðjuna* er Rön og Otto gerðu úttekt 5. júlí 1760.

⁶³² Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶³³ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶³⁴ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶³⁵ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

Þórður Jónsson í Grjóta hefur ei vegna uppáfallins þungs veikleika getað sótt sjóinn á þessum vetri, hefur konur og 3 ungbörn fram að færa öll bjargþrota, biður amtmann að meðdeila af mjöli, gjafakorni konungs.⁶³⁶ Sjötti áratugurinn harðindaskeið, óblíð veðráttu, jarðeldar, hafísar og fiskileysisár svo margt fólk dó af megurð. talið að níundi hver látist úr hungursóttum 1756-1757. Fyrsta neyðarhjálpin sem landsmönnum hafði verið send. 1400 tonn en erfiðlega gekk að dreifa til bástaddra, vegna samgönguferfiðleika. / 220 Landsmenn 21% færri 1786 en 1750, það segir enga smá sögu. 1758 enn mannfali, því þjóðin svo sliguð af áföllum undangenginna ára. 1758-1777 hlé milli bylja. Þó mannfelliur því menn misst töluvert af bústofni í harðindunum. Á kláðaárunum fjölgaði þjóðinni, þrátt fyrir allt, ekki hallærisár er á heildina er litið. 1777 hefjast harðindi og ná til Skaftárelda.

Uppsagnir við verksmiðjurnar frá 1767 komu illa við Reykvíkinga. snemma árs 1773 hafði 53 starfsmönnum verið sagt upp.⁶³⁷ Af þeim voru 13 enn í Víkinni og bjuggu við sárustu fátækt. Í Gullbringu- og Kjósarsýslu 14 og 9 í öðrum sýslum. Tveir endurráðnir, fjórir voru á húsgangi, þrír dáíð og sjö farið til útlanda. einn þeirra sagður lifa á betli í Kaupmannahöfn, en hinir unnu flestir við handiðnir. Margt hafði stofnað fjölskyldu og hafði börn á framfæri. Átta konum sagt upp, ein dáin, tvær á vergangi, tvær bjuggu í Reykjavík, tvær á Álftanesi og ein í Borgarfjarðarsýslu. Landsnefndin fyrri skoðaði. Til bréf fyrirverandi og þáverandi starfsfólks til nefndarinnar. Eitt frá sex fyrirverandi starfsmönnum sem töldu að sér hefði verið sagt upp að tilefnislausu, sumir unnið við smiðjurnar allt frá fermingu. Farns Illhugason, einn þeirra vikið úr starfi eftir 15 ára samfellda þjónustu, að sögn vegna of mikilla afkasta. Bréf frá 14 starfsmönnum sem héldu starfi. þeier báru saman kjörin / 224 í tíð Skúla og Ara Guðmundssonar og tölu ólíku saman að jafna. Meðan Skúli sat við stjórnvölinn hefðu verkafólkið haft nóg að gera, enda hefði hann haft allar klær úti við að afla hráefna. Ari fjárkláðann til afbötunar. Við rannsóknina 1773 segir starfsfólk það hafi aldrei haft næg verkefni frá miðju ári 1767 til ársloka 1772. Sýra til drykkjar, ekkert skóleður eða vaðmál til rúmfata og hvorki vinnuljós í skammdegi né endranær. Dagsbirta réð því vinnudegi. Allt betra undir Skúla. Fengu þá að erfiða að vild og skorti hvorki ljós né aðrar nauðsynjar. Rannsókn leiddi í ljós að þau færðu í stílinn í lýsingum á mannvönsku Ara og Almenna verslunarfélagans. Í gögnum Landsefndarinnar fyrir sagt frá héraðsþingi í Reykjavík snemma árs 1770 140 einstaklingar í Seltjarnarneshreppi búa þá við sára neyð. Yrðu fleiri ef ekki færi að fiskast. fólksfjölgun, uppsagnir, / 225 dýrt mjög og skemmt og skemmdir á afla fyrri árs vegna óblíðrar veðráttu og votviðra.

Ragnheiðarmál:

/ 258 31. október 1766 ritaði Ragnheiður jónsdóttir spunakona amtmanni bréf og kærði brottvísun úr starfi.⁶³⁸ (Þjskjs. Bréf til amtmanns úr Kjálarnesþingi 1766-1779.) sem átt hafði sér stað þá um daginn. ráðinn í des 1756, aðeins fengið í laun 4 álnir klæðis, 5 álnir af lérefti, tvö pund af tóbaki og sjö fjórðunga í peningum, en telur sig eiga 20 faðma klæðis og fimm faðma lérefts. Getur bent á konur sem hafi ekki unnið meira en fengið meira kaup. vergangur hljóti að verða athvarf sitt, standi uppi bjargarlaus og vetur fari að. biður amtmann Að sjá um að hún fái að halda starfi sínu eða fái fé fyrir lísnaúðsynjum til næstu krossmessu. Umsögn Þorkels umsjónarmann Þórðarsonar dagsett samdægurs fylgir. Ragnheiður sé fróm og ærleg

⁶³⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 219-220.*

⁶³⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 223-225.*

⁶³⁸ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

til orða og verka og verkakona í betra lagi til útiverka. Getur ekki borið um störf hennar innanhúss.

/ 258 Ólafur Stephensen ritar forsvarsömmum, Holm bókara og Pahl kaupmanni 26. nóv. og bendir á að slík brottvísun að vetrarlagi sé lögbrot.⁶³⁹ Taldi réttast að þeir semdu við hana, svo jafnlítilfjörlegt og augljóst mál þyrfti ekki fyrir rétt. Hólm svarði þremur dögum síðar og ákærði amtmannt fyrir að taka svari Ragneiðar, ákærði hana fyrir þjófnað, leti, þrjósku og að brúka munn við forstöðumann spunastofunnar. Þessi umsögn muni standast fyrir hvaða dómi sem væri, m býðst til að endursenda amtmannt bréf hans. Ólafur svarar samdægursd, hefur lesið með athygli en ekki skilið. Hann hafi aðeins gert skyldu sína sem embættismaður og því ekki tekið málstað Ragneiðar. enda ekki enn felldur úrskurður / 259 hafi vonað að þeir Pahl myndu leysa málið með samningum, enda geti enginnj meinað Ragneiði að leita réttar síns fyrir dómi. Amtmaður spyr hver hafi leyfti Innréttingunum að vísa fólki úr vinnu að vetrarlagi og dregur í efa, að slíkt sé vilji Almenna verslunarfélagsins, enda öðrum landsmönnum bannað þvílíkt athæfi. fyrir lítilsháttar afbrot skuli refska skv. húsagatilskipuninni með sektum og gapastokki. telujr bréf sitt frá 26. nóv. fullkomnlega undirritað. (bókarinn vildi jú endursenda bréf hans)

/ 259 komið að Pahl að svara fyrir gerðir þeirra Holms, bréf dagsett 4. des.⁶⁴⁰ segir R svörula bæði við samstarfsmenn og yfirboðara. löt og forhert, unnt að sanna að enginn húsbóndi hafi viljað halda hana fyrir hjú vegna munnsöfnuðar. Þetta ásamt þjófnaðinum orsök brottvísunarinnar. Þeir Holm reiðubúnir að reyna að koma í veg fyrir sérhverja kæru af þessu tagi. R hafi fengið þau laun sem henni bar og leggur fram afrit af úttekt hennar. tók út heldur meira af vörum en hún hét fram í kærubréfi sínu og hún mótmælir því ekki. Bréfgi Pahl fylgja umsagnir frá Þorkeli Þórðar og verkstjórunum Pétri Kolbeinssyni og Sigfúsi Jónssyni og vottorð frá Hólmi bókara um launagreiðslur til Ragneiðar staðfest af Pétri. vildu búa traustlega um alla hnúta. Þorkell vottar að ókunnugt um þjónfað R og framkomu gagnvart verkstjórunum er hann gaf henni umsögnina 31. okt. Pétur segir R hafa verið hlýðna og skikkanlega í fyrstu, efn eftir að hún hafi fengið blátt klæði! til að skýla nekt sinni hafi hún tekið til við að espa þá sem tilkippilegir voru til að tuskast við hana og deila. hún gegni sér ekki betur en gjammandi hundi og bestu svör hennar við umvöndunum sínum hafi verið: Það gildir einu. Lítið hefur þér þótt það, minna skal það verða. Er heilsugóð og rösk en afköstin minni en skyldi vegna leti.

/ 259 henni muni hafa verið ljóst að afköstin væru í minna lagi / 260 til að draga fjöður yfir þá staðreynd hafi hún brugðið á það ráð að stela hespum frá Sigfúsi og vefurunum.⁶⁴¹ nokkrar hafi hún farið með inn til tukthússlimanna og gefið þær einni þeirra, en limirnir vinni út af fyrir sig og enginn eigi erindi inn til þeirra utan sá sem hafi eftirlit með vinnu þeirra. Svarði fullum hálsi er hann í síðastliðnum marsmánuði hafi fundið að því að hún væri að slæpast úti á götu í vinnutímanum. er í meðallagi afkastamikil við að spinna á skotrokk, ef vilja skorti ekki. Amtmaður felldi úrskurð 4. des. skyldaði Ragneiði til að biðja opneberlega afsökunar og standa nokkrar stundir í gapastokknum ef þeim sýndist svo. uppsögn afturkölluð og henni ghefið tækifæri áður en vísað brott úr starfi. Gagnaði þetta ekki skyldi hún sett í tukthús. Ólafur amtmaður tilkynnti Holm samdægurs. Holm ritaði afsökunarbréf daginn eftir. bað auðmjúklega afsökunar, hafi ritað í geðshræringu og aldrei komið til hugar að bjóða amtamnti að afturkalla bréf sitt. Amtmaður hafi

⁶³⁹ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶⁴⁰ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶⁴¹ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

í máli þessu komið fram eins og sönnum og heiðarlegum embættismanni sæmdi. Bókarinn boðar komu sína til Bessastaða til að biðjast afsökunar við fyrsta tækifæri. segir ætla að senda með bréfinu hattöskjur með hatti, hvort tveggja nýkomið frá Keflavík og biður amtmann að skipta á þessum hatti og öðrum, sem bæði hafi verið skemmdur á börðum og ódýrari. kveðjur til konu amtmanns og barna.

/ 260 uppsögn Ragnheiðar var afturkölluð, hún er spunakona við Innréttungar 20. des. og ber vitni í þjófnaðarmáli Einars nokkurs Jónssonar, sem hafði brotist inn í pakkhús Innréttunganna um veturnætur og stolið þaðan smjöri, en grásíðuna (súra smjörið) gerði hann ýmist að selja eða gæða samverkafólki sínu á henni, einkum konum að / 261 kvöldlagi.⁶⁴² starfsfólk kvaðst hafa haldi að Einari hefði tæmst arfur og hafi hann hvorki neitað því né játað. Ragnheiður er ekki í skráum um starfsfólk sumarið 1767. má því ætla að henni hafi verið vísað burt á krossmessu. skjöl tukthússins benda ekki til þess að hún hafi lent í vist í þeirri stofnun. Kærubréf Ragnheiðar er stílað til Magnúsar amtmanns Gíslasonar sem andaðist 3. nóv. sem kann að skýra þann drátt sem varð á málinu í fyrstu. Þorkell Þórðarson sem vottaði í fylgibréfinu var lögfróður og hafði sérstakt starfssvið við fyrirtækið. kjarkur hjá óbreyttri spunakonu. þó til dæmi um svona konur, nafna hennar úr Vestmannaeytjum sem missti allt í Móðuharðindunum braust til Hafnar á eigin spýtur 1758 til að reyna að fá hluta af samskotafénu. Báðar kæra beint til æðstu yfirvalda.

danskir starfsmenn:

í Reykjavík 1752 tveir danskir beykjar og sútari, að auki jóskur eða norskur bóndi með fjölskyldu sína.⁶⁴³ Vefarar, litarar og fleiri sérhæfðir starfsmenn við ullariðnaðinn vour útlendir fyrsta kastið, svo og forstöðumenn. Óhætt að gera ráð fyrir að u.þ.b. tíu útlendingar, aðallega Danir og einir á báti, hafi unnið við iðnaðinn fyrstu árin, nokkrir á Bessastöðum fram til 1755 eða 1756 og síðan í Rvk. Ílentust ekki. Árið 1760 bara tveir og 1767 enginn.

Vandamál í rekstrinum:

/ 68 hluthafarnir orðnir féprota.⁶⁴⁴ Kaupmenn gerði allt til óþægðar, sem gátu og þorðu. Vildu ekki taka ketið af fé því sem þeir létu slátra, til að fá ull til klæðagerðar og skinn til sýtunar og þrjóskuðust við að selja þeim skinn úr versluninni. Hlutfélagsstjórnin lét því Skúla því fara utan á nýjan leik, Kh. 5 1753? / 69 Skúli fór utan um haustið á annarri duggunni, þeirri er flytja skyldi utan sumaraflann, en hreppti storma mikla og óveður og hrakti þá loks að Stað í Noregi. Skúli tók sér þá vetur setu á Sunnmæri og sá þar orskanet fyrsta sinni. Keypti tvö og hafi út hingað og kom þeim hér á. Lagði um vorið yfir Kjöl og suður Svíþjóð, áleiðis til hafnar, hitti stjórnina og tjáði vandkvæði stofnannana. Konungur gaf þá enn fé til stofnananna og lét fylgja bréf sitt og boðskap um að stofnanirnar mættu senda ket sitt til hafnar ef kaupmenn vildu ekki taka. Fékk nú með sér steypara einn, *Hurtigfeldt* að nafni, útlendur verkmaður nr. 6, til að vinna brennisteininn í Krísuvík. Hann hafði og út með sér furuvið til duggsmíðar og duggsmíð íslenskan, Krogh að nafni, útlendur verkmaður nr. 6, sem numið hafði skipasmíði við Hólminn í Kaupmannahöfn.

⁶⁴² Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶⁴³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 163.

⁶⁴⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

/ 69 mangarar sátu sig ekki úr færi fremur en áður að spilla fyrir stofnununum.⁶⁴⁵ Höfðuðu mál ytra móti Skúla og kváðu hann hafa misbeitt leyfi því um flutning á nauðsynjavöru sem K hafði veitt og flutt út tóbak og brennivín og sent utan 6 tunnur af þorski, sem duggurnar / 70 hefðu ekki veitt sjálfar. En Íslendingar kærðu mangara á móti. Ljótur sakir sannaðar og af þingvitnum víðsvegar af landi. Lét Skúli nú þetta ríða á þá og sló nú í hina hörðustu rimmu og urðu mangarar undir.

/ 79 Mangarar höfðu auð fjár og einkleyfi og þar að auki fylgi stórhöfðingja erlendis, þar sem voru greifarnir Ahlefeldt og Rosenkrants, oddvitar Hörmangarafélagsins.⁶⁴⁶ Flutningsmenn Skúla voru Heltzen justizráð, Norðmaður í ráðuneyti konungs, leyndarráð Otto Thott (Oddur Totti), en þá mest og best F K sjálfur 5. skúli og lögumautar hans félitlir og allir ragir, nema Skúl einn. Magnús Gíslason amtmaður var einna rökastur, en þó ekki hugmumstærri en svo að hann vildi ekki bíða eftir framkvæmdum Skúla, heldur fékk 300 rd. styrk hjá hkonungi 1751 fyrir meðmæli Pingels, dálítill klæðaverksmiðja á Leirá, bólstað sínum. Einkaleyfi fékk hann ekki, eins og Skúla grunaði.

Sigur 1753-4:

/ 71 Skúli kemur heim úr vetursetu, ferð nr. 5, 1753-54 með aukinn k styrk, ferðakostnað endurgoldinn, Lét reisa stórt verksmiðjuhús nýtt mjed tveimur hliðarbyggingum. Verksmiðjan flutt frá Leirá til reykjavíkur og sameinuð hinum.⁶⁴⁷ Rógur mangara erlendis hélt áfram. Fór því utan ferð 6. KH. 1755 K skipaði nefnd manna 30. mars 1756 til að skera úr um það hvort stofnanirnar félaginu til meins og miska, ... Öll nefndin var á bandi Skúla. Skúli og mangarar urðu nú ásáttir um mörg atriði hluthöfunum í vil. En þá bætti Skúli nýju atriðum við: að félagið skyldi skuldbinda sig til að kaupa allan fisk er aflaðist á duggurnar ákvæðisverði, tunnu af þorsk á 4 rd og pundið á 3 mörk saltþorski og stofnunum heimilt að kaupa ull og skinn af landsmönnum / 172 og mangarar skuldbindi sig til að selja hluthöfum allt að 200 skp ullar á 15 sk. pundið, ef þeir þættust við þurfa. Nú kom þvert nei. Telur að Skúli hafi gert þetta viljandi því hann vissi að mangarar voru á völtum fótum. brotið af sé náð og hylli stjórnar og konungs og beið úrskurðar.

/ 72 .⁶⁴⁸ Skúli keypti upp alla ull í landinu sem hann gat náði í, sendi stórlestir eftir henni austur og norður og lét sækja sjóleiðis veestur. Eflði saltfisksverkunina sem mest og lét flytja fiskinn á duggum til Danm. etc. svo að einokun varð eigi við komið að mörgu leyti. þetta dró smám saman dáðina úr verslun mangaranna. Stjórnin sendi nú álit sitt og tillögur til konung, 7. maí 1757. úr misklíð ekki lyeyst að fullu, stjórnin leyfði duggunum að ganga eftir þörfum. þar átti Skúli miklum sigri að hrósa. Fyrir atfylgi Skúla og Heltzens staðfesti konungur tillögur stjórnarinnar: Hluthafarnir mættu:

1. flytja út fisk og vinnu stofnanna og inn nauðsynjar þeirra.
2. flytja mætti á duggunum húsavið og korn til útsáðs frá NOregi
3. Hluthafar mættu selja innlendum klæði og sútaskinn
4. Mangarar skyldir til að afhenda hluthöfum 100 skipspund ullar gegn 20 rd.
5. þeir flytji endurgjaldslaust til landsins sáðkorn, hamp, hör og kálfræ
- 6 stofnanirnar haldi ekki fleri en 20-30 fasta fullgilda karlmenn á vertíð.

Nú sáu Mangarar sæng sína uppreidda og sögðu upp einkaleyfi sínu (1757) við árslok 1758. Tíðindin bárust K

⁶⁴⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁴⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁴⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁴⁸ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

Skúla og hluthöfunum með vorskipunum 1757 og allir fögnuðu því að Skúla hefði tekist að sálga Grýlu og þótti nú sem landið væri leyst úr allri verslunaráauð. Hróðugur var Skúli ...

ástand innréttinganna:

/ 84 Á tímum konungsverslunarinnar 1759-1763 varð gengi stofnananna mest og Skúla sjálfs.⁶⁴⁹ Landinu skipt í 6 umdæmi, 6 kaupskip í stað 20 áður. mikil fækkun starfsmanna. / 85 kaupmönnum fengin ítarleg bréf í hendur eins og öðrum embættismönnum og swtarfsmönnum um þessar mundir, afarnákvæmlega sagt fyrir um hvað eina, stórt og smátt. tekið að undirbúa vetursetu á nokkrum höfnum og byrjaði Hólminum, ná í nauðsynjar að vetrinum án uppbrots sýslumanna og þingsvitna eins og áður hafði tíðkast um langan aldur. Kgsbr. 1. maí 1759. tekið fyrir úflutning á ull um stundarsakir, enda tóku stofnanirnar nú miklum framförum á næstu árum, arður að klæðagerðinni, sútuninn, færasnúningnum og brennisteinssuðunni. / 86 1752-1764 728 manns notið atvinnu við þær skemmri eða lengri tíma. 1763 16 sveinar, 45 drengir og 40 stúlkur við klæðaverksmiðjuna eina. menn tóku óðum upp rokka og vefstóla með nýja laginu víðsvegar um land.

/ 86 Markús Pahl umsjón með versluninni og sftirlit með stofnunum.⁶⁵⁰ jafnframt kaupmaður í Hólminum. átti að senda stjórninni nákvæma skýrslu um allt saman. þetta höfðu sögurnar unnið á. Stjórnin var farin að tortryggja Skúla. / 87 skv skoðanagerð Pahl's stofnanirnar virtar á 7240 Rdl. vegna umtals, satt og logið, kallað eftir ársreikningum frá upphafi / 88 1760 tilbúnir. K lagt til 61.000 rd en hluthafar 3.240 Rd. ég skanna töfluna og set yfir í Skúlamyndir. Mestar tekjur 1952-1959 af ullariðnaðinum, svo skútunum. tekjur stls rúm 50 þús rd, útgjöld 40 þús rd. meiri en tekjur. Reynslan sýndi síðar, 1764 að ullariðnaðurinn var sú grein sem vænlegust var til arða og þrifnaðar, og þó vildi það hörmulega óhapp til / 89 ap ghingað barst fjárkláði. Skv. reikn. Skúla 1764 hreinn arður af klæðasmiðjunni í tólf ár orðinn 7 þús rd, af breinnsteinsuðunni vel 3 þús rd, minna af færasnúningi og sútun en þó. Þá hafði tapast á duggunum 12 og hálf þús rd, reyndust mjög illa til fiskiveiða líka þurftu hluthafar sakir mótþróa mangaranna að hafa duggurnar til flutninga milla landa.

/ 89 Skúli fór utan 1760 með Óla Stephnsen bókarar, sem var kominn í stjórn stofnananna með þeim Skúla. Ólafur tók sér svo nærri aðfunnslur Pahl's við reikningshald hans og fjárdráttarsakir þæ sem bornar voru á stjórnendur stofnananna að hann sagði af sér bókarastarfinu.. Vildi helst að stofnanir og verslun væri rikið í sameiningu á kostnað K, eign hans, svo engin þræta yrði framvegis. Skúla hafði ekki ámóti, en vild ekki samþykkja að landið skyldi greiða aftur það fé sem K lagt þeim til. því K gaf féð skilmálalaust. / 90 ekki beit fjárdráttarsökin á Skúla, hún náði ekki til hans, þó að tvímæi léki á um bókarinna. Stjórnarráð fór yfir reikningana og fann ekkert athugavert. Kh. ferð 8 1760. Seinast í apríl stefndi stjórnin Skúla fyrir sig og fól honum framvegis allt eftirlit með stofnunum eins og verið hafði að upphafi. áður en Skúli fór heim fékk hann því á leið komið að stofnunum væri falið að byrgja flestar hafnir landsins að klæðavöru og færurum. Skúli kom heim með sæmd og sigri.

Sigur 1753-4: 1753: / 193 júlí. Skúli enn á ný kominn til landsins eftir vetursetu.⁶⁵¹ fólk tekið að setjast að í Reykjavík á seinna að snúa aftur heim til áthaga sinna og

⁶⁴⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁵⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁵¹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

útbreiða kunnáttu. auðfengið í þjónustuna því að mjög hart er í ári um / 194 þessar mundir og bjargarleysi um allar sveitir.

1766 / 39 fimmtíu reknir úr vinnu í innréttingunum.⁶⁵² 53, Arv Gudmandsen. fátt fólk eftir, kaup lækkað, svipt skinni til skólegður, vaðmáli til rúmfata, sýrublöndu til drykkjar og ljósmeti öllu aðeins fjórir vefir í notun nýttast ekki til fullst. gjald hækkað til muna sfyrir ull, band eða voðir til litunar. Skúli löngum í Khöfn vegna málaferla við Almenna og ræður Arv því einn öllu. á döfinni að svipta Skúla umsjónarmannsstarfi vegna langrar og tíðrar dvalar erlendis.

1778 / 118 Konungur tekur við, samningur gerður.⁶⁵³ Hluthafarnir fá fyrir þær tæplega 7750 rd í peningum, gefnar eftir gamlar skuldir tæplega 7200 rdl. bundinn endir á mikil og langvinn málaferli Skúla við kaupmenn. INnréttingarnar eru nú mjög úr sér gengnar, húsin hafa ekki veirið bikuð, viðir grautfúnir og áhöld langalengi legið í vanhirðiu eða fullkominni óhirðu og spillst stórum. sumt ónýtt eða glatað.

Verslunarfrumvörp Skúla:

/ 74 frumvörp Skúla 9. júlí 1857: vakti helst fyrir honum að landsmenn legðu fram höfuðstól, 100 þús rd. svo landið gæti sjálft rekið verslunina, en sá þó að þeir voru ekki færir um það og vænti þes heldur ekki að landsmenn dirfðust að fara fram á það við konung að hann legði svo mikið fé fram, ofan á allar þær rausnargjafir sem hann hafði í té látið.⁶⁵⁴ / 75 Kh. ferð 7, 1757 Skúli samdi ítarlegt skjal, Pro memoria til stjórnarninnar og vakti alla höfðingjana við Öxará af svefni með því skjali, 9. júlí 1757. Magnús Gíslason skoraði á þá sem þá þingi voru, lögmennina Svein Sölvason og Björn Markússon og 9 sýslumenn, að ræða verslunarmálið. Þeir gáfu Skúla og 5 sýslumönnum umboð sitt til að ráð því máli til lykta. Viðeyjarfundur um haustið og Skúla falið af Magnúsi amtmanni, Ólafi varalögmanni Stephensen og 5 sýslumönnum fyrir allra hönd að sigla á konungfund og reyna að koma versluninni í það horf sem bent væri á í álitsskjali hans. Landsmenn eignuðust undir forsjá stjórnarninnar, „Hvers vegna eigum vér að láta þá mala kornið, baka brauðið, byrja ölið, brenna brennivínið, tilreiða tóbakið, smíða flest áhöld úr járn og öðrum málum til almenningsnota, spinna og vefa línúkana, snúa færðin slátra fé voru og salta fisk vorn? / 76 vér höfum sjálfir nægilegt vinnuafli til alls þessa, ef vér viljum færa oss það í nyt.“ ekki brestur ísl. náttúrna auð néæði, sagði Skúli einu sinni, heldur vantar menn til að erfiða í sveita síns andlitis.

/ 76 hann stingur í raun upp á kaupfélagi, segist þó telja frjálsa verslun eina farsældarskilyrðið, eigi enn geta þrífist á Íslandi, því landsmenn geti ekki staðist samkeppnina.⁶⁵⁵ Best í sambandi við danskt félag í einkaleyfi, versl.stjórnin sitji í Höfn og nokkrir Ísl eigi sæti í henni. Spara megi 30 þús rd á ári með því að hafa aðeins 5 aðalhafnir í stað 24, Hólminn, Grundarfjörð og Dýrafjörð, Eyjafjörð og Reyðarfjörð, birgja þær upp og leggja þær upp vörur / 77 upp á úthöfnunum, sem áður aðalhafnir. fækkar mjög kaupmönnum og starsfólki. sjá til að iðnaðarmenn setjist að á aðalhöfnunum, tilsögn í að mala í vatnsmyllum og hvandkvörnum. lögmenn og sýslumenn eftirlit með versluninni í sínu umdæmi. Ekki leigja verluðina, því of mikið vald falið í því.

⁶⁵² Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁵³ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁵⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁵⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

/ 77 þetta kom flatt upp á höfðingjana við Öxará, því farið fram á byltingu í verslunarháttum.⁶⁵⁶ var framsýnn. Allar stjórnarráðstafanir sem gerðar voru eftir þetta báru heim af tillögum Skúla að einhverju leyti og þóttu þá jafnan til batnaðar. / 78 siglingin haustið 1757, skjal hans lagt fyrir stjórnarráð konungs. stjórnarnherrarnir féllust á flestar tillgu Skúla, en Thott greifia þótti of snöggar og fljótráðnar breytingar. Dönsku kaupmennirnir mneyttu líka allra bragða til að tefja málið. / 79 ekki annar kostur en að reyna að sjá svo til að verslunin yrði sem heppilegust fyrir landið og stofnanirnar. Skúli sendi inn nýja álitserð um að stofnanirnar fengju einkaleyfi til að reka verslun í Hólminum, og K úrskurðaði þetta 18. apríl 1758. Stjórmin bauð upp hafnirnar 10. maí 1758 og enginn vildi bjóða í / 80 konungsverslun. Skúli aftur til Hafnar haustið 1758 8. ferð til Hafnar. / 81 hafði færst of mikið í fang með stofnunum, svo víðtækar

/ 87 kaflinn „Laus skjöl“ í skjalaútgáfu Lýðs Björnssonar: *Kaupstaður í hálföld.*⁶⁵⁷ Á alþingi sumarið 1757 afhenti Skúli Magnúsi amtmanni Gíslasyni tillögum um framtíðarskipulag veslunarmála í landinu, dagsettar 9. júlí. Magnús lagði fyrir valdsmenn á þinginu, vildu ekki taka ákvörðun á svo stuttum tíma. 5 manna nefnd, Viðey 4-12 sept. samkomulag um tillögur Skúla í höfuðdráttum. 5-6 höfuðkaupþún með undirverslunum. verslun allan ársins hring og laða þangað iðnaðarmenn. hafnað / 88 segja má að með þessum tillögum og iðnrekstri í Reykjavík hafi Skúli gerst brautryðjandi hugmyndarinnar um kaupstaði á Íslandi. þráðurinn tekinn upp tæpum þremur áratugum síðar. 1784 stjórnarskipti í DM, nýja stjórnin fylgdi kenningum Adams Smith um frjálsa verslun og hafnaði kaupskaparstefnunni. Eitt fyrsta verk stjórnarinnar varðandi Íslandsmál var að setja nefnd, *Landsnefndina síðari*, 2. feb. 1785, verslunin gefin frjáls þegnum Danakonung. / 89 Við athugun ljóst að mikið samræmi er milli hinna lögákveðnu kaupstaða og kaupsviða 1787 og tillagna Skúla frá 1757.

1757: / 224 Skúli leggur til að Íslendingar annist sjálfir verslunina.⁶⁵⁸ hvers vegna eigum vér að láta erlenda menn eina haf atvinnu af íslenskri verslun, mala kornið, baka brauðið, byrta ölið, brenna brennivínið, tilreiða tóbakið, smíða áhöld, spinna og vefa, snúa færðin, slátra fé og salta fisk vörn? lántaka í Khöfn. / 225 hörmangarar afsala sér frá næstu áramótum, fallnir í stórsektir fyrir vörusvik og vanefndir, kaupa sér vægð. / 225 bænarskrá sýslumanna um hengingu þjófa. Magnús Gíslason vill typtunar hús í landinu. látnir vinna við strangan aga. þó fylgjandi því að þeir sem stela fénaði á afrétti séu hengdir. annars hafa sýslumann farið sínu fram og hengt ófáa þjófa í hallærinu.

Aðfinnslur gegn Skúla:

/ 82 urðu æ háværarí.⁶⁵⁹ Ekki nema einn fámennur fundur í Viðey hjá Skúla, hluthafar átti að halda aðalfund á alþingi árlega. Ítarlega ársreikninga átti að leggja fram, fórst fyrir líka. allt komið í óreiðu og flækju á fáum árum enginn botnaði í. menn vildu vita til hvers konungsgjöfunum hefði verið varið. Skúli átti því krappri vök að verjast. / 83 bakbitinn og smánaður af löndum og hataður af kaupmnum. missti aldrei trúna Kh. ferð 9. 1760, í lífháska undir Kulen í Svíþjóð. orti sjálfur bænurvísu

illur yfirmaður / undirmálshyski:

⁶⁵⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁵⁷ *Kaupstaður í hálföld 1786-1836*, 87-89.

⁶⁵⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁶⁵⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

1773 verið að rannsaka rekstur undanfarandi ára, forstjórnarnir fyrrverandi áttu þá fullt í fangi með að verjast ásökunum landsmanna.⁶⁶⁰ Ari Guðmundsson einn þeirra var alræmdur og illa liðinn. Hafði rekið rugi manna á umliðnum árum og vandaði þeim ekki kveðjurnar við réttarhöldin: „það er skoðun mín að stofnanirnar séu eigi ætlaðar til að vera opið hæli og samkunduhús fyrir alls konar flökkukindur, letingja, drykkjurúta og ónytjunga og þó hefi ég séð þess ljós dæmi þann stutta tíma sem ég hef dvalið hér.“ Markús Pahl, fyrrverandi forstöðumaður hafði svipaða sögu að segja. Þegar málefni Þorkels Þórðarsonar bar á góma sagði hann að Skúli hefði einn haft hönd í bagga þegar hann var ráðinn. Fógetinn hefði „veitt honum sem mörgum örðum slæpingjum móttöku og sett þá niður við stofnanirnar.“ Talað um þetta fólk sem sérstakrar tegundar, upp til hópa hálfgerð undirmálsfólk sem ekki hefði getað unnið hefðbundin störf til sjós og lands, börn, flakkarar, fatlaðir / 168 þvert á móti má gera ráð fyrir að starfsfólk Innréttinganna hafi verið venjulegt alþýðufólk, hvorki betra né verra en almennt gerðist.

sýfilisinn:

kynsjúkdómur að líkindum sárassótt kom upp í Reykjavík árið 1756 og var ekki yfirbugaður fyrr en upp úr 1760.⁶⁶¹ Olli verulegri röskun á starfsemi, margir veiktust og rösklega 20 dóu.

1746 / 160 eitt hinna nýju lagaboða að kaupmenn á hverju kvöldi þegar vinnu lýkur í kaupstað og trumba er barin, hugi vandlega að því hvort ekki leynist lauslútt kvenfólk í kaupmannshúsunum eða í grennd við þau.⁶⁶² sýslumaður á að hafa gætur á því að þessu boði sé hlýtt, prestar og hreppstjórnar er næstir búa

1756: / 211 Venussýki í Reykjavík og víðar.⁶⁶³ Undanfarin ár hefur borið nokkuð á sjúkdómi þeim sem kallaður er sárassótt, hér og þar um landið og nú síðast á fólki við innréttingarnar í Reykjavík. Bjarni Pálsson hefur tekið sér fyrir hendur að rannsaka þennan farladur, því að margir sjúkir menn leita á hans fund. Hefur kveðið upp úr með það að þetta sé lostasýki sú eða Venussýki sem nefnd er fransós og fyrrum var kölluð Púlverjasýki. Bjarni hefur tjáð amtmanni hvað við liggur ef útbreiðsla hennar verður ekki heft. fyrirmenn hafa ekki hlutast neitt til um þennan sjúkleika undanfarin misseri, alþýða manna hefur haft það í flimtingum er einhver veikist og brosað að en varúð hefur engin verið. síðan álit Bjarna fór að spyrjast hefur sett mikinn ugg að fólki. það ráð hefur veirð tekið að safna því fólki sem sjúkt er saman á Bessastöðum, þar sem enginn embættismaður hefur búið um skeið og hefur Hannesi Hákonarsyni, stúdent í Kalastaðakoti, verið falið að gæta þess þar og lækna að fyrirsögn Bjarna Pálssonar.

/ 256 Mannskæður kynsjúkdómafaraður geisaði í Reykjavík á fyrstu árum Innréttinganna og getur Ólafur Stephensen þess í greinargerð 12.des. 1760 að yfir 20 manns hafi látist úr sjúkdómi þessum á tveimur árum og var hluti þeirra iðnmenntaður.⁶⁶⁴

1775 / 98 maí, sáraveiki eða fransós kom upp í grennd við Akureyrarkaupstað í fyrrasumar.⁶⁶⁵ Talið að borist með dönskum undirkaupmanni er kom með kaupskipinu. þrjátíu manns í Eyjafirði hafa nú fengið þessa veiki. sýsli sent suður í

⁶⁶⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 167-168.

⁶⁶¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 160.

⁶⁶² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁶⁶³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁶⁶⁴ Lýður Björnsson: „Vinnudeilur á 18. öld“, .

⁶⁶⁵ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

Læknisnes eftir lyfjum handa fjórðungslækninum, magnúsi Guðmundssyni, til þess að græða með sjúklingana.

Fyrir löngu þegar ég bjó á átjándu öld í þrjú ár og skrifaði sögu séra Snorra rímnappa á Húsafelli sá ég fæðingarhríðir Reykjavíkur með augum hans. Snorri orti: „Soltin tók með saurgan krik, hún Svæluvík“. Þetta vildi alþýðan heyra og vill enn, ljótt um framkvæmdavald og bisnismenn. Mannskæður kynsjúkdómur barst til Reykjavíkur í upphafi Innrétttinganna.⁶⁶⁶ Yfir 20 manns dóu, margir iðnmenntaðir. Það bendir til hins kæra leiks ásta á svæðinu og lífs í tuskunum. Bjarni Pálsson landlæknir komst fyrir sýkina. Fræg háðvísa efast ekki um hvaða sýki þetta var:

*Íslands góður ábate
af innrétttingum held ég sé,
kominn er fransós
kláði á fé
og kúrantmynt fyrir specie.*

Ullariðnaðurinn:

/ 122 7. okt. 1752 rita stjórnendur Innrétttinganna konungi og þar kemur fram að / 123 vefnaður er þá hafinn í verksmiðjunum.⁶⁶⁷

1765 / 27 vefstofa að Ási í Vatnsdal. Íslendingur sem fyrir allmörgum árum fót til Danmerkur til að læra vefnað, Jón Sveinsson, hefur falast eftir Ási til ábúðar.⁶⁶⁸ Hann á í Danmörku litla vefstofu með tveimur vefstólum og hefur lagt drög að kaupum á hinum þriðja. fái hann 600 rdl að láni úr konungssjóði til þess að standa straum af kostnaðinum við flutninginn og koma dúkagerðinni á rekspöl hérlendis. Margt ungra manna hefur ferð til Dm til iðnaðarnáms á undanförunum áru8m, enda stjórnarvöldin hvatt mjög til þess. fæstir síðan vitjað Íslands, sumir andast, aðrir sest að þegar námi var lokið.

1773 / 87 mynd af skotrokk sem er smíðaður af séra Snorra Björnssyni á Húsafelli.⁶⁶⁹

1781: / 136 mynd af mönnum að þæfa í tunnu innan við fjós, andfætis í tunnu.⁶⁷⁰ Maí, þófaramylla á Barðastönd. Davíð sýslumaður Scheving í Haga á Barðaströnd fór þess á leit fyrir nokkru við stjórnina að hún léti honum á té leiðbeinginar um gerð þófaramyllu sem gengi fyrir vatnsafli. honum hefur veirð sent sýnishorn ásamt leiðbeiningum um æskilega fallhæð vatnsins, tilhögun alla og magn þess vaðmáls er þæfa ma á einu. skal skila skýrslu í haust

/ 64 1753 var húsið í Krísvík reist og fjölgað húsunum í R og tekinn ráðsmaður til stofnananna.⁶⁷¹ Meðan verið að reisa verksmiðjuhúsin í Reykjavík settist Dannenberg að á Bessastöðum með klæðavefstól sinn, og átti magnús Gíslason orðinn amtmaður í stað Pingels að hafa eftirlit með honum. Stjórn stofnananna falin á hendur 3 sýslumönnum, auk Skúla: Bjarna Halldórssyni á Þingeyrum, Þorsteini Magnússyni og Brynjólfi Magnússyni. Bókhaldinu slepti Skúli 1753, við Ólaf Stephensen, því Skúli var jaafnan í förum og átti býsna annríkt.

⁶⁶⁶ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 82.

⁶⁶⁷ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innrétttinganna“, .

⁶⁶⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁶⁶⁹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁶⁷⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁶⁷¹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

Spunaverkið, vefnaðurinn, litunin og þófið.⁶⁷² Starfsfólkið skipti tugum, langflestir við vefnað og spuna. 1752 var á Bessastöðum fyrst, kominn í Aðalstrætið 1754 og að fullu og öllu ekki síðar en 1856. 1754 var ullarverksmiðjan að Leirá flutt í húsakynnin í Kvosinni. Dúkvefstoan síðust flutt frá Bessastöðum, jafnvel ekki fyrr en 1756. Þófaramyllan við Elliðaár rak smiðshöggið á framleiðsluna, þar vour voðirnar þæfðar og litaðar. Síðar flutt til höfuðstöðvanna og þá litunarhús reist við suðurenda Aðalstrætis þar sem nú er herkastalinn. Mikil litagleði - tóku að sér að lita fyrir einstaklinga. Garn, vaðmál, hörléreft, hörstrigi, grófur ullardúkur er nefndist kersey og þar á ofan svokallað sayetta sem mun einkum hafa verið notað í sparilök. Dýrustu tegundirnar af klæði nefndust pyklagaen og pack. Enn fremur kamgarn, flannel, emms eða embs, sem var sléttofið ullarefni og loks calemanque. Það var sérstök gerð ullardúka og voru ýmist einlitir, röndóttir eða með blómamynstri. Mest framleitt af pack og kersey. Úr fjölbreytni dró er fram liður stundir og umsvif minnkuðu. Gæðum hrkakað á sama tíma, voru þó umdeild fyrir.

Markaður mest innanlenad, en ekki auðunninn og kom þar margt til.⁶⁷³ Lélegar samgöngur og einokunarkaupmenn fluttu áfram inn klæði frá útlöndum. Flest heimili sjálfum sér nóg og höfðu lítil efni fyrir / 137 munað. Hlóðust því upp birgðir, útsla, geymsluhúsin lek og innan um dýrindis voðir léku mýs og rottur lausum hala og nöguð allt sem tönn á festi. Útflutningsskýrslur 1760-1784 tilgreina engan slíkan útflutning frá Reykjavík. Lítið var úr hörvinnslnni, sem upphaflega var gert ráð fyrir. Fjárkláðinn fór illa með vinnsluna. 1767 starfsemin skorin verulega niður og smiðjurnar upp frá því reknar með hálfum afköstsum í besta falli.

Taprekstur af ullariðnaðinum, svo mikill að furðu gegnir að hann skyldi tóra í hálfra öld.⁶⁷⁴ Árið 1757 voru sumir hluthafar komnir á þá skoðun að selja ætti fyrirtækið versluninni. Vonir til að tryggja mætti betur öflun hráefna og sölu með sameiningu við það félag sem sá um Íslandsverslunina. Loks 1764 dró til tíðinda varðandi sameiningu. almenna verslunarfélagið nýtekið við versluninni / samningur 2. apríl 1764. Skúli og Magnús fyrir hönd hluthafa og Skúli ekki gengið glaður til þess verks. Almenna réð öllu um reksturinn, hluthafa óbreyttir réðu aðeins 50 hlutabréfum af um eitt þúsund og höfðu því engin áhrif. Iðnaðurinn kominn í ákjósanlegt samband við verlunina. En skömmu áður en sameiningin varð að veruleika, aðfaranótt 27. mars eldur laus í Reykjavík.

Farið heim og vikið góssið í fataskápnum ykkar. Skúli sagði að 10 pund af ull þyrfti að meðaltali til að klæða hvern íslenskan heimilismann. Fimm kíló af fötum krakkar. Takk fyrir að nenna að koma og takk menningarnótt fyrir að hafa látið mig taka þessa dýfu, bara gaman. Bless.

Gottrup er talinn hafa komið með fyrstu rokkana og nútíma vefstólana 1711-1712.⁶⁷⁵ Síðan Jón Árnason lágréttan vefstól að erlendri gerð um 1720. Magnús á Leirá og félagar stefndu ekki að grundvallarbreytingum á samfélaginu eins og Skúli, hin íslenska vefarafabrikka stofnuð af Hinu íslenska hlutafélagi og rekin á Leirá frá 1751 var árangur þeirrar viðleitni. Upphaf blómaskeiðs vefsmiðjuvinnslu á 18. öld.

Hrefna Róbertsdóttir sýndi fram á að Skúli gekk inn í ferli sem þegar var

⁶⁷² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 136.

⁶⁷³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 136-137.

⁶⁷⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 138-139.

⁶⁷⁵ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 27, 29.

hafið, hugmyndir forvera hans við stjórn ullarviðreisnar hafi etv hentað landinu betur.⁶⁷⁶ En seinkað þéttbýlismyndun.

Tvennskona ríð, taugerð og klæðagerð.⁶⁷⁷ Jón Aðils kallar dúkvefnað og klæðavefnað.

skiptist að erlendum hætti í framleisölu taus og klæðis.⁶⁷⁸

sýslumönn tilkynntu að plögg yrðu lituð og þrykkt gegn vægu verði.⁶⁷⁹

Litunin fluttist frá Elliðaám til Reykjavíkur og að lokum til Hafnar.⁶⁸⁰

Þótt nýir aðilar tækju við rekstrinum var Skúli með fingurna á fyrirtækinu, sem landfógeti, eftirlitsmaður með rekstrinum til 1769 og stærsti hluthafi. Hann hélt uppi kærur og málaþófi eftir sem áður.⁶⁸¹ 1764-1774 tók Almenna verslunarfélagið við rekstrinum, í eigu konungs 1774-1779. Sá um alþjóðlega verslun Dana við Finnland og nýlendurnar í Afríku, Karíbahafi og Grænlandi. Var brautryðjandi í að afla markaða fyrir saltfisk í Miðjarðarhafslöndum, stuðlaði að umbótum í fiskveiðum og verkun afla. Lét fyrstu kaupmenn hafa vetursetu hér á landi á 5 höfnum. Skref í átt til nútímans. Litu á Innréttungarnar sem gróðastofnun frekar en skóla. Skúli kenndi Almenna verslunarfélaginu um 5 utanreisur sínar. Hann var þó aðalumsjónarmaður fyrirtækjanna eftir samningi við AV.

Stóðu fyrir uppsögnum á fólki til hagræðingar rekstrinum, greip til harkalegra hagræðingar ráðstafanna, eins og Lýður segir á stofnanamáli.⁶⁸²

Konungur rak Innréttungarnar 1774- ... 1784 við stjórnarskipti og kaupskaparstefna og kammeralismu lagður á hilluna.⁶⁸³ Nýi stíll var að afnema hömlur og ríkisafskipti. Bók Adams Smiths *Auðlegð þjóðanna* nýkomin út á dönsku. Aflagðar styrkveitingar, verðlaun tekin upp í staðinn. Þar með voru örlög Innréttunganna ráðin. Að lokum hús og vefstólar seld. Kaupmenn keyptu það sem eftir var af Innréttungunum 1799. Bærinn hélt velli.

1784 var Skúla boðið sem stærsta hlutafjäreiganda að taka aftur við fyrirtækinu en afþakkaði.⁶⁸⁴ Orðinn lúinn, fjárlítill. Kóngur rak áfram til loka. Reynt var að selja þær samkvæmt nýrri stjórnarstefnu í hagstjórn en enginn vildi kaupa. Tveir kaupmenn keyptu 1899 og ráku um stutt skeið.

saltvinnsla:

1773 / 89 Þorkell Fjeldsted í landsnefndinni 1770 gerði í hitteðfyrri saltsuðutilraunir á Reykjanesi við Djúp og fékk þá pott af hörðu og þurru salti úr átján pottum af sjó eftir sólarhring.⁶⁸⁵ sjónum dælt í stök sem hann rennur eftir í saltsuðuhúsin september. hveravatn látið spýttast undir saltþönnurnar og eima sjóinn.

Litunarhúsið:

⁶⁷⁶ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 16. /

⁶⁷⁷ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 30-31.

⁶⁷⁸ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 25.

⁶⁷⁹ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 46.

⁶⁸⁰ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 71-72, 88.

⁶⁸¹ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 90-91, 126, 128-129, 132. / Lýður Björnsson: *Skúli fógeti*, 65.

⁶⁸² Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 122, 160.

⁶⁸³ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 143-146.

⁶⁸⁴ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 159.

⁶⁸⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

/ 63 byggt á sama stað og Þófaramyllan, við Elliðárnar árið eftir með ærnum kostnaði móti vilja Skúla.⁶⁸⁶ Dannenberg kvað vatnið í R óhæft til litunar. Að nokkrum árum liðnum flutt til R og bar þá ekki á öður en vatnið reyndist fullgott. Sérviska D hafði kostnað í för með sér og óhægindi, þar sem húsið svo bagalega langt frá verksmiðjunni.

sauðfjárnú:

/ 130, Innréttingarnar settu á stofn sauðfjárnú í Helliskoti í Mosfellssveit, í reikn. 1760 fyrst og síðast 1763, þó sett á stofn 1758. heildartap þessi ár tæpir 120 rd. en líkur til að hluti eigi rætur að rekja til gjaldfærðs stofnkostnaðar.⁶⁸⁷

Bruninn:

1764 / bls 22, apríl. aðfararnótt 27. mars.⁶⁸⁸ / 23 Ámundi Jónsson vefari vaknaði um miðnættið, vakti fólk sem talið er að ella hefði bunnit inni, eldurinn svo bráður að klukkan hálfvö þrjár vefstofur brunnar með öllu sem í var. verður mikið svo óhægt um slökkvistarf, þó tókst að varna því að eldurinn næði fleiri húsum. menn giska á að skar af kolu sem m ógætlega var farið með hafi kveikt í húsunum. hús, vefstólar og önnur áhöld metin á 2200 dali, dúkar, færi og ullarbirgðir á 1075 dali. verkafólkið missti fatnað og muni alls 430 dala virði. ágúst: vinna ekki stöðvast að ráði, um áramót gert ráð fyrir að afköst í svipað horf, nema hvað ekki enn efnt til myllu til að tvinna í band þar sem timbur í hana vantar. Spunakonur voru fljótlega fluttar út í Viðey og upp að Elliðavanti en vefarar settir niður á Leirá og látnir vefa þar rask.

/ 124 brunnu þrjár vefstofur með tíu vefstólum, en húsin reist á nýjan leik næstu ár.⁶⁸⁹ brunnu eigur 38 verkamann og 32 verkakvemma

/ 143, Hans Christensen kaupmaður gaf árið 1773 út reglur um meðferð elds í verksmiðjuþorpinu, bannað að fara óvarlega með eld, t.d. að bera hann milli verksmiðjuhúsanna án varúðarráðstafana / 144 að viðlagri tíu fiska sekt við fyrsta brot.⁶⁹⁰ Af bréfi frá Runólfi Klemenssyni verksmiðjustjóra til stiftamtmanns 4. júlí 1793 má ráða að verksmiðjurnar fengið send slökkvitæki með fálkaskipinu 1789, vatnsdælur, fötur, slöngur og brunastiga, upphaf brunavarna í REYakjví. Levezov samdi ítarlega tillögu að tilskipun um brunavarnir og slökkvilið í Reykjavík og sendi rentukammerinu en ekki var hún staðfest. 2. sept. 1789.

brunnu fabrikuhúsin 3, allir vefstaðir og verkfæri, sem því erfiði þénaði, öll þessa árs vinna og öll óunnin ull og mestallir fjármunir fabrikufólksins sextíu að tölu.⁶⁹¹ Það komst úr, margt lítt klætt en sumt nær nakið. Tjónið hátt í fjögur þúsund Rdl, fólkkið sett niður á bæi í nágrenninu til bráðabirgða og tekið til við vinnu svo fljótt sem auðirð var. Vefir voru settir upp í Viðey, á Elliðavatni og á Leirá. Innan skamms risu úr rústnum ný verksmiðjuhús í Reykjavík. beint tjón 70 starfsmanna var virt á rúma 430 Rdl og sumir töpuðu verlulegum uupphæðum. Þorleifur Sigurðsson rúnum 27 dölum, Jafet Illugason jafnvirði 70 dala. Hallur / 223 Gíslason 65, Teitur Sveinsson rúnum 17 og Jón Þorsteinsson rúnum 13. meðalárslaun starfsfólksins þá um 30 dalir.

⁶⁸⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁶⁸⁷ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁶⁸⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁶⁸⁹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁶⁹⁰ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁶⁹¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 139, 222-223.

Fjárkláðinn:

1756 komið á fót sauðfjárræktarbúi að Elliðavatni, þar sem rekinn var blómlegur búskapur til 1764 fyrir reikning konungs undir forstöðu Friedrichs W. Hastfers baróns. Kynbætur í þeim tilgangi m.a. að útvega verksmiðjunum fíngerðari ull. Valinkunnir útlendir hrútar fluttir hingað til lands.⁶⁹² / 138 afleiðingar kláðans geigvænlegar, mesta usla milli Hvítár í Árnassýslu og Hvítár í Borgarfirði. Sauðfé á landinu mun hafa fækkað um 60% 1761-1770. Tilskipunin um niðurskurð 1772. Fjárskipti hófust 1772 og var ekki lokið fyrr en 1779.

1761 / 6 ástæðan fyrir innflutningi kynbótahrúta sú að ull af útlendu fé er í margföldu verði.⁶⁹³ Magnús Gíslaon amtmaður flytur hvatningu á Öxarárþingi og útbýtir riti sem Hastfer barón hefur skrifað um fjárrækt, um sauðatímgun, prentað Khöfn. margir gera sér vonum að ullin batni og verð hækki, ef blandað ensku og holsteinsku fé. Magnús hefur með sér til Þingvalla reyfi af kynblendinum sem hann hefur sjálfur alið upp á Leirá og lét rýja í viðurvist tveggja sýslumanna til að sýna þingheimi hve þau bæru af ull af alíslensku fé. af ensku kyni að 3/4 og slík ull seldist utan lands á 32-48 skildinga en af íslensku aðeins 12 skildinga í Khöfn. hve Íls mættu vera konungi þakklátir fyrir fjárbúið á Elliðavatni, Ó, hve náðugur herra er girnist að gera sína fátækustu undirsáta hluttakendur í slíkri lukku! beinir orðum sínum einkum til lögmanna og sýslumann og bauðst til að láta þeim í té útlenda hrúta og hrútlömb gegn loforði skriflegu um að þeir skyldu haga fjárrækt sinni skv bæklingi Hastfers. það þá hvetja presta og bændur. / 7 í hitteðfyriravetur í Hjálmholt talsvert selt þaðan af kynblendingum, skiptir féð nokkrum hundruðum. / 6 götugir bjórar á Vatni, ágúst 1761, rétt eftir þing. Guðmundur Runólgsson sýslumaður fór að Elliðavatni ásamt tveimur tilnefndum bændum, skv fyrirmælum Magnúsar amtmanns Gíslasonar til að virða bjóra af 65 kindum sem veslast hafa þar upp síðan í júlímánuði í fyrra. tveir útlendu hrútanna drepist, austur í Hjálmholti drapst og í vetur hrútur sem kom til landsins 1756 ... bjórnir svo götugir að ekki gat heitið í þeim heil brú

1762: / 16 nóvember: ógurleg fjárpest breiðist óðfluga út um Suðurland og Vesturland.⁶⁹⁴ kjötið ei etandi matur utan kannski fyrir sárhungraða ætlað að borist með útlendu hrútunum. til marks haft að enskur hrútur drapst á leið hingað í fyrrasumar, annar kom á land veikur en var þó látinn ganga með öðru fé. Árnassýslu og norður í Dali. Magnús amtmaður á Leirá hefur orðið að lóga 70 fjár í haust - í Árnassýslu drepist um 600 fjár, í Hjálmholti hjá Brynjólfi sýslumanni Sigurðssyni misst 80. Féð verður allt slegið hrúðri og kaunum, ákafur kláði svo að skepnurnar fikjast eftir að nudda við það er þær ná til, þurrar skurfur og ákomur, virðist byrja í nárum og / 17 á koðra. þegar veikin hefur búið um sig hleypur hörundið allt í einu í eina hellu og taka sig þá oft upp ígerðir og kýli sem éta sig inn í holdið. slær bleytusudda á herðakamb, bak og síður hinna sjúku kindu unz kápan flagnar öl af hörundinu go verður þá eftir vot og spillt kvikan. ígerðir á höfði eða fótum, getur hent að augun grafi úr skepnunum og af eimleysi horn og klaufir. Kjöt af sjúku er blásvart þar sem skurfurnar standa í hold, stundum lítt ætt. menn sjá á fénu urmul lítill skorkvikinda sem þeir nefna haflús, ætla að af henni kvikni ormur, rauður um höfuð og með ofurmjórrí rófu, er skríði inn í holdið go hreiðri þar um sig. aðrir segja að sjúkdómur kunnur í sauðfé í öðrum löndum og nefna pestina fjárkláða.

⁶⁹² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 137- 138.*

⁶⁹³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁶⁹⁴ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

1764 / 21 janúar: bændur úr kláðahéruðunum flykkjast í verstsöðvarnar.⁶⁹⁵ Mjólkurmatur af skornum skammti og hörgull á ull í skjólflíkur og skinnum í sjóklæði. á sumum stórbýlum hefur hann þegar grandað tvö til þrjú hundruð fjár, víða á bæjum aðeins eftir nokkrir tugir kinda. amtmaðurinn á Leira meðal þeirra sem nálega fjárlausir. kláðinn virðist annað veifið sljákka svo gýs hann óðar upp aftur, hálfu magnaðari, sömu kindurnar yfirfallnar hvað eftir annað, uns pestin nístur úr þeim lífið eða eigandinn sér að þeim ekki lengur lífvænt. sneiðir helst hjá dalabændum. úr sumu hverfur allur nýrnámör og jafnvel mergur úr beinum, þótt haldi talsverðum holdum. sjúkt fé er bannað að reka í kaupstað, sérstakir eftirlitsmenn á Eyararbakka. skerðist mjög um ull og mjólkurmat, ær í kvíum nauðafáar, kýr ekki aldar upp í skyndi til að bæta þann missi. lágt í sáunum hjá húsmæðrum og smjörsafn af skornum skammti, allir flykkjast í ver, **1765** / 28 Leirá 30. sept. Magnús Gíslason amtmaður: ull og skinn í sjóklæði er nú í ár tvöfalt dýrari en áður, já, fæst eig keypt nema efnafólki sem getur sent langa leið, meira en fimmtíu mílur eftir þessu og verður þó kaup hvort tveggja dýrum dómum. Kvenfólkið á Suðurlandi fær nú að sofa frá sér tímann, því það getur ekkert gert.

1772 / 74 fjárskipti fyrirskipuð alls staðar þar sem kláðans orðið vart.⁶⁹⁶ öll fjárhús rifin, veggjum sundrað og timbur úr þeim sviðið í eldi áður en reist eru ný, rýmri og loftbetri. sauðfé í landinu ætlað að hafi fækkað um meira en helming, mjög kreppt að fólki þótt margir reynt að fjölga nautpeningi og koma upp geldneytastofni til mónvægis. áðrir leitað í verstöðvar sér til bjargar. fjárskipti hófust í fyrri, hluti Rangárvallasýslu og Barðastrandar / 75 nú í haust áfram. sumir geta ekki beðið, áðrir berjast hatrammlega gegn þessum ákvörðunum og telja ögrun við guð, sem sé að hegna landsfólkinu fyrir guðleysi þess með fjárkláðanum

1776 / 102 Þórður Thoroddi hefur séð í Svíþjóð klippur til að klippa ull af sauðfé og list stórvel á.⁶⁹⁷ Hann hefur teiknað klippurnar og sent stjórninn með tilmælum um að reyndar á Íslandi. / Gunnar segir að fyrstu lög gegn pyntingum dýra í Írlandi, klippur og bann við að binda plóg við halann á uxanum. enn rífið reyfi af kindum með hníf þegar Jónas skrifaði Þjóðháttabókina sína.

1779 / 123 fjárskiptum lokið á öllu kláðasvæðinu þó enn grunur um kláða í Miðfirði.⁶⁹⁸ harðskeytt samtök gegn fjárskiptunum voru hvergi gerð nema í Þingeyjarsýslu vestan Skjalfandafljóts, austasta fjárskiptasvæðinu á Norðurlandi, einkum megn í Bárðardal og Fnjóskadal og veittu prestar sveitanna þeim samtökum bænda forystu. Töldu fé lítt sýkt, fjárskiptin frestuðust um eitt ár vegna þessa samblásturs. yfirleitt tekist að fá nýtt fé jafnóðumfyrst án styrks, en seinna gefinn eftir hluti konungs af tíund og gjaftolli, skipt á milli efnalítilla bænda er ekki voru á sveit. rúmlega 4000 ærverð. smátt skammtað, einn til þrjár rdl í hlut / 124 og sumir 64 skildinga

íðnskóli:

Fjöldi fólks vann við fyrirtækið, langflestir við ullariðnað, spuna og vefnað.⁶⁹⁹ Fyrstu árin einnig unnið við garðrækt, akuryrkju, trjárækt, sútun og kaðlagerð í Reykjavík og skipasmíði í Örfirisey. Þófaramylla og litun var inni við Elliðaár, en litunin fluttist til Reykjavíkur. Árið 1755 voru átta hús risin í Reykjavík og árið

⁶⁹⁵ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁹⁶ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁹⁷ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁹⁸ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁶⁹⁹ Þorleifur Óskarsson, 117-118, 123.

1774 voru hús Innréttinganna þar orðin tuttugu, þar af sjö timburhús, sex með múrbindingu.

dýrt vinnuafll fyrst, meistarar með ofurlaun, sá fyrsti á við biskup.⁷⁰⁰ Til að lokka þá á svo ömurlegan stað. Vefarar og spunakonur unnu fengu greitt eftir afköstum. titlaðir namar, námstími misjafn. Þekking dreifðist út frá vefsmiðjunni, *putting out system*, fólk lærði að flokka ull og þó nokkur spuni á rokkum fór fram úti í sveitum. einkum háembættiskonur hlutabréfaeigenda og stúlkur þeirra, en líka bændur.

Skúli hafði í huga að I áttu að vera iðnaðarskóli fyrir landið, en eigi gróðafyrirtæki, eins og AV vildi.⁷⁰¹

/ 110, verkleg fræðsla eitt af aðalmarkmiðum Innréttinganna, lítt fylegt fyrr en upp úr 1770.⁷⁰² á áttunda tug Ólafur amtmaður Stefánsson fylgdi fordmæinu og setti ullahverksmiðju á í Sviðholti. bókleg fræðsla um atvinnumál stórjókst eftir 1770. bækur og ésar, Olavius og Thoroddi og Lærdómslistafélagið 1779. tólf námsmenn, Jón Elríksson fyrsti forseti þrengdi allvítt verksmið upphafsins. höfuðtilgangur að fræða ði bústjórnarefnum, auka að kenna snjöll vísindi. efnisval fjölbreytt, melkorn, salterð, hvalveið, túnraekt, áurðu, áveitur, heyskapur, marsvínaveið, bátasmíði saltfiskverkun, járnsmíði, lax- og silnigusveiði, smáufsa meða grannþjóða, fuglaveiða ír Drangye og áraveiðar. / 111 líktist um margt tímariti Eiríks Pontoppidans, *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*.

1779: / 124 Gamli vefstóllinn. Tugir ára eru liðnir síðan ný gerð vestóla kom fyrst í landið og fjöldi fólks hefur lært að vefa í hinni nýju gerð í innréttingunum í Reykjavík.⁷⁰³ Um allt land eru samt gömlu verstólarnir algerlega drottandi, enda þótt seinlegt sé að vefa í þeim.

/ 144 rentukammersbréf dagsett 156. júlí 1783 stíla til nokkurra sýslumanna.⁷⁰⁴ tjáð að stjórn konungsverslunarinnar sé fús að ráða tvær ungar stúlkur og einn pilt úr hverri þessarar sýslna að Innréttingunum, njóta ókeypiss kennslu, fæðis og húsnæðis yfir námstímamann og fá ókeypiss vinnuföt að því tilskyldu að þau færu síðan aftur heim í sýslur sínar og kenndu öðrum. námstíminn 3-4 ár að meðaltali. við brautskráningu skyldu hverjum pilti fenginn vefstóll ogt hverri stjúllu 1-2 góðir rokkar endurgjaldslaust. staðfest með öðru rentukammersbréfi 23. júlí 1785 , ekki fleiri en kveðið var á um 1783. Bendir til að um nokkra aðsókn hafi veirð að ræða. af bréfum frá Runólfi Klemenssyni til stiftamtmanns 1. feb. 1792 og 8. nóv. sama ár má ráða að í Innréttingunum hafa stundað nám ungmenni ú Rangárvalla-, Árnse-, Gullbringu-, Borgarfjarðar-, Mýra-, Húnavatns- og Eyjafraðarsýslu. ekki af heimilid þessari ráðið að þau hafi fengið ókeypiss rokka, en vefstóla og önnur áhöld til vefnaðar fengu þau. / 145 Innréttingarnar = fyrsti iðnskóli Íslands.

iðnnám erlendis:

/ 99, styrkti menn til iðnnáms í Dm, 1751 sjö menn sendir utan og nutu styrks, haustið 1759 með Hólmskipi sjö menn þessara erinda og stunduðu á ríkisstyrk næstu ár.⁷⁰⁵ / 102, 28. maí 1785 boðið að senda átta Íslendinga á ári til náms í vefnaði og spuna, afnumið 1788 afnumið en þá nokkrir við slíkt nám í Reykjavík. dæmi um skakka forræðishyggju að kennd meðferð hörs ekki ullar.

vörudreifing:

⁷⁰⁰ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 81, 150, 166.

⁷⁰¹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 177.

⁷⁰² Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁷⁰³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁷⁰⁴ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁷⁰⁵ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

landbúskapur:

erlendir bændur:

/ 126, 1752 14 norskar og jóskar bændafjölskyldur, jarðrækt og akuryrkja. flestar hjá sýslumönnum, eða samtals 8, ein hjá Skúla í Viðey, ein við Innrétingarnar og ein hjá Sveini lögmanni Sölvasyni, en aðrar hjá bændum.⁷⁰⁶ lítill árangur, hart í ári, ónóg aðstoð Íslendinga ekki hirt um að verja fyrir búfé, síðasti bóndinn virðsit hafa farið af landi 1762. kostnaður 5534 rd 86 sk. / 127, óvant mataræði landans, getur við hæfi mjölmatur og saltað smjör í stað skreiðar undan jökli og gráðans. greinargerð samin af Bjarna Halldórssyni sýslmannni á Þingeyrum, hvorugur skildi annan, hollt að muna að tilhliðrunarsemi kemur sér vel, en kerskni og furstaskapur illa. þó kennt heimamönnum að kalddengja ljái, sem sparar mjög viðarkol, og að brýna með spýtu sem sé bikuð og fíngerðum sandi stráð í bikið. vill fólk af fleiri þjóðernum, Svía Hollendinga og Englendinga, af þeim mætti læra ýmislegt sem rífi úr aðgerðrleysinu (inertia)

/ 64 þeim jafnað niður víðsvegar um land hjástórbændum og sýslumönnum á Suðurlandi og Vesturlandi (Snæfellsnesi og Dölum) og Norðurlandi (Húnaþingi og Eyjafirði).⁷⁰⁷ Fengu allir hentugt land til yrkingar og skepnur og aðrar nauðsynjar móti / 65 jarðræktarkennslunni. Einn var hjá Skúla í Viðey og einn við stofnanirnar í Reykjavík. heldur þótt þeir gagnslitir, jafnlegingjar og ódugnaðarmenn sumir þeirra. sumir fóru utan aftur eftir stutta dvöl við lítinn orðstír. En hugsjónin lifði, margir embættismenn og fyrirmyndabændur tóku upp frá þessu að leggja meiri hug á jarðræktina, gengu á undan eins og Skúli og Björn prófastur Halldórsson í Sauðlauksdal, Maagnús sýslumaður Ketilsson og Þorvaldur bóndi Einarsson í Brautarholti á Kjalarnesi og Vigfús bóndi Árnason í Nesi við Seltjörn. vegna veðurfars gátu trjáræktartilraunir og kornyrkja ekki náð tilgangi sínum. Skúli ritaði grein um trjávöxt í Lærdómslistafélagsritin. Lét taka allstóra bletti til sáðreita ogera tilraunir með vetrarrúg, vorrúg og hafra og blendingskorn, í Viðey og Reykjavík Kornid þreifst betur í Viðey en víaðst annarsstaðar, ekrurnar mætavel hirtar og ekkert sparað vetrarrúgurinn mistókst þó algerlega Hannes biskup Finnson / 66 mun hafa verið einna mestur fylgismaður Skúla í þessu kornyrkjumáli. Til ritgerð eftir Hannes um Möguleika kornyrkju á Íslandi og skírskotað til fornsagnanna og ef til vill þess „aðal annars að Viðey hafi verið öll í akri um 1200 en mýsnar þar skæðastar. Einu sinni átti Skúli von á biskup til Viðeyjar og beið hans með óþreyju. borin sú fregna að hesturinn hans hefði hrapað fram af björgum og drepist, og hefir það líklega verið kennt aðsókn á undan gestakomu, eins og lengi var títt he´r á landi. Skúli tók þessu ofurstillilega og mælti: „ég vildi ég ætti 365 hesta og skyldi ég glaður missa þá alla til þess að mér mætti veitast sú ángæja að tala nokkur orð á degi hverjum við þann góða mann.“

/ 66 biskupi þótti líka mikið í Skúla varið og ritar í einu bréfi sínu þess verður að minningu hans sé haldið uppi í snoturri æfisögu, gáfumaður mikill og ærður vel í þeim vísindum sem hann hafði valið sér, stórmenni í lunderni og allri framkvæmd, en - ekki lagðaur til að fara laglega með lítið.“

/ 66 Skúli náði sér því betur niður í **kálræktinni** og jarðeplaráræktinni. hafði geysimikla kálgarða og ræktaði margskonar matjurtir og fyrir **jarðeplarárækt** sendi Landbúnaðarfélagið danska honum silfurverðlaunapening sinn hinn mikla 1776.

⁷⁰⁶ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innrétinganna“, .

⁷⁰⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

ræktaði **hamp og hör** og tókst vonum framar. tilraunir með tré / 67 pívið, yllitré, furu og greni mistókust alveg, óvíst að Viðey sé vel fallin til þeirra tilrauna. **æðarvarpið** haft eftir Steinunni konu hans að þau fengið 9700 egg í meðalári og 80-90 pund af hreinsuðum dún. Laxveiði stundaði Skúli af alefili í Elliðaánum. Varð fyrstur manna til að koma á þorsknetaveiðum í sjóhverfunum sunnanlands og saltfiskverkun fyrstur manna í stað harðfisks.

1752 blásið til sóknar í landbúnaði, 14 norskar og jóskar bændafjölskyldur kenna jarðrækt, akuryrkju og skógrætt og „mun þetta verða að engu gagni, nema til þyngsla og stórs uppakostnaðar“ sagði höfundur Grímsstaðaannáls.⁷⁰⁸ bændunum ráðstafað vítt og breitt um landið, flestum hjá sýslumönnum, ein í Viðey hjá skúla og önnur í Reykjavík. Nokkrar hurfu úr landi eftir skamma viðdvöl. Ríkjandi harðindi allan sjötta áratuginn voru eflaust afdrifarík. Kunnur ekki alltaf að beita fornfálegum verkfærunum í boði hérlendis. mættu litlum skilningi, lítið hirt um að verja akra fyrir ágangi bbúfjár ... síðasti bóndinn fór árið 1762. Tilraunirnar stóðu yfir í Rvk til 1757. Eftir stóð lítið annað en örfári matjurtagarðar / 131 af þessu 5.500 Rdl útgjöld, töluvert hærri upphæð en heildarframlag íslensku hluthafanna.

15 jóskir og norskir bændur fluttir til landsins að kenna okkur jarðyrkju.⁷⁰⁹ Allir kvæntir utan einn og konurnar komu með, börn líka. Alls um 50 manns. Sendir til sýslumanna og stórbænda. Lítið gagn, þeir síðustu fóru eftir tíu ár. Harðindi. Akramir ógirtir svo að búfé át kornið, en Skúli taldi tilraunin hefí þó sannað að hér gæti bygg, hafrar og hampur þroskast. Á Þingeyrum kenndu þeir jólaeiki og dans og léku á hljóðpípu. Þrátt fyrir allt fyrstu nýbúarnir. Tilraunin kostaði yfir 5 þús rd.

jarðyrkja:

1760 / 238 Fjölbreytt garðrækt í Sauðlauksdal.⁷¹⁰ Séra Björn halldórsson hlaut fyrir fjórum árum verðlaunapening frá konungi fyrir athafnir sínar á því sviði, fyrstur allra Íslendinga. hefur fengið upp úr garði sínum jarðepli á stærð við hænuegg, hin minnstu á stærð við kiruber. Björn telur jafngildi kornmatar og jafnvel betri, ef réttilega soðinn og tilreiddur. tekist að sanna nytsemi kályrkju og rófnaræktar fyrir bændur. grænkál, hvítkál, rauðkál, sniðkál, hnúðkál, blómkál, gulrófur, maírófur, botfelskar rófur, mustarð, piparrót, lauk, kerfil, steinselju, hreðkur, salat, spínat og margar tegundir kryddjurta. Rófur er hann notar sem fræmæður geymir hann vetrarlangt í sandi. tilraunir með kornyrkju og trjárækt en ekki heppnast. látið gera garða og girðingar, blandað jarðvegstegundum á ýmsar lundir til að finna hvað hentar best hverri jurt. Fræið bleytir hann gjarnan í vatni sem staðið hefur á sauðataði áður en hann sáir því. lystihús í garði sínum og gróðursett kringum það mustarðinn sem verður átta til tíufeta hár. vinnuhjú risu öndverð gegn því að fá kál til matar, væri ekki sómasamleg fæða. en er frost gengu í garð vildu hjúin fá heitan mat, kálið þá tekið upp matreitt vandlega og hann sagði betra að eta heitt og bauð þeim að reyna til gamans., skyldi aldrei framar bjóða ef ekki líkaði. þótti gott, næst enn lysturgra og loks spurði það hvort það gæti ekki fengið þenna mat oftar. kálið ást svo vel að varla nóg handa sjálfum mér til vetrarins. stækkaði garð minn árið eftir.

1761 / 7 maí, rentukammerið hefur skrifað Magnúsi amtmanni Gíslasyni bréf um búbót þá sem Íslendingum gæti orðið að matjurtarækt og lagt drög að því að lögmönnum, sýslumönnum, prestum og helstu bændum verið boðið að koma upp

⁷⁰⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 131-132.

⁷⁰⁹ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 44, 53-54, 163.

⁷¹⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

kálgöruðm á bújörðum sínum. gert ráð fyrir sektum, gjalda til tukthússins og tvfaldast sektin ár frá ári.⁷¹¹ Fæstir þeirra haf anokkru sinni fengist við ræktun káljurta og sumir vart séð og þaðan af síður bragðað.

1763: / 17 Sauðlauksdalsklerkur gerir árlegar tilraunir með ræktun jarðepla.⁷¹² séra Björn af alúð, rauð jarðepli fyrir nokkrum árum og nú hvítt afbrigði er hann nefnir jarðperuer. tilraunir með jarðveg, skeljasand blandaðan frjómol, leðja úr keldum eða mýrarjarðvegi, best að blanda saman skeljasandi, dökkri gróðurmold og móösku. Hefur reynt að breiða út meðal nágranna og fyrirmanna. Rantzau stiftamtmaður hefur mikinn hug á því að jarðeplarækt og kályrkja verði almenn í landinu og hefur tekið upp þann sið að senda jarðepli til útsæðis til landsins á vorin, ef einhverjuir vilja gera tilraun með þessa nýju matjurt. / 25 ... júlí **1764** íslenskur maður, Jón Grímsson frá Giljá, sem stundað hefur garðyrkjunám í Danmörku undanfarin ár er kominn til landsins með framlagi úr konungssjóði, á að gera hér garðyrkju og trjáræktartilraunir og kenna bændum

1770 / 57 ... júlí. helstu menn landsins stofnaakureyrkjufélag.⁷¹³ 24 nú á Öxarárþingi. markmið að koma upp akuryrkjustöð á æskilegum stað og hefja kornyrkju. Ólafur Stefánsson amtmaður kosinn formaður hreyfði þessu máli á þinginu í fyrra. þá tveir ungir og efnilegir menn af Suðurlandi fengnir til að fara utan og hefja jarðyrkjunám, með þeim skilmála að ynnu síðan á vegum félagsins. fá jarðir tvær jarðir í Mosfellssveit danska stjórnin treg

1770 / 58 bók Ólafs Ólafssonar komin út, Íslensk Urtagarðsbók prentuð í Khöfn... júlí. ⁷¹⁴ / 59 **1771** hjúin vilja ekki þekkja kál fyrir mat frekar en grös í haga. Jón Hannesson sóknarprestur Marteinstungu. í þremur mínum fólksríku sóknum finnast einasta fimm kálgarðar. Einn forþéna stórt hrós fyrir sinn kálgaarð. kálgarður prests færði honum forundrunarlegan ávöxt á fyrst ári. þá kona mín heyrði fólk okkar kveða illa að káli og kalla óæti lést hún ei skyldi bjóða það neinum utan sér og bónda sínum gerir góðan rétt og bar fyrir okkur, gaf þá lítið til smekks þeim er þiggja vildu en lést ei myndu oft svo örlát á þetta. smám saman er fólkið farið á óska það fengi kálgraut, loks kýs öðrum mat framar. sömu aðferð með súru og fardagakál.

1773 / 92 Verðlaun fyrir jarðeplarækt.⁷¹⁵ Hið konunglega danska landbúnaðarfélag stofnað fyrir fjórum árum lét í fyrra prenta á íslensku leiðarvísi eftir J. K. Trojel *Um jarðeplanna nytsemd og ræktun* og senda hingað til útbýtingar. hét í hitteðfyrra verðlaunum öllum leiguliðum á Íslandi er stunduðu jarðeplarækt að ráði. hefur í ár sent útsæði og boðið ný og hærri verðlaun, sá er best gengur fram stóran verðlaunapening úr silfri og 20 dali, þrír næstu minni pening og tíu dali. / **1774** / 96 Séra Björn Halldórsson í Sauðlauksdal hefur safnað í bók og látið prenta leiðbeiningar Eggerts Ólafssonar um garðyrkju og not þau er hafa má af innlendum villijurtum. lætur prenta í Khöfn. / 97 okt. **1774** Thodal stifti fékk fimm tunnur af góðu byggi og tvær af lakara í haust á Bessastöðum, eina tunnu af höfrum og eina af kartöflum. Skúli og Jón fengu átta tunnur af kartöflum og Sigurður Sigurðsson á Hlíðarenda nokkuð af korni.

1776 / 105 bændum fyrirskipað að hlaða túngarða og slétta túnin.⁷¹⁶ nýjar tilskipanir um búnaðarframfarir. maí. landsnefndin, thodal hefur unnið ásamt ísl.

⁷¹¹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁷¹² *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁷¹³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁷¹⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁷¹⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁷¹⁶ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

embættismönnum að því að fella þessar tillögur í horf. Nýbýlalög, varsla túna, túnasléttun / 106 verðlaun fyrir garð- og kornyrkju. kurrað yfir verkskyldunni, þykjast geta látið börn og ónytjunga vaka yfir tünnum sínum og hafa litla trú á ágæti þúfnasléttunar.

1777 / 116 ræktunarstarf sýslumannsins í Búðardal, Magnúsar Ketilssonar.⁷¹⁷ kálgarður 80 faðmar ummáls. þríhyrningur að lögun. vatni veitt í hornið sem snýr upp í brekku. lystihús. margs konar ræktun. bygg rósarunnar, ein furuplanta, ræktar melgresi, fékk skarvakál í Viðey. lét skera grasrótina af þúfnastykki, jafna moldina og bera í áburð akti aftur með grastónni og sáldraði yfir taði. ekki eru bændur sérlega hugfangnir af þessu og fáir líklegir til að fara að dæmi hans.

útgærðin:

/ 109, P. Rön dtudent etur þess í greinargerð til Rentukammers, 26. jan. 1761 að jaktin Den islandske Havfrue hafi legið á Rhöfn frá 4. júní til júlfloka sumarið 1760.⁷¹⁸ skipstjórinn sjúkur og enginn gat leyst hann af. Um gamla lagið: Íslendingar sagðir þurfa að róa 2-4 mílur (15-30 km) á miðin, og séu orðnir uppgefnir er þangað sé komið. auk þess þurfa oft að leita lands strax þá vegna óveður. geti ekki haft matvæli með, bátarnir mestu manndrápsfleytur / 110 mannskaððar tíðir. / 111 Íslendignar hófu veiðar á þilskipum um aldamótin 1800.

/ 127, Friðriksósk og Friðriksgjöf.⁷¹⁹ / 122 skv. skjölum úr Rískisskjalasafni (rentukammer 372.55) eru skúturnar keyptar af dánarbúi Andreas Björns fyrir 2400 rd. og negndust áður Andreas og Hertuginde. Kaupbréf undirritað í Christianshavn, sem var eyja milli Amagher og lands, hinn 19. jan. **1752**. / 127 sóttu fisk til neyslu fyrir starfsfólkið til Vestfjarða í harðindunum u 1756. Stundum sigldu þær með afla sinn, en þá sá böggull að sanna að aflinn fenginn á úthafinu eða amk lengra úti en 3-5 sómílur frá stönd. Kemur fram í rentukammersbréfi 9. des. 1755. Hörmangarafélagið tladist eiga rétt á þeim fiski sem veiddur nær ströndinni skv. einkaleyfi sínu. fluttu stundum út nokuð af kjöti. t.d. 1753, enda kæmi í ljós að fénu slátrað til að afla skinna til sútunar og kaupmönnum boðið kjötið til kaups við venjulegu verði en þeir hafnað. Friðriksgjöf sigldi 1759 með farm frá Khöfn til / 128 Gluckstad, skipstjórinn dó og nýr maður ráðinn, Jochim Freese, sagður ókunnugur siglingum við Ísland. Lét í haf frá Bergen 22. feb. 1760 þótt allir ráðlegðu að bíða vors og hefur ei síðan sést. var váttryggð, 1960 rd af tryggingarfénu notaðir til að greiða hús brennisteinshreinsunar á Húsavík. Friðriksósk rann til Almenna verlunarfélagsins ásamt jaktinni Haffrúin og öðrum eignum. Hafmeyjan íslenska fyrst tialin til eigna 1760 smíðu í Reykjavík. Í bréfi sínu til Landsnefndar segir Skúli að með skipinu sem kom 1753 með vistir til Innréttunganna, fermt timbur æltað til smíði jaktar í Moss í Noregi og með því kom Íslendingurinn Krákur Eyjólfsson sem hafði mikla reynslu í skiasmíðum í verkstæðum á Brimarhólmi. Rekaviðs til skipasmíða var aflað á Hornströndum 1756-57. Haffrúin lenti á uppboði í Khöfn 1766 og lenti til Skotlands, Jaktir eru minni en húkkortur og seglabúnaður annar.

1754: / 205 hvalveiðar fara út um þúfur, vegna kunnáttuleysis og andúðar á nýbreytninni.⁷²⁰ Í hitteðfyrri fékk Skúli stýrimann sem var vanur hvalskutlari, fékk ekki aðhafst vegna mótspyrnu skipstjórans sem ekkert vildi fást við hvalveiðar. í ár fékk Skúli annan mann, sem hefur veirð átta ár á hvalveiðum með Hollendingum,

⁷¹⁷ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁷¹⁸ Lýður Björnsson: „Atvinnumál,“ .

⁷¹⁹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttunganna“, .

⁷²⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

engin annar kunnir, þótti mönnum og skipi teflt í of mikla hættu við þennan veiðiskap svo allt rann út í sandinn. / 1755 / 209 aflaföng útlendinga við Ísland. talið að 200 erlendar húkkortur séu við Ísland á ári hverju frá miðjum aprílmánuði og fram í miðjan ágústmánuð. eru yfirleitt um 30 stórlestir og sigla með um 75 þúsund tonn af fiski. fiskur sá sem Íslendingar selja út úr landinu er ekki nema um 25 þúsund vættir, svo 1733-1742. útlend húkkorta hafði í sumar fengið 1200 þorska á einni vagt á miðum milli Bjarneyja og Barðastrandar.

1776 / 107 Þilskipaútgærd á vegum konungsverslunarinnar komið á fót í hafnarfirði. fimm húkkortur og fimm jaktir komnarverið að rannsaka hvort tiltækilegt muni að reyna fiskveiðar með þessum skipum fyrir Norðurlandi og Austurlandi og hefur Skúli fógæti samið greinargerð um það efni.⁷²¹ Ólafur Olavíus ferðast þessi misseri um landið norðanvert í því skyni að athuga. danskir skipstjórar á skipunum öllum, þí Íslendingar kunna ekki með að fara og nokkrir danskir hásetar, tregða innfæddra, stendur stuggur af vinnubrögðum sem þekkja ekki

/ 64 duggurnar voru gerðar út til fiskveiða þegar á fyrsta ári, en ótíð var þá hin mesta, lítið aflaðist og reyndust illa hentar til fiskveiða, en þó örluðu þær 200 tonn saltaðar af þorski um sumarið.⁷²²

Innréttinganna 1764.⁷²³ Hafmeyjan var seld til Skotlands.

Bent hefur verið á að hagrænar forsendur voru ekki fyrir gróða af þessari útgærd, enda hélst hún bara í rúman áratug. Kaupmenn fengu um miðbik 18. aldar þrefalt hærra verð fyrir fiskafurðir en þeir gáfu Íslendingum.⁷²⁴ Hagnaðurinn kom því ekki íslenskum útgærdarmönnum til góða. Þilskip voru og dýr og útgærdin áhættusöm. Kaupmenn vildu ekki offramboð það lækkaði verðið á markaði í Danmörku og Þýskalandi. Ekki var farið að leita markaða víðar að ráði fyrr en eftir 1760.

Taprekstur útgærdarinnar má rekja til aflabrests á 6. tug aldarinnar.⁷²⁵

Það skipti samt máli fyrir þjóðina að þetta hafði verið reynt. Hún hafði átt haffær skip, þrjú meira að segja.

Ljóðrænt gaman er að vita hvað fyrstu þilskip í eigu þjóðarinnar hétu áður en Skúli breytti nafni þeirra í Friðriksgáfu og Friðriksósk í sleikjuskap við konung að þeirra tíðar hætti. Önnur húkkortan hét Andrés og hin Hertogaynjan.⁷²⁶ Andrés og hertogaynjan hét ævintýrið og þilskipið sem smíðað var í Örfirisey á vegum Innréttinganna hét Hafmeyjan íslenska. Hún var jakt, líka var þar smíðaður bátur með þilfari eða slúppa og nokkrir opnir bátar. Skipin spöruðu fyrirtækinu flutningskostnað, fiskveiðarnar gengu ekki nógu vel vegna aflaleysis, skipstjórar voru erlendir og þekktu ekki sumarmiðin. Útgærdin var rekin í tólf ár, 1752-1764.

Skipin enduðu í eigu Almenna verslunarfélagsins sem þá tók við rekstrinum og hóf aðhaldsaðgerðir og kenndi landanum betur að verka fisk. Eftir það varð fyrirtæki Innréttinganna mun minna í sniðum.

Í maí 1752 sigldu tvær húkkortur inn á höfnina í Reykjavík, Friðriksósk og Friðriksgjöf.⁷²⁷ Í lestum voru alls kyns töl og tæki til iðnaðar, timbur og annað efni til nýbygginga. Um borð var líka fjöldinn allur af framandi fólki. / 132 33 verslunarlestir, bæði skipin, og gerða út til fiskveiða milli þess sem fluttu innanlands og milli landa. Miðstöð fiskveiðanna fyrst á Hvaleyri við Hafnarfjörð

⁷²¹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁷²² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógæti“, .

⁷²³ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 115.

⁷²⁴ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 21.

⁷²⁵ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 164.

⁷²⁶ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 44, 57, 60, 161, 164.

⁷²⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 122, 132.

en flutt inn á Elliðaárvog um 1757. Þriðja skipið kom 1757, Hafmeyjan, 11 lesta jakt smíkðuð í Örfirisey. Markmiðið að kenna nýja útgerðahætti og sjómennsku á stærri skipum. Afli tregur, rekstur bágborinn og viðvarandi tap frá upphafi. Hætt í tíð Almenna verslunarfélagsins um 1764. Íslenska Hafmeyjan seld á uppboði í Höfn 1766 og Friðriksós mun hafa farið sömu leið. Friðriksgjöf fórst árið 1760 á leið frá Björgvin til Íslands.

skip innréttinganna í flutningum:

annmörkum háð á tímum einokunar.⁷²⁸ Þegar flutt var út kjöt varð t.d. að sýna fram á að fénu hefði veirð slátrað til að útvega skinn til sítunar og að kaupmönnum hefði veirð boðið kjötið á venjulegu verði en þeir hafnað. Mikilvægt þó að Innréttingarnar höfðu yfir eigin skipum að ráða. Fyrstu árin neituðu kaupmann þeim oft en einu sinni um flutninga, bæði á nauðsynjum og framleiðsluvörum.

kaðlagerð:

/ 130, 1752 á stofn enda þörfin fyrir færi lengi brýn.⁷²⁹ miðstöð niðri á sjávarkambi, austan Aðalstrætis, þar við var kaðlagerðarbrautin, hin íslenska *Reperbahn*. Íbúð kaðlagerðarmann var við norðvesturenda Tjarnarinnar. starfsemi amk fram á árið 1764. Þó ekkert unnið 1760 og 1761, hampur / ekki fluttur inn á þessum árum. skilaði hátt á 6. hundrað rd. í hreinan ágóða á árunum 1752-64, þrátt fyrir gjaldfærðan stofnkostnað, hús þó undanskilin. Skrá 16 júní 1759, undirrituð af Árna Jónssyni tekið fram að úr hampi þeim sem inn fluttur 1758 var auk ýmislegs annars framleiddir 143 lóðarstrengir, 12 sextug færi og jafnmörg skipstjórafæri, 4 stjórufæri, 20 línuhankir, 5 fléttur (tressur), 26 snærishempur, 2 pund af enjulega seglgarni, 4 1/2 hundrað af hespugarni, 6 hundrað af tólf garns línunum, 1 og 1/2 pund af fíngerðum snúrum og 14 stk af merling, sem vera mun seglasnæri. 1756 363 línur og 5 stjórufæri.

höfst 1752 og átti að þjóna einkum sjávarútveginum.⁷³⁰ Framleidd alls kyns færi, línur, netagarn og fleira til útgerða og fiskveiða. Aðeins 2-3 höfðu beina vinnu af / 135 kaðlagerðini, oftast einn reipslagari og tveir verkamenn. Unnið í spunarverkinu, þannig að gera má ráð fyrir að fimm spunakonur hafi haft óbeina vinnu af iðninni. Miðstöð niðri á sjávarkambi, austan Aðalstrætiss var kaðlagerðarbrautin en íbúð kaðlagerðarmann, reiðslagaranna svokölluðu var við norðvesturenda Tjarnarinnar. Stóð a.m.k. til 1764 en hafði gengið skrykkjótt vegna skorts á hráefnum. mun hafa skilað dátilum hagnaði og verið með vænlegra móti

innréttinganna í Reykjavík tengist útvegi.⁷³¹ framleitt heilmikið af lóðarstrengjum og færum, tressur og snærishempur, tjörugarn, seglgarn og hespugarn. Skilaði eins og sítunin hagnaði meðan hún var rekin, í þrettán ár, 1751-1761/2.

sítun:

/ 130, Elliðaár svo Rvk, hráefnis aflað í nágrenninu, stóð fyrir þrifum að Hörmangarar voru ófáanlegir til að selja hráefni af þessu tagi við lægra verði en markaðs í Khöfn.⁷³² einstaklingar drjúgir, í bréfi Þorsteins sýslumanns

⁷²⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 122, 133.

⁷²⁹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁷³⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 134-135.

⁷³¹ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 78-79, 162.

⁷³² Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

Magnússonar Móeiðarhvoli, 30. sept. 1757, samdægur sendar 68 nautshúðir og 110 kálfskinn, með Bjarna Bergssyni. Hlýtur að hafa annast innkaup á skinum í Rangárþingi. eftir járkláðan reið að fullu. Sútunin skilaði þó ágóða að upphæð samtals 340 rd. 1754-1763.

Danskur sítari kom 1752 og hóf að kenna íslenskum lærlingum að breyta óverkuðum skinum í leður.⁷³³ Fyrst inni við Elliðaár síðar flutt til Rvkur. Skotru á hráefni áði starfseminni, nær eingöngu hægt að kaupa í nærsveitum og þung í flutningi. Verst að Hörmangarar voru ófánlegir til að selja skinnið við lægra verði en viðgekkst í Höfn. Upp úr 1760 fjárkláðinn. Starfsemin lögð niður 1764-1766.

Innréttinganna í Reykjavík tengist útvegi.⁷³⁴ framleitt heilmikið af lóðarstrengjum og færum, tressur og snærishempur, tjörugarn, seglgarn og hespugarn. Skilaði eins og sítunin hagnaði meðan hún var rekin, í þrettán ár, 1751-1761/2.

skipasmíðar:

þær lögðust af þegar búið var að smíða nægjan báta- og skipakost.⁷³⁵

beikisiðn:

fremur fáir, í besta lagi þrír, unnu við hana.⁷³⁶ tunnusmíðar hafist 1752, tveir danskir beykjar komu þá um vorið. Iðnin tengdist einkum úgerð og fiskverkun / 136 enda talsvert um að fiskur væri tunnuslaður. Um afkomu beikisiðnarinnar er ekkert vitað, en hún mun hafa lagst af ekki síðar en árið 1767.

brennisteinsvinnslan:

/ 122 6. okt. 1752 rita stjórnendur Innréttinganna konungi og senda honum sýnishorn af breinnisteini sem hér hafði verið hreinsaður, og mun það verk hafa verið unnið af þeim Skúla og Bjarna Pálssyni, síðar landlækni.⁷³⁷ / 123 í skýrslu til Landsnefndar kveðst Skúli hafa komist að leyndardómi breinnisteinshreinsunar fyrir tilviljun í samkvæmi, í viðræðum við Holtzmann nokkurn kaptein. Hann hafði umsjón með hreinsun á brennisteini þeim sem fluttur var inn frá Hollandi.

/ 128, 1753 reist í Krýsuvík hús, til að hreinsa í brennistein.⁷³⁸ valinn staður við rætur sjallsins þar sem námurnar eru, rífið sama árið og flutt heim að Krýsuvíkurbæ, þar betra vatn og aðgangur að eldivið. hreinsun hófst að marki / 129, 1755. Varðveist skoðunargerð 31. ág. 1759, Markús Pahl og Gumundur sýslumaður Runólfssyni. Verksmiðjuhúsin 4, hreinsunarhús, nefnt verkstæði, íbúð verkamanna, brennisteinsgeymsla og beymsla fyrir brenni o. fl. Öll byggð af torfi og grjóti og í góðu lagi. umhverfis garðar sem brennisteinn þurrkaður á. fyrst gekk erfiðlega að fá hreinan brennistein og heppnaðist fyrst er landfógeti sjálfur að eign sögn gert síendurteknar tilraunir í 6 daga samfleytt. skjal 25. apríl 1757 í Khöfn, væntanlega skirfað af skúla, þar sem starfsmönnum lagðar lífsreglurnar. leggja til hliðar sem misheppnast að hreinsa, þótt svo fari um pott og pott. fjórir verkamenn skyldu vera, láta þurrkbekkin aldrei vera auðan í þurru veðri. hreinsa að mt. skulu þeir 8 potta daglega, óheimilt að standa í ferðastússi á rúmhelgum dögum utan nauðsynlegrar kaupstaðarferaðr. Auk þeirra þrír menn ráðnir hver sumar til að taka upp mó og verka og flytja heim brennistein.

⁷³³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 134.

⁷³⁴ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 78-79, 162.

⁷³⁵ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 164.

⁷³⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 135-136.

⁷³⁷ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁷³⁸ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

/ 129, 1760 var farið að ganga á forða brennisteins í Krýsuvík.⁷³⁹ lagðist niður 1763, skv ódagsettri skýrslu Skúla var heildarútflytningur frá Krýsuvík 1755-1783 72 og 1/5 tonn, 1325 centener, ef centener = 112 skálpund, venjan í Dm. smávægilegur taprekstur 1753-64, en við að athuga að / 130, stofnkostnaður er allur gjaldfærður en ekki afskriftir til mótvægis, miðað við nútímabókhaldsvenjur skilað hagnaði.

1753: / 193 júlí. Skúli enn á ný kominn til landsins eftir vetursetu.⁷⁴⁰ hafði að þessu sinni með sér útlendan steypara sem á að koma á fót breinnisteinsvinnslu í Krýsuvík, furðurvið til duggusmiðar og íslenskan skipasmið er nefnir sig Krogh og hefur lært iðn sína í Danmörku.

1761 / 5 Jón Benediktsson sýslumaður Rauðuskriðu 14. des. 1761: Herra landfógetinn sendi hingað næstaflíðið sumar tvo menn sem eftirleiðis skyldu raffinera hér svovel.⁷⁴¹ Nú hefur þessum mönnum verið byggt hér nýtt hús og þeim aðskiljanleg instrument smíðuð, skorsteinn uppbyggður með innrömmuðum pottum, hvað allt til samans útheimt hefur temmilegan umkostnað, vantar ekkert til verksins begyndelse nema sjálfan brennisteininn og kaupeyrinn sem fyrir hann skal koma. hef formerkt að sumir bændur vildu til verða að flytja steininn mót 20 fiska betaling fyrir hverja vætt, jafnvel þótt þyki nokkuð lítið móti því sem hann hefur hér að forngildu betalast.

1776 / 102 febrúar - hundrað þúsund pund af brennisteini flutt til Húsavíkur.⁷⁴² Bændur fá 45 skildinga fyrir vættina. Í fyrra komnorskur maður, Ole Henchel, nemandi við námaskólann á Kónsbergi í Noregi, til að rannsaka brennisteinsnámur og leggja á ráðin um hversu vinnslan yrði bætt. Hreinsunarstöðin á Húsavík tók til starfa 1761, rekin á reikning konungs. skammt frá höfninni, öll hús úr torfi, íveruhús, geymsluhús, annað fyrir óhreinsaðan hitt fyrir hreinsaðan og loks bræðsluhús með tvo potta. mest mór til eldsneytis, lýsi til hreinsunar / 103 Henchel segir bændur moka með meiri óhreinindum en vera þarf og lýsisnotkunin óhófleg, 1/3 nóg.

í púður fyrir danskar byssur.⁷⁴³ Skúli stjórnaði vinnslunni sjálfur í upphafi þar til lag komst á hana. Um 80 tonn af brennisteini var flutt út frá Krýsuvík 1755-1763, námurnar urðu tæpar þar en vinnslunni var haldið áfram á [Húsavík](#) þegar sneiðast tók um námurnar fyrir sunnan, og haldið fram yfir aldamótin 1800. Var ábatasamur þáttur. Fyrir norðan hreinsuð og framleidd bara á árunum 1764-1770 251 tonn af brennisteini. Drógst saman, 1786-1806 11 tonn á ári, áður um 24 að meðaltali.

/ 64 1753 var húsið í Krýsuvík reist.⁷⁴⁴

/ 68 hluthafarnir orðnir féþrota.⁷⁴⁵ Hlutafélagsstjórnin lét því Skúla því fara utan á nýjan leik, Kh. 5 1753? / 69 Skúli fékk með sér steypara einn, *Hurtigfeldt* að nafni, útlendur verkmaður nr. 6, til að vinna brennisteininn í Krýsuvík. Brennisteinssuðan mistókst nú í fyrstu algerlega hjá *Hurtigfeldt*, þangað til Skúli sjálfur kom til og stjórnaði verkinu; tókst honum þá eftir mikla mæðu að ná góðum, hreinum brennisteini.

Brennisteinsvinnslan hélt áfram, fyrst í [Krýsuvík](#) en síðan. Við þökkum Skúla fyrirbærið, tölum um innréttingarnar hans Skúla, en Danir hafa vit á því að þakka

⁷³⁹ Lýður Björnsson: „Ágrip af sögu Innréttinganna“, .

⁷⁴⁰ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁷⁴¹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁷⁴² *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁷⁴³ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 62-63, 115, 154, 162, 164. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 119.

⁷⁴⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fõgeti“, .

⁷⁴⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fõgeti“, .

þeim sem borgaði brúsann og nefndu þær „Hans Majestæt Høystsalig Kong Friderich den 5. stiftede Indretninger.”

Námavinnslan hófst 1753 í Krýsuvík en komst ekki á skrið fyrr en 1755.⁷⁴⁶ Hófst brennisteinsvinnsla svo 1761 á Húsavík og gekk vel en lögð niður í Krýsuvík vegna skorts á hráefni. Reksturinn fyrir norðan stóð langt fram á 19. öld, en var bara á vegum Innréttinganna til 1787. / 134 afkoman góð en umsvifin ekki mikil og starfsmenn örfáir.

tengsl við fangelsið:

Tengsl eru milli verksmiðjanna í Reykjavík og byggingar betrunarhússins. Fangar unnu við Innréttingarnar áður en tughúsið á Arnarhóli var reist.⁷⁴⁷ Vefsmiðja var sett þar á laggirnar.

Ástæður þess að ekki gekk betur

Í seinni tíð bent á víðari skýringar: markaðsaðstæður, stærð og afkastageta fyrirtækisins.⁷⁴⁸ Of stórt miðað við mögulega hráefnisöflun og sölumöguleika innanlands, og ljóst frá upphafi að yrði að reiða sig á heimamarkað. Í flestum Evrópuríkjum komu stjórnvöld á fót vefnaðariðnaði sem lagnaðist síðan í mörgum tilvikum út af eftir tiltölulega skamman tíma. Litlir markaðsmöguleikar algengasta skýringin. Merkantílistar sniðgengu lögmál markaðarins. Flest heimili framleiddu enn eigin klæði. / 178 í hróplegu ósamræmi við ríkjandi hagkerfi og félagslegt umhverfi. hér var innflutningi á erlendum klæðavörum haldið áfram. Voðir verksmiðjanna halloka í þeirri samkeppni. Um 1780 enginn meistari lengur með yfirumsjón. verkfæri og tæki í niðurníðslu. ekki gleyma samgöngumálum. / 179 miðstöð innanlandssamgangna í Höfn. Horft var fram hjá samfélagsgerðinni og auðlindum landsins, auk markaðsaðstæðum. sniðið að stefnu danskra stjórnvalda. einhvernveginn varð líka að hefjast handa við uppbyggingu íslenskra atvinnuvega.

Verksmiðjurnar lentu í offramleiðslu.⁷⁴⁹ Harðindi, fjárkláði og húsbruni hjálpuðu ekki en breyttu samt litlu í raun varðandi heildarmyndina.

Dregið hafði úr virkninni þegar Almenna verslunarfélagið tók við, það dró úr offramleiðslu og hagræddi rekstrinum svo hann bæri sig.⁷⁵⁰

Að lokum var vefsmiðjustefnunni hafnað.⁷⁵¹ Nýir hagfræðivindar blésu úti í Evrópu og þar með litlu Danmörku.

Gamlar skýringar eru andstaða verslunarfélaganna, þjóðin hafi ekki verið vöknud til vitundar um framfaramál sín, fjárkláði, bruni og móðuharðindi.⁷⁵² Betri skýring er skortur á þéttbýli = samfélagsleg stöðnun verklega vegna einangrunar = lítill íslenskur markaður og ramminn sem erlent bakland hagsögu og hagkerfis bjó fyrirtækinu.

Bent hefur verið á að hagrænar forsendur voru ekki fyrir gróða af þessari útgerð, enda hélst hún bara í rúman áratug. Kaupmenn fengu um miðbik 18. aldar þrefalt herra verð fyrir fiskafurðir en þeir gáfu Íslendingum.⁷⁵³ Hagnaðurinn kom því ekki íslenskum útgerðarmönnum til góða. Þilskip voru og dýr og útgerðin áhættusöm.

⁷⁴⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 133-134.

⁷⁴⁷ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 120, 154.

⁷⁴⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 177-179.

⁷⁴⁹ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 192.

⁷⁵⁰ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 75-76, 117.

⁷⁵¹ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 40.

⁷⁵² Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 50-54.

⁷⁵³ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 21.

Kaupmenn vildu ekki offramboð það lækkaði verðið á markaði í Danmörku og Þýskalandi. Ekki var farið að leita markaða víðar að ráði fyrr en eftir 1760.

Taprekstur útgerðarinnar má rekja til aflabrests á 6. tug aldarinnar.⁷⁵⁴

Það skipti samt máli fyrir þjóðina að þetta hafði verið reynt. Hún hafði átt haffær skip, þrjú meira að segja.

Það gekk bara ansi vel að koma ullariðnaði á og brennisteinsvinnslu og hvort tveggja gekk í hálföld. Lýður Björnsson sýndi fram á að fyrirtækið var of stórt fyrir tiltækan markað og möguleika á hráefnisöflun.⁷⁵⁵ Svo vel gekk að það framleiddi of mikið af taui og ullarvöru, svo að birgðir hlóðust upp. Tilraun til að ná markaði erlendis mistókst. Því var framleiðslan sniðin að smekk efnaðri manna, framleitt minna og dýrara. Á hagfræðimáli Gísla Gunnarssonar heitir þetta að kaupskaparstefnan hafi sniðgengið lögmál markaðarins. Ef spurnið var og ofið klæði á almenning í Reykjavík, hvað átti sveitafólkið að gera á veturna? Það hafði ekki efni á að kaupa tilbúin föt og því hentaði best að halda áfram að spinna á fornaldarlega snældu og vefa sér föt á forneskjulegan kljásteynavefstól. Íbúar á Suðvesturhorninu lentu í þessu á tímabili, seldu of mikla ull til Reykjavíkur og höfðu ekkert að gera á veturnum. Eins og varðandi útgerðina var ástandið fast varðandi markaði og þar með gróða og því ekki auðvelt að haggja. Stökkið var of bratt. Hagrænn rammi verslunar og markaða var fastur.

Harðindi, fjárkláði, húsbruni og móða hjálpuðu ekki en breyttu samt litlu varðandi heildarmyndina.⁷⁵⁶ Almenna verslunarfélagið hagræddi og dró saman og áfram gekk rófan. Þá tók kóngsverslun við og rak fyrirtækið í smærra sniði þar til vefsmiðjustefnu var hafnað í Danaveldi undir lok aldarinnar. Nýir hagfræðivindar blésu þá úti í Evrópu og þar með í litlu Danmörku og hér uppi og úti.

Margt varð ógæfu innréttunganna að vopni. Á árunum kringum 1755 var *hungursneyð* í landinu, svo að Skúli reif stóran kjaft við einokunarkaupmenn. *Fjárkláði* barst hingað 1760 með innfluttum hrútum sem áttu að efla ullina okkar og sauðfjarræktina.⁷⁵⁷ Ekki á vegum Innréttunganna. Hann kom fyrst upp á fjárræktarbúi á Elliðavatni við Reykjavík. Við honum var brugðist með niðurskurði og 60% fjár í landinu var skorið niður, svo að skortur varð á mjólk, kjöti og ull. Varð erfitt að fá ull og varð að flytja hana langt að úr fjarlægum sýslum.

Fjórum árum síðar varð svo skelfilegur *bruni* í þínulitlu Reykjavík. Seint í mars 1764 kom upp eldur í verksmiðjuhúsunum og brunnu þrjú þeirra til ösku. Reynt var að slökkva eldinn, en bæði voru áhöld því nær engin og ofsaveður breiddi eldinn út. Ekki varð við neitt ráðið, einungis reynt að verja þau hús, er næst stóðu, sem tókst. Varð af bruna þessum hinn mesti skaði og var tíonið metið á 3706 dali. Fólki bjargaðist út, en svo nauðuglega, að fatnaður þess og munir brunnu allir inni. Ný hús voru reist í stað þeirra sem brunnu, svo að húsakosturinn var síst lakari 1766.⁷⁵⁸

Ég fann í timarit.is lýsingu Ámunda sem varð fyrstur eldsins var, hún lætur sviðið opnast fallega. Ámundi svaf uppi á lofti í húsi því, er eldurinn kom fyrst upp í. Sváfu þar á sama lofti 22 sveinar, er allir unnu við verksmiðjuna. Uppi yfir þeim á svokölluðu hanabjálkalofti svaf margt manna, Ámundi í innsta rúmi skálans, við rúmið var kista og stóð á henni drykkjarkútur, er Ámundi og laxmaður hans áttu.

⁷⁵⁴ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 164.

⁷⁵⁵ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 16, 70, 164.

⁷⁵⁶ Hrefna Róbertsdóttir: *Landsins forbetran*, 40 192. / Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 75-76, 117.

⁷⁵⁷ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 70-71.

⁷⁵⁸ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 161. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 166.

Um miðnæturskeið vaknar Ámundi við, að honum heyrir opnuð hurðin inn á loftið og lætur hátt í hurðarlokunni. Heyrir hann, að gengið er inneftir loftinu og glymur í, eins og maður á, er þar færi, væri á stígvjelum. Er nú staðnæmst við rúm hans. Heyrir hann þá, að tekið er um drykkjarkútinn og honum ruggað á lögg og verður af hávaði nokkur. Heldur hann þá, að maður sá vilji drekka úr kútnum og glaðvaknar og vill aftra honum; bregður Ámundi þá hendinni fram fyrir og ætlar að þrífa til mannsins, en grípur þá í tómt. Þetta var draugur kominn til að bjarga honum. Heyrir hann þá aftur gengið fram skálann þungum skrefum og gengið út sem ólæst væri.

Reis Ámundi þá upp og hræddur og hiss og er hann opnar hurðina fram sér hann að undir loftinu er alt í einum loga. Vekur hann fólkið skjótt og björguðust allir út. Þótti þetta merkilegur atburður. Hinn mikli fræðimaður Steingrímur biskup Jónsson hefir skrásett atburð þenna eftir Ámunda sjálfum. Hafa honum auðsjáanlega þótt tildrög þau, er urðu til þess að Ámunda auðnaðist að bjarga fólkinu, svo merkileg, að slíkt ætti ekki að falla í gleymsku.

Svo dundu móðuharðindin yfir 1783, Talið er að um 75% búfjár hafi þá fallið og fimmti hver maður eða um 10.000 Íslendingar hafi dáðið. Lítið þýddi að tala um framfarir næsta áratuginn.

Afdrif stofnananna:

/ 108 nefndin 1770 bænheyrði Skúla og skipaði Magnús Stephensen varalögmann og Sig síg lögþingsskrifara til að ra nns'kna málið sem Skúli höfðaði móti Verslunarfélaginu út af meðferð Ara á Stofnununum.⁷⁵⁹ MS skarst úr leik og átti Skúli þá í harða höggi með að fá annan í staðin, loks Magnús Ketilsson af frændsemi og vináttu. tókst að fá kveðinn upp dóm í málinu og félagið dæmt til skaðabóta / 109 yfirréttur 1774 treysti sér ekki til að leggja dóm á og slá á frest til 1776, þá vísaði rétturinn því frá, úrskurð nefndar talinn ógildur. hæstiréttur, ekki árennilegt, kominn berserksgangur á Skúla, skaut þangað 14. feb. 1777. Félagið kom með sáttaboð. í raun K því hann tekinn við, kominn í mál við hann. / 110 þegar K tók við voru húsin hvorki bikuð né máluð, megnið grautfúið. um áhöldin ekki skeytt. Verslunarfélagið hafði skaðast um 22 þús rd á klæðaverksmiðjunni einni og lítið grætt á breinnsteinssuðunni, felldi iður færasnúning og fiskiveiðar. senda hingað duggur 1776, til fiskveiða og flutninga, eflaust fyrir atfylgi Jóns Eiríkssonar, en lítið var úr aflabrogðunum / 111 fjármálastjórn ríkisins falið þetta stofnanamál. Jústizráð Bango Beech ráðsmaður fengnir til að semja við Skúla.

/ 111 Þeir gerðu honum ýmis boð.⁷⁶⁰ sem Skúli gekk ekki að. Þá fól fjármálastjórnin Jóni Eiríkssyni aldarvini Skúla að miðla málum. Stjórnin greiddi 7746, 33 sk. hluthöfum í peningum og gæfi upp skuldir fyrir litunarefni og skuld landfóg til verslunarainnra. og skuld við konung þegar sameinaðar. Upphæðin sem hluthöfum skyldi greidd til að sleppa öllu tilkalli til stofnanananna var þá tæpir 15 þús rd. sæmileg úrstlit. Nú orðnar konungleg framfarastofnun. / 112 málið dróst en sáttabréfið undirritað af K 12. maí 1779. loks hin miklu og mörgu málaferli út af stofnununum til lykta leidd. Þórður Þóróddsson heyrari Hólaskóla sendur hingað af stjórninni að undirleagi Jóns Eiríkssonar til að kynna sér ýmsar stofnanir og atvinnugreinar, brennsteinssuðu, saltgerð og ullariðnað og skýra stjórninni svo frá. honum þótt allt ganga með deyfð og tregðu með ullariðnaðinn móts við það sem áður hefði verið, þó stjórnin væri farin að leggja meiri rækt við. Jón Eiríksson réð

⁷⁵⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁶⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

stjórninni fa'stlega frá að leggja stofnanirnar niður / 113 Skúli hefði sýnt að þær gætu vel borið sig. Nú ráðinn nýr og dugangi maður sem Giesi hét, nokkrur ungir menn íslenskir sendir utan til að framast í ullariðnaði við verksmiðjur í Danmörku. Sendi 83 rokka og 40 hesputré til útbýringar á verslunarhöfnunum. Allt á kostnað K. / 1785 skipuð nefnd til aðathuga málefni landisns, verslunar og sstofnanir. / 114 stofnanirnar ómagi á fjárhirslu K. í tíu ár hafði K skaðast um hátt í 13 þús rd. Niðurstaðan að selja húsin. bara halda áfram í einu húsi og kenna unglíngum vefnað og spuna. engin vildi kaupa húsin í einu lagi, tókst smám saman. Ullariðnaðinum haldið áfram í einhverri mynd fram um aldamót. Skúla féllu afdrif Stofnananna mjög þungt. sárast þó að ýmsi báru honum á brýn að honum að kenna. komu að óbeinum notum, upptök að meiri og betri / 115 heimilisiðnaði en áður og hristu af tveggja alda einokunarhlekki.

landlæknir:

1763: / 17 janúar, fyrsta lækningaleyfið, Bjarni landlæknir Pálsson hefur veitt Bjarna Jónssyni sem margir nefna Latínu-Bjarna eða Bjarna djöflabana takmarkað lækningaleyfi, fyrstum ólærðra manna hér á landi.⁷⁶¹ / **1766** 32 tveir fjórðungslæknar skipaðir, norðan og vestan báðir hafa lært læknislistina hjá Bjarna Pálssyni landlækni.

Verzlunin / verslunarstríðið:

Félag lausakaupmanna:

/ 142 átti fjórar tunnur gulls eftir tíu ára verslun. Júlí 1742.⁷⁶² hver félagi fékk tillag sitt tvöfalt. mun sleppa henni í árslok, þá tekur við félag Hörmangara sem boðið hafa ríflega 16 þús. rdl í hafnirnar næsta ártug. nú á að fara fram rækileg vöruskoðun í Höfn, skila skýrslu um hvað í skipunum er. Tryggja að nóg af nauðsynjavöru, tollþjóðnar sæti ævilangri þrælkun ef uppvísir að presttum. Sýslumenn eiga einnig að skoða vöruna ef hún kynni að spillast í hafi eður hefur skemmst í akupammshúsunum við vetrarlanga geymslu.

Hörmangarar:

Extract, yfir klögumál gegn Hörmöngurum frá 1743-1756.⁷⁶³ 6. apríl 1756 undirritar J. Wolder. Aftast Forklaring 4 síður folio. stls 36 síður folio. Resolution 21. jan. 1749 og 27. apríl 1751, Þessi kassi: Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.57: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel, er með bréfum til Hörmangaranna frá opinberum dönskum aðilum, sýnist mér. Er nú ekki alveg að nenna á bólakaf í þau. Nei, líka auðvitað megaskjöl Skúla <3.

1753: september / 194. kaupmenn sakaðir um að hafa valdið hungursneyð í landinu.⁷⁶⁴ Skúli og magnús Gíslason amtmaður hafa gengist fyrir því að tekin væru þingvitni í öllum kaupstöðum landsins um verlunarhættina. Skúlibúinn til siglingar með skjöl þau og gögn er aflast hafa með þessum hætti. Bjarni sýslumaður skrifaði stiftamtmani í fyrra og enn á ný í haust og ber mangara fyrir

⁷⁶¹ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁷⁶² Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

⁷⁶³ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.57: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel.

⁷⁶⁴ Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1701-1760, .

að eiga mesta sök á hungursneyðinni. Þeir beiti árum saman þeirri aðferð að svæla lífsbjörina út úr mönnum fyrir kramvöru og óþarfa en neita þeim um matvöru.

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.57: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel: S Magnússen, Kiöbenhavn d 12te Febrúar 1756: Erklæring Paa det Islandske Compagnies Deduction over den Islandske handel af 7. april 1755.⁷⁶⁵ 45 bls. folio. My godess, verð að lesa þetta fersk í fyrramálið. Minn seinasti dagur þá hér í bili. 9. sept. 2016. nenni ekki að lesa, svo margar skýrslur Skúla og yfirvalda og verslunarinnar um versl. þrefið.

oktroyens 7.de post, ... risalangar skýrslur yfirvalds. Bréf frá Sunckenberg, og 4 síðna bréf sem allir kaupmennirnir undirrita. Tek ljósmynd. Ydmijgst Erklæring. þeir afsaka allt með fátæktinni í landinu og hungursneyðinni. Svo koma auðmjúkustu útskýringar frá hverjum kaupmanni fyrir sig, undirrituð af hverjum stökum.

Meðal Innréttingjaskjalanna: SMagnússen, Kiöbenhavn d 3de janúarii 1756: vantar framan á, ... hvis mig sandærdig er bekiendt om de Islandske Studenteres Ophold her ved Academiet, og deres underholdning fraa lndet saa vel under seperat handel intil 1733, som siden udi forrige Compagnies Tid, da blev Su'tudenterne eller deres bønner icke nægtet under seperat handel imodtagelse og transport af hvis som de behövede.⁷⁶⁶ og skulde tiene til deres underholdning, hvilket kiobmændene seom flesta vara Interessentere i Handelen paamindede Vidkommende undi tid at betænke, og icke ellene villig imodtage, bortsolgte og anvordede det samme til Studenternes beste, mens end og saa des uden havde Dem nogle gange om ugen med hvis eget Bord og tilstædede Dem at skicke det eller andet i gien til landet til deres evne? hvor und over det var i den tiden almindeligt at faae sin son som skulde til Accademiet hos ven bref kiobmand recommenderet, saavel i henseende til fordeelen ved de oversendende wahre som til Bondernes beden. Opsigt udi deres forhold og paa denne maade kom jeg her til Accademiet med Kjøbmand Gæddesen Anno 1731. NOget den efter in Anno 1733 da handelen dom til Compagnie advarede benemte min Kiobmand saa vel som flere övrige studentere at de icke fick wahrer efterdags oversendte, hvilket vi da androg för Etats Raad Gram, som udviskede at det højlovlige Rentecammer Collegium her om Corresponderede med Compagniet, som strax tilstædede at studenterne maatte overføres Wahrer för 8 rdl pro persone eftir landtaxten.

Naar jeg nu gick det mig destinerede far til staden, opvarstede jeg Directeurenes Forsamling og forespurgte mig hverleedes de skulde forholde med de 2 tönde tran jeg hafde faaet fra Island? Justits Raad Burmester svarede og spurgt hvor meget jeg havde faaet widen der fra? Jeg svarede: Det ved Kjobmanden vel, jeg tör selv icke engieve det. Justitzraaden svaree: De 2 tönδες værdie var icke nok til deres undeerhyoldning, De kand sælge den hvor de best kand dog icke under 12 rdl tönnden this saa vil Compagniet kiöbe dem. Og lige saaleedes bleve de övrige studentere medhandlede, dog opförde efgtir haanden cen frihed og gode Leilighed med at sise og nyde saa meget andet godt hos kiobmændene som til föres, imens det förtes icke omtalt eller paasent hvor meget eller hvad slag Studenterne blev tilsendt, förend ungefær ved de tider som itzige Compagnie begyndte at visiterere hos

⁷⁶⁵ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.57: 1745-1756. Breve og dokumenter vedr. klager over Den islandske Handel.

⁷⁶⁶ Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

kiobmændene og andre vores færende Betiente at de icke skulde medføre nogen anden Wahrer end for Compagniets egen Regning. SMagnússen, Kiöbenhavn d 3de janúarii 1756:

/ 50 einkaleyfi þeirra náði til ársloka 1759. þeir einir máttu flytja út ull og fisk og þeir einir máttu flytja inn naðusynjavöru og munaðarvöru eftir verðlagsskránni gömlu og smygla inn vörum utan skrár og selja sem þeim sýndist. Kóngur var ekkert að rekast í því.⁷⁶⁷ En Skúla kom í hug djarfræði: ræðst óbeint á þá með iðnaðarstofnunum. Með því að láta vinna ull í landinu sem hann til næði, súta skinnin, snúa færin etc. / 51 hreyfði þessu við málsmetandi menn á alþingi 1750. Manús lögmaður Gíslason, hafði áður vakið máls á þessu við stjórnina. Ráð Skúla er félagsskapur. AMtmaður Pingel hét að mæla með styrkveitingu til klæðavefnaðar, herra sýndist honum og flestum hinna ekki að hafa risið á þessu, Skúli kvað best að fresta öllum framkvæmdum þangað til konungur hefði fallist á málið og heitið fulltingi, að öðrum kosti væri vís mótspyrna frá hörmöngurum þegar í upphafi. Taldi að atvinnugreinar landsmanna þyrftu allar að haldast í hendur viðreisnar, ef duga skyldi. / 52 veturseta á BEssastöðum með Níels Horrebrow er sendur út hingað 1749 til að rannsaka landslag o veðurfar o. fl. fyrir alþingi búinn að brýna Skúla. stjórnir kosnir, hef annars staðar. Skúli og Magnús unnu mest að þessu og Skúla falið að reka erindið við stjórnina fyrir hönd hlutafélagsins og landsmanna í heild. Pingel amtm. leit óhýrum augum og ritaði stjórninni óvingjarnlegt bréf í garð Skúla til að spilla fyrir. var maður sællífur og félagus og / 53 stórskuldugur hörmöngurum. Er til Hafnar kom tók Skúli saman skýrslu sína um ástandið á Íslandi og tillögur til umbóta og lagði fyrir stjórnina, 20. nóv. 1751. telur fyrst hve Hörmangarafélagið sé ilur þrándur í götu fyrir öllum þjóðþrifum, sveltí aumingjana í hel, þar sem tvö skip á eina höfn nú bara eitt á tvær. svíkjist um nauðsynjavöru bara 5-600 tunnur mjöls á 4 þús manna, en óspart tóbak og brennivín. Hirði ekki um þrjónles og vaðmál, sópi að sér fiskinum og ketinu svo hungur vofi yfir ef eitthvað bjáti á.

ævintýrið um Skrímslið Mannætu, eftir Jón Grunnvíking, er tileinkað Skúla.⁷⁶⁸ hárbætt háðsádeila á danska Íslandskaupmenn. Skrímslið er tákngervingur þeirra. höfuðóvinur ÁM og Skúla. / 215 enn er sækir á eyland það er Snæland hefur kallað verið. *Historiola de Societate Mercatoria Danorum in Islandia, vulgo Compagnie dicta*. Dedicatio. Göfugi og mikils virðandi herra landfógeti yfir Íslandi Skúli Magnússon. Vinsamleg heilsan og óskir bestu heilla! ... þeir sem útvelja sér skemmtiliga dægrastytting hugarins, taka hana oftast af dæmisögum og ævintýrum, þó þeim helst er innihalda nokkra þá eftirtektaverða hluti er veitandi er viðsjá í framtíðinni ... *nihil est novi sub sole*. / 216 Fróðir menn hafa í landabókum sínum talað um margvíslegt dýrakyn, sem finnst í ýmsum álfum veraldarinnar, so sem finngálknið (Sphingem eður og Chimæaram), homocentaurum (mannuxann), líka um brunnmígann, fóafeikirinn og aðrar fleiri skringilegar kindur. en um margætuna hafa nokkrir talað, en þó færstir fyrir vora daga, því hún breytir sér í annara dýra og kvikinda líki. En þó veldur það mestur að mennm hafa hennar ei varir orðið hjá oss fyrri en fyrir hálfu öðru hundraði ára, og þvar þá mest í markattar líki. Brá þá svo við hennar komu, sem vant er að vera, að mikil óáran fylgdi á eftir.

/ 216 enn Ævintýrið sjálft. alla vega litt og stórt sem naut, marghöfðað. Oftast hefur það þrisvar sinnum sjö höfuð þá það sést Íslandi, og þó hv ert tvöfalt, annað stærra og annað minna. Það kemur h ert ár til Snælands og skriður uppá land

⁷⁶⁷ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁶⁸ Jón Ólafsson úr Grunnvík: *Ævisögur ypparlegra merkismanna*, xlii-xliii, 215-219.

öndverlega á sumrin og fer í sjá aftur þá haustar, sökum þess að því fellur illa sá mikli vetrarkudlur sem þar er venjulegur að vera.

Ókind skríður efst um aur
og upp á hverjum sandi.
Rekkar taki rokna staur
og reki hana burt úr landi.

er líkt og samsett úr markettinum og hýenu, margætu. leggst á menn og málleysingja og gelypir í sig en er þó jafnan sísvöng. Leggst mest á sauðfénað og harðan fisk í hjöllum. Þá hún fær að seðja græðgi sína, ummyndast hún so að magi hennar verður allur í bungum eins og tunnur og ber á herðum sér marga fiskibagga, vefur sig í vaðmálum, en hitt ber hún í afkríkum síns stóra kviðar og ælir því upp þá hún vill. Oft ætlir hún miklu af þessu upp til annarra dýra, en svelgir þó mörg þeirra upp þá henni gefst tækifæri. / 217 á hálsi og fótum er hún loðin af fruntzum og skurfum allavega litum, þá hún kemur, en ullarflókum þá hún fer í burtu og smeyir duggara sokkum á sína mörgu fætur. Þetta óvætti getur gengið yfir stór höf því hún hefur stóra tréhlemma undir fótunum, kringláttu nokkuð, eins og aðrar þrúgur og segldúks vængi að ofan. ... um ætt og uppruna ... þá höfðini myrkrann og óvinur mannkynsins var búinn að útvega dóttur sinni Ágirnri mesta hluta veraldarinnar til ríkis þá þótti henni samt ríki sitt eigi vel mega standast nema hann gæfi sér kraft til að fæða af sér nokkurt afkvæmi. frumgetinn sonur er hét Þjófur sem hún átti með hálfbróður sínum Hvinn. gat brugðið sér í ýmsra kinda líki og líka jafnvel í engils mynd, mest þó kennimannliga svo menn kynnu hann síður að varast. Og stundum í stærstu yfirvalda fursta og borgmeistar og dómara myndir, svo menn skyldu hann þess heldur hræðast. máttigur víðlíka og segir um Ými í Eddu, að sá eini fótur hans gat barn við hinum öðrum. Það var dóttir, er svo mjög líkist ömmu sinni að að hana sókti sú græðgi að hún mátti aldrei ójetandi vera og fyrir því hreppti hún Margætu nafnið.

Þetta sísvanga óvætti hefur helst bæli sitt í Danmörk því þar er slétt land og kornland gott, því hún jetur allan mannamat. Hefur tennur af járnri go neglur af silfri. Þau hleypur hún út til bráða um ýmsar heimsins álfur þau sem hún er ei burt rekin og getur ... er afutrganga og samsetningur af öllum skrímslum. að henni stendur kröftugt töfrakyn, / 218 karlinn Vindráður (Projectmakar) getinn og uppallinn í Frankaríki (Gása upplýsingin)

/ 42 (Höfn 3, 1736-7) ⁷⁶⁹ veturinn sem Skúli var ytra að sækja um Skagafjarðarsýslu, 1736-7, bjó hann hjá Lárusi Kaupmanni Pálssyni og Mikael Skibsted, sem seinna var um hríð fyrir íslensku verswuninni. Íslensku kaupmennirnir höfðu samkomur sínar í því húsi og varð tíðrætt um verslunarhagina eins og nærri má geta. Skúli hlýddi á. ⁷⁷⁰ Skúla datt ekki í hug lengi vel að kollvarpa einokuninni, heldur leggja hömlur og laga skilmála / 43 ekki verður neitað að Skúli beitti stundum allmiklu gerræði í þessum viðskiptum. hann var stundum hrottalegur í þeirra garð, enda þeir engin lömb að leika sér við. ÁM fékk numið úr skilmálanum að viðskiptamann mætti dæma til hýðingar, búslóðarmissis eða vistar á Brimarhólmi þótt þeir leiðutu á aðrar hafnir en heyrðu til eftir búsetu. kúgunarandinn var ríkur hjá þeim og fyrirlitningin djúp fyrir íslenskri alþýðu.

/ 43 Skúli var æfur yfir ýmsu og ekki síst sagði hann þessa sögu: ⁷⁷¹ Hólmfastur Guðmundsson var bundinn við staur á Kálfatjörn eftir kæru Knúts Storms

⁷⁶⁹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁷⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁷¹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

kaupmanns í Hafnarfirði og húðstrýktur í viðurvist amtmanns, fyrir þá sök eina að hann seldi 20 fiska í Keflavík fyrir annan / 44 mann og tíu ýsur og 3 löngur fyrir sjálan sig af úrkiastsfiski frá Hafnarfjarðarvesrlun. Þótt Storm hefði ekki vjiload þann fisk mátti Hólmfastur ekki setlja hann öðrum!

/ 44 hörmangarafélagið verst, 1743-⁷⁷² kallaðir þetta því að í félaginu voru helst svo nefndri hörmangarar í Khöfn. Ovesen á Hofsósi var einn af þeim. Þegar Skúli réðsst að honum urðu mangarar óðir og uppvægir og sendu kæru til stjórnarinnar 1747 og úthúðuðu Skúla, en Skúli bar sigurinn úr bítum og þótti alþýðu manna sem ahnn hefði í þessu tekið málstað sinn og lauk miklu lofsorði á frammistöðu hans, því að kaupmenn fengu nú ekki komið fram klækjum sínum þar fyrir ríki hans. Nú er Skúli orðinn sýslumaður í Gullbringusýslu ásamt landfógetadæminu, og hélt uppteknum hætti að sækja kaupmenn að lögum þegar honum þótti þeir þröngva kostum viðskiptamannanna, enda óttuðust þeir hann bæði og hötuðu / 45 Skúla tók sárt til fátæklinga ef hart leiknir. ein sagan: Skúli staddur í Hafnarfirði. Húsmannsræfill kom kjökrandi og bað herra minn að hjálpa sér. Keypti í pils handa kunni sinni úti á skipi, en kaupmaðurinn tók það af mér þegar í land kom. Miklar heybuxur eruð þið, sgar Skúli og vindur sér inn í búðina. MJældu honum í pilsíð. Hann er skuldugur hér, segir þjónninn en gerir þó. Þarf konan þín ekki svuntu líka? spyr Skúli húsmanninn. Æ, ég get ekki keypt það, svara hann. Nóg er komið segir búðarþjónninn. Lét þá Skúli brýrnar síga og hvessir róminn og segir Miklir andskotans fantar eruð þið! Kaupið af skipsmönnum forboðanar vörur en takið af aumingjunum það sem þeir kaupa. Mældu hoanum strax í svuntuna! / 46 harðast stríð 1754 í Grindavúk út úr helst til léttu og ólögmetu pundaralóði. Sló þá í handalögmál ogh hafði Skúli betur, bæði í sviftingunum, því að hann náði lóðinu og málinu sem af þessu reis. Bátsendapundarinn, kvæði um þetta eftir Grím Thomsen.

/ 48 Skúla blæddi í augum.⁷⁷³ Vildi reisa við líka landbúnað og fiskveiðar., tækta korn og kálmeti og skóga, hör og hamp og nema brennistein. þilskip til fiskveiða á djúpmiðum, of mikið í fang í einni svipan. Gunnar próf. Pálsson, vinur Skúla skildi vel / 50 og sá að einokunin örðugasti hjallinn á þessari nýju viðreisnarleið, sbr. kvæði hans:

hver sveit hjálpast við sín gæði,
ef haldið er rétt þar á.
Ég veit annars lítilræði,
sem allir kunna ei sjá:
dönsk geit gnagar flest vor strá,
Handel trúi'ég hún heiti,
sem hvergi þrífast má.

Konungsverslunin 1759-1763:

/ 84 þá varð gengi stofnananna mest og Skúla sjálfs.⁷⁷⁴ Landinu skipt í 6 umdæmi, 6 kaupskip í stað 20 áður. mikil fækkun starfsmanna.

Stríð Skúla við Almenna 1764-1774:

1764 / 22 apríl: eldur og 20 ára samningur.⁷⁷⁵ Skúli umsjónarmaður.

⁷⁷² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁷³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁷⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁷⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

Skúli og Magnús amtmaður í Khöfn í vetur undirrituðu samning af hálfu íslensku hluthafanna. Amtmaður var fýsandi en Skúli tregur uns konungur og helstu styrktarmenn í Kaupmannahöfn snerust á þá sveifina. dökkur flóki fjárpestarinnar. verslunarfélagið mun borga skuldir, sjá um sölu lofar að halda við auka og efla

/ 1771 66 Verslunarfélagið beitir sér fyrir bátasmiðum og nýjum aðferðum við fiskveiðar og verkun.⁷⁷⁶ Hópur norskra fiskimanna kominn til landsins. var fyrir það lagt þegar tók við. hafði þegar á fyrstu árum sínum vesturetumenn á Eyrarbakka og Vestfjarðarhöfnum til þess að annast fisksöltun og hóf sölu á íslenskum fiski til Miðjarðarhafslanda. hefur því saltfisksverkun komist smám saman á undanfarin ár. kenna fiskimönnum notkun segla og útbreiða þorskanet. flutt inn efni í áttatíu báta, áttæringa og fjögurramannaför, skipt á fjórar hafnir, Reykjavík. skal nú kennt að smíða traustari og sjóhæfari, stjórnin lagt fram fimm þúsund rdl í þessu skyni 1772 / 66 reynst dýrir, en þola betur sjó, en firnaþungir í róðri og tervelt að seja þá nema me miklum mannaflanetin sögð dýr og viðhaldsfrek og menn kjósa heldur færissstúfana sem lenska er að nota.

1772 / 73 Almenna dæmt í stórsektir febrúar.⁷⁷⁷ mjölsvikamál 4400 dala sekt. desember félagið vill eftirgjöf á leigu frá 1770 og vill hækka verða á mjöli nálega til helmings, brauði, grjónum og brennivíni. afskar mjölmálið með slæmri uppskeru og telur til umbætur, verðlaun fyrir bátasmiði, umbót á veiðarfærum, blautfiskstöku, saltfisksverkun og sölu til landa við Miðjarðarhaf. daufar undirtektir, þykir kenna ekki lítillar ósvífni

/ 3 1774 félagið hættir sakir fjárhagsörðugleika. 1772 dæmt til að greiða Ísl 4400 rdl. í skaðabætur, fyrir að flytja til landsins svikið mjöl 1768.⁷⁷⁸

Aðgerðir Almenna gegnu í berhögg við sáttmálann frá 1764 og Skúli kærði.⁷⁷⁹ / 140 nefnd skipuð 1772 og úrskurður haustið 1773. Almenna verslunarfélaginu gert að skila Innréttungunum til fyrri hluthafa og greiða rúmlega 46 þúsund Rd skaðabætur. Stjórn félagsins sætti sig ekki við og vísaði til yfirréttar árið 1774. Þá hætti félagið Íslandsversluninni og var leyst upp skömmu síðar. Konungsverslunin tók við öllu saman. Sátt 1779, hluthafa fengu tæpa 15 þúsund Rdl í / 141 skaðabætur og slepptu öllu tilkalli á móti. Um helmingur eftirgjöf á margvíslegum skuldum, en 8000 Rdl til hluthafa.

1768 / 43 í ágúst. sendi maðkað, úldið og myglað mjöl í forboði stjórnarninnar.⁷⁸⁰ þingvitni tekin og stórdeilur hafnar. að fyrirmælum rentukammersins og fyrir atbeina Skúla farið fram rækileg skoðun á mjöli sem Almenna sendi í ár. tímum þúsund tunnum varpað í sjóinn. verð fært niður á sumu og nokkuð gefið fátæklingum. í fimm ár við slæman orðstír. forsaga að í fyrrasumar var tíðarfar mjög vott og örðugt á meginlandi Evrópu svo kornuppskeran nýttist illa. festu kaup á mjög lélegu mjöli, þegar eftirlitsmenn stjórnarinnar höfðu skoðað sem gera bar kváðu þeir upp þann úrskurð að mjöl í 2000 tunnum væri ónýtt og auk þess svo illa malað mjöl í 200 tunnum að ekki við unað. krafist að kepytu betram en stjórn verslunarfélagsins færðist undan og sagði um seinan, kammerið lagði bann við en þeir sigldu með það rentukammerið skrifaði amtmanni og skipaði að sýslumenn hefðu góða gát er skipin kæmu til hafnar. úldið ormanmjöl kaupmenn vildu sumir samt kúga landsmenn til þess að kaupa fullu verði. annar staðar því sem með öllu var ónýtt fleygt í sjóinn. Harðar deilur í Hólminum, Skúli fólk Jóni Eggertssyni

⁷⁷⁶ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁷⁷⁷ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁷⁷⁸ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: Ómagar og utangarðsfólk, .

⁷⁷⁹ Þorleifur Óskarsson: Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 139-141.

⁷⁸⁰ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

sýslumanni í Borgarfjarðarsýslu skoðunina þar ásamt Guðmundi Runólfssyni sýslumanni, kaupmaður Arv Gudmandsen neitaði að hleypa þeim í verslunarhúsin og gerði þá tvívegis afturreka. sýslumennirnir og hreppstjórar í næstu sveitum við Hólminn kærðu Gudmandsen vitnaleiðslur miklar. bóndi frá Úlfarsfelli í Mos færði á þingið mjöltunnu sem í voru stórir maðkar / 44 með rauðan haus, lifandi og dauðir. raddir uppi með það að heimta kaupmann afsettan og annan skipaðan í hans stað.

/ 44 sumir telja kaupmann svíkja mál og vog við lýsistöku og sölu á tjöru og járn, kvartað yfir gæðum og breidd lérefts og striga í Hólminum. nokkrum neitað um að kaupa vöru nema kaupi ónýtt mjöl. Gudmandsen einnig sakaður um það helgidagsbrot að hafa riðið upp að Elliðavatni á sunnudegi með tveimur starfsmönnum í Hólminum, vanrækt kirkjugöngu og sest að spilum og komið í veg fyrir að húsbóndinn þar gæti lesið húslestur yfir heimafólki. öll mál sótt og varin af mikilli hörku. / 44 maí **1769** birtur konungsráðgjafi málshöfðun gegn félaginu og nefnd

/ 91 árið 1763 barst sú fregn út hana að stjórnin hefði ákveðið að selja verslunina á leigu.⁷⁸¹ Kh. 10 1764 Skúla og magnúsi amtmanni var gefið fullt umboð af hendi hluthafanna til að fara utan um haustið til að semja við félagið fyrir hönd stofnanna, stjórnin vildi sameina versluninni. Skúli var mótfallinn / 92 Skúli spurði hvað félagið ætlaði að gera við þær. „Við ætlum að kveikja í þeim og brenna þær upp til kalrda kola!“ var svarið og átti að vera brandari, en reyndist því miður svo. Skúli vildi að það skuldbindi sig til að halda stofnunum á vöxtum sem 30 þús td höfuðstól, greiddi hluthöfum 8 þús rd í afsalsfé og verði því til lóknar á skuldum. ekki settar á stofn til gróða, heldur til að leiðbeina landsömum í ýmsum greinum. stuðla að velmegun. non no no sagði félagið. bauð á móti að eigendur sameigendur í versluninni að tiltölu við gildi hlutabréfanna, gerð 50 á 500 rd eða 25 þús rd. hét á móti að greiða 5 þús rd af skuld stofnanna og sjá um að aftröð seldar svo háu verði sem unnt væir. Fiskiskipin seld með reiða og áhöldum, stofnanirnar heima afhenda mönnum sem félagið tilnefndi við komu / 93 vorskipa. Auk bókara tveir forstöðumenn, kauðmaður í Hólminum og annar er bólfestu ætti á Suðurlandi. félagsstjórnin sjálf skipa og þeir auðsveipirskylda að efla og auka, skila að 20 árum liðnum í jafngóðu lagi. Skúli fékk því framgengt að þeir skipuðu hann aðalumsjónarmann með 300 rd árslanum. Skúli gekk nauðugur að þessum kostum. loks framgang á pappírnum amk að landsmenn fengu forgöngurétt að atvinnu við verslunina.

/ 93, Motke greifi og Magnús amtmáður voru / 94 orðnir þeyttir. vilji konungs sjálfs líka og Skúli gaf undan.⁷⁸² Samningurinn fullger í apríl 1764. En þungt sagði Skúla hugur um. Eftir skaplyndi sínu þurfti Skúli að vera einvaldur. og nú kom bruninn, áður en félagið tók við. í mars 1764. brunnu þrjú húsin og skaðinn í klæðavöru, færum, ull og fötum og dóit verkafólksins var metinn 3700 rd. auk húsanna hluthafar áttu að bæta þetta allt. Hitt óheillaatvikið fjárkláðinn í versta ham 1764-1765. ekki hægt að fá ull nema úr fjarlægustu héruðum, Norðurlandi og Austurlandi með ærnum kostnaði. svo 1766 gaus hekla og þá var því nær hvergi ull að fá, hvað sem í boði var. Skúli sendi duggu til Hafnar eftir ull. / 95 félagsstjórnin lét taka dugguna skömmu eftir komuna til hafnar og höggva niður. Skúli sparaði ekki að hreyta ónotum í félagsstjórana þegar færi gafst. Ágreinisefnin: 1. félagið galt eigi nema 3 þús af 5 þús rd sem lofað var. af skuldinni. sammingsrof. Skúli lét happ eitt ráða en enga forsjá og fó algerlega halloka, sem vænta mátti. 2. félagið

⁷⁸¹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁸² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

samþ á aðalfundi í Höfn að auka hlutafé með því að bæta 100 rd á hvert hlutabréf. Magnús amtmaður og Pingel báði hluthafar samþykktu f. h. allra íslensku hluthafanna. Þetta kvað Skúli þvert ofan í alla samninga, hélt því fram að ísl hluthafarnir hefðu aldrei gefið út nein hlutabréf og því lausir allra mála. Þetta var ósatt og varð Skúla til flass í málainu sem út af þessu reis. Það var gert á alþingi 1765. / 96 og skýrt tekið fram að handhafi ætti hlut í versluninni. Félagsstjórninni hafði borsit eftirrit af einu slíku bréfi. 100 rd framlagið kom ekki frá ísl. höfuðu mál móti Skúla og samfélögumun hans 4 manna nefnd 17. apríl 1767 til að dæma málið. Dæmdir 20. apríl 1768 til að greiða 5000 rd innan 6 vikna frá birtingu dómsins að öðrum kosti seld til lúkningar, en þau hlutabréf hafði félagsstjórnin sjálf gefið út og ísl hluthafarnir aldrei hirt þau.

/ 96 Skúli undi illa þessum málalokum.⁷⁸³ skaut til hæstaréttar, en þar fór á sömu leið 14. mars 1769. Félagsstjórnin lét selja hleming ísl. hlutarfanna, keypti 16 en stakair menn 9. Nú misstu flestir ísl hluthafarnir móðinn og treystust ekki lengur til að standa í illdeilum út af stofnununum. Magnús amtmaður reiða á vaðið og seldi flestöll hlutabréfin sín. svo báðir lögmenniirnir / 97 sýslumenniirnir og loks bændur. fáir eftir nema Skúli. átt enn allmörg hlutabréf. Með þessum hætti voru stofnanirnar að mestu komnar í hendur dönsku kaupmannanna og átti Skúli í sjálfu sér eigi minsta sök á því. ... kom brátt í ljós að tilgan gur félagsins með stofnanirnar var í reyndinni sá að brenna þær upp til kaldra kola. verslunin fór og hríðversnandi ár frá ári. Ari / 98 Guðmundsson yfirkaupmaður í Hólminium 1767. vildi einn öllu ráða, rak megnið af verkafólkinu burtu 53 menn alls. Kh 11 12 13 Skúli jafnan utan þá hlutabréfamálinu illu heili. Fólkið atvinnulaust átti við hraðrétti að búa, sumir unnið við stofnanirnar frá öndverðu og kunni enga iðn aðra sér til lífsframdráttar. síðast eftir 216 verkmen, sem höfðu vinnu annað veifiið og viðurværi hið versta. Kaupið lækkað ekkert skinn til skóa, nevaðmál til rúmfata, enga sýrublöndu og ekkert ljós svo vinnu varð að hætta strax edr rökkva tók bar 4 vefstólar gnegu allt í ólsetri fólkið tómlátt og hirðulaust og eftirlitslaust sumir réðu sig í skipsrúm á vetrarvertið. / 99 Skúli varð æfur og af spruttu málaferli, Sig Sig landþingisskrifari og Magnús sýslumaður systursonur SKúla dæmdu félagið til að greiða hluthöfum stofnanna 46.260 rd. og láta af hendi við fyrri hluthafa. 11. okt. 1773 Kh. 14? Félagsstjórnin skaut til yfirréttar 4. maí 1774 og Skúli kom sjálfur til varnaðr. Yfirréttur treysti sér eigi til að dæma og var frekstað til lögþingis. dómurinn ógildur því magnús ov í vneslum við Skúla og fleiri gallar. það sem Skúli var alltaf fjarverandi eða löngum í málferlum sínum þótti félagsstjórninni vera vel í veiði og natoaði sem átyllu til að bola Skúla alveg frá stjórn stofnananna. Skúli varð að taka með þögn og þolinmæði.

/ 100 Skúli stóð einn uppi eftir ærinn kostnað, stórskuldugur.⁷⁸⁴ íslensku vinrinr brugðu honum um fjártjón sitt og allir gengu að honum með oddi og egg, Finnur biskup líka. Nú þótti Skúla sannast það sem Lafrentz amtmaður forðum sagði við hann á alþingi, að allstaðar væri ýtt á þann vagninn sem hallaðist, en þó hvergi eins og á Íslandi. Skúli átti sinn þátt í atferli félagsins og tiltækjum Ara. Einræði hans var viðbrugðið orðljótur, ritaði í bræði til félagsins þegar það ráðgerði að fá nýjan mann danskan til að veita ullariðnaðinum forstöðu að verksmiðjunum hefir hingað til vegna best þegar sneitt hefur verið hjá því að taka erlenda menn (asna) til að veita þeim forstöðu hrokafullur, uppstökkur, ófyrirleitinn og leit á ísl. alþýðumenn með dýpstu fyrirlitningu. óþjállllllll og lék menn stundum mjög hart. hafa þeir aldrei orðið landinu til annars en bölvunar. Skúli farinn, Ari frjálsar

⁷⁸³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁸⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

hendur / 101 klæði og vaðmál sem send voru út umland illa unin, hálfþæfð, gisin og mikils til of mjó. Þetta er íslenskur iðnaður! Þarna getið þið séð! En verslunarhættir Ara og kaupmannanna yfirleitt urðu félaginu að fótakefli. Ari var fyrirmyndin og svo lýst: ókunnur ísl. verslunarháttum / 102 hrokafullur en sárast kvörtuðu bændur yfir skorti á nauðsynjavöru, mjöli, trjávið, salti og færum og afgreiðslan sein og stíð í kaupstöðum en hvergi verri en í Hólminum hjá ARA. Þeir gerðu mun a heldri mönnum og almúga. saga um úldnamjölið og bóndann, undirtyllur, búðarlokurnar engu betri.

/ 103 skjal ti Landbúnnefndarinnar 1770 grátandi bóndi.⁷⁸⁵ slíkum sögum rigndi yfir nefndina / 104 ónýtar kornbirgðir þúsund tunnum fleygt í sjóinn, vafalaust mest að undirlagi Skúla . úldið og myglað kviknuðu maðkar í því / 105 stjórnin fékk Kskipun 2. maí 1769 að höfða skyldi mál móti félaginu fyrir. dómur ekki fyrr en 8. feb. 1772. mjöl-staðfest 13 apríl 1773. hefnd Skúla komin fram. / 106 -bótasjóður stofnaður / 107 Thodal stiftamtmaður spurðist fyrir hjá embættismönnum svar Skúla 4. sept 1773. sagaðist hafa hugsað um í 50 ár síðan strákur á Húsavík. / 108 afráðið að veita félaginu lausn og konungur tók aftur yfir verslunina 1774. Ekki sýndi Skúli [Hofsóskaupmanni](#) heldur neina miskunn. Hann kærði hann fyrir vörusvik, selja ónýtt járn og mjöl blandað moldu, og að selja vöru herra verði en leyft var og fleira. Urðu málaferli úr og hafði Skúli betur. Þetta aflaði honum vinsælda meðal almennings. Áhugamaður um framfarir strax heimkominn frá námi. Lét þá þegar smíða rokka og vefstóla, til að auðvelda löndum sínum ullarvinnu. Þá notuðu menn enn kljásteynavefstóla eins og á landnámsöld og snældur til að spinna ull, rokkarnir voru nýjung.

Átti jafnan deilur við æðstu menn landsins og kaupmenn. Eftir hann liggja meðal annars ágríp um garnspuna, elstu þrjónauppskriftir sem vitað er um á Íslandi eru eignaðar Skúla, ritgerðir í félagsritum lærdómslistafélagsins, lýsingu Gullbringu- og Kjósarsýslu, (sem hann fékk gullpening fyrir frá landbúnaðarfélagi Dana). Í handritum eru einnig til ýmsar ritgerðir og tillögur um verslun, búnað, hagfræði o. fl. og jarðabók mikil.⁷⁸⁶

Stjórnin veitti Innréttunum leyfi til að flytja út og selja ef ekki samkomulag um söluverð til kaupmanna og að flytja nauðsynjar á skipum félagsins.⁷⁸⁷ En 1764 tók Almenna Verslunarfélagið fyrirtækið yfir og hóf rekstrarhagræðingu. Skúli hafði snemma þungan hug til einokunarinnar í verzlun, gagnrýndi í skýrslu sinni 1751. Þegar konungur tók við versluninni af Hörmöngurum í stuttan tíma gekk fyrirtæki Innréttinganna betur. Sumt af því sem Skúli benti á til framfara í versluninni gegnum tíðina var tekið til greina. Jón Aðils gerir Skúla að hetju gegn hinum illu verslunarháttum, þegar verslun hér varð frjáls innan Danaveldis 1787 hafði hann barist gegn einokuninni í hálfra öld.

Skúli tók út að sjá grimmilegar refsingarnar sem menn voru beittir fyrir að versla með smámuni hjá vitlausum kaupmanni. Í brjefi í skjalasafni landfógeta segir hann að sjer muni aldrei úr minni líða, þegar Hólmfastur Guðmundsson var eptir kæru Knúts kaupmanns Storms, bundinn við staur á Kálfatjörn og húðstrýktur í viðurvist amtmanns, fyrir það hann seldi í Keflavík 20 fiska fyrir annan mann, en 10 ýsur og 3 löngur fyrir sjálfan sig af úrkastsfiski frá Hafnarfjarðarverzlun. Já, svona var lífið þá og þetta er sannleikur en ekki brandari að sá hýddi sem virti það ekki að hann

⁷⁸⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁷⁸⁶ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 313.

⁷⁸⁷ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 45. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 90, 159, 250.

var fastur hjá kaupmanni í Hafnarfirði hét Hólmfastur og kaupmaðurinn sem lét misþyrma honum hét Stormur. Gott að er að vita að í þabba Reykjavíkur var góð taug sem fann til með veslingum og þoldi ekki óréttlæti.

Þótt gengi Innréttinganna væri misjafnt eins og margra aðra framfaramála sem Skúli lét til sín taka var hann óþrjótandi baráttumaður fyrir framförum og var einn helsti boðberi upplýsingastefnunnar á Íslandi Skúli var valdamesti maður landsins um áratuga skeið en átti oft í deilum, bæði við aðra embættismenn og valdamenn og einnig við kaupmenn, einkum [Hörmangara](#) á árunum kringum 1755 en þá var hungursneyð í landinu og Skúli lét brjóta upp búðir kaupmanna og dreifa úr þeim matvælum sem þar voru til. Af þessu spruttu málaferli en þetta varð ásamt öðru til þess að Hörmangarar misstu einokunarverslunina úr höndum sér [1758](#).

Jón K. Margeirsson sýndi fram á að lagalega séð stríddi stofnun Innréttinganna ekki gegn einokuninni.⁷⁸⁸

Löngum grunnt á því góða milli Íslendinga og kaupmanna, kærur og klögur gengu á víxl til stjórnvalda.⁷⁸⁹ Stundum við ber að svikum og ójöfnuði en hitt algengara að kaupmenn beittu ofríki og þjösnaðskap. Ekki allir einokunarkaupmenn / 214 af sama sauðahúsinu og sumir fengu á sig hið besta orð. En landsmenn ofurseldir á einokunartímanum. Orðatiltæki: „Helduru að þú sért kóngurinn eða kaupmaðurinn!“ Almæðastur allra hér u slóðir var Ari Guðmundsson, kom og tók við af Marcusi Pahl á vegum Almenna 1767. Íbúar Seltjarnarneshrepps gerðu samblástur gegn honum 1768 og heimtuðu hannyrði settur af. Skemmt korn boðið upp á í Reykjavík, sem og víða um land. sýsluvöld / 215 lögðust á sveif með íbúunum, en Ari hrökklaðist ekki brott fyrr en 1772. Árið 1770 skorti mörg heimili mjöl og aðra matvöru, eitthvað var til af rúgi, en Ari neitaði að selja nema gegn staðgreiðslu. Fáir höfðu færi á slíku. Ari tók upp á þeirri nýbreytni að neit að leigja viðskiptavinum kvörn verslunarinnar, „sem þó stendur rentulaus heima í Reykjavík. Vildi þrengja oss til að kaupa þær litlu handkvarnir sem út komu í sumar, oss til stærsta akaða, því komi ekki rúgur aftur til landsins þá eru þær oss aldeilis gagnlausar.“ / 216 1763 klagði Þorlákvar hreppstjóri Gestsson í Móum kaupmanninn í Hólminum fyrir að hafa slegið sig í höndina og það svo fast að hún var „blá og blóðug fyrir ofan hnúana“ undirkaupmaður Carl Rasmussen. Mikil ös var í búðinni en Láki á hraðferð, m.a. vegna veikinda konu sinnar. Löng halarófa óþolinmóðra viðskiptavina. Láki stakk sér inn um svokallaðar kjallaradyr. Þar var Rasmussen fyrir og skipaði honum út. Hreppstjórinn og lögréttumaðurinn þráaðist við og tók þá undirkaupmaður barefli og lamdi hann svo fast að það hrökk í sundur. Varla mýkri á manninn við óbreytta alþýðu.

Afgreiðslan slæm eins og víðast annars staðar.⁷⁹⁰ oft að bíða í þrjá til fjóra daga eftir afgreiðslu og þótti vel sloppið, einkum á tímum Ara. Hann mun sjaldnast hafa risið úr rekkju fyrr en um hádegisbil og þá fyrst var búðin opnuð. Fyrir utan í röð og stimpuðust. Kaupmaður fór sér hægt. reynt að bæta úr þessu loks með konungsversluninni síðari 1774, fyrirskipað að flýta afgreiðslunni og versla fyrir opnum dyrum. Áður hafði tíðkast að helaya einum og einum inn í einum sem hafði vakið bæði tortryggni og óánægju. Um 1790 lýsir Sveinn Pálsson svo: Kaupstaðurinn í Reykjavík hefur fjórar útibúsverslanir, er og verður væntanlega helsti kaupstaður landsins.

⁷⁸⁸ Lýður Björnsson: *Íslands hlutafélag*, 16.

⁷⁸⁹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 213-216.

⁷⁹⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 217.

Hólmurinn heitir Örfarsey, þá oftast kölluð Effersey, sögðu Eggert og Bjarni.⁷⁹¹ Fyrir innan eyjar þessar er sjórinn kyrr, líkt og innan skerja í Noregi. Stöðugt eru menn á ferð þar í bátum sínum, ýmist til að veiða smáporsk, lúð, skötu og kola, skjóta fugla, safna kræklingi um stórstraumsfjöru eða í erindagerðum milli eyjanna, sérstakelga til verslunarstaðarins í verslunarerindum á sumrin. Annars liggur grandí úr Örfarsey til lands, og má ganga hann, þegar lágsjávað er. Í hópi eftirsóttustu og arðvænlegustu hafna landsins. Kaupsvæðið víðlent, frá Arnarnesi að Hvítá í Borgarfirði, næstfjölmennast með meira en fjögur þúsund íbúa. Aðeins kaupsvæði Eyrarbakkasvæði fjölmennara. Útflutningur á fiski frá Reykjavík svipaður að magni til árin 1655 allar götur / 208 til 1784 eða 11-123 tonn. Viðskipti við Innréttungarnar þó nokkur. 1760 var annar útflutningur frá Hólmakauptað en fiskur 170 lambskinn, 3 tunnur af laxi, níu þúsund pör af sokkum og vettlingum, sem er 3% útfluttra sokka og 8% vettlinga. 75 álnir umbúðavaðmáls eða 2% af heildarútflutningnum. Svipað árið 1784. Þá 12 peysur, sjö tófubelgir, 150 álfafjadrir og 1664 pund af hreinum æðardún. / 209 á seinni helmingi 18. aldar fóru umræður um einokunarnverslunina vaxandi og stjórnvöld tóku oftast en ekki málstað Íslendinga. Sú stefnubreyting ýtti undir umræðu, aðfinnslur og jafnvel hálfgerð uppþot gegn kaupmönnum. Enda tók konungur verslunina tvisvar í eigin hendur, 1759-1763, og 1774-1787. Tvær markverðar breytingar á þessu tímabili, kaupmenn höfðu fasta búsetu í Reykjavík árið um kring frá 1759 og flutningur verslunarhúsanna til Reykjavíkur. 1759 höfðu stjórnvöld hliðsjón af tillögum Skúla magnússonar og fleiri, einkum um að spara og einfalda reksturinn. Á Hörmangaratímabilinu 20 skip gerð út til landsins árlega, 20 yfirkaupmenn og jafnmargir undirkaupmenn í förum að staðaldri, auk 116 verslunarþjóna og annarra sem störfuðu við verslunina yfir sumarið. Nú skipt í sex umdæmi, og fyrirhugað að gera út aðeins eitt skip á hvert umdæmi, auk þess húkkortur Innréttunganna til innanlandssiglinga. Kaupmönnum og verslunarþjónum fækkað stórlega. Íbúar Hafnarfjarðarumdæmis skyldu sækja hingað til aðalbækistöðvar suðurlandskaupmann, skúturnar skyldu sigla á úthafnirnar, Keflavíkur og Eyrarbakka. Einungis kaupmaðurinn í Reykjavík hafði vetursetu fyrsta kastið og var jafnframt falin umsjón með Innréttungunum.

fljótt kvartað, siglingaleysi.⁷⁹² vöruþurrð og skortur. 1760 því fært til fyrra horfs. sigling aukin og verslunarmönnum fjölgað, en kaupmaðurinn og hans lið sat eftir sem áður í forstjóraíbúð Innréttunganna í Aðalstræti og eins er Almenna tók við 1764. Þá heimilað að hafa vetursetumenn á þeim höfun sem nauðsynlegt talið og skyldu þeir versla allt árið. 1774 með konungsversluninni síðari ákveðið að kaupmenn skyldu framvegis hafa vetursetu á öllum höfnum landsins / 211 eftir þetta settu kaupmenn svip á bæjarlífið. á þessum árum í Reykjavík Marcus Pahl, Ari Guðmundsson, Hans Christensen og loks Johan Christian Sunckenberg. áhöld um þjóðerni Arvs Guðmansens eins og hann skrifaði sig sjálfur. líklegra að norskur eða danskur. stóran hluta fólksfjölgunar 1769-1784 má rekja til verslunarstéttarinnar. með vinnuhjúum 10% íbúanna 1784-6. Móðuharðindin höggðu ei. / 212 Marcus Pahl í forstjóraíbúð Innréttunganna austan megin Aðalstrætis 1759-1767. Eftirlitsmaður með Innréttungunum, framkvæmdastjóri konungsverslunarinnar á Íslandi og kaupmaður í Hólminum. Talið til batnaðar að verslun allt árið. Áður þegar hungur og neyð vofðu yfir höfðu yfirvöld orðið að brjóta upp verslunarhúsin til að ná í tiltæka matvöru og þjófar gert sig heimakomna í hallærum. Þjófnaður þó: stolið fyrir andvirði 30 Rdl úr Reykjavíkurkrambúð, eða sem nam góðum

⁷⁹¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 207-209.

⁷⁹² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 210-213.

árslaunum spunakonu við ullarverksmiðjurnar. Þrátt fyrir fasta búsetu verslunarmanna var verslunin áfram rekin í Örfirisey þar sem fjögur hús henni tilheyrandi stóðu. Loks 1779 hafist handa við flutninginn. Þau risu fjögur nyrst í Aðalstræti 1780, verslunarhúsið sjálaft og þrjú pakkhús. 25 ár síðan Skúli lagði til að þetta væri gert. / 213 því að húsin úti í ey orðin hálfónýt af litlu viðhaldi og fúa.

Fjandskapur einkonunarkaupmanna, sem rök gegn erfiðu gengi Innréttunganna, getur ekki átt við á árunum 1759-1763 og 1774-1786 þegar verslunin var rekin fyrir reikning konungs.⁷⁹³ Einnig verður að telja hæpið að það hefi beinlínis verið markmið Almenna verslunarfélagsins að eyðileggja þær. Það var sammingsbundið til að skila þeim í jafngóðu ástandi eftir 20 ár. Hörmangarar, hringurinn þrengdur um þá. það lét raunar ekki sitt eftir liggja að torvelða reksturinn. Neitaði t.d. að selja ull og skinn við lægra verði en í Höfn. Þegar stjórnvöld skipuðu félaginu að kaupaklæðavörur af Innréttungunum hafði það birgt sig upp af slíkum vörum til margra ára í Danmörku. Almenna verslunarfélagið skar niður við trog, það stendur eftir skýrt og talar sínu máli. útgerð og iðnaði sem henni tilheyrði snarlega hætt. tugum sagt upp og ullariðnaður rekin á minna en hálfum afköstum. Aðrar skýringar enda skýrar: hráefnisskortur í kjölfar kláðans og taprekstur. / 177 þurftu ekki lengur eigin skip til flutninga. Enda var yfirtaka félagsins á Íslandsversluninni hugsuð sem aðgerð til að bjarga þessu öflugra félagi frá hruni og Innréttungarnar fylgdu með, ekki gott fyrir félag á barmi gjaldþrots. margt hjálpaðist að ...

Á þeim tíma sem Innréttungarnar voru að hreiðra um sig í Reykjavík var verslunin í miklu ólagi, á fimmu 18. aldar.⁷⁹⁴ Afleit samskipti Hörmangarafélagsins og landsmanna. Nefnd skipuð 1756, sem átti að rannsaka þrætur Hörmangarafélagsins og Innréttunganna, sem átti að skoða feril og framgöngu Hörmangaranna á liðnum árum. Íslenskir valdsmenn brugðust við með því að leggja óðara á ráðin um nýskipan verslunarinnar og oftast en ekki kom Reykjavík við sögu. Dæmi skrif Bjarna Halldórssonar sýslumanns til amtmanns haustið 1756 og áttu hugmyndir hans rætur að rekja til sameiginlegara ráðagerða embættismanna og valdamanna landsins, m.a. á Alþingi. Bjarni vildi að Innréttungarnar fengju leyfi til frjálsrar sölu afurða í Höfn og hér á landi sem og frjáls kaup á hráefni og nauðsynjum. / 145 í svipuðum dúr hugmyndir Skúla frá árinu 1757, lagði megináherslu á að færa verslunina og úrvinnslu afurðanna í hendur Íslendinga sjálfra. (ÞV í raun heilmikil sjálfstæðisbarátta!) Fimm hafnir í stað 23-24, minni yrðu úthafnir eða selstöðuhafnir. Skúli vildi flytja verslunina úr Hólminum til reykjavíkur, rúmum 20 árum áður en varð úr framkvæmdum. Kaupmenn skyldu kenna fiskveiðar og fiskverkun og handverksmenn setjast að á aðalhöfnunum svo smitaðist út frá sér. Skúli lagði þessar tillögur fyrir Alþingi sumarið 1757 en niðurstaða fékkst ekki. Menn óttuðust kostnað sem af beinni þátttöku Íslendinga hlytist. Stjórnvöldum leist ekki heldur á og töldu að innfæddir hefðu enga burði til slíks. Niðurstaðan að stjórnvöld tóku sjálf í sínar hendur 1759. Fóru eftir sparnaðarhugmyndunum og fækkuðu veruverslunarstöðunum í sex. Þeim fjölgað aftur þegar árið eftir 1760. bændur réðu ekki við ferðalögin, nema hvað hálfvitagangur!

Hastfer birti sínar hugmyndir um viðreisn 1758, taldi helsta meðalið að leyfa útlendingu að setjast hér að og stunda fiskveiðar og frjálsa verslun með aflann.⁷⁹⁵ borgarlegar atvinnugreinar myndu koma í kjölfarið, iðnaðarmenn, seglasaumarar, skraddarar, skóarar, sútarar, glermeistarar og jafnvel hárkollumeistarar. en ekkert mið tekið af hugmyndum barónsins.

⁷⁹³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 176-177.*

⁷⁹⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 144-145.*

⁷⁹⁵ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti, 145-146.*

Flutningur verslunarinnar **úr Örfirisey til Reykjavíkur** 1779-1780, sem Skúli lagði til 1757.⁷⁹⁶ Kaupmaður hafði haft aðsetur þar síðan 1759.

1786 fríhöndlun og sex kaupstaðir stofnaðir.⁷⁹⁷ ferill Reykjavíkur sagður hafa verið ómarkviss og tvísýn og yrnur stráð. Nær sanni segir Þorleifur að ferillinn hvorki tilvlijanekndur né sérlega skrykkjóttur. Innréttingarnar, í ljós kom oft eftir stofnun þeirra að stjórnvöld og einstakir embættismenn ætluðu ekki að láta þar staðar numið. tillögur um Rinkidink sem aðalversulnarstað á sunnanverðu landinu, helsta þéttbýlisstað og höfuðstað. Þar reist tukthús og því lógísk kaupstaðarréttindi. / samhliða uppbygging allt í kring sem renndi styrkari stoðum undir byggðina í Víkinni, og síðar komust sumir á þá skoðun að réttara hefði verið að stefna öllu þangað í upphafi.

Kaupstaðarréttindin 1786 spegla nýja stefnu, fyrir áhrif danskra embættismanna sem aðhylltust kenningar Adams Smiths um frjálsa verslun.⁷⁹⁸ Einokunarverslunin síðan 1602 lögð fyrir róða og verslun frjáls öllum Danaveldisþegnum. Væntanlegum borgurum sex kaupstaða heitið fríðindum, ókeypis borgaraleyfi, byggingarlóðum, byggingarstyrk og undanþegnir opinberum gjöldum til næstu 20 ára. máttu ekki versla beint við erlend ríki, forræði Hafnar yfir íslenskri utanríkisverslun hélst.

1769 / 50 Mikil málaferli í uppsiglingu.⁷⁹⁹ einkum gegn Gudmandsen í Hólminum. undirrót sú að Skúli lét í sumar gera upptækt talsvert af varningi í kaupstöðunum. Hann skrifaði sýslumönnunum í vor og hvatti þá til þess að hafa gát á því að kaupmenn flyttu ekki inn vöru sem ei væri tilgreind í kaupsetningu. gera upptæka. Bara frændi hans Magnús Ketilsson, Jón Eggertsson Borgarfjarðarsýsli og Guðmundur Runólfsson urðu við þessum tilmælum, Skúli gekk sjálfur fram ásamt Jóni syni sínum með Jóni Egg, með tvo skoðunarmenn, tóku vörurnar upp úr skipsbátum jafnóðum og þær voru bornar úr honum á land og innhsgluðu. ætluðu að flytja brott þann varning. Þá bar að Arv Gudmandsen og sló þegar í heitingar, Skúli t'ko vitni að orðum kaupmanns. Arv kallaði á skipstjórnann og bað hann koma með háseta sína og veit þeim skúla og Jóni atgöngu. Kom þó ei til handalögmáls.

/ 50 Skúli ruddist inn í hífýli hans og leitaði þar í krókum og kimum, jafnvel í svefnherbergi dóttur hans. fann léreftsstranga og hafði á brott með sér, meðan Gudmandsen lét rigna yfir hann / 51 formælingum. Skúli sagði „illa sæmir höfðingjum að láta eins og grimmir hundar“ og Arv svaraði „Djöfull hafi þig! þú ert enginn höfðingi, heldur hreinn og beinn ræningi“ með því skildu þeir og Skúli sigldi til Viðeyjar með varninginn. Kaupmenn reiðir. segja sumt hafi verið einkaeign sín og annað verið í húsunum síðan á dögum konungsverslunarinnar. Skúli hyggst lögsækja Gudmandsen fyrir illmæli, en kaupmenn reista mál gegn Skúla og fylgjurum hans fyrir ólöglega vöruupptekt, þar er danska stjórnin hafi samþykkt vöruskárnar þrátt fyrir það ákvæði verslunarskilmálanna að ekki megi flytja til landsins annan varning en þann sem getið er í kaupsetningunni.

1772 / 79 Skúli fógeti sektaður, dómur kveðinn upp í máli sem reis út af vöruupptekt Skúla og fleirri valdsmanna 1769.⁸⁰⁰ vörum sem upptækar voru gerðar skuldi skilað aftur eða andvirði þeirra greitt og málkostnaður allur falla á þá ser upptektina framkvæmdu.

⁷⁹⁶ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 149.

⁷⁹⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 143-144.

⁷⁹⁸ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 150.

⁷⁹⁹ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

⁸⁰⁰ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

Konungsverslunin síðari 1774-1786:

/ 3 landsmönnum til muna hagfelldari verslun en þau tíu ár sem Almenna hafði með höndum.⁸⁰¹

Landbúnaðarnefndin, verslunarböndin leyst:

/ 3 *Landsnefndin síðari* 1785 settist á rökstóla í febrúar, falið að rétta við hagi eftir móðuharðindin.⁸⁰² Nefndin sammála um að einokunin væri landinu og konungi einungis til tjóns. Jón Eiríksson sat í báðum, hann ritaði bækling 1782 fyrir atbeina danska Landbúnaðarfélagsins. Þorkell Jónsson Fjeldsteð sama ár bækling um þetta efni fyrir sama félag. Greindi á um leiðir. Þorkell vildi algerlega frjálssa um hluta landsins og laða erlenda kaupmenn af öllu þjóðerni til verslunar- og atvinnureksturs. / 4 Jón Eiríksson aðeins frjálssa þegnum Danakonungs. Nefndin tók þá afstöðu að best að takmarka frelsið þannig „því hagsmunir ríkisins almennt virðast krefjast þess“.

/ 115 verslunarmálið aftur á rexpölin.⁸⁰³ nefndin skoraði á landsmenn að segja álit sitt um svörin ærði sundurleit, flestir hlyntir félagsverslun, sérverslun á einstökum höfnum eða frjálsri verslun / 116 Skúli einn lagði fram allitarlegt frumvarp svipað því 1757, en stígur þó feti frammar í frelsisáttina. engir fylgdu honum að málum nema Magnús Ketilsson og Jón Arnórsson, báðir venzlaðir og handgengnir Skúla. meginhugsun Skúla að K leysi verslunina úr höndum Almenna og er hafi keypt öll verslunarhús og birgðir láti eftir landsbúum er vilja tka þátt í versluninni með því að þeir leggi fram 50 rd er svari til 200 rd í húsunum og birgðunum. INneing hvers þá 250 rd. Stjórnin gæfi tíu kaupmönnum kost á að flytjast til 'Isl og setjast að. skilyrði að fjármagn, lánstraust og þekkingu. Íslendingar ganga fyrir öllum öðrum. 24 hafnir í takinu. tekjur K í tollgjöldum af aðfluttri og íslenskri vöru / 117 tíu tollþjónar.

/ 117 ekki frjáls verslun, heldur sérverslun bundin við einstaka menn.⁸⁰⁴ Fyrir Skúla vakir þó frjáls verslun er fram liðu stundir. Landsmenn gætu komist að og kynnst og eignast meiri o gmeiri hlutdeild og loks náð á sitt vald. Fæstir gátu séð þetta með augum Skúla. Ólafur amtmaður benti á það skarplega og skynsamlega að eigi við komið að líkur væru til að það yrði konungi la landinu til hags og heilla. Stjórnin lagði frumvarp Skúla fyrir landbúnaðarnefndina 1770. / 118 nefndin komst að þeirri niðurstöðu að frjáls verslun hvorki holl K né landsmönnum eins og skair stæðu. leggja alúð við jarðræktina sögðu þeir. hún myndi auðga og þá fyrsta kauptún. senda utan 10-12 efnilega sonu embættismanna og bænd og koma í viest hjá bestu kaupmönnum í Björgvin, Molde, Þrándheimi og Kristjánssundi til að búa undir að landsmenn tæku að sér sjálfir, þeir skyldu vera 12 ár í vistunum. Enginn minntist á að öllum þjóðum leyft að versla, það lá svo fjarri hugmyndum manna.

/ 119 bæklingur kom út í Höfn 1771 eftir nafnlausan höfund.⁸⁰⁵ í niðurlagi: einokun skal afnumin og í stað hnennar komi frjáls verslun, þegnum Danakonungs. harðorð árás á Veslunarfélagið almenna. Thodal hafði skrifað um frjálsa verslun 1763, Skúla þóttu tillögur hans í mörgu góðar. en vildi að landsmönnum gefinn kostur á að taka þátt í henni. / 120 K tók við versluninni aftur 1774, breyting varð

⁸⁰¹ Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁸⁰² Gísli Ágúst Gunnlaugsson: *Ómagar og utangarðsfólk*, .

⁸⁰³ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fôgeti“, .

⁸⁰⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fôgeti“, .

⁸⁰⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fôgeti“, .

til batnaðar. ný verðlagsskrá 1776, allar hafnir iregðar nauðsynjavörum. Danir líka farnir að velta fyrir síer verslunartilhöguninni. Lagndúnaðarfélagið danska spurðii: „Hver er hin besta verslunartilhögun á Íslandi?“ og hét verðlaunum fyrir besta svarið. Jón Eiríksson var einn þeirra sem svaraði. álitur að einokun aldrei annað en til tjóns. frjálsa vesrlun fyrir alla þegna Danakonungs vill hann, telur maklegt að Danskir njóti arðsins um fram þegna annarra ríkja. / 121 álitur nauðsynlegt að stofna hkauptún. iðnaðarmenn fengnir til að setjast þar að. efla fiskveiðar og aðra atvinnuvegi. Þorkell Fjeldsted úr 1770 nefndinni fékk heiðurspening, næstum alveg á sama máli og Jón. 1783 áfallið og nefnd sett 1785, Jón Eiríksson gbreifarnir Schimmelmann og Eventlow, etazráðin Schau og Wilh. Aug. Hansen, justizráðin Wormskjold, Hammelef Martini, Pontoppidan og Frisch. Bókari barón Eggers. / 122 ákveðin frjáls verslun. K lítinn hagnað haft 11 ár. 2000 dali á árin til jafnaðar. baggamuninn reið að meira flutt inn af nauðsynjavöru en munaði og verð sett niður á ýmsu.

/ 122 Jón Eiríksson, Pontoppidan og Eggers bestir í nefndinni.⁸⁰⁶ Eggers: frelsið besti læknir meina þeirra sem ófrelsið hefur höggvið. / 123 Jón Eiríksson deigari. Eggers sagði óhætt að fullyrða að óvætturinn einokun hefði fórnað mörgum þúsundum manna sem hungurmorða hafa orðið. Skoðun hans varð ofan á. Niðurstaða minni rekstrarkostnaður ef verslun frjáls. konung staðfesti frumvarp fyrir alla þegna Dana K um frjálsa verslun 13. júní 1787. 18. ágúst 1786 / 124 og 13. júní 87 má finna menjar af frumvörpum Skúla. uppreisn. hann sálgaði Grýlu. fullt verslunarfrelsi 20 ára markmið. frjáls verslun ísl við allar þjóðir þá, en tekið aftur í skilmálanum að bændum frjálst að vesrla við lausakaupmenn hvar sem var og mættu senda varning upp til sveita og bændur rétt til að seglja á vetrum, þessu hnektu dönsku kaupmennirnir. þóttust gera það til að efla viðgang kaupúnana sex 1786. M. Steph. sagði að verslunin frjálsa hefði ráðsit betur en áhorfðist og stóurm / 125 eflt atvinnuvegina og bætt verðið á útlendum og innlendum varningi mörgum til hagsmuna.

samgöngur:

Um leið og losað var um einokunarböndin og fríhöndlun komst á urðu töluverð umskipti á siglingum frá útlöndum til helstu verslunarstaðanna.⁸⁰⁷ 1790 sigldu 5 skip til Reykjavíkur og 68 til landsins alls með yfir 2500 verslunarlestir. Árið 1762 sáust engin skip fyrr en um miðjan júlí og sum ekki fyrr en snemma í ágúst. Eyfirleitt komu kaupförin hins vegar um miðjan júní og fóru aftur seint í júlí á fiskihöfnunum, eins og reykjavík, en seint í ágúst á sláturhöfnunum. Stöldruðu að jafnaði ekki við nema einn til 2 mánuði um hábjargræðistímann. hróktust stundum af leið í mótvirði.

kjarni „afreka“ Skúla:

/ 112, tveir Íslendingar bera höfuð og herðar yfir aðra Íslendinga 1750-1787, að því er varðar umfjöllun um atvinnumál og áhrif á því sviði, Skúli og Jón Eiríksson, ekki s' set vegna áhrifa sinna í Rentukammeri.⁸⁰⁸ báðir börðusst fyrir umbótum á öllum sviðum atvinnulífsins, hvorugur eindreginn talsmaður hinna nýju hugmynda um frjálsa verslun. Talsmenn stjórnardeildastefnunnar. alfrjáls verslun óttuðsut þeir að yrði ekki hagkvæm eins og á stóð. Skúli átti áratuga samstarf við

⁸⁰⁶ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁸⁰⁷ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 213.

⁸⁰⁸ Lýður Björnsson: „Atvinnumál“, .

Rentukammerið, / 113 þar sem Jón var starfandi. / 116 kynsóðaskipti meðal embættismanna um 1750 greiddi götu upplýsingar í atvinnumálum. Ísleendingar sóttu í vaxandi mæli menntun til Kaupmannahafnar á síðari helmingi aldarinnar og kynntust þar upplýsingarhugmyndum. áhrif þeirra jukust innan stjórnardeildar svo þeir sneru sér í æ ríkari mæli þangað. Áhrif Móðuharðindanna tvíbent. hægðu á framförum í landbúnaði / 117 en ljóst varð að grundvallarbreytinga þörf, þegar hallarbylgint gerð í Höfn 1784. ný stjórn hlynnt upplýsingu og miðaði skipulagsbreytingar við þær. Magnús Stephensen staðhæfiri að verkunnátta hafi aukist á Íslandi á síðari hluta aldarinnar, ullarvinnsla, fiskverkun. ný tæki, rokkar og vefstóll. sala á eignum biskupssetranna gjörbreytti eignarhaldi, jörðum í einkaeign stórfjölgaði. / 118 mikið hkvað að tilraunum til að auka verklega fræðslu 1750-1779, miðað við það sem áður var. bókleg fræðsla um atvinnumál stórjóks svo á sjöunni. stórhugur stjórnvalda, ummsrki samtímans auðug af ávkæðum hvatningu, refsingu og umbun. stefna nýrrar stjórnar jafnvel fyrr ljós hér en í Dm eftir 1785, þrenn lög 85-87 sem marka upphaf borgarastéttar og breytt eignarhald

/ 14 Birni Þorsteinssyni þykir tvær staðreyndir flestum öðrum veigameiri í íslensksir sögu.⁸⁰⁹ Önnur tilþrif landnámsmannanna að stofna til mannlífs á eyðieyju handan úthafsins og hefja þar með fyrstu reglubundnu úthafssiglingarnar í veröldinni. Hitt er maðurinn sem rauf þann vaxtarstakk sem frumstæður landbúnaður skóp forfeðrum okkar, með stofnun Innréttnganna nýju, á okkar tungutaki Nýsköpunarfyrirtækið Reykjavík. Frumkvæði hans að nýsköæun eftir um 900 ára kyrrstöðu er hin staðreyndin / 15 mikilvægustu þáttaskil frá upphafi vegar, hófst nýtt landnám, landnám nýrrar þekkingar, tækni og samfélagshátt. Tvær landnámsaldir, sú síðari hófst með Skúla magnússyni landfégeta og bónd aí Vieðy, landnáma borgaralegra atvinnuhátta og samfélagsskipanar ekki enn skrifuð nema að litlu leyti, þess vegna höldum við ráðstefnu ... hefjum hana með því að minnast Skúla, sem núlifandi kynslóðir Íslendinga eiga sennilega mest að þakka. .. komumst fyrst á handiðjustig iðnþróunar á skútuöld og fólksflutningar í stórum stíl hófust innan lands.

Innréttngar voru vaxtarbroddur höfuðstaðs í Reykjavík, en ekki nema í besta falli fram um 1770.⁸¹⁰

Innréttngarnar ekki þýðingarmikil stærð í hagkerfinu á sinni tíð, þrátt fyrir óumdeilanlegt mikilvægi.⁸¹¹ Fjöldi starfsfólks fór sjaldan yfir hundrað. heildarútgjöld fyrirtækisins 1752-1759tæpir 11 þús Rdl og umsvifin því rétt rúm 10% af heildarverðmæti útflutnings, varla nema í kringum 7% í venjulegu árferði. (Gísli Gunn.)

starfsemin gekk brösótt, enda þótt hún bæri ríkulegan ávöxt í Reykjavík. Oftast meiri eða minni taprekstur á öllum sviðum. sumum greinum var þó haldið gangandi svo áratugum skipti, m.a. ullariðnaðinum í Kvosinni. En aðrar áttu sér litla framtíð.⁸¹²

Líta má á framtak Innréttnganna sem uppreisn gegn einokunarversluninni og afleiðingum hennar - stöðnun hvert sem litið var.⁸¹³ Skoðanir þó skiptar um ágæti þeirra frá fyrstu tíð eins og um stórfelldar nýjungar. sumir fagna aðrir allt á hornum sér. beinar heimildir eru fáar en kveður yfirleitt við frekar neikvæðan tón. starfsemin frá 18. aldar Íslendings sjónarhóli / 172 gerði meiri miska en gagn.

⁸⁰⁹ Björn Þorsteinsson: „Kynning á efni ráðstefnunnar“, .

⁸¹⁰ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 179.

⁸¹¹ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 127.

⁸¹² Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 131.

⁸¹³ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 171-174.

fjárkláðann má rekja til kynbótilrauna í þágau ullariðinaðarins. klæðin gat almenningur ekki með góðu móti keypt og hefði því verið betur staddur með óunnin reifi. sauðfénu fækkaði vegna kláðans um rúman helming, hann lagði sauðfjárræktina í rúst. Verk Skúla færði því þorra þjóðarinnar lítið annað en þungar búsisfjar og erfiðari lífsbaráttu en ella. Fáir hluthafar, fjölgaði lítið, frá upphafi á brauðfótum og það varð síður en svo til að afla trausts. Uppsagnir þegar á fyrsta ári vísað aftur til heimahaganna, 1754 afkoma starfsfólks ömurleg og fólk fór sjálfviljugt burtu vegna matar- og eldiviðarskorts. Sögusagnir um svindl og óráðvæðni forsvarsmanna flugu um landið og margir lögðu trúnað á. sú saga gekk m.a. fjöllumum hærra að Skúli og félagar hefðu svikið fé út úr konungi í nafni föðurlandsástar en notað síðan aðallega í eigin þágu. Enginn fótur fyrir, en það ýtti undir gróusögurnar að reikningsskil fyrir / 173 stofnkostnaði og rekstri fyrstu árin komu ekki fyrir en seint og um síðir. Kynsjúkdómurinn 1756 bætti ekki um um svipða leyti og fjárkláðinn illræmdu var að ná sér á strik. Sögusagnir um lauslæti fabrikkufólksins í Víkinni fengu byr undir vængi, mjög orðum auknar. Þegar 1764 Innréttningarnar sameinuðust hinni illræmdu einokunarverslun / 174 til tuttugu ára bætti ekki álit alþýðu, þeir fáu sem studdu flestir fengið sig fullsadda á stöðugum málaferlum og illdeilum er fylgdu í kjölfarið. Árið 1773 einu hluthafarnir eftir Finnur biskup, Skúli og börn hans, og tveir stórhuga bændur og þá allt upp talið. Þær áttu sér öfluga málsvara sem höfðu öll ráð í hendi sér og gátu látið neikvætt almenningsálti sem vind um eyru þjóta: Stjórnvöld í Danmörku, sem studdu frá fyrstu tíð og sú um reksturinn í full 25 ár frá 1774-1799, þar af í 20 ár sem fullgildur eigandi. Stjórnskipaðar nefndir og ráðgjafar hver á fætur öðrum hvöttu til áframhaldandi rekstrar rátt fyrir bullandi tap. Skúli hafði óbilandi trú og var vakinn og sofinn yfir hagsmunum þeirra í full 30 ár án þess að hafa miklu meira upp úr krafsinu en vanþakklæti samtíðar sinnar. Guðrún dóttir hans spegláði skoðanir föður síns, sjá börn:

Lok Innréttninganna:

Árið 1786 ákváðu stjórnvöld að selja, í samræmi við tillögur Landsnefndarinnar síðari.⁸¹⁴ Vildu þó að rekstrinum yrðihaldið áfram = í auglýsingu 18. ágúst. / 180 ullarverksmiðjan í R og Brennisteinsverkið á Húsavík boðin með sannsýnum kjörum, vefsmiðjan ekki afhent nema ... framhaldið verði því fyrirtæki sem nú er þar ástofnað, að kenna unglíngum vefnað og spuna, að minnsta kosti svo lengi þetta virðsit þar nauðsynlega ómissandi. / 181 loks 1799 keyptu Westy Petrus og Peter Ludvig Svane kaupmenn starfsemina ar með talin sjö hús á aðeins 2600 Rdl. Lognaðist út af árið 1802. Aðeins 14 starfsmenn síðasta árið. Fjöldi satrfsmanna eftir 1767 aldrei mikið yfir 30.

Lýsingar á Skúla:

Bjarni frá Vogu: / 21 með hærri meðalmönnum, réttvaxinn, sívalur og hvelft brjóstið, handsmár og vellimaður, kvikur mjög í öllum hreyfingum, skinnræstinn og hörundsþjartur og bólugrafinn mjög, varamikill og þó eigi munnljótur, fráneyfur, snareygur, svipmikill og stórhöfðingleitur og svipurinn nokkuð áhyggjufullur.⁸¹⁵ Var flestum mönnum hvellrómaðri, en seinmæltur og var sem hann biti á vöriner hann talaði. Enginn sérlegur burðamaður en þolinn, þrautseigur og heilsuhraustur. Skartmaður að eðlisfari, þótt ekki bærisk hann mjög á hversdagslega, hvorki í

⁸¹⁴ Þorleifur Óskarsson: *Saga Reykjavíkur í þúsund ár, 870-1870. Fyrri hluti*, 179-181.

⁸¹⁵ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

klæðaburði né öðru. Hreinlátur og reglufastur og hinn kurteisasti í öllu látbragði, en þó fráleitur öllu uppgerðar látæði. í meðallagi glaðlyndur, heldur fálátur og þögull hversdaglsega en í vinahóp gat hann verið ræðinn og skemmtilegur og oft gamanyrtur og gagnyrtur og stundum jafnvel meinyrtur. En glesn og léttuð honum fjarri skapi.

þrekmikill, nokkuð harðlyndur, hafði það til að vera brögðóttur, en vinfastur og þrautgóður, drykkfelldur og þá svakalegur, vel gefinn og el að sér, hagamæltur sjá Lbs. og Sunnanfara.⁸¹⁶ átti jafnan deilur við ýmsa hina ædstu menn landsins og kaupmenn.

hernig var meintur kvennaljómi Skagafjarðar útlits?⁸¹⁷ Jón Espólín lýsir Skúla þannig: „Hann var hár meðalmaður á vöxt og ei mjög gildur, kvikur mjög, skarpeygur og nokkuð varaþykkur, mikill rómurinn og sem hann beit á vörina þá hann talaði.“ Þó vantar í þessa lýsingu, að Skúli fékk bólusótt úti í Kaupmannahöfn og bar þess menjar síðan með örum á andliti.

[Jón Espólín](#) lýsir Skúla þannig að hann hafi verið „...hár meðalmaður á vöxt og ei mjög gildur, kvikur mjög, skarpeygur og nokkuð varaþykkur, mikill rómurinn og sem hann beit á vörina þá hann talaði.“ Skúli fékk [bólusótt](#) á námsárum sínum í Kaupmannahöfn og var eftir það nokkuð öróttur í andliti.

læra af þessu: brjálæðislega fín físiðsk mannlýsing í Bárðar sögu Snjófellsáss: ... sveinn einn ungur er Þorkell hét og var kallaður skinnvefja. Hann var manni finari en systrungur við Bárð að frændsemi og hafðir verið fæddur upp fyrir norðan Dumbshaf. Þar var illt til vaðmála og var sveinninn vafinn í selaskinum til skjóls og hafði það fyrir reifa og því var hann kallaður Þorkell skinnvefja. Hann var þá frumvaxta er hér var komið sögunni. Hann var hár maður og mjór og [langt upp klofinn](#), [handsíður](#) og [liðaljótur](#) og hafði mjóva fingur og langa, [þunnleitur](#) og [langleitur](#), [lágu hátt kinnarbeinin](#), [tannber](#) og [tannljótur](#), [úteygður](#) og [munnvíður](#), [hálslangur](#) og [höfuðmikill](#), [herðalítill](#) og [miðdigur](#), [fæturmir langir](#) og [mjóvir](#). Frár var hann og fimur við hvaðvetna, [örúðigur](#) og [erjusamur](#) og [hollur](#) um hvaðvetna þeim er hann þjónaði.

Hjartagóður maður var hann við minni máttar, en óvæginn við yfirmenn og jafningja, og ekki laus við fordild, — *Jiróðigr var*", segir Eggert. J>ví varð honum meðfram vinfátt meðal heldri manna á efri árum, þegar móti fór að blása. Má t. d. sjá á kvæðum Eggerts, hversu vindur skiptist í lopti. Árið 1752 ljet skáldið prenta lofkvæði um Skúla og „þær nýju innrjettingar á Íslandi", (kvæðabók bls. 84—85) ; stendur þetta í 8. erindi:

Alla fylking fyllir fremjandi ossra landa gagn ; hans nafh gæðinga jafni

Skúli ber; — — —. I Grílukvæði (t. st. bls. 141) er Skúli nefndur, sem „hróðigur og hálfkenndur", en þó er honum þakkaður dauði Grílu. I „Framverplu" (1758, t. st. bls. 99—102 er komið annað hljóð í kveðskapinn, og sveigt bæði að honum og Thott fyrir það, að verzlunin var aptur boðin upp, þó ekkert boð fengist í það sinn. Brjef Skúla bera þess vott, hverjir Íslendingar og Danir reyndust honum bezt fram úr. Íslendingarnir voru: Jón konferenzráð Eiríksson, sem dó á undan honum (1788), Sigurður lögþingisskrifari Sigurðsson á Hlíðarenda. sýslumennirnir Magnús Ketilsson og Jón Jakobsson, og — J>orbjörn bóndi Bjarnason í Skildinganesi, sem hjálpaði honum bezt, þegar Finnurbiskup og Levetzau gengu harðast að honum í skuldaskiptum. Hinir dönsku menn voru: etatsráð Heltzen, geheimeráð Thott og — Friðrik konungur V.

Snarmenni, reiðmaður og gleðimaður. Hneigður var hann fyrir vín, en drakk heldur heima en af heimili. Að öllu samtöldu var hann karlmennskumaður bæði til sálar og líkama, en hann skorti þann aga á sjálfum sjer, geði sínu og

⁸¹⁶ Íslenskar æviskrár.

⁸¹⁷ Ásgeir Jónsson: „Þá Skúli var yfirvald Skagfirðinga.“

tiðneigingum, sem þrýðir mikilmennið og tryggir hamingjuna. Má vel heimfæra upp á Skúla það sem

Sturla J>órðarson kvað um nafna hans: |>at er skröklaust þó at hvarbrigð at Skúli var á hann sneri frægðarmaðr aldar

Skúli var flottur við krýningu Kristjáns konungs sjöunda 1766 í nýjum embættisskrúða.⁸¹⁸ Það var toppurinn á tilverunni. Hann var svo viss um gildi sitt að hann bað vin sinn sýslumann að skrifa um sig æviminningu ef hann lifði hann. Það yfirlit er eins og sjálfsævisögubrot Skúla dýrindis heimild, sem allir ausa af síðan. Þar eru smámolar eins og sá að 1761 hafi að undirlagi Skúla tréskór og uxahúðir fengist hér í kaupstöðum. Þá var triplað hér á tréskóm, sko.

Engin mynd var teiknuð eða máluð af Skúla, sem sýnir menningarleysið í landinu. [Jón Espólín](#) segir að Skúli hafi verið hár meðalmaður, mun lægri en ég sem sagt, ei mjög gildur, kvikur mjög, með ör eftir danska bólusótt í andliti. Skarpeygur og varaþykkur og beit á vörina þá hann talaði og mikill var rómur hans.

Íslenskar æviskrár lýsa Skúla sem þrekmiklum, nokkuð harðlyndum, drykkfelldum og þá svakalegum, hafði það til að vera brögðóttur, vinfastur og þrautgóður, vel gefinn, vel að sér og hagamæltur.

Jón Aðils dregur saman lýsingar á Skúla:⁸¹⁹ Faðir okkar er réttvaxinn, sívalur, skinnræstinn en hörundsbjartur, toginleitur og bólugrafinn, varamikill og þó ekki munnljótur, kyssulegur bara, fráneygur og svarteygur, augnabrunagerr ef hann reiddist, sem var kynfylgja, stórhöfðingleitur með áhyggjusvip. Hvellrómaður og seinmæltur. Þolinn, þrautseigur og heilsugóður. Viðhafnar og skartmaður, þó ekki hversdagslega. Hreinlátur, reglufastur, kurteis, í meðallagi glaðlyndur, fálátur og þögull hversdagslega, gat verið glaðlyndur og gagnyrstur og jafnvel stundum meinyrstur, en glens og léttúð þó fjarri skapi. Uppstökkur og reiðigjarn, kannski á fráhrarfinu, en stillti allvel orð sín ódrukkinn. Fullur var þabbi vor geðríkur orðhákur með lausa hönd. Sagði sjálfur fyrir um byggingar allar og mannvirki er hann var riðinn. Átti 1300 titla bókasafn, drengurinn, og elskaði alla tíð guðfræðina sína þótt ytra lífið snerist um reikninga, lögfræði og stjórnsmál. Mælist því mikill menntavinur. Allir eru sammála um að hann hafi verið iðjusöm hamhleypa. Enginn landi utan Jón Eiríksson átti slíkt safn sem hann af merkum og valdamiklum dönskum kunningjum, greifum og fyrimönnum stjórnaráðsins. Síðast og ekki síst var Skúli harður í viðskiptum við höfðingja en brjóstgóður ekkjum, munaðarleysingjum og minni máttar. Tók sárt til fátæklinga, ekki síst sem kaupmenn kvöldu. Og hann fór betur með vín með aldrinum.

Skúlaskeið Gríms Thomsens er ekki um okkar Skúla, heldur annað kvæði Gríms. Skúlaskeið fógetans er sjálf átjándi öldin.

Stytta Guðmundar frá Miðdal, sem stendur í forðum kirkjugarðinum í Kvosinni, nú Fógetagarði var smíðuð árið sem ég fæddist. Styttan er fantasía fjarri lagi. Sýnir allt annan Skúla í stórum skóm, hreint ekki kvikan heldur bringumikinn og ofboðslega herðabreiðan, hvass jú til augnanna, en munngleiddur, þunnmynntur og valdmannslegur. Árið 1954 var blá og rauð hönd og terror enn eðlilegt yfirbragð samfélagslegs afreksmanns.

⁸¹⁸ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 169. / Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 37, 51.

⁸¹⁹ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 306-321. / Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 54.

Bessastaðatilskipanir hvöttu bændur til líkamlegra refsinga, vald föðurins var líkamlegt, mikil gleði er að hafa upplifað hrun þess karlveldis og geta hræðslulaust spjallað við ráðfrú Katrínu, sem er lítil og góð og gáfuð stelpuleg kona. Þegar ég reyndi að sníkja styrk til útgáfu á Reykjavíkursögu minni frá Davíð konungi Reykjavíkur á 200 ára afmæli bæjarins, fyrir mig og Sögufélagið, var hann andstyggilega strangur og valdsmannslegur og sagði nei og ég var skíthreidd við hann.

Skúli var *macho* gæi líka, lenti í strangleik sjálfur, kaupmaðurinn skipaði honum litlum að vigta rétt, átti að snuða viðskiptavini, það man maður úr barnaskólabókunum. Í þeirri hnotskurn skárust bönd einangrunar, einokunar og fátæktar. En fyrir löngu hafa sagnfræðingar sussað á Danahatrið og sagt, þeir bara trítuðu okkur eftir skikk sem þá viðgekkst. Einmitt. Við vorum svo ömurleg hjálenda að engum dönskum kaupmanni datt í hug að hafa hér vetursetu og láta okkur njóta gróðans svo við nytum þess menningarstigs sem tíðkaðist í Evrópu og heyrðum hljóðfæraleik út um hallarglugga eða í kirkju. Við greindum okkur frá öðrum svæðum sem sendu siðmenntuðum löndum hráefni að því leyti að við vorum kristin og hvít, og vorum trítuð betur upp á það.

utanlandsreisur:

1. námsmaður
2. 42 (Höfn 3, 1736-7).⁸²⁰ veturinn sem Skúli var ytra að sækja um Skagafjarðarsýslu, 1736-7, bjó hann hjá Lárusi Kaupmanni Pálssyni og Mikael Skibsted, sem seinna var um hríð fyrir íslensku verswuninni. Íslensku kaupmennirnir höfðu samkomur sínar í því húsi og varð tíðrætt um verslunarhagina eins og nærri má geta. Skúli hlýddi á.⁴² ⁸²¹
3. 1751 að verja tillögu sína gegn Pingel amtmanni **1751:** / 199 Skúli hafði með sér utan sýnishorn af grágrýti sumarið 1751.⁸²² lagði til að bústaður reistur í Viðey úr því efni. Danskri byggingameistarar féllust á þá hugmynd, Nicolai Eigtved, frægur húsameistari í Kaupmannahöfn, upphaflega garðyrkjumaður gerði tvær teikningar, hefur teiknað og lagt á ráðin um mörg hin glæsilegstu mannvirki í Kaupmannahöfn.
4. 1752 að fá innréttungarnar í gegn. **1752:** / 188 Tilraunir með saltsuðu.⁸²³ Skúli fór með sýnishorn af íslenskum sjó til Hafnar í fyrra. lét mæla í því saltmagnið. í sumar hafa Eggert og Bjarni gert tilraun til salsuðu við hverahita á Reykhólum í Reykhólasveit. skúli hefur sjálfur reynt að sjóða salt úr sjó við eld í Viðey, en eldsneytiskostnaður reynst of mikill, hvort heldur brennt var mó eða viði.
- 5) haustið 1753 / 68 hluthafarnir orðnir féprota.⁸²⁴ Kaupmenn gerði allt til óþægðar, sem gátu og þorðu. Vildu ekki taka ketið af fé því sem þeir létu slátra, til að fá ull til klæðagerðar og skinn til sútunar og þrjóskuðust við að selja þeim skinn úr versluninni. Hlutfélagsstjórnin lét því Skúla því fara utan á nýjan leik. / 193 1753: Skúli sigldi í fyrrahaust á annarri duggunni með sumarafla skipanna, 200 tonn af söltuðum þorski. Hreppti skipið hið versta veður, týndust segl og nátt hús með áttavitanum. komst undir Færeyjar, slitnaði upp og rak til hafs, bar að síðustu

⁸²⁰ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁸²¹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

⁸²² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁸²³ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1701-1760*, .

⁸²⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fögeti“, .

að landi við Stað í Noregi og höfðu vetursetu á Sunnmæri, en Skúli hélt fótgangandi yfir Kjöl til Svíþjóðar og þaðan áfram til Danmerkur.

6. Kh. 1755

7. Kh. 1757 heim með vorskipum

8. ferð til Hafnar haustið 1758, var ekki nema 12 daga hérlendis það sumar. Var sjálfur viðstaddur allt sem gerðist ytra, uppboðin og málalokin.

9. Kh. ferð 1760

10. Kh. 1764 **1764** / 22 apríl: eldur og 20 ára samningur.⁸²⁵ Skúli umsjónarmaður. Skúli og Magnús amtmaður í Khöfn í vetur undirrituðu samning af hálfu íslensku hluthafanna. Amtmaður var fýsandi en Skúli tregur uns konungur og helstu styrktarmenn í Kaupmannahöfn snerust á þá sveifna.

Bréf til dóttur: sjálfssævisaga Skúla, bls. 36. mynd af bréfi: Kaupinhavn 23. júní **1783**: Líklega til Rannveigar hún er ekkja Bjarna Pálssonar landlæknir síðan haustið 1779, 8. sept. Fædd 1742 deyr 1803. "Ástkæra dóttir. Nauð og ekkert látæði eða nýjungar dró mig út af Íslandi í fyrra og það með þeirri hægd að ei vildi í Viðey eða að skilnaði afreia? opinbera. Guð hér vissi og alleina best fyrir útfallan? Eftir það í fyrra hafði 8 daga verið í Hólmskipi greip mín gamla gigt mig svo freklegar en nokkrusinni til forna að ekki gat ferðalag neitt út af því værelse sem í var allt til jóla og nú aftur síðan 12 maí verið svo slæmur að ei treysti mér til baka með skipunum í þetta sinn.

Það sem mér hefur orðið ágengt fyrir þig að pension fengir, sérð þú af innlögðu meðfylgjandi, hvar með óska þér til lukku að sæl og lengi njóta megir! Þú getur nú þá 20 Rdl árlega tekið í reikning okkar af jörðunum, eða og öðruvísi eftir sem þóknast, en formað til kvitteringarinnar legst hér innmeð, svo kvitteringarnar hérskrifaðar getur alltid sent til Viðeyjar eftir jólin með vermönnum eða öðrum vissum ferðum árlega. Þá skuld sem þinn sálugi egtamaður átti til kongs að svara hefi ég tekið upp á mig svo nær 50 Rdl og betalað. Um tugthúsið geime ég nú, því það er enn nú langtum rangara!

Fréttir þær allar af Norðurlandi sem veist og til eru vil ég fá til baka, eða allt það sem passerað er síðan í fyrra burtu fór, svo greinilega sem getur, jafnvel þótt þær teigir uppá nokkur örk pappírs. Líka þigg ég góð og löng leggjabönd handa sjálfum mér. Góður Guð unni þér alls góðs, sér til dýrðar og þér til gagns. Þess óskar og biður af alúð þinn elskandi faðir Sk. Magnússon.

Er hún þá farin norður?

lokaskeið Skúla:

1779 / 82, málaferlum vegna stofnanananna lauk loks 1779.⁸²⁶ sat stundum árum saman í Höfn, 1776-9 og 1782-6, lét Jón son annast. Lauk Jón embættisprófi í lögum 1755 19 ára gamall, skipaður aðstoðarlandfógeti 1763. Skúli enda líka framkævmastjóri Iðnaðarstofnananna, sagt upp 1769, eftir miklar deilur og þras hófustu illvíg málaferli. mátti heita að Skúli slyppi vel frá, en dýr, bæði í buddu og líka varð að vanrækja embættið. Landfógetaembættið harla ábyrðarmikið, eigi síst á vandæðatímum er fóru í hönd, enda fylgdu allskonar innheimtur og miklar og margbrotnar reikningagerðir. fór drjúm vaxanda, enda full viðsjálft sumum hinna fyrri og síðari landfóegta.

⁸²⁵ Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .

⁸²⁶ Þorkell Jóhannesson: Saga Íslendinga 7, .

/ 83 Skúli var efnaður 1750, hafði mikið í kostnaði, skörungur, ör af fé og herofði ekki í þvo sóaðist stundum.⁸²⁷ skjótt þorrið, þoldi lítt að láta af málstað sínum, hver sem í hlut átti. tekið að bóla á fjárkröggum svo um munaði eigi síðar en 1768. lum kyrrt fram um 1779 er Thodal tó við sem stifti. risu úfar nokkrir, á Alþingi 1773 bauð Skúli upp til leigu Þingeyraklaustur og hafði breytt skilmálum gegn vilja stiftmatmanns, Stifti virti þetta til opinberrar svívirðingar og mótþróa við sig. hafði þegar átt í þóvi við Skúla út af reikningum hegningarhússins og skuld, 300 rd., er skúli hafði að milliögnugu Ólafs amtmanns Stefánssonar fengið að láni 1768 hjá kaupmanninum í Hólmskaupstað. hafði talið sig vanhaga um fé þetta til smíði hegningarhússins. Skúli vildi reikna skuldina upp í 400 rd. kröfu sem hann tldi sig eiga á Almenna verslunarfélagið. Þeir feðgar skulduð þó verslunarfélaginu að sögn Ólafs Stef yfir 1500 rdl sér í lagi / 84 þetta sama ár hafði skúli fengið 500 rdl lánaða af fé Skálholtsdómkirkju, gegn ábyrgð Þorbjaranr bjarnasonar í Skildinganesi, efnaður og einn gömlu hluthafanna í stofnununum og mikill vinur Skúla. Fleiri skludir hvíldu á Skúla. ýmsum er til þekktu stóð stuggur af fjárreiðum þessum.

/ 84, **1774** 17. ágúst lét stiftamtmaður Thodal fram fara kyrrsetningu á fjármunum skúla til trygginar opinberu fé í vörslu hans, taldi 1500 rd sjóðþurrð.⁸²⁸ en höfuðtilefni kyrrsetningarinnar var að yfr vofði fjárnám hjá Skúla til lúkningar greiðslum til Almenna, skv. hæstaréttardómi vegan vöruupptektarinnar 1769, þá fékkst ekkert hjá Skúla, svo gengið að Jóni Eggertssyni sýslumanni er mest hafði stutt Skúla í vöruupptektinni, um bótagreiðslurnar til vesrlunarfélagins. Jón náskyldur Sigríði, konu Ólafs Stfénssen og mætti vera að þau hafi orðið að hlaupa undir bagga með honum um þetta. Er ýmissa manna mál að skuldam 1 þetta og þras út af þeim 300 rd. er amtm. útvegaði / 85 Skúla hafi valdið því að fáþykkja nokkur yrði síðan með þeim Ólafi og Skúla, en þó mun fullmikið hafa verið gert úr þessu. Skúla varð áminning gerð og með bréfi tollstjórnarinnar 8. apríl 1775 ráðstafanir gerðar um eftirlit með fjárreiðum landfógeta af hálfu stiftamtmanns. um sjóðþurrð ekki frekar rætt, enda bauð Skúli hlutabréf sín til tryggingar. næstu ár kvartaði stifti öðru hverju um fjárþurrð fógeta, sjálfur hættur að eiga laungreiðslur undir því hversu stæði fyrir honum og fékk launin greidd hjá kaupmönnum konungsverslunarinnar.

/ 85, stjórn rentukammersins vel kunnugt um kröggur landfógeta þessi ár, en hafði með höndum fullkomna tryggingu með hlutabréfunum í Iðnaðarstofnununum og Almenna verslunarfélaginu, er konungssjóður hafði nú til eignar fengið.⁸²⁹ málaferlin voru um það háð hversu miklis virði þessi hlutabréf væru. með **sættargerðinni 1779** tók konungur fullkomnlega við Iðnaðarstofnunum, hluthafar nær 8 þús rd í peningum, gefið upp mikið af skuldum þar á meðal 1627 rd af skuld fógeta við Almenna. Skúli hafði á undanförunum árum eignast 4/5 hlutabréfanna og rann því fé þetta að mestu leyti til hans, enda allan vanda og kostnað af málaferlunum er vafalaust nam stórfé. 7-8 þús rd. ekkert smáfé á þessum tíma. þó hrökk ekki til þess að greiða þær skuldir er Skúli hafði safnað á baráttuárum þessum átti t.d. ekki hægt með að greiða skuld sína við Skálholtsdómkirkju / 86, 500 rd. er hann fékk að láni 1768. Láni þessu var sagt upp 1780 En ekki greitt fyrir en 1788. eftir sættargerðina 1779 allt með felldu og sléttu næstu ár

/ 86, eftir að **1775** eftirlit Thodals hófst, barst kammerinu næstu ár öðru veifi kærur um ýmiss onar misfellur á embættisfærslu landfógeta, en var lítið sinnt.

⁸²⁷ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

⁸²⁸ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

⁸²⁹ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

1779-1785 virðist allt í ljúfri löð.⁸³⁰ Þó skelfilega erfið harðindaár. viðsjál, Skúli í Höfn frá 1782 Jón sá um. Levetzow virtust reikingarnir ærið grunsamlegir. kallaði Skúla hinn „óhlýðna og óreglusama“ embættismann, „er í engu mætti treysta“. langaði í Viðey til aðseturs, það gæti hafa ýtt honum út í Viðey 2. maí 1786 að heimta full reikningskil af Jóni Skúlasyni. ekki venja að gera jarðarbókarsjóðsreikningana fyrir en á hasutin, er innheimtu var lokið að mestu eða öllu, þótt annar væri síður ytra. / 87 Jón svaraði fullum hálsi og taldi enga leið að segja um vhersu mikið ætti í féhirzlu að vera fyrir en síðar á ári. 1200 rd. vantar sagði Levetzow og veik þeim feðgum frá embætti og gaf Jóni hálf mánaðr frest til að bæta sjóðpurrðina. tveimur dögum síðar 4. maí fór aftur lagði löghald á eignir og lét skrifa upp og virða til tryggingar. breytti engu þótt næmi meira fé en áætlað að vantaði. auk þess tryggingarveð Skúla fasteigna virt til þúsund rd. enn óhreyft. Ólafur Stefánsson bauð stifta með bréfi 17. maí að útvedga ábyrgð innan tveggja mánaða, ef Skúli settur inn aftur. sýnir að eig djúpt rígurinn milli þeirra Skúla. Levetzow þiggur veðið, en ekki Skúla aftur í embættið. bauð Birni lögmanni Markússyni í stólinn, skorðaðist undan, tæplega að óvilja Ólafs Stefánssonar vildarvinar. þá kspaði Levetzow skrifara sínum, Hans Jaobi Lindal að takast það á henir og höfðu mál gegn þeim feðgum. rentukammerið bauð Skúla að halda heim og standa þar fyrir máli sínu, féllst á frávikningu Jóns Skúlasonar

/ 88, Skúli þekkti afstöðu rentukammers í máli þessu og var hinn reifasti er heim kom.⁸³¹ (Syni hans þó fórnað). heim í Viðey 5. ágúst 1786. Þremur dögum síðar þóttist til alls búinn og ritaði stiftamtman og karfðist þess að frávikningin yrði kölluð aftur og sér fengin í hendur skjöl embættisins. Hefði enda fram að leggjafulla ábyrgð fyrir sjóðnum. Hafði gengið frá reikningum síðasta fardagaárs, 1785-85, átti skv þeim að rúml. 74 rd. í sjóði, og væru þó eigi öll gjöld til reiknings færð. Levetzow gat ekki hrakið þennan reikning, neitaði samt. Frávikningarmálið gekk því til dóms. Dómari Vigfús sýslumaður Þórarinnsson. Hörð hríð háð fyrir réttinum af beggja hálfu. Skúli var á stiftamtman meðal aannars að hnn hefði vekið mál *

1786 / 181 maí, Viðeyjarfeðgar sviptir embætti og löghald lagt á eignir þeirra.⁸³² Stiftamtmaður Levetzov sakar þá um sjóðpurrð. viðsjár miklr hafa verið með Viðeyingum og levetzov, síðan hann tók við embætti sínu. Bætir þar ekki um að stftiamtmaður hefur haft hug á að fá Viðey til ábúðar, en vilja kjálka landfógetanum niður á Bessastöðum. lét nú fyrir skemmstu til skarar skríða. fór í byrjun maí út í Viðey með föruneysi sínu og heimtaði full skil af aðstoðarfógetanum, Jóni Skúlasyni, sem var alls óviðbúinn slíkra aðför. °Stifti þóttist geta ráðið að talsvert fé, 1200 rdl ætti að vera í sjóðum en fjárhirzlan reyndist tóm. Skúli í Kaupmannahöfn í vetur og er ókominn, hafði Jón það í svari sínu að hgann hefði ferð utan með jarðabókarsjóðinn. ekki geta sagt hversu mikið fyrir en reikningum væri lokið. Önnur Viðeyjarför tveimur dögum síðar, lét skrá allar eiginir þeirra feðga og virða og lagði síðan löghald á til tryggingar skilvísgeri greiðslu, stoaði ekkiert þótt á það bent að Skúli hefði í upphafi sett fasteiganveð, þúsund dala virði er enn stendur óhreyft til tryggingar réttum skilum við konungssjóð. þykja allmikil tíðindi og finnst sumum íslenskum fyrirmönnum hann ærði stórhöggur. Ólafur Stefánsson á Innra-Hólmi hefur skifað honum og boðist til að útvega ábyrgð á fullri greiðslu innan tveggja mánaða gegn því að Skúli verður

⁸³⁰ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

⁸³¹ Þorkell Jóhannesson: *Saga Íslendinga* 7, .

⁸³² *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800*, .

settur í embættið aftur. Stifti hefur svara að þiggi veðið en muni ekki selja embættið í hendur Skúla / 182 Árni biskup Þórarinsson, Jón sýslumaður Arnórsson og Halldór sýslumaður Jakobsson hafa boðist til að takast þessa ábyrgð á herðar með Ólafi. Stifti skipaði Birni lögmanni markússyni að takast á hendur landfógetaembættið, Björn lét fyrst kost á því en hafnaði degi síðar. Skipaði stiftamtmaður þá skrifara sinn, hans Jakob Líndal, í embættið. Hefur höfðað mál gegn Skúla og Jóni.

1786 / 182 september frávikning Skúla og Jóns dæmd ólögmaet.⁸³³ Vigfús sýslumaður Þórarinsson hefur kveðið upp þann dóm að ólöglegt löghald á fjármunum Viðeyinga og Skúli eigi að taka við að nýju. hann kom heim í byrjun ágústmánaðar og rkafðist þegar að afturkölluð og öll gögn fengin honum í hendur. Hann hafði og til reiðu reikninga embættisins síðastliðið fardagaár og eiga skv þeim aðeins að vera 74 rdl í sjóði. Stifti hefur neitað að beyja sig fyrir dómi Vigfúsar, tleu bera keim þess að héraðsdómarinn er kvæntur dótturdóttur landfógetans. Kveðst muni áfrýja. Janúar **1878** Levezov hefur að skipun stjórnarinnar, er eigi vildi skjóta frávikningarmálinu til hæstaréttar sett Skúla í embættið að nýju, Frávikning aðstoðarfógetans, skal hins vegar gilda fyrst um sinn.

1789 / 196, 20. mars 1789, í gær varð það slys á Viðeyjarsundi að Jón Jónsson stúdent, sonarsonur Skúla fóeta druknaði við þriðja mann.⁸³⁴ Jón kom heim frá Danmörku í fyrra og var heima í Viðey í vetur, hið mesta mannsefni og gildlegur að öllu. Fyrir tíu dögum andaðist faðir hans, Jón Skúlason aðstoðarlandfógeti og sendi Skúli sonarson sinn til Reykjavíkur að afla fanga til erfisdrykkjunnar. Rófu með honum tveir menn, vinnumaður úr Viðey og fangi er var í gæslu hjá Skúla. þegar sneru þaðan aftur voru báðir hásetarnir druknir. Gerðust þeir saupsáttir í ölvímunni, þess getið til að lent hafi í ryskingum milli þeirra á Viðeyjarsundi og bátnum hvolfst við það. Sífelld mæða stejar að hinum aldna landfógeta í Viðey. Fyrir fjórum árum missti hann Steinunni Björnsdóttur konu sína. jafnhliða vofir missir embættis og umboðs yfir einumtengdasona hans, Jóni Arnórssyni, sýslumanni Snæfellinga, sökum skulda og vanskila, en eigi fyrir mörgum árum hefur Skúli lokið við að greiða óreiðuskuldir annars tengdasonar síns, Jóns Snorrasonar, sýslumann Skagfirðinga er dó fyrir nálega tveimur áratugum. Hann á og í deilum við skiptaráðanda í búi þriðja tengdasonarins / 197 er andaðist gjaldþrota, Bjarna landlæknis Pálssonar og loks á hann sjálfur í sífelldum útistöðum vegna embættisfærslu sinnar, nú kominn hátt á átræðisaldur og aðstoð sviptur við embættisverkin. / 199 eitt síðasta embættisverk Levezovs stiftamtmanns júlí **1790** skrifaði Sigurði Péturssyni sýslumanni oög tjáði honum að sú frétt hefði borist að Skúli fógeti lægi hættulega veikur í Viðey, skipaði svo fyrir að Sigurður skyldi fara jafnskjótt og látið fréttist, skrifa upp dánarbúið og setja í öryggja vörslu, en Skúli gamli kvað vera á batavegi.

1790 / 199, íslenskur maður í fyrsta skipti skipaður stiftamtmaður, í fyrra hlaut Hans Levezov embætti í Noregi og nú hefur Ólafur mamtmaður Stefánsson á Innra-Hólmi verið valinn eftirmaður hasn, á að fá þriðjungi lægri laun.⁸³⁵ Ólafur varð undur aðstoðarmaður tegndaföður síns, Mgnúsar amtmanns Gíslasonar á Leirá og tók síðan við ebmætti af honum. Engir menn í landinu hafa nú þvílíkt veldi sem venslalið hans. bróðir biskup á Hólum, tengdasonur biskup í Skálholti, systursonur amtamður norðan lands og sonur lögmaður norðan og vestarn, en margir sýslumen neru honum nátengdir eða skyldir.

⁸³³ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁸³⁴ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁸³⁵ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

1791/ 201, febrúar, Ólafur Stefánsson hefur gert sér ferð til Viðeyjar og tekið átta þúsund dali úr fjárhirslu fógetaembættisins og fengið Thomasi Meldal amtmanni til varðveislu.⁸³⁶ hefur skrifað stjórninni um þetta og farið þess á leit að hún skipi Skúla mann til aðstoðar við mbættisverkin þar eð hann sé ekki lengur fær um þau ferðalög er því fylgja

1792 / 207, júlí, Ólafur Stefánsson stiftamtmaður hefur látið fara fram rannsókn á fjárreiðum skúla, lagt löghald á eignir hans og tjáð dönsku stjórninni að hann sé ófer orðinn að gegna embættinu sökum elliglapa, ekki hjá því komist að skipa honum aðstoðarmann.⁸³⁷ Í vetur dómur kveðinn upp í máli dánarbús Bjarna Pálssonar landlæknis, tegndasonar, Skúla gert að greiða skiptaráðanda á tólfta hundrað dali. Var á döfinni að lögtak yrði gert í Viðey, en annar aðili kom til skjalanna áður en að því yrði. Í lok júní hélt stiftamtmaður til Viðeyjar með Benedikt varalögmann Gröndal og Sigurð systlumann Pétursrsson og lét rannsókn fara fram virstis að nálega fjórtán hundrað dali vaantaði, en Skúli véfengdi að meira ætti að vera í sjóði en rúmir fjórtán hundruð dalir er hann hafði handbæra. Lét stiftamtmaður þá innsgila fjárhirsluna, lét Skúla aðeins fá penignar er nægja embættinu um mánaðarskeið, fór sjálfur á brott með lykilinn og setti tvo stúdenta, Jón Arngrímsson og Jón Þorleifsson til þess að gæta sjóðsins. Viku síðar önnur aðför, allt skrifað upp sem í Viðey er, dautt og lifandi virt og kyrrsett til tryggingar sjóðum embættisins. nemur meira en tvöfalt hærri fjárhæð þeirri sem stiftamtmaður hyggur að á vanti. Enn aðstoðarmanns óskað, Bendir á Benedikt Gröndal. stiftir hefur tjáð stórninni að reikningar og bréf landfógetans vitnu um að hann sé orðinn hirðulaus og ruglaður. f+áo 300 dali af launum landfógetans og þriðjung Viðeyjar til ábuðar. Enn fremur vill hann að Magnúsi syni sínum og Stefáni Þórarinssyni amtmanni, systursyni sínum verði falið að endurskoða reikninga landfógeta. þingvitnu / 208 um embættisfærsluna í Gullbringu- og Kjósarsýslu, hafa gefið Skúla hinn besta vitnisburð og telja embættisfærslu hans alla og eftirlit í besta lagi. Landfógeta finnst hann sárt leikinn af Stiftamanni og hefur vitnisburður bænda að vonum glatt hann mjög. Ágúst 1793 / 208 danska stjórnin ákvað í fyrrihaust að stiftamtmani í sjálfsvald sett hvort léti Skúla þjóna lengur. Við uppgjör reikninga í vetur þóttist hann kaomst að raun um sjóðþurrð, er am rífum þúsund dölum og veitti fógeta litlu síðar lausn. samt með konungsúrskurði í vor gefinn kostur á að gegna embættinu í eitt ár enn, enþ að boð hefur Skúli afþakkað. Stifti falið Magnúsi synis ínum að gegna og stjórnin hefur leyft honum að velja hvort kýs að búa á Bessastöðum eða í Viðey og hann hefur kosið Viðey.

1792/ 211, Sveinn Pálsson í Viðey, nóvember.⁸³⁸ / hann skrifar í Viðey í nóvember um hallærishjálpinu sem drukkinn var út. tvö þúsund ríkisdalir voru sendir hinagð með póstskipinu sem kom seinast í þessum mánuði, bæði í kornvöru og peningum til úthlutnar meðal þeirra sem bástaddastir voru. samkvæmt skráum um fátækasta fólkið koma náleg afimm mörk á hvern mann af gjafafénu, þannig fær sex manna fjölskylda aðeins anvidði einnar korntunnu. ekki sáraaukalasut að sjá suma menn er hlutið höfðu liggja dauðadrukna, daginn sem úthlutunin fór fram. þó fleir sem jafnvel með tárin í augunum þökkuðu hinum ókenndu gjöfum, einkum þó konunginum sem þeir héldu að frétt hefði um eynd þeirra og sent þeim þessa gjöf. Féða var af gjöfum þeim sem síðast var safnað Íslandi til handa í báðum ríkjunum. / 1794 219, ágúst, Sveinn Pálsson réðst til göngu á Örfjökul við þriðj

⁸³⁶ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁸³⁷ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁸³⁸ *Öldin átjándi. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

mann 11 þessa mánaðar. ótti við leyndardóma jökulssoins, fylgdar menn með hálfum huga, kvað við ægilegur brestur skammt fyrir vestan þá jökullinn að srpinga og síga, 25. ágúst sr. Björn Halldórsson látinn í Sauðlauksdal.

1794 / 220, Skúli magnússon landfógeti látinn, 10. nóv., í Viðey í gær, nálega 83 ára gamall.⁸³⁹ hafði í sumar tvö herbergi í Viðeyjarstofu, en eignir hans mestar seldar til lúkningar skuldum og veðbönd hvíldu á húsgögnum þeim og bókum sem stiftamtmaður leyfði honum að halda. nokrum mánuðum áður en hann dó veitti danska stjórnin honum eftirlaun, fékk af þeim aðeins það sem þurfti til viðurværi, hinu haldið til skuldajöfnunar.

1795 / 222, júlí, landsmenn fara þess á leit að öllum þjóðum verði leyfð verslun á Íslandi.⁸⁴⁰ almenn bænaskrá til konungs lögð fram á Óxarárþingi og undirrituð af þorra hinna helstu manna **táknrænt að þegar Skúli er allur er samfélagið komið á þetta vitundarstig**

Viðskipti Skúla við Magnús Stephensen:

Rskjs. Dana. **Privatarkiv.** 01991, *Stephensen, Magnus.* Korrespondance 1792-1833.

ekkert hér.

/ 125 vinirnir hverfa óðfluga, blóm Íslendinga, sem Skúla kallaði, Jón Eiríksson vorið 1787.⁸⁴¹ aldrei samur eftir lát Jóns. Steinunn þá dain fyrir tveimur árum 1785. Björn Thorlacius sonur þeirra bygginameistari við Hólminn í Höfn dó 1784. Jón sonur hans, varafógeti 1789, og Jón Widöe, sonarsonur, mesti efnispiltur, druknaði er hann var að sækja / 126 föngin í erfidrykkjuna eftir föður sinn. Goldin er nú landskuldin af Viðey, sagði Skúli þá og stundi þungan. Skúli féltill og allt bú hans gengið til þurrða, En þó átti hann fyrir skuldum. átti nú í höggi við stiftamtmenningina Lewetzau (1786-1790) og Ólaf Stephensen (1790-1806). þeir komust snemma að ýmsum vanhöldum í ráðsemnnsku og embættisrekstri Skúla, einu sinni fjárhirzluskortur og síðan stöðugur grunur á honum. leiðustu við að fella hann á því bragði. Skúli varð sitt mál frækilega þ vanda þótt gamall væri. einkum uppsigað við Lewetzau því hann var +Dani, drambsamur og hrokafullur og taldi sér engan jafnsnjallan. / 127 reifst við Hannes biskup um að nafn hans ætti að vera undir hans, en stjórnin sagði jafnir. Stephensenarnir alls staðar, frændur amt f norðan báðir vara lögmennirnir bræður vara dómendur í yfirréttinum hálfbróðir biskup á hólum og Hannes biskup tengdasonur. Ólafur hafði meira fylgi en nokkur annar embættismaður hér á landi fyrr eða síðar. höfðu veirð mátar, bókarinn, / 128 Ólafur tók eitt sinn með sér Benedikt Gröndal varalögmann og Sigurð sýslumann Pétursson í Gullbringusýslu út í Viðey til að rannsaka fjárhirslu K hjá Skúla. Fann ekki nena fjárþurrð. lagði þó Ólafur löghald á eigur Skúla og lét virða þær. á 1833 dali, veðið óhaggað þús rd. var því engin hætta á að Skúli gæti staðið í skilum. Ólafur lét innsigla fjárhirsluna og fékk tveimru stúdentum til gæslu, og fégti fékk bara fé í hendur sem svaraði mánaðarútgjöldum og svift hann því að heita mátti fjárforráðum. eitt eftir að fá átyllu til að víkja Skúla frá embættinu8 til þess að koma Magnúsi sýni sínum að og sjálfur náð Viðey á sitt vald. / 129 Skúli að eðlisfari skapmikill og þrár og gerði Ólafi það til skapraunar þ þrjóskað við að segja af sér þótt áttreðu væri, heilsubilaður og sjóndapur.

⁸³⁹ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁸⁴⁰ *Öldin átjándá. Minnisverð tíðindi 1760-1800, .*

⁸⁴¹ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

/ 129 Ólafur Stif tók það ráð að láta sýslumanninn í Kjós og Gull spyrjast fyrir um embættisfærslu SKúla og taka þingvitni um.⁸⁴² Öll vitnin gengu Skúla í vil, luku upp einum unni um ágæta stjórn hans á Kjörðum, vegabótum og fátækramálenfum og verslun. Einróma lof. En ófær um að gegna, ellihrumur og sjóndapur, ígerð í hægra augað 1790 og missti sjón á því og tók allmiki út, / 130 hægði þá fyrst störf er augða sprakk út úr höfði honum. Skúli skuldaði nú 1078 rd. og sagði af sér að fyrra bragði 18.1 ágúst 1793. hafði setið 58 þar í embætti, fékk lausn í náð og 361 rd eftirlaun á ári. Magnús í embættið, Skúli orti: Stiftamtmaðurinn Stephensen frá Stóra-Hólmi voldugur þó í Viðey svamli, verður eit hræddur Skúli gamli. Ólafur ritar stjórninni í sept 1793: / 131 verð að sitja uppi með þennan gamla og nöldrúnarsama fógeta, sem varla getur lengið á fótum skriðið og fær það mér mikillar áhyggju. Stifti lét Selja eigur Skúla upp í skuldir nema fáein húsgögn, leyfi honum að halda gegn veði. varð síðast árið að halda kyrru fyrir og gerðist fótaldur mjög, sem EGill forðum. Um haUSTIÐ KENNDI HANN SÉR LANDFARSÓTTAR MEÐ HÓSTA OG KVEFI EN ÞÓ OFATST Á FÓTUM FRAM Á SÍDATA DAG. aNDADIST 9. NÓV. 17943, JARÐSETTUR Í KIRKJUGARÐI VIÐEYJAR 25. NÓV. OG LÉTRað á kistu hans: Hann var mesti merkismaður í lífinu, gáfumaður mikill, elskaði föðurland sitt og sparaði hvorki fé né fjör til þes að efla velgengi þess.

Þetta letrað á kistu hans:

„Hann var í lífinu einn sá helsti merkismaður, stórum gáfum goëddur, elskaði sitt föðurland, til hvers velgengni hann sparaði hvorki fjör né fé. (af vefnum upp úr bók Jóns Aðils)

Faðir Reykjavíkur sem bjó í Viðey lét af embætti fyrir aldurs sakir árið [1793](#) og lést ári síðar úti í Viðey. 82ja ára eins og pabbi.

Lokaár Skúla voru niðurlægjandi, eins og verða vill er menn verða háaldraðir og sleppa ekki taunum. Eftir dauða Jóns sonar hans og varafógeta þáði Skúli ei nema aðstoð eins skrifara. Ólafur Stephensen stiftamtmaður fann þínlega villu við endurskoðun reikninga landfógeta 1792.⁸⁴³ Skúli fékk þá að biðja um lausn frá embættinu, rúmlega áttræður eftir 58 ára þjónustu og var settur á eftirlaun. Orðinn eineygður sem Óðinn, missti sjón á hægra auga af „ígerðarbólgu“. Þirraður stiftamtmaður Stephensen sat uppi með Skúla á loftinu í Viðey, sagði hann nöldrúnarsaman og „varla geta skriðið á fótum lengur“. Karlinn dó tveimur árum síðar, nærri 83ja ára. Orðinn svo fótaldur að hann varð að binda fjóra dúnkodda um fætur sér og kynti vel þó. Gamla lúna ljónið, dúnkoddað undir þaki í slotinu lúrdi þó stolt yfir lífsævintýri sínu. Ræktaði tóbak í sæludraumum og braut gaddakylfur í martröðum sínum. Blessuð sé minning hans.

Skúli seinna:

geri varla neitt úr því ...

Skúli núna:

Er létt viðkvæm fyrir því að borgin gerði Skúlatún með styttuna af Merkúr að Þórunnartúni, í höfuðið á Þórunni Jónassen, einni af fjórum fyrstu frúum í

⁸⁴² Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

⁸⁴³ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 280-283, 305. / Lýður Björnsson: *Skúli fógeti*, 89-91./ Jón Jakobsson: „Skúli Magnússon“, 54.

borgarstjórn. Finnst táknrænt rétt að hylla Skúla úr því hann var látinn standa upp fyrir „mér“.

Upphafið er hagræns eðlis, en heillandi fyrir því. Eftir hrunið 2008 fékk annar hver maður sem aldrei fyrr hafði sperrt eyru áhuga á því hagræna. Gat ekki annað. Heimurinn var allur úr lagi genginn svo skein í gangvirki allra hags. Að hugsa um hag er sko ekki ómerkilegt.

Skúli á fleiri minnismerki en hraðbraut, höfuðstað og höll, líka styttuna sem stendur hér úti í Fógetagarðinum. Ekki gleyma Skúla fógeta RE 144, VE 125 og VE 185, lukkulegt er að nefna skip eftir atorkuhetju. Stúka nr. 12 hjá Oddfélögum er Skúli fógeti. Fjármálafyrirtækið Gamma stofnaði til verðlauna í tilefni 300 ára afmælis hans 2011 sem eru veitt árlega fyrir meistaraaritgerð á sviði fjármála og efnahagsmála. Að ógleymdu lagi Megasar um Skúla á plötunni *Loftmynd* sem Björk og systir hennar radda svo fallega með honum. Megas spurði: „mín fína borg, en áttu enga móður?“ Skúli lifir í eyrum, hugum, augum, hjólbörðum og munnum.

Skúli var kallaður ljósmóðir Reykjavíkur í nýlegum texta sýningar um Vatnsmýrina. Fallið er karlveldið og feður orðnir ljósmæður. Hann stóð jú fyrir því að sóttur var mikill mór í mýrina, eldsneyti uppbyggingar og nýsköpunar. Lét sækja þangað eld og ljós og ól borg úr legi sínu. Heyr. Til hamingju með allt saman og 300 ára afmælið, Skúli, síðbúnar afmælisþakkir færum við þér.

niðurstaða um afrek Skúla:

/ 132 frumkvöðull að þilskipaveiðum, færaspuna, saltfisksverkun, betri vog og mæli, handkvörnum, studdi rannsóknir, landlæknisembættið, iðnaðarstofnanirnar, jarðrækt gekk undan og gegn einokun.⁸⁴⁴ aldrei samur eftir lát Jóns. á ungum aldri hneigður til iðnaðar, smiður á tré og járn og fékkst við skipasmíð, húsasmíð lært erlendis. bar gott skyn á siglingafræði fór 18 sinnum utan fyrir hönd stofnanannanna. stundum ferðaðist að vetrarlegi um endilangan Noreg til Hafnar.kvæði Gríms Thomsens / 133 bjargði skiphöfninni með hugrekki sínu. lítinn tíma til ritstarfa en þó ... jarðabók og lýsing Kjós og Gullbringusýslu er hlaut verðlaun fyrir og *Sveitabóndinn* í Gömlu félagsritunum.

af leiðtogum á upplýsingaröld var það helst Skúli sem beinlínis naut aðdáunar. þetta má kalla rómantísk-þjóðrernissinnaða söguskoðun.⁸⁴⁵

Gamla söguskoðunin er sú að afguða Skúla og gera úr honum hetju og þá er lítt litið til þess að sterkir straumar úti í Danmörku voru undiralda þess sem hér gerist og ráða mestu í ferðinni. „Aflvakinn er oftast eitthvert mikilmenni“ segir Jón Aðils.⁸⁴⁶ Þjóðbyggingin leysti hatur úr læðingi á gamla valdhafanum. Gamli sögustíll hér á landi og í mörgum nýlendum var að ásaka kúgarann, hér dönsku verslunarfélögin fyrir að ekki gekk betur.⁸⁴⁷ Það er tímaskekkja, eins og að berja steininn og heimta aðra öld. Þetta var viðtekið kerfi. Reynt var að draga úr verslunarhömlum 1732 en hætt var við því að kaupskaparstefnan var komin í tísku. Ekki er vönduð sagnfræði að afneita ríkjandi hagkerfi og ásaka það. Auðvitað vildu

⁸⁴⁴ Bjarni Jónsson, kennari: „Skúli fógeti“, .

⁸⁴⁵ Ingi Sigurðsson: „Upplýsingin og áhrif hennar á Íslandi“, 12.

⁸⁴⁶ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 3.

⁸⁴⁷ Sverrir Kristjánsson: *Ritsafn*, 45, 47, 50. / Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 177-184, 194, 203. / Lýður Björnsson: *Skúli fógeti*, 13.

kaupmenn græða. Það er ríkjandi hagkerfi að kenna að legan var svona, ekki vondum verslunarmönnum. Innréttngarnar áttu skip og þær máttu kaupa og selja beint framhjá einokunarversluninni til 1764 er Almenna verslunarfélagsins tók við rekstrinum og fór að hagræða. Sverrir Kristjánsson kallaði það tilraun til að murka úr Innréttngunum lífið. Jón Aðils leit þetta sömu augum. Skúli hamaðist með eilífum málaferlum og stjórnin bænheyrði hann loks og setti á rannsóknarnefnd um stofnanirnar 1772. Hluthöfum voru dæmdar bætur. Fleiri dómsmál, endalaus dómsmál. Innréttngarnar enduðu sem konungleg framfarastofnun og brot af því sem þær voru í upphafi. Á tímum mikilla ríkisafskipta í atvinnu- og verslunarmálum sat allt fast, takmarkaður markaður var fyrir framleiðslu Innréttnganna innanlands og enginn erlendis, sem þýddi að þær báru bara lítinn rekstur.

Vesluðust smámsaman upp og féllu að lokum niður.⁸⁴⁸ Skúla féll þungt, ekki síðst að ýmsir skelltu skuldinni á hann. Hann hataði einokun, vildi frjálsa verslun. Fannst konungsverslun þó skárri en verslunin kaupmanna. Skynjaði hvað setti allri viðreisn skorður. Sú blómngan sem hann sá fyrir sér var hundrað árum á undan tímanum.

Ekki gekk sem skyldi að reisa vefsmiðjur á tímabili handiðnaðarins úti í Evrópu.⁸⁴⁹ Innréttngasöguna verður að skoða út frá stóra baklandinu erlendis. Þrátt fyrir allt í hálfu öld, bæði þær og brennissteinsvinnslan. Velgengnina þarf að meta út frá félagslegum og svæðisbundum þáttum. Auðvitað var það sem gerðist miklu betra fyrir sálarástand annarra en fýlupúka en algjör kyrrstaða. Við tókum þátt í átjándu öldinni, á okkar hátt eftir okkar getu.

Myndir:

Eftir Guðrúnu Skúladóttur er m.a. varðveittur hökull sem hún saumaði fyrir kirkjuna í Viðey og er hann geymdur á Þjóðminjasafni.

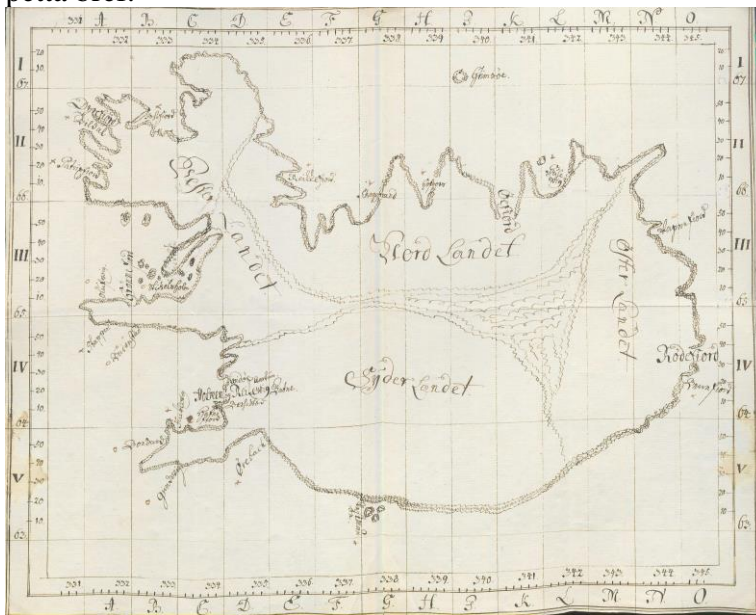
⁸⁴⁸ Jón Jónsson Aðils: *Skúli Magnússon landfógeti*, 211, 244-245.

⁸⁴⁹ Hrefna Róbertsdóttir 2001, 42-43, 47.

... Udsnit af Hendrik Krocks monumentale loftsmaleri "Det guddommelige forsyn" i Kancellibygningen (Den røde bygning) i København, cirka 1720.

Rskjs. Dana. Rentekammeret 303: 372.55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på Island.

Kiöbenhavn, d. 19de April 1753, SMagnúnssen, allra undirdánugasti og allratrúpliktsskyldasti arvaundirsáti og ténari.⁸⁵⁰ Íslandskortið fína er framan við þetta bréf.

1764 / 23 tvíhjóla rokkur úr innréttingunum.⁸⁵¹ skanna myndina og set í Skúlamyndasafn

meira en fimmtíu koparstungnar myndir í ferðabók Eggerts og Bjarna, á dönsku í tveimur stórum bindum besta lýsing á landinu sem skrifuð hefur verið.

muna mynd Eggerts Ólafssonar, Málverk íslenskunnar, Ísland í gervi konu í dökkri síðhempu með barðastóarn hatt á höfði ofan á trafafaldi.

menn spýta skinn og þurrka bera í lýsi og elta því næst í brák sem gerð er úr hrúshorni. Fest í bita með sterkum böndum. skinnið dregið fram og aftur, langsum eða þversum ums hæfilega mjúkt.

myndir eftir Eggert Ólafsson:

⁸⁵⁰ Rsk
Island.
⁸⁵¹ Öld

55: 1752-1760. Breve og dokumenter vedr. "de nye indretninger" på
-1800, .

Innsigli Skúla fógeta er í eigu Skúla Halldórssonar tónskálds, afkomenda, í flottum umbúðum, bók útg. 1990.⁸⁵² / annað innsigli fundið í Viðey: Mbl. [25. ágúst 1989](#) | Innlendar fréttir | 52 orð **Innsigli Skúla fógeta fundið í Viðey Fornleifafræðingar hafa fundið rúmlega** tveggja alda gamalt innsigli Skúla Magnússonar landfógeta í Viðey. Innsigli Skúla fógeta fundið í Viðey Fornleifafræðingar hafa fundið rúmlega tveggja alda gamalt innsigli Skúla Magnússonar landfógeta í Viðey. Ólöglegur málmklumpur, sem kom upp úr yfirborðslögum við Viðeyjarstofu í fyrrasumar reyndist eftir hreinsun vera mjög vel varðveitt koparinnigli, sem sennilega hefur ekki verið til embættisnota, heldur persónulegt innsigli Skúla. Sjá miðopnu.

Pjms. 6853 myndin fína sem ég þrælnotaði í Snorra frá Húsefeld.

Pjms. 553 Leirárteikningin fína líkl. 1766-1767 Magnús amt Gíslason sat enn staðinn.

kona reiðföt 1772

⁸⁵² Ingi Sigurðsson: „Upplýsingin og áhrif hennar á Íslandi“, 24.

minjasafn Reykjavíkur

úr Íslandsvöl Taylors

4 HAGFRÆÐI SKÚLA: SVEITABÓNDINN

9a - um ritið

9b - vinnufólk

9c - meðalbú

9d - ull, ull og aftur ull ...

9e - hvað kostar að senda mann í verið?

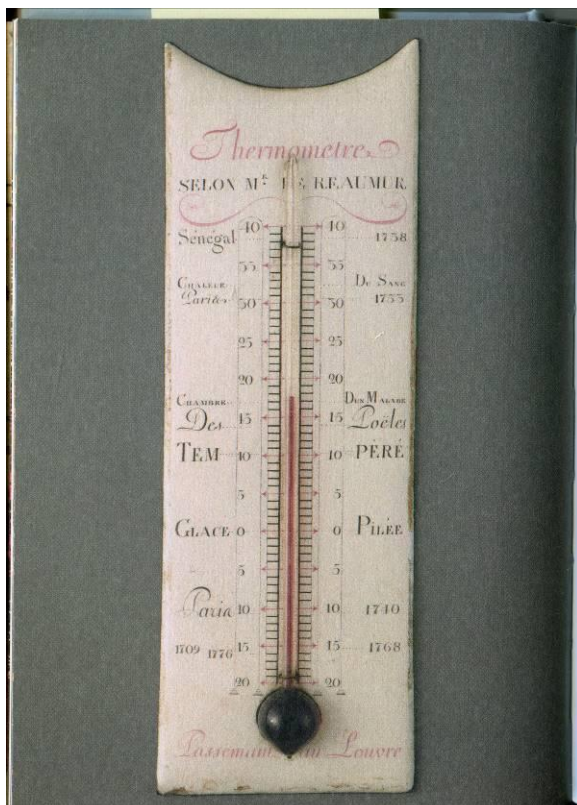
9f - um búskap og ábata lausamanns

9g - duglegi bóndinn og sá lini

9h - sjór og land

9i - ástæður volæðis ... ær og kýr

9j - hunangskökur og sýróp

HAGFRÆÐI SKÚLA: SVEITABÓNDINN

um ritið

Skúli fógæti Magnússon skrifaði rétt fyrir Móðuharðindin og á meðan á þeim stóð ritið *Sveitabóndann*, sem varpar ljósi á hagsögu og hversdagssögu síðari alda. Lærdómslistafélagið gaf það út. Skúli hafði áhuga á hagfræði síðan hann var stúdent í Kaupmannahöfn. Í þessu riti dregur hann upp mynd af meðalbónda, og telur upp í nákvæmum smáatriðum kostnað, gróða og tap hans til sjóss og lands.

Skúli fékk útrás fyrir áhuga sinn á hagfræði og sögu gegnum starf sitt sem landfógæti, en blómstraði sem slíkur í þessu riti sem lærdómslistafélagið gaf út 1783-1785, á meðan hann húkti gigtveikur áralangt í höfuðstað ríkisins. Ritið kom út í þremur hlutum, prentað í Höfn. Gamla ljónið, sem forðum keypti nýtt letur til Hólaprents, bograði yfir setjurum prentverksins þegar gigtin gaf fótaferð. Litlar heimildir um líf hans fjarri fjölskyldu í Höfn. Rólegheit ríkja í þessari síðustu dvöl hans þar, minni drykkja og hangs á krám og í vinahúsum ímyndar maður sér, úr því hann komst heilu og hálfu misserin ekki fram úr bælinu fyrir gigtinni. Það skrifaði hann dóttur sinni, og ýkti kannski til afbötunar veikindi sín.

Hann er vel sjötugur, fæddur 1711, enn í andlegu fjöri. Sat í bókhlöðu konungs og skjalasöfnum með aðgang að hagtölum aldanna. Eitthvað af eigin bókum og skjalakroti hefur hann með sér, eða geymir úti þar sem hann er vanur að búa. *Sveitabóndinn* lýsir lífsbaráttu árið um kring í löngu tónverki, grunnstefið er 20 hundraða jarðar ábúandi og vinnufólk hans. Út frá því spinnur hann ótal tilbrigði. Bókina prýða tölfræði töflur. Nú reynir á að segja frá þannig að lesandi drepist ekki úr leiðindum.

Bókin er í heild sinni hvatning til að byggja jarðir fleira vinnufólki, vinna betur úr gjöfum lands og sjávar, lifa betur. Hvernig átti Skúli með þessa umhyggju og löngun til úrbóta og baráttu fyrir betri verslun að samþykkja að láta flytja nær hungurdauða landa sína til Danmerkur? Missa tungu, kveðskap, tign landsins, menningu. Sem á brjóstum borið hefur mig. Kærleikur til lands og menningar sést ekki bara á ljóðum heldur líka á áhuga Eggerts Ólafssonar á fornum brúðkaupssiðum. Einskonar þjóðbygging var hafin í hópi Skúlamanna. Rit Skúla um hagfræði landsins er eins og Innréttungarnar í anda upplýsingar. Sem fól í sér verklega þjóðbyggingu.

vinnufólk

Skúli sýnir fram á samhengi tímanna í föstu verðlagi vöruskipta aldanna. Kostnaður við að halda vinnumann eftir nýja taxta er næstum sá sami og í Búalögum miðalda. Það er eins og tíminn hafi staðið í stað, sem hann gerði að þessu leyti og í verkmenningu þjóðar. Laun vinnumanns árskaup og uppheldi er: fiskur, smjör, sýra að drekka, vaðmál, tvennir sokkar og vettlingar, skæðaskinn, rúmföt og þjónustulaun, hagaganga fyrir hálf tógildi og hross eða hest og vetrarbjörg, plús 80 álnir í kaup. Þetta gerir samanlagt 33 dali 76 ½ skilding. Vinnukonan fær fisk og smjör, sýru, sængurföt, skóleður og sokka, samtals 21 rdl og 29 sk. Miklu minna kaup

en karlinn, að fornum sið. Vinnur þó lengri vinnudag, stoppar í og þjónar sjálfri sér og karlinum, dregur af honum sokka og skó.

Skúli miðar við kostnaðinn á Bessastöðum, klaustrajörðum og biskupa. Þau kjör eru, segir hann sömu og hjá flestum megandi mönnum á Íslandi. Hann birtir tölur Búalaga, gamla taxta 1702 og nýja taxta 1776. Ber saman tölukerfi landaura og peninga. Flókið var að vera tölumeistari á þessum tíma, því auk þessara breytinga þróaðist verðkerfi Danmerkur. Gömlu spesíu ríkisdalirnir urðu courant.

meðalbú

Sveitabóndi lýsir kjörum 20 hundraða jarðar ábúenda frá ýmsum hliðum. Afgift jarðar árlega, með 4 leigukúgildum og 4 tíundum, er 244 álnir eða 11 dalir og 42 skildingar. Skúli reiknar hversu margt vinnufólk og hve margt búfé sé þessari jörðu sambjóðandi. Gefur sér að búandi haldi 20 málnytu (mjólkandi) kúgildi, 6 kýr og 84 ær. Færra eða fleira af hverju fyrir sig að því leyti sem jarðarinnar ásigkomulagi hlýðir, eftir því hvað tún, engi, hagar og beit árið um kring bjóða upp á. Hann heldur auk þess 4 geldneyti, 4 kálfa, 84 lömb, 84 sauði veturgamla og eldri, samt hesta svo marga sem þvílíkt bú viðþarf, eftir sveitarinnar ásigkomulagi.

Til þess að jörðin gefi af sér fullan ávöxt þarf bóndi auk fjölskyldu sinnar þrjá vinnumenn og þrjár vinnukonur. Séu átta menn vinnufærir er þessi jörð forsvaranlega setin. Meðalbúið er snjallt viðmið, tíu hundraða jörð þarf helmingi færri, fjörutíu hundraða jörð helmingi fleiri og svo framvegis.

Skúli telur verkin árið um kring. Það almanak þekkja margir. Sláttur hefst 12. júlí og þarf téð fólk allt við að hafa að stunda heyskapinn forsómunarlaust til 15 september. Þá taka bús- og fjárhúsastörf við, garða þarf og grafta, flytja heim mó, bera mykju á tún og fleira þessu að lútandi. Síðan hefst langur vetur, 16. október til 24 maí oftast nær og víðast hvar er jörð svo frosin eða snjóskafin að eigi verður að þessari iðn staðið, nema máské á klaka eða snjó að aka grjóti til þarfa sér, ef fyrirfram úr þýðri jörðu er upp tekið. Frá 24 maí til sláttna eða 12 júlí er hinn þarfasamasti til að fara á grasafjall, flytja fisk frá útverum, fara í kaupstað, með mörgu fleira fyrirfallandi, svo þennan tíma veitir bóndanum ekki af sér og sínu hyski ef hans búi skal vel farnast. Hyski er ekki neikvætt orð á þessum tíma!

En hvað á bóndinn og fólk hans að gera allan þann tíma ársins, sem ekki þarf til að rækta búféð, eða ekki verður moldarstörfum við komið vegna hríðarregna, snjóa, frosta eða óveðra? Að reka það járn sem þetta bú þarf er svo mjög lítilfjörlegt að eigi getur hér talist, segir Skúli. Hitt að stunda ullarvinnu er það eina sem í bónda valdi stendur til að bæta kjörin yfir vetrartímamann. Fyrst því er svo varið þarf reikning er sýni hvaða ábata eða skaða bóndinn hefur af tóverki eða ullarvinnu.

Auk síns og búsins ómissandi fatnaðar til dags og nætur, þarf hann að láta vinna vörur til höndlunar. Skúli setur allar tölur hér sem annars staðar skilmerkilega upp í töflu. Reiknast varan til inntektar í fyrri

röð, en ull og kvenmannsins erfiðislaun til útgiftar í þeirri síðari, eftir nýja taxa í Courant.

ull, ull og aftur ull ...

Sjá má kvenpeninginn fyrir sér með tólgarkerti tæta ull, spinna og standa bognar við vefstól kljásteina gegnum aldirnar. Ull er allt frá mjúku þeli yfir í hart tog, hrak og úrgang, og afurðin eftir því. Mestu máli skiptir, segir Skúli, að láta vinna vaðmál eða gjaldavoð. Hann reiknar út að þetta sé gert með miklu tapi. Uppihald konunnar er bóndanum dýrara en vaðmálið sem hún tætir, spinnur, vefur og þæfir.

Ekki er skrítið að Skúla og félag hafi dreymt um að koma upp vefsmiðjum. Tapið við að koma ull í 22 álna gjaldavoð í sveitum með gamla laginu mælist 4 dalir og 7 skildingar. Við vefsmiðjuna í Reykjavík er tapið mun minna, á hverjar 22 álnir tapast bara 1 dalur og 43 skildingur. Tap íslensks almennings með löngu úrelt tól var auðvitað út í hött. Framleiðslan allt of dýr og tapsöm.

Skúli setti upp í svipaðan reikning eingirnis sokka og eingirnis vettlinga og reiknar út ábata og tap í sögulegu samhengi. Frá 1700-1743 var töluvert af þessum varningi tilbúið úr bestvalinni toglausri og hærðri ullu. Og höfðu menn er allt er tilreiknað, eftir þessum sama hætti góðan ábata, græddu 4 dali og 37 skilinga fyrir 13 þör sokka. Þessum varningi og ábatanum með hnekkti félag hörmangara. Til að lagfæra þetta var Reykjavíkur vefsmiðja stiptuð 1752! Þetta er merkilegt. Hörmangarar eyðilögðu ullarvinnu landsmanna, þannig að hún gaf ekki lengur gróða heldur tap. Hér er komin raunveruleg skýring á upphafi Reykjavíkur.

Stutt ágríp Skúla um garnspuna var prentað í Kaupmannahöfn 1754, þetta hefur lengi verið hans hjartans mál. Til voru eintök í Viðey þegar hann skrifaði *Sveitabóndann*, ef einhver vildi gefins þiggja og nýta sér. Hann sýnir mismuninn á ull og erfiðistíma, og einnig á verðinu sem þá var, hve gott og rétt tilbúið garn sé miklu ábótasamara til alþýðuvinnu, en fyrrgreind gjaldavoð og þrjónles. Hann vill beina ullinni í vefsmiðjuna.

Hann birtir töflur sem veita sýn inn í ólíkar tegundir garns. Af sumu garni er gróði: af *Pack-klæðis-garni*, til dæmis, sem er unnið úr allra bestu toglausri og velhærðri einlitri ull. Þá birtir Skúli töflur yfir *Pyck-klæðis-garn* og *Smal-tvifls-garn*. Úr sama magni verri ullar koma færri hespur og tap. Ávinningur er af *Kersu-garni* en tap af *Rask-stoff garni*. Þetta er ullarmening. *Lín, hörgarn* og *léreft* gefa líka eftir gamla taxa ávinning í framleiðslu. Skúli er enn að tala um Innréttungarnar, getur ekki hætt að hugsa um líf sitt og yndi þótt allt hafi farið nokkurn veginn í vaskinn.

Verðlag Skúla í *Sveitabóndanum* gerir ekki ráð fyrir skotrokk hjá almúga, heldur smárokk eða snældu. Hann rennur í að réttlæta hve illa gekk með rekstur verksmiðjanna, eftir að hann þurfti að láta yfirstjórn þeirra í annarra hendur. Reykvíkingar gerðu þau mistök að vilja eigi borga fyrir heimasþuna þess ullgóða, smáa og velvandaða garns eins og áður. Þess vegna hafa þeir ekkert af því fengið og er það þessvegna aflagt. Eftir nýja taxa er því af framleiðslunni tap.

Léreft er spunnið og ofið og strigi. Skautaléreftið er svo dýrt í búð kaupmanns að það borgar sig að selja ullina og tilbúa sjálfur léreftið. Ávinningur er umflýji menn skaðann af sokkunum og þoli hann á léreftinu.

Þá er kafli um sjálfa ullina. Meðalbúið fullsett ber 84 ær, 84 sauði og 84 lömb og hefur heimavinnu eftir því. Hrak og úrgangur ullar er frátekinn til reipa og banda. Hann telur þyngd ullar þessa bús og ber saman hve langan tíma taki að vinna hana í vaðmál, eingirnisvöru og klæðagarn. Fari einn eða tveir vinnumanna í ver verður ullin nóg, þannig að nóg er að starfa. Minnstur skaði er á tvíþumluðum vettlingum, meiri á eingirnis sokkum, mestur á vaðmálinu. Gerð klæðagarns gefur ekki stóran ábata, en maður sleppur þó skaðlaus nær því fimmslags garni verður saman safnað: Packi, Pycki, Tviffel, Kersi og Raski.

Karlmaður haldinn til þessarar iðnar kostar meira á dag en kvenmaður. Skúli telur þó að flestir karlmenn afkasti minna en konur.

hvað kostar að senda mann í verið?

Næst reiknar Skúli út kostnaðinn við að gera vinnumennina tvo út í verið. Þeir neyta sama matar og heima, mismunur á kostnaði fer eftir vegalengd og siðvana í verstöðvum, sem er sinn í hverri sýslu og sinn í hverri höfn, eftir því sem skipseigendur og formenn vilja ginna fólkið til sín, segir hann. Samt sé það bita munur en ekki fjár.

Vegalengdina og ferðatímamann úr Norðurlandi til Hafnarfjarðar eða Innnesja í Gullbringusýslu og Hellissands eða Rifs undir Jökli segir Skúli nokkurn veginn þá sömu. Það er að segja ef í sveit og yfir Holtavörðuheidi er farið. Frá Eyjafirði tekur ferðin tíu daga, frá Héraðsvötnum í Skagafirði átta, úr Húnavatnssýslu sex, úr Borgarfirði þrjá og ferðin úr Dalasýslu á Rif taki einnig þrjá daga. Sé Sandur eða Arnarvatnsheiði farin frá Norðurlandi sem oftast tekst um Mikkjálsmessu leyti (29. september) en ekki seinna, þá styttest ferðin um hér um bil þrjár dagferðir. Tveimur dagferðum lengra er úr Norðursýslu (Þingeyjar-). Hann telur svo dagleiðir á Suðurlandi, en látum nægja. Jú, það er furðu drjúgt að fara Suðurlandið líka, úr miðri vestari Skaftafellssýslu tekur ferðin sex daga. Afturferðin í maí er jafnlöng, en þá fara menn hvorki Sand né Arnarvatnsheiði, nema þeir sem sæta sumarvertíð til Jónsmessu, og koma heim með lestum. Þeir flytja heim sinn hlut með öðrum sem þeirra vitjar, eða færir þeim hesta. Það er sem sagt ófært að stytta sér leið úr Borgarfirði í Skagafjörð á vorin, vegna eðju leysinganna.

Hann segir að tími norðlenskra að heiman í ver á Suðurnesjum og undir Jökli sé frá 4. janúar til 24 maí sem er 20 vikur. Hann hefur og tölur um hinar sýslurnar. Þá er það reisukostnaðurinn að hestinum undanskyldum, því þessi er af bóndans búfé og á ekki að reiknast, en hinn hestinn á vinnumaður eða fer gangandi. Hann reiknar þennan kostnað til þriggja vertíða sameiginlega. Ein hesta flatjárn með umbót 30 skildingar, fyrir greiða og gisting á ferðinni einn tóbaksbiti 17 skildingar, fyrir hagagöngu heststins 30 álnir eða 1 dalur og 39 skildingar.

Fróðlegt er að sjá hvaða efni fer í einn sjóstakk. Til góðra skinnklæða ganga 3 geldsauðarskinn, 4 af ám eða tvævetrum og eitt kálfskinn. Samtals kostar efnið til klæðanna 84 ½ skilding. Menn þurfa tvenn skinnklæði til skiptanna. Þá eru tvenn þör tátíljur, þrennir sjóskór, klæðsekkur, sex þör tvíþumlaðra vettlinga, 6 eingli, 3 sáðblöð, seilar og byrðar, lifrar hár, húsaleiga og soðningarkaup á þremur vertíðum, allt verðlagt í þaula. Samtals kostnaður á öllum þremur vertíðum 9 ríkisdalir og 66 ½ skildingur Courant.

Það kostar nakta aþann að róa á kaldan sjó.

Manntals fiskurinn undir Jökli er 4 skildingum minni, en þar bætist við lóðarstrengur og sex álnir fyrir sýru. Minna gjald er fyrir gistingu fyrir þá sunnan lands, og flestir þeirra hestar rekast heim aftur. Þá minnkar göngu meðgjöfin um 42 skilinga. Skúli vandar sig. Tónverk þöglu vinnunnar sem á sér stað handan við bauk fyrirmanna er langt með tilbrigðum. Hér er bara stikað á stóur.

Þá er að ræða hlutinn sem vermaður fær. Hlutar hæð í téðum vertíðum verður ekki með vissu sett, segir Skúli, slíkt fer eftir fiskigöngum og sjógæftum. En síðan 1740 hafa menn þó talið meðalhlot: Í Snæfellsnessýslu eða undir Jökli: 2 hundruð í haustvertíð, 3 hundruð í vetrarvertíð og 2 hundruð í vorvertíð. Til samans 7 hundruð. Samt vill ég, segir Skúli, eigi reikna meira en sex hundruð. Svo kemur runan í landvöru og skrítnar mælieiningar. Gerir í dolum 32,33. Svo græðir bóndi vermanns lýsi, sex kútar á 40 skilinga. Fær sex hundruð höfða með kúlum og sundmaga.

Fiskur er borinn úr báti í fjöru, hlut skipt og gert að. Karlarnir þræluðu líka, svo sannarlega. Með ansi mörg handtök kvenna í sjóklæðum sínum. Og krossuðu sig og fóru með sjóferðabæn áður en þeir réru út á hið ógurlega haf. Kristnin er alltaf, daglega, milli línanna.

Svo telur Skúli fæðslu vermanns mót fiski, daglegt soðfiski og dregur frá. Ábati bóndans er samt mikill af meðalhlot vertíðarmanns á þremur vertíðum, þegar búið er að draga kostnað frá. Ber saman kostnað og hlut á Snæfellsnesi og í Gullbringusýslu. Þar er hluturinn meiri á haust og sumarvertíð fá vermenn 4 marka ask með málgraut í vatni soðnum einu sinni á dag. Svo er að draga frá fyrir fiskifæri, sýru og manntalsfiski, þá verður ábatinn meiri en undir Jökli.

Skúli lýkur sjókaflanum með skarpri gagnrýni. Fyrir vestan hangja menn skreiðina, en fyrir sunnan byggja menn garða til að þurrka fiskinn. Hengifiskur selst ekki eins dýrt eftir taxtanum, þessvegna er ábatinn minni á Vesturlandi en syðra. Svo víst sem Vesturland á ráð á grjóti allt eins vel og Suðurlandið, svo sannlega getur það og hlaðið sér fiskigarða, og þessir einu sinni gjörðir liggja kyrrir. Þeir gera víða tvöfalt gagn, þurrka fiskinn og verja túnið.

Þetta er merkilegt, skrítið að siðvenja sé svo föst að enginn hafi drifið í að taka upp sama lag og fyrir sunnan. Menn hafa og, bætir Skúli við, nærri sanni handafla til þess að hlaða fiskigarða, ef brúka vildu vermennina í landlegunum. Líka mætti hér geta þess, segir hann, að

afhendi vermaður hlut sinn ferskan í salt þá eykst ábati hans á hverju skipspundi með 30 sk. og hann verður að auki frí fyrir allskonar vanverkun.

Þá fjallar Skúli um hinar sýslurnar, Vestfjarðakjálkann og sveitirnar fyrir austan. Strandasýsla, Norður sýsla (Þingeyjar) og Múlasýsla sækja eigin útver. Sumsstaðar er vöðusels afli í nótt á vetrarvert. Væri sú aðferð almennari og sótt með meiri kröftum, jafnvel í Skaga- og Eyjafjörðum þyrftu þessir ekki að öfunda Nesja né Jökuls vermenn. En til hákarlatekjunnar sem er öllum þessum sýslum eiginleg er varla að telja fyrir en eftir 24 maí. Og svo er um fiskiafla, sem oftast af og til viðvarir til jóla, að hann er oft bestur um hásláttinn, nær minnst eða mjög lítt fiskast syðra og vestra. Téðum fiskafla og heyskapnum að sæta undir eins, í einu, kostar auðvitað fólk.

Vel mætti þess hér enn geta, segir Skúli, að iðjusamir vermenn geta í landlegum unnið sér litla hlutarbót með því að vinna eingirnissokka og tvíþumla vettlinga fyrir bóndann, hjá hverjum þeir til húsa eru. Þá birtir Skúli lokareikning ábata þess er vermaður fær, þóknist honum að halda svo margt verkfært fólk sem bújörð hans uppvinni. Hann birtir tölur ólíkra sýslna. Eyjafjarðarsýsla býður skaða í sínum fiskiaðdrætti af vanrækt Grímseyjar.

Þeir höndlandi segja að ef Íslenskir fengju ábatasama ullarvinnu, þá myndu þeir vanrækja hina armæðusömu sjósókn. Það er afsökun kaupmanna fyrir því að kaupa ullina svo ódýrt.

um búskap og ábata lausamanns

Niðurstaða Skúla er sú að það vanti fólk til að gera búskapinn í landinu arðbærari. Flestir á 20 hundraða jörðum halda bara einn vinnumann, auk smalan og á 10 hundraða jörðu berjast þeir fram einsamlir. Vinnumannsleysi er stærsta orsök vanrækt jarðanna. Sumir leitast við að bæta úr þessu með því að halda kaupmann. Flestir komi frá fiskiverunum og séu vinnumenn sjóbænda, sitji hjáleigur eða tómtús. Lausamenn séu nú framvegis af konungi fyrirboðnir. Skúli reiknar út hvað kaupmenn kosta í 8 vikur. Nesti til heimferðar er ær eða tvævetur sauður, þeir fá 46 skildinga á viku, smjör og ull. Hann reiknar hvað ferðin kostar hann, ábati samt. Þá reiknar töluglaður Skúli, gigtveikur gamall í Kaupmannahöfn árs ábata lausamanns sem er kaupamaður.

Hefur Ísland svo margt þenustufólk sem það viðþarf til sinnar dýrkunar, bæði til lands og sjávar? Svarið er nei. Ísland þarf meira fólk til að búskapur dafni sem skyldi. Hann dýfir sér þá niður í tölur fornar um hvort fleira fólk hafi verið fyrir á öldum. Hann ber jarðabækur Árna og Páls saman við skattbændatal um daga Gissurar biskups og telur að fólki hafi fækkað verulega.

duglegi bóndinn og sá lini

Þá kemur kafli fógeta um hve bændur séu ólíkir. Þeir eigi ekki saman nema nafnið. Meðaltalsbóndinn sem hann gerði grein fyrir, með jörð fullsetna fólki, ber með réttu nafn sveitabónda og skattbónda. Hinn sem

hangir einvirki við jörðina, latur og linur, svangur með konunni og börnunum afburðalausum og nöktum, málnytulaus, nema hvað hann hefir innstæðu-kúgildin, hefur að sönnu nafn sveitar-bónda, en er frekar sveitar-mótlæti. Hér rekur Skúli sögu duglega bóndans, hvernig hann tapar eftir sumum greinum, en fær ábata ef hann fer sjálfur eða sendir báða vinnumenn sína í verið. Einvirkinn er aftur á móti svangur, fær sig saddan í verinu og kona hans með börnunum getur lifað skár á mjólkinni undan innistæðu kúgildunum meðan hann er í burtu.

Vonandi lásu margir rit Skúla *Sveitabóndann* í ritum lærdómslistafélagsins 1783-1785. Kjarkurinn var úr þjóðinni vegna Móðuharðindanna, en landið reis aftur og ýmislegt nytsamlegt og upplýsandi mátti af því læra.

sjór og land

Fógeti reiknar hver sé jöfnuður milli lands- og sjóvara í tilliti til verslunar og drýginda í búnaði manna. Hann getur þess að tvennir taxtar hafi verið í gangi, annar *fiska reikningur* yfir allar þær vörur sem voru borgaðar með fiski og *slátur- eða prjónles reikningur* yfir það sem borgað var með sauðfé, ullu eða ullarvöru. Eftir þeim síðari kostuðu þær útlensku vörur flestar meira. Tvöfalt verðlag var á öllum höfnum sem sagt. Á sláturhöfnunum svokölluðu Norðaustan lands er líka greitt með fiski og á fiskihöfnum líka innlagðar vörur af sauðfé.

Áður ráfuðu menn milli hundraða-, álna-, fiska-, specie- og krónureikninga, segir Skúli. Gott sé að temja sér að setja alla landsins reikninga án afdráttar uppá ríkisdali og skildinga í Courant, eftir nýja taxa. Engin sjávarbóndi sé til á Íslandi, hjáleigubóndi né grasbúsmaður sem eigi hefur svolítið land-gagn eða gras, að minnstu fyrir eina eða hálfa kú; það eru tómithúsmenn einir sem hvorki hafa kú né á, og þó eiga flestir af þeim hest, sem þeir fara með til sláttar í sveitina.

Skúli reiknar gæðin af sauðum af öllum gerðum, fagurt er að sjá með augum forfeðranna fjölskyldu sauðanna nákvæmlega niður greinda eftir gæðum, frá hóli svangra manna séð. Hann skráir þyngd og gæði geldsauða, fjögurra vetra, þriggja vetra, kjöt í fjórðungum, mör í mörkum og gæran í stykkjum, í ríkisdölum og skildingum courant. Á mörgum blaðsíðum ber hann saman sölutölur sauðaafurða og fiskjar, hin ýmsu ár, fyrr og síðar, hagsögulega séð.

Skoðar höndlunarbók þess fyrsta verslunarfélags sem til er í því konunglega Rentukammeri, viljandi bæta land sem er búið að springa í versta jarðeldi skráðrar sögu. Sláturvaran nam þá helmingi á móti harða fiskinum. Þetta sannar þá meiningu að útflutningur kjöts hafi farið í vöxt frá 1684 og sé ein meðal þeirra stærri orsaka til fólksfækkunarinnar. Hann tekur fram að sveita-bændur láti um helming fiskjar vetrarvertíðar til búa sinna.

Þá er það lýsið. Skúli skoðar útflutningstölur frá 1630. Fiskur veiddur í net í Keflavík og Hafnarfirði (Skúli kom þeim veiðum á) hefur tvöfalda lifur á við hinn öngultekna. Það lýsi sem sjóbóndinn hefur umfram, af vor-, sumar- og haustafla, hverfur upp í kostnað hans af trjáviði, járn, tjöru og

veiðarfærum. Hann kemur hestum sínum á vetrargöngu á leigu. Sveitabóndinn hefur hestana umfram, en þeir ganga líka í skurðinn, og án þeirra getur hann ekki án verið sökum tildráttu og aðdráttu frá sjó og höndlun. Það réttlætir samt ekki að margir halda langtum fleiri hesta en viðþurfa, málnytu sinni til hindrunar og sjálfum sér til lítilla eða engra gagnsmuna.

Þá ber hann saman ýmsar vörur þessara ólíku bænda. Sjöbóndinn hefur viðreka og hvalreka, hvar í móti sveitabóndinn hefur ekki að bjóða nema hér og þar lítilfjörleg smíða- eða ljádengju kol. Sá fyrnefndi hefur sölva fjöru, sem mætti nýta betur, sveitabúandinn fjallagrös. Sá hefur silungsveiði en bóndinn við hafið laxveiði í sjó og selafla, sjóreiði, kola, skötu, steinbít, háf og hrognkelsi, eggver, dún og fiðurtekju. Ekki er hægt, segir Skúli, að gjöra hér samjöfnunar reikning, því verð er til dæmis ólíkt í sýslum á kolum.

Þá er það ullin. Sjöbændur gætu haft stærri sauðabú, hann kann dæmi um það. Kaupmaður Jacobæus á 20 hundraða jörðu í Ytri-Njarðvík sem heldur 80 ær, hvar engin var áður. Sjöbændur hafa ekki svo mikla ull sem þeir þurfa, sem þeir tætt geta eða unnið, með öllu þeirra hús- og sjófólki í landlegunum.

Þá er nefna allt það sem sveitabóndinn hefur framyfir sem menn telji eigi með verslunarvöru, nefnilega: Mjólk, smjör og sýru, sem málnytan af sér gefur. Þetta mættu menn hafa lært af fjárfaraldrinum (kláðanum) og vetrar harðindunum. Sveitin getur staðist án sjávar, en sjórinn ekki án sveitar. Ströndin þarf flutning frá sveitinni, menn, mat og fatnað. Þess meira sem kemur úr sveitinni, þess betur hefur sjórinn verið sóttur.

Að ala sjómannin á fiskæti einu og mjölgraut úr vatni er að taka frá honum hans líkamskrafta, er hann þó alla þarf til sjósóknarinnar. Því mun bággt að neita að þess meira kjöt sem hefur verið selt út landi, þess meira hefur landinu farið aftur. Ætli hin útlenda kornvara geti umbætt slíkt? Niðurstaða Skúla er sú að efla þurfi búskap sveitanna, til að fjölga þjóðinni og gera hana sterkari.

Hann vil skýra betur ávöxt málnytjunnar. Hefur hér ritdeilu við búnaðarritið Atla um það hve mikið kýr gefur af sér. Skúli veit að kýr sem hafa borið í júní geta mjólkað 18 potta á dag. Árið 1734 eignaðist hann kú frá búi formanns síns (sýslumannsins sem hann tók við af) á Felli í Hornafirði. Hún kefldi í miðjum Oct. mjólkaði á dag 12, gekk út eftir Krossmessu með 8, komst aftur á Jónsmessu að 12, og í september 6 pott. Svo hann taldi hennar nyt árlangt 3480 potta. Sem er meira en almennilega af tveimur kúm. Þvílíkum kúm hafði Skúli og vanist í Húsavík á Tjörnesi eða í Norðursýslu, þó langstæðari en þessi var. Þær finnast enn hjá bestu þrifnaðar bændum, það er þeim sem ala þær alleina á bestu töðu, bæði sunnan, norðan og austan lands.

Orsakir þess að kýrnar mjólka minna er sú að mestum parti mykjunnar er brennt, og hinn hirðulaust meðhöndlaður til áburðar, svo túnin gefa vart helming þeirra töðu sem náttúran fram býður. Og þessi helmingur er aftur að hálfu eigi betri en úthey. Eru svo engin rétt efni fyrir hendi til að ala kýrnar og kálfana í fjósinu á veturna, en eftir því fer bæði nyt og vænleikur.

ástæður volæðis ... ær og kýr

Flestir, helst í góðsveitum, ofsetja sig með kúafjölda í tilliti til sumargagnsins, og draga þær fram á útheyi. Þeir vanrækja og þá réttu meðferð á sauðfé og geldnautum, sem hvort tveggja hafa góð þrif af útheyinu nær húsa og virðingarleysi ekki er í vegi. Þriðja vanrækslan er túnræktarleysið, því er eigi til hjálpar komið með færivíum. Þeir bæla sauðfé á túninu frá því að taðan er inn komin og til þess er hýsa þarf, samt láta kýrnar liggja inni á nóttunni allt sumarið. Þessu verður almennt eigi við hjálpað fyrri en túngarðarnir upp komast og meira tímur er fyrir hendi. Eigi að tala svo langort sem bæri, hann langar að hafa um það langa tölu sem sagt, en lætur nægja að nefna almennings óframsýni að ofsetja sig á haustin, og eyða öllu heyninu árlega. Í flestum sveitum eru of fáir sem oftast fyrna fram undir eins árs hey, hverja trauðlega eða svo nær aldrei bilar þótt vetrarríki og harðindi tilfalli. Þeirra búpeningur lifir miklu fremur af harðindi.

Skúli setur meðal kýrnyt heila árið 1642 potta, eða 366 pt minna en *Atli*. Honum kemur ekki heldur saman við *Atla* um smjörið og veit hvergi á Íslandi svo mikið smjör fáist úr kúamjólk. Hafði þó meint að Hólastóll væri til búaðeða ein með bestu jörðum. Sjálfs hans reynsla í Viðey er þessi: á vetrartíma gefa 56 pottar 3 pund (held ég) af smjöri, og um sumardag 170 pottar af mjólk 11 pund af smjöri. Finnur árstölu í Viðey og á Mosfelli og deilir í með tveimur. ... verður ábatinn af búmatar söfnuðinum, smjör, skyr, sýra = 3 rd 95 3/8 sk meiri en ef mjólkinn væri eingöngu ný til matar höfð. Enn að tala um kýrnyt heila árið.

Hann heldur áfram í reikningsleik með kýrnyt og svo ærkúgildi. Um ávöxtinn af þeim eru enn fleiri meiningar. Eftir eigin reynslu í Skagafjarðardölum, hann greinilega reiknaði út og skráði búskap sinn þá! Undan sex ám, kallað undangerðar kúgildi, 3 og ¼ tunna mjólkur. Þar af komu 55 pd. Smjörs, 2 ¾ tunnur súrmjólk sem brúkaði til þeirrar daglegu mjöl og grasgrautar gjörðar. Eins drjúgt sem skyr, reikna þær því eins. Fær meira magn af verður meiri ábati í þessum lið en hjá *Atla*. Þó smökkuðu þessar ær, segir hann, aldrei heyrstrá. En jöfnuður var milli prestanna, samt annarra góðra bænda í Fljótum, sem gáfu ánum hey allan veturinn og hans á Ökrum í miðsveitinni, sem ekki gaf hey nema taka út hriðmál, og þeim ám sem útigengust vel eftir miðgou, að þeirra 40 gáfu eins mikla mjólk og mínar 80, hvað vér lögðum að jöfnu, en ég hafði framyfir þá ull af 40 ám og 40 sauði veturgamla með ullinni. Svo er það kjötið og smjörið en við getum ekki meir. Aðgætnir búmenn vita víst þann kraft er smjörið gefur íslenskri fæðu, og hve líttnýtir þeir þjónustumenn eru sem þess lengi þarfnast. Að selja smjör með afföllum fyrir brennivín, kaffi, sykur, te, tóbak og þetta uppsett, en eta fisk og þorskhöfuð, hvort tveggja þurrt held ég óráðlegt. Samt er svo margt selt og keypt að sitt líst hverjum.

Bókin er á netinu, kíkí sá hagtöluglaði dýpra.

Skoðum stóru línurnar, sjóbóndinn hefur í meðalári minna afgang en sveitabóndi ... eigi að tala um hans ástand nær slæm hlutaár falla. Velgengni hans ríður á því að verfólkið komi og hann haldi hjáleigum og búðum í góðu standi með gagnlegum sjómönnum. Hjáleigubændur ættu, segir Skúli, sjálfir að eiga bát og ekki að vera skyldir að róa árlangt á skipi bóndans, en dagleg

reynsla kennir að þeir síðan standa einsamlir við fjögurra manna farið. Líka svo þótt einhvern óþokkann til sín fái, geta þeir ekki að heldur sótt sem ber og verða eins sem hinir burðalausu lítt nýtu sjóbændur sjósókninni til skaða. Af hverjum alltof margir til eru. Og mega ekki fjölga en hinu má ekki neita að bóndinn er skyldugur til að aðstoða þá og vera í öllu tilbærilegu fyrirsvari þeirra vegna og skari þeir frammúr með nokkurri manndád þá geta þeir gjarnan að bændum orðið. Líka eru þeir og engan veg þrælbundnir.

hunangskökur og sýróp

Næst fjallar Skúli, í viðbæti, um mismun eingirnis sokkanna, um tvinnabands skokka og peysur, nokkuð frekara um garnspuna og um samjöfnuð á höndlunar varninginum. Fram kemur að Eyjafjarðarsýsla ber af sem hin helsta á Íslandi að ullar vinnu og því líkri lofsverðri ástundan. Að vísu hefur frá Eyjafirði í fornöld útkomið mikið þrjónles, helst eingirnis sokkar sem mest voru seldir í Hollandi og sérlega í Amsterdam. En frá 1700 fór þessari höndlun mikið fram við röksamlega tilhlutan sýslumannsins Lárusar Schevings, sér í lagi hvað tvinnabands-, svo kallaðra 16 12 og 8 fiska sokka, snertir. Í þann tíma og til 1741 viðhélst óleyfð kaupverslun við hollenska. Voru því tilbúnir tvennslags eingirnis sokkar, einir handa hollenskum eða Duggarasokkar, parið á 4 fiska sem er 9 sk kúrant, en haldnir ógildir í öllum þingskilum og höndlunartaxta kaupi, samt sem áður útseldir með öllu mögulegu móti, eigi síst á suður höfnum í fiska reikning fyrir 3 ½ fisk. Hinir aðrir gildu voru kallaðir taxta- og þinggjalds sokkar. Kostaði eitt par af þeim hjá hollenskum 8 fiska það er 18 sk eða tvöfalt á við hina, hvar í móti menn fengu mikið tóbak, járnþotta, lítið brennivín, lítið af kornvöru, hunangskökur og sýróp, samt ýmsar klæða, lérefta og kottúns vörur, sem Eyfirðingar aftur seldu með ábata sunnan lands, fyrir fisk til búa sinna. Og ekki einasta þessir heldur líka aðrir norðlenskir frá hinum sýslunum. Árlega frá 1620 þá sú íslenska kauphöndlun kom til Kaupmannahafnar. 1741 tapaðist allur sá ábati sem Norðurland hafði haft af þessu hvar fyrir Norðurlandi hefur svo mjög aftur farið.

Ullarvinnu fór aftur. Í þeirri ætlan að teygja slæma ull á langinn, fá tveim þörum fleira og fá eitthvað til að duðra í fjóra daga. Þetta er að sönnu stór vorkunn, þar iðjuleysi er mönnum hið óheilnæmasta. En hér af rís annað sem er verra, að lítið eða ekkert af þeim 14 þörum varð gjald- eða taxtagengt, vegna þess að ullin, helst hin lakari, var teygð of mjög á langinn. Mörg rit og þrætuskref sem risu af þessu efni frá 1752 til 1760, um garnspuna og verð hans til Reykjavíkur vefsmiðju, og hvar af *Ágripidd um garnspunann* út kom eru enn til óeydd. Þeir af vefsmiðjunnar forstjórum sem voru samdauna orðnir þeim ógildu eingirnis sokkum, töldu 14 eða 15 þör af tíu mörkum ullar, svo lengi þeir gátu selst með einhverju móti fyrir sama verð, en skaðinn af þessum tilætlaða ábata sviður nú eftirkomurum þeirra. Hinir meintu sig skylduga að ástunda laganna tilætlan og gjöra varning þennan taxtagengann, en þetta væri ómögulegt ef 10 merkur ullar helst af hinni lakari væru teygð til meira en tólf para, svo parið vægi 26 lóð, og 1/3 lóð væru fyrir léttir og affalli af hverju pari. Öðru vísi eða með minni ullu gætu þeir eigi tekið tilhlýðilegu þófi og haldið réttir stærð; yrðu of þunnir, slitlitlir og töpuðu verðinu.

Hvorki lögum né tóskapur sokkanna í Eyjafirði hefir spillt verði þeirra í útlenskri höndlun, heldur einasta hitt að ull og efni í þeim er ofteygt eða of lítið. Þar á móti voru hinir skagfirsku og húnversku að miklu leyti sæmilega og sumir of ullarmiklir, en flestir miður lagaðir, mislitir og lakar unnir en hinir eyfirsku. Líka er alkunnugt hvílíkt kíf uppkom 1744 þegar sýslumaðurinn í Skagafirði leitaðist við að eingirnir sokkarnir mættu allir gjaldgengir verða. Sökum óvildar við hann varð hörkramara félagið og kaupmenn á móti þessu fyrirtæki, sjálfum þeim og höndluninni til boga, á þessa þrætu komust um síðir sættir í hæsta rétti. En sýslumaður, þeas Skúli sjálfur, hafði á meðan árlega aðskilið alla þá eingirnir sokka sem honum guldust, flutt það besta til Búðahafnar, mót reiðupeningum á alþing til afgjalds síns. Hið taxtagenga flutti hann í Hofsós og afkastið, sem var allmikið, seldi hann í Hafnarfirði í þar brúkanlegan fiskareikning og hafði ekki skaða nema flutnings-starfið, en þá voru hestar nógir. Að þessi landinu svo skaðvænlega aðferð kynni að réttlætast í þá daga læt ég liggja í sínu gildi.

En með hverju eigum við nú að réttlæta oss? Er oss skyldi ekkert tímanlegt vera meir umhugað en að eftirlifa lögunum landinu til gagns! Því það er varla vert fyrir hyggna menn að afsaka sig með því að vigt eða lóðatal sokkanna sé eigi tilgreint í taxtanum. Einn merkis sýslumaður á Íslandi hefir fyrir ei svo löngu ráðlagt að höggva þumallinn af hverjum ógildum vettlingi og gjöra skurð í hvern ógildan sokk, og afhenda svo aftur svo eigandinn geti rakið upp og þrjónað betur í annað sinn. Skaði að það ráð var ekki upp tekið og þá undir eins í lög leitt hvað margar þrjónalykkjur sokkurinn hafa skyldi á fit, knésbót, kálfa og mjóalegg, og eins lengd framleistsins.

Octrojur og taxtar, tréfætturnir á Bessastöðum og í Viðey, forsigluðu sokkarnir í sérhverri kaupmannsbúð, endalausar klaganir í Rentukammerinu með alvarlegum skipunum þaðan; þetta allt er heyrum kunnara jafnvel síðan 1619; og samt hefur ekki framgengt orðið að eingirnir sokkarnir yrðu almennt svo tilbúnir sem boðið hefur verið, nema á þeim 3 austurhöfnum, og hér um bil til helminga á þeim 4 norðlensku, en hvergi nærri og varla eitt par textagengt fyrir sunnan og vestan. Þessi aðferð olli því að þessir sokkar urðu ekki settir á 16 sk í hinum nýja taxa. Til dæmis: 1771 létu forstjórar höndlunarinnar aðgreina þá frá Íslandi árinu áður útkomnu eingirnir-sokka í tvo flokka: stærri og minni, eða betri og lakari og seldu síðan á auction og urðu leikslökin þessi: tafla, S og Vland ódýrastir, 11-13 sk, Nland 14-15 og Akureyri dýrastir stærri 15-14 sk. / 151 Austurland dýrastir 19-20 sk Svipað 1775, greinilega alltaf uppboð, verðið 8 – 21 sk. ... hefði öll þessi vara verið eins gild og náð 20 sk, og sokkaverðið í taxtanum náð 16 sk þá hefði Sveitabóndinn haft minna tap, 34 sk í stað þess nú 1 rd 14 ¾ sk. Skuldin eða orsökinn til skaðans lendir að vísu hjá sjálfum oss, því þar bætir ekki um að kaupmenn hafi tekið vöruna þannig, bæði móti lögum og líka sínum innstrúxum.

England er fyrirmynd í huga Skúla. Hvað heldur hinum ensku vörum í svo góðu verði í víðri veröldu? Án efa það að allar þær vörur sem ekki eru eftir laganna fyrir mælum eru strax reknar eða virtar fyrir minna, eða af nýju umbættar, og mega ekki út af Englandi flytjast bæði til þess að þær eigi tapi sínu eiginlegu verði og líka til þess að þeir sem vel vinna fái sín laun náttúrulega borguð. Margur hver talar svo mikið um fríhöndlun á

Íslandi; bæði það og þess útgangandi ávextir eru vel verðug; en hvernig myndu vörurnar í framtíðinni útlíta hjá þeim, er svo lengi, sem áður er sagt, hafa fengist við eingirnis sokkinn og vilja þó ekki gjöra hann svo lögmætan að verði sínu haldið geti. En að það sé mögulegt sýna Austfirðingar eftir áður segðu. Hitt er líka undur að kaupmenn vorir eru svo samdauna orðnir ógildri eingirnis vöru. ... Hvorki bóndi né almúgi heldur kaupmenn og valdsmenn eiga höfuð hlutan af þessari armæðu; hún er ekki sama slags sem slæm verslunar-ár hjá fiski-bónda.

Hér er nú allri skuldinni og óláninu, hvað eingirnissokkana snertir, slegið upp á íslenska; en mun höndlunin sjálf eigi eiga einhvern hlut að þessu? Það er víst það sýna auctions gjörningarnir ... verð 1776-1778 sokkaverð lækkaði, hefur minnkað í seinustu stríðs tíð, líklegt það jafni sig aftur, svo verðið, sér í lagi á sokkunum, lagfærst geti til jafnaðar með öðru. Þessi vara er þó þörf fyrir þá sem árlega eru í sjóferðum undir köldu lofti, og ærinn partur ullarinnar er ekki til smábands, heldur til þessarar vöru og stórgjörðra vaðmála hentugur, og á ekki illa við nærverandi almúga ásigkomulag, ef verðið batnað gæti, svo vinnunni sambyði. Síðustu sex ár 1776-1782 eru út komin 88.125 pör eingirnis-sokka og einþumlaðr vettlinga, sem eru árlega 14.688 pör; líka svo 7.822 pör tvíþumlaðra sem eru árlega

Það er ekki nýtt, heldur hefur til alvarlegrar reynslu komið, að Ísland skyldi spinna garn af sinni ullu handa vefsmiðjum í Kaupmannahöfn, en það er fundið svo örðugt að því mun varla viðkomið verða: fyrst af því að spunakaupið er minna í Kaupmannahöfn en á Íslandi. En vefkaupið og allt það þarf á eftir vörunni til fullkunnunar dýrara. Og hitt annað sem er lakara, að hið íslenska garn (eins og ólituð ullarvara stundum) tekur mól og maðk í sig á ferðinni í skipinu og verður ónýtt. Þess vegna þarf nokkuð frekara að rita um það lítið garn, sem til reynslu hefur nýlega spunnið verið í Norðurlandi af hinum besta hlut ullarinnar, sem þó er svo lítill að litlum munum sætir eða lítið dregur til almennings nytsemdar. Nema hinu stórgerðara / 158 verði undir eins í lag komið, því þá má af hvorutveggja góð not hafa, hvar um frekari útskýring verður að bíða í þetta sinn. En Sveitabóndinn spyr í einfeldni sinni, hvar finnst það í lögum vorum að Ísland skuli vera spunahús vefsmiðjanna í Kaupmannahöfn? Má það ekki sjálft tilbúa að fullu fatnað sinn, af ullu sem af líni, og selja það sem kann af þessu afgangi að verða. Hver getur efast um konungsins vilja og kröftuga aðstoð í þessu, hans trúu þó fátækustu þegnum, í svo mikilvægu efni? Vefsmiðjan í Reykjavík hryndir öllum efa í þessu, hvern veg sem um hana hefur fjallað verið, síðan hún sýndi sig að geta orðið Íslandi og þess verslun, eigi einungis gagnsamleg, heldur og líka ábatasöm, og það því meir sem hennar handyrðir víðar útdreifðust og rótfestust í landinu.

Hér um bil 1722 fékk Biskup Jón Árnason vef og vefara frá Kaupmannahöfn til Skálholts, sem var mjög slæmur lín-vefstóll þeirrar aldar. Ráðsmaður Þórður lét gjöra annan eins, brúkaði samt aldrei. Árið 1743 fékk Skúli, sýslumaður Skagafjarðar þennan fluttan til Hólastóls og ári síðar annan eins niður settan á Ökrum, í hverjum ofið var mikið vaðmál, ei einasta til sýslugjalds heldur og sauðsvart selt í fiskiverum. Alin á 12 fiska, líka svo blákembt, alin á 24 fiska. Hann bjó og annan til sem fór að Þingeyrum, í hverjum ofin var mikil einskepta og þráðar-

dúkur, hvað litað og þrykkt var til flónels og selt síðan almennt, bæði í Húnavatns sýslu og annars staðar. 1750 fór hann frá Skagafirði og gaf vefstólinn einum besta merkismanni í Eyjafirði, þar í slíkri tóskaparsveit mætti af honum mikið gagn hafa. 1751 útkom Ritter til Leirár með mjóvefjar smiðju af þremur vefstólum, hvar af seinna meir mikið æxlaðist í Reykjavík af Mitlender, sem viðbætti lérefts vefnum. 1752 útkom Dannenberg með klæðavefsmiðjuna til Bessastaða og Reykjavíkur. 1769 útkom enn mjó-vefsmiðja til Hlíðarenda og Hjálmholts.

Hér mætti nú spyrja: hvað margir vefstólar eru nú út af þessu komnir á Íslandi í svo langan tíma, og hverjir hafa fært sér þá í nyt? Svarið verður: Svo nær enginn, nema 2 vefstólar í Borgarfirði og nú nefnast 7 í Eyjafirði, svo þessum tilheyrir samt æran af viðleitninni í tóskapnum þó sein sé. Hvað mun þessu valda? Þessi spurning þarf greinilegt svar og svo skýra upplýsing að nytsemd megi af hafa.

Já, gamli maðurinn er sár. Það tekur tíma að koma nýju lagi á. Hann reyndi sitt besta, er óhætt að segja. Þetta er bara brot af haggrúski hans í *Sveitabóndanum*. Verður að duga. Hann vonar að ritið skili sér í höfuð góðra manna sem dragi af lærdóm. Komið er að nýrri kynslóð að standa sig eða lúffa undan tregðunni.

